DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

TROÇKİ

ISAAC DEUTSCHER

Silâhsız Sosyalist

AĞAOĞLU YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TROÇKİ II

Bu kitap İstanbul'da Hilâl Matbaacılık Koll. Şti.'nde dizildi ve basıldı. Hamit Cilt Atölyesinde ciltlendi.
Kapak baskısı: İlbeyi Matbaası.
Kapak: Ersal Yavi.
Ağaoğlu Yayınevi
İstanbul
Mayıs 1970

İSAAC DEUTSCHER

TROÇKİ

(CİLT II)

Türkçesi :
Rasih Güran

AĞAOĞLU YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Carlyle, bir ara Cromwell'in biyografisini yazarken, büyük İngiliz devrimcisini yığın yığın iftiraların, büyük yalan ve ihmallerin altından çekip çıkarmak zorunda kaldığını söylemişti. Ben de, Troçkinin biyografisini yazarken hemen hemen aynı duruma düştüm. Yalnız şu farkla ki, ben önümdeki büyük malzeme yığınının üstüne saldırdığım sırada, bu malzemeyi altüst edecek muazzam olaylar çıkmak üzereydi: Troçki konusundaki incelememin ilk bölümünü teşkil eden birinci cildi tamamladığım zaman Stalin daha sağdı ve Stalin'e "tapma", Troçki'nin üzerinden hiç çıkmayacak bir leke gibi duruyordu. Birinci cildi eleştirenlerin çoğu, İngiliz eleştirmenlerinden birinin şu sözünü çok yerinde bulmuşlardı: "Otuz yıldan beri süren Stalin'ci iftiraları silip süpüren tek kitap." Öte yandan, Batıda çıkan en saçma sapan "Sovyetoloji" paçavraları üzerinde bile genellikle büyük bir titizlikle duran Sov-

yet tarihçilerinden ve eleştirmenlerinden ne kitap ne de kitapta gösterdiğim belgeler konusunda tek bir kelime bile çıkmamıştı. Sonra Stalin öldü; Yirminci Kongre toplandı; Kongrede Hruşev "gizli" bir konuşma yaptı. Muazzam iftiralar yığını büyük bir depremle sarsıldı. Yığının yarısı çöktü. Geri kalan yarısı da neredeyse çökecek gibiydi. Otuz yıldanberi ilk olarak Troçki'nin Rus İhtilâlinde oynadığı rolü belirten gerçek tarihsel değinmeler Sovyet dergilerinde yer almaya başladı. Ancak bu değinmelerin az olması ve yazarların çekingenliği bu olayda tarih ile politika arasındaki bağın hâlâ ne kadar birbirine bağlı olduğunu, bunun ne kadar ince bir problem teşkil ettiğini gösteriyordu.

Stalin putu yıkıldığı zaman uydurma Stalinist tarih de resmen ve hemen ortadan kaldırıldı. Bu sırada en büyük Stalin düşmanının gölgesi de ister istemez, taze ve canlı, ama korku ile karışık, bir ilgi topladı. Moskova, Pekin, Varşova ve Doğu Berlin'de Troçki'nin Stalin'e karşı giriştiği savaşın önemi ve bundan alınacak dersler üzerinde yeniden durulmaya başlandı. O zamana kadar kilit altında tutulan arşivlerin kapıları birdenbire ardına kadar açılınca genç tarihçiler Bolşevik tarihinin bilinmeyen belgeleri arasında kendi sorularına cevaplar aramaya başladılar. Hruşev, Stalin'in parti içinde kendisini eleştirenleri korkunç uydurma suçlamalarla ortadan kaldırdığını söylemişti; bu bakımdan bu tarihçiler de "Büyük Temizlik" e kurban gidenlere "itibar iadesi" yapılacağını sandılar. Nitekim itibar iadesi şurada burada başlamıştı bile. Örneğin, Polonya'da çıkan yazılarda Troçki'den, Buharin'den, Rakovski ve Radek'ten parçalar alınıyor, dahası, Stalin dönemi muammasını aydınlatmaya yarayacağı için, bu devrimcilerin eserleri bile basılıyordu (Bu arada benim kitaplarım ve yazılarım da basıldı).

Ama "iftira yığınlarına" yapılan saldırı az sonra yarıda kaldı: 1956'nın sonuna doğru, ya da 1957'nin başında, Macaristan olayına karşı gösterilen tepki sırasında, Moskova tarihsel gerçeklerin ortaya çıkarılması hareketini durdurttu. Günlük politika çıkmazları ve çalkantıları yeniden tarih eserlerinde yansımaya başladı ve, eskiden olduğu gibi, yine Troçki üzerinde duruldu. Stalin'in gözden düşmüş olan *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kısa Tarihi*'nin yerine yeni resmî bir parti tarihi yazıldı ve bu tarih kitabında da, değişik ve biraz daha yumuşak bir dille olmakla bir-

likte, Troçki yine lânetlendi; Sovyet dergilerinde, özellikle Troçki'yi gözden düşürmek için çıkan yazıların sayısı, Stalin döneminin son on yılında çıkanların sayısını aştı.

Ancak, bir zamanlar bir dram olan hikâye şimdi sadece bir komedi olmuştu: Stalinci lânetleme saçmaydı ama yine de kendine göre bir "mantığı" ve tutarlılığı vardı ve Stalin, tarihi temelinden sistemli bir şekilde ve alçakça değiştirmedikçe lânetini sürdüremeyeceğini biliyordu. Hruşev ise Troçki konusundaki gerçekleri açıkça değiştirmiyor, sadece örtmeye çalışıyordu. "Ufak" dozda bozmalarla yetinmekteydi. Ama bu tutumuyla lânetlemeyi yalnızca gülünçleştirmiş oluyordu. Örneğin, partinin tarihini yeniden yazanlar 1917 de Askerî Devrimci Komite'nin ve iç savaşta da Savaş Komiserliğinin yaptığı işleri ballandıra ballandıra anlatırlarken Troçki'nin bu komitenin ya da Komiserliğin başında bulunduğunu söylemiyorlardı. Ama aynı komitenin ya da aynı Komiserliğin bir hatasını yakalayınca hemen bu gerçeği açığa vuruveriyorlardı (Saklambaç oyununu bilmeyen bir çocuğun annesinin eteğini çekerek "Buradayım" diye bağırmasına benziyordu). Hruşev'ci tarihçiler Sovyet okurlarının övgü ile suçlamanın aynı kişiye yöneltilmiş olduğunu anlamayacak kadar budala sanıyorlar. Stalin, kendi sapık davranışı sırasında, hiç olmazsa yurttaşlarının daha akıllı olduklarını hesaba katmıştı. İnançlarını sarsacak tahminlere yol açabilecek gerçekleri onlara bildirmemeyi ve bu gibi tahminlere meydan vermemeyi daha doğru bulmuştu. Yeni yazılan parti tarihleri de Lenin ile Troçki arasındaki uyuşmazlığı yine eskisi gibi tek yanlı olarak anlatmaktadırlar, ama yeni parti liderleri Lenin'in yasaklanmış olan yazılarını yayımlamakla ve arşivlerin kapılarını açmakla aslında Troçki'ye itibarının iadesi için gereken her şeyi yapmış oldular. Bu bakımdan Troçki'yi tarihten silmek için yapılacak her teşebbüs artık ister istemez boşa çıkmaya mahkûmdur.

Troçki'nin hayali Stalin'in yerine geçmiş olanların uykularını anlaşılan hâlâ kaçırıyor. Okuyucu bu garip durumun, hiç olmazsa bir kısım açıklamasını ilerideki sayfalarda bulacaktır. 1920'lerden beri Sovyet toplumunda büyük değişiklikler olduğu halde, ya da bu değişikliklerden ötürü, Stalin ile Troçki arasındaki çatışmanın ana sorunları bugün de hâlâ eskisi kadar canlı olarak or-

tadadır. Troçki işçi devletinin "bürokratik yozlaşması"nı yermiştir, Stalin'in "sımsıkı" ve "değişmez" partisinin karşısına, söz, tartışma ve eleştiri özgürlüğü isteği ile çıkmış, içten gelen gerçek komünist disiplinin ancak bu temele dayanabileceğini ve dayanması gerektiğini söylemişti. 1920 yıllarında sesini boğdular; ama Sovyetler Birliğinde sanayi, eğitim ve sosyal alanlarda kaydedilen çok yönlü ilerlemelerden sonra Troçki'nin fikirleri yeniden canlanmaya, birçok komünist kafalarda yer etmeye başladı. Yalnız Tito ile Nagy değil, Hruşev ile Mikoyan, Mao ile Gomulka, Kadar ile Togliatti de arada sırada gerçeği söyledikleri zaman Troçki'ye saygı duymaktan kendilerini alamadılar. Bütün bunların "de-Stalinizasyon" konusundaki sözlerinde, biraz çekingence ve parça parça da olsa, "Troçkizm"in kokusu sezilmektedir. Artık gerçeklerin ortaya döküldüğü bir zamanda Troçki onlar için bütün bunları önceden sezmiş olan dev bir adamdır. Çünkü biri, Stalinizm'i Troçki'nin eleştirici kafasındaki derinlik, bütünlük ve kesinlikle ele almamıştır. Ama bu eleştirilerden sonra, bu adamlar, eski dalkavukluklarından korkarak, yine eski yollarını izlemeye başladılar. İki adım ileri bir adım geri giden Sovyet rejimi ile Komünist Partisi de bu "bürokratik çarpıklığı" gidermekten hâlâ çok uzak.

Troçki'nin ortaya attığı sorunların hiç olmazsa yarısının çözülmüş olması onun Stalin'e karşı açtığı savaşın hikâyesini, daha az değil, daha çok ilginç kılmaktadır. Ayrıca, Troçki ile Stalinist bürokrasi arasındaki çekişme, bu mücadelenin çağımızı etkileyen tek yanı da değildir. Bu kitabın büyük bir bölümü Troçki'nin enternasyonalizmi ile Stalin'in sonradan savunduğu ve Bolşevik Partisinin de tuttuğu izolasyonist kendi-kendine-yeterci politikası arasındaki çatışmanın çevresinde dönecektir. Bu çatışma Stalin döneminin kapanmasından önce de ortaya çıkmış ve önem kazanmıştı, o günden bu yana denge enternasyonalizme doğru ağır basmaya başlamıştır. 1920'lerdeki tartışmalara yeniden ilgi toplayan çözülmemiş problemlerinden biri de budur.

Stalin'in yerine geçenler büyük bir Troçki korkusu içinde yaşamaktadırlar; çünkü Troçki'nin, vaktinden çok önce ortaya atmış olduğu problemleri ele almaktan çekinmektedirler. Bu tutumları kısmen objektif, ve kısmen de alışkanlıklarıyla açıklanabilir. Çünkü Hruşev ile arkadaşları, Stalinizm'e karşı baş kaldırdıkları

zaman bile, yine Stalin'in yetiştirmeleri olarak kalmışlardı. 1957 Haziranında Merkez Komitesinin bir oturumunda geçen aşağıdaki olay durumlarını çok iyi gösterir: Hruşev, Molotov'un, Kaganoviç'in ve Malenkov'un partiden atılmalarını isteyen önerge üzerinde konuşurken Stalin'in ölümünden beri gizli oturumlarda boyuna ortaya atılan Büyük Temizlik hareketine değinir. Molotov ile Kaganoviç'i göstererek şöyle bağırır: "Parti liderlerimizin ve sayısız masum Bolşeviklerin kanları ellerinize bulaşmıştır." Bunun üzerine Molotov ile Kaganoviç de Hruşev'e şöyle bağırırlar: "Senin de ellerin bulaşmıştır!" Hruşev cevap verir: "Evet, kabul ediyorum, benimki de bulaşmıştır. Ama Büyük Temizlik sırasında ben yalnızca sizin emirlerinizi yerine getirdim. O sırada Politbüro üyesi değildim ve Büronun kararlarından sorumlu bulunmuyordum. Ama sizler sorumluydunuz." Mikoyan, sonradan Moskova'da olayı Komsomol'a anlatırken, Stalin'in suç ortakları neden yargılanmadı sorusuna şu cevabı verdiği söylenir: "Biz onları yargılayamayız, çünkü onları suçlu sandalyasına oturttuğumuz zaman bu işi nerede durduracağımızı bilemeyiz. Bu temizlik hareketlerinde hepimizin payı var." Bu bakımdan Stalin'in yerine geçenler, kendilerini kurtarabilmek için, Stalin'in kurbanlarından bir kısmının ruhlarını hâlâ suçlu olarak göstermek zorundadırlar. Troçki'ye gelince, onu İhtilâlin anıt kabirine taşımaktansa, yattığı yerde, yarı iftira yığınlarının altında bırakmak daha sağlam bir yol olmaz mı?

Troçki'den kalan anının, parti liderleri tarafından yapılacak herhangi bir itibar iadesine ihtiyacı olduğuna inanmıyorum ve hiçbir zaman da inanmadım. (Bence, onların en fazla yapabilecekleri şey —yapabilirlerse— kendilerini temize çıkarmaktır!) Sonra Troçki'ye herhangi bir tapma havası yaratmak benim görüşüme tamamiyle aykırıdır.

Evet, gerçekten Troçki'yi gelmiş geçmiş ihtilâl liderlerinin en esaslılarından, en yamanlarından en iyi düşünenlerinden ve en büyük kurbanlarından biri sayıyorum. Ama burada kendisini kusursuz ve lekesiz bir adam olarak yüceltmek niyetinde değilim. Portresini olduğu gibi, gerçekteki hali ve gücüyle, ama kusurlarını da göstererek, vermeye çalıştım: Kafasının olağanüstü gücünü, verimliliğini, orijinalliğini, aynı zamanda yanıldığı noktaları da,

göstermeye çalıştım. Marksizme ve modern düşünceye getirdiği yeni fikirleri tartışırken, bunların içinde, kendi görüşüme göre, objektif ve kalıcı değerler taşıdığına inandığım ve uzun zaman da bu değerlerini muhafaza edeceğini sandığım fikirleri, yalnızca geçici durumları, sübjektif heyecanları ya da yargı yanlışlıklarını yansıtan fikirlerden ayırdım. Dünya tarihinde eşine az rastladığım kahramanlığının hakkını verebilmek için elimden geleni yaptım. Ama, ayrıca, birçok kararsızlık zamanlarını da gösterdim: savaşa giren devin nasıl düştüğünü, nasıl acemilikler yaptığını, ve alınyazısının çizdiği yola nasıl sürüklendiğini de anlattım. Ben kendisini Stalin'den önceki komünizm döneminin temsilcisi ve Stalin sonrası komünizminin öncüsü sayıyorum. Ama komünizmin geleceğini de Troçkizmde görmüyorum. Ben daha çok tarihsel gelişimin hem Stalinizm hem de Troçkizmin yolunu izleyeceğini, ve her ikisinden de daha geniş olan bir şeye doğru gideceğini sanıyorum. Ama her ikisi de belki başka biçimler "izleyecekler"dir. Sovyetler Birliğinin ve komünizmin Stalin'den alacağı şey daha çok Stalin'in pratik başarıları olacaktır; başka bakımlardan, yani hükümet, politika eylemi, fikir, "moral iklim" bakımlarından ise Stalin döneminden kalan şey bir boşluk bile sayılmaz; bu boşluk ne kadar çabuk doldurulursa o kadar iyi olur. Özellikle bu konularda Troçki'den öğrenilecek çok dersler var: Siyasî gelişim, Troçki'nin düşüncesinden hâlâ canlı kalan yanları almadan ve bu fikirleri Troçki'nin zamanındakine göre, çok daha ileri, çeşitli ve karmaşık gerçekliklere uygulamadan Troçki'yi pek aşamıyacaktır.

Birinci cilde yazdığım önsözde Troçki'nin 1921'den sonraki hayatını ve eserlerini bir tek ciltte toplamak niyetinde olduğumu söylemiştim. *The Times Literary Supplement*'de kitabımı eleştiren bir yazar konunun bir tek ciltte yeterince pek anlatılamıya cağını söyledi. Tahmini doğru çıktı. Bu cilt Troçki'nin 1929 yılı Ocak ayında Sovyetler Birliği'nden atılmasıyla sona eriyor; Troçkinin son sürgün sırasında geçirdiği fırtınalı on iki yıl ile tarihteki rolünün son değerlendirilmesi üçüncü cilde kaldı. Bu üç cilt daha büyük üçlü bir serinin bir bölümüdür. Bunun birinci bölümü *Stalin*, 1949 da çıkmıştır (*). İki ciltlik *Lenin'in Hayatı* ise daha

(*) **Stalin I, II.,** İ. Dentscher, çev.: S. Hilav, Ağaoğlu Yayınevi, **1969.**

ilk hazırlık aşamasındadır. (Yeterince tarih belgeleri açıklanırsa Stalin'in tarafımdan yazılmış olan biyografisine *Stalin'in Son Yılları* adlı bir kitap da eklemek niyetindeyim.)

Bu eserin üç cildi de, serinin hepsi gibi, birbiriyle bağıntılıdır. Ama her üç kitabı da olabildiği kadar ayrı ayrı okunacak şekilde hazırlamış bulunuyorum. Bu cilt, birçok bakımlardan Sovyetler Birliği'nin kuruluş dönemine rastlayan yılları kapsar; 1921'den ve iç savaşın bitiminden, yani Troçki'nin hâlâ iktidarının en yüksek noktasında bulunduğu yıldan başlar, 1929'da İstanbul'a hareket etmesi ve Sovyetler Birliği'nin devlet zoruyla sanayileşme ve kollektifleştirme dönemine girmesiyle biter. Bu yıllar içinde Bolşevik Partisinin dramı ortaya çıkar: Parti, Lenin'den sonra, modern zamanların belki en sert ve en büyük siyasî tartışmasına girmiştir; nasıl bir politika izleyeceğini, hangi yöne gideceğini bilememektedir. Görülmemiş bir sosyal ve politik gerilim içinde, tek parti sisteminin mantığına uyarak Stalin'in diktatörlüğüne teslim olmaktadır. Bütün bu tartışmalarda Troçki, Stalin'in başlıca hasmı ve Bolşeviklerin liderliğini alacak başlıca iki adaydan biri olarak, sanayileşmeyi ve planlı ekonomiyi "zamanından önce" savunmakta, tek ülkede sosyalizmin kurulmasını eleştirmekte, ve "proleter demokrasisinin" baş savunucusu olarak daima mücadelenin merkezi olmaktadır.

Bu kitabın yararlandığı belgelerin çoğu yakın zamana kadar bilinmiyordu. Bunlar arasında en çok Troçki arşivlerinden yararlandım ve bu sayede Politbüro ve Merkez Komitesi oturumlarını, Bolşevik Partisindeki hiziplerin çalışmalarını öğrendim; Troçki, Radek, Rakovski, Preobrajenski, Sosnovski ve daha birçok ünlü Bolşeviklerin çok sayıdaki ilginç yazılarını okudum; parti kongrelerinin ve konferansların tutanaklarını, Rus olan ve olmayan çağdaş gazete ve dergi kolleksiyonlarını karıştırdım; görgü tanıklarının yayımlanmış ya da yayımlanmamış açıklamalarını okudum ya da dinledim. Troçki'nin dul karısı Natali Sedova ile Heindirch Bradle, Adolf Rosmer, Max Eastman ile ve bu savaşa katılmış olup da bugün sağ kalanlarla şahsen konuştum. Bunlar sorduğum bütün sorulara cevap verdiler; uzayıp giden ve tekrar eden sorguma katlanacak kadar nazik davrandılar. O sıralardaki havanın ve "iklimin" verilmesinde kendi yaşantımın da biraz yeri olabilir. 1920 yılı ortalarında, o günlerin Bolşevizme en yakın partisi olan

Polonya Komünist Partisinde faal üye bulunuyordum. Az sonra Troçki'nin fazla etkisinde kalmış olan parti içinde muhalefetin ileri gelen konuşmacısı oldum; 1932'de Stalin aleyhdarlığından ötürü Polonya partisinden atılan ilk üye olmak gibi garip bir şerefe eriştim.

Açıklanmamış kaynakları incelemiş olmam, öyle sanıyorum ki, bana birçok önemli olayları ve hikâyeleri tamamiyle ya da kısmen yeni bir biçimde vermek olanağını sağladı: Lenin'in son yıllarında Troçki ile aralarındaki ilişkiler; sonraki mücadelelerdeki değişmeler; Troçki, Buharin, Zinoviyev, Kamenev, Radek ve öteki liderler arasında geçenler; Stalin aleyhtarı çeşitli muhalefet hiziplerinin kurulmaları ve yenilmeleri; Troçki'nin Sovyet-Çin sınırı yakınında ilk sürgün yılını geçirdiği sırada geçen olaylar; özellikle, Troçkist muhalefet grubunda başlayan ve yıllarca sonra Moskova mahkemelerinde bitecek olan bölünmeler. Bütün bu olayların hemen hemen hepsi, eskiden bilinmeyen bir kısım gerçeklerin ışığında anlatılmış ya da yorumlanmıştır. Birinci ciltte olduğu gibi bu ciltte de Troçki'nin edebiyat yazıları üzerinde önemle durdum ve bilim, edebiyat ve sanat konularındaki görüşlerine, 1920'nin başında Rusya'nın belli başlı edebiyat eleştirmeni olarak yazdığı yazılara birçok sayfalar ayırdım. Partinin bilim ve sanat üzerindeki baskısını kabul etmemek suretiyle Troçki'nin daha o zamandan gösterdiği ileri ve geniş görüşlülüğü açıklayan bu yazıların bugünkü durumla özel bir bağıntısı var: Sovyetler Birliği'nde, Stalin'den sonra başlayan "buzların çözülmesi" döneminde, bu alanlarda Troçki'nin düşünceleri doğrultusunda büyük ilerlemeler olmuştur; ama Sovyetler Birliği'nde Troçki kadar açık ve cesur görüşlerin ortaya atılması için belki de daha çok zaman ister.

Bu tarih dramının çeşitli yanlarını ve ayrıntılarını canlandırmak için elimden gelen çabayı gösterdiğim halde başındanberi bu drama giren ve orada oynayanların hemen hemen hepsini etkileyen tragedya temasını kafamda silip atamadım. Troçki'nin kendisi de bu modern tragedyayı şöyle tanımlıyor (Üçüncü Bölüm): "İnsan kendi sosyal örgütünün sahibi olamadıkça, bu örgüt alınyazısı gibi ona hükmeder... Çağdaş tragedyanın malzemesi bireyle topluluklar, ya da bireylerin temsil ettikleri düşman topluluk-

lar arasındaki çatışmalardır." Troçki, "Devrimci bir piyes yazarının 'yüksek' bir piyes yaratıp yaratamıyacağını şimdiden söylemek zordur," demişti. Sovyet piyes yazarları böyle bir tragedya yaratmadılar daha. Ama modern bir Sofokles ya da bir Aşilus acaba Troçki'nin kendi hayatından daha yüksek bir tragedya yaratabilir miydi? Her şeye rağmen bu tragedyanın "iyimser bir tragedya" olduğunu, bu tragedyada acı çekenlerin ve tragedyaya kurban gidenlerin boş yere harcanmadıklarını ummak acaba fazla mı ileri gitmek olur?

Önceki kitaplarımın olduğu gibi bu kitabımın da müsveddelerini okuyan Mr. Donald Tyerman'a çok teşekkür ederim. Kendisi benim için devamlı bir teşvik kaynağı oldu. Yazı üslûbu bakımından eleştirilerini ve öğütlerini benden esirgemeyen Mr. John Bell ile Mr. Dan Davin'e de teşekkür borçluyum. Karım, her zamanki gibi, araştırmalarımda tek yardımcım ve ayrıca, en sert ve en hoş gören ilk eleştirmenim oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR VE RÜYA

Bolşevikler 1917 Ekim İhtilâlini yaptıkları zaman ülkelerinde, başlattıkları devrimin insanlığın "zorunluluk alanından özgürlük alanına atlaması" olduğuna inanmıştılar. Burjuva ve sınıf düzeninin yalnız Rusya'da değil bütün dünyada yıkılmakta olduğunu sanıyorlardı. Dünyanın her yerinde, halkların, toplumdaki dağınık üretici güçlerin elinde oyuncak olmaktan ve varlıklarını anarşik bir düzenden kurtarmak için sonunda başkaldırdıklarına inanıyorlardı. Dünya, geçinme araçlarının elinde köle olmak zorunluluğundan kurtulmayı, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermeye hazırdı. Yeni bir çağa girdikleri için sevinmekteydiler: özgürlüğüne kavuşan insan tüm enerjisini ve yeteneğini orta-

ya dökecekti. İnsanlığı "tarih-öncesinden tarihe geçirdikleri" için övünüyorlardı.

Bu parlak düşünce yalnız Bolşevik liderlerinin, ideologlarının ve hayalcilerinin yüreklerini ve kafalarını esinlemiş değildi. Onların arkasından giden milyonlarca insana da umut ve gayret vermişti. İç savaşta düşmanlarıyla merhametsizce savaşırken canlarını hiç düşünmemişlerdi; bu davranışlarıyla, Rusya'ya ve dünyaya, zorunluluktan özgürlüğe atlamak için büyük bir fırsat sağladıklarından emindiler.

Ama zafere kavuştukları zaman İhtilâlci Rusya'nın kendilerini aştığını ve korkunç bir uçurumun dibine doğru inmekte olduğunu gördüler: Hiç bir ulus onları izlememişti. Düşman, ya da en azından ilgisiz bir dünya ile çevrilen Rusya aç, sefil, soğuktan titreyen, hasta, kederli, yapayalnız bir ülkeydi. Kan ve ölüm kokularının içinde boğulan halk bir parça hava almak, bir parça ışık görebilmek, bir lokma ekmek bulabilmek için çırpınıyordu. "Özgürlük bu mu?" diyordu, "Büyük sıçramayı bunun için mi yaptık?"

Liderler buna ne cevap verebilirlerdi? Eski çağların büyük ihtilâllerinde de böyle kötü durumlara düşüldüğü olmuştu, ama sonraki kuşaklar ihtilâlleri bu yüzden suçlamış değillerdi. Rus Devrimi de bu durumun içinden zaferle çıkacaktı, buna emindiler. Bunu kitabımızın kahramanı kadar güçlü bir inançla söyleyen yoktu. Troçki Petrograd ve Moskova'daki kalabalık kitlelerin karşısında, devrimci Fransa'nın Bastil kalesi düştükten sonra Fransa'nın neler çektiğini anlatıyordu: Cumhuriyetin Birinci Konsülü her sabah bizzat Paris haline gidiyor, birkaç köylünün tek tük birşeyler getirdiğini görüyor, ve Paris halkının daha bir süre aç kalacağını anlıyordu. Benzetiş çok yerindeydi. Ama avutucu tarih örnekleri, ne kadar yerinde olursa olsun, Rusya'daki açların karnını doyurmazdı.

Halkın çektiği sıkıntının derecesi ölçülecek gibi değildi. Toplumun alt katlarından uzanan eller tutanacak, ayaklar ise basacak sağlam bir yer, tırmanmaya yarayacak bir araç arıyorlardı. Mademki İhtilâlci Rusya bir zamanlar tırmanış yapmıştı, demek ki zorunluluktan özgürlüğe atlamayı da başaracaktı. Ama nasıl? Aşağılarda oynanan pandomima nasıl yatıştırılacaktı? Umudunu yiti-

ren halk kitleleri disipline nasıl sokulacak ve yükseltilecekti? Sovyet Cumhuriyeti bir yandan bu korkunç sefaleti ve anarşiyi ortadan kaldırmaya çalışırken, öteyandan sosyalizm vaadini nasıl yerine getirecekti?

Bolşevik liderleri, başlangıçta bu durumu küçümsemeye, ya da süslemeye, ya da kendi taraftarlarını bu konuda aldatmaya çalışmadılar. Gerçekleri olduğu gibi ortaya sererek cesaretlerini ve umutlarını toplamaya uğraştılar. Ama apaçık gerçekler, sefaleti hafifletmiyor, umutsuzluğu azaltmıyordu; o kadar katı ve kabaydılar. Sonradan yatıştırıcı yalanlar dönemi başladı: başlangıçta yalnızca gerçekle rüya arasındaki uçurum gizlendi; ama, az sonra özgürlük çağına girildiği söylendi boyuna: oradaydı, uçurumun dibinde durup duruyordu. "İnsanlar inanmak istemezlerse zorla inanırılacaklardı." Yalan, yavaş yavaş büyüdü; sonunda çapraşık, tastamam, koskocaman, uçurumu gizleyecek kadar sunturlu bir yalan oldu. Bu yalanın sözcülüğünü Bolşevik liderleri ile onların yardakcıları yaptılar. Onlara göre halk yalan ve zor olmadan saplandığı bataktan çıkamazdı. Ama yalanın işe yaraması İhtilâlin ülküsüne uymuyordu. Sonra da yalan büyüdükçe yalanı söyleyenler Ekim İhtilâlinin dürüst liderleriyle karşı karşıya ya da yan yana geleceklerdi. Onlarda ise İhtilâlin ülküsü hâlâ canlı olarak yaşamaktaydı.

Bu dürüst insanlar başlangıçta seslerini yükseltmediler. Daha doğrusu yalanın farkına varmadılar önceleri. Çünkü yalan yavaş yavaş ve anlaşılmayacak bir biçimde kendisini kabul ettirmişti. İhtilâl liderleri de başlangıçta bu işe karışmamazlık edememiştiler, ama sonra, birbiri ardına, çekine çekine ve kararsızlıkla, yalanı göstermeye ve suçlamaya başladılar. İhtilâlde verdikleri sözlerin yerine getirilmesini istediler. Ama bir zamanlar güçlü ve etkili olan sesleri o sırada uçurumun dibinde olanlarda hiç bir yankı uyandırmadı. Aç, yorgun ve yılgın halk kitleleri bunların çağrılarına cevap vermedi. Bu çağrılar arasında en inançlı, en derin ve en öfkeli olanı Troçki'nin sesiydi. İhtilâlin silâhlı liderliğini yaparken inancını zorla kabul ettirmeye çalışmış olan Troçki şimdi yalnızca inancının gücüne güveniyordu.

1921 yılında Bolşevik Rusya artık barışa kavuşmuştur. İç savaş alanlarındaki son toplar da susmuş bulunuyor. Beyaz Ordular

dağılmış ve yok olmuşlardır. Yabancı ordular çekilmiştir. Polonya ile Barış Andlaşması imzalanmıştır. Sovyet Federasyonunun Avrupa sınırları çizilmiş ve kesinleşmiştir.

Savaş alanlarına çöken bu sessizliğin içinde Bolşevik Rusya dış dünyadan gelen sesleri merakla dinliyor ve tek başına kaldığını acı acı anlıyordu: Kızıl Ordu'nun 1920 yazında Varşova kapılarında yenilmesinden sonra Avrupa'da devrim ateşi sönmüştü. Eski düzen az çok bir denge sağlamış, bu denge, pek sağlam olmamakla birlikte, tutucu güçleri dağılmaktan ve paniğe uğramaktan kurtarmıştı. Komünistler yakında devrimci bir gelişme olacağını sanmıyorlardı; bu çeşit gelişmeleri zorlamak pahalıya malolan bir takım yenilgiler yaratabilirdi. Yalnızca Orta Almanya'da 1921 yılında kötü hazırlanmış, umutsuz bir komünist ayaklanmasının bastırılması bunu gösterir. Almanya'daki bu ayaklanmayı, herhangi bir ayaklanmanın uyuşuk Alman işçi sınıfını "elektrikleyeceğine" ve harekete getireceğine inanan Komünist Enternasyonal Başkanı Zinoviyev ile, 1919 da kısa süren Macar İhtilâlinin lideri Bela Kun kışkırtmış ve hazırlamıştı. Halk bu ayaklanmaya cevap vermemiş, Alman hükümeti de ayaklanmayı kolayca bastırmıştı. Bu fiyasko Alman komünizminin içinde çatlaklar yaratmış, Alman Komünist Partisi lideri Paul Levi karşılıklı ağır suçlamalar arasında Enternasyonal'le ilişkisini kesmişti. Mart ayaklanması böylece Avrupa'daki komünizm güçlerini daha da zayıflatmış ve Bolşevik Rusya'da yalnızlık duygusunu daha da artırmıştı.

Lenin partisinin yönetiminde bulunan Rus ulusu hemen hemen dağılmak üzereydi. Varlığının maddesel temeli sarsılmış bulunuyordu. Rusya'da millî gelirin, iç savaşın sonunda, 1918'deki gelirin üçte birine düştüğünü, sanayiin savaştan öncesine oranla beşte bir üretim yaptığını, kömür üretiminin onda bire indiğini, demir fabrikalarının normal üretimlerinin yalnızca on dörtte birini ürettiklerini, demiryollarının harap durumda olduğunu, kentle köy arasındaki mal değişiminin durduğunu, herhangi bir ekonominin çalışması için gereken stokların ve yedeklerin tükenmiş bulunduğunu, kent ve kasaba nüfuslarının azaldığını, 1921 de Moskova nüfusunun yarı yarıya, Petrograd'ınkinin üçte bire indiğini, her iki başkentteki halkın aylardanberi günde altmış gram ekmek ve birkaç donmuş patates yiyerek yaşadığını, evinin eşyasını ya-

karak ısındığını söylersek İhtilâlin dördüncü yılında halkın ne durumda olduğu konusunda aşağı yukarı bir fikir vermiş oluruz.

Bolşevikler zaferlerini kutlayacak durumda değillerdi. Kronstadt ayaklanmasından sonra Savaş Komünizminden vazgeçmek, N.E.P yani Yeni Ekonomi Politikası'nı kabul etmek zorunda kalmışlardı. Hemen gerçekleştirmek istedikleri şey köylüleri yiyecek satmaya, tüccarları da köyden kente, üreticiden tüketiciye yiyecek maddesi getirtmeye teşvik etmekti. Bu politika özel çiftçiliğe ve ticarete verilen bir sürü tavizlerin başlangıcı oldu; Lenin hükümeti ülkeye hâkim olan küçük mülkiyetin anarşik unsurlarına açıkça teslim oluyor, Devrim "zorla geri gidiyor"du.

O sırada ulusun başına büyük bir felâket geldi: Çiftçilerin en kalabalık bulunduğu Volga bölgesinde tarihin en korkunç kıtlığı başgösterdi. 1921 ilkbaharında, Kronstadt ayaklanmasından hemen sonra, güney ve güney-doğu bölgelerinde kuraklık, kum rüzgârları ve çekirge istilâsı baş gösterdiğini Moskova haber alır almaz telâşa kapıldı. Hükümet yüksekten atmaktan vazgeçti ve yabancı burjuva dünyasının yardım kurumlarına baş vurdu. Kıtlığın Temmuz ayında 10 milyon köylüye yayılmasından korkuluyordu. Yıl sonunda kıtlığa uğrayanların sayısı 36 milyona çıktı. Kum fırtınasından ve çekirgelerden kaçan milyonlarca insan sonsuz steplerde nereye gittiklerini bilmeden dolaşıp duruyordu. Yamyamlık bile başlamıştı yeniden, büyük kentlerden fışkıran yüksek sosyalist ülkülerle, özlemlerle alay eder gibi.

Yedi yıl süren Dünya Savaşı, ihtilâl, iç savaş, yabancı müdahalesi ve Savaş Komünizmi toplumda büyük değişimler yapmış, eski alışılmış politika görüşlerinin, fikirlerinin ve sloganların hemen hemen hepsini, anlamsız bir hale getirmişti. Rusya'nın sosyal yapısı yalnız altüst olmakla kalmamış, ayrıca bu yapı darmadağınık olmuş, ortadan kalkmıştı. İç savaşta birbirleriyle amansızcasına ve şiddetle çarpışan sosyal sınıflar —köylünün bir kısmı hariç— yorulmuşlardı artık. Bitkindiler, ya da ortadan silinmişlerdi. Derebeyler malikâneleriyle birlikte yanmışlar ya da iç savaş alanlarında can vermiştiler; sağ kalanlar dağılan Beyaz Orduların kalıntılarıyla birlikte yabancı ülkelere kaçmıştılar. Zaten sayıca çok olmayan, ya da politikada kendisine güvenmeyen burjuvaların çoğu da ölmüş ya da yabancı ülkelere göç etmişlerdi. Rusya'da kalan ve yeni rejime uymaya çalışarak canlarını kurta-

rabilenler ise yalnızca bu sınıfın işe yaramaz insanlarıydı. Eski aydın sınıfı, ve bir dereceye kadar bürokrasi de, burjuvanın akibetine uğramıştı: Bunlardan bir kısmı Batıda göçmen olmuş; bir kısmı da Rusya'daki yeni efendilerin hizmetine girerek "Uzmanlık" yapmaya başlamıştı. Ticaretin canlanması yeni bir orta sınıfın meydana çıkmasıyla sonuçlanıyordu: N.E.P. ciler diye alay edilen bu adamlar N.E.P.'in yarattığı fırsatlardan hemen yararlanmış, çarçabuk zengin olmuştular. Arkalarında bir fırtına bıraktıklarını, önlerinde ise başka bir fırtına olduğunu bildikleri için günlerini gün etmeye bakıyorlardı. Eski burjuva kalıntılarının da hor gördüğü bu yeni orta sınıf kendisine uygun siyasî bir görüş ortaya atamamıştı. Moskova'nın gittikçe büyüyen karaborsası *Suharevka*, bu sınıfın sosyal varlığını ile ahlâk değerlerinin ne olduğunu gösteriyordu.

Diktatörlük yapacağı düşünülen sanayi işçi sınıfının da o sırada ortadan silinmiş olması bu mücadelenin acı ve garip bir sonucu idi. Siyaset bakımından en olgun ve gözüpek olanlar ya iç savaş sırasında ölmüşler, ya da yeni hükümet mekanizmasında, orduda, poliste, sanayi işletmelerinde ve daha bir sürü yeni kurumda ve kamu hizmetlerinde sorumlu görevler almışlardı. Sınıflarıyla övünen bu proleterler komiser olduktan sonra, işçi sınıflarıyla ilişkilerini kesmişlerdi. İçlerinden çoğu zamanla işçilerden kopmuşlar, bürokratik ortama katılmışlardı. Proletaryanın da büyük bir kısmı yozlaşmıştı. Açlık yıllarında binlerce işçi kentleri bırakmış köye dönmüştü; bu işçilerin çoğu, aynı kuşak içinde köyden çıkmış, ve köyle ilişkilerini kesmemiş kimseler oldukları için köye yeniden kolaylıkla yerleşmişlerdi. N.E.P.'in ilk yıllarında ters yöne doğru, yani köyden kente yeniden bir akın başlamıştı. Yeni gelenlerin çoğu eski işçilerdi ama, bunların çoğu da, kültür ve politika geleneği olmayan kaba saba cahil köylülerdi. Bununla birlikte, 1921 ve 1922 yıllarında köyden başlayan akın yine de pek önemli sayılmazdı.

Eski işçi sınıfının dağılmış olması Rusya'da kentlerde yaşayan halk arasında büyük bir boşluk yaratmıştı. Birçok kurumları, örgütleri, sendikaları, kooperatifleri ve eğitim kulüpleri ile, buralarda yapılan tartışmaları ve çalışmalarıyla kentlere canlılık veren eski güvençli, bilinçli işçi hareketi artık sadece içi boşalmış bir kabuktu. Eski sınıf savaşından kalma ihtiyarlar küçük grup-

lar halinde şurada burada toplanıyorlar, İhtilâlin geleceğini aralarında tartışıyorlardı. Bunlar bir zamanlar işçi sınıfının gerçek "öncü" süydüler; ama şimdi bir avuç kalmışlardı. Bir zamanlar konuşmalarını dinleyen, parolalarını ezberleyen, ve sosyal savaşta arkalarından gelen işçi sınıflarının ana gücü şimdi arkalarında yoktu artık.

Proletarya diktatörlüğü zaferi kazanmıştı, ama proletarya kalmamıştı ki ortada hemen hemen. Ulusun küçük bir azınlığından başka bir şey olmamışlardı zaten; üç ihtilâlde de sayılarından yararlanarak değil, siyasî bakımdan olağanüstü bir zekâya, girişim ve örgüt yeteneğine sahip olduklarından ötürü büyük bir rol oynamışlardı. Rusya'da en iyi zamanda bile sanayi işletmelerinde çalışan işçi sayısı üç milyonu geçmemişti. İç savaş bittiği zaman, aynı sanayide, bu sayının yarısı kalmıştı. İşçilerin çoğu da çalışır durumda değildi, çünkü fabrikaları işlemiyordu. Hükümet sosyal politikasının gereği olarak, ilerisi için bir işçi sınıfı çekirdeği saklamak amacıyla, bu işçileri sanayi bordrolarından çıkarmamıştı. Aslında bu işçiler işsiz güçsüz takımından birtakım yoksul insanlardı. Rublenin değeri korkunç derecede düşmüş olduğundan gündeliğini para olarak alan herhangi bir işçiye gündelik de bir şey ifade etmiyordu. Bu yüzden, ayrıca ufak tefek işlerle, karaborsacılıkla, yakın köylere gidip oralardan yiyecek toplamakla geçimini sağlamaya çalışıyordu. Gündeliğini mal olarak —özellikle çalıştığı fabrikanın çıkardığı eşya olarak— alan işçi hemen karaborsaya koşuyor, fabrikadan aldığı bir çift ayakkabıyı, ya da bir parça kumaşı bir parça ekmek ve patatesle değiştiriyordu. Değiştirecek başka bir şey kalmayınca fabrikasına dönüyor, bir avadanlık, birkaç çivi, ya da bir çuval kömür çalıyor, yeniden karaborsaya koşuyordu. Fabrikalarda hırsızlık o kadar almış yürümüş tü ki artık normal olarak her işçinin çıkardığı malın yarısını çaldığı farzolunmaktaydı. Açlığın, soğuğun, fabrikada makina başında işsiz durmanın, karaborsa dalaverelerinin, yalancılığın ve hırsızlığın —yani kısacası hemen hemen hayvanca bir yaşama savaşının— yeni devletin hâkim sınıfı olduğu söylenen insanların morali üzerinde nasıl bir etki yaratacağını kestirmek zor değil. Bu gürültü patırdının içinden sapasağlam çıkan sosyal sınıf yalnızca köylü olmuştu. Dünya Savaşı, iç savaş ve kıtlık köylüyü yıkmıştı, ama köy hayatının belkemiğini kıramamıştı. İyileşme ve

kalkınma gücünü azaltamamıştı. En büyük felâketler bile köylünün büyük bir kısmına bir şey yapamamıştı. Köylü yaşayabilmek için doğa ile ilişki kurarak çalışmak zorunda kalan bir sınıftı. Bu bakımdan, hemen hemen doğa gibi, o da sağlam ve dayanıklıydı. Ama sanayi işçilerinin yaşaması, insan yapısı olan sanayi makinalarına bağlıydı. Makinalar çalışmaz olunca onlar da dağılmışlardı. Köylü kendi karakterini ve toplumdaki yerini muhafaza ediyordu. Derebeylerden aldığı mallarla durumunu daha da güçlendirmişti. Artık İhtilâlin kayıplarını olduğu kadar kazançlarını da hesaba katabilecek durumdaydı. Köylü mallarına el konulmasından vazgeçildiğine göre genişlettikleri toprakların bütün ürünlerine sahip olacaklarını umuyorlardı. Evet, büyük bir yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Ama yoksullukları ve bu yoksulluklarıyla atbaşı giden gerilikleri dededen kalma sosyal miraslarının bir parçasıydı. Derebeylerinin zulmünden kurtulan köylü, kentten gelen propagandacıların, komünizmin ileride bolluk getireceği hayaline kapılmaktansa kendi topraklarında yoksul kalmayı daha doğru buluyorlardı. Propagandacıların sözleri zaten mujiği rahatsız etmiyordu artık. Çünkü son zamanlarda komünistlerin kendisine karşı daha dikkatli davrandıklarını, dahası onunla dost bile olmak ve onu pohpohlamak istediklerini farketmişti. Gerçekten de mujik bir süre için Bolşevik hükümetinin gözde çocuğu olmuştu. Hükümet kentle köy arasındaki "bağı" ve "işçi-köylü ittifakını" yeniden kurmak istiyordu. Mademki işçi sınıfı ağırlığını koyamıyordu, o halde köylü elbette daha ağır basacaktı. Her yeni giren ay, her yeni hafta köylünün yeni kazandığı önemi belirten binlerce yeni örnek getiriyor, ve köylünün de kendisine olan güveni aynı şekilde gün geçtikçe artıyordu.

Toplumdaki yerini ve karakterini koruyan bu sınıf siyasî bakımdan güçsüzdü ama. Bir zamanlar Karl Marx, son yüzyılda "kendi sınıfsal çıkarlarını kendi sınıfları adına ortaya atmaktan" Fransız köylüsünü alıkoyan "köy hayatı budalalığının" güzel bir tanımını yapmıştı. Çizdiği görünüm 1920 yıllarındaki Rus köylüsüne tıpatıp uyuyordu:

Her köy hemen hemen aynı koşullar altında yaşar. Böyle olduğu halde köylüler birbirleriyle çok az ilişki kurarlar. Üretim biçimleri, onları karşılıklı ilişkiler kurmaya sürükleyecek yerde birbirlerinden ayırmıştır. Ulaşım araçlarının yetersizliği bu ayrı yaşamayı... ve yoksulluğu

artırmıştır. Çiftlikleri bir iş bölümüne imkân vermeyecek kadar küçüktür... Bu bakımdan köylü arasında bir gelişim ayrılığı, yetenek ayrılığı, sosyal ilişki zenginliği olamaz. Her aile hemen hemen kendi kendine yeterdir. Kendi ihtiyaçlarının büyük bir kısmını kendi toprağından çıkarır, böylece yaşamak için gereken maddelerini toplumla ilişki kurarak değil doğa ile alışveriş yaparak sağlar. Şurada köylü-çiftçi ve ailesiyle birlikte küçük bir toprak parçası üzerinde yaşar; başka bir yerde başka bir köylü, karısı ve çocuklarıyla birlikte başka bir toprakta yaşamaktadır. Buna benzer birkaç atom, köyü, birkaç köy de bir ilçeyi oluşturur. Böylece Fransız ulusu küçük varlıkların basit birer toplamından başka bir şey değildir, tıpkı bir çuval patatesin, çuvala doldurulmuş birçok patateslerden başka bir şey olmadığı gibi.

Bir çuval patatesten başka bir şey olmayan Rus köylüsü de "kendi adına" pek ortaya atılacak durumda olmadığını göstermişti. Bir zamanlar Populistler, ya da Sosyal Devrimciler Rus köylüsünü temsil etmiş ve köylü adına konuşmuşlardı. Ama toprak reformunu desteklemekten kaçındıkları için köylünün gözünden düşen, sonra da Bolşevikler tarafından kanun-dışı edilen ve dağıtılan Sosyal Devrimciler partisi rolünü artık oynamış bulunuyordu. Koskoca bir çuval patates, bütün dehşetiyle, sesini çıkarmadan, orada durup duruyordu. Kimse gözünü üzerinden ayırmıyor, ama kimse de onu görmemezlikten gelemiyor, ya da üzerine basmaya cesaret edemiyordu: Köylü, kentlinin kafasına yumruğunu indirmiş, Bolşevik yöneticilerini önünde dize getirmişti. Ama, biçimini yitirmiş ve dağılmış bir toplumun belkemiği, çerçevesi, iradesi ve sesi bir çuval patates olarak kalamazdı.

Demek ki halk, İhtilâlden beş yıl kadar sonra kendi işlerini yürütemiyecek ve kendi resmî temsilcilerinin aracılığıyla kendi hakkını arayamıyacak bir duruma düşmüştü. Eski sınıflar ezilmiştiler; yeni hâkim sınıf, yâni proletarya, ise eskisinin yalnızca bir gölgesiydi. Partilerin hiç birisi dağılmış olan işçi sınıfını temsil ettiğini iddia edemezdi; işçiler ise kendi adlarına konuştuğunu söyleyen bir partiyi denetliyecek ve ülkeyi kendi yararlarına yönetecek durumda değillerdi.

Peki, o halde, Bolşevik Partisi kimi temsil ediyordu? Yalnızca kendisini, yani işçi sınıfı ile olan eski ortaklığını... proleter sınıfı çıkarının koruyucusu olmak isteğini... ileride, zamanı gelince,

ülkenin kaderini eline alacak yeni bir işçi sınıfını iktisadî kalkınma sırasında yeniden yaratma amacını... Bolşevik Partisi bu yüzden zora dayanarak iktidarda kaldı. Bolşevik partisini zorba sayan yalnız düşmanları değildi. Partinin kendisi de kendi ölçülerine ve kendi devrim anlayışına göre zorba idi.

Hatırlayacağımız gibi, Bolşevizm düşmanları daha başlangıçtan beri Ekim İhtilâlini suçlamışlar ve sonra da 1918 de Kurucu Meclisin dağıtılmasını zorbaca bir davranış saymışlardı. Bolşevikler bu suçlamaları ciddiye almamışlardı; onlara şu cevabı vermişlerdi: Ekimde iktidardan düşürdükleri hükümet seçimle gelmiş bir organa dayanmıyordu; İhtilâl, seçimle gelmiş, temsil gücü olan işçi ve asker delegelerinin ezici çoğunluğu tarafından desteklenen bir hükümete iktidarı devretmişti. Sovyetler bir sınıfı temsil ediyordu ve kuramsal olarak bir proletarya diktatörlüğü organıydı. Genel bir seçime dayanmıyordu. Soyluların ve burjuvaların seçme ve seçilme hakları ellerinden alınmıştı; köylüler ise yalnızca kent işçilerinin hakim durumunu bozmıyacak bir oranda temsil ediliyorlardı. İşçiler, eskiden olduğu gibi, oylarını seçim bölgelerinde teker teker kullanmıyorlar, sınıflarının toplu halde bulunduğu fabrikalarda ve atölyelerde birer üretim ünitesi üyesi olarak kullanıyorlardı. Bolşeviklerin 1917 denberi geçerli ve meşru saydıkları yalnızca bu sınıfsal temsildi.

Lenin hükümetinin temsil gücünü yavaş yavaş yitirdiği şey de Bolşeviklerin işte bu işçi devleti anlayışıydı. Hükümet hâlâ Sovyetlere dayanıyordu. Ama 1921-2 yıllarının Sovyetlerinde, 1917 Sovyetlerinin temsil gücü yoktu. Sovyetlerin fiilen varolmayan bir işçi sınıfını temsil etmeleri elbette ki imkânsızdı. Sovyetleri Bolşevikler yaratmışlardı; bu bakımdan Lenin hükümeti yetkisini Sovyetlerden aldığını söylerken aslında bu yetkiyi kendi kendinden aldığını söylemiş oluyordu.

Bolşevik partisi bir zorba olmak zorundaydı. İşçi sınıfı dağıldığı için koyduğu ilkelere bağlı kalmasına imkân yoktu. Parti bu koşullar altında ne yapabilirdi, ya da ne yapmalıydı? İktidardan çekilip başkalarına iktidarı bırakabilir miydi? Geniş sert bir iç savaş vermiş olan devrimci bir hükümet zafere kavuştuğu günün ertesi geri çekilemezdi; düşündüğü egemenliği kuramıyacağını, iç savaşa girdiği sırada emrinde bulunanların desteğini yitir-

diğini anlasa bile, yendiği düşmanlara teslim olamaz ve intikam almalarına fırsat veremezdi. Bolşeviklerin işçi sınıfı desteğini yitirmeleri bu sınıfta kesin bir görüş değişmesi olmasından değil, bu sınıfın dağılmış bulunmasından ileri geliyordu. İşçi sınıfı tarafından kendilerine verilmiş olan —köylüyü katmayalım— Cumhuriyet üzerinde egemenlik kurma yetkisini bu sınıfın sağlam bir şekilde yenilemediğini onlar da biliyorlardı. Bir boşluk içinde bulunduklarının onlar da farkındaydı; bu boşluğu ancak uzun yıllar yavaş yavaş doldurabilir, bu arada üzerlerine aldıkları egemenlik hakkını hiç bir kimse ne uzatabilir ne de geçersiz sayabilirdi. Onları zorba durumuna sokan şey sosyal bir felâket, zorlayıcı bir nedendi; bu yüzden kendilerini zorba saymıyorladı.

Sağlam ve militan bir sosyal sınıfın bir zaman için siyaset sahnesinden çekilmesi ve iç savaştan sonra toplumun kısırlaşması garip bir olaydı, ama tarihte ilk değildi. Öteki büyük ihtilâllerde de toplum yorulmuş ve ihtilâlci hükümet buna benzer bir değişime uğramıştı. İngiltere'deki Püriten İhtilâlinde de Büyük Fransız Devriminde de başlangıçta eski rejim karşısında yeni temsilci bir hükümet ilkesi savunulmuştu. Püriten'ler kırallığın karşısına parlâmento haklarını çıkarmışlardı. Fransa'daki Üçüncü Sınıf liderleri de kendilerini Millî Meclis olarak ilân ederlerken aynı şekilde davranmışlardı. Bundan sonra karışıklıklar ve iç savaş başlamış, bu mücadelenin sonunda eski rejimden kalan güçler toplumu artık yürütemiyecek duruma gelirlerken, ihtilâli destekleyen sınıflar kendi aralarında kesin bir bölünmeye uğramışlar ve iktidarı yürütemeyecek kadar yorulmuşlardı. Bu yüzden temsilci bir hükümet kurmak imkânı ortadan kalkmıştı. İrade birliğine ve sağlam bir örgüte sahip ve anarşiyi bastıracak durumda olan tek disiplinli organ Orduydu. Ordu kendisini toplumun koruyucusu ilân etti; kılıç egemenliği, yani apaçık bir zorba hükümeti kurdu. İngiltere'de ihtilâlin iki büyük aşamasını da bir tek adam temsil etmişti: Başlangıçta kıralın hakkına karşı parlamentonun haklarını savunan Cromwell, sonradan hem kıralın hem de parlamentonun haklarını ellerinden almıştı. Fransa'da ise her iki aşama arasında sert bir kesinlik olmuştu; iki aşamada da ayrı ayrı insanlar ortaya çıkmıştı. Zorba Bonapart'ın ihtilâlin ilk hareketlerinde önemli bir rolü olmamıştı.

Rusya'da sımsıkı, birbirine bağlı, disiplinli, tek irade altında toplanmış, dağınık bir toplumu yöneticek ve birleştirecek güce sahip tek kurum Bolşevik partisiydi. Eski devrimlerde böyle bir parti yoktu. Püriten'lerin bütün gücü Cromwell'in ordusundan ibaretti; bu yüzden ordunun egemenliğine boyun eğmiştiler. Jacobin partisi ise karışıklıklar sırasında ortaya çıkmıştı. İhtilâlin çalkantılı denizinde yalnızca bir dalgaydı. Fırtına ile başladı ve fırtına dinince ortadan yok oldu. Bolşevik partisi ise 1917'den çok önce sağlam, sıkı, merkezci bir örgüt haline gelmişti. Parti bu durumundan yararlanarak ihtilâlin önderliğini üzerine almıştı. Elbetteki fırtına dindikten sonra da Fransa ve İngiltere ihtilâllerinde Ordunun oynadığı rolü oynayacak, sürekli bir hükümet kuracak, ulusu bir araya getirecek ve ona biçim verecekti.

Bolşevik partisi kafa yapılışı ve siyaset geleneği bakımından çok iyi hazırlanmıştı, ama bir zorba rolünü oynamaya pek hazır değildi. Lenin kendi adamlarını işçi sınıfı hareketinin "öncüleri" ve seçkinleri olmak üzere yetiştirmişti. Bolşevikler hiç bir zaman işçi sınıfının günlük durumunu ya da özlemlerini yansıtmakla yetinmezlerdi. Görevlerinin geçici havalara sürekli bir biçim vermek, özlemleri kışkırtmak ve geliştirmek olduğunu düşünürlerdi. Kendilerini işçi sınıfının politika hocaları sanıyorlardı ve, sıkı Marksist oldukları için de, işçi sınıfının gerçek tarihsel çıkarının nerede olduğunu ve bu çıkarı arttırmak için neler yapılması gerektiğini ezik ve aydınlanmamış işçi sınıfından daha iyi bildiklerine inanıyorlardı. Hatırlayacağımız gibi, genç Troçki bu yüzden partiyi işçi sınıfının "yerine kendisini koymakla", ve işçilerin gerçek özlem ve isteklerini gözönünde tutmamakla suçlamıştı (*). Troçki'nin ilk olarak 1904 de yaptığı bu suçlama olayların henüz çok gerisindeydi. Bolşevikler 1917 de de, 1905 de olduğu gibi, elde edebildikleri proleter desteğine güvenerek ihtilâle müdahale etmişlerdi. Lenin ve kurmayı işçilerin siyasî düşüncelerinde olagelen en ufak bir çalkantıyı bile inceden inceye izliyordu; kendi politikalarını bu değişikliklere göre dikkatle ayarlıyorlardı. İşçi çoğunluğunun ya da işçi ve köylü çoğunluğunun onayı olmadan iktidarı alabilecekleri ya da iktidarda kalacakları bir an bile akıllarından geç-

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist**, I. Deutscher, çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 117 - 125.

memişti. İhtilâle kadar, ihtilâl sırasında, ve bir süre ihtilâlden de sonra, politikalarını her zaman "proleter demokrasisinin kararı na" yani işçi sınıfının oyuna, sunmak niyetindeydiler.

İç savaşın sonuna doğru ise "proleter demokrasisinin kararı" anlamsız bir söz olmuştu. Madem ki işçi sınıfı dağılmış ve yozlaşmıştı o halde karar nasıl alınacaktı? İşçi sınıfı kararı Sovyetler için yapılacak seçimlerde mi belli edecekti? Sovyet demokrasisinin "normal" formaliteleri içinde mi olacaktı bu? Bolşevikler ezik bir işçi sınıfı kalıntısının güvenilmez bir Sovyet yapısı içinde vereceği oya ve çoğunluğun geçici birtakım dalgalanmalarına göre politikalarını ayarlamayı dünyanın en büyük budalalığı saydılar. Sonunda partilerini —Troçki ile birlikte— işçi sınıfının yerine koymuşlardı. Kendi dileklerini ve görüşlerini kanlar içinde yüzen bir işçi sınıfının dilekleri ve görüşleri sayıyorlardı. Ayrıca böyle bir sınıf da kalmamıştı. Eskidenberi kendilerini proleter sınıfının yorumcuları saymaları bu vekâleti daha da kolaylaştırmıştı. Parti, eski bir öncü olduğu için, işçi sınıfındaki dağılmanın yarattığı, bu garip ve kısa süreceği sanılan aralıkta, bu sınıfın vekilliğini yapmayı çok doğal buluyordu. Böylece Bolşevikler oynadıkları zorba rolünün ahlaksal dayanağını, toplumun o günkü durumunda olduğu kadar, kendi geleneklerinde de bulmaktaydılar.

Bolşevik geleneği ise çeşitli elemanların bir çeşit ustalıklı ayarlaması, bir çeşit kombinezonuydu: Bolşevizmin otoriterliği, partinin mânevi bakımdan kendisine güvenmesinden, üstünlüğüne ve devrimci bir görevi olduğuna inanmasından, proleter devrimi için disiplinin şart olduğu kanısına gerçekten varmış bulunmasından ileri geliyordu. Ama partinin, yalnız kuramsal olarak değil, gerçekten de işçi sınıfına yakın olması, ona gerçekten bağlı bulunması, başından sonuna kadar devrimin sömürülen ve ezilenden yana olması gerektiğine, işçinin yeni devletin gerçek efendisi olacağına, çünkü tarihin —aralarında Bolşevikler de olmak üzere— bütün partiler ve kendi tarafından yapılan işler üzerindeki yargısını işçi sınıfının ağzıyla kesin ve doğru olarak vereceğine yürekten inanması partinin bu otoriter davranışını frenliyor, dengeliyordu. Proleter demokrasisi fikrini partinin bu davranışından ayırmaya imkân yoktu. Bolşevik otorite fikrini ortaya atarken, hem gösteriş ve aldatmaca burjuva demokrasisinden iğrendiğini, gerektiği zaman proleter olmayan bütün sınıfları ezmeye hazır ol-

duğunu da söylemiş oluyor, hem de, geçici olarak bir yana bırakmış bile olsa işçi sınıfının özlemlerine sıkı sıkıya bağlı kalacağını gösteriyordu.

Devrimin ilk aşamalarında Bolşevizmin hakim niteliği proleter demokrasiydi. Ama o günlerde otoriter bir önderlik ağır basıyordu. Arkasında normal bir işçi sınıfı bulunmadan yürüyen Bolşevik, eskiden kalma bir alışkanlıkla her yaptığını haklı göstermek için hâlâ bu sınıfın iradesine dayanıyordu. Ama dayanma yalnızca kuramda ve ideal bir davranış olarak kalıyordu; kısacası, bir efsane gibiydi. Partisini hem soyut olarak sosyalizmin, hem de somut olarak işçi sınıfı dileklerinin kaynağı saymaya başlamıştı. Politbüro üyesinden hücredeki en basit adama kadar her Bolşevik "proletarya böyle istiyor", ya da, şuna ya da buna "proletarya razı olmaz" dediği zaman aslında partisinin ya da liderlerinin öyle "istediğini" ya da "hiç bir zaman razı olmayacağını" söylemiş oluyordu. Bu yarı-bilinçli mistikleştirme olmasaydı Bolşevik kafası çalışmazdı. Parti, proleter demokrasisinde artık bir temeli kalmadığını kabul etmek istemiyordu. Gerçi, Bolşevik liderleri arada sırada dertlerini dökmek istedikleri zaman durumu açıkça göstermiyor değillerdi. Ama, işçi sınıfı iktisadî bakımdan kalkındığı zaman bu durumun düzeleceğini umuyorlardı. Bu bakımdan, sanki böyle bir durum yokmuş gibi, sanki işçi sınıfının verdiği açık ve geçerli bir yetkiyle iş görüyorlarmış gibi konuşuyorlardı (*).

(*) Lenin, 1921 Aralık ayında toplanan Sovyetler Kongresinde, kendilerine sık sık "proletaryanın temsilcileri" diyen kimselere karşı tartışırken şunları söyledi. "Affedersiniz ama proleter ile kimi kastediyorsunuz? Ağır sanayide çalışan işçi sınıfını mı? Hani ağır sanayi, nerede? Ne biçim proletarya bu? Sanayiiniz nerede? Neden çalışmıyor?" **(Seçinenya,** cilt xxxiii, s. 148) Lenin, 1922 Martında toplanan On Birinci Parti Kongresinde de şunları söyledi: "Savaştanberi fabrikalara gidenler işçi sınıfına mensup insanlar değillerdir, aylaklardır. Bugün sosyal ekonomik koşullarımız gerçek proleterlerin fabrikalara gitmesine imkân verecek durumda mıdır? Hayır. Marx'a göre gitmelidirler. Ama Marx bunu Rusya için söylememiştir. Genel olarak On Beşinci Yüzyıldanberi gelişen kapitalizm konusunu ele almıştır. Bütün bunlar 600 yıl için doğrudur, ama bugünkü Rusya için doğru değildir." (adıgeçen kitap, s. 268) İşçi Sınıfı Muhalefeti adına konuşan Şlyapnikov Lenin'e şöyle cevap

Bolşevikler sonunda bütün partileri kapatmışlar, kendi siyasî tekellerini kurmuşlardı. Gerek partilerini ve gerekse İhtilâli büyük bir tehlikeye atmayı göze almadan hasımlarına söz ve yazı özgürlüğü, Sovyet seçimlerine katılma izni veremiyeceklerini anlamıştılar. Bolşevikler işçi sınıfındaki enerjiyi harekete geçirecek durumda olmadıkları için ortaya çıkacak örgütlü bir muhalefet o günkü anarşiden ve hoşnutsuzluktan kolayca yararlanabilecekti. Hem kendilerini hem de devrimi böyle bir tehlikeye atmak niyetinde değillerdi. Parti, kendisini proletaryanın yerine koyduğu gibi, kendi diktatörlüğünü de proletaryanın diktatörlüğü saymaktaydı. "Proletarya diktatörlüğü" denen şey, Sovyetlerin içinde örgütlenmiş olan ve iktidarı temsil yetkisini o sırada Bolşeviklere veren, ve anayasaya göre her zaman onları yerinden atmak ya da "geri almak" yetkisine sahip bulunan bir emekçi sınıfının hakimiyeti değildi artık. Proletarya diktatörlüğü, artık Bolşevik partisinin hakimiyeti demekti. Yalnızca proleteryanın kendisi "geri çekilecek" ya da yerini bırakacak durumda olmadığı gibi Bolşevikleri de "geri çekecek" ya da yerinden indirecek durumda değildi.

Bütün partileri kapatan Bolşevikler kendi siyasî ortamlarında büyük bir değişim yapmış oldular. Bu değişmenin etkisinden kendilerini kurtarmalarına imkân yoktu: Bolşevik partisi, Çarlık zamanının yarı açık ve yer altı faaliyetleriyle karışık çok partili rejiminde, yoğun bir çatışma ve siyasî yarışma havası içinde gelişip büyümüştü. Doktrin ve disiplin bakımından bütün öteki partilerden ayrı, militan ihtilâlcilerden kurulu bir parti olduğu halde, yine de ortamlarının havası vardı partide. Çok partili sistem kendi partilerinin de iç hayatını etkilemişti. Düşmanlarıyla durmadan tartışan Bolşevikler kendi partilerinde de bir tartışma geleneği yaratmışlardı. Bir parti üyesi bir Kadet'e ya da bir Menşevik'e karşı kürsüye çıkıp bir şey söylemeden önce kendi parti hücresinde ya da komitesinde ele alacağı sorunlar, hasmının görüşü, hasma verilecek cevap partinin tutumu ve taktiği konusun-

verdi: "Vladimir Ilyiç dün, Marx'ın anlamında, (Rusya'da) bir proleter sınıfı olmadığını söyledi. Var olmayan bir sınıfın önderliğini yaptığınız için sizi tebrik etmeme izin veriniz." II Syezd RKP (b), s. 109. Aynı kitap, Zinoviyev'in konuşması, s. 408-9.

da yerden yere vurulurdu. Eğer sözcü partinin herhangi bir noktada yanıldığını ya da önderliğinin yetersiz olduğunu düşünüyorsa bunu açıkça, korkmadan ve hatıra, gönüle bakmadan söyler, arkadaşlarını da kendi görüşüne kazanmaya çalışırdı. Parti, işçilerin demokratik hakları için mücadele ettiğine göre bu hakları kendi örgütü içinde kendi üyelerinden elbetteki esirgeyemezdi (*).

Çok partili rejimi ortadan kaldıran Bolşevikler bu durumun kendi partilerini etkilemesini istemiş değillerdi. Partilerinin, eskiden olduğu gibi, rejimin dışında, yine militan Marksistlerin serbestçe biraraya geldiği disiplinli bir parti olarak kalacağını sanıyorlardı. Partinin ortak düşüncesine, eskisi gibi, yine fikir alışverişi, kuramsal ve siyasal tartışmalar yön verecekti. Partinin dışında bütün tartışmaları yasakladıkları bir zamanda, kendi içlerindeki tartışmaları canlı tutamıyacakları hiç akıllarına gelmemişti; bir yandan toplumun demokratik haklarını elinden alırken öte yandan bu hakların yalnız kendileri tarafından kullanılmasına imkân yoktu.

Tek parti sistemi kelime olarak bir çelişidir zaten, tek parti, partinin dünyaca kabul edilmiş anlamında bir parti olarak kalamaz. Partinin iç hayatı bu sistemde dağılmaya ve yok olmaya mahkûmdur. Bolşevik örgütünün büyük ilkesi olan "demokratik merkezcilik"den yalnızca merkezciliği kalmıştı. Parti disiplinini sürdürmüş, ama demokratik özgürlüğünü yitirmişti. Başka türlü de olamazdı zaten. Çünkü Bolşevikler o sırada serbestçe tartışsalardı, liderler kendi aralarındaki ayrılıkları halkın önünde açıklasalardı, taban da liderlerini ve politikalarını eleştirseydi, bu durum Bolşevik olmayanlar için de bir örnek olur, onlar da tartışmaya ve eleştiriye katılmaktan kendilerini alamazlardı. Baştaki parti üyelerine parti içinde belirli görüşleri açıklamalarını sağlamak

(*) Bolşeviklerin kendi tek parti sistemleriyle uyuşamadıkları, birçok şeylerden anlaşıldığı gibi, İhtilâlin beşinci yılında toplanan On Birinci Kongrede Zinoviyev'in söylediği şu sözlerden de çok iyi anlaşılmaktadır: "... Biz yalnızca kanun bakımından var olan bir partiyiz... Doğrusunu söylemek gerekirse, elimize bir tekel geçmiş bulunuyor... **Bizim particiliğimiz konusunda koparılan gürültüler...** Hasımlarımıza siyasî özgürlüğü yasak ettik... Ama başka türlü yapamazdık... Aynı kitap, s. 412 - 13 (siyahlar yazarın).

üzere hizipler ve guruplar kurmalarına izin verildiği takdirde, parti dışında kalanların dernek kurmaları ve kendi siyasî programlarını açıklamaları ve geliştirmeleri nasıl önlenebilirdi? Siyasî bir yapının onda dokuzu susarken onda biri konuşamazdı. Bolşeviklerin dışında kalan Rusları susturan Lenin'in partisi, sonunda kendi partisini de sessizliğe gömmek zorunda kalacaktı.

Ama parti buna kolay kolay razı olamazdı. Hiç bir otoriteye peşin olarak boyun eğmemeye, kabul edilmiş gerçeklerden şüphelenmeye, kendi partilerini eleştirici bir gözle incelemeye alışmış olan devrimciler, herhangi bir otoriteye sorgusuz sualsiz hemence itaat edemezlerdi. İtaat etseler bile yine de itirazlarına devam ederlerdi. 1921 de yapılan parti kongresinden sonra parti içinde hizipler yasaklandığı halde Bolşevik toplantılarında hâlâ büyük çatışmalar oluyordu. Aynı görüşte olan üyeler hâlâ birlikler kuruyorlar, "platformlar" ve "tezler" yazıyorlar, ve liderlere acı acı çatıyorlardı. Böylelikle tek parti sisteminin dayandığı temeli tehlikeye düşürmüş oluyorlardı. Bütün hasımlarını ve düşmanlarını susturan Bolşevik partisinin kendi içinde de sürekli bir baskı uygulamadan yaşamasına imkân yoktu.

Kendi gelişim koşulları ve başarıya ulaşmış olması partiyi bu yola sürüklemişti. 1917'nin başında bile partinin bütün Rusya'daki üye sayısı 23.000'i geçmiyordu. İhtilâl sırasında üye sayısı bunun üç katına, dört katına çıktı. 1919'da iç savaşın en azgın zamanlarında partiye ikiyüz elli bin kişi katılmış bulunuyordu. Bu genişleme işçi sınıfı içinde partinin gerçekten etkili olduğunu göstermekteydi. 1919 ile 1922 yılları arasında da üye sayısı 250.000 den 700.000 e çıktı. Bu büyümenin büyük bir kısmı sahteydi. Zaferi kazananların arabasına vakit geçirmeden binmek için koşan koşanaydı. Parti, hükümette, sanayide, sendikalarda ve daha birçok yerlerde açık bulunan mevkilere memurlar tayin edecekti; buralara parti disiplinini kabul etmiş olanları tayin etmek elbette daha doğruydu. Eski Bolşevikler bu yeni gelenlerin içinde ufak bir azınlık oluverdiler (*). Yabancı unsurların arasında boğulur hale geldiler; şaşırdılar ve iyiyi kötüden ayırmaya çalıştılar.

(*) Zinoviyev'in söylediğine göre, 1917 Şubatından önce yeraltında mücadele eden Bolşevik sayısı 1922 yılındaki üye sayısının ancak yüzde 2 si kadardı. Aynı kitap, s. 420.

Ama nasıl ayıracaklardı? Partiye hiç bir çıkar düşünmeden, sırf inançla girmiş olanları fırsatçılardan ayırmak zordu. Partiye kötü niyetle girmiş olanlar da parti amaçlarını benimsediklerini ve bu amaçlar uğruna savaşmaya hazır olduklarını söylüyorlardı. Bunlar nasıl ortaya çıkarılacaktı? Rusya'da programlarını açıklamış, ve üyelerini ona göre toplamış başka partiler yoktu ki partiler arasındaki sürekli yarışma, insan malzemesinin daha iyi bir şekilde seçilmesine ve partiler arasında dağılmasına yarasın. Öyle olsaydı o zaman politikaya yeni atılanlar birbirleriyle yarışan programları, eylemleri ve sloganları karşılaştırmak fırsatını bulurlar, Bolşevik partisine katılanlar da bilinçli bir seçme sonunda partiye katılmış olurlardı. Ama 1921-2 yıllarında politikaya atılanların elinde böyle seçme olanağı yoktu. Bildikleri tek parti Bolşevik partisiydi. Eğilimleri, başka durumlarda onları Menşeviklere, Sosyal Devricilere ya da herhangi başka bir guruba katılmaya zorlayabilirdi. Ama şimdi, içlerinden gelen siyasî eyleme katılma isteği, enerjilerini ve ateşlerini gösterme fırsatı veren tek partiye katılmaya onları sürüklüyordu. Yeni gelenlerin çoğu, Zinoviyev'in dediği gibi, "bilinçsiz Menşevikler" ya da "bilinçsiz Sosyal Devrimciler"di. Bunlar kendilerini "iyi Bolşevik" sanıyorlardı. Bu unsurların partiye girmesi partinin karakterini ve geleneğini bozabilirdi. Nitekim, Zinoviyev, 1922'deki parti kongresinde, Bolşevik örgütü içinde kendilerini gerçekten Bolşevik sananlardan kurulu iki ya da daha fazla parti bulunduğunu söylemişti. Bolşevik Partisi, ortada tek parti bulunması yüzünden tek görüşe sahip olma niteliğini yitiriyordu: yasaklanan partilerin ham çekirdekleri kendi içlerinde belirmeye başlamıştı. Sosyal temel, baskı altında tutulan çeşitli çıkarları ve siyasî görüşleriyle yeniden kendisini toparlamış, ortada bulunan tek siyasî örgüte koşmuş ve her yandan içine sızmıştı.

Liderler partiyi bu sızmalara karşı korumaya karar verdiler. Temizliğe başladılar. Temizlik isteği onuncu kongrede İşçi Muhalefetinden geldi; ve ilk temizlik 1921'de yapıldı. Polis ve mahkeme işe karıştırılmadı. Kontrol Komisyonları, yani Parti Mahkemeleri, genel toplantılarda, yüksek görevde olsun tabanda olsun, bütün parti üyelerinin geçmişlerini ve ahlak durumlarını inceledi. Dinleyiciler arasında herhangi bir kadın ya da erkek bu incelemeler sırasında ortaya çıkabiliyor, ele alınan kişiden yana, ya da

ona karşı tanıklık edebiliyordu. Sonra Kontrol Komisyonu üyenin partide kalıp kalmayacağına karar veriyordu. Partide kalması doğru bulunmayanlara ceza verilmiyordu; ama hükümeti elinde tutan bir partide üyeliğin kaybedilmesi yükselme ya da sorumlu bir mevkie geçme fırsatının elden kaçması demekti.

Kısa bir süre içinde üyelerin üçte biri, yani 200.000 kadar üye, partiden atıldı. Kontrol Komisyonu partiden atılanları dört sınıfa ayırmıştı: Bayağı fırsatçılar; Bolşevik düşmanı partilerin, özellikle Menşeviklerin, iç savaştan sonra partiye giren eski üyeleri; iktidarın ve mevkiin bozduğu Bolşevikler; ve partinin ilkelerini en basit şekilde bile anlayacak siyasî olgunluğu gösteremiyenler. Anlaşıldığına göre, tek hataları parti politikasını ya da parti liderlerini eleştirmekten ibaret olanlar partiden atılmadı. Ama bu temizliğin —gerekli olmakla birlikte— iki taraflı bir bıçak olduğu hemen görüldü. Birtakım alçaklar bu fırsattan yararlanarak birtakım insanları sindirdiler ve eski hesaplarını gördüler. Taban ise fırsatçıların ve yozlaşmış komiserlerin partiden atılmalarını iyi karşılamıştı, ama geniş çapta bir temizliğin yapılmasından da korkmuştu. Bu temizliğin zaman zaman yapılacağı anlaşılıyordu. Bu bakımdan bir yıl içinde üyelerin üçte biri partiden atılırsa ertesi yıl ya da gelecek yıllarda ne olacağını kimse bilemezdi. Basit ve çekingen üyeler, tehlikeli bir söz söylemeden, ya da başka bir temizlik sırasında siyasî gerilik ve anlayışsızlıkla suçlanmaya sebep olabilecek bir adım atmadan önce iyice düşünüp taşınmaya başladılar. Partinin arınması ve niteliğini sürdürmesi için başlanan bu hareket parti içinde söz ve düşünce özgürlüğünü yok eden silâhların en korkuncu olacaktı.

İşçi sınıfı etkili bir sosyal güç olarak ortadan silindiği zaman partinin, bu korkunç gerçek karşısında, kendisini işçi sınıfının yerine koyduğunu görmüştük. Ama şimdi parti de yerini aldığı sınıf kadar görünmez ve tanınmaz bir varlık oluyordu sanki. Bir yıl içinde üyelerinin üçte birini değersiz bularak ihraç eden bir partide gerçek bir öz, bağımsız bir hava olabilir miydi? Partiden ihraç edilen 200.000 üye herhalde o zamana kadar parti hayatının normal işlerinde görev almışlar, oylamalara katılmışlar, kongreler, delegeler seçmişler, böylelikle partinin politikasına resmen büyük çapta katılmışlardı. Öyle olduğu halde bunların ihraçları partide gözle görülür bir değişmeye ya da politika değişmesi ya-

ratmamıştı. Vücudunun üçte biri büyük bir ameliyatla alındığı halde parti politikasında bu ameliyatın en ufak bir izi bile görünmedi. Parti işlerinin yönetilmesinde bir süredenberi parti üyelerinin hiç bir etkisi olmadığını göstermeye yalnız bu gerçek bile yeterdi. Bolşevik politikası, partide kendisini bütünün yerine koymuş olan küçük bir çevre tarafından kararlaştırılıyordu.

Bu çevrede kimler vardı? Lenin'in kendisi bu soruya oldukça kesin bir cevap vermişti: 1922 Martında,o sırada Merkez Komitesi sekreterliğini yapan Molotov'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Gözünü gerçeklere kapatmayan bir insan, bugün parti politikasındaki proleter karakterinin partideki üyelerin sınıfsal yapısından değil, partinin eski öncüleri diyebileceğimiz çok ince bir üye tabakasının muazzam ve bölünmez otoritesinden geldiğini kabul etmek zorunda kalır." Lenin bu öncüleri, o sırada sosyalizm ülküsünün tek temeli, partinin sahibi ve en sonunda da işçi sınıfının vekili sayıyordu. Eski Bolşevikler denen bu öncüler gerçekten İhtilâle karışmış bir kaç bin kişiydi. Lenin'e göre, birdenbire büyüyen partinin büyük bir kısmı ise yozlaşmış ve anarşik bir toplumun bütün bozucu etkileriyle karşıkarşıya kalmıştı. Genç üyeleri bile, "gerçek Bolşevik" yapmadan önce, üzerlerinde sabırla çalışmak ve onları siyasî bir eğitimden geçirmek gerekiyordu. Böylece, proletarya ile partinin bir tutulması daha dar bir alana sıkışmış oluyor, proletarya ile eski Bolşeviklerin bir tutulmasına kadar varıyordu.

Ama bu eski Bolşevikler bile bulundukları baş döndürücü mevkilerde rahat değillerdi: onlar bile zamanın bozucu etkilerine, yorgunluğa, iktidarın yozlaştırmasına ve sosyal ortamın baskılarına zor dayanabileceklerdi. Lenin, Molotov'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bu çevre içinde çıkacak en ufak bir çatışma... bunların (Eski Bolşeviklerin) otoritelerini o kadar sarsabilir ki bu durum onlara karar verme güçlerini kaybettirebilir", olayları artık denetemez olurlar. Bu bakımdan, partinin yüksek görevini canlı tutmak ve siyasî üstünlüğünü sağlamlaştırmak için eski Bolşevikler arasındaki dayanışmayı sürdürmek gerekiyordu. Partide zaman zaman temizlik yapmak yetmezdi. Yeni üyelerin partiye alınmaları sıkı sınırlamalara bağlanmalıydı; yeni girenler çok ince testlere tâbi tutulmalıydı. Lenin ayrıca şunu da öğütlüyordu: Partide devrim hizmetinin uzunluğuna ve meziyete dayanan özel

bir hiyerarşi kurulmalıydı. Birtakım önemli mevkiler yalnızca partiye en az iç savaşın başında katılanlara verilmeliydi. Daha yüksek sorumluluğu gerektiren yerler partiye İhtilâlin başından-beri hizmet etmiş olanlara bırakılmalı, en yüksek mevkilere de Çarlığa karşı yeraltı savaşı yürütmüş olan Eskiler getirilmeliydi.

Bu sözlerde en ufak bayağı bir kayırma kokusu yoktu daha. Eski Bolşevikler hâlâ eski gösterişsiz devrimci ahlâklarını sürdürmekteydiler. En yüksek mevkide bulunan bir parti üyesi bile kaliteli bir fabrika işçisinin gündeliği kadar para alıyordu. Yüksek mevkilerde bulunanların içinde görevlerini kötüye kullananlar ve her türlü kazançlardan ufak tefek çıkar sağlayanlar yok değildi. Ama bu çeşitten bozukluklar azdı. Mevkilerin dağıtımı konusunda çıkarılan yeni yönetmeliğin amacı Eskileri kayırmak değil, partiyi bunların elinde sosyalizm kuruluşunun sağlam birer aracı haline getirmekti.

Eski Bolşevikler yaman adamlardı. Ortak savaş anıları, sarsılmaz sosyalizm inançları, genel bir çözülme ve gevşeklik havası içinde sosyalizmde başarı şansının kendilerine, ve hemen hemen yalnızca kendilerine, bağlı olduğu inancı hepsini birbirine bağlamıştı. Otoriter ve çoğu zaman da küstah bir halleri vardı. Hem fedakâr, hem hırslıydılar. Yüksek duygularla hareket ettikleri gibi, çok bayağı merhametsizlikleri de yapmaktan çekinmezlerdi. Kendilerini Devrimin tarihteki alınyazısı ile bir tutuyorlar, ve aynı zamanda, bu alınyazısını kendi kişiliklerine bağlıyorlardı. Sosyalizme sıkı sıkıya yapıştıklarından ötürü sosyalizm savaşının yalnızca kendilerinin işi ve hemen hemen yalnız kendilerine özgü bir görev olduğunu sanıyorlardı; ve davranışlarını, dahası özel tutkularını bile, sosyalist kurama göre yorumlamaya çalışıyorlardı.

O yılların sıkıntıları içinde Eskilerin moral gücü Bolşevizm için büyük bir dayanaktı. Özel ticaretin canlanması ve mülkiyetin kısmen tanınması parti içinde tatsız bir hava yaratmıştı. Birçok komünistler Lenin'in emrettiği "gerilemenin" devrimi daha nerelere kadar götüreceğini kötü kötü düşünüyorlardı. Lenin neredeyse ticareti ve özel çiftçiyi teşvik bile edecekti. Köylü değersiz banknotların karşılığında yiyecek maddesi satmak istemediği için, savaş komünizmi zamanında eski toplumun kalıntısı olarak hor görülen paranın itibarı iade edilmiş ve para stabilize olmuştu.

Parasız hiç bir şey yapılamazdı. Hükümet devlet işletmelerine yardımı azaltmıştı; en kötü zamanlarda bile işlerinin başından ayrılmamış olan işçiler işsiz kalmışlardı. Devlet bankaları ellerindeki kıt kaynakları özel sanayii kredilerle beslemek için kullanıyorlardı. Merkez Komitesi de devletin "ağır sanayide kilit noktaları" elinde tutmakla her zaman millî ekonomiyi denetebileceğini söylüyordu. Ama "kilit noktaları" berbat ve hazin bir durumdaydı özel ticaret gelişmeye başladığı halde devlet sanayii yerinde sayıyordu. Bu durumu gören Lenin eski imtiyaz sahiplerini ve yabancı kapitalistleri Rusya'ya dönmeye ve Rusya ile ticaret yapmaya çağırdı. Ancak, kapitalistlerin bu çağrıya cevap vermemeleri, kapitalist gelişmeye yarayan bu büyük unsurun canlanmasını önledi. Ya imtiyaz sahipleri bu çağrıya cevap verselerdi ne olurdu? Bunu Bolşeviklerin kendileri de bilmiyorlardı. Bu arada N.E.P.'cilerin kendilerine güvenleri artıyor, kıtlığa uğrayan köylerde bayram yapıyorlar ve Devrimle alay ediyorlardı. Köylerde ise kulak'lar tarım işçilerini yeniden avuçlarının içine almışlardı; köy Sovyetlerinin bir kısmında kulak'lar ve adamları hakimdiler. Oğulları ise Komünist Gençlik örgütlerinin mahalli kollarında lider olmuştular. Üniversitelerde öğretmenler ve öğrenciler komünizm aleyhinde gösteriler ve grevler düzenliyorlardı. İhtilâl marşı *Enternasyonal*'i söyleyenler tartaklanıyordu. Bu geriye dönüş nereye kadar gidecekti? İşçi Muhalefeti Merkez Komitesi, oturumlarında ve genel toplantılarda bunu Lenin'e sorup duruyordu. Lenin de boyuna geriye çekilmeyi durduracağını vaat ediyordu; olaylar ise onu biraz daha geriye çekilmeye zorluyordu. Ülkücüler şaşırmıştılar. Taban "İhanet" diye bağırıyordu. Şurada burada bir işçi, ya da eski bir Kızıl Muhafız, Parti Komitesinin toplantısında kalkıyor, üyelik kartını tiksinerek yırtıyor ve Parti Sekreterinin suratına fırlatıyordu. O dönemin havasını çok iyi belirten bu gibi sahneler çağdaş romanlarda çok anlatılmış ve parti şefleri de bu olaylardan gizleyemedikleri bir kuşkuyla söz etmişlerdir (*).

(*) Örneğin, Manuilski, on ikinci kongrede, kendisinin hain sayıldığı halde, iç savaşa karışmış bir eski savaşçının parti kartını yırtmasının bir kahramanlık sayılmasından yakınmıştı. Manuilski o günkü havayı, 1849 ve 1907 ihtilâllerinin yenilmesinden sonraki bozgun havasına benbetmişti. **II Syezd RKP** (b), s. 461-3.

Bu ağır hava içinde Devrimin ancak Eski Bolşeviklere ve bu Bolşeviklerin sağlam inancına ve demir iradesine güvenebileceği anlaşılıyordu. Ama güvenilebilecek miydi acaba?

Troçki, iç savaş biter bitmez trenini bir yana bıraktı. Üç korkunç yıl kendisine karargâh hizmeti görmüş olan bu trenin içinde 7500 kilometrelik bir cephede, tehlikeli noktanın birinden başka bir tehlikeli noktaya koşmuş, ancak Moskova'da arasıra birtakım danışma toplantılarında ve kongrelerde bulunmak üzere kısa aralıklarla treninden ayrılmıştı. İç savaşın bitiminden sonra tren müzeye kaldırıldı; makinistleri, teknisyenleri, makinalı tüfekçileri ve sekreterleri dağıtıldı; Troçki İhtilâldenberi ilk olarak tatile çıktı. İznini Moskova'ya yakın bir köyde geçirdi. Ava çıkıyor, balık avlıyor, yazı yazıyor, yaşamının yeni bölümünü hazırlıyordu. Son yıllarda sözcülüğünü yaptığı Moskova'ya döndüğü sırada bu kente hemen hemen yabancı idi. Yüzyılın başında Sibirya'ya sürülmek üzere Butirki hapisanesine getirildiğinde kenti ilk olarak şöylece bir görmüştü; ilerideki zaferlerinin ve yenilgilerin kentini o zaman ancak hapisane parmaklıklarının ardından seyredebilmişti. Sonra, yirmi yıl hiç görmemiş, 1918 Martında, Brest - Litovsk buhranı sırasında Bolşevik hükümet Petrograd'ı boşalttığı ve Kremlin'e yerleştiği sırada kente dönmüştü. Ama çok kalamamış, hemen cepheye koşmuştu. Steplerin ortasında kurulmuş olan bu yaygın "Çar Köyü"ne, Slavcıların bu Üçüncü Roma'sına ne zaman gelse, bu kentin Bizans kiliselerini ve Asya pazarlarını ne zaman görse, tevekkülle dolu Şark kaderciliği havasını ne zaman alsa hep yabancılık duyardı. 1905 ve 1917 ihtilâllerine bağlı anıları Petrograd'daydı. Petrograd Moskova'nın rakibi, Rusya'nın Avrupa'ya açılan penceresiydi; Petrograd'daki mühendislerin, gemi ve elektrik işçilerinin karşısında, çoğu tekstil fabrikalarında çalışan ve bir kentliden çok Mujiğe benzeyen Moskova işçilerinden daha çok rahat ederdi.

Kremlin'in duvarlarıyla kuleleri içinde, bu eski kalenin dar, sıkıcı sokaklarında, eski zamandan kalma çan seslerini yansıtan mazgallarının gölgesinde, katedrallerinin, kışlalarının, depolarının, hapisanelerinin ve çan kulelerinin arasında, Çarların ellerine geçirdikleri ülkelerden topladıkları binlerce harika İkon'larla dolu saraylarının altın yaldızlı salonlarında kendisini çok yabancı his-

setti Troçki. Karısı ve çocuklarıyla birlikte, eskiden saray memurlarının oturdukları Kavalerski binasının dört küçük odasına yerleşmişti. Koridorun karşısında Lenin ile Krupskaya oturuyordu; iki aile de aynı yemek odasını ve banyoyu kullanıyordu. Lenin'in arada sırada koridorda ya da banyoda Troçki'nin çocuklarıyla oynadığı görülürdü. Hükümet işleri yüzünden taşrada bulunan eski bir dost, örneğin Bakovski, Manuilski ya da başka biri, kente geldiğinde burada kalırdı. Troçki Paris'teki tavan arasında ya da Viyana'daki küçük apartımanında nasıl basit bir hayat sürdüyse burada da öyle yaşıyordu. Belki de eskisinden daha yoksuldu. Çünkü Kremlin'de bile yiyecek azdı (*). Ana ile babanın çocuklariyle uğraşacak pek vakitleri yoktu. Lyova 1921 de on beş, Serjova on üç yaşındaydı; annesi ile babasını pek seyrek görebiliyorlardı; anneleri bütün gün Eğitim Komiserliğinde çalışıyor, Sanat Dairesine Başkanlık ediyordu.

Kremlin'in muhteşem görünüşü, içindekilerin yaşayışlarıyla taban tabana zıttı. Troçki, saray uşaklarından birinin sofraya ilk defa yemek getirdiği sırada ailecek nasıl şaşırdıklarını anlatır: tabakların üzerinde Çarın arması varmış, ve uşak, tabakları büyüklerin ve küçüklerin önlerine koyarken Çar Kartalının —Allah korusun!— ters gelmemesine dikkat edermiş. "Moskova'nın eski ağır barbar havası" her köşede Bolşevik liderlerini gözlüyordu; eski çanların sesleri konuşmalarına karıştığı zaman, Troçki ile Lenin, "birbirimize bakıyor ve sanki aynı şeyi düşünüyorduk: geçmiş bizi dinliyordu..." Geçmiş onları yalnız dinlemekle kalmıyor, onlara karşı direniyordu da. Aslında Troçki, kendisinin de itiraf ettiği gibi, Kremlin'in havasına bir türlü alışamadı. Bu havadan hep uzak kaldı; kutsalların kutsalı Moskoflarla İhtilâlin biraraya gelmesi tarihin bir esprisi gibi geldi ona.

İç savaşın sonunda bir eziklik vardı içinde; gücünün sonuna yaklaşmıştı. Bu duygusunu bilinçli bir iyimserlikle bastırmaya çalışıyordu. Bir ihtilâlci iyimserliğini hiç bir zaman yitirmemeliy-

(*) Arthur Ransome, 1919 da, Buharin'e biraz sakarin verdiği zaman Buharin'in ne kadar memnun olduğunu anlatır; Zinoviyev'in bulunduğu yerde yenilen yemek "at etinden yapılma bir çorba... küçük bir kaşa... çay ve biraz da şekerden" ibaretmiş. **Six Weeks in Russia**, s. 13,56.

di. Onun için hem dâvasına hem de kendisine yeni zaferler sağlamak istiyordu. Ama konuşmalarında ve yazılarında İhtilâl ve İç Savaş'ın kahramanlık dönemini özlediğini gösteren dağınık değinmeler var. Kendisinin de söylediği gibi, bir zamanlar Napolyon'u Rusya'dan sürüp atan, şimdi derebeyini ortadan kaldıran ilkel Mujik yumruğunun "en iyi bir ihtilâl aracı olarak kullanıldığı" dönemi öyle pek yüceltmiş değildi. Ama bu dönemden kalan ağır mirası da küçümsemiyordu: İç savaşın başıboş bıraktığı yıkıcı çılgınlıklar Sovyet Cumhuriyetinin yapıcı görevlere yöneldiği bir sırada kendisini hissettirmekteydi. Ama yıkıcı yıllar, bütün pisliklerine, sefaletine ve yabanlığına rağmen yaratıcı yıllar olmuştu: Troçki şimdi o günlerin hızını, cesaretini, ve yüce umudunu arıyor, bu yılların ardında bıraktığı boşluğu duyuyordu.

Kafasının ve enerjisinin ancak yarısını kullanabiliyordu. Savaş Komiserliği hükümetin can damarı değildi artık. Ordu terhis edilmişti. 1922 yılında ordu üçte bire indirilmişti. Sonra ordu devrimci idealizmini ve ateşini de yitiriyordu. İç savaşın eskileri ayrılmışlar; kışlalara gelen yeni erler ise, Çarlık zamanında aynı kışlalara gelen köylü çocukları kadar umursamaz ve tembeldiler. O günkü durum, Savaş Komiserliğini, Troçki'nin Orduyu modern, demokrat ve sosyalist bir milis kuvveti haline getirmek amacıyla hazırladığı planları rafa kaldırmaya ve günlük yönetim ve eğitim işleriyle meşgul olmaya zorlamıştı. Vaktini Orduyu bitten temizlemekle, erlere ayakkabı boyamasını öğretmekle, iyi komutanlarla komiserlere Ordudan ayrılmamalarını rica etmekle geçiriyordu. Komünistlerin Ordudan kitle halinde ayrılmalarının önlenmesini Merkez Komitesinden istemişti; Merkez Komitesi resmen birtakım yasaklar denemişti, yararı olmamıştı. Troçki millî kongrelerde siyasî komiserlerin o günkü "zararlı pasif havaya" karşı gelmelerini tekrar tekrar istedi ve Kızıl Ordu'da moralin bozulmakta olduğundan yakındı. Orduya "Suharevka ruhunun" sızmaması, Kutsal Rusya'nın pisliğine, geri kalmışlığına ve kör inançlarına karşı Ordunun bir Marksist okul olarak kullanılması ve, herşeyden önce de, Orduda devrimci geleneğin ve enternasyonalist anlayışın canlı kalması için çalıştı.

İç savaşın genç komutanları, bu arada gelecekte İkinci Dünya Savaşında mareşalliğe kadar yükselecek komutanlar, o sırada ciddi bir eğitim gördüler ve Kızıl Ordu kurallarıyla yönetmelikleri bu

sırada hazırlandı. Bu çalışmaya ruh veren ve bu çalışmayı kısmen de yaratan Troçki oldu. Örneğin, Troçki'nin yazdığı "piyade yönetmeliği" ile Cromwell'in yazdığı Askerin Alfabesi arasında benzerlik bulunması oldukça gariptir. Kızıl Ordu erine öğretilen piyade yönetmeliği şöyle der: "Yoldaşlar arasında eşitsin. Üstlerin senden daha tecrübeli ve daha iyi eğitim görmüş kardeşlerindir. Savaşmada, eğitim sırasında, kışlada ya da çalışırken onlara itaat etmelisin..." "Sana ne ile savaştığın sorulacak olursa şöyle cevap vereceksin: 'Tüfekle, süngüyle ve makinalı tüfekle savaşırım. Ama doğruluk silâhını da kullanırım. Karşımdaki düşmanlar da işçi ve köylü oldukları için aslında onların düşmanlarım değil kardeşlerim olduğunu söylerim'"

Troçki'nin büyük lâflara olduğu kadar basit kelimelere de olan düşkünlüğü, biçim ve renk üzerindeki titizliği yeni bir gösteriş şeklini almıştı. Yeni üslubu ile askere alınanların hayallerini gıcıklıyor, yalnızca topun ağzına sürecek bir mermi olmadıkları duygusunu Orduda yaratmaya çalışıyordu. Bir Mayıs günlerinde ve İhtilâlin yıldönümlerinde, çevresine Moskova garnizonunun komutanlarını alarak, at üstünde Kremlin'in Spaski Kapılarından çıkarak Meydan'a geliyor, garnizon birliklerini denetliyordu. "Nasılsınız, Yoldaşlar!" diye bağırdığı zaman birlikler şu cevabı veriyorlardı: "Devrime hizmet ediyoruz!" Bu cevap Vassili Katedralinin kubbelerinde, Kremlin duvarının yanında yatan Devrim kurbanlarının mezarları üzerinde çınlıyordu. Beylik bir gösteriş ya da tören havası yoktu o sıralarda. Savaş Komiseri bu denetlemeden sonra, askerlerle işçilerin geçişlerini salaştan yapılma bir kürsünün ya da kalabalık bir askerî kamyonun üzerinden seyreder, öteki Merkez Komitesi üyeleri de ona katılırlardı.

Troçki'nin halk içinde görünmesi ve konuşması kalabalıkları hâlâ coşturuyordu. Ama iç savaş sırasında dinleyicilerle her zaman kurduğu içten bağlantıyı artık pek kuramıyor gibiydi. Oysa Lenin, rahat görünüşü ve basit ifadesiyle her zaman bu bağlantıyı kurabilmekteydi. Troçki, olduğundan daha heybetli görünürdü kürsüde; konuşmalarında o eski zamandan kalma kahramanlık havası vardı. Ama ülke artık kahramanlıktan, büyük laflardan, büyük umutlardan, gösterişli jestlerden bıkıp usanmıştı; Troçki işçilerin askerleştirilmesi konusundaki son teşebbüsünden sonra halkın gözünde eski itibarını bir türlü bulamamıştı. Söz söylemekteki

ustalığı toplantılarda yine kendisini gösteriyordu, ama kuşkular ve dahası şüpheler bu büyüyü bozmuştu. Büyük adam olduğundan ve devrimciliğinden kimsenin şüphesi yoktu. Ama biraz fazla gösterişçi, parlak ve belki de ihtiraslı değil miydi?

Tiyatro oynar gibi yaptığı hareketler, kahramanlık gösterişleri ilk yıllarda zamanın dramına uyduğu için halkın gözüne batmamıştı. Şimdi, artık biraz komikçe geliyordu herkese. Ama o buna aldırmıyor, eski huyundan vazgeçmiyordu. Heyecanlı ve dramatik bir dil kullanması yapmacık değildi, tiyatro jestlerini sevdiğinden değildi. Bu onun yaradılışından gelen bir şeydi. Bu onun dramatik düşüncesini ve şiddetli heyecanını ifade eden en tabii diliydi: Hazlitt'in, Troçki'ye hiç de benzemeyen Burke için söylediği sözler ona da uygulanabilirdi. "Mantığına duyguyu ve imgeleri karıştırarak düşmanlarının eline bir silâh vermiş olabilirdi. Politika alanında bu çeşit tutuma alışkın olmayanlar yanlış bir yargıya varabilirler ve meyvaları çiçeklerden ayırd edemezlerdi... Çoğu insanlar gereksiz parlaklıklardan hoşlanmaz; ama Burke'deki altın cevher, gösterişli biçimler aldığı halde, değerinden kaybetmiyordu" ve "bir adamın hayal gücünden yoksun olması da onun akıllı olduğunu göstermez"; "nitekim Burke'in de hayal gücü aklının değerini azaltmıyordu."

Troçki de Burke gibi "söylediğini dinleten, konuşkan ve muhteşem" bir adamdı. Halkın önünde nasıl konuşursa özel hayatında da öyle konuşurdu. Ailesine de arkadaşlarına da aynı esprileri, aynı imgeleri, dahası kürsüde ve yazılarında da aynı ritmik iniş ve çıkışları yapardı. Sahnede de, sahneye hazırlık odasında da, evde de aynı hareketleri yapan bir aktör gibiydi. Tiyatro ve hayat onun için aynı şeydi. Troçki gerçekten bir tarih dramının kahramanıydı; bu yüzden yorgun ya da hasta bir kuşağa elbetteki gerçek-dışı ve garip görünecekti; N.E.P.'in kahramanlığa elverişli olmayan ilk havasında ona yer yoktu sanki. Yabancıydı orada.

Bununla birlikte karakterinin romantik yanı üzerinde fazla durmak gerekmez. Gerçekçiliği yine eskisi kadar sağlamdı. Her şeye rağmen, "sahnede gereksizcesine oradan oraya sürüklenen" eski bir aktör değildi. N.E.P.'in yarattığı yeni iktisadî ve sosyal sorunların üzerine büyük bir hevesle eğilmişti; N.E.P.'e hiç bir zaman ihtilâlci bir tutuculuğun prizmasından bakmamıştı. Para,

sanayi, ticaret ve tarım problemlerinin içine dalmış, Politbüro ile Merkez Komitesine, ileride anlatacağımız, somut teklifleri yapmıştı. Cansız bir "geri çekilme" politikasını savunmak için bütün ustalığını kullanıyordu: Komünist Enternasyonal'in 1921 ve 1922 de yaptığı üçüncü ve dördüncü kongrelerinde N.E.P'in savunuculuğunu yaptı. Zamanının ve enerjisinin büyük bir kısmını Enternasyonal'e verdi. Enternasyonal'in Yürütme Kurulunda bulunan Zinoviyev ve Buharin'le çatıştı; onların, Almanya'daki *Marzaktion* gibi zamansız ve umutsuz hareketleri desteklemelerini önlemeye çalıştı. Komitern'in Fransız Komisyonuna başkanlık etti ve Enternasyonal'e bağlı belli başlı kolların işlerine karıştı.

Böyle olduğu halde, Savaş Komiserliği, ülkenin iktisadî problemleri ve Komitern bile bütün vaktini almıyordu. Oysa bu işlerden biri bile kendisinden daha az canlı ve daha yetenekli bir insanın bütün zamanını almaya yeterdi. Daha bir sürü başka işlerle de meşguldü: örneğin Yaroslavski'den önce, Tanrısızlar Derneği'ni yönetiyordu. Dernekte bir felsefe görüşü yaratmaya, dindarların duygularını bozacak aşırılıkları önlemeye çalışıyordu. Derneği kendisinden sonra yöneten Yaroslavski bu aşırılıkları önliyememiş, bir çok çatışmalara sebep olmuştu. (Troçki bu arada Kilise hazinelerinin müsaderesi ve toplanması ile uğraşan gizli bir komisyona da başkanlık ediyordu. Bu hazineler Volga'daki açları beslemek için dışardan getirtilecek yiyecek maddelerinin bedellerini ödemek amacıyla kullanılacaktı) Troçki, o sırada, aynı zamanda, Rus aydınlarının da önderi ve en büyük eleştirmeni olmuştu. Bilginler, doktorlar, kütüphaneciler, gazeteciler ve daha birçok meslek adamları karşısında sık sık konuşmalar yapıyor, dinleyicilerini ilgilendiren konularda Marksizmin ne düşündüğünü anlatıyordu. Öteyandan, o sıralarda partide daha yeni başlayan bir eğilime, ülkenin kültür hayatına korkunç bir monotonluk getirecek olan bir anlayışa karşı koymaya çalışıyordu. Yazdığı birçok yazılarda ve yaptığı birçok konuşmalarda, kaba Rus hayat tarzının uygarlaştırılması, davranışların inceltilmesi, sağlık durumunun düzeltilmesi, ihtilâldenberi bozulmuş olan yazı ve söz dilinin geliştirilmesi, parti üyelerinin ilgilendikleri konuların genişletilmesi ve insanlaştırılması vb. gerektiği üzerinde durdu. Lenin'in artık halk önünde pek görülmediği bir sırada, yani Lenin döneminin son yıllarında, partinin en büyük ve en yetkili sözcüsü o olmuştu.

Romantik yaradılışı, partinin, daha doğrusu Eski Bolşeviklerin, partide siyasî bir tekel kurmak ve bu tekeli yerleştirmek için kullandıkları sert gerçekçiliğe karşı baş kaldırmamıştı daha. N.E.P. politikasının başlamasından sonra da, eskiden olduğu gibi, yine sert bir disiplinden yanaydı. Ama onun bu disiplinciliği daha çok hasımlarını söz ve akıl yoluyla inandırma politikasına dayanıyordu. Partinin "tarihten kalan doğum hakkı"nı hâlâ yüceltmekteydi; sosyal düzensizlik ve anarşi koşulları altında proleter demokrasisinin uygulanamıyacağını, devrimin alınyazısının yorgun ve morali bozuk bir işçi sınıfının kaypak havasına bağlı kalamıyacağını, ellerindeki bütün araçlarla "demir bir disiplin" uygulayarak sosyalizme gitmenin Bolşeviklerin görevi olduğunu söylüyordu. Partinin siyaset alanında kurduğu tekelin olağanüstü bir tedbir olduğunu, olağanüstü durum geçer geçmez bu tekelin kaldırılacağını bir zamanlar söylemişti; ama şimdi başka türlü konuşuyordu. Kronstadt isyanından bir yıl kadar sonra, *Pravda*'da, bütün alanlarda görülen iktisadî kalkınma ve "yükselme hareketi" belirtileri konusunda yazdığı bir yazıda, tek parti sistemine son vermenin ve hiç olmazsa Menşevikler üzerindeki yasağın kaldırılmasının zamanı gelip gelmediğini sormuştu. O sırada buna verdiği cevap, kesin bir hayır'dı. Şimdiyse Cumhuriyetin karşılaştığı zorluklarla, Cumhuriyetin "kuşatılmış bir kale" durumuna girdiğini, bu yüzden en ufak bir muhalefete bile göz yumulamıyacağını öne sürerek bu tekeli haklı göstermeye pek çalışmıyordu. Rusya'nın uluslararasında tek başına kaldığı sürece tek parti sisteminin uygulaması gerektiğini yine söylüyordu, ama bu durumun fazla sürmiyeceğine de inanıyordu. Hükümetin siyasî muhalefeti susturmak için giriştiği teşebbüslere bir zaman kendisinin de güldüğünü ve bu çabaların bir sonuç vermiyeceğini söyliyenin de yine kendisi olduğunu hatırlattıktan sonra, günün birinde kendisine karşı kullanılacak olan bir gerekçe ile, tutumundaki değişikliği haklı göstermeye çalışıyordu: "Zamanın gerisinde kalan bir hükümet ve rejim baskı tedbirlerini yeni ve ilerici tarihsel güçlere karşı kullandığı zaman amacına varamaz. Ama tarihsel olarak ilerici bir hükümet için bu gibi tedbirler gününü yitirmiş güçlerin ortadan hızla kalkmasına yarayacak çok gerçek araçlar olabilir."

Sosyal Devrimcilerin 1922 Haziranındaki mâlum yargılanmaları sırasında bu görüşünü yeniden ortaya attı. Sanıkların duru-

munu çok parlak ve sert bir şekilde açıkladı; Dora Kaplan'ın Lenin'i öldürmek için giriştiği suikast hareketinden ve daha başka terör hareketlerinden Sosyal Devrimcilerin siyasî bakımdan sorumlu olduklarını söyledi. Yargılama Berlin'de "Üçüncü Enternasyonal Konferansı"nın toplandığı zamana rastlamıştı. Batı'daki komünist partileri ile sosyalist partileri arasında "birleşik bir cephe" kurmak amacıyla toplanan bu konferansta Bolşevikleri Buharin ile Radek temsil ediyordu. Batılı Sosyal Demokrat liderleri Rusyadaki mahkemeyi protesto ettiler: Buharin ile Radek ise görüşmelerde havayı yumuşatmak için sanıkların idama mahkûm edilmiyeceklerine söz verdiler. Lenin, "şantaja boyun eğdikleri" ve Avrupalı reformistlerin Sovyet işlerine karışmalarına göz yumdukları için Buharin ile Radek'e kızdı. Troçki de Lenin kadar kızmıştı. Ama herhangi bir görüş çatışmasını önlemek amacıyla bir uzlaşma teklifi ortaya atıldı: idam cezası verildi, ancak Sosyal Devrimci Partinin yeni terör hareketlerine girişmiyeceğine ve bu hareketleri teşvik etmiyeceğine açıkça söz vermesi üzerine cezanın uygulanması durduruldu.

Troçki'nin disiplinci tutumu parti içinde de kendisini gösterdi. İşçi Muhalefetini, Merkez Komitesi adına parti ve Komünist Enternasyonal önünde sıgaya çekti: İşçi Muhalefeti, onuncu kongre tarafından suçlu bulunduğu halde o gündenberi rahat durmamış, parti liderlerine karşı muhalefetini artırmıştı. Şlyapnikov ile Kollantai hükümeti yeni burjuvazinin ve kulak'ların çıkarlarını desteklemekle, işçilerin haklarını çiğnemekle, İhtilâle toptan ihanet etmekle suçlamıştılar. Parti içinde yenilince ve Lenin tarafından da partiden atılmakla korkutulunca, Lenin aleyhine Komünist Enternasyonal'e baş vurmuştular. Troçki, Enternasyonal'in yönetim kurulunda muhalefetin aleyhinde konuşmuş, müracaatlarının dikkate alınmamasını sağlamıştı. Sonra, 1922 ilkbaharında toplanan on birinci Rus Partisi Kongresinde Troçki bu sorun üzerindeki parti görüşünü belirtmek istedi, ve bu amaçla yeniden bir çeşit savcılık görevi yaptı. Muhalefetten söz ederken onlara karşı hiç bir kötü niyet beslemediği, kin gütmediği ve onlara herhangi bir sempati beslemediği anlaşılıyordu. Ama muhalefete yapılan suçlamaları sonuna kadar bütün gücüyle savundu: "İşçi Muhalefeti," dedi, "şimdiye kadar yapılmamış bir harekete girişmekle ve Rus Partisi aleyhine Enternasyonal'e baş vurmakla normal bir

hakkı kullanmıştır;" ama Troçki, Şlaypnikov ile Kollantai'a şunun için kızıyordu: Tartışmada dayanılmayacak kadar sert bir dil kullanmaktaydılar. Sanki Şlyapnikov ile Kollantai "başka bir yedek parti kurmuşlardı" ve kendilerinden "biz" ve partiden "onlar" diye söz ediyorlardı. Böyle bir davranış partiyi parçalayabilir ve devrim düşmanlarının ekmeğine yağ sürebilirdi. Hükümeti, hükümetin köy politikasını, özel mülkiyete verdiği tavizleri ve hükümetin birçok saldırılara uğrayan "önümüzde burjuva ülkeleriyle uzun bir barış içinde birlikte yaşama ve ticarî işbirliği dönemi var" tezini savundu.

Ancak İşçi Muhalefeti hayal kırıklığına uğramış değildi. Lenin'in son olarak bulunduğu on birinci kongrede Troçki de Lenin de eski ve en yakın dostlarının hücumlarına uğradılar. Antonov - Ovseenko partinin kulak'lara ve yabancı kapitalizme teslim olduğunu söyledi; Riyazanov siyaset alanındaki moral bozukluğuna ve Politbüro'nun partiyi istediği gibi yönetmesine karşı atıp tuttu; Ukrayna Komiseri Lozovski ile Skripnik, hükümetin uyguladığı aşırı ve merkezci metodu eleştirdi ve bunun Eski Rusya'dan kalma "tek ve bölünmez" bir Rusya fikrinden geldiğini söyledi; henüz Desemist'lerden (merkezciliğe karşı olanlardan) ayrılmamış olan Bubnov partinin "küçük burjuva yozlaşmasına" düşmek tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu iddia etti; zamanın ünlü iktisat kuramcılarından olan eski Merkez Komitesi Sekreteri Preobrajenski de eleştirilere katıldı. Kongrede eleştirilerin çoğunu yapanlar ileride "Troçkist" muhalefetin ünlü üyeleri olacaklardı; Troçki'nin kendisi de, ileride, Şlyapnikov ile Kollantai'in yaptığı gibi, Rus Merkez Komitesi aleyhine Enternasyonal'e baş vuracaktı. Ama o sırada, muhalefetin karşısına, Lenin'in coşkun alkışları arasında, Eski Bolşevik Öncülerin sözcüsü olarak çıkmıştı ve disiplin, disiplin, ve yine disiplin diye bağırıyordu.

Ancak Eski Bolşevikler arasında yine de bir yabancıydı: aralarındaydı ama onlardan değildi. O sırada henüz genç bir Ermeni delegesi olan Mikoyan, 1922'de toplanan bu kongrede bile, bu gerçeği daha o zaman hiç bir çelişkiye düşmeden açıklamıştı: Lenin, Zinoviyev ve Troçki tartışmalar sırasında parti ile devletin bir tutulmasından doğabilecek sorunlara ilişkin kuşkularını belirtmiştiler; ikisine de bağlı olan fonksiyonların bir dereceye kadar ayrılması gerektiğini söylemiştiler; o zaman Mikoyan kalkmış,

böyle bir tezi Troçki'nin savunmasına şaşmadığını söylemişti: "Çünkü Troçki bir parti adamı değil devlet adamıdır" demişti. Ama Lenin ile Zinoviyev böyle bir tezi nasıl savunabilirlerdi? Mikoyan boş yere söylemiş değildi bu sözü. Eski Bolşeviklerden bir çoğunun düşündüğü, ama henüz açıklamadığı bir kanıyı özetlemişti; Troçki onlara göre bir devlet adamıydı, ama parti adamı değildi.

Eski Bolşevikler o sırada, akıl ve hayallerinden geçmeyen birtakım mevkilere yükseldiklerini, halkın, işçi sınıfının ve partinin üstüne çıkmış olduklarını görünce, birlikte yapılan savaşların ve kazanılan zaferlerin anılarını taşıyan her eski savaşçı gurubunda olduğu gibi, bunlar da kendi geçmişlerini büyütmeye, kendi haklarında efsaneler yaratmaya başladılar. Halk, bir yeraltı hareketinin karanlıklarından çıkarak hükümetin başına geçmiş olan insanları pek az tanıyordu. Bunların kim olduklarını ve ne yaptıklarını anlatmanın tam zamanıydı. Parti tarihçileri arşivleri altüst ediyorlar, yeniden destanlar yaratmaya çalışıyorlardı. Anlattıkları hikâyelerin hepsi de hemen hemen birer insanüstü kahramanlık, zekâ ve dâvâya bağlılık örnekleriydi. Bu hikâyeleri düşüne taşına kendileri icat etmiş değillerdi. Çokları doğruydu; doğruluğu şüpheli olanlara da içtenlikle inanıyorlardı. Eski Bolşevikler geçmişin bulanık aynasında kendi yüzlerine baktıkları zaman bu aynanın ister istemez parlatılmış olduğunu, ve zafere ulaşmış bir ihtilâlin önünde kendi hayallerinin daha da büyük göründüğünü farkettiler. Aynaya baktıkları zaman Troçki'nin de muhalifler arasında bulunduğunu, Menşevik olduğunu, Menşeviklerle dostluk ettiğini, Ağustos Bloku'nun başına geçtiğini ve yalnız başına kaldığı zaman bile kendileri için sert bir polemikçi olduğunu ister istemez gördüler. Bir ara açık tartışmalar sırasında, Lenin'le karşılıklı olarak birbirlerine ağır sözler söylediklerini tekrar tekrar okudular; arşivlerde o güne kadar bilinmeyen birtakım elyazılarıyla mektuplarda iki adamın birbirleri için söyledikleri acı sözlere rastladılar. Partinin geçmişi ile ilgili her türlü belge, ne kadar saçma sapan olursa olsun, aranıldı, bulundu ve büyük bir saygıyla yayımlandı. Troçki'nin eskiden Bolşevikler aleyhinde yaptığı uzun konuşmaların basılıp basılmaması sorunu ortaya çıktı. Troçki'nin 1912 yılında Çheidze'ye yazdığı mektup Çarlık jandarma komutanlığının arşivinde bulununca, mektupda Troçki'nin Lenin'e

"entrikacı", "örgüt bozucu" ve "Rus geriliğinin sömürücüsü" dediği ortaya çıktı. Parti arşiv muhafızı Olminski durumu Troçki'ye açtı. Troçki mektubun açıklanmasını istemedi; artık geçip gitmiş anlaşmazlıklar üzerinde durmanın budalalık olacağını söyledi; ama, Bolşevikler konusunda söylediği sözlerde pek yanıldığını hâlâ sanmıyordu; ancak tarih açıklamalarıyla uğraşmak niyetinde değildi. Bu saldırgan mektup basında çıkmadı, ama mektubun içinde yazılı olanlar çok ilginçti. Birer kopyası eski ve güvenilir partililere verilebilirdi. Troçki'nin Lenin'e ne kadar büyük bir iftira attığını işte bu mektup gösteriyordu. Hem de kime göndermişti bu mektubu? Çheidze gibi bir haine. Sonra da hâlâ büsbütün yanılmamış olduğunu da söylüyordu. Gerçi Troçki o zamandanberi birçok dönüşler yapmıştı; ama bunlar yeter miydi ya? 1920 yılında Lenin elli yaşına girdiği sırada Troçki bir yazı yazarak Lenin'i övmüş ve kendisinin portresini çizmişti. Yazı kendisine karşı hayranlıklarla dolu olduğu kadar psikolojik bir gerçeğin de ifadesiydi. Ama ne olursa olsun, geçmişte kalan bir sürü hikâyeler, partinin kurucusuna karşı hayatında hayranlıktan başka bir duygu beslememiş olanlara Troçki'nin Bolşevizme daha yeni katılmış biri olduğunu her zaman hatırlatıyordu.

Eski Bolşeviklerin Troçki'yi kendilerinden saymamalarının nedeni yalnız eskiden kalma kan dâvaları değildi. Troçki'nin güçlü kişiliği Eski Bolşeviklerin arasında kaynamamış ya da Troçki onların koruyucu havasına girmemişti. Eski "Leninist"lerin ön safına yalnızca kendi zekâsının gücü ve iradesinin sağlamlığı ile geçmişti. Vardığı sonuçlar başkalarının görüşlerine uygun bile olsa, bu sonuçları genellikle kendi ilkelerinden, kendi bildiği gibi çıkarır, parti geleneğinin kutsallaştırdığı ilkelere baş vurmazdı. Fikirlerini, Lenin'in yetiştirdiği insanlardan çoğunun yaptığı gibi, eski formüllerin üzerinde uzun uzadıya durarak değil, kolaylıkla ve serbestçe açıklardı. Bir yazı metnini okuyan kâtip gibi değil otorite sahibi bir insan gibi konuşurdu. Çeşitli ve geniş konularla ilgilenmesi, zorunluklarla, ezikliklerle, ya da yaradılış bakımından, yalnızca politika ve örgütle uğraşanlarda ve bir erdemmiş gibi dar görüşlülükleriyle övünenlerde gizli bir kuşkuyu uyandırıyordu.

Bu yüzden, hemen hemen her şeyi, verimli kafası, kürsüde açık ve cesur konuşması, edebiyattaki yaratıcılığı, yöneticiliği, dik-

katli çalışması, iş arkadaşlarından ve yanında çalışanlardan kesin isteklerde bulunması, kendisini herkesten uzak tutması, saçma sapan işler yapmaması, sohbetlerden hoşlanmaması Eski Bolşeviklerde bir çeşit aşağılık duygusu yaratmıştı. Troçki, hiç bir zaman onlara inmeyi düşünmemişti. Bunu yapabileceğini bile sanmıyordu. Budalalara hiç tahammülü olmadığı gibi, budalalara da budalalıklarını her zaman hissettirirdi. Eski Bolşevikler Lenin ile daha rahat anlaşabiliyorlardı. Lenin'in liderliğini her zaman için kabul ediyorlar, Lenin de onların sık sık gösterdikleri alınganlıklara göz yumuyordu. Örneğin, Lenin, arkadaşlarından bir kısmının katıldığı siyasî bir davranışa hücum ederken, davranışlarından vazgeçeceğini umduğu arkadaşlarını kırmamaya çalışır, bir daha yüz yüze bakamıyacak bir durum yaratmaz, böylece onlara geriye çekilme kapısını açık bırakmış olurdu. Lenin herhangi bir kimseyi kendi görüşüne getirmeye çalışırken karşısındakiyle o şekilde konuşurdu ki, karşısındaki, görüşme bittiği zaman, Lenin'in zoruyla değil, sanki kendi isteğiyle, düşüne düşüne, o görüşe vardığını sanırdı. Oysa Troçki bu kurnazlığı pek yapamazdı. Başkalarının yüzüne hatasını vurmadan, üstünlüğünü, ileri görüşlülüğünü belirtmeden edemezdi.

Gösterişli olmasından ötürü gerçekliğinden birşey kaybetmeyen önsezisi herkesi rahatsız ediyordu. Tedirgin ve yaratıcı kafası, hep hareket halinde, gergin ve sinirliydi. İş arkadaşlarıyla yanında çalışanların, olayların ve fikirlerin ardından sürüklenmelerine hiç tahammülü yoktu. Parti yeni bir politika yoluna girer girmez, hemen bu yolun "diyalektik çelişilerini" ortaya koyar, sonuçlarını yakalar, yeni problemleri ve zorlukları önceden görür, yeni kararların alınmasını isterdi. Doğuştan ortalığı karıştıran bir adamdı. Yargıları birçok durumlarda doğru bile çıksa ister istemez direnmeyle karşılanırdı. Kafasının hızlı çalışması başkalarını şaşırtır, yorar, kızdırır ve kendisinden uzaklaştırırdı.

Ama Moskova'da Kremlin Sarayında, kendisini Eski Bolşeviklerin arasında yabancı bulduğu halde, Lenin'in yanında olduğu için devrim sahnesinde hâlâ büyük bir rol oynayabiliyordu.

1922 Nisanında Lenin ile Troçki'nin arasındaki ilişkiyi gölgeleyen bir olay çıktı: Lenin, 11 Nisan günü, Politbüro'nun bir oturumunda Troçki'nin Halk Komiserleri Kurulu Başkan Yardımcı-

sı olmasını istedi. Troçki ise, kesin olarak, ve biraz da kendisini beğenmişçesine, bu görevi kabul etmiyeceğini bildirdi. Teklifin reddedilmesi ve reddedilme şekli Lenin'i kızdırdı; ve Politbüro'yu ileride bölen eski düşmanlıklara yeni çatışmalar eklenince bu durum iyice sömürüldü.

Lenin Hükümet Başkanlığı görevinde Troçki'nin kendisine yardımcı olacağını ummuştu. Bu teklifi yaptığı sırada Stalin de bir hafta önce parti genel sekreterliğine getirilmiş bulunuyordu. Genel Sekreterliğin görevi Politbüro ile Merkez Komitesinin aldığı kararları uygulamaktan ibaretti. Ama Stalin'in bu mevkie getirilmesinin nedeni tabanda disiplini sağlamaktı. Yukarıda söylediğimiz gibi, Lenin İşçi Muhalefeti liderlerinin partiden atılmalarını istemişti; gereken üçte iki çoğunluk bir oy yüzünden sağlanamadığı için Merkez Komitesi böyle bir karar alamamıştı. Lenin, onuncu kongrenin gizli bir oturumunda almış olduğu, parti içinde örgütlü muhalefetin kaldırılması kararını ancak Stalin'in uygulayacağını umuyordu. Bu durumda Genel Sekreterin geniş bir yetkiye sahip olmaması hemen hemen imkânsızdı.

Stalin'in Genel Sekreter olması konusunda Lenin'in birtakım kuşkuları vardı. Ama bu iş artık olduktan sonra Troçki'yi önemli bir yere getirmekle ve Komiserler Kurulunun sorumluluğunu da ona yüklemekle bir denge sağlıyacağını sanıyordu. Stalin ile Troçki arasındaki bu görev bölünmesini. kongrede uzun uzadıya üzerinde durduğu "parti ile devletin ayrılması" tezini gerçekleştirecek bir araç olarak da düşünmüş olabilirdi. Bu bölünmenin verimli olabilmesi için hükümet mekanizmasının da başına herhalde parti mekanizmasını yönetecek kadar sağlam iradeli birisinin getirilmesi gerekiyordu.

Bununla birlikte, Lenin'in planına göre Troçki Başkan Yardımcılığında yalnız kalmıyacaktı. Millî Ekonomi Yüksek Komiserliği yapan Rikov ile Levazım Komiseri Tsurupa da zaten aynı zamanda Başkan Yardımcılığı yapıyorlardı. Sonradan Lenin, Kamenev'in de buna paralel bir mevkie getirilmesini teklif etti. Her başkan yardımcısı belirli bir yönetim ya da komiserlikler gurubundan sorumluydu. Troçki resmen üç, ya da dört, başkan yardımcısından biri olacaktı, ama Lenin'in niyeti Troçki'yi sağ eli yapmaktı. Çünkü Troçki hiç bir resmî sıfatı olmadan, yalnız kendi inisiyatifiyle, hükümetin her işine burnunu sokuyordu; Lenin'in tekli-

fi bu durumu düzenlemekten ve sağlamlaştırmaktan başka bir şey değildi.

Lenin'in dokuz ay bu sorunu tekrar tekrar ortaya atması ve bu teklifi birkaç kere daha öne sürmesi Troçki'nin bu mevkie getirilmesini ne kadar istediğini gösterir. Bu sorunu ilk olarak Nisan ayında ortaya attığı zaman daha rahatsızlanmamıştı; yerine kimin geçeceği sorununu da daha düşünmemişti. Çok çalışmış, çok yorulmuştu. Uzun uykusuzluk nöbetleri geçiriyordu. Üzerindeki yükü hafifletmek zorundaydı. Mayısın sonuna doğru ilk felç krizi geldi. Ekim ayına kadar çalışamadı. Bununla birlikte, 11 Eylül'de, daha hasta iken, doktorlar kesin olarak dinlenmesi gerektiğini söyledikleri halde, Stalin'e telefon etmiş, Troçki'nin tâyini sorununu Politbüro'ya resmî bir şekilde ve çok acele olarak yeniden getirmesini istemişti. En son, Aralık ayının başında, yerine kimin geçeceği problemini artık iyiden iyiye düşündüğü sırada, bu işi yeniden ele aldı ve bu sefer Troçki ile bizzat kendisi doğrudan doğruya ve özel olarak konuştu.

Troçki bu teklifi acaba neden reddetti? Kendisini Lenin'in ikinci derecedeki yardımcılarıyla resmen aynı mevkie getiren bir düzenleme, gururunu incitmiş olabilirdi. Zaten bu kadar çok başkan yardımcılarına lüzum olmadığını önceden de söylemişti. Bunların pek belli olmayan ve birbiriyle karışan görevleriyle alay etmişti. Sonra siyasal etkinin özü ile gölgesini birbirinden ayırmış, Lenin'in kendisine gölgeyi lâyık gördüğünü söylemişti. Hükümetin bütün manivelaları Parti Sekreterinin, yani Stalin'in elindeydi. Stalin ile aralarındaki aykırılık iç savaştan sonra da sürüp gitmişti. Bu aykırılık politikadaki görüşlerinde olduğu kadar Politbüro'nun yaptığı tayinler üzerindeki kavgalarda da hep ortaya çıkıp duruyordu. Troçki, Lenin'in yardımcısı olsa bile, Genel Sekreterliğin alacağı kararların her adımını köstekliyeceğini biliyordu. Çünkü bütün hükümet dairelerinde Bolşevik personeli tayin eden Genel Sekreterlikti. Bundan yararlanarak bu daireleri elinde tutabiliyordu. Troçki'nin bu konudaki tutumu, Lenin'in tutumu gibi, çelişikti: hükümet dizginlerinin yalnızca partinin, daha doğrusu Eski Bolşeviklerin, elinde bulunmasını istiyordu; öteyandan da partinin hükümet işine burnunu sokmasını önlemeye çalışıyordu. İki şeyin aynı zamanda yapılmasına imkân yoktu. Çünkü Eski Bolşeviklerle parti, büsbütün olmasa bile, geniş çapta aynı şeydi. Le-

nin'in teklifini reddeden Troçki yönetim mekanizmasının düzeltilmesi konusunda bir plan hazırladı, ama Genel Sekreterliğin (*Orgbüro*'nun) yetkileri azaltılmadığı sürece bu plandan beklenen sonuçların alınamıyacağı kanısına vardı.

Kişisel düşmanlıklar, yönetimdeki anlaşmazlıklar, her zaman olduğu gibi, yine izlenecek politika üzerinde daha geniş görüş ayrılıklarıyla karışmış bir haldeydi.

Politbüro o sırada daha çok iktisadî işlerle uğraşıyordu. Yeni Ekonomi Politikası'nın geniş çizgileri tartışılmaktaydı. Savaş Komünizminin başarısızlığa uğradığını, onun yerine özel ve sosyalist ,(yani devlet) "sektörlerinin" bir arada yaşamalarına ve bir anlamda birbirleriyle yarışmalarına imkân verecek karma bir ekonominin kurulması gerektiğini herkes kabul ediyordu. Hepsi de N.E.P.'i yalnız geçici bir durum saymakla kalmıyor, aynı zamanda, bunun sosyalizme yavaş yavaş geçmeyi sağlayacak uzun vadeli bir politika olduğunu da söylüyordu. N.E.P.'in iki amacı olduğunu artık herkes peşin olarak kabul etmişti: yakın amacı özel teşebbüsün yardımıyla ekonomiyi kalkındırmaktı; ana amacı ise, sosyalist sektörü teşvik etmek ve sosyalist sektörün bütün ekonomi alanına yavaş yavaş yayılmasını sağlamaktı. Bu politika genel çerçevesiyle herkes tarafından kabul edilse bile sıra genel ilkelerin somut tedbirlere geçirilmesine gelince elbetteki görüş ayrılıkları başlayacaktı. Bolşeviklerden bir kısmı önce özel teşebbüsün desteklenmesi gerektiğini savunuyordu, başkaları ise, bunun gerekliliğini inkâr etmemekle birlikte, her şeyden önce sosyalist sektörün desteklenmesini istiyorlardı.

N.E.P.'in ilk yıllarında Savaş Komünizmine karşı aşırı bir tepki vardı. Bolşevikler Savaş Komünizmine bir daha dönülmiyeceğine ülkeyi inandırmaya çalışıyorlardı; böyle bir dönüşe fırsat verilmiyeceğine kendilerini de inandırmıştılar (savaş zamanı hariç), o sırada ekonomiyi içinde bulunduğu felâketten kurtarmaktan daha önemli bir sorun olamazdı; ancak çiftçi ile özel tüccarın ekonomiyi bu felâketten kurtarmaya *başlayacağına* inanıyorlardı. Çiftçi ve tüccarı teşvik etmek için alınacak tedbirlerin hiç birini liberal bir tedbir saymamaktaydılar. Bu tedbirler meyvalarını yakında verecekti: Çiftçiler daha 1922 de savaş öncesindeki normal ürünün dörtte üçünü elde etmiştiler. Bu bakımdan ülkenin duru-

munda köklü bir değişiklik olmuştu. İlkel bir tarım ülkesinde iyi bir hasat mucizeler yaratıyordu. Kıtlık ve salgın hastalıklar önlenmişti. Ama N.E.P.'in bu ilk başarılı yılı durumun tehlikelerini de hemen ortaya çıkarttı: Sanayi çok yavaş ilerliyordu. 1922 de savaş öncesinin ancak dörtte birine varmıştı; sonra önceki yıllara oranla kaydedilen bu ufak gelişme bile daha çok hafif sanayide, özellikle dokuma sanayiinde olmuştu. Ülkede çelik, kömür ve makina yoktu. Bu yüzden hafif sanayi yeniden durma tehlikesiyle karşılaşmıştı: makinalar tamir edilemiyecek ya da yenilenemiyecekti. Yakıt bulunamıyacaktı. Sanayi mallarının fiyatları tüketicilerin alım gücünü aşıyordu. Fiyatlardaki yükselişin nedeni, genişleyen ihtiyacın karşılanamaması, fabrikaların tam kapasiteleriyle çalışamamaları, ham maddenin kıt olması vb. idi; Bolşeviklerin sanayi yönetimindeki tecrübesizlikleri ve bürokratik metodları, durumu daha da berbatlaştırmıştı. Sanayideki bu durgunluk tarım üzerinde ters bir tepki yaratıyor, köyle kent arasında hâlâ pek kurulamayan "bağıntı"yı sarsıyordu. Kazandığı parayla sanayi maddesi alamayan köylü ürününü satmak istemiyordu. Çiftçilere ve tüccarlara verilen tavizler, her ne kadar gerekliyse de, tek başına problemin çözülmesine yetmiyordu. "Piyasa" ise, kendiliğinden işleyen arz ve talep kanunlarıyla, hükümetin sosyalist emellerine zarar vermeden bu düzensizliği ayarlayamaz ve çabucak çözemezdi.

Hükümet bu durum karşısında ne yapacağını iyice bilemiyordu. Günü gününe yaşıyordu. Geçici tedbirler alıyordu. Bu tedbirler de Savaş Komünizmine karşı gösterilen tepkiye göre ayarlanmaktaydı. Bolşevik liderleri, pazar ekonomisini hiç düşünmeden, olduğu gibi ortadan kaldırmalarının cezasını çekmiştiler; onun için şimdi piyasaya müdahale etmekten çekiniyorlardı. Savaş Komünizmi sırasında hiç bir vicdan sakıncası, köylünün yiyecek ve hammaddesine el koymaktan onları alıkoyamamıştı. Şimdi ise köylünün elinden hammadde ve yiyecek alabilmek için onu durmadan övüyorlardı. Tüketim mallarına olan ihtiyaç yoğun bir şekilde durmadan artarsa sanayi de durmadan çalışır ve ağır sanayi de hiç olmazsa biraz kalkınır, diyorlardı. Aynı tutum para politikasında da görülüyordu: eski düzenin bir kalıntısı sayılan paranın ve kredinin Savaş Komünizmi sırasında yavaş yavaş ortadan kalkacağı sanılmıştı. Ama sonradan Maliye Komiserliği ile

Devlet Bankası paranın, kredinin önemini yeniden keşfetmiş; elindeki kaynakları ulusal önemi olan teşebbüslerde değil de hemen kâr getirebilecek teşebbüslerde kullanmaya başlamıştı. Hafif sanayie bol bol kredi açılmıştı, ağır sanayi ihmal ediliyordu. Savaş Komünizmine karşı gösterilen tepki bir noktaya kadar normaldi, ve dahası yararlıydı bile. Ama iktisat ve maliye işlerinin başında bulunan Rikov ile Sokolnikov gibi parti liderleri bu tepkiyi sonuna kadar götürmek niyetindeydiler.

N.E.P tedbirlerinin alınması konusunda Troçki ile öteki parti üyeleri arasında en ufak bir görüş ayrılığı bulunmadığını unutmamak gerek. Troçki daha Merkez Komitesi N.E.P.'i kabul etmeden bir yıl önce bu politikanın ilkelerini savunmaya başlamıştı; bu bakımdan Troçki'nin Lenin'le yaptığı özel konuşma sırasında hükümetin acele iktisadî konularda tedbir almakta iki ya da bir buçuk yıl geri kaldığını söylemiş olmasına şaşmamalıdır. Ama Troçki, N.E.P.'i ilk savunanlardan olduğu halde Savaş Komünizmine karşı gösterilen tepkide aşırılığa kaçmadı. Çiftçilere ve tüccarlara verilecek tavizlerin kalkınmayı sağlamaya yeteceğine, ya da pazarın kendiliğinden otomatik olarak tarım ile sanayi, ağır sanayi ile hafif sanayi arasındaki dengeyi yeniden sağlayacağına Politbüro'da bulunan öteki arkadaşları kadar inanmıyordu. Sokolnikov ile Rikov'un yeniden keşfettikleri para gücüne bağladıkları umuda kapılmıyordu.

1921 de ve 1922'nin başlarında, çiftçilik ve özel ticaret henüz iyice hızını almadığı sırada, bu görüş ayrılıklarının çok az önemi vardı, ya da, yoktu bile. Ama sonradan büyük bir tartışma başladı. Troçki N.E.P.'in sağladığı ilk başarıların sanayi politikasının acele gözden geçirilmesini gerektirdiğini, sanayi kalkınma hızının çabuklaştırılmasının büyük bir önemi olduğunu söyledi. Hafif sanayide görülen "kalkınma" düzeydeydi ve dar bir temele dayanıyordu. Makinalar onarılmadıkça ve yenilenmedikçe bu sanayide gelişme daha fazla devam edemezdi (çiftçilerin de kalkınmaya devam edebilmeleri için araçlara ihtiyaçları vardı). Bu bakımdan ağır sanayideki çıkmazdan kurtulabilmek için yoğun bir çalışmaya ihtiyaç vardı: hükümet pazara ve pazarın arz ve talebi kendiliğinden âyarlamasına güveneceği yerde bütün sanayi için "geniş bir plan" hazırlamalıydı. İktisadî öncelikler tesbit edilmeli, ağır sanayie başta yer verilmeliydi. Eldeki kaynaklar ve insan gücü

ulusal ekonomide önemli yeri olan devlet fabrikaları üzerinde toplanırken, kalkınmaya verimli ve hızlı bir şekilde yardımı dokunmayacak işletmeler, —buralardaki işçiler geçici bir zaman için işsiz kalsalar bile— kapatılmalıydı. Para politikası sanayi politikasının ihtiyaçlarına göre âyarlanmalı ve kârdan çok ulusal çıkar gözetilmeliydi. Krediler ağır sanayie yönelmeliydi; Devlet Bankası ağır sanayiin yeniden cihazlandırılması için uzun vâdeli yatırımlar yapmalıydı. Troçki, özel ve sosyalist sektörler arasında bir denge bulunmadığı için politikaya acele olarak yeniden böyle bir yön verilmesi gerektiğini söylüyordu. Özel ticaret kâra geçmeye başlamıştı bile. Devlet sanayiinin büyük bir kısmı zararına çalışırken özel sanayi sermaye biriktiriyor ve gelişiyordu. İki sektör arasındaki aykırılık hükümet politikasının sosyalist amaçları için bir tehlike teşkil etmekteydi.

Otuz kırk yıl sonra herkes tarafından salt bir gerçek olarak kabul edilen bu fikirler o sırada herkese zorlanmış birtakım hayaller gibi göründü. Hele Troçki'nin, planın gerekliliği üzerinde direnmesi büsbütün hayalî geldi herkese. Sosyalist bir ekonomide bir planın bulunması elbetteki Bolşeviklerin çok iyi bildikleri ve genel olarak her zaman kabul ettikleri Marksist bir ilkeydi. Savaş ekonomisi sırasında, gelişmiş, planlı bir ekonomiyi hemen kurabileceklerini sanmışlardı. Ve o zaman Troçki dengeli bir iktisadî kalkınmanın sağlanması için "tek bir plan" bulunmasından söz edince hiç bir muhalefetle karşılaşmamıştı (*). Hükümet Savaş Komünizminin bitmesine yakın, 22 Şubat 1921'de, bir Devlet Planlama Komisyonu, *Gosplan* kurmayı kararlaştırmıştı. Ama N.E.P.'in uygulanmasından sonra, bütün çabalar pazar ekonomisinin yeniden canlandırılmasına yönelince, plan fikri bir yana bırakıldı. Bu fikir halktaki Savaş Komünizmi anılarıyla o kadar karışmıştı ki tekrar hatırlatılması bile düşünülemezdi. Gerçi N.E.P.'in başlamasından hemen sonra, 1 Nisan 1921'de, Devlet Planlama Komisyonu kurulmuş ve başına da Kjijanovski getirilmişti, ama yeni kurulan bu örgütün varlığıyla yokluğu birdi. Yetkileri

(*) Troçki, **Soçinenya**, cilt xv, s. 215 - 32. O sırada bile Lenin Kjijanovski'ye kısa ve ilginç bir not yazmış ve şöyle demişti: "Biz fukarayız. Aç, susuz fukaralarız. Geniş bir plan... bizim için = 'bürokratik bir ütopya'", Lenin **Soçinenya**, cilt XXXV s. 405.

kesin olarak belirtilmemişti; belirtmek isteyen de pek yoktu; sonra bu örgüt uzun vadeli bir politika çizecek, planlayacak ve planı uygulayacak güçten de yoksundu. Sanayi işletmeleri günlük bir takım zorluklarla karşılaştıkça onlara öğütler vermekle yetiniyordu.

Troçki bu durumu daha ilk gündenberi eleştirmeye başlamıştı; N.E.P.'in kabul edilmesi biran önce planlamaya geçmenin önemini azaltmamış, tersine, artırmıştı; hükümet bu sorunu yalnızca bir ihtiyat tedbiri ya da kuramsal bir konu olarak ele almakla hatâ ediyordu. Troçki, yalnızca bir pazar ekonomisinde yaşamalarından ötürü, hükümetin pazarı denetleme yollarını araması ve böyle bir denetleme için kendisini hazırlaması gerektiği kanısındaydı. "Tek plan" teklifini bir daha ortaya attı. Troçki'ye göre bir plan olmadan üretimi rasyonalize etmeye, kaynakları ağır sanayi üzerinde toplamaya, ve ekonominin çeşitli sektörleri arasında yeniden denge kurmaya imkân yoktu. Troçki en sonunda *Gosplan* yetkilerinin iyice belirtilmesini, böylece bu kurumun geniş bir planlama otoritesi haline getirilmesini, üretim kapasitelerinin, işgücü-hammadde stoklarının, gelecek yıllar için üretim amaçlarının tesbiti, ve "ulusal ekonominin çeşitli kolları arasında gereken orantıyı" sağlama yetkisinin kuruma verilmesini istedi. Troçki, daha 3 Mayıs, 1921 de Lenin'e şunu yazmıştı. "Ne yazık ki çalışmamız plansız olarak, bir planın gerekliliğini anlamadan sürüp gidiyor. Devlet Planlama Komisyonu aşağı yukarı, yakın bir gelecekte pratik ve işleyen bir planın gerekliliğini planlı bir şekilde reddeden bir kurum halinde."

Politbüro Troçki'nin tekliflerini desteklemedi. Herkesten önce Lenin çıktı karşısına. Klasik Marksist kurama göre, dedi, planlama, 20 milyon dağınık küçük çiftlikten oluşan, özel ticarette barbarca ilkel metotlar uygulayan, sanayii dağılmış bir ülkede değil, yalnızca ekonomisi çok gelişmiş ve yoğunlaşmış bir ülkede verimli olabilir. Uzun vadeli gelişme planlarının gerekliliğini kendisi de inkâr etmiyordu. Nitekim kendisi Kjijanovski ile birlikte Rusya'nın elektrifikasyonu konusunda bir plan hazırlamış ve herkesin bildiği "Sovyetler artı elektrifikasyon eşit sosyalizm" sözünü ortaya atmıştı. Ama bütün bir kamulaştırılmış endüstriyi kapsayacak "geniş" bir plan fikrini zamansız ve yararsız buluyordu. Troçki de, buna karşılık, geniş bir plana dayanmadıkça Lenin'in elektrifikasyon planının bile bir işe yaramıyacağını söylemekteydi.

Elektrik santralleri için gereken makinaları yapacak sanayi kurulmadan elektrifikasyon nasıl planlanabilir diye soruyordu. O günkü koşullar altında klasik Marksist kuramın öngördüğü tipte bir planlamanın pek pratik olmadığını o da kabul ediyordu, çünkü bu kuram üretim güçleri çok gelişmiş büsbütün sosyalize olmuş modern bir toplumda uygulanabilirdi. Ama hazırlanmasını istediği plan, özel sektöre değil, yalnızca devlet sanayiine uygulanacaktı; sonra da bu uygulamanın çok erken olduğu kanısında da değildi. Devlet mülkiyeti ile hükümetin devlet fabrikalarını koordine edilmemiş bir şekilde kendi başlarına bırakma eğilimi arasında bir aykırılık görüyordu. Kamu mülkiyeti diyordu, bütün sanayii bir tek işletme haline getirmiştir. Tek bir plan olmadan bu sanayii verimli bir şekilde işletmek mümkün değildi.

O sıralarda böyle bir fikir aşırı göründü herkese. Hele Troçki'nin 1922 yılında geliştirmeye başladığı "ilk sosyalist birikim" fikri daha da aşırı bulundu. Bu fikir Marx'ın tarih konusundaki görüşlerinden birinin az gelişmiş bir ülkedeki sosyalist devrim koşullarına uygulanmasıydı. Marx, modern kapitalizmin gelişmesinde, normal sermaye birikimi daha başlamadığı, ya da sanayiin kendi kaynaklarına, yani kârına, dayanarak gelişebilecek kadar güçlenmediği birinci aşamasına, İlk Birikim (Primitive Accumulation) adını vermişti. İlk burjuvalar üretim araçlarını ellerinde toplamak için her zorbalığa, her çeşit "ekonomi dışı" metoda baş vurmuştular; kapitalist sanayi, üretime yeniden büyük kârlar yatıracak ve kendi yapısı içinde kendi kendine işleyen ve gelişen bir temel yaratacak kadar güçleninceye ve kârlı bir hale gelinceye kadar bu metodları kullanmaya devam etmiştiler. Küçük çiftçi mallarının ellerinden alınması, sömürgelerin yağma edilmesi ve sonradan işçilere az gündelik verilmesi kapitalizmin klasik ülkesi olan İngiltere'de İlk Birikim'in yüzyıllar boyunca başlıca kaynağı olmuştu. Ancak bu süreç uzun bir süre devam ettikten sonradır ki normal birikim çağı başlamış ve "meşru" kazançlar geniş çaptaki yatırımın ve sürekli sanayileşmenin, tek olmamakla birlikte, başlıca kaynağı olmuştu.

O halde ilk sosyalizm birikimi nasıl olmalıydı? Sosyalizmin de kapitalizmin geçtiği ilk birikime benzeyen bir gelişim aşamasından geçeceği Marksistlerin hiç akıllarına gelmemişti. Onlar sosyalist bir ekonominin, burjuva toplumunun biriktirmiş olduğu,

sonradan kamulaştırılacak modern bir sanayiin zenginlikleri üzerinde kurulacağını peşin olarak kabul etmişlerdi. Ama Rusya'da böyle bir zenginlik yoktu; hele son yılların yıkıntılarından sonra bu zenginlik büsbütün azalmıştı. Amaçlarının sosyalizm olduğunu söyleyen Bolşevikler Rusya'da sosyalizm için gereken maddesel temellerin bulunmadığını ancak o zaman farketmiştiler. Bu bakımdan, herşeyden önce bu temelleri yaratmaları gerekiyordu. Troçki'ye göre bir ilk birikim dönemine girmeliydiler. Ancak bu ilk birikimin öteki birikimden farkı birikimin sosyal mülkiyete dayanılarak gerçekleştirilmesi olacaktı.

Marx'ın burjuva ilk birikiminde gördüğü "kanlı ve alçakça" sömürü ve yağma usullerini sosyalist bir hükümetin de uygulaması gerektiğini ya da uygulayacağını söylemek, ya da sosyalizmin de kapitalizm gibi "baştan ayağa kadar, her yanı kan ve pisliğe" bulanmış şekilde ortaya çıkmasını öğütlemek niyetinde değildi. Ama yoğun ve hızlı bir sermaye birikimine şiddetle ihtiyaç vardı. Sovyet sanayii, elde edilen kârların normal bir şekilde yeniden üretime yatırılmasıyla büyüyüp serpilmezdi. Sanayiin büyük bir kısmı henüz zararına çalışıyordu; zaten zararına çalışmasa bile hızlı bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesine yarayacak, geniş çapta bir artık-ürün elde edecek durumda değildi. Oysa sosyalizmin kurulması için birinci şart buydu. Öteyandan para birikimi ya özel tüccarların ve çiftçilerin kazançlarından ya da halkın gelirinden kesilerek artırılabilirdi. Troçki, N.E.P.'ten para kazanmış olanlarla zengin köylülere ağır vergiler konulmasını ancak bir süre sonra istedi. 1922 de ise ekonominin ancak işçilerin sırtından ayakta durabileceğini, yeniden kurulabileceğini ve gelişebileceğini söylüyordu. Örneğin Ekimde yapılan Komsomol Kongresinde şöyle demişti: "Harap bir ülke teslim aldık. Ülkemizin hakim sınıfı olan proletarya ilk sosyalist birikim denebilecek bir aşamaya girmek zorundadır. 1914 den kalan sanayi işletmelerimizi kullanmakla yetinemeyiz. Bunlar harap olmuşlardır. Emek gücümüz bunları, adım adım dev bir çaba harcayarak yeniden kurmalıdır." Sonra, işçi sınıfı "sosyalizme ancak büyük fedakârlıklarla, bütün gücünü harcayarak, kanını ve sinirini vererek yaklaşabilir..."

Bu sözleri hemen büyük bir direnme ile karşılanmıştı. İşçi Muhalefetinden olanlar N.E.P. in yeni bir proletarya sömürüsü yarattığını söylemişlerdi; yarı alay olan bu söz slogan gibi bir şey

olmuştu. Troçki'nin sözleri sanki bu sloganı ispat etmek ve böyle bir şeye yol açmak için söylenmişti. İşçilerden yeni sömürüye boyun eğmelerini istemiyor muydu? Buna karşılık, Troçki, sömürünün ancak bir sosyal sınıfın başka bir sınıf yararına çalıştırılması ve kullanılması halinde sözkonusu olabileceğini söylemişti. İşçilerin kendi yararlarına çalışmalarını istemişti. Ne yazık ki işçilerden kendileri için "fedakârlık" istemekle suçluyorlardı kendisini. Oysa işçileri kendi proleter devletleri ve kendi sosyalist sanayii için "fedakârlıkta" bulunmaya ve "kanlarını ve sinirlerini" bunlar için harcamaya çağırmıştı.

Troçki devletle işçi sınıfını ilk olarak bir tutmuyordu. 1920 ile 1921 yıllarında da aynı görüşü sendikaların özerkliğine karşı kullanmıştı. İşçilerin kendi devletlerine karşı kendi çıkarlarını korumakta hiç bir çıkarları yoktur, demişti. Lenin de buna karşılık Troçki'nin sözünü ettiği proleter devletinin henüz bir soyutlama olduğu cevabını vermişti; buna tam bir işçi devleti denemezdi daha. Çünkü bu devlet arada sırada işçilerle köylüler arasında denge sağlamak zorundaydı. Bürokrasinin bozmuş olduğu bir devletti bu. İşçilerin ise kendi devletlerini kurmaları gerekti, ama öteyandan kendilerini de devlete karşı korumalıydılar. Troçki şimdi yine işçi sınıfı çıkarlarıyla işçi sınıfı devletinin çıkarlarını bir tuttuğunu söyleyince yeniden aynı eleştirilerle karşılaştı. İşçilerin ilk sosyalist birikimin yükünü yüklenmelerine yine aynı soyut devlet kavramı adına istemiyor muydu? Bundan en çok yararlanacak olanlar yine bürokrasi ve belki de kulak'lar ve N.E.P ciler olmıyacak mıydı? İşçi sınıfı yükün ağırlığını taşımak istemezse ilk sosyalist birikim nasıl gerçekleşecekti? Bu sorular ilerideki yıllarda geniş çapta ortaya atılacaktı. Troçki buna hemen cevap verdi ve savunduğu politikanın işçilere tepeden inme kabul ettirilemiyeceğini ve ettirilmemesi gerektiğini söyledi. İşçiler buna inandırılmalıydı. Bu bakımdan bütün zorluklar "eğitim"den geliyordu; gerekli olanlar ve kendilerinden beklenenler işçilere anlatılmalıydı. Çünkü onların isteği ve sosyalist heyecanı olmadan hiç bir şey başarılamazdı. 1919'da Beyaz Ordular Moskova ve Petrograd'ı tehdit ettikleri sırada nasıl işçi sınıfının kahramanlığına baş vurarak büyük başarı sağladıysa, sonradan da Kronstadt İsyanından önce 1920-21 kışında aynı şeyi yeniden, ama bu sefer başarısızlıkla, denediyse, o sırada yine de aynı kahramanlığa baş vurdu.

Politbüro üyelerinden çoğu Troçki'nin fikirlerini tutar gibi görünmek istemedikleri ve işçilerden "kanlarını ve sinirlerini" açıkça istemek niyetinde olmadıkları halde ilk sosyalist birikim fikrinin bu aşamada Politbüro'da itirazla karşılaşmadığını belirtmek gerekir.

Troçki'nin, N.E.P.'in ilk yıllarında Sovyet planlı ekonomisinin öncülüğünü yaptığı sırada, ortaya attığı iktisadî fikirlerin başlıcaları işte bunlardı. Bu fikirleri yaratan yalnızca kendisi değildi. Ortaya attığı fikirler Troçki'ye yakın kuramcı ve yönetici küçük bir çevrenin ortak görüşüydü. Bunların bir kısmı Troçki'nin disiplinci tutumunu beğenmedikleri halde bu konuda Troçki ile işbirliği yapmışlardı. Troçki'nin söylediğine bakılacak olursa "ilk sosyalist birikim" terimini ilk olarak kullanan, bir zamanlar Yüksek Ulusal Ekonomi Kurulu'nda çalışmış olan Desemist'lerden Vladimir Smirnov'du. Evgeni Preobrajenski ise bu fikirlerin başlıca kuramcısı sayılabilirdi: 1925 de çıkan *Yeni Ekonomi* adlı kitabı kuramsal açıklama bakımından Troçki'nin yazılarından daha üstündür. Preobrajenski tezlerini herhalde daha 1922-23 de geliştirmiş bulunuyordu. Ulusal Ekonomi Kurulu'nun en önemli üyesi olan ve tek iktisadî planı savunan Yuri Pyatakov da ağır sanayiinin durumundan yakınıyor ve Maliye Komiserliği ile Devlet Bankasının kredi politikasını eleştiriyordu. Troçki'nin bu adamlardan ve belki de daha başkalarından bir takım fikirler aldığı kesindi. Ama bunların hepsi ya aşırı kuramcılığa ya da yöneticiliğe kapıldıklarından soyut broşür çıkarmaktan ya da parça parça pratik bir takım sonuçlar ortaya atmaktan ileri gidemiyorlardı. Bu konuda en ileri giden yalnızca Troçki oldu. Fikirlerini ve vardığı sonuçları bir politika programı haline getirdi, ve Politbüro'nun karşısında savundu ve halka açıkladı.

Lenin "tek plan" ve "Gosplan yetkilerinin arttırılması" görüşünü tutmadı. Bu konuda kendisinin ortaya attığı elektrifikasyon planının "tek ciddî çalışma" olduğunu ileri sürdü ve "geniş" bir plan üzerinde yapılan tartışmaları "lâfla vakit geçirmek" olarak suçladı. Stalin de aynı şeyi yaptı; ve Lenin ile Troçki'nin arasını açmaya elinden geldiğince çalıştı. Rikov ve Sokolnikov gibi ikinci derecedeki liderler ise Troçki'nin savunduğu politikayı üzerlerine almış oldukları yetkilere tecavüz saydılar. Plana pek inanmıyorlardı; Gosplan'a geniş yetkiler tanınmasına karşıydılar. Ken-

di çevrelerinde o sırada yaptıkları suçlamaları halkın önünde de yapmak üzereydiler. Troçki'nin Gosplan'a geniş yetkiler istemesinin nedeni, diyorlardı, bu örgütün başına geçmek, ülkenin artık askerî diktatörü olmadığına göre, iktisadî işlerini eline almaktı. Troçki'nin gerçekten Gosplan'ın başına geçmek isteyip istemediğini bilmiyoruz. Böyle bir şeyi düşünmüş bile olsa kendisini bu yüzden suçlayamayız. O sırada Gosplan'ın başında bulunan Kjijanovski'yi yetersizlikle suçluyordu, ama hiç bir zaman onun yerine kendisini aday göstermiş değildi. Dâvayı hiç bir dış sakınca gözetmeden ele alıyordu. Buna rağmen kişisel tutkular ve daireler arasındaki çekememezlikler yine durmadan işi karıştırıyordu. Hasımları, yetkileri genişletilecek bir Gosplan'ın, Lenin'in başkanlığını ettiği, Troçki'nin yardımcısı bulunduğu Çalışma ve Savunma Kurulu ile çatışacağını söylediler. Troçki, Merkez Komitesinin 7 Ağustos 1921'de yaptığı bir toplantıda verdiği cevapta, kendisine göre Kurulun yüksek politika sorumluluğunu üzerinde tutmakta devam etmesi, Gosplan'ın ise bu politikayı somut ekonomik planlara geçirmesi ve uygulamaya nezaret etmesi gerektiğini söyledi. Merkez Komitesini kendi görüşüne kazanamadı.

Bu tartışmalara paralel olarak bir de ***Rabkrin*** adındaki İşçi ve Köylü Teftiş Kurulu konusunda bir çatışma çıktı. Stalin 1919'dan, Genel Sekreter olduğu 1922 baharına kadar Rabkrin'in şefiydi; bu örgüt üzerinde Stalin'in güçlü etkisi sonradan da sürüp gitti. Teftiş Kurulu'nun geniş ve çeşitli ödevleri vardı: hükümet memurlarının moral durumlarını incelerdi; istediği komiserliğin çalışmasını komiserliğe haber vermeden teftiş ederdi; devlet mekanizmasının verimli bir şekilde çalışıp çalışmadığını denetler ve verimin arttırılması için alınması gereken tedbirleri tesbit ederdi. Lenin Rabkrin'in bir çeşit üstün bir komiserlik olmasını, demokratik şekilde denetilmeyen devlet yönetim mekanizmasının böylelikle kendi kendini kontrol etmesini ve sert bir disiplin sağlanmasını istiyordu. Aslında Stalin bu Teftiş Kurulu'nu hükümetin içinde bir çeşit özel polis örgütü haline getirmişti. Troçki daha 1920 yılında Rabkrin'e çatmıştı. Teftiş metodlarının karmakarışık ve verimsiz olduğunu, işinin hükümet mekanizmasına baskı yapmaktan ibaret bulunduğunu söylemişti. "Hükümetin elinde bulunan bilgilerin hepsini kendisine maleden özel bir daire kuramazsınız ve bütün öteki daireleri denetliyemezsiniz... Bütün hükümet dairele-

rinde şurası çok iyi bilinen bir gerçektir ki politikada herhangi bir değişme yapılması ya da örgütte ciddî bir reformun gerçekleştirilmesi gerektiği zaman Rabkrin'den böyle bir işe önderlik etmesi beklenemez. Rabkrin hükümet kararnameleriyle hükümet arasındaki uyuşmazlığın en güzel örneğidir. Başıboşluğun en büyük etkenidir. Ne olursa olsun, Rabkrin gibi bir kurumun daha geniş bir ufka, devlet ve ekonomi konularında daha geniş bir görüşe, bu görevi yapanların bile görüş açılarını aşan daha geniş bir görüşe" sahip olması gerekirdi. Rabkrin'in, öteki komiserliklerde tutunamayan birtakım yozlaşmış uygunsuzların, "gerçek yaratıcı ve yapıcı çalışmalardan tamamiyle yoksun" bulunanların sığınağı olduğunu söylemişti; Stalin'in ise, en büyük uygunsuz saydığı halde, bir kere bile adını anmamıştı.

Lenin, Stalin'i ve Rabkrin'i savunmuştu; devlet dairelerindeki verimsizliğe ve yozlaşmaya çok kızdığı için teftiş kurulunun çalışmalarına büyük umutlar bağlamış, bu yüzden Troçki'nin sözlerine kızmış ve tutumunu bir çeşit özel kan dâvası saymıştı. Troçki ise devlet dairelerinde, özellikle iktisat işleriyle uğraşan dairelerde, görülen başıboşluğun yanlış bir örgüt anlayışından ileri geldiğini, bu anlayışın ise iktisat politikasındaki amaç yoksunluğunu yansıttığını söylemişti. Rabkrin'in yapacağı teftişler durumu değiştirmiyecekti. Bu işin tek çaresi planlama ve Gosplan'ın ıslahı idi. Bu hastalık Stalin'in başında bulunduğu komiserlikte çalışan memurların ikide birde anî baskınlar yapmasıyla ve memurları korkutmasıyla da değişmezdi. Yozlaşmış çok kötü bir hükümet geleneğine sahip, uygar olmayan geri bir ülkede ilk yapılacak iş hükümet personelini sistemli bir şekilde eğitmek, onlara uygar çalışma metodlarını öğretmekti.

Troçki'nin bütün bu görüş ayrılıklarını, Başbakan Yardımcılığını reddetmesini göze batmayacak bir hale getirmek için ortaya attığı sanıldı. Amaçtan yoksun saydığı bir iktisat politikasını uygulayacak ve yanlış kurulduğunu söylediği bir yönetim mekanizmasına önderlik edecek bir mevkii, kendi fikirleriyle çelişmeye düşmeden kabul etmesine imkân yoktu. Lenin 1922 yazında iktidarın bürokratlarca kötüye kullanılmasını önlemek için mevkiinden yararlanmasını kendisinden istediği zaman en kötü suiistimal kaynağının parti hiyerarşisinin taa tepesinde bulunduğu cevabını vermişti. Politbüro ile Orgbüro'nun hükümet işlerine durmadan

burunlarını sokmalarından ve komiserliklerin başlarında bulunan kimselere bile danışmaya lüzum görmeden bu komiserliklerle ilgili birtakım kararlar almasından yakınmıştı. Bu bakımdan partide bu hastalık ilerledikçe devlet dairelerindeki başıboşlukla mücadele etmeye imkân yoktu. Lenin Troçki'nin sözlerine cevap vermemişti. Hem Genel Sekreter ve hem de Rabkrin şefi olarak, Stalin'in sözlerine inanıyordu.

1922 yılı yazında Moskova'nın Rus olmayan cumhuriyetlerle Sovyet Federasyonuna giren vilâyetlerde uyguladığı yönetim konusunda yeni bir anlaşmazlık çıktı. Bolşevikler bu cumhuriyetlere, Sovyet Federasyonundan ayrılmak hakkı da dahil olmak üzere, her konuda kendi kendilerini yönetme (self-determination) hakkını tanımışlardı. Bu garanti 1918 Anayasasında resmen yer almış bulunuyordu. Buna rağmen Bolşevikler sıkı bir merkezî hükümet üzerinde direnmişler ve fiiliyatta da Rus olmayan cumhuriyetlerin özerkliklerini çiğnemişlerdi. Daha çok Stalin tarafından kışkırtılan 1921'deki Gürcistan istilâsına Troçki'nin karşı koyduğu hatırlanacaktır. Troçki o sırada bir oldu-bitti ile karşılaştığı için susmuş ve dahası özel bir broşür yazarak bu hareketi savunmuştu bile (*). Sonradan yine 1922 ilkbaharında ünlü Bolşevikler on birinci kongrede Lenin'in hükümetini "self-determination" ilkesini çiğnemekle ve eski zamanın "Tek ve Bölünmez Rusya" sını diriltmekle suçladıkları zaman da susmuştu. Ama bundan az sonra kendisi de aynı suçlamaları Politbüro'nun kapalı kapılarının ardında yapmaya başladı; ve yine çatışma Gürcistan'la Stalin'in Gürcistan'daki faaliyetleri konusunda en yüksek noktasına ulaştı.

Stalin o sırada Milliyetler Komiseri olarak Gürcistan'da Menşevik Partisinin kapatılmasını emretmişti. Gürcistan Menşeviklerinin liderleri, Mdivani ile Maharadze, bu hareketi protesto edince onları korkutmaya ve susturmaya kalkışmıştı. Stalin'in bu davranışı bir yere kadar Bolşevik Partisinin genel eğilimine uygundu. Çünkü Moskova'da Menşevik Partisinin kapatılmasına kimse ses çıkarmadığına göre, aynı şeyin Tiflis'te yapılmaması için görünürde herhangi bir neden bulunamazdı. Troçki Rusya'da böyle bir şey yapılmasını desteklemişti, ama bunun Gürcistan'a kadar ya-

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 554 - 55

yılmasına karşı koydu. Rus olan Menşeviklerin karşı-devrimci tutumları yüzünden halkın gözünden düştükleri halde, Gürcü Menşeviklerin hâlâ halkın kuvvetli desteğine sahip olduklarını söyledi. Bu görüşü pek de yanlış değildi, ama Bolşevikler yönetimlerini hâlâ proleter demokrasisine dayandırsalardı inandırıcı olabilirdi. Troçki'nin de savunduğu gibi, Bolşeviklerin, halkın desteği olsun olmasın, politika tekellerini sürdürmeye hakları olduğu bir kere kabul edildiği için, bu görüş biraz havada kaldı. Tek parti sisteminin kurulmasıyla bu sisteme karşı gelen Gürcistan Bolşeviklerinin cezalandırılmaları arasında tutarlılıktan saçmalığa atılmış bir adım da olsa, yalnızca bir tek adımlık mesafe vardı. Stalin, Mdiviani ile Marahadze'yi korkutmaya çalışırken o sırada Bolşevik Partisi üyelerine karşı da ilk olarak baskı uyguluyordu. Stalin böylece, aynı zamanda, Rus olmayan uluslar karşısında Bolşevik partisini de zor duruma düşürmekteydi. Bu politikanın öncüsü Stalin'di ve Bolşevikler bu politikadaki geniş görüşlükleriyle övünüyorlardı.

Mdiviani ile Marahadze kendilerini korumak için Stalin'in aşırı merkezci politikasına karşı isyan bayrağını çektiler. Moskova'daki bir komiserliğin Tiflis'teki siyasî hayat üzerinde karar vermeye ne hakkı vardı? Self-determination nerede kalmıştı? Bütün küçük uluslar yine "Tek ve Bölünmez" bir Rus imparatorluğuna doğru mu itiliyorlardı? Bu sorulara cevap verilmeliydi. Sanki bütün bunlar yetişmiyormuş gibi o sırada Stalin 1918'dekinden daha merkezci yeni bir Anayasa hazırlamaktaydı. Ulusların haklarını kısıtlayacak ve kaldıracaktı; Sovyetler *Federasyonu*'nu Sovyetler Birliği haline getirecekti. Gürcüler, Ukraynalılar ve öteki uluslar bu yeni Anayasaya da karşı çıktılar.

Bu protestolar Polibüro'ya geldiği zaman Troçki onları destekledi. İlk defa Gürcistan'ın işgali karşısında kendisinde bir takım şüpheler uyandığını söyledi. Stalin'in davranışı iktidarın şaşırtıcı ve göze çarpıcı bir şekilde kötüye kullanılması demekti. Merkezcilik tehlikeli bir aşırılığa götürülüyor, Rus olmayan ulusların şerefleri çiğneniyor, ve böylelikle onlara "self-determination"un bir aldatma olduğu gösteriliyordu. Stalin ile Orkonikidze, Mdiviani ile Maharadze hakkında bir karar hazırladılar. Kararda bu "milliyetçi sapmacıların" Gürcistan'a Sovyet parasının girmesini önledikleri, komşu Kafkas Cumhuriyetleri ile işbirliği yapma-

yı ve kıt olan vesika maddelerini onlarla paylaşmayı reddettikleri, ve genel olarak millî bir bencillik anlayışı içinde ve Sovyet Federasyonu'nun çıkarına bir bütün olarak karşı çıktıkları iddia ediliyordu. Bu suçlamalar, doğru ise, parti üyeleri bu gibi davranışlara göz yumamazlardı. Troçki suçlamaların doğru olduğuna inanmadı. Lenin ile Politbüro üyelerinin çoğu bu çatışmayı iki Bolşevik gurubu arasında çıkan bir aile kavgası saydılar; Politbüro için tutulacak en akıllı yolun Stalin'in görüşlerini kabul etmek olacağını söylediler. Stalin Politbüro'nun bu gibi işlerdeki uzmanıydı; Lenin, *Marksizm ve Milliyetçilik* gibi partinin self-determination konusunda klasik olmuş bir kitabını yazan Stalin gibi bir adamın kendi ulusundan insanların haysiyetlerini bile bile ayak altına alması için ortada hiç bir neden görmüyordu. Lenin, bu sefer de, Troçki'nin Politbüro'da kendisini birçok itirazlara sürükleyen kişisel düşmanlık ya da "bireycilikten" hareket ettiği kanısındaydı. Lenin'in 1922 Ekiminde iş başına döndükten sonra yaptığı ilk işlerden biri Mdiviani ile Maharadze'yi geri çevirmek ve Stalin'in otoritesini desteklemek oldu.

Politbüro'daki fikir ayrılıklarını izlerken ve Troçki'nin bu ayrılıklarda oynadığı rolü belirtmeye çalışırken, o yıl Troçki'de gelişen bir değişmeye değinmek gerekiyor: 1922'nin ilk yarısında hâlâ, herşeyden önce, bir Bolşevik disiplincisi gibi konuşmaktaydı. Oysa ikinci yarısında disiplincilere çatmaya başlamıştı. Bu aykırılık onun birçok davranışlarında vardı; ama daha o yılın başında Politbüro adına partinin ve Enternasyonal'in önünde İşçi Muhalefeti'ni suçladığı düşünüldüğü zaman bu aykırılık büsbütün garip geliyordu insana. Yılın sonuna doğru ise artık iyice muhalefetin (ve Desemist'lerin) havasına girmişti. Bolşevik partisinde tabanın N.E.P. e karşı duyduğu hoşnutsuzluğu ilk önce karışık bir şekilde ortaya koyan ve N.E.P. politikasına sosyalist bir yön verilmesini isteyen İşçi Muhalefeti olmuştu. Yeni bürokrasiye ilk saldıran, iktidarın kötüye kullanılmasından yakınan ve yeni tavizleri ilk suçlayan da yine İşçi Muhalefeti idi. Parti mekanizmasının aşırı yetkilerine karşı başkaldırmaya başlayan ve parti içinde yeniden demokrasinin kurulmasını isteyen de bu muhalefet ile Desemist'lerdi. Troçki önce bunlara çatmış, Bolşeviklerin parti liderlerine muhalefet ederlerken hiç bir zaman "biz" ve "onlar" ke-

limelerini kullanmamalarını istemişti. Ama 1922 yılı içinde muhaliflerin fikirlerinden çoğunu kabul etmişti. Politbüro çoğunluğunun karşısında neredeyse o da "biz" ve "onlar" kelimelerini kullanacaktı. Yâni, İşçi Muhalefeti'ni yola getirmeye çalışırken kendisi de onların görüşlerine katılmış ve onların başlıca üyelerinden biri olmuştu.

Troçki o sırada partiyi tüm olarak meşgul eden bir açmazın içinden çıkmaya çalışıyordu. Ancak Troçki bu açmazı daha yoğun olarak ele almıştı. Partinin karşılaştığı çıkmaz, özgürlük ile otorite arasındaki çatışma idi. Troçki her iki yana karşı da hemen hemen aynı eğilimi duyuyordu. Devrimin açıkça bir ölüm-kalım savaşına girdiği yıllarda herşeyden önce disiplinden yana olmuştu. Kızıl Orduyu merkezleştirmiş, işçileri askerleştirmiş, sendikaları devletin eline almaya çalışmış, güçlü, ama uygar bir bürokrasi gerektiğini söylemiş, proleter demokrasisini çiğnemiş, ve partide muhalefetin susturulmasına yardım etmişti. Ama bu aşamada bile içindeki "hürriyetçi" sosyalist yine canlı ve uyanık kalmıştı; en sert disiplin çağrılarında bile, sanki bir kontrpuan gibi, güçlü bir sosyalist özgürlük havası vardı. En sert işlerinde ve en acı sözlerinde bile sıcak bir insanlık pırıltısı bulunuyor ve bu pırıltı onu öteki disiplincilerin çoğundan ayırıyordu. Devrimin ilk aşamasında "yeni bürokrat" ile, cahille, şüpheci ile, küstahla, durmadan uğraşmış, bunların "komünist devrimi dâvası için gerçek bir tehlike", zehirli birer "ağırlık" olduklarını, bu dâvanın ancak "her erkek ve kadın işçi daha kolay, daha özgür, daha temiz ve daha şerefli yaşadığı zaman" haklı çıkacağını söylemiştir (*).

Silâhlı çarpışmaların bitmesi Bolşevizm içinde disiplin ile özgürlük arasındaki gerilimi artırmıştı; Troçki'nin içindeki gerilim de artmıştı; İşçi Muhalefeti ve bu muhalefete yakın guruplar disipline başkaldırma eğilimini temsil ediyorlardı. Troçki'nin onlara karşı çıkması, durumun gerçekliklerini her zaman onlardan çok daha iyi kavramasındandı. Kökleri gerçekliklerin derinliklerinde bulunan disiplin koşullarını kolay kolay reddedemezdi. Özgürlüğün —sosyalist özgürlüğün— temeli yıkılırken de kafasının rahat etmesine imkân yoktu. İşçi Muhalefeti sorunun bir tek yanına ya-

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist**, Isaac Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 500

pışıp kaldığı halde Troçki gerçek açmazla uğraşıp duruyordu; Bolşevik disiplini ile proleter demokrasisi arasında bir denge arıyordu; bu denge birinciden yana ağır bastıkça o ikinciye daha fazla yaslandı. Dengeyi altüst eden kesin değişiklikler 1921-23 yıllarında oldu; bu yıllarda Troçki yavaş yavaş disipline karşı parti içi demokrasisini savunmaya başladı.

Bununla birlikte Troçki disiplinin artmasına kızarak "hürriyetçi" kesilmiş de değildi. Yine merkezci bir devletin ve güçlü bir parti önderliğinin gerekliliğine inanan, bunların sorumluluklarını her zaman bilen Bolşevik bir *devlet adamı* olarak kalmıştı. Bu sorumlulukların prensibine değil kötü kullanılmasına kızıyordu. Bürokrasiye karşı açtığı büyük salvo ateşlerinde ve parti-içi demokrasi için yaptığı en canlı çağrılarda bile güçlü bir disiplinci kontrpuvanın sesi duyulmaktaydı. "Bürokrasinin insanlığın gelişmesinde henüz kapanmamış tüm bir çağı temsil" ettiğini ve kötülüklerin "kitlelerin bilgi, kültür, ve politika bilinçleriyle orantılı" olduğunu (*), bildiği için bu kötülüklerin bir çırpıda ortadan kalkacağı hayaline kendisini kaptırmamıştı. Bu bakımdan bürokrasiye büsbütün yüklenmiş değildi. Bürokrasinin ilerici ve bilgili unsurlarını tutuyor, daha çok geri ve ceberut unsurlara çatıyor, birincilere girenlerin ileri işçilerle birleşerek ikincileri etkisiz bırakacaklarını, onları yeniden eğiteceklerini ve gerekirse ortadan kaldıracaklarını umuyordu. Troçki gerçekten yerini değiştirmiş, İşçi Muhalefeti'ne ve bu muhalefete yakın guruplara yaklaşmıştı. Bunların otoriteye karşı başkaldırmalarının akılcı (rasyonel) yanını destekliyordu, ama onlar gibi başkaldırmada sonuna kadar gitmiyordu, çünkü bürokrasiyi "reddetmek" yetmezdi. Troçki hâlâ gerçek bir çıkmazla uğraşıyor, ama bunu önce yaptığından daha başka yoldan yapıyor, karşı taraftan saldırıyordu.

Bu bakımdan Troçki'nin tutumundaki değişikliği kesin olarak belirtmek ve bu değişikliği neyin, ne zaman yaptığını kesin olarak söylemek imkânsızdır. Bunun bir tek nedeni yoktu: bu davranışı bir anda da ortaya çıkmış değildi. Politbüro'nun politikası, birçok konularda, işçi demokrasisinden totaliter devletçiliğe dönüşmekteydi; Troçki'nin de fikirleri Bolşevik politikası ile birlikte değiş-

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 576

şiyordu, ama ters doğrultuda... Aşırı merkezciliğin kötülükleri ortaya çıktıkça bu eğilime karşı çıkıyordu. Küçük ulusların hakları çiğnendikçe bu hakları savunuyordu. Parti "cihazı" partiden ayrı bağımsız bir hale geldikçe ve parti ile devleti kendisine bağladıkça bu "cihaz" ile çatışıyordu. Gelişmeler parça parça ve belirsiz oldukça, onun tepkileri de parça parça ve belirsiz oluyordu. O sırada, yani bürokrasi aleyhindeki aşamasında söylediklerini, disiplinci aşamasında da, daha az üzerinde durmasına ve başka bir içerikle söylemesine rağmen, yine söylediği için görüşlerini yeniden köklü bir şekilde gözden geçirmeye ihtiyaç duymuyordu. O aşamadan bu aşamaya hemen hemen hiç farkına varmadan geçmişti.

Politika değişmeleri arasında yalnızca bir tek değişmeyen nokta vardı: Stalin'le Troçki arasındaki rekabet. Hatırlayacağımız gibi, bu çatışma iç savaşta bile rol oynamıştı: iki insan arasındaki çatışma iki yaradılış, yetişme, politika eğilimi ve kişisel tutkular arasındaki aşağı yukarı içgüdüden gelme bir aykırılıktan doğuyordu. Bu çatışmada aktif ve saldırgan olan Stalin'di: Troçki'den daha aşağı bir mevkide bulunması ona ağır gelmişti. Troçki ise aralarında bir rekabet olduğunun ancak yavaş yavaş farkına varmıştı; ve ancak istemeye istemeye tepki göstermiş, ve bu işe karışmıştı. Bu rekabet Lenin'in güçlü kişiliğinin etkisi altında bir süre geri planda kaldı; çatışma açık bir politika ve çıkar çatışması haline gelmediği için büyük bir önem kazanmadı. Çekememezlik 1922 de politika ve çıkarlarla bir olmaya başladı: bir süre Lenin tarafından da desteklenen Stalin, disiplinin aşırı ucunu temsil etti, otoritenin isteklerini uyguladı ve disiplini sağladı. Böylece derin bir politika ve çıkar çatışması ortaya çıktı; kişisel çekememezlikleri kapsadı ve dahası, bunlar üzerinde toplandı, ve böylece birdenbire ikinci plana geçen kişisel aykırılıklar daha geniş bir çatışmanın içinde daha da büyümüş olarak ortaya çıktı.

Troçki ile Lenin, Stalin ve Politbüro çoğunluğu arasındaki anlaşmazlıkların nedeni anlatıldığı zaman Troçki'nin Bolşevik liderleri arasındaki fiili durumu bakımından tek yanlı bir izlenim yaratılmış olabilir. Biyografi ile uğraşan bir yazar, sonradan Stalin ile Troçki arasında bir mücadele haline gelen ve böylece Troçki'nin alınyazısı bakımından büyük sonuçlar doğuran olayların ve durumların üzerinde durmak ve bunları sivriltmek zorundadır. Ama çağdaşlarına bu olaylar aynı derecede sivri ve belirgin görün-

müyordu. Sonra, burada açıklanan anlaşmazlıklar Troçki'nin Bolşevik liderleri arasındaki yerini, özellikle kendisinin Lenin ile olan ilişkisini tayin edecek kadar da önemli değildi. Bu çatışmalar hep Politbüro'da geçiyordu. Partinin ve ülkenin bunlardan hiç haberi yoktu. Halk Troçki'nin adını hâlâ Lenin'le birlikte anıyordu; Troçki bütün dünyanın gözünde Bolşevik politikasını yaratan büyüklerden biriydi; ve ortak çalışmaları geniş açıdan ele alındığı zaman, gerçekten de Lenin ile Troçki arasındaki anlaşmazlığın bu iki liderin daha geniş çaptaki iç ve dış sorunlar üzerindeki sağlam ve yakın anlaşmalarını bozmadığı görülüyordu.

Troçki Savaş Komiseri kaldığı sürece Lenin'in desteğini sağlamaya devam etmişti. İlk yıllarda politikasını bozmaya çalışan "askerî muhalefet" ile iç savaştan sonra da uğraşmak zorunda kalmıştı. Tuhaçevski, Uluslararası Kızıl Ordu Genel Kurmayı için hâlâ partinin desteğini elde etmeye çalışmaktaydı. Zinoviyev ile Stalin tarafından kışkırtılan Frunze ve Varaşilov "proletarya stratejisi" fikirlerinin ve "askerî taarruz doktrin" lerinin resmen onaylanması için uğraşmaktaydılar. Bütün bu sorunlar on birinci kongrenin özel gizli bir oturumunda ele alınacak kadar önemli sayılmışlardı. Troçki hasımlarının isteklerini son bir kere daha reddettirmeyi başarmıştı; ama bu başarısı daha çok Lenin'in otoritesine güvenmesinden ileri gelmişti. Lenin, Troçki'nin askerî çalışmalarına değer vermeye o kadar alışmıştı ki onun bu alandaki yargılarını hemen hemen gözü kapalı olarak kabul ediyordu. Garip bir olay bunu göstermeye yeter: Kronstadt isyanından sonra Lenin, Troçki'ye Baltık donanmasının dağıtılmasını ya da "kaldırılmasını" tavsiye etmişti; bahriyelilere güvenilemiyeceğini söylüyordu; donanma işe yaramazdı; ülkede son derece kıt olan kömürü, yiyecek maddelerini, giyecek eşyasını tüketiyordu; bu bakımdan dağıtılması yalnızca bir kazanç olacaktı. Troçki bu fikre itiraz etti. Donanmayı muhafaza etmeye kararlıydı. Donanmanın yeniden örgütlenebileceğine ve moralinin düzeltilebileceğine inanıyordu. Bu sorun, Troçki ile Lenin'in Politbüro oturumlarının birinde birbirlerine gönderdikleri yazılı notlarla, resmiyete dökülmeden çözüldü. Lenin Troçki'nin verdiği teminatı kabul etti, donanma da böylece kurtulmuş oldu.

Lenin, bir Marksist yorumcu olarak, Troçki'ye karşı beslediği saygıyı, hem partide hem de Enternasyonal'de, kerelerce tekrar-

lamıştı; Troçki'nin Rus kültür hayatı üzerindeki önemli etkisini de bütün yüreğiyle destekliyordu. (Troçki'nin bu yanı bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.) Her ikisi de bir "proleter kültürü" ve bir "proleter edebiyatı" yaratmak isteyen yaygaracı birtakım yazarlara ve sanatçılara, özellikle *Proletkult*'a karşıydılar. İç savaştan sonra birinci derecere önemli saydıkları eğitim işlerinde, Marksizmin savunusu ile ilgili bütün konularda ince eleyip sık dokumayı ve hoşgörüyü öğütlüyorlardı; her ikisi de partide ileri gelen üyelerin kaba anlayışlarına, kendini beğenmişliklerine ve yobazlıklarına şiddetle karşıydılar.

Troçki, dış politikada da çok aktif bir rol oynuyor, teşebbüsü her zaman kendi elinde tutuyordu. Önemli diplomasi sorunlarına, Lenin, Troçki ve Kamanev'den oluşan küçük bir komite karar veriyor, Çiçerin Dışişleri Bakanı olarak komiteye çağırılıyor, arada sırada Radek'in de fikri alınıyordu. O günkü Sovyet diplomasisinin amacı barışın pekiştirilmesi ve burjuva Avrupasıyla ilişkilerin kurulmasıydı. Hatırlayacağımız gibi, Troçki 1921 de Polonya ile barış andlaşması imzalamak için elinden geleni yapmıştı. Yine hatırlayacağımız gibi, Lenin bu barışın yapılmasına pek taraftar değildi. Troçki sınırların çizilmesi ve küçük Baltık devletleriyle barış andlaşması yapılması konusunda da Politbüro'nun onayını almak için aynı şekilde elinden geldiğince çalışmıştı (*). Daha 1920 de Lenin'i İngiltere ile uzlaşmaya teşvik etmiş; ancak bir süre sonra bu öğüt yerin getirilebilmişti. Troçki diplomatik alandaki çıkışlarının en önemlisini 1921 de yaptı: Birtakım atılgan ve çok ince davranışlardan sonra Almanya ile Rapallo Andlaşmasını imzaladı. Brest-Litovsk ile 1939'daki Sovyet Alman Andlaşması sırasında geçen yirmi yıllık süre içinde Sovyet diplomasisinin en büyük başarısı bu oldu.

Troçki, bir Savaş Komiseri olarak, Kızıl Ordu'yu modern silâhlarla donatmak istiyordu. Sovyet silâh sanayii ilkeldi. Haraptı. Orduya gereken silâhları verecek durumda değildi. Bu yüzden Troçki dış ülkelerdeki ajanlarının aracılığıyla bulduğu her yerden, Amerika'dan bile silâh satın alıyordu. Ama bu satın almalar gelişi güzeldi ve Kızıl Ordu yabancı ülkelerden gelecek silâhlara bağlı

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist**, I. Deutscher, çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 540 - 550

kalıyordu. Troçki, Rusya'da yabancı yardımıyla modern bir silâh sanayii kurmayı düşündü. Ama bu yardımı hangi yabancı devlet yapacaktı? Bir tek ülkede umudu vardı: Almanya'dan. Versailles Andlaşmasına göre Almanya'nın silâh yapması yasaklanmıştı. Alman sanayii Avrupa'nın en modern fabrikaları olduğu halde, çalışmıyordu. Girişeceği teşebbüs yeterince çekici olduğu takdirde fabrika sahipleri makinalarını Rusya'ya veremezler miydi? Teknik bilgi yardımında bulunamazlar mıydı? Bir zamanlar Troçki'nin Viyana'da çıkardığı *Pravda* gazetesinde çalışmış olan eski Menşeviklerden Victor Kopp, 1921 yılında Almanya'nın muazzam Krupp Blohm und Voss ve Albatross Werke firmaları ile Troçki adına gizli ilişkiler kurdu. Troçki 7 Nisan, 1921 de, bu firmaların, Rusya ile işbirliği yapmaya, Rusya'da uçak, denizaltı, top ve daha başka silâhların yapımı için gereken makinaları vermeye ve teknik yardımda bulunmaya hazır olduklarını bildirdi. O yıl içinde Moskova ile Berlin arasında boyuna temsilciler gidip geldi; Troçki bu ilişkilerin her aşamasından Lenin ve Çiçerin'i haberdar ediyordu. Politbüro, görüşmeleri büyük bir gizlilik içinde yürütmesi için kendisine yetki vermişti. Troçki Rapallo Andlaşmasına kadar varan bu hazırlık görüşmeleri sırasında bütün ipleri kendi elinde tuttu. Sıra anlaşmaya gelince işi diplomatlara devretti.

Bu görüşmeler sırasında ticarî işlerin sınırları genişledi: Almanya'da çalışmayan yalnız silâh fabrikaları değildi; eski gösterişli subaylar da işsizdiler. Bu bakımdan bu subaylar Rus askerlerinin ve havacılarının eğitimlerini memnunlukla üzerlerine aldılar; buna karşılık Almanya'da eğitilemeyen Alman askerleri Rusya'da eğitilebilecekti. Böylece, Reiswher ile Kızıl Ordu arasında, Troçki Savaş Komiserliğinden ayrıldıktan sonra on yıl kadar daha sürecek ve Sovyet silâhlı kuvvetlerinin İkinci Dünya Savaşından önce modernleştirilmesine yardım edecek bir işbirliğinin temeli atılmış oldu.

Bununla birlikte 1922 yılı baharında bütün bu hareketler birer deneme olmaktan ileri gitmiş değildi. Moskova ile Berlin'de bir kararsızlık vardı; çünkü diplomatik çevre, arada sırada, hâlâ İtilaf Devletleri ile bir yakınlaşma olabileceğini, özellikle o zamana kadar diplomasi alanından kovulmuş olan Almanlarla Sovyet Rusya'nın çağrılmış bulunduğu Cenova Konferansında böyle bir yakınlaşmanın gerçekleşebileceğini sanıyordu. Cenova Konferansına

bağlanan umutlar da suya düştükten sonradır ki Rapallo Andlaşması imzalanmıştır. Andlaşma gerçek bir ittifaktan çok "hesaplı kitaplı ve tüccarca" bir alışverişti. Bolşevikler, bu alışverişten olabildiğince yararlanmak istedikleri gibi, aynı zamanda da, Almanya'nın Sovyet Hükümetini henüz tanımadığı ve Brest-Litovsk anılarının hâlâ yaşadığı bir sırada, başlangıçtanberi Versailles Andlaşmasına karşı oldukları halde Almanya'da genel olarak bir revizyonculuk tehlikesi ve bir intikam hareketi yaratmaya çalışmışlardı.

Troçki de, Sovyet politikasının Alman milliyetçiliğinin gelişmesine yardım etmemesine özellikle dikkat ediyordu. Gerek Rapallo Andlaşmasından önce ve gerekse sonra, Fransa ile Rusya arasındaki ilişkileri düzeltmeye çalışmıştı. 1922 sonbaharında, az sonra Fransız Başbakanı olan Edouard Herriot'yu, *Cartel de Gauche* (Sol cephe) un lideri olarak Kremlin'de kabul etti. Herriot bu ziyareti sonradan bütün ayrıntıları ile anlatmış, Troçki'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için ortaya attığı fikirlerin inandırıcı gücüne hayran kaldığını söylemiştir. Troçki, bu görüşme sırasında Rusya'yı önce Brest-Litovsk'a sonra da Rapallo'ya sürükleyen nedenin yalnızca İtilaf Devletlerindeki kör düşmanlık olduğunu söylemişti; Rapallo Andlaşmasında Fransızlar aleyhine herhangi bir madde yoktu. Troçki Fransa'daki Jacobin geleneğini hatırlatmış, Fransız devlet adamlarıyla Fransız halkoyunu Rus İhtilâlini daha iyi anlamaya çağırmıştı. Herriot'nun hatırladığına göre, Troçki Jacobinism ile Bolşevizm arasındaki benzerlikten söz ederken o sırada bir Kızıl Ordu birliği Fransızca *Marseillaise* söyliyerek geçiyor ve konferans odasının açık penceresinden *Nous saurons mourir pou la liberté* sözleri işitiliyormuş.

O sırada diplomasinin Sovyet olaylarındaki önemi komünizmin Rusya dışındaki yenilgisine bağlı bulunuyordu. Avrupa'da ihtilâl dalgası sönmüş ve Komünist Enternasyonal yerinde saymaya başlamıştı. Enternasyonal'e bağlı partiler Avrupa'daki işçi sınıfının yalnızca küçük bir azınlığını ellerinde tutmaktaydılar. Burjuva düzenine karşı cepheden bir saldırıya geçecek durumda değillerdi. Böyle olduğu halde partilerin çoğu yenildiklerini kabul etmiyorlar, kendi güçlerine dayanarak durmadan hücuma geçmekle işçi sınıfının çoğunluğunu kendilerinden yana çekeceklerini umuyorlar, isyan çıkartmaya ve hükümet devirmeye çalışıyorlardı.

Enternasyonal'e yeni bir yön verilmesi gerekiyordu; bunu Lenin ile Troçki ortaklaşa yapmalıydılar. Enternasyonal sorununda her ikisi de yakın ve içten bir ortaklık halinde bulunuyorlardı. Anlaşıldığına göre, bu konuda aralarında en ufak bir anlaşmazlık çıkmamıştı.

Ne Troçki ne de Lenin, Rusya'daki Ekim İhtilâlinin uluslararasında bir proleter devrimi çağı açtığı temel inancından hiç bir zaman şaşmış değillerdi; Troçki son yirmi yılında olduğu gibi hayatının sonuna kadar da bu inancını yitirmemiştir. Ama, Rusya dışındaki sınıf savaşının, birçok kimselerin başlangıçta sandıklarından daha karışık bir konu olduğunu, ve bu savaşın uzayacağını ancak o sırada anlamaya başlamıştı. Rus İhtilâlinin sonucunu pek o kadar basit olarak göremiyordu artık; Enternasyonal'deki "aşırı sol" hayalleri dağıtmaya çalışıyordu. Nitekim, 1921 Temmuzunda, sosyalizmin "zorunlulukla" geleceğini söyleyen komünistleri sert bir dille eleştirdi. Toplumun önceden çizilen bir yol izliyeceği inancı, dedi, Marksist tarih anlayışının "mekanik", yanlış bir yorumudur.

İnsanlık her zaman ve değişmeyen bir şekilde yukarıya doğru ilerlemiş değildir... Tarihte uzun duraklama araları vardır. Barbarlığa döndüğü çok olmuştur. Toplumun belirli bir gelişim düzeyine eriştikten sonra kendisini bu düzeyde tutamadığını gösteren örnekler vardır... İnsanlık hiç bir zaman yerinde duramaz. Sınıflarla uluslar arasındaki mücadelelerin sonunda sağlanabilen herhangi bir denge, niteliği gereği, uzun sürmez. Yükselmeyen bir toplum düşer. Toplumu yükseltecek sınıfı kendi içinden çıkaramayan bir toplum dağılır, o zaman barbarlığa yol açılmış olur.

Eski çağ uygarlıklarının çöküş nedeni başlıca buydu: Roma ve Yunanistan'ın yüksek sınıfları çürümüştü; sömürülen sınıflar, yani köleler, ise devrimci bir harekete geçecek ve siyasî önderliği alacak durumda değillerdi. Çağımız da bundan ibret almalıydı. Burjuva düzeninin çürümüş olduğu inkâr edilemezdi. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyalizm, Amerikan kaynaklarını kapitalizmden daha rasyonel ve daha yararlı bir şekilde geliştirecek durumda olduğu halde, Amerikan kapitalizmi eski dinamikliğini hâlâ sürdüren ve gelişen bir güç halindeydi. Avrupa kapitalizmi tarih bakımından yolun sonuna gelmişti. Üretim güçlerini esaslı bir şekilde daha fazla geliştiremezdi. İlerici bir rol oynaya-

mazdı. Yeni ufuklar açamazdı. Ama, ya böyle değilse, o zaman çağımızın bütün proleter düşünceleri Donkişotça kalmaya mahkûmdu. Avrupa kapitalizmi çürümüş de olsa burjuva düzeni kendiliğinden bugüne kadar çökmediği gibi bundan sonra da çökecek değildi. Bu düzenin alaşağı edilmesi gerekti ve bunu da ancak işçi sınıfının devrimci eylemi yapabilirdi. Ama işçi sınıfı bunu yapamazsa o zaman Oswald Spengler'in *Untergang des Abendlandes* (Batının Çöküşü) adlı eserinde yazdığı kötümser kehanetler gerçekleşecekti. Tarih işçilere bir dâva yüklemişti ve onlara sanki şunu söylüyordu "İyi biliniz ki burjuvaziyi alaşağı etmezseniz uygarlığın yıkıntıları altında mahvolup gidersiniz. Görevinizi yapmaya çalışınız ve yapınız!"

Bu arada Avrupa kapitalizmi Dünya Savaşının ve savaş-sonu buhranlarının sarsıntılarına dayanmaya çalışıyordu. Batı Avrupa'daki malsahibi sınıflar Rus İhtilâlinden çok şey öğrenmiştiler; Çarlar gibi gafil avlanmayacaklardı; bütün kaynaklarını ve stratejilerini seferber etmiştiler. Faşizmin ortaya çıkması —Troçki bunu söylediği sırada yıl 1922 idi ve Mussolini Roma'ya daha yeni yürümüştü— bu seferberliğin belirtisiydi; ve bir Alman Mussolini'sinin iktidara geçmesi tehlikesi vardı.

Bütün bunlar sosyalist devrimin geleceği konusunda ortaya atılan birtakım korkunç kehanetlerdi. Eski Marksistlerin önceden görmediği birtakım gelişmeler sosyalizmi çok kötü bir duruma düşürebilirdi. Proleter devrimi önce Amerika'da, ya da hiç olmazsa İngiltere'de, yani ileri derecede gelişmiş üretim kaynaklarına sahip ülkelerde yapılmış olsaydı çok iyi sonuçlar alınabilirdi. Oysa ihtilâl sosyalizmin yararlarını ancak sınırlı bir şekilde ortaya koyabilecek olanaklara sahip bir ülkede, yani Rusya'da olmuştu. Bu ihtilâl Rusya'dan daha geri olan Asya ve Afrika ülkelerinde daha büyük engellerle karşılacaktı. Bu düşünce Troçki'yi daha kötümser bir sonuca götürdü: *"Tarih yumağı ters ucundan açılıyor,"* en az olgunlaşmış ülkelerden başlıyor, dedi.

"Yumağın" öteki ucundan da, yani Batıdan, Avrupa'dan da, açılacağı umudunu da yitirmiş değildi hâlâ. Devrimdeki gecikmeler, karşı-ihtilâlin seferber edilmesi, sınıf savaşının duraklama ihtimali, ona göre, zorunlulukla kabul edilecek bir takım kesinlikler değildi. Karşı durulması ve önlenilmesi gereken tehlikelerdi.

Olanaklar hâlâ ezici bir şekilde devrimden yanaydı; ama durum daha çok komünist partilerinin tutumuna bağlıydı. Avrupa toplumunu çıkmazdan kurtarmak onların göreviydi. Önderliği almak için savaşmalıydılar. Militan ve bilinçli partiler haline geldikleri, devrim strateji ve taktiklerini öğrendikleri, çabalarını tam bir uluslararası disipline uydurdukları zaman bu savaşlarında başarıya ulaşabilirlerdi ancak. Eski Sosyal Demokrat partilerin birer sol kanatları halinde kaldıkça, burjuva parlamentoculuğunun hayallerine kapıldıkça, millî politikalarının çerçeveleri içinde kaldıkça başarısızlığa uğramaya mahkûmdurlar. Ama Sosyal Demokrat geleneğe karşı tepkilerinde dar, bencil, softa bir din adamı gibi davranırlarsa, görüşlerinde ve taktiklerinde katı olurlarsa, burjuva toplumunun kurumları içinde bile devrimci fikirleri yayacak yerde bu kurumlara karşı yalnızca olumsuz ve yavan bir boykotla yetinirlerse, durumlara ve güçler dengesine dikkat etmeden kapitalizmin kalelerine saldırmaya kalkışacak olurlarsa, yine de aynı şekilde başarısızlığa uğrayacaklardı.

Komünist partilerin önüne devrim fırsatları hemen çıkacak değildi. Onların görevleri güç toplamak ve işçilerin çoğunluğunu kazanmaktı. Çünkü bunlarsız hiç bir devrim yapılamazdı.

Troçki, Lenin'le birlikte "birleşik cephe" taktiğini hazırladı. Bu taktiğin özü şuydu: yerleşmiş düzeni ortadan kaldıracak kadar henüz güçlü olmayan komünist partileri işçilerin gündeliklerini artırma, iş saatlerini kısaltma ve demokratik haklar elde etme gibi "günlük savaşlarına" aktif olarak katılacaklardı: Sosyalizm fikrini sendikacılık ve parlamento reformu gibi dar bir alana sokmayacaklar, kendi devrimci anlayışlarını ve amaçlarını "kısmî istekler" halinde bu mücadeleye katacaklardı. Kapitalist sistemde elde ettikleri kazançların ne kadar geçici ve az olduğunu işçilere anlatmaya çalışacaklar ve bu gibi kazançlar için yapılan mücadelelerde bile onları son savaşa hazırlayacaklardı: Sosyal Demokratlar "kısmî istekler" mücadelesini, işçilerin militan enerjisi kapitalizmin çerçevesi içinde kalacak şekilde yönetiyorlardı. Reformu, işçileri devrimden uzaklaştırmak için kullanıyorlardı. Oysa komünistler bunları devrimin bir atlama tahtası yapacaklardı.

Ama komünistler kısmî kazançlar ve reformlar için mücadele edeceklerine göre, onların da, dar da olsa, Sosyal Demokratlar ve ılımlı sendikacılarla ortak yanları var demekti. Birleşik bir cephe

içinde bunlarla hareket birliği yapmaya çalışmalıydılar. Böyle bir politika reformculuk ile komünizm arasında kapatılamayan temel ayrılığın hiç olmazsa bir tehlikesini ortadan kaldıracaktı: İşçi sınıfı kendi arasında bölünmiyecek ve enerjisini dağıtmayacaktı. Ayrı ayrı yoldan giden komünistlerle reformcular burjuvazinin kendilerini tehdit ettiği her yerde, ya da burjuvaziden tâviz koparmak gerektiği zamanlarda, birlikte yürüyeceklerdi. Ortak eylem parlamento ve seçim çalışmalarına kadar genişleyecek, bu hareketlerde komünistler Sosyal Demokratları destekleyeceklerdi. Ama birleşik cephenin başlıca alanı parlamentoların dışındaydı; sendikalarda, sanayide, ve "sokakta" idi. Komünistler iki yanlı bir amaç gütmeliydiler: Birleşik cephenin hemen başarıya ulaşmasını sağlamaya çalışmalıydılar; aynı zamanda da, Sosyal Demokrat işçileri reformcu fikirlerinden vazgeçirmek ve onlarda devrimci bir bilinç yaratmak amacıyla birleşik cephe içinde kendi görüşlerini savunmalıydılar.

Lenin bu görüşlerini daha 1920 de yazdığı *Komünizmde "Solculuk" denen Çocukluk Hastalığı* adlı kitabında açıklamış, düşüncesiz aşırı solcu sekreterlerin komünizme verdikleri zararları belirtmişti. "Aşırı solculuğun" Almanya'daki Mart 1921 ayaklanmasından sonra resmen ve sert bir şekilde yerilmesi gerekmişti. O zaman bu yeni politikaya ilişkin teklifleri Enternasyonal'in Yürütme Kurulu'na getiren Lenin olmuştu. Lenin Enternasyonal'de Zinoviyev, Buharin, Bela Kun ve daha başkalarının şiddetli muhalefeti ile karşılaştı. Bir an aşırı solcuların kazanacağı sanıldı. Ancak büyük tartışmalardan ve Lenin ile Troçki'nin muhalefetin karşısında birlikte çıkmalarından sonra, Yürütme Kurulu "güç toplama" politikasına yetki verdi ve Lenin ile Troçki'nin Enternasyonal'in gelecek kongresinde görüşlerini açıklamalarını istedi (*).

(*) Alfred Rosmer o günlerin havasını **Moscou sous Lenine** adlı kitabının s. 172-88 inde uzun uzadıya anlatır. Radek, **Pyat Let Kominterna,** cilt II, önsöz. Lenin Yürütme Kurulunda Troçki ile aynı görüşte olduğunu açıklar ve Bela Kun'a şiddetle hücum eder, aşırı-sol'un bu sözcüsüne "budala" der. Bu konuşmanın birkaç yıl önce okuduğum tam metni bu kitap yazıldığı sırada yoktu. Troçki Blleten Oppozitsii (Aralık 1932) de bundan parçalar almıştır: Lenin şöyle diyor: "Troçki'yi savunacağı yerde ona karşı çıkan Bela Kun'u protesto etmek üzere buraya

1921 Temmuzunda toplanan kongrede aşırı solcular bir çıkış yaptılar. Alman, İtalyan ve Hollanda partilerini etkilemişler, ve Enternasyonal'e hakim olan büyük heyecandan yararlanmışlardı: Komünist partileri eski sosyalist partilere karşı açtıkları şiddetli savaş sonunda ortaya çıkmıştılar. Rosa Luxemburg'u, Karl Liebknecht'i öldüren, Avrupalıların Rusya müdahaleleri karşısında kaypak bir tutum alan onlardı. Bu bakımdan, Lenin ile Troçki'nin, Enternasyonal'den, geçici de olsa, yenilginin kabul edilmesini, ve nefret edilen "sosyal emperyalistler" ve "sosyal hainler" ile işbirliği yapılmasını istemelerine komünistler elbette kızacaklar ve küseceklerdi. Aşırı solculara göre, teslim olmak ya da ihanet etmek demekti bu. Kongreden önce Yürütme Kurulunda olduğu gibi kongrede de Troçki ile Lenin muhalefetin kazanmasını önlemek için bütün yetkilerini ve ustalıklarını kullandılar. Dahası, Enternasyonal'in aşırı solcuları desteklemesi halinde Enternasyonal'i ikiye bölmekle bile tehdit ettiler.

Kongre yeni politikayı onayladı. Ama bu onayı birtakım hesaplarla ve üzerinde durulan sorunları iyice anlamadan yaptı. Lenin ile Troçki komünist partilere iki yanlı bir görev vermiş bulunuyorlardı: Burjuvaziye karşı reformcularla birlikte savaşacaklar, öteyandan, işçi sınıfını da reformcuların elinden kurtaracaklardı. Birleşik cephe fikri Bolşeviklerin geçmişteki taktik tecrübelerine dayanmaktaydı. Bolşevikler de Menşevikleri ve Sosyal Devrimcileri yenmeden önce onlarla birlikte Çarlığa, sonra Kadet'lere, sonra da Kornilov'a karşı bir çeşit cephe birliği yaparak savaşmışlardı. Ancak, Bolşeviklerin başarısı yalnızca liderlerinin becerikliklerinden ileri gelmemişti, bütün sosyal düzen yıkılmış, bütün klasik ihtilâllerde olduğu gibi bu ihtilâl de *sağdan sola* gitmişti. Komünist'lerin görüşüne göre, başka gerçekçi taktikler olmasa bile, Rusya'nın dışında uygulanacak bu çeşit taktiklerin aynı derecede başarı şansı var mıydı? Eski düzen Avrupa'da bir dereceye kadar bir denge sağlamış, karmakarışık bir şekilde de olsa açıkca *soldan sağa* gitmişti. Yalnız bu bile birleşik cephe içinde reformcuların

geldim. Gerçek Marksist olsa idi Bela Kun Troçki'yi tutardı... Troçki Yoldaş binlerce kere haklıdır... Troçki Yoldaşın bütün söylediklerini desteklemeyi görevim sayıyorum... Lenin, kongrede aşırı sağı temsil eden Cachin ile Fossard'a karşı da Troçki'yi desteklemişti.

üstün durum sağlamalarına yeterdi. Sonra, Avrupa komünistleri arasında Lenin ya da Troçki'nin taktik ustalığı ile boy ölçüşebilecek bir tek lider yoktu. Bu yüzden Avrupa komünistleri her iki bakımdan da birleşik cepheyi uygulayamayacaklarını ileride göreceklerdi. İçlerinden bir kısmı Sosyal Demokratlarla işbirliği yapmaya gerçekten çalıştı. Bir kısmı da herşeyden önce Sosyal Demokratları gözden düşürmeye uğraştı. Bir kısmı da birleşik cepheyi işçi sınıfının günlük mücadelesinde birleşmeyi sağlayacak bir teşebbüs saydı. Başkaları da bunun kurnazca bir hiyle olduğunu düşündü. Daha başkaları da karşıt görüşler arasında bocaladı durdu. Ve böylece Enternasyonal sağ ve sol, ılımlı ve aşırı guruplar, "merkezciler" ve "aşırı solcular" olmak üzere bölünmeye başladı.

Troçki ile Lenin kongrede daha çok aşırı solculardan gelen muhalefetle uğraştılar; ve bu yüzden zaman zaman sağ kanadı tutar gibi göründüler. Özellikle Troçki aşırı solculara çok ağır bir şekilde çattı ve hakaret etti. Örneğin, Berlin'deki komünist örgütünün liderlerinden Arkadi Maslov ile Ruth Fischer'in, Marksizmle hiç bir ortak yanları olmayan boş kafalı romantik insanlar olduklarını ve bunların her an prensipsiz bir oportünizme kayabileceklerini söyledi. Troçki'yi kongrenin bütün ılımlı elemanları heyecanla alkışladı; Alman komünizminin eskilerinden Klara Zetkin delegelerin çoğunluğu adına kendisine resmen güzel bir övgüde bulunduğu zaman alkışlar en yüksek noktasına vardı.

Bundan sonraki dördüncü kongrede Lenin, hasta olduğu için, kısa konuştu. Sözlerini güçlükle söyliyebiliyordu. Enternasyonal'in strateji ve taktiklerini Troçki açıkladı. Yeniden birleşik cepheyi savundu. Bu konuda bir adım daha ileri gitti ve komünist partilerden, bazı şartlarla, Sosyal Demokrat hükümetleri desteklemelerini ve, özel birtakım durumlarda, ihtilâl öncesi bir hava ortaya çıktığı zaman, yani koalisyonun proletarya diktatörlüğünün yolunu açması ihtimali bulunduğu hallerde, onlara katılmalarını bile istedi. Muhalefet küplere bindi. Komünist partilerinin herhangi bir koalisyon hükümetine katılmamaları daha ilk gündenberi Enternasyonal'in birinci ilkesi olmuştu; partinin görevi, burjuva devlet mekanizmasını yıkmaktı, içine sızarak ele geçirmek değildi. Bununla birlikte kongre yeni taktiği kabul etti: komünist partilerden Sosyal Demokratlarla koalisyon hükümeti kurmak için fırsat kollamaları istendi. Bu karar 1923 sonbaharında Almanya'da

komünistler arasında çıkan buhran sırasında büyük bir önem kazandı.

Troçki'nin (ve Lenin'in) "devrim yumağını" hâlâ "başından", yani Avrupa'dan, çözebilecekleri umuduyla yaptıkları taktik çıkışlar işte bunlardan ibaretti.

1922 yaz aylarında Politbüro'da iç sorunlar üzerindeki anlaşmazlıklar hiç bir sonuca bağlanmadan sürüp gitti. Lenin ile Troçki arasında bu konuda hâlâ görüş ayrılığı vardı. Lenin, 11 Eylülde, Moskova'nın dışında istirahat ettiği Gorki'den Stalin'le görüştü ve Troçki'nin başbakan yardımcısı olmasını isteyen bir önergeyi hemen Politbüro'ya getirmesini kendisinden istedi. Stalin hazırladığı önergeyi Moskova'da bulunan üyelere ve yedek üyelere bildirdi. Gerek kendisi ve gerekse Rikov tayini onayladı; Kalinin itiraz etmedi. Tomski ile Kamenev çekimser kaldılar. Aleyhe oy kullanan olmadı. Troçki tayini yeniden kabul etmedi. Lenin, Rikov'un yıllık iznini alacağını söyliyerek, tayinin bir an önce yapılmasında direnince Troçki de izin alacağı, ve elinde Enternasyonal'in yaklaşan kongresiyle ilgili bir sürü iş bulunduğu cevabını verdi. Bunlar yersiz bahanelerdi, çünkü Lenin bu tayini yalnız tatil mevsiminde uygulanacak bir tedbir olarak düşünmemişti. Troçki, Politbüro'nun kararını beklemeden Moskova'dan ayrıldı. 14 Eylülde Politbüro toplandı ve Stalin Politbüro'ya Troçki için oldukça ağır olan bir karar tasarısı sundu: fiilen görevden kaçmakla suçlandırılıyordu. Duruma bakılacak olursa Stalin'e bu tasarıyı verdiren Lenin'di ya da Stalin bunu yapmadan önce en azından Lenin'in onayını almıştı.

Bu olayın üzerinden bir ay geçmeden, umulmadık bir anda, ortaya çıkan başka bir olay Lenin ile Troçki arasındaki çekişmelere son verdi: Merkez Komitesi Ekimin başında dış ticaret tekeli konusunda birtakım kararlar almıştı. Böylece Sovyet hükümeti yabancı ülkelerle ticaret yapmak hakkını tekeline geçirmiş ve bütün dış ticaret formalitelerini merkezleştirmiş bulunuyordu. Bunlar Sovyet ekonomisinin düşman baskılardan dünya piyasasının umulmayan çalkantılarından korunmasını amaçlayan "sosyalist himayecilik" —bu terimi Troçki bulmuştu— tedbirleriydi. Bu tekelin kurulmasıyla, aynı zamanda, özel teşebbüsün dış ticarete, bellibaşlı maddelerin ihracına, zorunlu maddelerin ithaline ya-

yılması ve ileride ülkenin iktisadî dengesini bozması önlenecekti. Sonradan Merkez Komitesinin, Troçki ile Lenin'in bulunmadığı bir sırada aldığı yeni kararlarda dış ticarete özel teşebbüsü sokmayacak kadar ileri gidilmemişti; Merkezin dışarıdaki Sovyet ticaret temsilcilikleri üzerindeki denetimi de hafifletilmişti. Bu yüzden yabancı piyasalarla ilişkisi olan ayrı ayrı devlet kurumları önce kendi çıkarlarını düşünerek bağımsız bir şekilde harekete geçebilecekler ve böylece "sosyalist himayecilik" de bir çatlak yaratabileceklerdi. Bu arada özel teşebbüs de bu çatlaktan yararlanabilecekti.

Lenin bu karara hemen itiraz etti; bu kararın Sovyet ekonomisi için büyük bir tehlike olduğunu söyledi. Sinirlendi, kızdı ve kendisine felç geldi. Doktorların ve hemşirelerin bulunmadığı kısa aralıklarda bir takım notlar, muhtıralar, protestolar ve öğütler yazdırdı; ama Merkez Komitesinin işlerine şahsen müdahale etmiyordu. Sonradan Troçki'nin de aynı görüşte olduğunu öğrenince rahatladı. Bu iş iki ay askıda kaldı. Lenin 13 Aralıkta Troçki'ye şunları yazdı: "(Merkez Komitesinin) önümüzdeki genel toplantısında dış ticaret tekelinin kesin olarak muhafaza ve takviye edilmesi konusundaki ortak görüşümüzün savunulmasını üzerinize almanızı önemle sizden rica ediyorum." Troçki hemen kabul etti. Ama gerek Lenin'e ve gerekse Politbüro'ya, güttükleri politikanın devleti piyasa ekonomisinin denetilmeyen güçlerine pasif bir şekilde teslim edeceğini önceden de haber verdiği için Merkez Komitesi tarafından alınan son kararın önceden de söylediği bu sözlerin doğruluğunu ispat ettiğine işaret etti. Yeniden koordinasyon ve planlamanın gerekliliğini ve Gosplan'a geniş yetkiler verilmesi üzerinde direndi. Lenin Gosplan sorununu hâlâ bir kenarda bırakmaya çalışıyor ve Troçki'den ticaret tekeli üzerinde durmasını istiyordu. Başka bir mektubunda Troçki'ye yeniden şunları yazdı: "Tam bir anlaşmaya vardığımızı sanıyor ve genel oturumda aramızdaki dayanışmayı açıklamanızı rica ediyorum." Merkez Komitesinde azınlıkta kalacak olurlarsa, o zaman Troçki kararı bozdurtmak için sonuna kadar gideceklerini, her ikisinin de Merkez Komitesine halkın önünde hücum edeceklerini açıklayacaktı.

Bu kadar ileriye gitmelerine lüzum kalmadı. Merkez Komitesi Aralık ayının ikinci yarısında sorunu ele aldığı zaman Lenin'in korktuğu başına gelmedi, Troçki kararı kolaylıkla geri aldırttı.

Lenin sevincinden göklere çıkıyordu. "Profesör Forster'in izniyle" (*) yazdığı notta "bir tek kurşun atmadan mevzii ele geçirdik..." diyordu, "Durmamamızı, hücuma devam etmemizi teklif ediyorum..." (**).

Bu olay iki insanı birbirine daha çok yaklaştırmıştı. Lenin, Troçki'nin son iki yıl içinde ekonomi politikası konusunda yaptığı eleştirileri birkaç gün yeniden düşündü. Bu düşüncelerinin sonucunu 27 Aralık tarihli bir mektupla Politbüro'ya bildirdi:

Troçki Yoldaşın bu fikrini (Gosplan'a yetki verilmesi fikrini) çok önceden ortaya attığı anlaşılıyor. Ben o zaman bu fikre karşı koymuştum... Ama yeniden ele aldığım zaman bunun temelli ve sağlam bir fikir olduğunu görüyorum: Gosplan bizim yasama kurumlarımızdan ayrı kalamaz... (İktisadî) konularda doğru bir yargıya varılabilmesi için gereken en iyi bilgi bu kurumun elindedir... Bence, bu konuda Troçki Yoldaşa şu ya da bu yoldan yaklaşabilmeliyiz ve yaklaşmalıyız (***).

Bu mektubun Politbüro üyelerini hayal kırıklığına uğratacağını biliyordu; mektupta özür dileyen bir hava vardı. Nitekim Politbüro Lenin'in yaptığı bu ânî dönüş karşısında şaşırdı ve Troçki'nin itirazına rağmen Lenin'in sözlerini yayımlamamaya karar verdi (****).

Yılın son haftalarında ve günlerinde, Lenin Troçki ile kendisini ayıran başka sorunlarda da "Troçki Yoldaşa yaklaşmaya" bir

(*) Profesör Forster Lenin'e bakan doktorlardan biriydi.

(**) Bu cildin ilk iki bölümünü, **Troçki Arşivleri**'ne dayanarak 1954 de yazdım. Bu önemli belgelerden ancak birkısmı bundan iki yıl sonra, Hruşev'in yirminci kongrede yaptığı açıklamalardan sonra ilk defa olarak Moskova'da yayımlandı; ve Lenin'in toplu yazılarının dördüncü baskısına özel bir cilt halinde eklendi (cilt XXXVI). Metni karşılaştırdığım zaman Troçki'nin arşivlerinden aldığım yazının bir noktasını bile değiştirmeye lüzum görmedim. Lenin'in bu arşivdeki mektuplarından ancak küçük bir kısmı yayımlanmış bulunuyor. Öteki belgeler hiç yayımlanmadı.

(***) **Arşiv;** Lenin, **Soçinenya,** cilt XXXVI, s. 548. Lenin Troçki'nin fikrini esas itibariyle kabul etmişti, ama özellikle Kjijanovski'nin Gosplan başı olamıyacağı konusundaki görüşüne katılmamıştı.

(****) Arşiv. Stalin kaçamaklı olarak şunu söylemişti: "Lenin'in bu konuda yetkisini almadığımıza göre bunu basmamıza lüzum yok."

hayli çalıştı: Aralık ayının başında başbakan yardımcılığını kabul etmesini yeniden rica etti. Bu sefer teklifini Politbüro formalitelerine uyarak değil, özel bir konuşma sırasında yaptı. Yerine geçecek insanın kim olacağı sorunu hâlâ zihnini kurcalayıp duruyordu. Artık vasiyetname yazmasının zamanı gelmişti. Ama Troçki'ye bu konuyu en ufak bir şekilde açmadı. Bunun yerine, büyük bir kuşkuyla, iktidarın kötüye kullanılmasından, durumun daha kötüye gittiğinden, bunu önlemek gerektiğinden söz etti. Troçki bu sefer Lenin'in teklifini hemen reddetmedi. Partinin ileri kademelerindeki bozukluklara göz yumuldukça hükümetteki bürokratik bozukluklara karşı alınacak tedbirlerin hiç bir sonuç vermiyeceğini yeniden anlattı. Lenin de buna cevap olarak, Troçki ile bir "blok" kurmaya hazır olduğunu söyledi. İkisinin de başka birini düşünmelerine lüzum yoktu: hareket Stalin'e karşı yapılacaktı. Sorunun üzerinde daha fazla durmaya ve herhangi bir hareket planını görüşmeye vakit kalmadı. Lenin birkaç gün sonra bir kriz daha geçirdi.

Lenin, Troçki ile görüşürken uzlaşmadıkları başka bir konuda da yeniden düşünmekte olduğunu söylememişti: bu konu Stalin'in Gürcistan'da izlediği politikaydı. Bunda da sonunda "Troçki Yoldaşa yaklaşıyor"du. Hayatını yeniden gözden geçiren ve geçmişteki hatalarını yavaş yavaş anlayan, bir ayağı çukurda bir insan psikolojisine girmişti Lenin. Birkaç ay önce on birinci kongrede yaptığı bir konuşmada, istediği yöne arabasını götüremediğini birdenbire anlayan bir şoförün korkusuna arada sırada kapıldığını söylemişti. Sovyet devletini doğru yoldan çıkaran büyük güçler vardı: Rusya'nın yarı barbar köylü bireyciliği, kapitalist çevrenin baskıları, ve herşeyden önce de uygar olmayan kökleşmiş, ceberut bir hükümet geleneği... Lenin, hastalığı ara verdikçe, devlet mekanizmasının çalışmalarını gözden geçirirken, daha da korkuyordu; ve direksiyonu felçli ellerinden kaçırmamak için son çabasını harcıyordu.

Sonunda "arabanın" Büyük Rus Milliyetçiliğinin çamuruna —her zaman olduğu gibi— saplandığını anladı. Aralık ayının ikinci yarısında, Gürcistan Bolşevikleri ile çıkan çatışmayı yeniden inceledi. Bu çatışmada, bilindiği gibi, Stalin'i tutmuştu. Lenin belgeleri yeniden topladı, eledi ve onlara yeniden bir çeki düzen verdi. Stalin ile onun adamı Orkonikidze'nin Tiflis'te ne kadar kanlı

davrandıklarını öğrendi; Gürcü "sapmacı"lara karşı yönetilen suçlamaların ne kadar yanlış olduğunu anladı ve Stalin'e karşı beslediği güveni Stalin'in kötüye kullanmasına ve yargısını bozmasına göz yumduğu için kendi kendisine kızdı.

Lenin bu hava içinde 23 ve 25 Aralık günleri parti arkadaşlarına gönderilmek üzere bir mektup yazdırttı. Bu mektup son dileği ve vasiyetnamesiydi: Partinin başına getirilecek kimseler konusunda ileride partinin işine yarayacak bir klavuz bırakmak istiyordu. Baştaki insanların, kendi görüşüne göre, meziyetlerini ve hatalı yanlarını partinin bilmesini sağlamak amacıyla bu adamların karakterlerini partiye kısaca anlatacaktı. Yargılarına bir anda varmadığını, bunların uzun yılların gözlemlerine dayandığını göstermek için kendi duygularını bir yana bırakıyor ve kelimeler üzerinde önemle duruyordu.

"O günkü Merkez Komitesinin en ünlü iki lideri" Stalin ile Troçki arasında bir ayrılık çıkacağını, ve bunların iki büyük hasım olarak birbiriyle çatışacağını parti bilmeliydi. Aralarındaki ayrılık temel bir sınıf çıkarından ya da bir prensip ayrılığından doğmuyordu: Lenin'e göre bu ayrılık yalnızca bir "kişilik" çatışmasıydı. Troçki partideki liderlerin "en yeteneklisi" idi; ama "kendisine aşırı bir güveni" vardı. "İşlerin yalnızca yönetim yanı ile ilgilenmek", Merkez Komitesine şahsen karşı koymak eğilimindeydi. Bütün bunlar elbetteki, bir Bolşevik liderinin ekip halinde çalışma yeteneğini ve yargısını bozan önemli kusurlardı. Sonra, Lenin mektubunda, Troçki'nin ihtilâlden önce Bolşevizm ile olan anlaşmazlıklarının parti tarafından kendisine karşı kullanılmamasını da istiyordu. Lenin'in bu sözü anlaşmazlıkların uzun bir süredenberi artık kapandığını dolaylı olarak göstermekteydi; ama Lenin bu görüşüne arkadaşlarının katılmayacağını biliyordu.

Stalin için yalnızca şunları söylüyordu: "Stalin, Genel Sekreter olduğu için, elinde hesapsız güçler toplamış bulunuyor; kendisinin bu gücü yeterince titizlikle her zaman kullanmayı bileceğinden emin değilim." Bu uyarma bir şeyi imâ ediyordu, ama inandırıcı değildi. Lenin kesin tavsiyede bulunmaktan ve kişisel seçimini açıklamaktan çekinmişti. Stalin'in kusurlarından çok Troçki'nin kusurları üzerinde duruyor gibiydi. Ama belki de bunun nedeni Troçki'nin meziyetlerini ayrıntılarıyla ele almış olmasıydı.

Sonradan Lenin'in aklına daha başka fikirler geldi; 4 Ocak 1923 de kısa ve açık bir ek mektup yazdı; Stalin'in kabalığı "Genel Sekreterlikte artık dayanılmaz bir hal aldı" dedi ve arkadaşlarına "Stalin'in bu görevden alınmasını, yerine daha sabırlı, daha bağlı, daha nazik, arkadaşlarına karşı daha hassas, daha az kaprisli, vb." birinin getirilmesini tavsiye etti. Bu yapılmayacak olursa Stalin ile Troçki arasındaki çatışma büyüyecek, ve bunun tüm olarak partiye büyük ziyanı dokunacaktı. Lenin, Stalin'in "uzaklaştırılması"nı istemenin yalnızca Troçki'yi liderliğe getirmek demek olacağını elbette ki biliyordu.

Ne vasiyetnamedeki dolaylı ifadeler, ne de vasiyetnamenin eki, Lenin'in o sırada Stalin'e karşı duyduğu öfkeyi ve Stalin'i artık büsbütün gözden düşürmek gerektiği konusunda vardığı kararı açıkça ortaya koyacak nitelikteydi. Lenin bu karara 25 Aralık ile 1 Ocak arasında varmıştı. Sovyetler kongresi henüz toplanmış ve Stalin de 1918 Anayasasına göre kurulan *Federasyon* yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri *Birliği*'nin geçtiğini ilân etmişti. Lenin anayasanın değiştirilmesini desteklediği halde, o sırada böyle bir kararın Rus olmayan cumhuriyetlerin özerkliğini büsbütün ortadan kaldırmasından ve uygulamada "Tek ve Bölünmez" Rusya'nın canlanmasından korkmuştu. Merkezci bir hükümet kurulması zorunluluğunu Stalin'in küçük uluslar üzerindeki baskıyı maskelemek için kullandığı sonucuna varmıştı: Stalin'in karakterini yeniden ele aldığı zaman kuşkusu kesinliğe dönüştü: Stalin'in kaba, kurnaz ve yalancı olduğunu anladı. 30 Aralıkta, tam Stalin Sovyetler Birliğini ilân ettiği sırada, Lenin, doktorlarına ve sağlık durumuna aldırmadan, küçük uluslara karşı tutulacak politika konusunda bir sürü notlar yazdırmaya başladı. Aslında bunlar Lenin'in bu konudaki son sözleri oldu: vicdan azaplarıyla, heyecanlı pişmanlıklarla ve kutsal bir öfkeyle söylenmiş sözlerdi bunlar.

"Bu kadar önemli bir konuya şiddetle ve kesin bir şekilde müdahale etmediği için Rus işçilerin karşısında çok suçlu" buluyordu kendisini. Hastalığı yüzünden yapamamıştı bunu, ama korkularını ve kuşkularını Zinoviyev'e gizlice açmıştı. Ancak şimdi, Dzerjinski'nin Gürcistan raporunu okuduktan sonra, partinin nasıl "bir bataklığa saplanmış olduğunu" görüyordu. Gürcistanda ve daha başka yerlerde yapılanlar, hükümetin tek ve kaynaşmış bir yönetim mekanizmasına ya da "cihazına" sahip olması gerek-

tiği gerekçesiyle haklı gösterilmeye çalışılıyordu. Lenin soruyordu: "Bu sözler nereden çıkıyor? Aynı Rus cihazından... Çarlıktan aldığımız ve üstüne yalnızca bir Sovyet yaldızı sürdüğümüz cihazdan mı?" Birlikten "ayrılmak özgürlüğü" küçük uluslar için boş bir vaat haline gelmekteydi. Bu uluslar "aslında tipik bir Rus bürokratı kadar alçak ve zalim olan Büyük Rusya Milliyetçisinin" eline bırakılmaktaydı. Rus olmayan ulusları "bu Rus *Dzerjimorda*'sına (Gogol'un taşlamalarındaki kaba zorba) karşı korumanın zamanı" gelmişti. "Stalinin yönetme gayretkeşliği ve garezkârlığı çok önemli bir rol oynamıştır. Dzerjinski'nin de... böyle bir Rus kafasında olmasından korkuyorum (Ruslaştırılmış yabancıların her zaman için Rusların kendilerinden daha Rus oldukları herkesçe bilinir)".

Yılbaşı akşamı Lenin sözlerine şöyle devam etmişti:

Büyük denilen ulusun (büyüklüğü yalnızca baskı hareketlerinden, zorbanın kendisini büyük ilân etmesinden gelir) enternasyonalizmi, yalnızca uluslar arasındaki eşitliğe resmen saygı göstermesinden ibaret olmamalıdır. Hayattan doğan fiili eşitsizliği... azaltacak (gerçek) eşitlik yaratmak gerekir. Sorunun bu yanına kızan ve ötekileri "sosyal şovenlikle" suçlayan Gürcü (aslında bu Gürcü yalnız gerçek bir sosyal şoven değil aynı zamanda Büyük Devlet adına iş gören kaba bir zorbadır da) proleter sınıfı dayanışmasının çıkarlarına karşı gelmektedir... Bu dayanışmanın gelişmesini ve pekiştirilmesini, hiç bir şey küçük uluslara yapılan adaletsizlik kadar engelleyemez... Bu bakımdan millî azınlıklara karşı az değil, çok uzlaşma ve yumuşaklık gösterilmesi daha doğru olur.

Gürcülerin, Ukraynalıların ve daha başkalarının hakları, Stalin'in "ezilen uluslara karşı güdülen yarı - emperyalist politikayı" haklı göstermek için öne sürdüğü merkezci yönetim zorunluluğundan daha önemliydi. Lenin şöyle bir sonuca varıyordu: Stalin'in yeni merkezci hükümet örgütü ile birlikte yarattığı yeni anayasa gerekirse olduğu gibi bir yana bırakılmalıydı.

Lenin, düşüncelerini bu kadar sıkıntılı bir şekilde ve acı bir açıklıkla ifade ettiğine göre elbetteki bunları kafasında yeniden evirip çevirmek ve tutulacak yeni yolu düşünmek istiyordu. Üzerinde iki aydan fazla bir zaman geçtiği halde notlarını Politbüro üyelerinden hiç birine göstermemişti.

Lenin'in kafasında esen ve ona önemli politikalarından birçoğunu tersine çevirten fırtına, 1921 ve 1922 de Troçki'nin kafasında vukua gelen değişiklikten daha büyük ve daha âni olmuştu. Troç-

ki'nin kafasındaki değişikliği devrimin ortaya çıkardığı hayal ile iktidar çatışması yaratmıştı. Bu çatışma yalnız onun kafasında değil, Lenin'in kafasında da olmuştu. Bolşevik partisi kendisini disiplinli, ama parti içinde özgür, dâvaya bağlı, iktidarın yozlaştıramayacağı insanlardan oluşan bir kuruluş saymıştı. Proleter demokrasisi getireceğini ve küçük ulusların özgürlüklerine saygı göstereceğini vaat etmişti. Çünkü bunlar olmadan sosyalizme gerçekten gidilemezdi. Bolşevikler bu hayallerini gerçekleştirmek için muazzam, merkezci bir iktidar mekanizması kurmuşlar, sonra da hayallerinin birçoğundan yavaş yavaş vazgeçmeye başlamışlardı. Proleter demokrasisi, küçük ulusların hakları ve en sonunda da kendi özgürlükleri ortadan kalkmıştı. Ülkülerini gerçekleştirmeleri için iktidara geçmeleri gerekmişti; ama sonra bu iktidar onları ezmiş ve ülkülerini geride bırakmıştı. O zaman çıkmazların en büyüğüyle karşılaşmışlardı; ve de hayale bağlı olanlarla iktidara bağlı olanlar arasında derin bir uçurum açılmıştı.

Uçurum kesin değildi, çünkü hayal ile iktidar bir yere kadar birbirinden ayrılmıyordu. Bolşevikler devrime bağlı kaldıkları için iktidar mekanizmasını kurmuşlar ve çalıştırmaya başlamışlardı. Bu mekanizma şimdi kendisine özgü kurallara göre, kendi sınırı içinde işliyor, ve onlardan da her türlü bağlılığı istiyordu. Bu yüzden hayale bağlı kalanlar bu devlet mekanizmasına dokunmak niyetinde değildiler. İktidara bağlı olanlar ise hayali olduğu gibi bir yana bırakmışlardı. Bir ara Bolşevizmin bir yanını savunan bir kimse, bir de bakıyordunuz sonradan tam tersi olan bir yanına sarılıyordu. 1920-21 yıllarında bütün çıkarların ve dileklerin "demirden bir diktatörlüğün" eline bırakılmasını Troçki'den daha çok isteyen yoktu. Öyle olduğu halde diktatörlük mekanizması hayale yer bırakmadığı zaman bu mekanizmaya karşı ilk başkaldıran Bolşevik de yine kendisi olmuştu. Bu yüzden, Troçki, Lenin'in yerine geçecek lider konusunda mücadeleye giriştiği sırada, devrimin ülkülerini onun ağzından işitenlerin çoğu sözlerine inanmadı, ve bu sözlerin yalnızca iktidara geçmek için söylendiğini düşündü. Lenin için ise böyle bir kuşku bahiskonusu olamazdı. Partinin su götürmez lideriydi; ömrünün son günlerinde bir suçluluk duygusuna kapılarak, güçsüzü güçlünün sömürüsüne karşı yeterince korumadığını itiraf ederken ve son kalan gücünü de aşırı derecede merkezleştirilmiş olan iktidar mekanizmasına bir darbe indir-

mek için harcarken herhangi bir ardniyeti olamazdı. Devrimin amacına, yine devrimin yaşaması için, devrime derinden derine, çıkarsızcasına, ve vicdan azabı çekerek bağlı olduğu için, başvuruyordu. Ölen bir insan olarak, kafası ateşler içinde yanarken ve son nefesini verirken, devrimin üzerine binen ağır yükten devrimi nasıl kurtaracağını düşünüyor ve kendisine müttefik olarak da Troçki'yi seçiyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

LÂNETLEME

Politbüro iç savaşın başlangıcındanberi partinin beyni ve en yüksek yeriydi. Oysa parti tüzüğünde bu büronun varlığını gösteren herhangi bir madde yoktu. Parti kongrelerinde bir Merkez Komitesi seçilirdi. Merkez Komitesi politika tayininde ve örgütün yönetilmesinde en yüksek yetkiye sahipti ve sonraki kongreye karşı sorumluydu. Politbüro'yu Merkez Komitesi seçiyordu. Politbüro, başlangıçta, Merkez Komitesinin toplantıları arasında geçen bir hafta ya da on beş gün içinde çıkabilecek acele durumlarda karar almak üzere kurulmuştu. Ama Komitenin incelemek zorunda kaldığı işler çoğaldıkça, hükümet işleri de bunlara eklendikçe, ve Komite üyeleri de hükümette birçok görevler aldıkça ve Moskova'dan uzaklaştıkça, Merkez Komitesi, yetkilerinden birkısmını

yavaş yavaş ve resmen Politbüro'ya devretmeye başladı. Komitesinde bir zamanlar yalnızca on, on iki kişi kadar üye bulunuyordu; ama sonradan çoğaldı, verimli bir şekilde çalışmaya başladı ve hantallaştı. 1922 de Merkez Komitesi yalnızca ayda iki kere toplandığı halde Politbüro üyeleri gece gündüz birbirleriyle yakın temas halindeydiler. Çalışmalarında tam bir demokratik usul uygulanıyordu. Üyelerin aralarında büyük görüş ayrılıkları çıktığı zaman salt çoğunluğa göre karar alınıyordu. Lenin yüksek otoritesini en yüksek makam olan bu kadro içinde göstermekteydi.

1922 Aralık ayında Politbüro'yu en çok oyalayan sorun Lenin'in yerine kimin geçeceği konusuydu. Aslında böyle bir problemin olmaması gerekirdi. Politbüro (ve ondan sonra Merkez Komitesi) Lenin'siz ya da Lenin'li olarak partiyi yönetecek bir kurum sayılmıyordu; Politbüro'nun kararı ise bu bürodakilerin çoğunluğuyla verilen karardı. Bu bakımdan sorun, Lenin'in yerine kimin geçeceği sorunu olmaktan çıktı, Politbüro'nun Lenin'siz nasıl bir şekil alacağı, istikrarlı bir liderliğin ne şekilde bir çoğunlukla sağlanacağı problemi oldu. İstikrarlı liderliği o güne kadar, hiç olmazsa kısmen, Lenin'in su götürmez otoritesi, inandırma yeteneği ve taktik zekâsı sağlamıştı. Bu sayede genel olarak her sorun çıktıkça oyların çoğunluğunu da kazanabilmişti. Onun için Lenin'in Politbüro içinde ayrıca kendisine bağlı bir hizip yaratmasına ihtiyacı yoktu. Lenin sonunda Politbüro'da fiilen çalışamıyacak duruma girince, ya 1922 Aralık ayında ya da 1923 Ocak ayında Politbüro'da bir değişiklik oldu ve ayrı bir hizip meydana geldi. Hizbin tek amacı, Troçki'nin Lenin'den açılacak yere geçmesini sağlayacak çoğunluğu elde etmesini önlemekti. Bu hizip Stalin, Zinoviyev ve Kamenev üçlüsü (Triomvira'sı) idi.

Stalin'i Troçki'nin karşısına çıkartan nedenler oldukça açıktı. Aralarındaki ayrılık 1918 yılında Çariçin Savaşması sırasında başlamıştı (*). Son zamanlarda Troçki'nin Rabkrin Komiserini ve Genel Sekreteri eleştirmesi de aralarını büsbütün açmıştı. Lenin'le Troçki'nin Stalin'e karşı bir "blok" kurmayı düşündüklerinden, Lenin'in Stalin'i Genel Sekreterlikten atmaya karar verdiğinden,

(*) **Troçki, Silâhlı Sosyalist.** I. Deutscher, çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 496-501

ya da Lenin'in Stalin tarafından Gürcistan'da izlenen politikaya ve "Büyük Rusya Milliyetçiliğine" karşı savaşmaya hazırlandığından Stalin'in 1922 Aralık ayında, ya da sonraki Ocak ayında, belki de haberi yoktu. Ama tehlikeyi sezmişti. Lenin ile Troçki'nin, önce ticaret tekeli ve sonra da Gosplan konusunda birlikte hareket ettiklerini görmüştü. Lenin'in bürokratik kötü yönetime kızdığını işitmişti; Lenin'in Gürcistan olaylarına öfkelendiğini de belki Zinoviyev'den duymuştu. Stalin Genel Sekreter olarak muazzam bir güç kazanmış bulunuyordu: Sekreterlik (ve Örgüt Bürosu) Politbüro'nun yürütme görevlerini üzerine almış, Politbüro'ya ise yalnızca yüksek politika sorunları üzerinde karar vermek kalmıştı. Tüzüğe göre Politbüro, Sekreterliği ve Orgbüroyu denetirdi, Stalin'in görevini isterse uzatır, isterse uzatmıyabilirdi. Troçki'nin etkisi altında kalacak bir Politbüro'nun kendisini tutmayacağını Stalin çok iyi biliyordu. Bu aşamada Stalin Lenin'in yerine geçmekten çok, yalnızca eline geçirdiği etkiyi sürdürmek niyetindeydi. Partinin kendisini yalnızca yüksek bir teknisyen saydığını, parti mekanizmasını iyi çalıştıran bir adam olarak tanıdığını, ancak Leninin yerine geçecek adamda aranılan politika yaratıcılığını ve Marksizm yorumculuğunu kendisinde göremediğini biliyordu. Bu anlayışsızlığın Stalin'i incittiği kesindi, ama sabırlı olduğu için katlandı.

Zinoviyev, Politbüro'nun Lenin ve Troçki'den sonra en ünlü üyesiydi. Komünist Enternasyonal'in de Başkanıydı. Rus partisinin Enternasyonal'i henüz kendi amaçları için kullanmaya başlamadığı, Enternasyonal'in manevî otoritesine kendisini bağlı saydığı o yıllarda Enternasyonal Başkanlığı bir Bolşevik'in hayatta yükseleceği en büyük mevki idi. Zinoviyev, aynı zamanda, Kuzey Komünü'nün Petrograd Sovyeti Başkanıydı. Çok güçlü bir politikacı ve konuşmacıydı; partinin gözünde hemen hemen her zaman için ihtilâlin devlerinden biri, Bolşevik ahlâkının bir örneği idi. Azimli ve inatçıydı. Ama herkesin tanıdığı Zinoviyev gerçek karakterine pek uygun değildi. Karışık ve kaypak bir karakteri vardı. Ateşli ve enerjik çıkışlar ile gevşeklik nöbetleri, güven gösterileri ile keder dönemleri arasında gidip gelen bir mizaca sahipti. Uygulamada büyük cesaret ve dayanıklılık isteyen atılgan görüşleri ve politikaları genellikle severdi. Ama iradesi zayıftı, ka-

rarsızdı ve dahası korkaktı (*). Lenin'in durmadan başının etini yer ve onun çığırtkanlığını yapardı; ayrı bir kafası yoktu. Büyük heyecanlar yaratmakta ustaydı. Havasını bulduğu zaman, hele idealizmi de tutunca, dinleyicilerini etkisine alırdı. Nitekim Avrupa sosyalizminin en parlak otoriteleri karşısında, yabancı dilde yaptığı üç saatlik konuşma sonunda Bağımsız Alman Sosyalist Partisi'nin bölünmüş ve kararsızlığa düşmüş kongresini Komünist Enternasyonal'e katılmaya razı etmişti. Rus halkının hayalini yakalamaktaki ustalığını görmüş olanlar onun bu hünerine "şeytanca" demişlerdi. Ama bu yüksek heyecanlardan, yüce duygulardan birdenbire en bayağı hilelere düşer ve bir demagogun en ucuz esprilerini yapardı. Batı Avrupada Lenin'in yanında geçirdiği yıllarda kuvvetli zekâsının sayesinde dünya konusunda bir hayli bilgi edinmişti; ama bu bilgi hiç arınmamış ve süzülmemişti. Tatlı ve heyecanlı bir adamdı; ama, yaban ve kabaydı. Enternasyonalin ilkesine gerçekten bağlı, dünya görüşüne sahip bir adam olduğu halde, en büyük sorunları üç kâğıtçılıkla ve ufak tefek dalaverelerle çözmeye çalışan, dar görüşlü bir politikacıydı aynı zamanda. Akıl ve hayalinden geçmeyen bir mevkie yükselmişti; kendisini ihtiraslar kapladığı için daha da yükselmeye çalışıyordu; ama içindeki kararsızlığın ve kuşkunun altında ezilip kaldı.

Zinoviyev, 1907 ile 1917 arasında geçen on yıl içinde, Lenin'in en yakın öğrencisi olmakla övünürdü. Gericiliğin, yalnızlığın ve umutsuzluğun hakim olduğu o yıllarda ikisi de partiyi ayakta tutmaya, büyük güne hazırlamaya çalışmışlardı; Zimmerwald ile Kiethal Konferansları sırasında Üçüncü Enternasyonal fikrini birlikte geliştirmişlerdi. Ama 1917 Ekiminde ihtilâle karşı geldiği zaman Lenin'in kendisine "ihtilâlin grev kırıcısı" demesi ve böylece bu

(*) Troçki (1928 yılında Alma Ata'da iken) İvan Smirnov'a yazdığı bir mektupta Ekim İhtilâlinden hemen sonra Lenin'le yaptığı şu kısa konuşmayı anlatır: "Lenin e dedim ki: 'Beni en çok şaşırtan Zinoviyev. Kamenev'e gelince, onu ihtilâlciliğinin nerede biteceğini ve nerede oportinizme başlayacağını bilecek kadar yakından tanıyorum. Ama Zinoviyev'i şahsen tanımıyordum (1917 den önce); ama kendisi hakkında anlatılanlardan ve görünüşünden onu hiç bir şeyin durduramıyacağı, hiç bir şeyden korkmayan bir adam olarak düşünüyordum.' Vladimir İlyaç bu sözüme şöyle cevap verdi: 'Eğer Zinoviyev korkmuyorsa, bunun anlamı yalnızca korkacak bir şey yok demektir...'" **Arşiv.**

sınavı iyi geçirmemesi Zinoviyev için büyük bir suç olmuştu, ya da kendisi ile arkadaşları öyle sanıyorlardı. Bütün siyasî hayatı bu utanç ile ilk övünme arasında bölünmüş bulunuyordu. 1917 anılarını unutturmak için elinden geleni yapıyordu; Lenin bu konuda kendisine yardım etmiş, ve vasiyetnamesinde Zinoviyev ile Kamenev'e yaptıkları tarihsel hatanın hatırlatılmamasını partiden istemişti. Parti üyelerinin çoğu 1923 yılında bu ağır olayı çoktan unutmuş bulunuyorlardı, ya da geçmişi deşmek niyetinde değillerdi. Eski Bolşevikler de geçmişi olduğu gibi unutmak istiyorlardı. Belki bunun nedeni Ekim İhtilâlinin arifesinde ortaya çıkan böyle bir çatışmanın atlatılmış olması ve üyelerinden birçoğunun o sırada Zinoviyev'i tutmuş bulunmasıydı. Tarihçiler ve Eski Bolşeviklere masal uyduranlar o günleri deştikçe Zinoviyev'in büyük gururu hemen sünüveriyordu. Lenin'in yokluğunda Eski Bolşevikler adına konuşacak olan biri varsa o da elbetteki Zinoviyev'di.

Zinoviyev'in Troçki'yi lider olarak kabul etmesine imkân yoktu. Kafası ihtilâl-öncesi çatışmalara bağlı olan bir sürü olaylarla doluydu: Lenin'in teşvikiyle Troçki'ye sık sık şiddetle saldırmıştı; sonra da Troçki'ye ün sağlayan Ekim ayaklanması sırasında büyük hatasını yapmıştı (*). 1917'denberi Bolşevik politikasının hemen hemen her önemli değişikliğinde aleyhinde olmuştu Troçki'nin. Brest - Litovsk Barışının en aşırı taraftarıydı; iç savaş sırasında Troçkiye karşı başlayan muhalefeti destekler gibiydi; 1919 baharında Petrogradın resmî lideri iken başarı gösterememiş; Troçki Yudeniç'e karşı savunmayı örgütlemek üzere kente gelmişti. Kronstadt isyanı sırasında Troçki Zinoviyev'i isyanı boş yere kışkırtmakla suçlamıştı. Bütün bunlardan başka, işçilerin ve sendikaların askerleştirilmesi konusunda yapılan tartışmalarda Troçki'yi en çok eleştiren Zinoviyev olmuştu. Ekonomi politikası ve Gosplan sorunlarında oyunu Troçki'ye karşı kullanmış, ama Lenin'in "Troçki'den yana" olması üzerine yenilmişti. Enternasyonal'in Yürütme Kurulunda da, Troçki Lenin'le birlikte Birleşik Cephe politikasını kabul ettirince yine Troçki tarafından bir yenilgiye uğratılmıştı. Bu bakımdan Zinoviycv'in Troçki'ye karşı dav-

(*) Troçki, **Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, Onuncu Bölüm - Onüçüncü Bölüm.

ranışlarında kıskançlıkla karışık gizli bir hayranlık ve Troçki'nin Eski Bolşeviklerin çoğunda yarattığı aşağılık duygusu vardı.

Kamenev, genel olarak, Zinoviyev'in davranışlarını paylaşırdı. Bu iki adamın siyaset alanındaki ortaklıkları çok sıkıydı ve Bolşevikler onlara yapışık kardeşler derlerdi. Gariptir ki bu siyaset ikizlerini birbirlerine yaklaştıran nokta birbirlerine benzemeleri değil, tam tersine, ne huy ne de kafa bakımından birbirlerine benzememeleriydi. Kamenev Moskova'daki parti örgütünün başında bulunduğu halde Zinoviyev'den daha az tanınmış bir adamdı. Ama liderlerin iç çevresinde Kamenev'e daha çok saygı gösterilirdi. Kürsüde pek kendine güvenmeden konuşan, konuşmasını ve kahraman pozu takınmasını bilmeyen Kamenev'in daha kuvvetli ve daha kültürlü bir kafası ve daha sağlam bir karakteri vardı; ama Zinoviyev'in heyecanı ve hayali Kamenev'de yoktu. Bir politika adamı olmaktan çok fikir adamıydı. Zinoviyev'in tersine ilımlı fikirleri ve politikaları severdi; ama Marksizme çok inandığı için ılımlılıkta fazla ileri gidemiyordu. Kuramsal düşünceleri ile siyasal eğilimleri çatışma halindeydi. Arabuluculuk görevi uzlaştırıcı karakterine çok uyuyordu; ilk günlerde Lenin, özellikle öteki partilerle anlaşmaya varmak için istediği sıralarda görüşmelerde Kamenev'i partinin başlıca sözcüsü olarak kullanmıştı (Parti içi anlaşmazlıklarda da Kamenev sertlikleri yumuşatan ve aykırı görüşler arasında ortak zemin arayan bir rol oynardı). Ama bu ılımlılığı yüzünden ikide birde Lenin ile çatışırdı. Birinci Dünya Savaşının başında Dumadaki Bolşevik milletvekillerine karşı açılan "vatana ihanet" dâvasında Kamenev sanık sandalyasından Lenin'in "devrimci yenilgicilik" tezini tutmadığını söylemişti; 1917 Mart ve Nisan aylarında, Lenin'in Rusya'ya dönmesinden önce, partiyi Menşeviklerle uzlaştırmaya çalışmıştı; Ekimde de ihtilâlin aleyhinde bulunmuştu. Ama korkak bir adam değildi. Yalnız düzeni seven bir adam da sayılmazdı. Durgun ve temkinli idi; aşırı gösterişlerden ve ihtiraslardan uzaktı. Durgun görünüşünün ardında partiye karşı sonsuz bir bağlılık gizliydi. Karakteri, Ekim İhtilâlinde apaçık ortaya çıkmıştı: ihtilâle gidilmesini hiç istemediği halde daha ilk dakikadan itibaren ihtilâlcilerin karargâhında yer almış, kendisini onların emrine vermiş ve bütün yüreğiyle onlarla işbirliği yapmış, böylece karşı koyduğu politikanın sorumluluğu-

nu üzerine almış, bütün siyasal ve kişisel tehlikelere göğüs germişti.

Kamenev'i Zinoviyev'e bu kadar kuvvetle bağlayan şey belki de karakterlerindeki aykırılıktı. Bu aykırılıkların ikisini birbirinden iyice ayırması gerekirdi; ama her ikisinde de, çatışan noktalarını kontrol altına alacak güçlü frenler vardı. Bu yüzden iki adam aykırı uçlara giderlerken çoğu zaman yarı yolda birleşirlerdi.

Kamenev eski kayınbiraderi Troçki'ye, Zinoviyev ve Stalin kadar düşman değildi; Troçki'nin lider olmasına onlardan daha kolay razı olabilirdi. Sırf Eski Bolşeviklere bağlılığı ve Zinoviyev'le olan dostluğu yüzünden Troçki'nin aleyhine dönmüştü. Kişisel eğilimleri ve duyguları ne olursa olsun, Eski Bolşevikler arasında esen havaya karşı çok hassastı; yönünü ona göre tayin ederdi. Bu hava Troçki'nin aleyhine dönünce Kamenev de, birtakım kuşkularla ve üzülerek, bu havaya uymuştu. Üçlere katılmaktan kendisi için bir kazanç ummadı, umamazdı. Lenin'in yerine geçmek ihtirası yoktu. Ama, kısmen, Zinoviyev'in hiç bir zaman Lenin'in yerini alamayacağına emin olduğundan, Üçlere katılmasının bir ziyanı olmayacağına ve Üçlerin partiyi fiilen kollektif olarak yöneteceğine inandığından ve kısmen de, ılımlı bir insan olarak, Troçki'nin mütehakkim ve müstebit kişiliğinden, tehlikeli fikirlerinden ve politikalarından gerçekten korktuğu için, siyaset ortağının tedirgin ihtirasını desteklemiş ve kışkırtmıştı.

Zinoviyev, Stalin ve Kamenev, yaradılış ve düşünce bakımından çok ayrı insanlar oldukları halde üçü de tam anlamıyla birer Eski Bolşevikti; üçü de, ayrı ayrı, parti hayatının ve geleneğinin başka bir yanını temsil ediyordu: Zinoviyev'de Bolşevizmin canlılığı ve halka dönüklüğü, Kamenev'de Bolşevizmin ağır doktrin hayalleri ve yüksek fikirleri, Stalin'de ise Bolşevizmin kendine güveni, sağlamlığı ve kavga içinde yetişen kadrosunun pratik zekâsı vardı. Troçki'nin lider olmasını önlemek üzere bir araya gelmiş olmaları birçok Eski Bolşeviğin duyduğu güvensizliğin ve içgüdüsel hoşnutsuzluğun bir ifadesiydi. Ama Troçki'yi partiden ya da partinin yüksek kademelerinden atmayı henüz düşünmüyorlardı. Troçki'nin değerli yanlarını biliyorlardı; Politbüroda önemli bir yer işgal etmesini istiyorlardı. Ama onu Lenin'in yerine geçecek kadar değerli bulmuyorlar, ama kendisine karşı şimdiden her-

hangi bir harekete geçilmediği takdirde Lenin'in yerine geçmesinden korkuyorlardı.

Üçler, hareketlerini ayarlamaya ve birarada çalışmaya karar verdiler (*). Böylelikle Politbüro'yu da arkalarından sürükleyebileceklerdi. Politbüro'da, Lenin'den başka, altı üye vardı: Üçler, Troçki, Tomski, ve Buharin. Troçki, Tomski ile Buharin'i kazanmış bile olsa oylar ikiye bölünürdü. Sonra Troçki ile Buharin ve Tomski bir hizip kurmadıkları ve herbiri oyunu kullanmakta serbest kaldığı sürece, onlardan birinin Üçlere oy vermesi ya da çekimser kalması Üçlerin çoğunluğu kazanmasına yeterdi. Üçler Tomski'nin Troçki ile birleşmiyeceğini daha önceden biliyorlardı. Tomski, Eski bir Bolşevik, dürüst bir işçi, birinci sınıf bir sendika lideri ve Politbüro'nun en iddiasız üyesiydi. Bütün istediği şey işçilerin isteklerini ve gündeliklerini, belirli sınırlar içinde titizlikle korumaktı; bu bakımdan 1920 yılında işçilerin askerleştirilmesi konusunda Troçki'nin ortaya attığı teklife ilk itiraz eden, Troçki sendikaları "sarsmak"la tehdit ettiği sırada ilk kıyameti koparan o olmuştu. Troçki o zaman Tomski'yi kaba bir şekilde eleştirmiş, Tomski'nin ihtilâl-öncesinden kalma alışkanlıkla, işçilerde "tüketiciliği" körükleyen, sosyalist devletin "üreticiliğini" hiçbir şekilde anlamayan eski tip bir sendikacı olduğunu söylemişti. Tomski sendikaları bir süre partiye karşı tam bir isyan havası içinde yürütmüştü. Bunun üzerine sendikaların merkez komitesinden alınmış, Türkistan'da "bir görev"e tayin edilmişti. Bu tayinin bir çeşit sürgünden farkı yoktu. Tomski N.E.P.'in başlamasından sonra Kremlin'e dönmüş, Politbüro üyeliğine kadar yükselmişti. Ama başına gelenlerin acısını hiç unutmamıştı. Tomski'nin, işçileri askerleştirmeye kalkan Troçki'nin karşısındaki tutumu Bolşevik sendikacılardan çoğunun 1920'denberi düşündüklerinin bir ifadesiydi.

Politbüro'da Troçki ile hâlâ dost kalmış olan tek üye Buharin'di. Daha otuz yaşlarında olduğu halde "Eski" Bolşeviklerden sayılan Buharin, partinin başlıca kuramcılarındandı. Parlak zekâlı

(*) Stalin Üçlerin varlığını ilk olarak 1923 de toplanan on ikinci parti kongresinde açıkça kabul etmiştir. Bak, Stalin, **Soçinenya**, cilt. V, s. 227 ve tarafımdan yazılan **Stalin** (Türkçesi S. Hilâv, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s.)

ve çok bilgiliydi. Lenin, Buharin'i bilgisinin skolastik olması ve fikirlerinde doktriner köşeler bulunması yüzünden eleştirirdi. Bununla birlikte Buharin'in görüşleri Lenin'i çok etkilemişti. Çoğu zaman Buharin'in fikirlerini kabul eder, bu fikirlere gerçekçi ve esnek bir ifade verirdi. Gerçekten de Buharin'in köşeli bir kafası vardı. Karışık ve karıştırıcı gerçekliklerden hoşlanmaz, daha çok soyut fikirlerin mantıksal kesinliğini severdi. Buna rağmen, köşeli düşüncesini bir sanatçı duygusallığı ve uyanıklığı ile birleştirmeyi bilen Buharin'in nazik bir karakteri, neş'eli, ve arada sırada da çocukça denebilecek bir alaycılığı vardı. Ama sert tümdengelimli (deductive) mantığı, soyutlama ile simetriye olan düşkünlüğü kendisini aşırı uçlara sürükledi. Yıllarca "Sol Komünistler"in lideri olarak kaldı, ama sonradan kökten bir değişme yaparak partideki sağ kanadın lideri oldu.

Buharin, Troçki ile hem anlaşmış, hem de çatışmıştır. Brest - Litovsk buhranı sırasında savaş isteyenlerin başında bulunmuş, "yüz kızartıcı barışa" karşı koymuştu. İç savaş sırasında disipline ve Troçki'nin Kızıl Ordu'da uyguladığı merkezciliğe karşı koyanları tutmuştu. Sonra sendikalar tartışmasında Troçki'ye yaklaşmıştı. O da, Troçki gibi, ve belki de ondan da daha heyecanlı olarak, Rus olmayan ulusların haklarını savunmuş ve Gürcü "sapmacı" ları desteklemişti. Buharin, Troçki ile aynı görüşte olmasa bile, Troçki'yi çok sevmiş ve kişiliğinin büyüsüne kapılmıştı (*). Troçki, 1922 de ufak bir rahatsızlık yüzünden yatakta yattığı sırada Buharin'in kendisini ziyaret etmesini ve Lenin'in ilk felç şokunu kendisine anlatmasını şöyle anlatır:

O sırada Buharin kendisine özgü, yarı isterik, yarı çocukça haliyle bana bağlıydı. Lenin'in hastalığını anlattıktan sonra, yatağımın yanına geldi ve battaniyemin altından beni tutarak şöyle mırıldandı: "Siz de hastalanmayınız, rica ederim... Ölmesinden her zaman korktuğum iki kişi var: bir Lenin, bir siz."

Başka bir zaman da Troçki'nin omuzuna dayanarak hıçkıra hıçkıra ağlamış ve şöyle demişti: "Partiyi ne hale soktular? Lağıma çevirdiler." Ama Troçki bir tek arkadaşla Politbüro'da ne ya-

(*) Buharin 1917 olaylarını anlatırken: "Ekim ihtilâlinin parlak ve kahraman hatibi, devrimin yorulmaz ve ateşli vaizi Troçki..." der.

pabilirdi? Üçlerin karşısında Buharin'in lıçkırıkları ve iç çekişleri pek işe yaramazdı.

Politbüro'da asli üyelerden başka iki de yedek üye vardı: biri Millî Ekonomi Yüksek Kurulunun Başkanı Rikov; ötekisi Devletin resmî Başkanı Kalinin. Bunların her ikisi de "ılımlı" Bolşeviklerdi. İkisi de köyden gelmeydi ve ikisinde de mujiklerin karakteri ve görüşü hâlâ yaşıyordu. Her iki adamın da Rus köylüsünün durumu, köylünün umutları ve korkuları, birtakım saplantıların karşısında gösterdikleri anlayış belki bütün öteki liderlerinkinden fazlaydı: Her ikisi de partinin yerli karakterini, "gerçek Rus"luğunu ve bu karakterin gerçekliklerini temsil ediyordu; ikisinde de açık bir aydın düşmanlığı, Avrupalılığa güvensizlik, sosyal kökleriyle övünme, fikir soğukluğu ve heyecansızlığı vardı. Bu bakımdan elbetteki Troçki'ye düşman olacaklardı. Bildiğimiz gibi, köylü özel mülkiyetin ve ticaretin yeniden serbest bırakılmasından yararlanmıştı. Köylünün en korktuğu şey savaş komünizmine yeniden dönülmesiydi. Rikov'la Kalinin bu korkunun parti içindeki sözcüleriydi. Troçki'nin savunduğu plan fikrinde böyle bir tehlikenin bulunduğunu onlar kadar iyi bilen yoktu. Troçki, Millî Ekonomi Yüksek Kurulunun prensipsiz çalıştığını ve bu kurulun bir çeşit Sovyet liberalizmine gitmek istediğini söylediği zaman Rikov'u kastetmişti. Rikov ise, Troçki'nin yeni bir Gosplan teklifini kendi yetkilerine, daha önemlisi N.E.P.'in ana ilkelerine, tecavüz saymıştı. Şimdi elbetteki Troçki'yi köylü düşmanlığıyla suçlayacakların başında gelecek ve bu suçlama ilerideki yıllarda Troçki'ye karşı açılacak bütün kampanyalarda boyuna işitilecektir.

Kalinin'in ise Troçki'ye karşı büyük bir saygısı vardı. Nitekim Troçkizme karşı açılan kampanya en yüksek noktaya vardığı sırada bu duygusunu açıklayacaktı. 1919'un havası içinde, Troçki'nin Kalinin'i, köylülerle çok iyi anlaşması dolayısıyla, Devlet Başkanlığına aday göstermiş olmasının da bunda belki büyük bir rolü vardı. Ama Rikov, Troçki'nin köylüye düşman olduğunu söyleyince Kalinin herhalde onun etkisinde kaldı. Troçki'nin ortaya attığı politik görüşlerin üzerinde kesin fikirleri yoktu. Görüşlerini pek az anlayabilmişti; ama hiçbir kin gütmeden şöyle bir sonuca varmış bulunuyordu: Troçki'nin etkisini dizginlemek en sağlam ve en doğ-

ru davranıştı; Troçki'nin etkisi "İşçi ve Köylü İttifakını" tehlikeye düşürebilirdi.

O sırada Politbüro üyesi olmadıkları halde Politbüro ile yakından ilgisi bulunan iki adam daha vardı: Dzerjinski ile Molotov. G.P.U.'nun başkanı olan Dzerjinski liderler arasında Eski Bolşevikler gurubuna girmeyen tek adamdı. Dzerjinski, Rosa Lexemburg'un kurduğu Polonya ve Litvanya Kırallığı Sosyal Demokrat Partisinden gelmeydi; ancak 1917'de, yani hemen hemen Troçki ile ayni zamanda, Bolşeviklere katılmıştı. Eski partisi Rosa Luxemburg'un etkisinde kalmış, Bolşeviklere karşı Troçki'ninkinden pek farklı olmayan bir tutum almış, hem Bolşevikleri, hem de Menşevikleri eleştirmişti. Ayrıca bu parti Sosyalist Enternasyonal'de Troçki'nin sürekli devrim kuramını tutmuş olan tek parti idi. Dzerjinski de, Bolşeviklere katıldıktan sonra bile, Rus olmayan ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri konusunda Lenin'e her zaman muhalefet etmiş, ve Luxemburg'un sözlerini tekrarlayarak, sosyalizmin küçük uluslar arasında ayrılıkçı eğilimleri körüklememesini, tersine, bu eğilimleri önlemesi gerektiği tezini savunmuştu. Gariptir ki, Polonya'nın soylu sınıfından gelmiş olan bu adam, bu enternasyonalci görüş yüzünden, Stalin'in aşırı-merkezci politikasına sapmış ve Gürcülerin karşısında yeni "Bölünmez Rusya"nın sözcülüğünü yapmıştır.

Ama Dzerjinski'nin görüşlerine o zamana kadar pek önem verilmezdi. İhtilâlin Emniyet Müdürü olduğu için önemli bir kişiydi, ama bir politika lideri değildi. Bolşevikler "Karşı-Devrimle Mücadele Olağanüstü Komisyonu" adı altında ilk siyasî polis örgütlerini kurmaya karar verdikleri sırada "pis işlere" hiç karışmamış birini aramışlar, bula bula Dzerjinski'yi bulmuşlardı. Dzerjinski, bozulmasına imkân olmayan, fedakâr ve korkusuz bir adamdı. Çok derin bir şair duygusallığı vardı. Zayıfa ve acı çekene karşı her zaman büyük bir şefkat duyardı. Ama dâvaya çok bağlı olması onu bağnazlaştırmıştı. Dâva için gerekli saydığı herhangi bir terörü yapmaktan çekinmezdi. Yüksek idealizmi ile hergün yaptığı kasaplığın sürekli gerilimi içinde yaşayan ve yaşama gücünü bir alev gibi durmadan kendi kendine yitiren Dzerjiniski'yi, arkadaşları, ihtilâlin Savanarola soyundan gelme bir "ermiş"i sayıyorlardı. Sağlam karakterinin kuvvetli ve açık bir kafa ile birleşmemiş olması büyük bir talihsizlikti. Dâvaya hizmet etmek isti-

yordu; bu yüzden, dâvayı, sonradan girdiği parti ile, partiyi, liderleri ile, ve son zamanlara kadar da, Lenin ve Troçki ile, ve şimdi de, ardında Eski Bolşeviklerin bulunduğunu sezdiği Üçlerle bir tutuyordu. Eski Bolşeviklerden olmadığı için onların çıkarlarını onlardan daha fazla korumaya çalışıyordu. Bu yüzden, Lenin'in dediği gibi, Rusların kendilerinden daha Rus, Eski Bolşeviklerden daha Bolşevik olmuştu.

Molotov, Dzerjinski'nin, yalnızca renkli olmak bakımından, tam tersi idi. Daha yirmi yaşında iken partinin kademelerinde yüksek bir mevkie ulaşmıştı; Stalin'den önce partinin sekreterliğini yapmış, Stalin zamanında da onun başlıca yardımcısı olmuştu. Molotov'un dar kafalılığı ve kafasının yavaş işlemesi, bu aşamada bile, Bolşevik çevrelerinde dillere destandı. Herhangi siyasî bir yetenekten ve cesaretten yoksundu. Genellikle parti toplantılarında ikinci, üçüncü derecede bir raportör gibi konuşurdu ve konuşması da bir bulaşık suyu kadar bulanıktı. Aydın bir ailenin çocuğu idi. Ünlü besteci Scriabin'in akrabası oluyordu. Ama hiç de aydına benzer bir yanı yoktu. Fikri olmayan herhangi bir adam gibiydi. Ama içinde hiç bir kıvılcım da yok sayılmazdı: kıvılcımı 1917 de ateşlenmişti. Şimdi ise bu kıvılcımdan pek eser kalmamıştı.

Molotov, memurlaşan devrimcinin hemen hemen en tipik örneği idi; bu dönüşü tam zamanında yapmış olması yükselmesine sebep olmuştu. Ama yardım eden birkaç meziyeti de yok değildi: sonsuzcasına sabırlı, soğukkanlı, tahammülü ve üstlerinin karşısında uysaldı. Yorulmadan, hemen hemen mekanik bir şekilde çalışması, üstlerinin gözünde basitliğini ve güçsüzlüğünü örten bir nitelikti. Stalin'in gölgesine çok erken sığınmıştı; ve yine çok erken, Troçki'ye karşı, korkuyla karışık bir nefret duymaya başlamıştı. Şöyle bir hikâye anlatırlar: Troçki bir gün Sekreterliğin bir yanlışına kızarak büroya gelir ve Molotov'u göstererek Sekreterlikteki kalın kafalı bürokratlara atar tutar. Molotov bu sözler üzerine şunu kekeler: "Troçki Yoldaş, Troçki Yoldaş, herkes dâhi olamaz."

Böylece, Lenin'in yerine Troçki'nin geçmesi mücadelesi daha başlamadan önce bile, Troçki hemen hemen yalnız kalmıştı. 1923'ün ilk haftalarında —Lenin'in ölümünden tam bir yıl önce—, Polit-

büro toplantılarında, Stalin alışılmamış bir öfkeyle ve şiddetle Troçki'ye saldırdığı zaman kendisine karşı planlı bir hareketin hazırlanmakta olduğunu ilk defa sezmişti. Stalin kendisini başbakan yardımcılığını durmadan reddetmekle suçlamıştı. Troçki'nin neden böyle davrandığını sormuş, bu soruya yine Stalin, iktidar hırsı yüzünden Lenin'in yardımcılarından biri olmakla yetinmek istemediği için Troçki'nin bu görevi kabul etmediği şeklinde imalı bir cevap vermişti. Sonra Troçki'yi sudan nedenlerle karamsarlığa, kötü inançlara, dahası bozgunculuğa sapmakla suçlamıştı. Troçki'nin "bozgunculuğunu" göstermek için onun bir ara Lenin'le yaptığı özel bir konuşma sırasında şu sözü söylediğine işaret etmişti: "Guguk kuşu yakında Sovyet Cumhuriyetinin ölüm çanını çalacak." (*)

Stalin'in kafasında birtakım hesaplar vardı: Lenin'in hâlâ iş başına döneceğini umuyordu; Troçki'nin tayini sorununu bu yüzden, Lenin ile Troçki'nin arasını açabileceği umuduyla, ortaya atmıştı. Hiç bir sözün Troçki'yi Lenin'den açılacak yere göz diktiği sözü kadar kızdırmıyacağını biliyordu. Kurnazca bir hesaptı bu. Troçki çok heyecanlandı; ama o da Lenin'in iş başına döneceğini Stalin'den fazla umuyordu. Aralarında kurdukları "blok" o zaman harekete geçecekti. Bundan başka, partideki ve ülkedeki durumundan, düşmanları karşısındaki üstünlüğünden o kadar emindi ki Lenin'in yerine geçmek için herhangi bir kavgaya girişmeye bile lüzum görmüyordu. Çevresine ortaklar ve yardımcılar toplamaya çalışmadı. Bu mevkie geçmek için manevralar çevirmeyi düşünmedi. Bununla birlikte, Stalin'in suçlamaları ve imaları Troçki'ye göre saçmaydı ama, Troçki'nin de bunları görmemezlikten gelmesi çok tehlikeliydi. Bu suçlamaların amacı kendisinin itibarını düşürmek, kendisinden birtakım inkârlar elde etmek, ona özür diletmek, böylelikle onu suçunu örtmek için özür dileyen bir adam durumuna düşürmekti. Troçki'nin mevkiinde bulunan bir insan, bir kere iktidara geçmek hırsıyla suçlandırıldı mı sonradan ne kadar inkâr edilirse edilsin kafalara yerleşen bu kuşku kolay kolay dağılmaz; sonunda yerinden çekilmek, yalnız kalmak, dahası görüşlerini bile açıklayamamak durumuna düşer. Troçki buna elbetteki hazır değildi. Görevi belirsiz bir başbakan yardımcısı olarak

(*) Slav folklorunda guguk kuşu felâket habercisi sayılır.

yararlı bir iş göremiyeceğini, hükümetin içinde, "her Komiserin birçok işi, ve birçok Komiserin de her işi yapması" şeklinde kurulan işbölümünün hatalı olduğunu kaç kere onlara söylemişti. Şimdi sözlerine bir de başbakan yardımcısı olduğu zaman elinde iş görecek bir mekanizma bulunmadığı ve hiç bir etkisi olamıyacağı sözünü eklemişti: "Böyle bir işe tayin edilmem, kendi görüşüme göre, benim siyasetten çekilmem demektir," demişti. Karamsarlık ve bozgunculuk suçlamalarını da inkâr etti: iktisadî israfın ve kırtasiyeciliğin kötü etkilerini Lenin'e daha iyi anlatabilmek için "guguk kuşu yakında Sovyet Cumhuriyetinin ölüm çanlarını çalacak" demişti gerçekten, ama bundaki amacı —bunu söylemesi gerekiyor muydu?— panik yaratmak değil, bu hastalıkların önüne geçmekti. Politbüro'daki görüşmeler yersiz birtakım çekişmeler haline gelmişti; Lenin'in iş başına dönmesini bekleyen Troçki haftalarca süren bu çekişmeler sırasında soğukkanlılığını hiç bozmadı.

Beklemesinin birtakım nedenleri vardı: Lenin'in sağlık durumunu bildiren raporlar fena değildi. Lenin hasta yatağında bile, Stalin'e ardı ardına, Troçki'yi hayrete düşüren sert darbeler indiriyordu. Troçki bu alanda teşebbüsü Lenin'e bırakmanın daha doğru olacağı kanısındaydı. Şubatın başında Lenin, birçok şeyler arasında, Rabkrin'in de acı bir eleştirisini yaptı ve yazısını Politbüro'ya sundu. Stalin Rabkrin'den çekilmiş olduğu halde Lenin doğrudan doğruya kendisine hücum ediyordu, çünkü Lenin bu komiserliğin Stalin zamanındaki çalışmasını açıkça başarısız saymaktaydı. Komiserliğin hastalıklarını, hemen hemen Troçki'nin kullandığı kelimeleri kullanarak anlatmaktaydı: "Kültür yoksunluğu", "başıboşluk", "bürokratik idaresizlik ve kargaşalık" v.b. gibi. Sonra Lenin "partideki bürokrasiye de" acı acı değiniyordu. Yazısının sonunda Rabkrin'in yeniden ele alınmasını, personelinin azaltılmasını, bir Merkez Denetleme Komisyonu kurulmasını, Rabkrin'e verilmiş olan görevlerden birçoğunun bu komisyona devredilmesini teklif ediyordu. Troçki, Lenin'in yaptığı eleştirilerin açıklanmasını haftalarca isteyip durdu, ama Politbüro isteğini kabul etmedi.

Bu sırada Troçki de, Merkez Komitesinin ve Komiteye bağlı çeşitli kolların köklü bir şekilde yeniden örgütlenmesi için bir plan sunmuştu; partinin durumunu eleştiren başka bir raporla

da bu planını desteklemişti. Raporunda, Merkez Komitesinin alt kademelerle bağlantısını yitirdiğini ve içine kapalı bürokratik bir makine haline geldiğini önemle belirtiyordu. Bu konuda yapılacak tartışmalar ertesi sonbahar açığa vuruldu. Ama o sırada yani Ocak ve Şubat aylarında, Troçki bu sorunu sonradan halka açıkladığından daha büyük bir cesaretle Politbüro'nun önüne getirmişti. Ortaya attığı teklifler Merkez Komitesinin üye sayısı ve bu komitenin Merkez Denetleme Komisyonu ile ilişkileri gibi birtakım ayrıntılı konularda Lenin'in planından farklıydı. Üçler bu görüş ayrılıklarından ellerinden geldiğince yararlandılar; Troçki'nin Lenin'e yardımcı olmayı reddetmekle Lenin'i yalnız tahkir etmediğini aynı zamanda, partiyi de Lenin'in örgüt fikirlerinden ayırdığını da söylediler. Bu aşamada partinin yüksek kademeleri de Politbüro'daki çatışmalara sürükleniyordu; Üçler'e göre, Lenin'in yerine geçeceği sanılan Troçki'nin durumunu, Troçki'yi Lenin'e hemen hemen her sorunda karşı koyan bir adam şeklinde anlatan bir fısıltı kampanyasından daha fazla hiçbir şey sarsamazdı. Üçlerin söylediği sözler böyle bir kampanyayı hazırlayacak şekilde hazırlanmıştı. Yaptıkları suçlamalar Politbüro tutanaklarına geçirildi. Tutanaklar Merkez Komitesi üyelerinin incelemelerine açıldı; onlar da öğrendikleri sırları dostlarına ve yanlarında çalışanlara yetiştirmekte gecikmediler.

Troçki kampanyaya tepki gösterdiği zaman işler çoktan almış yürümüştü. 23 Şubat 1923 de Merkez Komitesine bir mektup yazdı ve şunları söyledi: "Birtakım üyeler... Lenin Yoldaşın sunduğu planın partide birliği sağlamayı amaçladığı halde benim ortaya attığım projenin bölünme yaratacağı görüşünü ifade etmiş bulunuyorlar." Troçki'ye göre, bu sözler aslında, Lenin'in yazılarını parti üyelerinden gizleyen bir klik tarafından icat ediliyor ve düzenleniyordu. Politbüro'da olup bitenleri de şöyle açıklıyordu: "Çoğunluk... Lenin'in yazdığı mektubun yayımlanmasına imkân olmadığını söylerken, ben yalnız yayımlanması üzerinde direnmekle kalmadım, ayni zamanda mektuptaki öz fikri, ya da, daha kesin olarak söylemek gerekirse, bana özlü gelen fikirleri savundum." Mektubunu şöyle bitiriyordu: "Sözlerine karşı hemen hemen hiç bir tepki göstermediğim için kazandıkları aşırı dokunulmazlıklardan yararlananların, bu sözlerini reddetmek için, gerekirse, bütün parti önünde bu gerçekleri açıklamak hakkını muhafaza ediyo-

rum." Bu "açıklama" fırsatı Nisanda toplanacak olan on ikinci parti kongresinde çıkacaktı. Tehdidini kendisine özgü bir şekilde yapmıştı: Parti-içi dayanışmanın yazılı olmayan ilkesine göre, hasımlarına karşı herhangi bir harekete geçmeden önce onlara haber vermesi gerekiyordu. Bu yüzden sürprizin yaratacağı fırsattan yararlanamamış, hasımlarına hücumu savuşturma fırsatını vermişti. Stalin ise bu taktiklerin tam tersini uyguluyordu. Troçki tehdidini sonuna kadar götürmek niyetinde değildi. Onun bütün amacı Stalin'i frenlemek ve Lenin iyileşinceye kadar vakit kazanmaktı. Ama çıkışlarının hemen bir etkisini gördü: Lenin'in Rabkrin'e karşı yazdığı yazı sonunda 4 Martta *Pravda* gazetesinde çıktı.

5 Martta, kendisi de hasta olduğu bir sırada, Lenin'den çok acele ve önemli bir mesaj aldı. Lenin kendisinden, Merkez Komitesinin ilk toplantısında Gürcü "sapmacıları" savunan bir konuşma yapmasını rica ediyordu. Aralık ayındaki "blok" görüşmelerinden beri Troçki Lenin'le ilk defa ilişki kuruyor ve Lenin'in Gürcistan olayında fikir değiştirdiğini ilk defa öğreniyordu. Şunları yazıyordu Lenin: "Bugün onların dâvaları (yani "sapmacılarm" dâvaları) Stalin ile Dzerjiniski tarafından 'kovuşturulmaktadır'. Ben Stalin ile Dzerjinski'nin tarafsızlığına güvenemem. Tersine, Savunmayı üzerine alacak olursanız içim rahat eder." Lenin, Stalin'in milliyetler politikası konusunda (önceki bölümde anlatılmıştır) aldığı notların bir kopyasını da mektubuna eklemişti. Bu notlar, Lenin'in ne kadar sert bir şekilde hücuma geçmeyi tasarladığını Troçki'ye ilk defa olarak gösteriyordu. Lenin'in Rabkrin eleştirisi bunun yanında yumuşak kalmıştı. Lenin'in sekreterleri de gönderdikleri bir notta, Lenin'in kongrede, kendi deyimiyle, Stalin'e karşı bir "bomba" hazırladığını bildiriyorlardı. Ayrıca Lenin, kafasının ve iradesinin son derecede gergin olduğu bir sırada, Troçki'den, hiçbir güçsüzlük ve kararsızlık göstermemesini Stalin'in teklif edebileceği "Çürük uzlaşmaların" hiç birine kanmamasını ve Stalin ile arkadaşlarına, hücuma geçebileceği konusunda önceden en ufak bir ipucu vermemesini rica ediyordu. Troçki ertesi gün Gürcistan "sapmacılarına" bir haber gönderdi, kendilerine karşı beslediği sempatiyi bildirdi ve savunmalarını yapacağını söyledi. Troçki, hemen hemen yine bu sırada, Lenin'in Stalin'e bir mektup göndererek " kendisiyle olan bütün kişisel ilişkilerini

keseceğini" haber verdiğini de Kamenev'den öğrendi (*). Krupskaya Gürcü olayı konusunda bilgi toplarken Stalin kendisine karşı sert davranmış; ve Lenin bunu öğrendiği zaman kırgınlığını gizleyememişti. Krupskaya Lenin'in "Stalin'i politik olarak ezmeye" karar verdiğini Kameneve söylemişti.

Troçki için ne büyük manevî bir zevk ve zaferdi bu. Lenin, önceden de birçok kereler yaptığı gibi, Troçki'nin haklı olduğuna sonunda kabul etmişti. Troçki'nin atılgan öngörüsü, eskiden olduğu gibi, bu sefer de kendisini bir süre siyasî yalnızlığa mahkûm etmiş, Lenin'le aralarının açılmasına sebep olmuş, ama olaylar hep kendisini haklı çıkarmış, Lenin'i, önce Gosplan, sonra Rabkrin ve "parti bürokrasisi" konularında kendi görüşüne getirmiş ve, şimdi de Gürcistan konusunda kendisine yaklaştırmıştı. Troçki Üçler'in yıkıldığına Stalin'in yenildiğine inanıyordu artık. Zaferi o kazanmıştı. Şartlarını dikte edebilirdi. Karşısındakiler de aynı şekilde düşünüyorlardı. Kamenev 6 Martta Üçler adına kendisini görmeye geldığı sırada süklüm püklümdü. Cezasını çekmeye hazırdı. Troçki'yi yatıştırmak istiyordu.

Oysa Troçki'yi yatıştırmaya çalışmak gereksizdi: Troçki iyiniyet göstererek ve affederek alacaktı intikamını; Lenin'in uyarmasını unutarak hemen "çürük uzlaşmanın" üzerine atladı. Lenin, Stalin ile Dzerjinski'yi daha aşağı bir göreve vermek ve Orconikidze'yi de (bir ara kendisinin en beğendiği öğrencisiydi), Tiflis'teki yaban davranışından ötürü, "en az iki yıl" partiden atmak niyetindeydi. Troçki, bu çeşit sert intikamcı tedbirlere başvurmayacağını Kamenev'e temin etti. "Ben Stalin'in yerinden alınmasına, Orconikidze'nin partiden atılmasına ve Dzerjinski'nin başka bir yere tayin edilmesine karşıyım", dedi. "Ama aslında Lenin ile mutabıkım." Stalin'den istediği tek şey tutumunu değiştirmesiydi; birlikte çalıştığı arkadaşlarına bağlı kalmasıydı; Krupskaya'dan özür dilemesiydi. Gürcüleri tehdit etmekten vazgeçmeliydi. Stalin o sırada Rus olmayan uluslara karşı izlenecek politika konusunda

(*) Bu mektup Hruşev tarafından yirminci kongrede okunmuş, Amerika ile İngiltere'de yayımlanan metinde geçmiştir; ancak Lenin'in **Soçinenya cilt** XXXVI'ya alınmadığı gibi, **Kommunist**'in 1956 yılı 9'uncu sayısında da çıkmamıştır. Sovyet yazarı Fotieva yalnızca böyle bir mektubun varlığını ima etmektedir.

parti kongresine sunulmak üzere birtakım "tezler" hazırlamıştı. Merkez Komitesi üyesi olarak bu konuda kongrede bir konuşma yapacaktı. Kendi davranışını haklı göstermek istediği için "mahallî milliyetçilikler"in suçlandırılması üzerinde önemle durmuştu. Troçki, Stalin'in bu tasarıyı yeniden gözden geçirmesini, Büyük Rusya şovenliğini, "Tek ve Bölünmez Rusya" fikrini reddetmesini, ve Gürcülerle Ukraynalılara, bundan böyle haklarına saygı gösterileceği konusunda kuvvetli bir teminat vermesini istedi. Stalin'den bütün istedikleri bu kadardı. Pişmanlık göstermesini ve şahsen özür dilemesini istemiyordu. Bu şartlar altında Stalin'in Genel Sekreter kalmasına da hiçbir itirazı yoktu.

Stalin de, elbetteki, bu şartlar altında teslim olmaya, ya da en azından, teslim olmuş gibi görünmeye hazırdı. Stalin'in, siyasî bir çöküntüyle karşı karşıya bulunduğunu ve Lenin'in kendisine öfkelendiğini anladığı bir sırada Troçki'nin elini uzatması büyük bir talih eseriydi. Buna ancak memnun olması gerekirdi. Onun için Troçki'nin tekliflerini hemen kabul etti. "Tezler"ini ona göre değiştirdi ve Troçki'nin istediği bütün değişiklikleri yaptı. Öteki "şartlar"a gelince, bütün işlediği suçlar ve kalp kırmaları, kendi söylediğine göre, bir yanlış anlaşılmanın sonucuydu. Bütün istediği şey bunları düzeltmekti.

Kamenev'in hâlâ arabuluculuk yaptığı sırada Lenin'e ikinci bir kriz daha geldi. Lenin bundan sonra ancak on ay daha yaşadı, ama felçli olarak. Çoğu zaman konuşamadı; arada sırada bilincini kaybetti, ama bilinçli olduğu sıralarda perde arkasında entrikalar çevrildiğini çok yakından haber alıyor, elinden bir şey gelmediği için geçirdiği krizler ona büsbütün ıstırap veriyordu. Lenin yeniden hastalanınca Üçler hemen rahat bir nefes aldılar. Troçki'ye boyun eğerek teslim olmalarından birkaç gün sonra, Lenin'den açılacak yere Troçki'nin geçmemesi için bir kat fazla enerjiyle ve daha fazla titizlikle çalışmaya başladılar. Troçki kendi durumundan emindi. Lenin'in iyileşeceğinden umudunu kesmiş değildi. Sonra, Lenin'in notları ve elyazıları vardı; kongrede bunları, özellikle Gürcü olayı konusundaki notlarını ortaya çıkaracak olursa Lenin'in hangi yanı tuttuğundan partinin en ufak bir şüphesi olmayacaktı. Elbette ki Üçler bunu biliyorlardı ve, Troçki'nin kendi ifadesine göre, böyle bir açıklamadan korkarak uzlaşmaya yanaşacaklardı.

Üçler, Troçki'nin, Gürcü Sapmacılar sorununu kendi eline almayı ve Lenin'in görüşlerini kongreye bildirmeyi Lenin'e vaadetmiş olduğunu biliyorlardı (Kamenev Lenin'in Gürcü sorunundaki notlarını okumuştu.) Stalin'in o sırada bütün amacı Troçki'nin bu vaadi yerine getirmesini önlemekti. Stalin, Troçki'nin bütün istediklerini kabul etmemiş miydi? Evet, kabul etmişti; o halde Troçki de Lenin'in notlarını Politbüro'ya teslim etmeye ve bu notların kongreye sunulup sunulmamasının ya da sunuluş şeklinin Politbüro'nun kararına bırakılmasına tabiî razı oldu. Politbüro notların hiç bir suretle yayımlanmamasına ve bu notlardaki yazıların ancak seçkin delegelere çok gizli olarak gösterilmesine karar verdi. Lenin, Troçki'den sıkı durmasını, kongrede işi bütün açıklığıyla ortaya dökmesini ve aradaki ayrılıkları örtmeye çalışmamasını istediği zaman Troçki'nin bu şekilde davranacağı hiç aklına gelmemişti. Ama Lenin'in ricaları ve uyarmaları boşa çıkmıştı: Troçki bir soyluluk gösterişine kapılmış, Lenin'in Bolşevik devletinde Çarlık ruhunun dirilmekte olduğu konusunda ölüm döşeğinde yaptığı utanma ve suçluluk itirafını Üçlerin bütün dünyadan saklamasına yardım etmişti. Lenin'in, Rus olmayan uluslara karşı izlenecek politikaya ilişkin notlarını parti otuz beş yıl öğrenemiyecekti (*).

Bugün düşünüldüğü zaman Troçki'nin bu davranışı insana akıl almayacak kadar budalaca görünüyor. Çünkü Troçki'nin düşmanları o sırada mevzileri tutmaktadırlar; attıkları her adım hesaplıdır. Troçki, on ikinci kongrede Lenin'in otoritesine dayanarak konuşmuş olsaydı belki de Stalin'i yenmiş olacağını, ama bir süre sonra Stalin'in yine kazanacağını yıllarca sonra itiraf edecektir. Şurası bir gerçektir ki Troçki'nin Stalin'e hücum etmekten kaçınması kendisini emin hissetmesindendi. Hiç bir çağdaşı, kendisi bile, 1923 yılının, Stalin'ini, yüksek bir mevkie geçecek tehlikeli bir rakip olarak görmüyordu. Stalin gibi arka planda kalmış, kurnaz ve inatçı, ama basit ve tutarsız bir adamın kendisine rakip olması Troçki'ye kötü bir şaka gibi geliyordu. Stalin'e aldırdığı yoktu; ne onun, ne de Zinoviyev'in üzerinde durmaya bile tenezzül etmiyordu. Her şeyden önce de, partinin karşısına, Lenin tarafından yetiştirilenlerin Lenin'in tabutu üzerinde oynadıkları aşağılık

(*) Bu notlar ilk olarak **Kommunist**'in Haziran 1956 sayısında çıktı.

oyuna katılmış bir insan gibi çıkmak istemiyordu. Troçki'nin davranışı ağır bir dram kahramanının birdenbire komikleşmesi kadar acemice ve garipti.

Gerçekten de işin çok komik bir yanı vardı: Politbüro kongre arifesinde toplandığı zaman Stalin, Troçki'nin kongrede Merkez Komitesi siyasî raportörü olarak konuşmasını teklif etti. Bu görevi o zamana kadar hep Lenin yapardı. Troçki, Stalin'in Genel Sekreter olmak dolayısıyla resmen raportör olduğunu söyliyerek bu teklifi reddetti. Stalin bütün iddiasızlığını ve alçakgönüllülüğünü takınarak şöyle cevap verdi: "Hayır, parti, anlamaz bunu... Raporu Merkez Komitesinin en tanınmış üyesi okumalıdır." Daha birkaç hafta önce iktidar hırsı taşımakla suçlandırılan "en tanınmış üye", şimdi bu suçlamanın yersizliğini göstermek üzere destekleniyordu; böylelikle Troçki Üçlerin kendisini devirmelerini daha da kolaylaştırmış olacaktı. Politbüro partinin Lenin'den dinlemeye alışık olduğu konuşmayı Zinoviyev'in yapmasına karar verdi.

On ikinci kongrenin Nisan ortasındaki açılışı Troçki'ye karşı içten gelen bir övgü gösterisi oldu. Başkan, parti hücrelerinden, sendikalardan bütün yurttaki işçi ve öğrenci gruplarından kongreye gelen kutlamaları her zamanki gibi okudu. Hemen hemen her gelen mesajda Lenin ile Troçki'ye selâmlar vardı. Arada sırada Zinoviyev ile Kemenev'in de adı geçiyor, ama Stalin'den hiç söz edene rastlanmıyordu. Gelen mesajların okunması birkaç oturum sürdü, ve partiye sorulduğu takdirde partinin Lenin'in yerine kimin getirilmesini isteyeceği kendiliğinden belli oldu.

Üçler şaşırdılar ve sinirlendiler. Ama korkuları yersizdi. Lenin kongrede değildi ki "bombasını" atsın; sonra bombayı atmamaya söz vermiş olan Troçki de sözünde durmuştu. Kendisi ile Üçler arasında bir anlaşmazlık olduğunu en ufak bir şekilde bile hissettirmemişti; kendisini çok arka planda tutmuştu. Bu arada Üçler perde gerisinde çalışmaktaydılar: bunların adamları delegeleri bir liderlik buhranı yaratmaya teşvik ediyorlar, yapılan sevgi gösterisine rağmen onları Troçki aleyhine çevirmeye çalışıyorlardı. Taşradan gelen delegeleri etkilemek için ellerinden geleni yapıyorlar, Troçki'nin bu kadar tutulmasının yaratacağı tehlikeleri onlara anlatmaya çalışıyorlardı: Fransız İhtilâlinin "mezarı-

nı kazan" Napolyon, iktidara böyle bir övgüyle geçmemiş miydi? Tehlikeli ve ihtiraslı Troçki'nin ününü kötüye kullanmıyacağını kim bilebilirdi? Lenin'in yokluğunda, daha ufak, ama partinin bildiği ve güvendiği insanların "kollektif liderliği" Troçki'nin ününden daha iyi değil miydi? Kuşkulu birtakım fısıltılar halinde kulaktan kulağa sorulan bu sorular birçok delegeleri etkiledi. Bolşevikler, Fransız İhtilâline bir örnek gözüyle bakmaya ve tarih benzeyişlerinden birtakım dersler almaya alışmıştılar. Liderleri arasında hiç ummadıkları bir Danton'un ya da sahte bir Bonapart'ın çıkacağı ve devrimlerinde tehlikeli bir sürpriz yaratacağı ikide birde akıllarına gelirdi. Liderler arasında Danton'a en benzeyeni Troçki idi; ve içlerinde onun kadar Bonapart maskesini takınacak başka biri de yoktu. Troçki'nin ünü Eski Bolşeviklerden birçoğu için bir soru işaretiydi; ve şöyle bir düşünüldüğü zaman, partinin pek parlak olmayan, ama güvenilen Yoldaşlardan oluşan bir ekip tarafından yönetilmesi daha doğru gibi geliyordu (*).

(*) **Stalin** adlı kitabımda (**Stalin,** çev. S. Hilav, Ağaoğlu Y. Evi) bu fısıltı kampanyası konusunda yazdıklarımı eleştiren bir yazar şöyle diyor: "Birtakım komünistlerin Troçki'de bir Bonapart olma kabiliyeti gördükleri Bay Deutscher gibi yazarların son yıllarda yaptıkları yeni bir keşiftir... O sırada böyle bir şey düşünülmüyordu." G.L. Arnod, **Twenteeth Century,** Temmuz 1951). Bir yazarın "fısıltı kampanyası"na her zaman yer vermesi elbetteki doğru değil; ama benim **Stalin** adlı kitabımda buna yer verişimin nedeni, bu kampanyanın anısı henüz yeni olduğu sırada Moskova'da bulunmam ve bunları kendi kulağımla işitmemdir. Bu arara, Komintern'in o sırada Yürütme Kurulu üyesi olarak Moskova'da bulunan ve Troçki'nin şahsı ile ilgili konularda çok yakın bilgisi olan Alfred Rosmer de anılarını yayımlamış bulunuyordu. Rosmer kitabında şöyle diyordu: "Ama bu sırada (1923 de) her yandan işitilen bir söylenti çok iyi hazırlanmış bir manevranın işareti... 'Troçki kendini Bonapart sayıyor' ya da 'Troçki Bonapart gibi yapmak istiyor' denmekte... Bu söylenti ülkenin her yanına yayılmıştı. Moskova'ya gelen komünistler söylüyor bunu bana: Troçki'ye karşı bir harekete geçileceğini tahmin ediyorlar ve benden şunu rica ediyorlar: 'Kendisini uyarınız.' Rosmer, **Moscou sous Lénine,** s. 283. Bu fısıltı kampanyasına çağdaş kitaplarda da yer verilmiştir. Eastman'ın **Since Lenin Died** adlı kitabında, "Anti-Bonapartist Hizip" başlığı altında koskoca bir bölüm bu konuya ayrılmış bulunmaktadır.

Üçler iddiasız olmaya özellikle dikkat ettiler. Partinin güvenini kazanmak için ileri sürebilecekleri tek şey Lenin'e olan bağlılıkları ve denenmişlikleriydi. Zinoviyev ile Kamenev Lenin'i bu kongrede göklere çıkardılar, ve bu yüceltme sonradan bir devlet tapması haline geldi. Yüceltme elbette kısmen içtendi; çünkü Bolşevik partisi ilk olarak Lenin'siz bir kongre yapıyordu; zaten çok üzgündü. Üçler bu havadan yararlandılar; Lenin'in yüceltilmesi demek, parti tarafından Lenin'in eski arkadaşları olarak bilinen kimselerin de yüceltilmesi demekti. Bununla birlikte, Lenin'in sözcülüğünü yaptıklarına kongreyi inandırmak için çok uğraşmaları gerekti. Delegeler tedirgindiler; Zinoviyev raportör olarak ortaya çıktığı zaman kendisini ağır bir sessizlikle karşıladılar. Zinoviyev'in Lenin'e aşırı hayranlığını, mübalâğalı olarak ve dahası bu hayranlığı gülünç bir ifadeyle anlatması, kuşkucu ve eleştirici kafası olan delegeleri iğrendirdi; ama bu gibi delegeler azınlıktaydılar ve yanlış anlaşılmalarından korkarak seslerini çıkarmadılar.

Üçler bundan sonra disiplin, birlik ve beraberlik çağrılarında bulundular: Parti lidersiz kaldığı zaman saflarını sıkıştırmalıydı; Zinoviyev şöyle bağırıyordu: "Parti hattına karşı yöneltilecek her eleştiri, 'sol' denen eleştiri bile, bugün artık objektif olarak Menşevik eleştiri sayılır." Bu ayırımı Kollantai'a, Şlapnikov'a ve onları izleyenlere karşıydı; konuştukça heyecanlanan Zinoviyev bunların Menşeviklerden daha iğrenç olduklarını söyledi. Sözlerini yalnızca İşçi Muhalefetine yönelttiği halde, daha da çok şeyleri ima etmekteydi. Böylece eleştiriye kalkışacak olanların nasıl bir suçlama ile karşılaşacaklarını göstermiş oluyordu. *Her* eleştirinin daha *başlangıçta* bir Menşevik sapması sayılacağı sözü yeni bir sözdü. Şimdiye kadar hiç böyle bir söz işitilmemişti. Bununla birlikte bu söz Zinoviyev'in bir önceki kongrede söylediği bir cümleden gelmiş olabilirdi: Zinoviyev, bu kongrede, Bolşeviklerin siyasette tekel kurmuş olmaları yüzünden parti içinde iki ya da daha çok parti bulunduğunu ve bunlardan birinin "bilinçsiz Menşevikler" olduğu sonucuna vardıklarını söylemişti. Yalnızca o günkü iktidar mücadelesinin yarattığı durumlarla ilgilenen ve kendisine aşırı derecede güvenen Zinoviyev o sırada daha da ileri gitmiş ve lider grubunun her muhalefeti "bilinçsiz" ve sesini çıkarmayan Menşeviklerin fiilen birer sözcüsü saydığını söylemişti. Demek ki liderlerin, gerçek Menşevikleri susturdukları gibi, kimler olursa

olsun, parti içindeki hasımlarını da susturmaya hakları vardı. Böylece Zinoviyev, ileride Bolşeviklerin kendi kendilerini susturmak için kullanacakları ana ilkenin formülünü bulmuş oluyordu.

Disiplin ve yeni bir görüş birliği çağrısı itirazsız kabul edilmedi. İşçi Muhalefetinin üyeleri ve daha başka muhalifler kürsüye saldırarak Üçleri suçladılar ve Üçlerin dağıtılmasını istediler. Ünlü bir partili olarak Lutovinov, Zinoviyev'in Politbüro için eleştiriye karşı bir "Papalık değişmezliği" ve dokunulmazlığı istediğini söyledi. Eski Bolşeviklerden Kossior da partinin bir klik tarafından yönetildiğini, Genel Sekreterliğin eleştiri yapanları kovuşturduğunu, Stalin'in görevine başladığı ilk yıl içinde Ural ve Petrograd gibi önemli örgütlerin liderlerini görevlerinden uzaklaştırdığını ve bu liderleri kötü durumlara soktuğunu söyledi; sonra, kollektif liderlik konusundaki sözler de bir hile idi. Kossior, büyük gürültüler arasında, 1921 de parti-içi gruplaşmalara karşı konulmuş olan yasağın kaldırılmasını partiden istedi (*).

Ama Üçler kongreye hakim oldular: Kamenev kongreye yön verdi, Zinoviyev politikayı açıkladı, Stalin de parti makinasını çalıştırdı. Artık ortaklıkları iyice kesinleşmişti. İşçi Muhalefetinden gelen itirazlara cevap verirlerken Üçlerin var olduğunu meydan okurcasına kabul ettiler. Ama Üçlerin arasında bir değişiklik de olmuştu; Zinoviyev Üçlerin en büyüğü değildi artık. Başından büyük işlere kalkışmış, birçok delegeleri gücendirmiş ve hücumlarını üzerine çekmişti. Stalin'in daha ihtiyatlı davranışı itibarını artırmıştı. Merkez Komitesinin etkili ve ılımlı eski üyelerinden Nogin, Stalin'in Genel Sekreterlikte yaptığı çalışmaları övdüğü zaman delegelerin gözleri minnetle Stalin'e çevrilmişti. Nogin şöyle demişti: "Aslında ülkemizde her türlü siyasî faaliyeti harekete getiren temel cihaz Merkez Komitesidir. Sekreterlik bürosu da bu cihazın en önemli bir parçasıdır." Durumdan memnun olmayanların bir kısmı bile Zinoviyev'in parlaklığına ve demagojisine Stalin'in sağduyusunu tercih etmişlerdi.

(*) 12 Syezd RKP (b), s. 92-95. Başka bir delege de kongre sırasında elden ele gezen bir broşüre değindi. Kimin tarafından yazıldığı belli değildi; aynı delege Üçlerin Merkez Komitesinden atılmalarını istedi. broşürden İşçi Muhalefetinin sorumlu olduğunu söyledi s. 136.

Rus olmayan uluslara karşı izlenecek politika konusunda yapılan tartışma Stalin'in durumunu biraz daha kuvvetlendirdi. Oysa bu tartışma onu mahvedebilirdi. Gürcüler Lenin'in kendilerine vaadettiği esaslı desteği sağlayacaklarından emin olarak Moskova'ya gelmişlerdi. Ama aradıkları desteği bulamadılar. Ukrayna hükümetinin başkanı Rakovski, Ukrayna dâvasını savundu, ama etkili olmadı. Moskova, Çar jandarmalarına yaptığı gibi, yine küçük ulusları Ruslaştıracak mı? diye sordu. Stalin, Rus olmayan uluslara karşı şiddet kullanılmasını haklı bir öfke ile yerince ve "tezlerinde" Büyük Rusya şovenliğini reddedince, Gürcüler Stalin'in bu sözleri karşısında serseme döndüler ve şaşırdılar. Troçki ile Stalin arasındaki uzlaşmanın bir sonucu olan bu sahne, sanki bütün yakınmaları ve protestoları ile bir alaydı. Lenin'in yazdığı notların okunmasını boş yere istediler;Politbüro üyeleri bu konuda ağızlarını açıp bir tek kelime söylemediler. Yalnız içlerinden Buharin sessizlik komplosunu yardı, iyi ve heyecanlı bir konuşma yaptı —Sol Komünizm lideri Buharin'in son şarkısı olacaktı bu— küçük ulusları savundu, ve Stalin'in saplantılarını açıkladı: Stalin'in Büyük Rusya şovenliğini kınayan sözlerinin her kelimesi yalandı ve parti seçkinlerinin toplanmış olduğu kongrenin havası da bunu zaten belli ediyordu: Gürcü ve Ukrayna milliyetçiliği aleyhine kürsüden söylenen her söz şiddetle alkışlandığı halde, Büyük Rusya şovenliği konusunda yapılan en ufak bir telmih bile bir gülümseme ya da buz gibi bir sessizlikle karşılanmıştı. Delegeler Buharin'in de sözlerini aynı soğuk sessizlikle karşıladılar. Kongrenin tutumundan cesaretlenen Stalin artık Lenin'in kendi politikasının anlamına ve sonuçlarına karşı giriştiği hücumu bir yana bırakibiliyor ve "sapmacılara" saldırmaya göze alabilirdi.

Troçki kongreyi hiç ses çıkarmadan izledi, ya da kongrede bulunmadı. Üçlerle arasındaki uzlaşma şartlarının ve Politbüro "kabine dayanışması" ilkesinin yerine getirildiğini yakından ve vicdan rahatlığıyla görüyordu. Buna rağmen, dayanışma ilkesi, Zinoviyev'i, arada sırada, Troçki'yi "plânlama saplantısı" ile iğnelemekten alıkoyamadı; Troçki hiç tepki göstermedi; İşçi Muhalefeti, Üçlerin dağıtılmasını istediği Genel Sekretere da saldırdığı zaman hiç aldırış etmedi. Hayal kırıklığına uğrayan Gürcüleri teşvik edecek en ufak bir işarette bulunmadı; küçük uluslar konusu

tartışılmaya başlandığı sırada, kongreye sunacağı raporu hazırlamak zorunda olduğu bahanesiyle kongreden ayrıldı.

Troçki, sonunda, 20 Nisan günü yaptığı konuşmada, kongrede büyük heyecan yaratan sorunların hiç birine girmedi ve yalnızca ekonomik politika üzerinde durdu. Elbette ki çok önemli bir konuydu bu, ve ona göre bütün öteki sorunların anahtarı sayılırdı. Yalnızca liderlerin kapalı çevresinde ve yalnızca kaba çizgisiyle geliştirdiği fikirlerini şimdi ulus çapında bir dinleyici kitlesine açıklamak fırsatı geçmişti eline. Troçki, Stalin'in Rus olmayan uluslara karşı izlediği politikayı nasıl tutmadıysa, Politbüro da onun bu konudaki görüşlerini tutmamış, ancak yaptıkları pazarlığın sonunda Troçki'nin bu görüşlerini resmî politika olarak açıklamasına razı olmuşlardı. Troçki kendi ekonomi politikasının parti resmî "hattı" olarak açıklanmasına çok önem vermişti; bu yüzden Üçlere tavizde bulunmakta belki de kısmen kendisini haklı buluyordu. Nitekim kongrede hiç bir Politbüro üyesi yaptığı konuşmaya itirazda bulunmadı.

Troçki partiden, ülkenin iktisadî kaderini eline almasını ve ilk sosyalist birikim gibi büyük ve zor bir problemi çözmesini istedi. İki yıldanberi uygulanmakta olan Yeni Ekonomi Politikasını gözden geçirdi ve bu politikanın ilkelerini yeniden tanımladı. N.E.P.'in iki amacı vardı: biri, Rusya'nın ekonomik kaynaklarını geliştirmek, ikincisi de, bu gelişmeyi sosyalist kanallara yöneltmekti. Sanayi üretiminin artışı hâlâ yavaştı; sanayi mamulleri fiyatlarının yüksek oluşu ile tarım ürünleri fiyatlarının düşüklüğü arasında bir "makas"ın açılması bunu gösteriyordu (Troçki'nin bulduğu bu makas benzetisi sonradan bütün dünya ekonomistlerinin kullandığı bir terim oldu). Köylüler, sanayi malları alamadıklarına göre, ve bu yüzden ürünlerini satmaları için ortada bir sebep bulunmadığına göre, "makas" kentle köy arasında bağı yeniden kesebilir ve işçi ile köylü arasındaki ittifakı ortadan kaldırabilirdi. "Makas" tarım ürünleri fiyatlarını artırmaktan çok sanayi mamullerinin fiyatlarını indirerek kapatılmalıydı. Sanayii rasyonalize etmek, modernleştirmek ve yoğunlaştırmak gerekiyordu; bunun için ise plana ihtiyaç vardı.

Başlıca teması planlamaydı. Düşmanlarının sonradan iddia ettikleri gibi N.E.P.'in bir yana bırakılıp planlamaya geçilmesini istemedi. N.E.P. çerçevesi içinde kalınarak, "geriye çekilmeden"

sosyalist saldırıya geçilmesini istedi. "Yeni Ekonomi Politikası," dedi, "özel sermaye ile dövüşmek üzere tarafımızdan kurulmuş bir alandır. Onu biz kurduk, biz kanunlaştırdık; bu alanın içinde ciddî bir şekilde ve uzun bir süre dövüşmek niyetindeyiz." Lenin, N.E.P.'i "ciddî olarak ve uzun bir süre için" düşünmeliyiz demişti; planlamaya karşı olanlar Lenin'in bu sözünü sık sık tekrarlıyorlardı. "Evet," dedi Troçki, "ciddî olarak ve uzun bir süre için; ama ölümsüzlüğe değin değil. Biz N.E.P.'i kendi alanında ve daha çok kendi metodlarıyla yenmek için kabul ettik. Hangi metodlara başvurarak yenecektik onu? Pazar ekonomisini verimli bir şekilde kullanarak... ve aynı zamanda pazar kanunlarına kendi devlet sanayiimizle müdahale ederek ve planlama çerçevesini sistemli bir şekilde genişleterek. Böylece planlamayı bütün piyasayı kapsayıncaya kadar genişletecek, sonunda piyasayı yutacak ve kaldıracağız."

Planlama ile pazar ekonomisi arasındaki ilişki konusunda Bolşeviklerin görüşleri hâlâ çok belirsizdi. Bolşeviklerin çoğu N.E.P.'in planlama ile hemen hemen hiç uyuşamayacağı kanısındaydı. N.E.P.'i, güçleri olmadığı için, özel mülkiyete verdikleri bir taviz sayıyorlardı. Daha yıllarca bu tavizleri vermek zorunda kalacaklarına, bu yüzden N.E.P.'in devamlılığı üzerinde durmanın, tüccarların da köylülerin de N.E.P.'e karşı güvenlerini arttırmanın doğru olacağına inanıyorlardı. Parti, özel mülkiyete verdiği tavizleri ancak aşağı yukarı uzak bir gelecekte geri alabilir ve N.E.P.'i kaldırabilirdi; planlı bir ekonomi ancak o zaman kurulabilirdi. Bu görüş on yıllık bir dönem için Stalin politikasının temeli olacak, bu yıllarda önce N.E.P. tutularak planlamaya karşı gelinecek, sonra da "N.E.P.'in kaldırılmasına" karar verilecek, özel ticaret "tasfiye" edilecek ve özel çiftçilik ortadan kaldırılacaktır.

Troçki'nin görüşüne göre N.E.P.'in amacı yalnızca özel mülkiyete taviz vermek değildi. Ekonominin sosyalist ve özel sektörleri arasında uzun bir işbirliği, yarışma ve mücadele çerçevesi hazırlamaktı. İşbirliği ve mücadele, Troçki'ye göre, aynı akışın, diyalektik bakımdan, birbirine karşıt iki yanıydı; bundan ötürü, partiyi, bir yandan özel sektörün genişlemesine yardım ederken, ve onunla uzlaşırken, öte yandan sosyalist sektörü korumaya ve genişletmeye çağırıyordu. Sosyalist planlama bir gün içinde bir vuruşta N.E.P.'i yere seremezdi. Planlama, sosyalist sektör yavaş

yavaş büyüyerek özel sektörü yutuncaya, onu dönüştürünceye ya da kaldırıncaya ve artık N.E.P. çerçevesi içinde kalamıyacak bir duruma getirinceye kadar karma ekonominin içinde gelişmeliydi. Bu bakımdan Troçki'nin projesinde N.E.P.'in birdenbire "kaldırılması", özel ticaretin kararnameyle yasaklanması ve özel çiftçiliğin zorla yok edilmesi sözkonusu olmadığı gibi, devletin de herhangi bir şekilde "sosyalizme geçtiğinin" ilânı sözkonusu olamazdı. Troçki ile Stalin'in görüşleri arasındaki bu ayrılık ancak ileride on yıl içinde daha keskin bir şekilde ortaya çıkacaktı. Ama o sırada atılgan bir sosyalist politika üzerinde direnen Troçki birçok kimselere aslında bir N.E.P. düşmanı gibi göründü.

Troçki'nin ortaya attığı görüşün ekonomik ayrıntısına ya da ilk sosyalist birikim konusuna burada uzun uzadıya girişecek değiliz. Troçki'nin bu konudaki görüşlerini bundan önceki bölümde özetlemiş bulunuyoruz. Yalnız yaptığı konuşma ile sunduğu "tezler"in Sovyet ekonomi tarihinin en önemli belgeleri arasında bulunduğunu, Troçki'nin burada Sovyet ekonomisinin yirmi - otuz yıllık perspektifini çizdiğini, bu yıllar içinde Sovyetlerdeki gelişimin, az gelişmiş, ama geniş çapta kamulaştırılmış bir ekonomide, zorla sermaye teşkili yoluyla sağlanacağına o zaman işaret ettiğini söylemekle yetineceğiz. Marxist tarihçiler bu yılları, yani Stalin zamanını ilk sosyalist birikim olarak tanımlayabilirler ve çözümleyebilirler; ama bunu ancak Troçki'nin 1923 yılında savunduğu görüşten yararlanarak yapabilirler.

Troçki'nin on ikinci kongrede başardığı işler tarihsel bir değer taşısa da taşımasa da, kongrede söylediği sözler Marksizm bakımından ilginç bulunsa da bulunmasa da, bütün bunların ileride kendisini bekleyen mücadeleye hiç bir yardımı olmadığını burada kaydetmek gerekir. Temel düşüncesini bütün dinleyicilerin anlamasına zaten imkân yoktu. Kongre, her zaman olduğu gibi, yeninin etkisinde kaldı, ama bu sefer dinleyicilerini sözlerindeki fikirlerden çok konuşmasındaki heyecan etkilemişti. Delegelerin söylediği sözlerden kapabildikleri birkaç nokta ise onlarda kuşku, dahası şüphe bile yaratacak nitelikteydi. Bir kısım delegeler, Troçki'nin partiyi, eninde sonunda N.E.P. politikasından vazgeçmeye ve yeniden o korkunç savaş komünizmine döndürmeye çalıştığını sandılar. Troçki, sanayi üretiminin, sayıca az, büyük ve verimli işletmelerde toplanmasını isteyince verimsiz fabrikaların kapan-

masıyla açıkta kalacak işçilerin ne olacağı sorunu çıktı ortaya. Sanayi kalkınmasının en büyük yükünü işçi sınıfı yüklenecek derken bu fikrini yumuşatmak için en ufak bir çabada bulunmadı. Tersine, düşüncelerini işçilerin çoğunu sarsacak ve şaşırtacak şekilde, önemle ve üstünde dura dura belirtti: "Hükümetin size gündelik bile veremiyeceği zamanlar gelebilir," dedi. "Ya da gündeliklerinizin yarısını verir ve siz işçiler de (geri kalan yarısını) devlete borç verirsiniz." Stalin de, sonradan sermaye birikimini bu yolu izleyerek, yani "işçi gündeliklerinin yarısını alarak" sağladı; ama işçilere, devletin kendilerine eskiden kazandıklarının iki ya da üç katını verdiğini söyledi. Troçki bu sorunu bütün açıklığıyla ve haşin namusuyla kongrenin önüne serdiği zaman işçiler, düşüncelerinin, namusundan çok, haşin yanını gördüler. Şöyle düşünmekten kendilerini alamadılar; Acaba Troçki İş Orduları kurduğu zaman yaptığı gibi yine bizden ekonomik hayata tüketici gözü ile değil üretici gözü ile mi bakmamızı istiyor? Üçlerin adamları için işçilerin bu kuşkularını doğru ve yerinde bulmak o kadar zor olmadı.

Başkaları da şunu soruyorlardı: Troçki'nin politikası köylüler üzerinde nasıl bir etki yapacaktı? Parti acaba mujiklerle çatışmayacak mıydı? Rikov ile Sokolnikov bunun böyle olacağını Politbüro'da ve Merkez Komitesinde söylemişlerdi. Kongrede geçen önemli bir olay soruna yeni bir açı kazandırmıştı. Tartışma sırasında Troçki'nin eski arkadaşı Krasin doğrudan doğruya Troçki'ye seslenerek, ilk sosyalist birikimi bütün sonuçlarıyla birlikte düşünüp düşünmediğini sormuştu. Krasin, kapitalizmin ilk zamanlarda yalnızca işçilere az gündelik vermekle ya da müteşebbisin birikimi arttırmak için yaptığı "tasarrufla" sermaye birikimini sağlamadığını söyledi. Kapitalizm sömürgeleri de sömürmüştü; "bütün kıtaları yağma" etmişti; İngiltere'de çiftçileri ortadan kaldırmıştı; Hindistan'daki ev dokumacılarını mahvetmiş, bu dokumacıların "Hindistan ovalarını beyaza boyayan" kemikleri üzerinde modern dokuma sanayiini kurmuştu. Troçki bu benzetiyi mantıksal sonucuna kadar götürecek miydi?

Krasin sorunu herhangi kötü bir niyet beslemeden ortaya atmıştı. Sorunu belli bir açıdan ele alıyordu: Dış Ticaret Komiseri olduğu için Merkez Komitesini, dış ticareti geliştirmek, yabancı sermayeye daha fazla taviz vermek gerektiğine inandırmaya çalı-

şıyordu. Kongreyi de şu sonuca vardırmak istiyordu: Bolşevikler köylülerin mallarını ellerinden alamıyacaklarına ve sömürgeleri yağma edemiyeceklerine göre —böyle olmıyacağını herkes peşin olarak kabul etmişti zaten— yabancı sermayeyi çekmek zorundaydılar; yabancı sermaye Rusya'nın ilk birikim yoluna girmesine ve Batıda bu birikimle birlikte gelen felâketlerin önlenmesine yardım edebilirdi. Ama bolşevikler, o sırada, kabul edilebilecek şartlarla yabancı kredi sağlamalarına çok az imkân olduğunu biliyorlardı; bu bakımdan Krasin'in ortaya attığı sorun çok önemliydi: Hızlı bir birikim için gereken kaynaklar nereden bulunacaktı? Krasin köylülerin yağma edilmesinden ve Hint dokumacılarının "kemiklerinden" söz edince Troçki yerinden fırlamış, "böyle bir şey teklif etmediğini" söylemişti. Ama Troçki'nin tutumu mantıksal olarak "köylünün yağma" edilmesi sonucuna varmıyor muydu? Troçki'nin yerinden fırlayarak bunu inkâr etmesi bu konuda daha o zamandan içinde bir kuşku olduğunu gösteriyordu.

Troçki işçileri kızdırabilecek ve partide köylü ile çatışma korkusu yaratabilecek bir sürü söz söyledikten sonra işletme müdürlerinin ve hükümetteki yöneticilerin de düşmanlığını üzerine çekti. Bir zamanlar bir türlü söyliyemediği, ama söylemesinin de görevi olduğuna inandığı en tatsız şeyleri anlatmaktan kendisini alamadı: sanayideki durumun öyle karanlık bir portresini çizdi ve yeni ekonomi bürokrasisini o kadar sert bir dille, gevşeklik, kendini beğenmişlik ve verimsizlikle suçladı ki bu tokatın acısını bir türlü unutamayan bürokrasi hemen intikam almak için fırsat kollamaya başladı. Troçki'yi yeren müdürler Troçki'nin planlı bir ekonomi ütopyasından başka hiç bir şey düşünmediği için ekonomiyi bu kadar karanlık gösterdiğini ve çalışmalarından memnun olmadığını söylediler.

Böylece Troçki'yi yenilgiye sürükleyen durumlar yavaş yavaş, ama önüne geçilmez bir şekilde oluşmaya ve biribiri üzerine yığılmaya başladı. Üçleri yenmek ve Stalin'i gözden düşürmek fırsatını elinden kaçırmıştı; müttefiklerini kırmıştı. Kendisinden beklenen kararlılıkla Lenin'in sözcülüğünü yapamamıştı. Politbüro'da desteklediği Gürcülerle Ukraynalıları parti önünde koruyamamıştı. Delegeler parti içinde demokrasinin kurulmasını istedikleri zaman susmuştu. Anlattığı ekonomi görüşlerinin tarihsel önemi dinleyicileri ilgilendirmemiş, düşmanları da bu fırsattan yararlana-

rak, işçilerin, köylülerin ve bürokratların üzerinde rahatça işlemişler, Troçki'nin kendileri için iyi niyetler beslemediğini, Lenin'in yerine geçmesi ihtimalinin bile her sosyal sınıf ve grup için bir tehlike olduğunu söylemişlerdi. Bu arada Üçler durmadan herkesi memnun etmeye çalışıyorlar, her sosyal sınıfa ve gruba ayrı ayrı vaatlerde bulunuyorlar, herkesi her türlü memnun ediyorlar ve herkesi her şekilde pohpohluyorlardı.

Son olarak, Troçki, Politbüro ve Merkez Komitesi arasında "sarsılmaz" bir dayanışma olduğunu söyleyerek ve tabandan "bu kritik zamanda" çok sıkı bir disiplin ve sertlik isteyerek Üçleri doğrudan doğruya güçlendirmiş oldu. Lenin'in yokluğunda disiplin ve birlik gösterilmesini isteyen bir tasarıyı desteklerken şunları söyledi: "Aramızda, (bu tasarıyı) savunacak, uygulayacak ve onu bozmaya kalkışacaklara karşı amansızca savaşacak son insan ben olmıyacağım." Sonra şöyle devam etti: "Eğer parti bugünkü hava içinde kendisince tehlikeli saydığı şeyler üzerinde duruyorsa, bu tehlikeleri aşırı derecede büyütmüş bile olsa, haklıdır, çünkü başka durumlarda çok tehlikeli olmayabilen şeyler bugün bir kat, iki kat tehlikeli sayılabilir." Elbette ki Üçler bu heyecan ve kuşku havası içinde kendilerini rahatça kabul ettirebilirler ve muhalefeti susturabilirlerdi. Troçki de, Lenin öldüğü takdirde partinin sarsıntı geçireceği konusunda onlara katılıyordu: bu yüzden partiyi kuvvetlendireyim derken kendi durumunu zayıflatmıştı. Elbette Üçlerin bağlılığına güveniyordu. Çok önem vermese bile onlara karşı arkadaşça davranıyor, onların kendisine karşı belli bir dostluk göstereceklerini umuyordu. Fedakârlığını o günkü özel çıkarları için kullanacakları aklına bile gelmiyordu.

On ikinci kongrede seçilen genişletilmiş Merkez Komitesi Stalin'i yeniden Genel Sekreterliğe seçti. Troçki bunu önlemek için en ufak bir teşebbüste bulunmadı. Lenin'in, Stalin'in yerine başkasını getirmek istediğini bildiği halde Genel Sekreterliğe yeni bir aday göstermedi. Lenin'in bulunmadığı bir sırada Stalin'i yerinden atmasına imkân yoktu. Üçler, önce de yaptıkları gibi, Politbüro'yu ve Politbüro'nun aracılığıyla da Merkez Komitesini kendilerine çevirmişlerdi. Partinin en yüksek disiplin mahkemesi olmak üzere seçilen yeni Merkez Kontrol Komisyonuna hâkimdiler. Komisyonun başkanlığına Stalin'in yakın arkadaşı Kuybişev getirilmişti.

Üçlerin Troçki'ye karşı bir çıkış yapmak için acele etmelerine lüzum yoktu. Troçki hiç bir kışkırtmada bulunmuyordu; çatışma açığa vurulduğu zaman partinin nasıl davranacağını bilmiyorlardı, ama Stalin zaman kaybetmiyor, sahneyi hazırlıyordu. Geniş tayin yetkisini kullanıyor, merkezde ve taşrada Troçki'yi desteklemesi ihtimali olan üyeleri önemli görevlerden alıyor; onların yerine Üçlerin adamlarını, ya da, daha iyisi, kendi adamlarını getiriyordu. Mevki yükseltmelerini ya da indirmelerini haklı gösterecek gerekçeleri, her durumun özelliklerine göre ayrı ayrı, titizlikle seçiyordu; Lenin tarafından uygulanan bir kural, yani, tayinlerin üyelerin partideki hizmet yıllarına göre yapılması kuralı, bu konuda kendisinin çok işine yaramaktaydı. Bu kuraldan, otomatik olarak, Eski Bolşevikler, özellikle onların çevresi yararlanıyordu.

Bu "himaye" sistemini sonuna kadar kullanan Stalin o yıl, yani 1923 yılı, hiç sezdirmeden partiyi eline aldı. Bölgesel ya da yerli sekreter olarak tayin ettiği memurlar mevkilerini yerli örgütlerde bulunan üyelere değil, Genel Sekreterliğe borçlu olduklarını biliyorlardı. Bu yüzden elbette ki mahallî partilerin görüşlerinden çok Genel Sekreterliğin havasını daha dikkatle izlemekteydiler. Bu sekreterler ordusu (phalanx'ı) o sırada kendisini "parti"nin yerine, dahası, önemli bir parçası oldukları Eski Bolşeviklerin yerine "koymuştu". Sekreterler, Genel Sekreterliğin verdiği emirlere göre tekdüze çalışmaya alıştıkça Genel Sekreterlik de kendisini tüm olarak ve fiilen partinin yerine koydu. Kuramsal olarak parti hâlâ Merkez Komitesi ve parti kongreleri tarafından yönetiliyordu. Ama bundan böyle, parti kongreleri ancak birer kongre taklidi olacaktı. Genel olarak ancak Genel Sekreterliğin tayin ettiği kimselerin delege seçilme şansı vardı.

Troçki partideki bu değişikliği gördü, önemini anladı, ama durdurmak için hiç bir şey yapmadı. Bu gidişe yalnızca bir tek şekilde karşı koyabilirdi: tabana başvurabilir ve onlardan Genel Sekreterliğin emirlerine uymamalarını isteyebilirdi. Ama Politbüro ile Merkez Komitesi çoğunluğu Stalin'i desteklediği için bunu yapmak yeni seçilmiş ve tüzüğe göre kurulmuş önder kadronun yetkisine tecavüz etmek olurdu. Hiç bir Politbüro üyesi, çok büyük otoritesi bile olsa, böyle bir adım atmayı göze alamazdı. Hele Troçki, Üçlerle arasında bir anlaşmazlık olduğunu partiden giz

ledikten, Üçlerle tam bir dayanışma halinde olduğunu resmen açıkladıktan ve disiplinin en sert savunucusu olacağına söz verdikten sonra bunu hiç yapamazdı. Partiyi Üçlere karşı ayaklandırmaya çalışacak olursa ona kimse inanmayacak, kişisel bir intikam almak ya da Lenin'in yerine geçmek hırsından hareket ettiği sanılacaktı.

Stalin'le bir süre için ancak Politbüro ve Merkez Komitesi içinde çekişebilirdi. Ama her iki büroda da yalnız kalmıştı ve sözlerine önem veren de pek yoktu. Buharin bile gün geçtikçe Üçlere daha çok yaklaşmaktaydı, (Yeni Merkez Komitesinin kırk üyesi arasında yalnızca üç siyasî dostu vardı: Rakovski, Radek ve Piyatakov). Kendisinin de katıldığı Politbüro oturumları yalnızca birer formaliteydi: Bütün kartlar kendisinden saklanıyordu; gerçek Politbüro onun yokluğunda çalışan Politbüro idi. Böylece on ikinci kongreden hemen sonra işi geciktirmenin cezasını çekmeye başladı. Artık Üçlerin elinde siyasî bir esirdir. Partinin üst kademelerinde onların aleyhinde herhangi bir iş başaramıyacağı ve dışardan da onlara karşı herhangi bir harekete geçemiyeceği için, bu durumda ancak fırsat kollayabilir ve yeni bir imkânın çıkmasını bekleyebilirdi.

Moskova ve Petrograd'ı 1923 yazında siyasî bir huzursuzluk sarstı birdenbire; Haziran ve Temmuz ayları içinde sanayide önemli bir tedirginlik vardı. İşçiler sanayi kalkınmasının en büyük yükünü taşıdıklarını anlıyorlardı. Aldıkları gündelik bir sadakadan başka bir şey değildi; ayrıca bu gündeliği bile alamıyorlardı çoğu zaman. İşletmeleri zararına çalıştıran ve devlet yardımından ve kredilerinden yararlanamayan fabrika müdürleri borçlarını ödiyemiyor, alacaklılarını aylarca bekletiyor, gündelikleri indirmek için bin türlü tatsız hilelere baş vuruyorlardı. Sanayi kalkınmasına zarar vermek istemeyen sendikalar istekler ileri sürmekten ve huzursuzluk çıkarmaktan çekiniyorlardı. Ama sonunda birçok fabrikalarda "yabanca" grevler çıktı, yayıldı ve şiddetli memnuniyetsizlik patlamaları oldu. Sendikalar şaşırdılar; parti liderleri de öyle. Ortalıkta genel bir grev havası esiyordu; bu hava o sırada siyasî bir başkaldırmaya dönebilirdi. Emekçi sınıf arasında Kronstadt isyanından beri bu kadar büyük bir gerilim olmamış, yönetici çevreler bu kadar şaşırmamışlardı.

Böyle bir olayın çıkacağı hiç umulmadığı için şaşkınlık daha

da fazla olmuştu. Yönetici çevreler iktisadî durumu parlak görmüşler ve durumun gittikçe daha da düzeleceğini ummuşlardı. Huzursuzluğun yaklaştığını zamanında farkedememişlerdi; ya da bir uyarıda bulunan olduysa bile aldırmamıştılar. Birdenbire uyanınca işçileri kışkırtan suçluları aramaya başladılar. Ortalıkta bir huzursuzluğun olması, alt kademelerde ve parti kollarında bulunanları N.E.P.'in kabulündenberi iki yıldan fazla bir zaman geçtiği halde hâlâ neden bu kadar büyük bir memnunsuzluk bulunduğunu ciddî olarak araştırmaya sevketmişti. Resmî kalkınma raporlarının değerleri şüpheliydi. Parti liderleri rahatlarına düşmemişler miydi? Emekçi sınıfı ile ilişkilerini yitirmemişler miydi? Bu sorular cevapsız kaldığı sürece suçlu aramanın bir yararı yoktu.

Suçluları bulmak da o kadar kolay değildi. Grevleri kışkırtan kaynaklar Bolşevik düşmanı partilerin kalıntıları olamazdı. Artık büsbütün kapatılmış olan bu partiler aktif olmaktan çıkmıştılar. Resmî şüpheler İşçi Muhalefeti üzerinde toplandı. Ama grevler bu muhalefetin de liderlerini şaşırtmıştı. Devamlı olarak partiden kovulma tehlikesi karşısında bulunan İşçi Muhalefeti zaten sinmişti, çözülüyordu. Bu muhalefetin ufak tefek grupları grev kışkırtmalarına az çok karışmıştılar, ama grevler daha çok kendiliğinden çıkmıştı. Muhalefet içinde işçileri en çok kışkırtanlar İşçi Grubu denen toplulukta bulunanlardı. Bu topluluğun başında, en azından 1905'den beri parti üyesi olan Myasnikov, Kuznetsov ve Moisiyev adında üç işçi vardı. Bunlar on ikinci kongreden hemen sonra, Nisan ve Mayıs aylarında bir bildiri yayımlamışlar, bildiride proletaryanın Yeni Sömürü biçimini suçlamışlar ve işçileri Sovyet Demokrasisi için dövüşmeye çağırmışlardı (*). Myasnikov Mayısta tutuklandı. Ama grubunda bulunanlar onun görüşlerini yaymaya devam ettiler. Grevler çıktığında fabrikalara genel bir grev çağrısında bulunup bulunmamaya karar vermiş değillerdi. Bu konuyu tartıştıkları sırada G.P.U., aralarında bulunanlardan yirmi kadarını tutukladı (**).

(*) Bu bildiri Grupta bulunan Alman sempatizanlar tarafından 1924 de Berlin'de yayımlandı. **Das Manifest der Arbeitergruppe der Russischen Komunischen Partei.**

(**) V. Sorin, **Raboçaya Gruppa**, s. 97-112 Grubun Moskova'da 200 üyesi olduğu anlaşılıyordu.

Bu ve buna benzeyen İşçi Gerçeği gibi grupların fabrikalarda çalışmakta olduğu ortaya çıkınca parti liderlerinin fazlasıyla canı sıkıldı. Bunlar küçük gruplardı, ama partide ve sendikalarda birçok ilişkileri vardı. Alt kademelerdeki Bolşevikler bunların görüşlerini açık ya da gizli bir sempatiyle dinliyorlardı. Sendikalar işçilerin dertlerini dile getirmedikleri ve parti de bu dertlerle ilgilenmediği için bu küçük grupların faaliyeti önlenmediği takdirde, çarçabuk yayılabilir ve bu gruplar memnun olmayanların başına daima geçebilirdi. Kronstadt isyanını çıkaranlar da sayıca bunlardan çok ya da daha etkili değillerdi; barutun çok bulunduğu yeri patlatmak için ufak bir kıvılcım yeterdi. Parti liderleri bu kıvılcımları söndürmeye çalışıyorlardı; liderler, İşçi Grubuna ve İşçi Gerçeği'ne girmiş olanların artık kendilerini parti disiplinine bağlı saymadıklarını ve hükümete karşı yarı yarıya yeraltı propagandasına giriştiklerini iddia ederek bu örgütleri dağıtmaya karar verdiler. Kovuşturma işi Dzerjinski'ye verildi. Dzerjinski suçlu sayılanların faaliyetlerini inceledikçe, bağlılığından şüphe edilmeyen birçok parti üyelerinin de bu kimseleri yoldaş saydıklarını ve onların aleyhine tanıklık etmek istemediklerini gördü. Bunun üzerine Politbüro'ya başvurdu; Politbüro'dan, parti içinde resmi liderlere karşı saldırgan faaliyetlerde bulunanları G.P.U.'ya haber vermesi her parti üyesinin görevidir şeklinde bir açıklama yapmasını istedi.

Bu konu Politbüro'ya getirildiği sırada Troçki Üçlerle birkaç defa çatışmış, bu yüzden araları açılmıştı. Dzerjinski'nin isteğini kabul etmesine imkân yoktu artık. İşçi Grubu'nu ve buna benzer ayrılıkçıları korumak niyetinde de değildi. Bu gruplarda bulunanların hapse atılmalarına itiraz etmedi. Bunların biraz haklı olduklarını ve eleştirilerinden çoğunun da yerinde olduğunu söylediği halde kaba ve anarşistçe tutumlarını beğenmemişti. Sanayideki huzursuzluğa göz yummak niyetinde değildi. Sanayideki üretim daha sözü bile edilmeyecek bir düzeydeyken hükümetin işçi isteklerini yerine getirmesine imkân yoktu. Gündeliklerin yiyecek ve giyecek almaya yetişmediği bir zamanda yüksek gündelik vermenin bir yararı yoktu. Grevlerin kalkınmayı geciktirdiğini ve böylece durumu daha da kötüye götürdüğünü görüyordu; tutulamıyacak vaatler savurarak ya da sıkıntıları sömürerek halka hoş görünmek niyetinde değildi. Bunun yerine iktisat politikasında uzun bir

süredir yapılmayan değişimin bir an önce kabul edilmesini istiyordu. Sonra İşçi Muhalefeti'nin ve ona bağlı küçük grupların istediği şekildeki aşırı Sovyet demokrasisini de desteklemek istemiyordu. Ama ortaya çıkan karışıklıklarla, Üçler ile Dzerjinski'nin teklif ettiği şekilde mücadele edilmesine ve huzursuzluğun temelinde yatan nedenler yerine bunların belirtileri üzerinde inatla durulmasına karşıydı. Politbüro'nun parti üyelerinin birbirlerine casusluk etmelerini emredeceğini anlayınca büyük bir tiksinti duydu.

Dzerjinski'nin isteği ortaya çok nazik bir sorun çıkarmıştı: Bolşevikler her burjuva demokratın siyasî polisi normal saymadığı kadar, G.P.U.'yu normal sayıyorlardı. G.P.U. "İhtilâlin kılıcı" idi; her Bolşevik bu kurumun ihtilâlin düşmanlarına karşı açtığı mücadeleye yardım etmeyi bir namus borcu bilmişti. Ama, iç savaştan sonra, teröre karşı gösterilen tepki yatışınca, gönüllü olarak G.P.U.'ya girmiş olanların çoğu örgütten ayrıldı. O sıralarda Dzerjinski, Radek ile Brandler'e şöyle yakınmıştı: "G.P.U.'da yalnızca namuslu insanlar ya da namussuzlar hizmet edebilir. Ama şimdi namuslular yanımdan ayrılıyor ve ben yalnız namussuzlarla kalıyorum." Böylece temelini yitiren G.P.U., Bolşevik iktidar tekelinin hâlâ muhafızlığını yapıyordu. G.P.U.'nun bu tekeli, Bolşevikler içine sızdığı sanılan düşmanlara karşı koruyup korumayacağı sorunu ortaya çıkıyordu. Koruyacaksa bunu ancak parti içinde çalışarak yapabilirdi.

Troçki, Dzerjinski tarafından yapılan teklifin reddedilmesini Politbüro'dan açıkça istemedi. Sorundan kaçındı ve temel konu üzerinde durdu. 8 Ekim 1923'de Merkez Komitesine yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Bana öyle geliyor ki parti kollarında düşman unsurlar bulunduğunu parti örgütüne haber vermek üyelerin normal görevidir. Ekim İhtilâlinden altı yıl sonra bu konuda özel bir karar alınması gerekli olmamalıydı. Böyle bir kararın alınmasına ihtiyaç duyulması daha açık görülmeyen belirtiler arasında çok daha göze batan bir belirtidir..." Troçki mektubunda liderleri tabandan ayıran uçuruma değiniyor, bu uçurumun özellikle on ikinci kongredenberi açıldığını ve Stalin'in himaye sistemi yüzünden daha da derinleştiğini söylüyordu.

Troçki bunu söyleyince, Üçler de Troçki'ye savaş komünizmi zamanında sendikaları nasıl kendi tayin ettiği memurlarla yönet-

tiğini hatırlattılar. O da buna şöyle cevap verdi: İç savaşın en şiddetli zamanlarında bile "parti içinde uygulanan tayin sistemi bugünkünün onda biri kadar bile değildi. Taşradaki komite sekreterlerinin tayinle bu mevkilere getirilmeleri artık bugün bir kural haline gelmiştir; bu yüzden sekreterler verli örgütlerden ayrı bir duruma gelmişlerdir..." Troçki Genel Sekreterin yetkilerini aştığını açıkça söylemiyordu. Daha ılımlı olmasını ve yetkilerini daha titizlikle kullanmasını istiyordu. Son kongrede proletarya demokrasisi konusunda söylenilenleri dinlediği zaman bunlardan çoğunun kendisine "mübalağalı ve bir dereceye kadar demagojik göründüğünü, çünkü çok gelişmiş işçi demokrasisinin diktatörlük rejimi ile zaten bağdaşmıyacağını" kabul ediyordu. Bununla birlikte parti, iç savaştaki disiplinin ağır baskısı altında artık yaşamamalıydı. Bunun yerini "daha canlı ve daha geniş bir parti sorumluluğu almalıdır... Bugünkü rejim... herhangi bir işçi demokrasisine, savaş komünizminin en sert döneminde uygulanan rejimden daha uzaktır." "Sekreterliğin yaptığı seçme, parti mekanizmasının görülmemiş şekilde bürokratlaşmasından" sorumluydu. Sekreterler hiyerarşisi "parti kamuoyunu yaratıyor", üyeleri kendi görüşlerini açıklamaktan, dahası kendi başlarına görüş sahibi olmaktan alıkoyuyor, ve tabana yalnızca emirler ve genelgelerle sesleniyordu. Bu bakımdan "parti toplantılarında yapılacak açık fikir tartışmalarıyla ve üye kitlesinin parti örgütü üzerinde yapacağı etkilerle ortaya çıkamayan hoşnutsuzlukların... gizli olarak birikmesine ve gerginlikler yaratmış olmasına şaşmamalıdır."

Troçki Üçlerin iktisat politikasına yeniden saldırdı. Sanayideki tedirginliğin parti içindeki huzursuzluğu artırdığını söyledi; iktisat alanında görülen uzak görüş yoksunluğunun buna sebep olduğunu anlattı. Üçlerin on ikinci kongrede kendi yaptığı fedakârlıklara karşı ona kazandırdıkları şeyin bir gösterişten ileri gitmediğini şimdi anlıyordu. Kongre, sanayi politikası konusundaki tasarısını kabul etmişti; ama karar kâğıt üzerinde kalmıştı. Ekonominin yönetimi yine eskisi gibi zarzor yürüyor ve bocalıyordu. Gosplan'ın ekonomide bir merkez haline gelmesi için hiç bir şey yapılmamıştı. Politbüro buhranın temellerine ineceği yerde buhranın belirtilerini inceleyecek birtakım komisyonlar kurmuştu. Troçki de bu arada fiyatları inceleyecek bir komisyona çağrılmış, ama kabul etmemişti. Temel sorunları bir yana bırakmak ve ka-

rarların uygulanmasını geciktirmek için yapılan bir çalışmaya katılmak istemediğini söylemişti.

Bu eleştirilerinden hemen önce de Üçlerle arasında yukarıda söylediğimiz çatışma çıktı. Bu çatışmanın bir kısmı Almanya'daki durum üzerindeki görüş ayrılıklarından ileri geliyordu: Troçki'ye göre Fransızların Rhur'u işgal etmesi Alman komünistleri için bulunmaz bir fırsattı. Üçler, Troçki'nin başkanlık ettiği Askerî Devrim Kurulunda birtakım değişikliklerin yapılmasını istedikleri zaman da yeniden birtakım çatışmalar oldu. Zinoviyev kurula Stalin'in, ya da hiç olmazsa Voroşilov ile Leşeviç'in alınmasını istiyordu. Zinoviyev'in bu teklifi neden yaptığı, askerî işlerde Üçlere kesin bir mevki kazandırmak için Stalin'le birlikte mi hareket ettiği, yoksa bunun Stalin'i Genel Sekreterlikten uzaklaştırmak için kurduğu planın kurnazca bir çıkışı mı olduğu pek belli değil. Zinoviyev'in bu hareketine üzülen ve kızan Troçki bütün görevlerinden Savaş Komiserliğinden, Askerî Devrim Kurulundan, Politbüro'dan ve Merkez Komitesinden çekildiğini bildirdi. Alman Komünist Partisinde ihtilâl hazırlamak üzere "bir ihtilâl eri gibi" yurtdışında gönderilmesini istedi. Bu teklifi boşuna yapmamıştı. Alman partisinin lideri Heinrich Brandler o sırada Moskova'da bulunuyordu; kendisinden ve arkadaşlarında bir ayaklanmaya önderlik edecek yetenek bulunmadığını düşündüğü için bütün ciddiyetiyle Troçki ve Zinoviyev'e başvurmuş, Troçki'nin ihtilâl harekâtını yönetmek üzere gizli olarak Berlin'e ya da Saksonya'ya gönderilmesine imkân olup olmadığını sormuştu. Bu fikir Troçki'nin hoşuna gitmişti; yapılacak işin tehlikeli oluşu da cesaretini artırmıştı. Rusya'da olayların aldığı yönden hayal kırıklığına uğrayan, Politbüro'da çevrilen dolaplardan iğrenen ve belki de artık yorulan Troçki kendisinin bu göreve verilmesini istedi. Bir ihtilâlin zafere ulaştırılmasına yardım etmek zafere ulaşmış bir ihtilâlin kurtlanmış meyvasını yemekten daha iyi geliyordu ona.

Ancak Üçler kendisini bırakamazlardı. Almanya'da daha da tehlikeli olurdu. Oraya gittiği zaman başarı kazanırsa ve zaferle dönerse, bu sefer Rus ve Alman ihtilâlleri liderinin yanında çok cüce kalırlardı. Sonra, başına bir şey gelirse de, ya da sınıf düşmanlarının eline düşer, ya da savaşırken ölürse, parti kendisinden kurtulmak üzere onu bile bile böyle umutsuz bir işe gönderdiklerini ve harcadıklarını sanırdı. Ne Stalin ne de ortakları böyle teh-

likeli bir işi göze alacak duruma gelmemişlerdi daha. Troçki'nin, ne yeni bir ihtilâl zaferinin tacını giymesini ne de bir şehit olmasını istiyorlardı. Acıklı bir sahneyi komediye çevirerek çıktılar bu işin içinden: Zinoviyev, Komünist Enternasyonal'in başkanı olduğu için Almanya'ya "bir ihtilâl eri gibi" Troçki'nin yerine kendisinin gitmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Stalin müdahale etti. Bir anlayış ve sağduyu gösterisi yaparak Politbüro'nun en ünlü ve en çok sevilen iki üyesinin de hizmetlerinden vazgeçilemiyeceğini söyledi. Politbüro Troçki'nin Savaş Komiserliğinden ve Merkez Komitesinden çekilmesini kabul edemezdi. Çok büyük bir skandal olurdu. Eğer eski uyum havasına yeniden kavuşulacaksa, Stalin, Askerî Devrim Komitesinin dışında kalmaya razı olacaktı. Politbüro Stalin'in "çözümünü" kabul etti; durumun gülünçlüğünü anlayan Troçki toplantının ortasında "kapıyı vurarak" çıkıp gitti. (*)

Dzerjinski teklifini yaptığı ve Troçki de Politbüro'ya meydan okuyan 8 Ekim tarihli mektubunu yazdığı sırada Politbüro'da işte böyle bir hava vardı. Troçki daha pek sinirlenmemişti. Çünkü çatışmayı henüz açığa vurmuş değildi; mektubunu Merkez Komitesinde Politbüro'nun gizli işlerini öğrenmeye yetkili üyelerine göndermişti.

Ama bir hafta sonra, yani 15 Ekimde, partinin ileri gelen üyelerinden kırk altısı, resmî liderlerin politikasını, hemen hemen Troçki'nin kullandığı aynı kelimelerle yeren ağır bir bildiri yayımladılar. "Politbüro çoğunluğunun" bir politikası olmadığı ve bu çoğunluk sanayiin amaçlı bir şekilde yürütülmesi ve planlanması gerekliliğini anlamadığı için ülkenin iktisadî uçuruma sürüklendiğini söylediler. Liderler arasında kesin bir değişikliğin yapılmasını istiyorlardı. Sekreterler saltanatını ve tartışma yasağını

(*) Stalin'in eski sekreteri sahnenin komikliğini şöyle anlatır: "Sahne Taç Giyme Salonu'nda geçmişti. Salonun kocaman ve kalın bir kapısı vardı. Troçki kapıya doğru koştu, bütün gücüyle kapıyı açtı, ama kapı çabuk açılmadı. Bazı kapıların çarpılması imkânsızdır. Ama öfkesinden bunun farkına varamamıştı; kapıyı kapamaya bir daha çalıştı. Ne yazık ki kapı, zor açıldığı gibi zor da kapanıyordu. Bu yüzden, tarihsel bir bozuşmayı gösteren dramatik bir jestle karşılaşacağımız yerde, kapı ile uğraşan suratı asık ve zavallı bir insan gördük..." Bajanov, **Avec Staline dans le Kremlin**, s. 76-77.

protesto ediyorlar, yukarıdan tayin edilmiş kimselerle yapılan normal parti kongrelerinin ve toplantılarının temsil niteliğini yitirdiğini iddia ediyorlardı. Sonra, Kırk Altılar, Troçki'den de ileri giderek, parti-içi gruplaşmalara konulan yasağın kaldırılmasını ya da hafifletilmesini, çünkü bunun bir grubun parti üzerindeki diktatoryasına perde olduğunu, memnun olmayan üyeleri gizli gruplar kurmaya sürüklediğini, partiye karşı bağlılıklarını bozduğunu söylüyorlardı. "Parti-içi mücadele sessizliğe ve gizliliğe ne kadar çok sürüklenirse bu mücadele o kadar yabancı olur," deniyordu. Bildiriye imza koyanlar, son olarak da Merkez Komitesinin durumu gözden geçirmek üzere olağanüstü bir kongre toplamasını istiyorlardı.

Kırk Altılar Troçki'nin eleştirilerini o kadar aynen tekrarlamışlardı ki, Üçler, ister istemez, Troçki'nin bu işi örgütlememiş olsa bile, kışkırttığından şüphelendiler (*). Kırk Altılarla birlikte sıkı bir hizip teşkil ettiğini sandılar. Oysa Troçki'nin tutumu Üçlerin düşündüklerinden daha ihtiyatlıydı; Kırk Altılar arasında elbette ki Troçki'nin yakın politika arkadaşları vardı; örneğin, sanayi yöneticilerinin en yeteneklisi ve parlağı Yuri Pyatakov, eski Merkez Komitesi sekreteri iktisatçı Evgenii Preobrajenski, *Pravda*'nın ünlü yazarlarından Lev Sosnovski, Kolçak'ı yenmiş olan İvan Smirnov, o sırada Kızıl Ordu'nun baş siyasî komiseri olan Ekim İhtilâli kahramanı Antonov-Ovseenko, Moskova Garnizonu Komutanı Muralov ve daha başkaları Troçki'nin yakın arkadaşlarıydı. Troçki düşüncelerini ve kuşkularını bu arkadaşlarına açmıştı; dahası içlerinden bir kısmına da Lenin'le yaptığı gizli konuşmaları anlatmıştı. Sonradan bunlar 1923 Muhalefeti denen grubun önder kadrosunu teşkil ettiler ve bu grubun "Troçkist" elemanları oldular. Ama Kırk Altılar aynı şekilde düşünen üyelerden oluşmuş bir grup değildi. Bunların arasında, Troçki'den çok farklı düşünen V. Smirnov, Sapranov, Kossior, Bubnov, ve Ossinski gibi İşçi Muhalefetine ve Desemist'lere mensup kimseler de vardı. Ortak bildiriye imza koyanlardan çoğu birtakım noktalar üzerinde sakıncalarını bildirmişler, ya da ayrıldıkları noktaları belirtmişlerdi. Bildiride özellikle iki nokta üzerinde durulmuştu: İktisadi

(*) Troçki'nin Kırk Altılar hareketinden sorumluluğu 1924 Ocak ayında toplanan on üçüncü parti kongresinin esas tartışma konusu oldu.

planlama ve parti-içi demokrasi. Ama bildiriyi imzalayanlardan bir kısmı birinci sorunu önemli saydıkları halde bir kısmı daha fazla ikincisinin üzerinde durmuştu. Preobrajenski ve Pyatakov gibileri önce eleştiri ve tartışma özgürlüğünün kabul edilmesini istiyorlardı. Çünkü somut iktisadî politikalara karşıydılar ve tartışmayla başkalarını da kendi görüşlerine getireceklerini umuyorlardı; Sapranov ve Sosnovski gibileri ise yalnızca partide özgürlük bulunmamasından yakındıkları için muhalefete geçmiştiler. Birinciler Bolşevik demokrasisinin ileri görüşlü ve kültürlü seçkin çevresinin düşüncelerini yansıtıyorlar, ikinciler ise geniş çapta bürokrasiye karşı duyulan tepkiyi ifade ediyorlardı. Bu bakımdan, sağlam bir temele dayanmayan Kırk Altılar bir kısım grupların ve insanların yalnızca belirsiz birtakım hoşnutsuzluklar yüzünden bir araya gelmiş çürük bir koalisyonuydu.

Bu koalisyonun kurulmasında Troçki'nin doğrudan doğruya ne dereceye kadar rol oynadığı bilinmiyor. Düşmanlarına bakılacak olursa, Troçki'nin bunu inkâr etmesi, hizip kurduğu suçlamasından kurtulmak için kullandığı bir maskelemeydi. Ama bu yorumun belirli bir ispatı yoktur ve Kırk Altılar kesin bir politikası ve disiplini olan sıkı bir hizip olmamışlardır. Troçki'ye yakın olanlar ölümünden yıllarca sonra bile Troçki'nin disipline çok bağlı olduğunu, özel bir protesto gösterisi düzenlemiş olamıyacağını iddia etmişlerdir. Gerçekten de Troçki'nin bu gibi işlerdeki tutumunu bildiğimize göre bu görüşü doğru olarak kabul etmemiz gerekir. Bununla birlikte, iddia edildiği gibi, Kırk Altıların yaptıkları çıkıştan önce haberdar olmadığı ya da böyle bir çıkış karşısında şaşırdığı biraz şüphelidir. Preobrajenski, Muralov ya da Antonov - Ovseenko elbette ki girişecekleri hareketi ona haber vermişlerdi ve ondan yüz bulmasalardı böyle bir harekete girişmezlerdi. Bu bakımdan Troçki bu hareketin doğrudan doğruya sorumlusu olmasa bile fiilen başlıca kışkırtıcısı sayılmak gerekir.

Kırk Altılar protestolarını Merkez Komitesine gönderirlerken, komitenin eskidenberi süregelen geleneğe uyarak, dileklerini partiye sunmasını istemişlerdi. Üçler bu istekleri reddettiler. Ayrıca bildirinin parti üyeleri arasında dağıtılması halinde disiplin tedbirlerine başvuracaklarını bildirdiler. Bu arada Merkez Komitesi üyelerinin adamları hücrelere kadar gönderildi ve üyelerden yayımlanmamış olan bildiriyi yazanların suçlanması istenildi. Son-

ra. Merkez Komitesi Kırk Altıların bildirisini ve Troçki'nin 8 Ekim tarihli mektubunu incelemek üzere geniş bir oturum yaptı. Üçler, Troçki'ye cevap verirken, Stalin'in Ocak ve Şubat aylarında Politbüro toplantılarında kendisine karşı yaptığı suçlamaları tekrarladılar. Troçki'nin iktidarda gözü olduğunu, "ya hep, ya hiç" dediğini, yalnız Lenin'in yardımcısı olmak görevini reddetmekle kalmayıp, normal görevleri de yapmadığını iddia ettiler. Sonra, son yıllarda Lenin'le ayrıldığı noktaları sayıp döktüler; ama Lenin'in sonunda bütün sorunların hemen hemen hepsinde Troçki ile aynı görüşe vardığından hiç söz etmediler. Merkez Komitesi suçlamaları yerinde buldu ve Troçki'yi kabahatli gördü. Kırk Altıları da azarladı ve ortak protestolarını, 1921 yılında kabul edilmiş olan hizip kurma yasağının bozulması saydı. Troçki'ye gelince, komite hizbin kurulmasından Troçki'yi doğrudan doğruya sorumlu tutmadı, ama Kırk Altılara yüklediği suçtan kendisinin moral bakımdan sorumlu olduğu sonucuna vardı.

Bu suçlamalar, her yeni muhalefete uygulanan 1921 disiplin kurulları gibi kısır bir döngüye (fasit bir daireye) birinci derecede önem kazandırdı. Kırk Altıların ortaya atılmalarının asıl amacı buna ilişkin maddeleri kaldırmak ya da hiç olmazsa gevşetmekti; ama bu maddelerin gözden geçirilmesini bile istemek kendilerinin bu maddeleri bozmakla suçlandırılmaları için yetmişti. Parti-içi gruplaşmalara karşı konulmuş olan yasak durmadan kendi içine dönüştü ve geri alınamadı: bu maddeler kaldıkça maddelerin yeniden ele alınmasını istemeye imkân yoktu. Bu disiplin, bir orduyu güçlendirecek, ama bir partiyi zehirleyecek bir barajdı. Tek insanın derdini açıklamaya izin veriyor, ama aynı derdin birkaç kişinin biraraya gelerek ortaya dökülmesini isyan sayıyordu.

Üçler bu "isyanı" kolay kolay bastıramıyacaklardı. İsyancılar basit üyeler değillerdi. Hepsi de İhtilâle önderlik etmiş kırk altı esaslı insandı. Hepsi de hükümette ve partide önemli görevlerde bulunmuşlardı. Çoğunun iç savaşta büyük kahramanlıkları vardı. Birçokları Merkez Komitesi üyesi olmuştular. İçlerinden bir kısmı 1917 de Bolşevik partisine Troçki ile birlikte katılmıştı; bir kısmı da 1904 denberi Bolşevikti. Protestolarını gizlemeye imkân yoktu. Üçler, bu hareketi hücrelere kadar suçlamakla, ve hücreleri suçlama kampanyasına katılmaya çağırmakla, öte yandan Kırk Altıların suçlamalarını açığa vurmaktan çekinmekle ortalıkta bü-

yük bir şüphe yaratmış oldular. Parti dedikodularla çalkalanıyordu. Üçler hiç olmazsa bir sübap açmak zorundaydılar. 7 Kasım tarihinde, yani İhtilâlin altıncı yıldönümünde, Zinoviyev parti içinde demokrasinin resmen kurulacağını vaadeden bir konuşma yaptı. *Pravda* ve öteki gazeteler bu vaadin yerine getirileceğini isbat etmek üzere sayfalarını tartışmalara açtılar ve kınadıkları herhangi bir konu üzerinde üyeleri açıkça düşündüklerini yazmaya çağırdılar.

"Üç yıllık bir sessizlik" döneminden sonra tartışmalara başlatmak tehlikeli bir işti. Üçler biliyorlardı bunu. Onun için tartışmaları Moskova'da başlattılar; taşrada ise tartışmaları geciktirdiler. Ama süpabın daha birini açar açmaz hiç ummadıkları bir baskıyla karşılaştılar: Moskova'daki parti hücreleri başkaldırmıştı. Hücreler resmî liderlere karşı düşmanca davranıyorlar, muhalefetin sözcülerini alkışlıyorlardı. Büyük fabrikaların birinde yapılan birkaç toplantıda Üçler alaya alınmış ve büyük bir yenilgiye uğratılmıştı. Tartışmaların ağırlık noktası bu sırada hemen Kırk Altıların bildirileri oldu. Kırk Altılar artık görüşlerini tabana rahatça anlatabiliyorlardı. En saldırgan ve en etkili sözcüleri Pyatakov'du; gittiği yerlerde savunduğu kesin tasarıları büyük bir çoğunluk sağlıyordu. Antonov - Ovseenko garnizonun parti örgütünde konuşmalar yapıyordu. Bu tartışmaların başlamasından az sonra örgütlerin en az üçte biri muhalefeti tutmaya başladı. Komünist Gençlik Örgütü Merkez Komitesi ile Moskova'da bulunan hücrelerin çoğu da aynı yolu izledi. Üniversiteler çalkanıyordu: öğrencilerin büyük çoğunluğu Kırk Altıları yüzde yüz tuttuklarını ilân ettiler. Muhalefet liderleri sevinçlerinden yerlerinde duramıyorlardı. Bir anlatıma göre, kendilerinden o kadar emindiler ki, parti mekanizmasının yönetimini Üçlerle aralarında nasıl paylaşacaklarını bile konuşmaya başlamışlardı.

Üçler durumdan korktular. Garnizon hücrelerinde oyların ne yana kaydığını görünce, bu hücrelerde oylamaya izin verilmemesini kararlaştırdılar. Antonov - Ovseenko'nun, silâhlı kuvvetlerin Troçki'yi "bir tek insan gibi destekliyeceğini» söyliyerek Merkez Komitesini tehdit ettiğini iddia ettiler ve bu yüzden kendisini Kızıl Ordu baş siyasî komiserliğinden uzaklaştırdılar. Elbette ki bu iddia birdenbire ortaya atılmış bir mübalâğa idi, ama pek yalan da sayılmazdı. Antonov - Ovseenko tartışmayı ordudaki hücrelere

kadar götürmekle kanunsuz bir hareket yapmamıştı. Bu hücrelerin herhangi bir tartışmayı ele almaya ve politika üzerinde oylama yapmaya sivil hücreler kadar hakkı vardı; bu hak o güne kadar kendilerinden alınmış değildi. Ancak Antonov'un davranışı suç olsun olmasın —Troçki bu nazik durumda daha dikkatli davranabilirdi, demişti— Üçler kendisini ordu siyasî kolunun başında tutmamaya karar verdiler. Arkasından öteki eleştiriciler yerlerinden atılmaya başlandı. Genel Sekreterlik, Komsomol Merkez Komitesini, tüzüğü çiğneyerek, dağıttı ve bu örgütün Merkez Komitesine kendi tayin ettiği adamları getirdi. Muhalefeti destekleyen birçok kimselere de aynı işlem uygulandı ve çatışmanın büyümesini önlemek amacıyla akla gelen her tedbire başvuruldu.

Buna rağmen gerginlik azalmadı. Bunun üzerine Üçler muhaliflerin yaptığını yaparak muhalefeti şaşırtmaya karar verdiler. Troçki ile Kırk Altılar'dan çalınmışa benzeyen kelimelerle "parti içindeki bürokratik rejimi" sert bir şekilde yeren özel bir karar hazırladılar ve parti üyelerine tam bir söz ve eleştiri hakkı garanti eden Yeni Yol'un başladığını ilân ettiler.

Kasım ayı içinde bütün Moskova heyecan içinde çalkalandığı sırada Troçki genel tartışmaya katılmadı. Hastalığı yüzünden susmak zorunda kaldı. Ekim ayının sonlarına doğru Moskova dışındaki bataklıklarda avlanırken sıtmaya tutulmuştu; bu yüzden bu önemli aylar içinde yataktan çıkamamış, ateşler içinde yanmıştı. Daha çok o günkü durumun temelindeki etkenlerle sürüklenen bu akışa, bu çeşit olayların —yani önce Lenin'in, sonra da kendisinin hastalanması— ne kadar yardım ettiği, bilinemez. Troçki *Hayatım* adlı eserinde şöyle der: "İnsan bir ihtilâli, ya da bir savaşı önceden kestirebilir, ama bir sonbahar günü çıkacağı yaban ördeği avının sonuçlarını göremez." Bu önemli aşamada canlı sesini kullanamamış olması ve dinleyicilerine doğrudan doğruya seslenememesi elbetteki kendisi için büyük bir talihsizlikti.

Zor günlerdi (diye yazıyor karısı), Lev Davidoviç bütün Politbüro üyelerine karşı sert bir savaş açmıştı. Yalnız başınaydı. Hastaydı ve hepsine karşı da savaşmak zorundaydı. Politbüro, onun hasta olması yüzünden, bizim evde toplanıyordu; ben yatak odasının yanındaki odada oturuyor, sözlerini duyuyordum. Bütün gücüyle konuşmaya çalışıyordu; yaptığı her konuşma sanki sağlığının bir kısmını alıp götürmekteydi - çok öfkeliydi. Soğuk ve umursamaz cevaplar aldığını duyuyordum...

Toplantıdan sonra L.D.'nin ateşi yükseliyordu. Çalışma odasından ter içinde çıkıyor, soyunuyor, hemen yatağına giriyordu. Yağmura tutulmuş gibi sırılsıklamdı. Çamaşırlarını ve elbiselerini kurutmak gerekiyordu.

Yeni Yol'u ilân ederek muhalefeti şaşırtmaya karar veren Üçler, Troçki'nin de bildiriyi imzalamasını istiyorlardı. Troçki'nin sözlerini alarak hazırladıkları metnin altına attıkları imzalarının yanında Troçki imzasının da bulunması iyi olacaktı onlar için. Troçki böyle bir teklifi reddedemezdi, aksi takdirde partide özgürlük yolunu tıkayanın kendisi olduğu izlenimini yaratmış olurdu; sonra resmî şekilde genel bir tartışma açılacağını, o zaman Üçlerle Politbüro'da gizli olarak yaptığı mücadeleyi açığa vurabileceğini umuyordu. Bununla birlikte kendisinden boş bir vaadin altına imza atmasını istediklerinden de şüphe etmekten kendisini alamadı. Muhalefet liderlerinden biri birkaç gün sonra bu bildiriyi 1905'deki Ekim Bildirisine benzetti. Anayasa haklarını vaat eden o meşhur bildiriyi son Çar zayıf bir zamanında imzalamış, ama kendisini toparlar toparlamaz geri almıştı. Genç Troçki o zaman St. Petersburg'daki ihtilâlci kalabalığın önüne ilk olarak çıktığında, Çarın bildirisini elinde buruşturmuş ve halka şöyle bağırmıştı: "Bugün verildi, yarın alınacak ve paramparça edilecek, tıpkı şimdi benim yaptığım gibi; kâğıttan özgürlüğünüzü gözlerinizin önünde yırttığım gibi." (*) Şimdi, 1923 de ise, halkın karşısına yeniden çıkıp önlerine atılan "yeni Ekim Bildirisi"ni halkın gözleri önünde yırtamazdı. Bildiri kendisinin de üyesi bulunduğu Politbüro adına çıkarılacaktı; kurulmuş olan hükümeti düzeltmeye çalışıyordu, yıkmaya değil. Bu bakımdan Yeni Yol tasarısını Üçler yatağına kadar getirdikleri zaman, onlardan ancak parti için mümkün olduğu kadar açık ve kesin bir özgürlük vaadi ile Üçleri bağlayacak birtakım değişiklikler yapmalarını isteyebilirdi. Politbüro teklif ettiği bütün değişiklikleri kabul etti; tasarı 5 Aralıkta oybirliğiyle kabul olundu. Bununla birlikte, Troçki tasarıdan yana oy kullandığı halde 1905'dekine benzer bir çıkış yapmaktan kendisini alamadı.

Görüşlerini *Pravda*'da çıkan birkaç kısa makalede belirtti. Sonra bu yazılarını *Yeni Yol* adlı broşüründe topladı. "Troçkizm"in

(*) **Troçki. Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 160-1.

birdenbire temeli olan fikirlerin çoğu bu yazılarda çekirdek halindeydi. İlk yazısı 4 Aralıkta, yani Politbüro'nun Yeni yolu onaylamasından bir gün sonra çıktı. Bu makalede kendi bakanlığında, orduda ve "daha başka yerlerde"ki "memurlara" biraz üstü kapalı olarak çatıyordu. Halk "Artık iyice düşünemez hale geldiği, memurlar, anlamı olsun olmasın, düşünmeden resmî hükümet dili üzerinde titizlikle durdukları, mantıkî olup olmadığına bakmadan beylik emirler verdikleri, her yeni kelimeden, her eleştiriden, her teşebbüsten, her bağımsızlık belirtisinden korktukları zaman" memurların kusurları göze batmaya başlamış demektir, diyordu. "Gönüllere ferahlık veren" yalanlar memurlar için peynir ekmek olmuştur. Kızıl Ordu ve İç Savaş konularında yazılan tarihlerde gerçeğin yerine bürokratik masallar uydurulmuştur. "Bu tarihleri okuyacak olursanız aramızda yalnızca kahramanların bulunmuş olduğunu, düşmanın her zaman sayıca bizden üstün bulunduğunu, verdiğimiz emirlerin her zaman yerinde ve doğru, uygulamanın her zaman parlak olduğunu sanırsınız." Bu çeşit masalların öğretici olduğu da bir masaldı. Kızıl asker bunları "babalarının bir zamanlar peygamber hayatlarını dinlediği gibi dinlemektedir: bunların hayatları da onlarınki gibi mucizelerle doludur, insanın ruhunu yüceltmektedir, ama hayata uymamaktadır."

Askerlik sanatında olduğu gibi ihtilâlcilikte de en yüksek kahramanlık gerçeğe bağlılık ve bir sorumluluk duygusudur. Gerçeğe bağlılığı, insanın hiç bir zaman yalan söylememesi ya da komşusunu aldatmaması gerektiği görüşünü savunan soyut bir ahlâkçının görüş açısından ele almıyoruz. Bu çeşitten idealistçe bir düşünüş, aykırı çıkarların bulunduğu, bir mücadelenin verildiği ve savaşların olduğu sınıflı bir toplumda yalnızca bir sahtekârlıktır. Askerlik sanatında ister istemez hiyle, maskeleme, sürpriz ve aldatmaca vardır. Ama düşmanı bile bile ve isteyerek aldatmak başka şey, bunu uğrunda can verilen dâvanın adına yapmak başka şeydir; ikincisi, yani 'her şeyin iyi gittiğine' dair zararlı bilgiler yaymak ve bu konuda teminat vermek... tam bir dalkavuk ruhun eseridir.

Sonra ordu ile parti arasında, özellikle her ikisinin geleneğe karşı tutumları bakımından bir paralellik bulunduğunu söylüyordu. Askerlikte ast üstüne karşı ne durumdaysa genç komünist de Eski Bolşevikler karşısında aynı durumdaydı. Her ikisinde de, yani hem orduda ve hem partide, genç kendisinden büyüklerin

iğne ile kuyu kazarak kurdukları hazır bir örgüte girmiştir. Bu bakımdan geleneğin burada "çok büyük bir önemi" vardır. Gelenek olmazsa sürekli bir ilerleme olamaz.

Ama gelenek katı bir kural ya da resmî bir el kitabı değildir: ezberlenmez ya da bir din kitabı gibi kabul edilmez; eski kuşağın söylediği her şeye yalnızca 'namus sözü' olduğu için inanılamaz; tersine, tabir yerindeyse, geleneğin ancak bir iç çalışma ile üstesinden gelinebilir; insan geleneği eleştirici bir gözle ele almalı ve bu şekilde sindirmelidir. Yoksa bütün yapı kumun üzerine kurulmuş gibi olur. Gençlere Famusov gibi gelenek aşılayan (Famusov klasik Rus komedisi tiplerindendir)... 'Eski Bolşevikler'den önce söz etmiştim: Bunlar 'yaşlılarınızdan öğreniniz, bizi ya da ölmüş amcanızı örnek alınız' derler. Ama ne amcadan ne de yeğeninden öğrenilecek bir şey vardır.

İhtilâlde ölümsüz hizmetler yapmış olan eski kadromuzun genç askerlerimizin gözünde büyük bir otoritesi olduğunu inkâr edemeyiz. Sonra ne kadar mükemmel bir şeydir bu, çünkü bundan yararlanılarak yüksek ve alt komuta kademeleri ve taban arasında kopmayan bir bağ kurulmaktadır. Ama bunun bir tek şartı var: Eskilerin otoriteleri gencin kişiliğini ezmemeli ve hele onları korkutmamalıdır... Yalnızca 'Evet efendim' demesini öğrenmiş bir insan hiçtir. Eski taşlamacı Saltikov bu gibiler için şu sözü söylemiştir: 'Seni serseme çevirinceye kadar evet, evet der dururlar.'

Troçki'nin Eski Bolşeviklere ilk saldırısı oldu bu. Ama yazı o kadar genel ve o kadar dolambaçlı yazılmıştı ki asıl anlamını pek az kimse kavrayabildi. Partinin ve ülkenin Politbüro'daki anlaşmazlıktan henüz haberi yoktu, ve resmî politikadan Troçki sorumlu tutuluyordu. Bu sırada Kırk Altılar hücrelerde konuşurlarken Troçki'nin kendilerini desteklediğini söylemekteydiler. Stalin ise bunlara verdiği cevapta Troçki'nin muhalefetle birlik olmak şöyle dursun tersine liderler içinde en çok disiplini savunanın Troçki olduğunu söyledi. Anlaşılan Troçki'nin de sabrını taşıran bu damla oldu. 8 Aralıkta parti toplantılarına Açık Mektup yazarak tutumunu belirtti. Yeni Yol'u tarihsel bir dönem noktası olarak tanımladı; ama tabana da birtakım liderlerin ardniyetleri bulunduğu ve eylemde Yeni Yol'u etkisiz bırakmaya çalıştıklarını söyledi. Kendi yarattığı makinaya esir olmamak, partinin görevi ve ödevidir, dedi. Taban yalnızca kendisine, kendi anlayışına, ve kendi teşebbüsüne ve cesaretine güvenmeliydi. Evet, parti kendi mekanizmasından vazgeçemezdi. Bu mekanizma merkezleştirilmiş

olarak çalışmalıydı. Ama bu mekanizma partinin bir aracı olmalıydı, partinin efendisi değil; merkezleşme zorunluğu demokrasi zorunluğuyla uyumlaşmalı ve dengelenmeliydi. "Şu içinde bulunduğumuz son dönemde böyle bir denge yoktur."

"Bürokratizm fikri, ya da en azından duygusu, partiyi oldukça yaygın kör bir yola götürür. Tehlikeyi gösteren sesler yükselmiştir. Yeni Yol kararı partideki değişmenin ilk resmî ifadesidir. Bu karar partinin, yani partideki 400.000 üyenin, kararı verimli bir hale getirmek ve bu konuda başarıya ulaşmak istedikleri oranda etkili olacaktır." Bundan korkan birtakım liderler, üye kitlesinin partiyi demokratik yoldan yönetecek kadar olgun olmadığını ileri sürmektedirler. Ama bu kitlenin politika bakımından olgunlaşmasını önleyen şey bürokratik himaye sisteminin ta kendisidir. "Partiye girmek ve partide kalmak isteyenlerden birtakım sıkı isteklerde bulunmak" elbette doğruydu; ama bir kere partiye girdiler mi üyeler kendilerine tanınan haklardan istedikleri gibi yararlanmalıydılar. Troçki, bundan sonra, dolaylı olarak gençlere başvuruyor, Eski Bolşeviklerin otoritelerini kesin olarak kabul etmemelerini gençlerden istiyordu. "Eski Bolşevikler devrimciliklerini ancak demokrasi çerçevesi içinde gençlerle sürekli işbirliği yaparak yaşatabilirler." Yoksa taşlaşırlar ve yozlaşarak bürokrasiye geçerler.

Troçki, Eski Bolşeviklerin karşısına "bürokratik yozlaşma" suçlamasıyla ilk olarak çıkıyordu ve böyle bir suçlama hâlâ yerindeydi. Suçlamasını bir benzetiyle açıklıyordu: İkinci Enternasyonal'in eskileri de devrimcilikten ayrılmış, reformist bir güç olmuş, büyüklüğünü ve tarihsel görevini kendi parti mekanizmasına feda etmişti. Ama Bolşevizmi tehdit eden yalnızca kuşaklar arasındaki çözülme değildi. Parti ile işçi sınıfı arasındaki çözülme daha da korkunçtu. Üyelerin ancak yüzde 15 ya da 16 sı fabrika işçileriydi. "İşçi sınıfından gelen elemanların gittikçe daha çok sayıda partiye akın etmelerini" istiyordu; mektubuna fırtınalı bir savaş çağrısı ile son vermişti:

Pasif itaatten, yüksek makamların her şeyi mekanik bir şekilde yoluna koyma sevdalarından, kişiliğin bastırılmasından, hizmetkârlıktan ve karyerizm'den (politikacılıktan) vazgeçelim! Bir bolşevik yalnızca disiplinli bir insan değildir; o, aynı zamanda, her durum ve her sorun karşısında kendisine göre sağlam bir görüşe sahip olan ve bu görüşü

yalnız düşmanlarına karşı değil, kendi partisi içinde de cesaretle ve bağımsız olarak savunan insandır. Bugün belki azınlıkta kalır... kabul eder... ama bu durum onun her zaman yanlış yolda olduğunu göstermez. Belki o yeni bir görevin ya da dönüşün gerekliliğini başkalarından önce görmüş ya da anlamıştır. Sorunu, gerekirse, bir ikinci, bir üçüncü, bir onuncu kere durmadan ortaya atacaktır. Böylece partisinin yeni görevi iyice teçhiz edilmiş olarak ya da gerekli dönüşü organik bir karışıklığa ve hizip çatışmalarına meydan vermeden uygulamasına yardım etmekle partisine de bir hizmette bulunmuş olacaktır.

İşte asıl mesele buradaydı. Çeşitli görüşlerin, programla uyuştuğu sürece, kendi içinde serbestçe tartışılmasına izin veren bir parti fikrini Troçki böylece ortaya atıyor, Üçler tarafından Bolşevizmin özü diye savunulan sert parti kavramının karşısına bu fikri çıkarıyordu. Parti elbette "hiziplere bölünmemeliydi"; "hizipçilik" aşırı merkezciliğe ve bürokrasi hâkimiyetine karşı yalnızca aşırı ve bozuk bir tepkiydi. Hizipçiliğin nedeni ortadan kalkmadıkça hizipçilik sürüp giderdi. Bu bakımdan, "parti mekanizmasını yenilemek", "mumyalaşmış bürokratların yerine kendisini partiye vermiş taze elemanları" getirmek, ve her şeyden önce, ilk eleştiri, itiraz, ya da protesto karşısında birbiri ardına ceza salvoları sallayan kimseleri "yüksek mevkilerden atmak" gerekiyordu "... Yeni Yol, bundan böyle, hiç kimsenin partiyi terörize etmek cesaretini gösteremiyeceği inancını herkeste yaratmakla işe başlamalıdır."

Böylece Troçki on ikinci kongrede Lenin'le birlikte patlatmayı düşündüğü bombayı, sonunda, hemen hemen dokuz aylık bir gecikme ile, yalnız başına atmıştı. Ama bu gecikme bir felâket olmuştu. Stalin bu arada parti mekanizmasını yeniden ele geçirmiş, örgütteki her kolun önemli yerlerine kendi adamlarını ve biraz da Zinoviyev'in adamlarını getirmiş, üstü kapalı laflarla, iftiralarla, fısıltılarla onları ileride Troçki ile çıkacak çatışmaya iyice hazırlamıştı. Şimdi işte bu sekreterler ordusunu harekete geçiriyordu.

Troçki'nin mektubu parti toplantılarında okunduğu zaman pandomima ortaya çıktı. Birçokları bu mektubu uzun zamandır bekledikleri bir mesaj saydılar; mektubun iki yüzlü insanlara yeniden arkasını çeviren ve yeniden ezik ve horlanmış olanların başına geçen büyük bir devrimcinin yüce bir çağrısı olduğunu söylediler. Daha son günlere kadar suçladığı muhalefet gruplarının üye-

leri bile bu çıkışı iyi karşıladı, Troçki'nin kendilerine karşı sert davranmasında bile yalnızca temiz ve yüce bir duygunun hâkim olduğunu söylediler. İçlerinden biri şöyle yazdı: "Troçki Yoldaş, siz, Rus Komünist Partisinin ve Komünist Enternasyonalin bir lideri olarak ve devrimci görüşleri, her zaman kast tekelciliğine ve darkafalılığa yabancı kalmış bir insan olarak konuşuyorsunuz." Başka biri de şöyle yazıyordu: "Sizi, Sovyet Rusya'da siyasî intikam düşüncesinden uzak kalmış liderlerden biri sayıyor ve size yaklaşıyorum, Troçki Yoldaş." Ama birçok Bolşevikler Troçki'nin kuldandığı dile ve partiyi kötü göstermesine kızdılar; bir kısmı da bu çıkışı, partinin, arkadan vurulması olmasa bile, partiye karşı durup dururken yapılmış bir hakaret saydı. Sekreterler bu ikinci tip Bolşevikleri topladı, örgütledi, kışkırttı, olabildiğince öfkelendirdi ve onlara gerçek güçlerinin dışında bir ağırlık kazandırdı. Bunların eline her türlü propaganda aracı verildi, toplantılarda bu gibilere daha çok zaman ayrıldı, büyük gazetelerin, mahallî bültenlerin tartışma sütunlarında onlara daha çok yer verildi. Bu gazeteler ve bültenler taşradaki halkoyunun oluşumunda büyük bir rol oynuyordu.

Muhalefet taraftarları parti toplantılarında, genellikle sayı ve açık konuşma bakımından, parti mekanizmasını yeniyordu. Ama parti kollarında yapılan toplantıların gürültü patırtıları geçtikten sonra örgüt adına konuşan, kabul edilen kararları uygulayan, kararları uyutup uyutmamaya, uyutmayacaksa ne dereceye uygulayacağına karar veren yine sekreterler oluyordu. Bir sekreter bir toplantıda artık yönetemiyeceği bir hava ile karşılaşınca ertesi toplantıyı daha dikkatle hazırlıyor, adamlarını topluyor, muhalefete engel oluyor ya da muhalefeti susturuyordu.

Tartışmalar partinin on üçüncü kongresinde bir sonuca bağlanmalıydı. Kongreyi de bu sekreterler hazırlayacaktı. Delegeler dolaylı yollardan seçiliyor ve seçim birkaç aşamadan geçiyordu. Sekreterler her aşamada muhalefeti tutanlardan kaç kişinin seçildiğini kontrol ediyor, bir sonraki aşamada seçilen muhalifleri listeden çıkarmaya çalışıyorlardı. Moskova'daki alt hücrelerde muhalefetin ne kadar oy aldığı bugüne kadar açıklanmadı; Kırk Altılar, alt hücrelerin barajı olan bölge kongresinde, aldıkları oy oranının yüzde 36 dan aşağı olmadığını iddia etmişlerdir. Bugüne kadar bu iddiayı inkâr eden çıkmadı; ama bundan sonraki baraj-

da, yani *gubernia* kongresinde, bu oran yüzde 18'e düştü. Muhalefet bundan şu sonucu çıkardı: temsil yüzdesi en aşağıdan en yukarıya doğru giden seçimlerde ayni oranda düşüyorsa, demek ki Moskova örgütünün büyük çoğunluğu muhalefeti tutuyordu. Hemen hemen kesinlikle doğruydu bu. Ama çoğunluğun tepesinde sekreterler vardı.

Üçler bu tartışmayı kısa kesmek niyetindeydiler. Troçki'nin mektubuna korkunç derecede şiddetli bir karşı-suçlama salvosuyla cevap verdiler: Politbüro ile birlikte Yeni Yol'a oy verdikten sonra Politbüro'nun niyetlerine karşı iftirada bulunmak düpedüz kalleşlikti. Devrim erdemlerinin ve geleneğinin kaynağı olan Eski Bolşeviklere karşı gençleri kışkırtmak bir cinayetti. Partilileri parti mekanizması aleyhine çevirmeye çalışmak ve çevirmek ahlâksızlıktı, çünkü partinin kendi mekanizmasına ne kadar önem verdiğini, üzerine ne kadar titrediğini bütün iyi yürekli Eski Bolşevikler biliyorlardı. Hiziplerin yasaklanması konusunda Troçki'nin söylediği sözler kaçamaklıydı. Troçki partide birliğin sağlanması için bu yasağın gerekli olduğunu biliyordu ve kaldırılmasını açıktan açığa istemeğe cesaret edememişti; ama el altından gizlice bozmaya çalışmaktaydı. Troçki, partideki rejimi bürokratlıkla suçlarken yanlış kapı çalıyordu; kitlelerde aşırı ve tehlikeli bir demokrasi hırsı uyandırırken ateşle oynadığından haberi yoktu. Sanki işçilere sesleniyordu; oysa öğrencilere ve aydınlara, yani küçük burjuvalara yaranmaya çalışıyordu. Tabanın haklarından ve sorumluluklarından söz etmesinin asıl nedeni kendi sorumsuzluğunu, büyüklük hevesini ve kursağında kalan diktatörlük hırsını gizlemekti. Parti mekanizmasına karşı nefret beslemesi, Eski Bolşeviklere küfretmesi, başkalarını hiçe sayan bireyciliği, Bolşevik geleneğine karşı saygısızlığı, herkesçe bilindiği gibi köylüyü "küçümsemesi", partiden hiç bir zaman Leninizmi anlayamamış bir yabancı, ıslah olmayan bir yarı-Menşevik kalmış olduğunu gösteriyordu. Çeşitli muhalefet guruplarının sözcülüğünü yapmaya kalkışmakla, partiye her yandan baskı yapan, parti birliğini bozmaya, partiye kendi görüşlerini ve saplantılarını sokmaya çalışan bütün küçük burjuva elemanlarının —bilinçli şekilde olmasa bile— önderliğini kabul etmiş oluyordu.

Uzun parti-içi muhalefet tarihinde o zamana kadar kimseye böylesine ağır suçlar yorulmamış ve hiç bir muhalefet parti me-

kanizmasınca 1923 muhalefeti kadar amansızca ezilmemiştir. İşçi Muhalefeti'ne yapılanlar bunun yanında çok dürüst, hemen hemen yumuşak kalır. 1921'den önceki muhalefet genellikle söz ve örgütlenme özgürlüğünden yararlanmıştı. Peki, parti mekanizmasının büyük eleştiricisine karşı bu kadar sertlikle ve öfkeyle harekete geçilmesi nedendi?

Üçler, Troçki'yi kendi alanında, yani açık tartışmalarda yenecek durumda değillerdi. Giriştiği saldırı çok tehlikeliydi: Açık Mektubu ve *Yeni Yol* konusunda yazdığı birkaç yazı her yanda yankılar uyandırmış, herkeste heyecan, öfke ve savaşma isteği yaratmıştı. Üçler bu durumda gerçekleri bozmakla ve örtmekle kalmadılar. Aynı zamanda, Troçki'nin tutumundaki, gerçek ya da görünürdeki kusurlarını ve tutarsızlıklarını da ortaya döktüler ve bu tutarsızlıklarından ellerinden geldiğince yararlandılar. Troçki bu tartışmada her zaman Bolşeviklerin iktidarda tek başlarına kalmalarından yana oldu; İhtilâlin yaşaması için tek garanti olmak üzere bu tekelin sürdürülmesini Üçlerden daha fazla direnerek partiden istedi; bu tekelin savunulmasını ve pekiştirilmesi konusundaki isteğini tekrar tekrar belirtti. Troçki'nin yalnızca Eski Bolşeviklerin parti içinde sağladıkları ve bütün mekanizmaya uyguladıkları iktidar tekeline itiraz ediyordu. İkincisinin, birinci durumun devamı olduğunu, partinin tekelini ancak Eski Bolşeviklere devretmekle sürdürebileceğini isbat etmek hasımları için güç olmadı. Troçki 400.000 üyenin yargısına güvenmek ve politikanın biçimlendirilmesinde bunların katkıda bulunmalarına tamamiyle izin vermek gerektiğini söylüyordu. Peki öyle ise, diye soruyorlardı hasımları, parti neden Lenin'in görüşlerine uyarak ve Troçki'nin de onayı ile üyelere karşı son yıllarda eski güveni göstermiyordu? Bunun nedeni partiye yabancı elemanların, Eski Menşeviklerle döneklerin ve dahası N.E.P.'cilerin sızmış olması değil miydi? Sağlam Bolşeviklerden birkısmı bile yoldaşlarına karşı yabancılaşmamışlar mıydı? İktidar ve imtiyaz yüzünden yozlaşmamışlar mıydı? Troçki yüzbinlerce üyenin atılmasıyla yapılacak bir temizlemenin partiyi yeterince temizliyeceğini ve birliğini yeniden kuracağını söylemişti. Ama Lenin ile Merkez Komitesi hiç de öyle olmadığını kaç kere söylememiş miydi? Böyle bir şeyin yeni ve peryodik temizlemelere yol açacağını daha o zamandan söylememişler miydi? Zinoviyev'in tek parti yüzünden partide

ister istemez "bilinçsiz Menşeviklerin" ve "bilinçsiz Sosyal Devrimcilerin" bulunduğu sözüne o zaman katılmamışlar mıydı? Hiç bir temizleme, olgunlaşmamış olanları tasfiye etmek şöyle dursun, yabancı elemanları bile tasfiye edemiyecekti. Partiden atılacak olanlar sonra yeniden partiye gireceklerdi: her yeni giren grupla birlikte partiye iyi ve kötü niyetli insanlar sokulacaklardı. Bir yıl içinde üyelerinin üçte birini atmak zorunluluğunu duyan bir "parti", kendi kitlesinin yargısına nasıl güvenebilir, bu kitleye bütün hakları nasıl verebilirdi?

Troçki, Bolşevizmin bütün düşmanlarını susturmak istemesinin zorunlu bir sonucu olarak kendi kendisini de mantık dışı (irrasyonel) bir şekilde susturmasına karşıydı. Ama parti, kendi içindeki siyasî eğilimlerin serbestçe yarışmasına göz yumacak olursa o zaman "bilinçsiz Menşevikler" ortaya çıkmazlar mıydı? Belirli bir görüş çevresinde toplanıp partiyi parçalamazlar mıydı? Ama sert disiplinli bir sistemde çeşitli görüşlerdeki insanlar ayrı ayrı düşündüklerini hiç olmazsa bilmezler ve fikirlerini açığa vuramazlardı; böylece mekanik bir birlik sağlanmış olurdu. Üçleri tutanlar arasında birkısım şüpheciler Troçki'nin değindiği tehlikelerin yeterince doğru olduğunu görüyorlardı: Eski Bolşevikler yozlaşabilirlerdi; sert parti sistemi hoşnutsuzluk yaratabilir ve şurada burada bölünmelere kadar gidebilecek şiddetli tepkilere yol açabilirdi. Parti bunları zamanında tesbit etmek, daha çekirdek halindeyken önlemek ve partinin geri kalan kısmını bu tehlikeden korumak zorundaydı.

Başka bir deyişle, parti, geleceğini üyelerin eline bıraksa da, Eski Bolşeviklere teslim etse de yine proleter - sosyalist görüşünü yitirmek, "yozlaşmak" tehlikesiyle karşı karşıya idi. Bu durum, ulus çoğunluğunun sosyalist görüşe katılmamasından, emekçi sınıfın hâlâ dağınık olmasından, ve devrimin batıya yayılmaması yüzünden, Rusya'nın gerek madde ve gerek moral bakımından, kendi kaynaklarına dönmek zorunda kalmasından ileri geliyordu. Bu durumda "yozlaşma" ihtimali çoktu; şuna karar vermeliydi: bu yozlaşmanın kaynağı çeşitli görüşlere sahip olan üye kitlesi miydi, yoksa Eski Bolşevikler miydi? Eski Bolşeviklerin, daha çok Eski Bolşevik çoğunluğunun, 400.000 nominal parti üyesinin yargısından ve siyasî içgüdüsünden çok, kendi sosyalist geleneğine ve karakterine sonsuzcasına güvenmesi elbetteki normaldi. Ama Troç-

ki Eski Bolşeviklerin çekilmelerini istemiyordu ki. İstediği şey, onların otoritelerini demokratik yollarla sürdürmeleriydi. Ama Eski Bolşevikler bu metodlarla amaca varılamıyacağı kanısındaydılar, ve bunda da belki haklıydılar. Böyle bir tehlikeyi göze almak istemiyorlardı; elde ettikleri siyasî imtiyazları sürdürmekte gizli çıkarları vardı.

Troçki'nin parti içinde yapılmasını istediği reform ancak bir başlangıç olarak partinin 1917 yılında kurmak istediği özgür Sovyet kurumlarının yeniden yaratılmasıyla, yani bir işçi demokrasisine dönülmesi ve tek parti sisteminin yavaş yavaş bırakılmasıyla gerçekleşebilirdi. Troçki bunu da düşünmüyor değildi; ama söylemiyordu. Ya bu sorunun ortaya atılması ve bu yüzden tek parti sisteminin zayıflatılması zamanının gelmediğine —bunu kabul etmişti zaten— inanıyordu; ya da yeni ve yıkıcı suçlamalarla karşılaşmak ve tartışmayı gereksizcesine karıştırmak istemiyordu. Belki her iki nedenin de rolü vardı. Aslında Troçki Bolşevikler için ikili bir imtiyaz istemekteydi: hem özgürlük tekeli hem de iktidar tekeli onların elinde bulunmalıydı. Oysa bu iki imtiyazın birbiriyle bağdaşması imkânsızdı. Bolşevikler iktidarda kalmak istiyorlarsa özgürlüklerinden fedakârlık edeceklerdi.

Troçki'nin tutumunda başka bir güçsüz yan daha vardı: Troçki, partinin proleter - sosyalist görüşten ayrılmamasını istiyordu. Öteyandan ise o sırada fabrikalarda çalışmakta olan işçilerin partide küçük bir azınlık —altıda bir— teşkil ettiğini söylüyordu. Parti üyelerinin çoğu sanayideki yöneticiler, memurlar, subaylar, komiserler, parti memurları v.b. idi (Bunların birkısmı proletarya sınıfından gelmeydi, ama Sovyetlere Çarlıktan miras kalan profesyonel bürokrasinin içinde kaynamıştılar). Bu bakımdan parti-içi demokrasinin gerçekleştirilmesi halinde bile işçilerin etkisi önemsiz kalmaya mahkûmdu ve bürokratik elemanlar da ister istemez ağır basacaklardı. Bu yüzden Troçki partiye daha çok sayıda işçi alınmasını ve "proleter hücrelerinin" takviye edilmesini istiyordu. Ama, aynı zamanda, partinin emekçi sınıfından yeni üyeler alırken çok dikkatli davranmasını ve bu işi titizlikle düzenlemesini de istemekteydi. Yoksa siyasî bakımdan ham ve uygarlaşmamış bir kitle partiyi bozabilirdi. Durum, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, oldukça paradoksal görünüyordu. Demokratik kuramların uygulanması partiyi demokratik bir duruma sokmıyacaktı. Yalnız-

ca bürokrasiyi güçlendirmiş olacaktı. Sonra, parti kapılarını işçi sınıfına ardına kadar açmakla da ruh bakımından daha çok yükselmiyecek ve daha sosyalist olmayacaktı.

Peki o halde partinin proleter görüşü neydi? Bu konuda şöyle bir sonuca varılabilirdi: Bolşevik liderleri —aralarında Troçki de olmak üzere— partinin sosyal oluşumu (kompozisyonu) ve emekçi sınıfın gerçek tutumu ile ilişkisi olmayan bir hayale saplanmıştılar. Yarı mitolojik sözlerle, hiç olmazsa kısmen, yürütülen parti-içi Bolşevik tartışmalarında partinin (ve sonra Eski Bolşeviklerin) işçi sınıfı vekâletini üstlerine almışlar gibi bir havaları vardı. Tartışmaya katılan taraflardan hiç biri bu vekilliği açıkça ve tamamiyle kabul etmiyordu. Hiç biri proletaryanın desteği de olmasa proleter sosyalizmi ülküsünü yürütmek zorunda olduğunu söylemiyordu. Bunu kabul etmek demek bütün bir Marxizm ve Bolşevizm geleneğini yıkmak demekti. Bu tatsız gerçeği örtmek ve yorumlamak için ortaya birtakım ustaca hazırlanmış fikirler atmaları, kendine özgü, özel ve kaypak bir dil kullanmaları gerekmişti. Bu konuda en çok günahı olanlar Üçlerdi. Bu vekillik hayali, sonunda Stalinizmin katı tapmacılığı haline gelecek, orada donup kalacaktır. Ama, vekillik sürecini kısmen tersine çevirmeye çalışan ve yeni mitolojinin gittikçe kalınlaşan dokusunun iplerini çözmeye çalışan Troçki bile bu mitolojiye kapılmaktan kendisini kurtaramıyacaktır (*)

Aslında Bolşevik bürokrasisi toplumda da devlette de siyasî bakımdan faal olan örgütlenmiş tek güçtü. Emekçi sınıfın elinden kaçan siyasî iktidara sahip çıkmıştı; bütün sosyal sınıfların üstünde duruyor, *siyasî* bakımdan onlardan ayrı kalıyordu. Buna rağmen partinin sosyalist görüşü yalnızca bir masaldan da ibaret değildi. Bolşevik bürokrasisi, sübjektif olarak, kendini yalnızca sos-

(*) Menşeviklerle liberallerin Bolşevizmi Jacobinizme benzetmelerini «gereksiz ve tutarsız» bulan Troçki, Jacobinlerin taraftarları arasında sosyal bir olgunluk bulunmaması yüzünden çöktüklerini, bu bakımdan bolşeviklerin «daha elverişli» durumda bulunduklarını yazmıştı. «Proletarya (Rus) ihtilâlinin hem çekirdeği hem de sol kanadıdır... **Proletarya siyasî bakımdan o kadar güçlüdür ki,** belirli sınırlar içinde, yeni bir burjuvanın ortaya çıkmasına izin verirken... **devlet iktidarının uygulanmasına... doğrudan doğruya... köylüyü de katabilmektedir.**» **Yeni Yol,** s. 20-.21

yalizmin temsilcisi saymakla ve kendine özgü bir proleter ihtilâli geleneği kurmakla kalmamıştı. Objektif olarak da, olayların zoruyla, ülkenin kollektivizme doğru ilerlemesinde başlıca etken ve öncü olmak durumunda da kalmıştı. Bürokrasinin davranışlarına ve politikalarına eninde sonunda yön veren de, bürokrasinin Sovyetler Birliğinin devlet elinde bulunan sanayi kaynaklarından sorumlu olmasıydı. Bu bürokrasi, herhangi bir sosyal sınıftan çok, ekonomide "özel sektör" karşısındaki "sosyalist sektör"ün çıkarlarını temsil ediyordu; "sosyalist sektör"ün genel çıkarları işçi sınıfının genel ya da "tarihsel" çıkarlarıyla ne kadar uyuşuyorsa Bolşevik bürokrasisi de bu sınıfın adına hareket ettiğini o kadar iddia edebilirdi yalnızca.

"Sosyalist sektör"ün kendi istekleri ve kendine özgü bir mantığı vardı. İlk istediği şey şuydu: kapitalizmin topyekûn yeniden kurulmayacağını ve özel teşebbüse, kısmen de olsa, yer verilmeyeceği kendisine temin edilmeliydi. Kendi gelişim mantığına göre ekonominin kamu sektörüne giren bütün kollarında ve bu kolların gelişmesinde bir planlama ve koordinasyon gerekliydi. Yoksa daralmanın ve çökmenin önüne geçilemezdi. Kamu sektörünün gelişmesi, hiç olmazsa kısmen, "özel sektör" zararına, bu sektörün kaynaklarını yutarak sağlanmalıydı. Bu da devlet ile özel mülkiyet arasında bir çatışmaya yol açacaktı; ve bu çatışmada Bolşevik bürokrasisi eninde sonunda "sosyalist sektör"den yana olmaktan başka bir şey yapamazdı. Ama o zaman da sosyalizmi gerçekleştirmiş olmayacaktı; çünkü sosyalizm, iktisadî alanda bolluğu, yüksek yaşama, eğitim ve genel uygarlık düzeyini, sosyal aykırılıkların ortadan kalkmasını, insanın insana hâkim olmasının önlenmesini ve toplumun genel dönüşümüne uyan manevi bir ortamın bulunmasını gerektiriyordu. Ama bir Marksist için kamulaştırılmış ekonomi, sosyalizmin ana şartı, gerçek temeliydi. Bu temelde bile sosyalizmin kurulmamış olabileceğini düşünmek çok doğruydu. Ama bunsuz da sosyalizmin kurulabileceği düşünülemezdi. Bolşevik bürokrasisinin bu temeli savunmaktan başka bir çaresi yoktu.

Bolşevik bürokrasisi o sırada, yâni 1923-24 yıllarında bağlı olduğu çıkarların niteliğini şöyle böyle biliyordu. Rusya'daki sanayi kaynaklarının o zamana kadar görülmemiş ölçüde kendi emrine geçtiğini görünce şaşırıp kalmıştı; bunları nasıl kullanacağını bi-

lemiyordu. Malına düşkün olan köylüye ürkek ürkek, dahası korkarak, bakıyordu; hele bir ara köylünün isteklerine "sosyalist sektör"ün isteklerinden çok yer vermek bile istemişti. Bolşevik bürokrasisi ancak uzun sarsıntılardan ve iç kavgalardan sonra kendisini yalnız ve değişmez olarak "sosyalist sektör"ün yanında buldu ve artık yalnızca onun ihtiyaçlarını düşündü.

Troçki'nin, bürokrasinin siyasal saplantılarına ve şımarıklıklarına karşı savaş açtığı sırada bile, bu bürokrasiyi "tarihteki görevi"ne karşı uyandırmaya çalışması, uyandırması alınyazısının garip bir cilvesidir. İlk sosyalist birikim kuramının amacı buydu. Ama bu birikimin uygulanacağı şartlar içinde, işçi demokrasisi ile uyuşmasına pek imkân yoktu. İşçilerden, devlet yatırımlarının artırılması için, Troçki'nin istediği şekilde, "gündeliklerinin yarısını" devlete bırakmaları beklenmezdi. Devlet "gündeliklerinin yarısını" ellerinden zorla alacaktı: bunu yapması için de işçilerin ellerinden her türlü karşı koyma silâhlarını alması ve işçi demokrasisinin son izlerini de ortadan kaldırması gerekiyordu. Troçki'nin 1923'de açıkladığı programın iki yanı birbiriyle uzlaşamazdı. Yakında anlaşılacaktı bu. İşte Troçki'nin durumundaki güçsüzlük de bundan ileri geliyordu. Bürokrasi programının bir yanına —yani işçi demokrasisi isteyen yanına— şiddetle ve öfkeyle saldırmıştı; ama büyük bir direnmeden, kararsızlıktan ve gecikmeden sonra, ilk birikim denen öteki yanını hemen uygulamaya geçecekti.

Yeni yıla girildiği sırada on üçüncü kongre hazırlıkları ve muhalefete karşı açılan kampanya büyük bir hızla devam ederken Troçki'nin sağlığı daha da bozuldu. Ateşi devam ediyordu. Fizik olarak zayıflamış ve çökmüştü. Yaklaşan bir yenilgi duygusunun altında ezilmeye başlamıştı. Kendisine karşı açılmış olan, korkunç suçlamalar, iftiralar ve hiylelerle sürdürülen kampanya ona hâlâ bir rüya gibi geliyordu, ama yine de içinde bir çaresizlik duygusu vardı. dâvâsını yalnız başına savunabiliyordu, ama yazdığı yazılar bu gürültü patırdı içinde boğulup gitmekteydi (*Yeni Yol* adındaki broşürün bile devlet matbaalarındaki basımı, broşürün kongreden önce hücrelere dağılmasını önlemek üzere ertelenmişti). Sinirlilikle umursamazlık arasında bocalayıp duruyordu. Doktorlar kendisine Moskova'dan ayrılmasını —o yıl Moskova'da çok sert bir kış ol-

muş, buzlar aylarca ortadan kalkmamıştı— ve Karadeniz'in Kafkasya kıyılarında tedavi edilmesini tavsiye ettikleri zaman başkentin ağır havasından kaçmak için bunu fırsat bildi (*).

16 Ocak 1924 günü on üçüncü kongre açıldığında yolculuğa hazırlanıyordu. Üçler, Troçki'yi ve Kırk Altıları "Leninizmden küçükburjuvaca bir sapma" olarak suçlayan gösterişli bir karar tasarısı hazırlamışlardı. Kongre oturumlarında hemen hemen yalnızca bu sorun konuşuldu. Troçki olmadığı için muhalefetin görüşünü Pyatakov, Preobrajenski, V. Smirnov ve Radek savundu. Üçler ile Üçleri destekleyenler bütün kinlerini döktüler; verdikleri cevaplar gazetelerin sütunlarını doldurdu. Sonucun ne olacağı belliydi: Genel Sekreterlik, seçimleri o şekilde yönetti ki, Troçki'yi suçlayan tasarı aleyhine yalnızca üç oy çıkabildi. Zinoviyev ile Stalin'i tutan üyelerin kongrede muhalefetin etkisi konusunda yaptıkları korkunç açıklamalara göre bu oy sayısı gülünç denecek derecede azdı bile; sonucun kötü bir şaka sayılması gerekirdi (**). Ama Üçler bütün normal siyaset kurallarını bile hiçe saymıştılar. Amaçları kendilerini hiç bir şeyin durduramıyacağını ve bütün direnmenin yararsız olduğunu partiye göstermekti. Ne kadar bağrılıp çağrılırsa çağrılsın, ne kadar protesto edilirse edilsin resmî kararlar üzerinde en ufak bir etki yapılamıyacağını parti hücreleri biliyorlardı artık.

Troçki, 18 Ocakta, kararı beklemeden, güneye doğru uzun bir yolculuğa çıktı. Üç gün sonra treni Tiflis'te durdu. Tren manevra

(*) Sağlık Komiseri Semaşko ile beş Kremlin doktorunun, Troçki'nin sağlık durumu konusunda hazırladıkları raporda, Troçki'nin nezleden muzdarip olduğu, yukarı solunum organlarında katarak bulunduğu, bronşit bezlerinin şiştiği ve ateşinin devamlı olarak çıktığı (38'i geçmiyordu) kilosunu ve iştahını kaybettiği, çalışma yeteneğinin azaldığı bildirilmekteydi. Doktorlar hastanın bütün görevlerinden uzaklaştırılmasını, Moskova'dan ayrılmasını, «en azından iki ay hava değişimi» yapmasını tavsiye ediyorlardı. 21 Aralık 1923 tarihini, taşıyan rapor **Pravda**'nın 8 Ocak 1924 günlü sayısında çıktı.

(**) Rikov'a göre, Pyatakov Moskova'da konuştuğu bütün parti hücrelerinde muhalefete çoğunluk oyu sağlamıştı. **(13 Konferentsya, RKP** (b), s. 83-91) Yaroslavski, tartışmalar durdurulmadan önce Moskova'daki askeri parti hücrelerinden üçte birinin muhalefete oy verdiğini, öğrenci hücrelerinden çoğunun da aynı şekilde muhalefete oy verdiğini söylemişti. (Aynı kitap, s. 123-6)

yaparken Stalin'den şifreli bir telgraf geldi: Lenin ölmüştü. Troçki başından vurulmuşa döndü. Lenin'in doktorları, ve daha çok Troçki, Lenin'in kurtulacağını sanmışlardı. Ölen liderin anısına güçlükle bir mesaj yazdırabildi ve yayımlanmak üzere gazetelere gönderdi: "Lenin yok artık. Bu kelimeler kocaman bir kayanın denize yuvarlanışı gibi kafama iniyor." En ufak bir umut kalmamıştı artık: Lenin dönmeyecek, Üçleri dağıtmayacak, Troçki'yi suçlayan kararları yırtmıyacaktı.

Troçki bir an Moskova'ya dönmeyi düşündü. Stalin'le temasa geçti, fikrini sordu. Stalin, ertesi gün yapılacak cenaze törenine yetişemiyeceği cevabını verdi, orada kalmasını, tedaviye devam etmesini tavsiye etti. Oysa Lenin'in cenazesi birkaç gün sonra, 27 Ocakta kaldırıldı. Stalin'in Troçki'yi inceden inceye düzenlenmiş cenaze töreninden uzakta tutmasının elbetteki bir nedeni vardı: törende Üçler bütün dünya karşısında Lenin'in halefleriymiş gibi görüneceklerdi. Troçki, ateşler içinde yana yana Suhum adındaki deniz kenarı sayfiyesine doğru yoluna devam etti. Suhum'da yarı tropikal güneş altında, palmiyelerin, mimoza çiçeklerinin ve kamelyelerin arasında, sanatoryum balkonunda günlerce yapayalnız oturdu. Lenin ile olan garip kader birliğini, 1902 de Lenin'in kendisini karşılamasıyla başlayan dostluğunu, sonraki anlaşmazlıklarını, yeniden biraraya gelişlerini, ihtilâli birlikte yürüttükleri fırtınalı ve başarılı yılları düşündü. Hayatının başarılı kısmı Lenin'le birlikte gömülüp gitmişti sanki.

Anılar, anılar, ateş, karanlık ve yalnızlık. O sırada Lenin'in zavallı ve avutulmaz karısından gelen sıcak bir mesaj, daha düne kadar bütün dünyada cesareti ve gücüyle nam salan adama bir parçacık rahatlık verebildi. Mesajda, Lenin'in dul eşi, ölmezden az önce Lenin'in, Troçki'nin kendi hakkında yazdığı karakter çözümlemesini okuduğunu, beğendiğini, özellikle Troçki'nin kendisiyle Marx arasında yaptığı karşılaştırmadan hoşlandığını bildiriyordu; Lenin'in Londra'da kendisini ilk gördüğü gündenberi hayatının sonuna kadar Troçki'ye karşı aynı dostluk duygusunu beslediğini Troçki'nin bilmesini istiyordu (*).

(*) Yıllarca sonra, Troçki sürgünde olduğu sırada. Krupskaya Kont M. Karolyi ile karısına şunu söylemişti: "Troçki, Vladimir İlyiç'i çok severdi; öldüğünü öğrendiği zaman bayıldı. iki saat ayılmadı." **Memoires of Michael Karolyi.** s. 265.

Sonra yeniden ortalık karardı; ve hasta adamın hayali durmadan anılar içinde yüzerken oğlu Lyova'dan gelen bir mektup onu yeniden günlük dertlerin içine çekti: Lyova Moskova'da cenaze töreninin nasıl bir tiyatro gibi sahneye konulduğunu, muazzam kalabalıkların Lenin'in tabutu önünden nasıl geçtiğini anlatıyor, ve babasının orada bulunmayışına çok üzüldüğünü ve hayret ettiğini bildiriyordu.

Anlaşılan Troçki ancak delikanlı oğlundan gelen acı mektubu okuduktan sonra Moskova'ya dönmemekle büyük bir hata işlediğini anladı. Lenin'in tabutu önünden geçen kalabalıklar Politbüro üyelerinin tabut başında nöbet tuttuklarını görmüşler, Troçki'nin ise orada bulunmadığını farketmişlerdi. Törenin sembolik yanı hayallerini gıcıklamıştı; bu hava içinde Troçki'nin orada bulunmayışına şaşmışlardı. Bunun nedeni acaba, Üçlerin dediği gibi, kendisini büyük ölüden ayıran görüş farkları mıydı? "Leninizm'-den küçük-burjuvaca sapma"sı mıydı?

Troçki'nin cenazede bulunmayışı Moskova'da dedikoduları ve söylentileri yalnız artırmakla kalmadı. Troçki'nin düşmanlarına da büyük alanlar açtı. Kremlin'de büyük bir faaliyet vardı; büyük kararlar alınıyordu. Hükümette ve partide Lenin'in yerine geçecek adamın tayini, formalitelere uygun bir şekilde yapıldı: Rikov, Lenin'in yerine Halk Komiserleri Kurulu Başkanı oldu; Rikov'dan boşalan Millî Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlığına da Dzerjinski getirildi (Rikov'un Lenin'in yerine Kurul Başkanlığına getirilmesinin nedeni Lenin'in yardımcısı olmasıydı. Troçki bu görevi kabul etmiş olsaydı Rikov'u Troçki'nin başına getirmek zorlaşırdı). Bundan sonra Üçler Savaş Komiserliğini ele geçirmek için yeni ve daha kararlı bir adım attılar: Troçki'nin kendisine bağlı olan yardımcısı Sklyanski'yi Komiserlikten uzaklaştırdılar ve Suhum'a bir heyet göndererek Sklyanski'nin yerine Zinoviyev'in adamı olan Frunze'nin getirildiğini bildirdiler. Frunze, bir yıl sonra da Troçki'nin yerine geçecekti. Politbüro ile Merkez Komitesi on üçüncü kongrenin muhaliflere karşı aldığı kararları da uygulamaya başladı: Muhaliflere katılmış olanlardan birçoğu daha görevlerinden alındı, aşağı işlere verildi ya da azarlandı. Propaganda dairesi Lenin tapmacılığı yaratmak için bütün hızıyla çalışıyor, Lenin'den alınan parçaları ayrı görüşte olanlara ve eleştirilere karşı bir din

kitabı gibi kullanılıyordu. Bunun amacı her şeyden önce Troçkizme karşı "ideolojik bir silâh" yaratmaktı.

Ve Üçler, Troçki'nin eleştirilerinden, hepsini değilse bile, çoğunu kendilerine mal ettiler. Troçki, partideki bürokratik bozulmanın daha çok "proleter hücreleri"nin güçsüzlüğünden doğduğunu söylemiş ve partiye işçi sınıfından daha çok sayıda üye alınmasını istemişti. Troçki'nin bu teklifini işçiler çok iyi karşılamışlardı. Üçler de fabrikalarda hemen bir üye yazılma kampanyası açmaya karar verdiler. Ama Troçki partiye üye alınmasında dikkatli davranılmasını istediği halde, onlar kitle halinde üye almaya, partiye girmek isteyen her işçiyi kabul etmeye, ve bütün alışılmış sınavları ve şartları bir yana bırakmaya karar vermiştiler. On üçüncü kongrede bir hamlede 100.000 işçinin alınmasını tavsiye etmiştiler. Lenin'in ölümünden sonra, partinin kapılarını daha da açtılar: 1924 yılı Şubat ayı ile Mayıs arasında partiye 240.000 işçi alındı. Proletaryanın seçkinler zümresi ve öncüsü olması dolayısıyla partiye ancak siyasî olgunluğa erişmiş ve kavgada pişmiş insanların alınabileceğini söyleyen Bolşevik örgüt ilkesiyle alay etmek demekti bu. Yeni girenlerin arasında siyasî bakımdan ham, kafasız, uysal, eyyamcı ve yiyici olanların oranı oldukça yüksekti. Üçler yeni gelenlere sevinerek kucaklarını açtılar; yeni üyeleri koltukladılar; arkalarını sıvazladılar; bu üyeleri partiye getiren büyük ve şaşmaz sınıf bilincini ve sınıf içgüdüsünü göklere çıkardılar.

Bu toplama —"Lenin seferberliği" deniyordu buna— işçi sınıfının Lenin'e karşı duyduğu içten saygının belirtisi ve partinin gençleşmesi sayıldı. Üçler böylelikle Troçki'ye fiilen şunu söylemek istiyorlardı: "İşçileri bürokratlara karşı kullanmakla ve partideki proleter elemanların takviye edilmesini istemekle işçilere yaranacağını sandın. Peki öyle ise biz de takviye ettik ve bunu hiç çekinmeden yaptık: iki yüz elli bin işçiyi partiye girmeye kandırdık. Sonuç ne oldu? Partinin düzeyi daha mı yükseldi? Parti daha mı demokratik, ya da daha mı proleter bir görünüş kazandı? Bürokrasi gücünü yitirdi mi?" Aslında "Lenin seferberliği", Üçlere, muhalefete karşı rahatça kullanabilecekleri, kendilerine bağlı bir *adamlar* zümresi kazandırmıştı: Troçki ortaya attığı fikrin demagojik şekilde kullanıldığını biliyordu; ama "Lenin seferberliğine" karşı ağzını açıp bir şey söylemedi. Bunu yapsaydı hemen kendisini işçi düşmanı olarak suçlayacaklar, önce partide daha

çok işçi olmasını istermiş gibi göründükten sonra şimdi de korktuğunu ve böylece gerçek küçük burjuva karakterini ortaya koyan bir yalancı olduğunu söyliyeceklerdi. Kötülüğe iyilikle cevap verdi, dahası, Lenin seferberliği için yapılan resmî övgülere katıldı bile (*).

Hem kendisi için hem de parti için bu kadar önemli olan bir zamanda Troçki'nin uzakta kalmasının nedeni kısmen hasta olmasıydı. Ama asıl gücünü kesen şey siyasî havanın aleyhine dönmekte olduğunu hissetmesiydi. Havanın ne kadar ağır olduğunu biliyor, Marksist bir anlayışla bunu ölçmeye ve değerlendirmeye çalışıyordu. Şöyle bir sonuca varmıştı: Devrim seli artık yatağına çekilmekte ve karşı-devrimden kalan ölü dalgalar kendisine ve arkadaşlarına çarpmaktadır, geriliğin niteliği karmakarışık ve anlaşılacak gibi değildir, devrimin devamı gibi görünmektedir ve bir yere kadar da gerçekten öylcdir. Görevinin buna dayanmak olduğuna inanmıştı ama hangi araçla dayanacağını ve sonunun neye varacağını bilmiyordu. Çamurlu ve pis sular onu geriye doğru itmişti. Politbüro'da tartıştıkları sorunlardan hiç birinin kesin bir çizgisi yoktu. Herşey bulanıktı. En büyük konular aşağılık entrikalar düzeyine indiriliyordu. Eğer kendisinde, hasımlarının iddia ettikleri gibi, kişisel iktidar hırsı olsaydı elbetteki daha başka türlü davranırdı. Oysa bu itişip kakışma içinden kendisini olduğu gibi çekmişti; ve Kafkasyanın melankolik yalnızlığına kaçmasından, belki de pek farkında olmadan, memnundu.

İlkbaharda sağlığı düzeldi ve Moskova'ya döndü. Parti, Mayısta toplanacak on üçüncü kongreye hazırlanıyordu. Merkez Ko-

(*) Troçki Tiflis'te yaptığı bir konuşmada (11 Nisan 1924) şunları söyledi: "Şu son birkaç ayın en önemli siyasî olayı... fabrika işçilerinin partimize akın etmesidir. İşçi sınıfı... iradesini... en iyi şekilde böyle gösterebilir... ve Rus Komünist Partisine güven oyunu böyle verebilir.... Bu doğru, güvenilir ve şaşmaz bir ölçüdür... herhangi bir parlamento seçiminden çok daha sağlamdır." (Troçki'nin **Zapadi Vostok** adlı kitabı, s. 27). On iki yıl sonra bu "ölçüye" yeniden bakan Troçki şöyle yazıyordu: "Hâkim grup Lenin'in ölümünden yararlanarak bir 'Lenin seferberliği' ilân etti... Bu manevranın amacı insanlarda ham (tecrübe görmemiş, alçakgönüllü) halde bulunan devrimci öncülüğü ortadan kaldırmaktı... Plan başarılı oldu... 'Lenin seferberliği' Lenin'in partisine son darbeyi indirdi." **The Revolution Betrayed**, s. 97-98.

mitesi ile yüksek delegeler, 22 Mayıs'ta, Lenin'in o güne kadar ortaya çıkmayan ve Krupskaya'nın elinde bulunan vasiyetnamesini öğrenmek üzere toplandılar. Vasiyetnamenin okunması tam bir sürpriz oldu: vasiyetnamede Stalin'i kabalıkla ve partiye bağlı olmamakla suçlayan ve kendisinin Genel Sekreterlikten alınmasını isteyen kısım dinleyenler üzerinde büyük bir şaşkınlık yarattı. Stalin mahvolmuştu sanki. Yeniden mevkii sarsılıyordu. Herkesin Lenin'in anısına taptığı, herkesin "Lenin'in söylediği sözlerin kutsallığını bozmayalım" dediği ve bu sözlerin karşısında yerlere kadar eğildiği bir sırada partinin bu öğütleri dikkate almamasına imkân yoktu.

Ama, Stalin ileride öldüreceği insanların kendisine karşı besledikleri güvenden yararlandı ve bir daha kurtuldu. Stalin'in kaderini ellerinde tutan Zinoviyev ile Kamenev hemen yardımına koştular. Arkadaşlarının yerinde bırakılmasını istediler. Bütün çabalarını harcayarak ve bütün aktörlüklerini göstererek, Lenin'in Stalin'e suç saydığı şeylerin o kadar önemli olmadığına ve Stalin'in de çok değiştiğine öteki üyeleri inandırdılar. Zinoviyev, Lenin'in tutumunda değişiklik yapmak için harcadığı çabaları da görebilseydi kendisini yerinden atmayı düşünmeyeceğini söyledi: (Aslında Stalin'in şaşırması, Stalin'den korkan, ama ortaklığını bozmaya cesaret edemeyen Zinoviyev'in de işine gelmişti. Zinoviyev böylelikle Stalin'in kendisine minnettar kalacağını ve kendisini yeniden Üçlerin en yüksek mevkiine getireceğini umuyordu.)

Şimdi bütün gözler Troçki'nin üzerinde toplanmıştı: Troçki başkaldıracak mıydı? Oynanan oyunu meydana çıkaracak ve Lenin'in vasiyetnamesine uyulmasını isteyecek miydi? Hayır, istemedi. Ağzını açıp bir tek kelime söylemedi. Oynanan bu oyun karşısındaki tiksintisini ve lânetini, yüzünü anlamlı bir şekilde buruşturarak ve omuzlarını silkerek gösterdi. Kendisinin bu kadar açıkça bahis konusu olduğu bir zamanda konuşmayı doğru bulmuyordu. Lenin'in Stalin konusunda söylediği sözler üzerinde durmamaya karar vermişti. Ama o takdirde Lenin'in vasiyetnamesi açıklanamıyacaktı; çünkü o zaman Lenin tapmacılığının bütün maskaralıkları ortaya çıkacak ve Lenin gülünçleşecekti. Krupskaya'nın bütün itirazlarına rağmen Merkez Komitesi vasiyetnamenin açıklanmamasına ezici çoğunlukla karar verdi. Troçki de tiksintiden

şaşırmış ve dona kalmış bir vaziyette sonuna kadar sesini çıkarmadı (*).

Mayısın son haftasında on üçüncü kongre toplandı. Üçler, Ocakta toplanan ve daha az yetkili olan kongrenin Troçki'nin afaroz edilmesi konusunda aldığı kararı bu kongrenin de resmen tekrarlamasını istediler. Bunun üzerine kongrede bir suçlama yarışı başladı: Zinoviyev öfkesinden ateş püskürüyordu: "Bugün partinin eskisinden bin kat daha sımsıkı durması gerekmektedir." Birkaç ay önce de Troçki'nin partiden atılmasını, tutuklanmasını bile ortaklarından istemişti; ama Stalin bu teklifini soğukkanlılıkla reddetmiş, ve hemen *Pravda*'da Troçkiye karşı herhangi bir harekete girişilmesinin düşünülmediğini; Troçki'siz bir parti liderliğinin "düşünülemiyeceğini" yazmıştı. Zinoviyev kongrede yeniden saldırmıştı Troçki'ye; bir ara kendisini tutamıyarak Troçki'nin yalnızca "silâhlarını bırakmakla" yetinmemesini, kongreye gelerek sözlerini de geri almasını istedi. Troçki bunu yapmadıkça partide huzur sağlanamaz, dedi. Bir üyeden sözünü geri alması parti tarihinde ilk olarak isteniyordu. Troçki'yi aforoz etmeye çok iştahlı olan bu kongre bile bu sözler karşısında şaşırdı. Krupskaya, Troçki'ye danışmadan, kürsüye çıktığında, Zinoviyev'in teklifini "psikolojik olarak imkânsız bir istek" olarak niteleyerek teklife şiddetle ve onurlu bir şekilde karşı koyduğu zaman delegeler kendisini alkışladılar.

Troçki kendisini yalnızca bir kere savundu. Yenildiğini kabul eden insanın alçak sesiyle soğukkanlı ve inandırıcı bir şekilde konuştu; ama yaptığı eleştirilerin bir tek kelimesini bile geri almayacağını açıkça belirtti. Yangına körükle gitmek ve kendisini de yakmak istemiyordu: Bütün eleştirileri Politbüro'nun Yeni Yol konusunda aldığı kararın çerçevesi içindeydi; söylediği sözlerin ve

(*) Bu toplantıda sekreterlik yapmış olan Bajanov bu sahneyi olduğu gibi anlatmıştır **(Avec Stalin dans le Kremlin**, s. 43-47). Troçki Bajanov'un anlattıklarını dolaylı bir şekilde doğrulamaktadır. (Troçki. **Stalin,** s. 376) Troçki **The Suppressed Testament of Lenin**'de şu ayrıntıyı da ekliyor: "Vasiyetname okunduğu sırada... yanımda Radek oturuyordu... ve kulağıma şu sözleri fısıldadı: 'Artık size karşı çıkmaya cesaret edemezler.' Ben de şöyle cevap verdim: 'Tersine, sonuna kadar gidecekler, ve bunu olabildiğince çabuk yapacaklar' " s. 17.

yazdığı yazıların içinde hasımlarının şu ya da bu şekilde söylediklerinden ve yazdıklarından başka bir şey yoktu. Parti-içi guruplaşmalar için özgürlük isteyen birkısım Kırk Altılardan da kendisini ayırdı. "Guruplaşmalardan yana olduğum iddiası yanlıştır," dedi. "Evet, bu kadar kritik bir zamanda hastalanmakla ve daha başka iddiaları reddetmek fırsatını kaçırmakla hata ettim... Hizip ile gurup arasına bir ayırım gözetmeye imkân yoktur." Bununla birlikte, geçici olması gereken ayrılıklarının, yanlış politika ve parti-içi yanlış tutum yüzünden değişmez bir hale geldiğini, sertleştiğini ve "hizipçiliğe" gittiğini gene tekrarladı. Zinoviyev'in sözünü geri alması teklifine karşı da şunları söyledi:

Bir insanın yanıldığını kendi partisi önünde kabul etmesinden, ahlak ve politika bakımından, daha kolay ve daha basit bir şey olamaz... Bunu yapmak için büyük bir ahlak kahramanlığı da gerekmez... Yoldaşlar, hiç birimiz partiye rağmen haklı olmak ya da olabilmek iddiasında değiliz. Eninde sonunda parti her zaman haklıdır, çünkü **parti işçi sınıfının kendi ödevlerini çözmesi için elinde bulunan tek tarihsel silâhtır.** Bütün bu eleştirilerde, ve bütün bu açıklamalarda, uyarımlarda ve protestolarda başından sonuna kadar yanlış hareket ettiğimi parti önünde söylemekten daha kolay bir şey olamıyacağını belirttim. Ama bu sözü söyliyemem, çünkü, Yoldaşlar, öyle düşünmüyorum. Bir insanın partisi karşısında haklı olamıyacağını biliyorum. Bir insan ancak partisi ile ve partisinin yolundan haklı olabilir, çünkü tarih bir insanın haklı çıkması için başka bir yol göstermemiştir. İngilizlerin bir sözü vardır: 'Yanlış, doğru, benim ülkem,' derler. Biz de daha iyi bir şekilde şunu söyliyebiliriz. Yanlış, doğru, benim partim, belirli konularda ya da zamanlarda kısmen yanılmış olabilirim... Burada birtakım kişisel sözler söylemek belki gülünç, belki de ayıp olur, ama gerektiği zaman en kötü Bolşevik barikatında en kötü asker olmayacağımı da herhalde göstereceğim.

Haksız bile olsa partinin vereceği kararı kabul edeceğini belirterek sözlerini bitirdi. Ancak bu kabulü eylemde disipline uyacağı anlamındaydı, yoksa o düşünceyi kabul edeceği demek değildi. "Ama söyliyemem, Yoldaşlar, çünkü öyle düşünmüyorum," sözü, konuşmasındaki bütün mantık ustalığının, kesin görüşlerin ve imgelerin en basiti ve en sağlamıydı. Yumuşaklığı ve soğukkanlılığı parti sekreterlerini kızdırmıştı. Troçki eğrilmiş, ama kırılmamıştı. Disipline uymuştu, ama pişman değildi. Troçki'nin bu hali onlara daha büyük bir meydan okuma gibi geliyordu. Tedirgin vicdanlarının sesini duyuyor gibiydiler: onun için bu sesi ellerinden geldiğin-

ce boğmaya çalıştılar. Troçki onlara cevap vermemişti. Yalnızca kongrenin sonunda, Moskova'lı "komünist" çocukların, "piyatniklerin", bir toplantısında konuşmak üzere Kızıl Meydana gitmiş, onları, günün birinde devrim fabrikasında iş başına geçecek, ihtiyar, yorgun ve yozlaşmış olanların yerini alacak "yeni ekip" olarak selâmlamıştı (*).

Bu sırada bütün Komünist Enternasyonal tartışmalar içinde çalkanıyordu. Üçler tutumlarını yabancı komünistlere açıklamak ve haklı göstermek, Enternasyonal'den Troçki'yi suçlayan açık bir belge almak, ve sonra bunu Rus partisine sunmak istiyorlardı. Ama Avrupalı komünistler —bu sırada Enternasyonal'in etki alanı fiilen Avrupa'nın ötesine geçmiyordu— Moskova'da olup bitenlerden heyecana kapılmışlar, Troçki'ye yapılan şiddetli saldırılar karşısında şaşırmışlardı. Onlar için Troçki Rus İhtilâlinin, ihtilâldeki kahramanlık öykülerinin ve uluslararası komünizmin bir sembolüydü. Troçki'nin Avrupalı kafası onlara öteki Rus liderlerinin kafasından daha yakın geliyordu. Enternasyonal'in coşkun bildirilerini o yazmıştı. Bu bildiriler, gerek fikir, gerek dil ve gerekse canlılık bakımından Marx ile Engels'in Komünist Manifesto'sundan aşağı değildi. Troçki Enternasyonal'in strateji ve taktik ustası olduğu gibi öncüsüydü de. Avrupalı komünistler Enternasyonal başkanı Zinoviyev'in ve öteki Rus liderlerinin neden Troçki'ye karşı çıktıklarını bir türlü anlamıyorlardı; bu çatışmanın Rusya ve uluslararası komünizm üzerinde yapacağı kötü etkiden korkmaktaydılar. Bu bakımdan ilk gösterdikleri tepki Troçki'yi savunmak oldu.

1923 yılının sonuna doğru önemli komünist partilerinden Fransız ve Polonya partileri Merkez Komiteleri Troçki'ye sürülen lekeleri Moskova nezdinde protesto ettiler ve parti içindeki görüş

(*) Bu konuşma kongre tutanaklarına eklenmiştir. **13 Syezd RKP (b),** Kongrede bulunan Max Eastman, Troçki'ye daha atılgan olmasını ve kürsüye çıkıp vasiyetnameyi okumasını tavsiye ettiğini, ancak Troçki'nin bunu reddettiğini söyler. Troçki'nin 1928 de Alma Ata'da sürgün bulunduğu sırada Muralov'a yazmış olduğu bir mektup da bunun doğruluğunu isbat etmektedir. (Arşiv)

ayrılıklarının arkadaşça bir hava içinde çözülmesini istediler (*). Bu olay Brandler'in Troçki'den kendi partisi adına Almanya'daki planlı isyanın liderliğini üzerine almasını istemesinden az sonra cereyan etti. Üçler protestolara kızdılar ve Rus partisinde yenilen Troçki'nin Enternasyonal'i kendi aleyhlerine kışkırtmasından korktular. Zinoviyev üç partinin yaptığı çıkışı kendi başkanlık otoritesine meydan okumak saydı.

Bu sırada Almanya'daki yenilgiden ötürü Enternasyonal'de sinirli bir hava vardı. Bu yenilgiye bağlı sorunlar, yenilginin yarattığı buhran, Alman partisinin gelecekteki politikası gibi, hepsi de başlı başına birer tartışma konusu olan problemler hemen Rus partisindeki kavgalara karışıverdi (**).

Alman buhranı Fransızların 1923 de Ruhr'u işgal etmesi ile başlamıştı. Almanlar Ruhr'da direnmiştiler, az sonra bütün Almanya'da Versailles Andlaşmasına ve bu andlaşmanın sonuçlarına karşı kuvvetli milliyetçi bir hareket başladı. Başlangıçta harekete burjuva partileri önderlik ediyorlardı; komünistler bir kenara itilmişlerdi. Ama sonradan hareketin sonucundan emin olmayan burjuva partilerinde, özellikle sosyal kavgalar siyasî çatışmaları artırma tehlikesi gösterdiği zaman, bir kararsızlık başladı. Partiler geri çekildiler. Alman ekonomisi çığırından çıkmıştı. Paranın değeri görülmemiş bir hızla düşüyordu. Enflâsyon yüzünden gündelikleri düşen işçiler öfkelenmişlerdi; bir an önce harekete geçmek

(*) Souvarine Rus partisinin on üçüncü kongresinde Fransız partisinin protestosunu da açıkladı **(13 Syezd RKP (b)**, s. 371-3). Polonya partisinin protestosu Polonya Komünist Partisi arşivinde bulunmaktadır. (Deutscher, "La Tragedie du communisme polonaise entre deux gurres" başlıklı yazı, **Les Temps modernes**, Mart 1958.)

(**) Alman buhranının hikâyesi konusunda aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: Troçki'nin çeşitli makaleleri; Brandler'in yazara anlattığı anılar ve verdiği bilgiler: Ruth Fischer'in **Stalin and German Communism;** Thelheimer'in, **1923, Eine verpasste Revolution;** Radek'in, Zinoviyev'in, ve Buharin'in çözümlemeleri; Kuusinen'in **Za Leninizm**'deki **Alman Olaylarından Alınacak Dersler** yazısı (Komintern'in Almanya konusunda yaptığı Ocak 1924 toplantısının bir tutanağı); Komintern'in kongre ve toplantı tutanakları. Sovyet ve Alman partilerinin bu konuda yaptığı toplantıların tutanakları; ve son olarak da, 1924'den sonra uluslararası komünist basında on yıldan fazla sürüp giden uzun tartışmalar.

istiyorlardı. 1921 Mart isyanından beri sinmiş olan komünistler elverişli bir rüzgârın esmekte olduğunu anladılar. Partinin Merkez Komitesi Temmuz ayında işçi sınıfını bir ihtilâl emrine hazır olmaya çağırdı. Ama partinin kendi ihtilâlci gücüne ve yeteneğine pek güveni yoktu; ancak partinin politikasından sorumlu olanların hepsi aynı görüşte değillerdi. Enternasyonal'in Yürütme Kurulu temsilcisi olarak o sırada Almanya'da bulunan Radek, Alman Partisi'nin yeniden umuda kapıldığını, zamanından önce bir isyana kalkışacağını Moskova'ya bildirdi. Zinoviyev ile Buharin Almanları bu işe kışkırttılar, ama onlara kesin bir yol göstermediler. Troçki bu aşamada, yâni Temmuz ayında, Almanya'daki durumdan kendisinin yeterince haberdar edilmediği için bir fikir söyliyemiyeceğini bildirmişti.

Aslında Troçki o sırada şöyle bir sonuca varmış bulunuyordu: Almanya gerçekten tam bir ihtilâl durumuna girmek üzeredir; Alman partisinin sert bir tutum almasını teşvik etmekle kalmamalı, aynı zamanda, silâhlı bir ayaklanmaya gidecek açık devrimci bir hareket planı da hazırlamalı ve bunun için Alman partisine yardım etmeliydi; ihtilâl günü o şekilde tesbit edilmeliydi ki Alman partisi kavgayı başlangıç aşamalarından geçirerek işçi sınıfını ihtilâle hazırlamalı ve elindeki güçleri, hareketin sonucunu gözönünde tutarak toplamalıydı. Yürütme Kurulu bu konuda bir karara varamadı. Yalnız Radek değil, Stalin de bir "ihtilâl durumu"nun bulunduğundan emin değildi (*). Her ikisi de Almanların frenlenmesi gerektiği kanısındaydılar. Zinoviyev Almanları kışkırtmaya devam etti, ama iş ihtilâl planına gelince durdu. Kendi iç işleriyle çok meşgul olan Politbüro bu konuyu ancak üstün körü bir şekilde ele aldı; ve Zinoviyev Politbüro'nun bu konudaki üstün körü görüşünü Enternasyonal'deki liderlere anlattı: Alman partisine yarım ağızla bir ihtilâl parolası verilmesi, askerî hazırlıklarına yardım edilmesi, ve sonunda bir ihtilâl tarihinin bile tesbit olunması kararlaştırılmıştı. Bu tarih Bolşevik İhtilâli'nin yıldönümüne olabildiğince yaklaşacak ve bir "Alman Ekim İhtilâli" olacaktı.

Alman partisinin lideri Heinrich Brandt Eylül ayında Yürütme Kuruluna danışmak üzere Moskova'ya geldi. Brandler gençli-

(*) **Stalin**, I. Deutscher, Çev. S. Hilâv, Ağaoğlu Yayınevi, 1969.

ğinde duvarcıydı. Rosa Luxemburg tarafından yetiştirilmişti. Kurnaz, titiz bir taktikçi, yetenekli bir örgütçüydü. O da durumun bir ihtilâle elverişli olmadığı kanısındaydı. Kuşkularını Zinoviyev'e anlattığında —bu kuşkular Rusya'daki Ekim İhtilâlinin arefesinde bizzat Zinoviyev'in açıkladığı kuşkulara benziyordu— kararsızlık ve kesin hareket arasında bocalayan Zinoviyev öfkeyle bağırıp çağırdı, masaya vurarak Brandler'in itirazlarını önlemeye çalıştı. Brandler teslim oldu; Partisinde, özellikle Ruth Fischer ile Arkadi Maslov'un yönetiminde bulunan Berlin bölgesinde, büyük bir harekete geçme isteği ve güven vardı. Brandler, Zinoviyev'in Politbüro adına konuştuğunu sandı, aynı güvenin Moskova'da bulunduğunu düşündü. İstemeye istemeye şu sonuca vardı: Mademki zafere ulaşmış olan tek komünist partisi de Berlin'liler gibi düşünüyordu, o halde harekete geçmenin zamanı gelmişti. İtirazlarını geri almalıydı.

Bu sırada, kendisinin de dediği gibi, bir "Alman Lenin'i" olmadığını düşündü, ve ihtilâle önderlik etmek üzere Troçki'nin Almanya'ya gönderilmesini Politbüro'dan rica etti. Politbüro, Troçki'nin yerine Radek ile Pyatakov'u gönderdi. Bir plan hazırlandı. Hareket Saksonya'dan başlıyacaktı. Brandler Saksonyalı idi ve komünist etkisi burada bir hayli güçlüydü. Bölge yönetimi Sosyal Demokratların elinde bulunuyordu ve komünistlerle cephe birliği yapmışlardı. Brandler ile birkaç arkadaşı Saksonya bölge yönetimine katılacaklar ve oradaki nüfuzlarını kullanarak işçileri silâhlayacaklardı. Saksonya'dan başlayacak olan ihtilâl Berlin'e, Hamburg'a, Merkezî Almanya'ya ve Ruhr'a kadar yayılacaktı. Brandler'e göre —bu konudaki sözlerini başka kaynaklar da doğruluyor— bu planı kendisine Zinoviyev'le Troçki zorla kabul ettirdiler (*). Bundan başka, Zinoviyev Almanya'daki ajanlarının aracılığıyla olayları çok zorladı ve Moskova'dan alınan bir telgraf üzerine Saksonya'da hemen bir koalisyon hükümeti kuruldu; Brandler Almanya'ya döndüğü sırada Varşova istasyonunda aldığı bir gazeteden Bakan olduğunu öğrendi (**).

(*) Ruth Fischer, adı geçen kitap, s. 311 - 18; Zinoviyev'in konuşması, **The Lessons of the German Events.** s. 36-37 ve **13 Konferentsya RKP** (b), s. 158-78; ve Troçki, **Uroki Oktyabrya.**

(**) Bunu bizzat Brandler'in kendisi yazara anlatmıştır.

Almanya'daki durum ihtilâle elverişli olsaydı bile planının zorakiliği ve üstünkörülüğü, yönetilme ve denetilme yerinin uzaklığı, hareketin başarısızlığa uğraması için yeterdi. Şartlar belki de düşündüklerinden daha az elverişliydi ve Almanya'daki sosyal buhran da o kadar pek köklü değildi. Yaz aylarındanberi ekonomi yeniden kalkınmaya başlamış, mark değerini muhafaza etmiş, siyasî hava daha durulmuştu. Merkez Komitesi işçileri harekete getirememiş, ihtilâle hazırlayamamıştı. İşçilerin silâhlandırılması planı suya düşmüştü; komünistler Saksonya alanlarını bomboş bulmuşlardı. Bu sırada merkezdeki Alman hükümeti Kızıl Vilayete askerî bir birlik gönderdi. Bu durum karşısında, ihtilâl günü gelince, Brandler, Radek ve Pyatakov'un da onayını alarak, savaşma emirlerini iptal etti. Yalnız, bir haberleşme yanlışlığı yüzünden isyancılar Hamburg'ta harekete geçtiler. Tek başlarına dövüştüler. Birkaç günlük umutsuz çarpışmadan sonra ezildiler.

Bu olaylar elbetteki Sovyetler Birliği'nde büyük yankılar yarattı. Almanya'da ve Avrupa'da ihtilâl fırsatları artık uzun yıllar için kaybedilmiş bulunuyordu. Alman partisinin morali bozulmuş ve parti bölünmüştü. Polonya ve Bulgaristan'da uğranılan aynı şekildeki yenilgiler de Enternasyonali etkilemişti. Rus komünizminde derin ve kesin bir yalnız kalma duygusu, Avrupa'daki işçi sınıflarının devrimci yeteneklerine karşı bir güvensizlik, dahası onları hor görme eğilimi bile yaratmıştı. Bu hava içinde yavaş yavaş Rusya'da bir devrimci kendine-yeterlik ve içine-kapanma davranışı ortaya çıkmaya başladı. Bu davranış ifadesini Tek Ülkede Sosyalizm doktrininde bulacaktı. Almanya'daki bozgun Rusya'da hemen bir iktidar mücadelesi sorunu haline geldi. Gerek Rusya'daki ve gerekse Almanya'daki komünistler yenilginin nedenlerini araştırmaya başladılar. Sorumluları meydana çıkarmak istiyorlardı. Politbüro'da da Üçlerle Troçki suçu birbirlerine yüklediler.

Uzaktan bakılacak olursa Almanya'daki bozgun ile Rusya'daki çatışmanın bir ilgisi yokmuş gibiydi. Her ikisini ayıran çizgiler biribirinden farklıydı, dahası birbiriyle kesişiyordu bile. Radek ile Pyatakov gibi iki "Troçkist" Almanya'da ortaya çıkan ihtilâl fırsatı konusunda daha başlangıçtanberi Stalin kadar kuşkuluydular; ayaklanma emirlerinin iptalinde Brandler'i destekleyenler de onlar olmuştu. Öteyandan, Zinoviyev, biraz kararsızlık gösterdikten sonra Troçki'nin ihtilâl planını onaylamıştı; ama ha-

rekete geçme emirlerinin iptalini de doğru bulmuştu. Troçki Alman partisinin ve Enternasyonal'in ele geçmez bir fırsatı kaçırdığı kanısındaydı; Zinoviyev ile Stalin'in de, bundan Brandler kadar sorumlu olduğuna inanıyordu. Üçler buna karşılık Almanya'da bulunan iki Troçkistin bu işi başaramadıkları cevabını veriyorlar; Brandler'i "oportünizm"le suçluyorlar ve onun Alman partisinin başından atılmasını istiyorlardı.

Brandler konusunda Üçlerin birtakım hesapları vardı: Alman partisinin tabanı tamamiyle Brandler'e karşıydı; Berlin örgütü Brandler'in atılmasını istiyordu. Zinoviyev örgütün bu isteğini yerine getirmek, Brandler'i feda ederek hem kendisinin hem de Enternasyonal'in prestijini kurtarmak istiyordu. Zinoviyev, Brandler'i atmakla ve onun yerine Alman partisinin başına Fischer ile Maslov'u getirmekle bu partiyi iyice kendisine bağlamış olacaktı. Brandler'e ceza verilmesinde direnmesinin başka bir nedeni daha vardı: Brandler ile arkadaşlarının Alman Merkez Komitesinde Troçki'ye karşı sempati beslediklerinden şüpheleniyordu. Brandler'i Troçki'nin adamı olarak göstermekle Brandler'in "teslim" olmasından doğan suçluluğu Troçki'ye yüklemiş olacaktı. Bu kişisel çatışmalardan bir şey anlamayan Brandler Alman sorununu Rus sorunlarından ayırmak, durumunu kurtarmak için sonunda Resmî Rus liderlerini, yani Üçleri desteklediğini açıkladı. Buna rağmen yine de durumunu kurtaramadı.

Enternasyonal'in Yürütme Kurulu 1924 Ocak ayında Alman yenilgisi konusunda resmî bir inceleme yapmak üzere toplandığı zaman durum böyleydi. Toplantıdan önce perde arkasında birtakım dolaplar çevrilmiş, yabancı partilerin merkez komitelerinde birçok değişiklikler yapılmıştı. Bu değişikliklerin amacı Yürütme Kurulunda Zinoviyev'i destekleyecek bir havayı önceden yaratmaktı. Kurul toplandığında Troçki Moskova'ya yakın bir köyde hâlâ hasta yatıyordu. Görüşlerini açıklayamıyacağı için, Brandler'in atılmasına ve Alman Merkez Komitesinde değişiklik yapılmasına karşı olduğunu kendi adına Kurula bildirmesini, Radek'ten rica etti. Radek, Troçki'nin isteğini yerine getirdi. Ama daha çok kendisinin ve Brandler'in izlediği politikanın savunmasını yaptığı için Kurul, Troçki'nin bu politikayı tuttuğu izlenimini aldı; böylece Üçler Troçki'yi Alman partisindeki "sağ kanatla" birlikmiş gibi göstermek fırsatını bir daha elde ettiler. Aslında Troçki

Brandler'in tutumunu her zaman eleştirmişti; Brandler'in o sırada Üçleri desteklediğini açıklaması da Troçki'yi kurtaramazdı. Bununla birlikte, Troçki yabancı komünist liderler için Moskova'da bir "giyotin" kurulmasına prensip olarak itiraz ediyordu. Yabancı partiler kendi işlerini kendi başlarına başarmalı, kendi liderlerini kendileri seçmeli, diyordu. Brandler'in atılması tehlikeli bir başlangıçtı.

Böylece Troçki, Rus partisi içinde kurulmasını istediği özgürlüğü Enternasyonal için de istemiş oluyordu. Ama burada da aynı sonucu elde etti: Zinoviyev o sırada Enternasyonal'i iyice eline geçirmişti. Troçki'ye karşı açılan kampanyanın hafifletilmesi için Politbüro'ya başvuran yabancı liderlerden bir kısmını görevlerinden attı. Bir kısmı da Kurul tarafından azarlandı; bu yüzden seslerini çıkaramadılar ve yaptıkları hatalardan dolayı özür dilediler. Böylece Kurul Almanya konusunda yaptığı incelemeyi kesin bir sonuca vardıramadı, ama Zinoviyev'in itibarını kurtardı; bir kısım üyelerin yerlerinden atılması, bir kısımlarının yeni görevlere atanması için Zinoviyev'in verdiği emirleri onayladı. Dolayısıyla, Zinoviyev, Üçlerin Troçki'ye ve Kırk Altılara karşı giriştiği hareketi Enternasyonal'e de onaylatmış oldu.

Mayıs ayında toplanan Rus partisi on üçüncü kongresinde, Avrupa partilerinin eski ve yeni bütün liderleri, Troçki'nin afaroz edildiğini bütün dünyaya göstermek üzere platformda yer almış bulunuyorlardı. Bu liderler arasında yalnızca *L'Humanité*'nin yazı işleri müdürü, yarı Rus yarı Fransız asıldan gelme Boris Souvarine sesini yükseltti; Fransız Merkez Komitesinin yalnızca iki oya karşı yirmi iki oyla Troçki'ye karşı girişilen saldırıları protesto etmeye karar verdiğini, ancak bunun muhalefetle dayanışma halinde bulundukları anlamına gelmiyeceğini açıkladı; bununla birlikte kendisi şahsen Troçki'ye katılıyor ve bundan gerçekten vazgeçmiyeceğini söylüyordu. Souvarine'in yalnız kalan sesi Troçki'nin yenilgisini artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Enternasyonal'in bir ay sonra Moskova'da yaptığı beşinci kongresinin amacı —buna "Bolşevikleştirme Kongresi" denir— Troçki'nin afaroz edilmesine Enternasyonal'in mührünü basmak, bu afaroza Radek ile Brandler'in suçlanmasını da eklemekti. Alman partisinin yeni lideri Ruth Fischer'in yaptığı konuşma kong-

renin havasını vermeye yeter: Herhangi bir devrimci geçmişi ya da meziyeti olmayan, buna rağmen Berlin komünistleri tarafından putlaştırılan bu genç kadın, Troçki'ye, Radek'e ve Brandler'e, Menşevik oportünistlere, ve "Alman ve Avrupa ihtilâllerine güvenlerini yitirmiş devrimci prensip likidatörlerine" ağzına geleni söyledi. Rus partisini örnek alan, parti görüşünden ayrılmayı ve fikir çatışmalarını önliyen sımsıkı bir Enternasyonal'in kurulmasını istedi. "Bu dünya kongresi, Enternasyonal'in bin bir çeşit eğilimin toplandığı bir yer olmasına göz yummamalı; bir tek dünya Bolşevik partisi amacına yönelmeli ve bu yola girmelidir." Fransız, İngiliz ve Amerikan delegeleri de aynı ağızları kullandılar; birçok ağır sözler söyledikten ve hakaretler savurduktan başka Troçki'nin kongreye gelmesini ve görüşlerini açıklamasını da istediler. Troçki herhangi bir tartışmaya girişmek niyetinde değildi; bir kere bütün tartışmaların boş olduğunu anlamıştı. Sonra da, çatışmayı biraz daha ileri götürmesi halinde partiden atılmakla korkutulduğu için bu meydan okumaların bir tuzak olmasından şüpheleniyordu. Bu bakımdan Rus partisinin kendi hakkında verdiği kararı kabul ettiğini, bu karara karşı Enternasyonal'e başvurmayacağını açıkladı. Troçki'nin sesini çıkarmaması da kötü niyetinin belirtisi sayıldı; delegeler Zinoviyev'in sözlerini tekrarlayarak Troçki'den en azından sözlerini geri almasını istiyorlardı. Troçki bunların hiç birine kulak asmadı; Enternasyonal'in önceki dört kongresinde büyük bir saygı ve hayranlıkla dinlenilen insan üç hafta süren bu kongrede ağır küfürler ve sövüp saymalardan başka bir şey işitmedi. Kimse çıkıp Troçki'yi korumadı. (Troçki'nin *Yeni Yol* adlı broşürünü Fransızcaya çevirdiği ve yaydığı için Souvarine Fransız partisinden çıkarılmış bulunuyordu.) Buna rağmen, Troçki bu kongre için Komintern'e yazdığı büyük bildirilerin sonuncusunu yazdı. Ama yine de Yürütme Kurulunun asli üyeliğine seçilmedi; yerine Stalin geçmişti.

Enternasyonal'deki bu değişikliğin sebebi neydi? Üç büyük parti daha üç ay önce Üçlere kafa tutmak cesaretini ve yiğitliğini göstermişti. Oysa şimdi hepsi de boyunlarını eğmişler, seslerini çıkarmamışlardı. Bildiğimiz gibi, Zinoviyev bu arada Alman, Fransız ve Polonya Merkez Komitelerinde istediği değişiklikleri yapmış, istediği adamları istediği yerlere getirmiş ya da komiteleri dağıtmıştı. Ama komiteler ve partiler bu emirleri neden kabul etmiş-

lerdi? Yerlerinden atılanların çoğu partilerine kurulduğu günden-beri önderlik etmiş, mânevî otoriteleri büyük olan liderlerdi; böyle olduğu halde hiç bir taban onları tutmamış, Yürütme Kurulunun emirlerine karşı gelmemiş ve Zinoviyev'in getirdiği adamlara kafa tutmamıştı. Zinoviyev'in bütün komünist harekette tam bir ihtilâl sayılabilecek hareketi gerçekleştirmesi için birkaç hafta ya da en çok birkaç ay yetmişti. Ama bunu kolaylıkla yapabilmiş olması Enternasyonal'de çok esaslı bir güçsüzlüğün bulunduğunu göstermişti. Böyle bir darbeye ancak hasta bir insan boyun eğebilirdi.

Lenin ile Troçki Enternasyonal'i kurarlarken hiç olmazsa Avrupa'daki işçi hareketi çoğunluğunun az sonra bu bayrak altında toplanacağını düşünmüşlerdi (*). Bu kuruluşun, adına yaraşır bir şekilde gelişip büyüyeceğini ummuşlardı. Enternasyonal bir dünya partisi olacak, bütün ulusal sınırları ve çıkarları aşacak, İkinci Enternasyonal gibi ulusal partilerin yalnızca biraraya geldiği göstermelik, romantik bir kuruluş olarak kalmayacaktı. Dünyadaki devrimci gelişmelerin aslında bir olduğuna inanıyorlardı; bu birlik inancı onları şöyle bir sonuca getirmişti: yeni örgütte güçlü bir uluslararası önder kadrosu ve bir disiplin bulunmalıydı. 1920 de toplanan ikinci kongrenin kabul ettiği Yirmi Bir Maddeden ibaret üyelik şartının amacı, Enternasyonal'i bu düşünceye göre kurmak, ve, birçok başka şeyler arasında, Yürütme Kurulunda da merkezci ve güçlü bir önder kadrosu yaratmaktı. Troçki bu amacı bütün yüreğiyle desteklemişti. Enternasyonal'de Rus partisinin üstünlük sağlaması kimsenin aklından geçmemişti. Bütün partiler Yürütme Kurulunda demokratik bir şekilde temsil ediliyordu. Bir iki üyeyi geçmeyen Rusların, prensip olarak, herhangi bir imtiyazlı durumu yoktu. Enternasyonalizm, millî görüşlerin, bütün hareketin daha geniş çıkarına, feda edilmesi demekti. Ama herhalde millî bir Rus görüşüne boyun eğilmesi demek değildi. İhtilâl önemli Avrupa ülkelerinin birinde kazanılmış olsaydı böyle bir uluslararası önder kadro ve disiplin gerçekleşebilecekti. Ama Avrupa'da ihtilâlin çıkmaması Enternasyonal'i Rus partisinin arkasından gitmeye zorladı. Enternasyonal'deki Avrupa kollarının kendileri-

(*) **Troçki, Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 427 - 28.

ne pek güvenleri yoktu; yıldan yıla da azalıyordu. Yenilmiş olan partilerde bir aşağılık duygusu vardı. Kendi problemlerinin çözümünü, açmazlarının çıkar yolunu, kendi haklarındaki kararı hep ihtilâlde başarı göstermiş tek parti olan Bolşevik partisinden bekliyorlardı. Bolşevikler bu isteklere, önce bir dayanışma kaygısıyla, sonra da alışılageldiğinden, ve en sonunda da kendi çıkarlarını düşünerek, cevap verdiler. Yabancı partilerin kendi istekleriyle ellerine teslim etmiş oldukları iplere sımsıkı yapıştılar. Uluslararası liderlik ve disiplin aslında Rusya'nın liderliği ve disiplini oldu; Lenin ile Troçki'nin Enternasyonal'in Yürütme Kuruluna bağladığı umutları belirten Yirmi Bir Madde'nin sağladığı geniş yetkiler, hemen hiç sezdirilmeden, Yürütme Kurulundaki Rus üyelerin eline geçti.

Lenin bu duruma çok üzülüyordu. Engels'in İkinci Enternasyonal'de Alman Partisinin hâkimiyeti konusunda yaptığı uyarmaları hatırlıyor ve Rus partisinin de üstün duruma geçmesinin bundan daha az tehlikeli olmıyacağını söylüyordu. Yabancı komünistlerin kendilerine olan güvenlerini artırmaya çalışıyordu. Yürütme Kurulunun Moskova'dan Berlin'e ya da başka bir Avrupa başkentine götürülmesini, böylece Enternasyonal'in Rus çıkarlarının ve konularının devamlı baskısından kurtarılmasını bile tavsiye etmişti. Ama yabancı komünistlerin çoğu, Enternasyonal'in burjuva başkentlerinde kovuşturmaya ve polis baskılarına uğrayacağı yerde Kızıl Moskova'da emniyet içinde kalmasını daha uygun bulmuştu.

Lenin'in söyledikleri hep çıkmıştı. Yıllar geçtikçe Yürütme Kurulundaki Rus üyelerinin yabancı komünizm işlerine müdahaleleri işleri daha da karıştırmaya başlamıştı. Zinoviyev, tadını çıkara çıkara, bütün cakasıyla, anlayışsızlığıyla ve çekinmeden Enternasyonal'e hâkimdi. Troçki bile, bu durumun yarattığı himaye sisteminin uygulanmasına, Yürütme Kurulunun bir üyesi olarak katılmıştı. Komitern'deki Fransız Komisyonunun Başkanı olduğu için Fransız komünistlerinin günlük çalışmalarını büyük bir yetki ile izliyordu. Alman, İtalyan, İspanyol ve İngiliz partileri de bütün sorunlarda, çalışmalarının bütün ayrıntıları üzerinde, onun öğütlerini almaya koşuyorlardı, o da rahatça öğütlerini veriyordu.

Bu yüzden birçok açıklamalar yaptı, uzun yazışmalara girişti. Bunlar tarihin bütün önemli yıllarında geçen olayların günlük yo-

rumlarıydı. Fikir bakımından zengin, espiri dolu, genellikle şaşılacak derecede uzakgörüşlü yazılardı. Ama yazışmaların çoğunda bir himaye havası vardı. Örneğin, bunların birinde Troçki, Fransız lideri Frossard'ın şahsına karşı yapılan ama ispat edilemeyen suçlamalar üzerinde Enternasyonel'e hesap vermek için Moskova'ya gelmesini emrediyordu. Fransa'daki komünist yazarların yazılarını sansür etmekte, izleyecekleri taktiğin yolunu çizmekte, dahası üzerinde duracakları konuyu ve kullanacakları uslubu bile göstermektedir. Başka bir yerde de ne olduğu belli olmayan birtakım yazarların yazılarını bastığı için *L'Humanite*'yi azarlamaktadır. Sonra, Fransız partisinin önceden kararlaştırıldığı şekilde masonları ve "bütün eyyamcılar"ı ihraç edeceği tarihi tesbit etmektedir. Birkaç kere de karşıt gruplar arasında hakemlik yapmış ve bunlar için kurallar koymuştu. Ama bütün bunlar aslında aşırı ve olağanüstü olaylardı. Zinoviyev ve sonra da Stalin'in yaptığı gibi Komitern'de emrinde bulunanlara hiç bir zaman çatmamıştı. Yabancı partiler için düşündüklerini kendisi nasıl açıkça söylüyorsa, onların da Rus partisindeki işler için düşüncelerini aynı derecede serbestçe söylemelerini istiyordu. Yabancı komünistlerin düşüncelerini genellikle açıkça söyliyecek kadar kendilerine güvenmemeleri onun hatası değildi. Troçki Yürütme Kurulu'nu hâlâ gerçekten uluslararası bir kuruluş sayıyor, bu kuruluş adına yaptığı işlerde belirli herhangi bir Rus açısından değil komünizm ilkelerinden hareket ediyordu. Yirmi Bir Madde'nin Yürütme Kuruluna verdiği geniş yetkiyi bu anlayış içinde uyguluyordu.

Öte yandan Rus partisinin fiilen üstün olması, Yirmi Bir Madde'nin fiilen bir Rus diktatörlüğü kurulması için resmî bir çerçeve olarak kullanılmasını çok kolaylaştırmıştı. Nitekim Zinoviyev, 1923 den önce Lenin'le Troçki'nin emirleriyle hareket ettiği sırada bile bunu yapabilmişti. Şimdi artık bu yasaklar kalkmış bulunuyordu. Sonra, Rus partisinin içinde demokrasi yokedildikten sonra Enternasyonal'de demokrasinin yaşamasına imkân yoktu. Proletarya "vekilliği" herşeyi yola sokabilmişti; Eski Bolşeviklerin başları kendilerini yalnız Rus işçi sınıfının değil, aynı zamanda bütün dünyadaki emekçi sınıfların vekili sayıyorlardı.

Ve nitekim 1923-24 yıllarında Zinoviyev ile Stalin Avrupa'daki harekete, Rus modeline göre yeniden bir biçim vermeğe çalıştılar. Kendi partilerinde susturdukları muhalefetin Enternasyonal'-

de sesini yükseltmesine göz yumamazlardı; Rus partisinde 1921 yılında konulmuş olan parti içinde hizip kurma yasağını nasıl Troçki'nin Rusya'daki etkisini azaltmak için kullandılarsa, yurt dışındaki etkisini yoketmek için de Yirmi Bir Madde'yi kullandılar. Gerek 1921 de konulan yasağı gerekse Yirmi Bir Madde'yi Troçki de kabul etmişti. Hasımları hareketlerini o şekilde düzenlemişlerdi ki attıkları her adım, Troçki'nin teşebbüsü ile olmasa bile, önceden alınmış rızası ile konulan ilkelerin resmen uygulanması gibi görünüyordu. Troçki'yi kendi silâhı ile vuruyorlardı; yalnız o bu silâhları apayrı bir amaçla ya da bambaşka bir sertlikle kullanmıştı. Troçki de arada sırada yabancı komünistleri disiplin cezaları ile korkutmuştu; Troçki de bu yabancıların çoğunu topyekûn itibardan düşürmüş, dağıtmış, suçlamıştı. Komintern'den, programı gereğince, hiç bir burjuva pasifizmine, masonluğa ve "Sosyal Şövenlik"e yer vermemesini istemişti. Ötekiler ise, Troçki'nin o zaman komünizmle hemen hemen aynı anlama gelen görüşlerini "Troçkizm"den temizlemeye çalışıyorlardı.

Rus partisinin Mayısta toplanan on üçüncü kongresi Yeni Yol'un ilânı ile başlayan tartışmayı kapatmıştı. Troçki'nin yeniden tartışmaya başlaması için disiplini bozması gerekiyordu. Bu yüzden tartışmayı yeniden başlatmaya çalışmadı. Bir ara, Jaurès'in, gerektiğinde "parti disiplinine boynunu" uzatmakla gösterdiği kişisel disipline hayran olduğunu söylemişti. O da şimdi boynunu daha ağır bir boyunduruğa uzatmıştı. Partinin, bir tabu olduğu ilân edilen iktisadî politikasını ve iç düzenini halkın önünde tartışmaktan kaçınıyordu. Ama "Leninizmden sapmış" yarı-Menşevik bir "küçük burjuva" olarak damgalanmak da ağrına gidiyordu. İzlenen politikanın önemli konularını tartışamayınca kendisini temize çıkarmak için tarihe döndü. Merkez Komitesinin, Troçki'nin birkaç cilt tutan toplu yazılarının basılması için eskiden aldığı bu kararı uygulayan Devlet Yayınevi'nin, Troçki'nin 1917 de yaptığı konuşmaları ve yazdığı yazıları toplaması kendisine bu fırsatı verdi. Bunların başına "Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler" başlığı altında bir önsöz yazdı. Kitap 1924 sonbaharında yayımlandı; bunun üzerine bir fırtınadır koptu.

Troçki'nin 1917'deki konuşmaları ve yazıları, kendisi için söylenen "ıslah olmayan Menşevik" şeklindeki yermelere kuvvetli bir

cevap teşkil etmişti. Çünkü kendisinin ihtilâlde nasıl bir rol oynadığı ve o zaman Menşeviklerin karşısına nasıl sarsılmaz bir azimle çıktığı bu yazılardan anlaşılıyordu. Böyle bir hatırlatma gerekliydi. Ulusların sosyal sınıfların ve partilerin tarih anıları çok kısa ömürlüydü; özellikle her yıl geçen büyük olayların önceki yıllardaki olayları halkın kafasından sildiği, siyasî hayatta kuşakların ya da yaş gruplarının birbirini baş döndürücü bir hızla izlediği, eski savaşçıların hızla azaldığı, dağıldığı, ya da yorulduğu, gençlerin ise önceki yıllardan hemen hemen habersizce yeni kavgalara atıldığı, büyük değişmeler döneminde hep böyle olurdu. 1924 yılında, 1917 nin ilk gününden beri Bolşevik partisine bağlı olan üyelerin oranı yüzde birdi. Genç üyeler için ihtilâl bir kahramanlık destanı olduğu kadar hayalî bir masaldı da. Eski siyasî mücadeleler bütün karışık gruplaşmalarıyla birlikte, çok daha uzak ve daha gerçek-dışı geliyordu onlara. Örneğin, genç komünist, Bolşevikler ile Menşevikler arasında daha başlangıçtanberi büyük bir düşmanlık bulunduğunu sanıyordu. Her ikisinin de yıllarca ayni partinin, ayni ilkelerini savunan, birbirleriyle kavga eden ve bozuşan, ama aralarındaki uçurumu her zaman kapatmaya çalışan iki hizbi olduğunu kafası bir türlü almıyordu. Hele Bolşevik liderlerinden birçoğunun 1917 de bile Menşevik'lerle uzlaşmıya çalışmış olması aklının kenarından bile geçmiyordu.

Bu yüzden Savaş Komiserinin bir zamanlar Menşevik ya da yarı-Menşevik olduğunu öğrenen genç şaşırmıştı. Bir çokları üçlerin "Menşevik her zaman Menşeviktir" sözüne inanmayı daha doğru buluyordu. Hiç bir şey, bu inancı, son zamanlarda Troçki'ye karşı açılan kampanyanın yalan bir temele dayandığını gösteren 1917 konuşmaları ve yazıları kadar sarsamazdı. Troçki'nin eski metinleri yayımlaması hasımlarını yalanlaması için yeterdi; ama asıl "Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler"de onlara doğrudan doğruya meydan okumuştu.

Troçki bu yazısında parti tarihini ve geleneğini kendi görüşüne göre yorumluyor, böylece yalnız kendisini haklı çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda, kendisine saldıranlardan birçoklarının anılarını da yalanlamış oluyordu. Ona göre parti tarihi üç ayrı döneme ayrılmıştı: 1917 ye hazırlık yılları: 1917 kesin denemesi; ihtilâl sonu dönemi. Her üç dönemin de ayrı ayrı problemleri, özellikleri, ve hepsinin de ayrı ayrı önemi vardı. Bolşevizm ikinci dönemde

en yüksek noktasına çıkmıştı. Devrimci parti de, devrimci bir ordu gibi fiilen savaşta denenirdi; liderleri ve üyeleri eninde sonunda bu sınavdaki tutumlarına göre değerlendirilirdi; hazırlık dönemindeki tutumlarının bu dönemdeki tutumlarına oranla çok az önemi vardı. Bir Bolşevik 1917'den önceki dönemde, yani kısmen "karmakarışık birtakım mülteci politika dolaplarının" çevrildiği o karışık dönemde, söylediği sözlere ya da eylemine göre değil, 1917'de söylediği sözlere ve yaptığı işlere göre yargılanırdı. Troçki, kendi görüşüne, kişiliğinin dışında tarafsız, tarihsel bir görünüm verdiği halde asıl amacı kendisini savunmaktı. İhtilâlden önce Menşevizm ile olan ilişkisi "karmakarışık birtakım mülteci politika manevralarının" çevrildiği bir döneme aitti: Ekim İhtilâlindeki liderliğini tartışmak bile imkânsızdı. Hasımlarının davranışları aynı ölçüye vurulursa sonuç onların aleyhlerine olurdu; onlar hazırlık yıllarında iyi birer "Leninist" olmuştular, ama 1917 de umulduğu gibi davranmamıştılar.

1917'de ortaya çıkan iki önemli buhranı anlatıyordu: bu buhranlardan biri, Lenin'in partiyi sosyalist ihtilâl yoluna girmeğe ikna etmesinden önce, Lenin'in kendi deyimi ile "Eski Bolşevikler" den gelen direnmeyi önlemeye çalıştığı zaman, parti sağ kanadı tarafından çıkarılmıştı; öteki de Ekim İhtilâlinin ârefesinde, yani sağ kanadın ayaklanmasını engellediği sırada çıkmıştı. Troçki, bir kısım liderlerin yaptıkları yanlışların ve gösterdikleri kararsızlıkların Bolşevikleri başarıya ulaşmaktan alakoymadığını söylemişti. Parti, sürtüşmeleri ve görüş ayrılıklarıyla yaşayan canlı bir organizma idi. Ama Bolşeviklerin şu gerçeği bilmeleri gerekirdi; zorunlukları bilen devrimci bir partide bile, partinin özellikle sert bir dönüş yapması ve kesin kararlar alması gerektiği sırada, ilerlemesini engelleyen tutucu elemanlar bulunuyordu. Bu iddianın ucu, önce "İhtilâlin grev kırıcıları" olan Zinoviyev'le Kamenev'e, sonra da 1917 de Lenin'in politikasına karşı gelen Rikov ile Kalinin ve öteki Eski Bolşeviklere dokunuyordu. Troçki, böylelikle, Üçlerin Bolşevik doktrinin tek yetkili yorumcuları olmaya, daha geniş olarak, Eski Bolşeviklerin kendilerini Leninist geleneğin en temiz temsilcileri saymaya hakları olmadığını söylemiş oluyordu. Bu hikâye dolaylı bir şekilde, ama açık olarak, şöyle moral bir sonuca varıyordu: Bu gelenek öyle halka söylendiği gibi, basit ve pürüzsüz değildi; Lenin'in, modası geçmiş sloganlara ve dağınık anılara ya-

pışmaları yüzünden sapıklıkla suçladığı Eskiler "Eski Bolşevizmin" mümessili oldukları halde, Troçki'nin davranışı partiye o günkü başarıyı sağlayan 1917 Bolşevizmi ile tam bir uyum halinde idi.

Troçki tarihte geçenleri anlattıktan ve günün olaylarına telmihte bulunduktan sonra en son olaya, yani Almanya'da komünizmin uğradığı yenilgiye geliyordu. "Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler" de ele aldığı başlıca tema bir ihtilâl durumunda liderliğin oynayacağı rol ve ihtilâlin strateji ve taktiği idi. Hiç bir komünist partisi, diyordu, devrim şartlarını istediği gibi yaratamaz. Çünkü bunlar yalnızca sosyal bir düzenin, oldukça yavaş bir şekilde çökmesinin sonunda ortaya çıkar; ama bir parti azimli bir liderlik olmadıkça da önüne çıkan fırsattan yararlanamaz. Devrim olaylarının da bir selde olduğu gibi, en yüksek noktası vardır; bu nokta bir kere kaybedildi mi bir daha yıllarca geri gelmez. Bu gerilimin çözümünü ihtilâlde bulamazsa, karşı-ihtilâlde bulur. Terazi kefesinin bir yandan ötekine yatması yalnızca birkaç hafta, dahası birkaç gün işidir. Bu haftalar ya da günler içinde devrimciler, ihtilâl durumunun süreceğine, yeni fırsatlar çıkacağına inanarak ihtilâlden kaçınırlarsa ve hareketi geciktirirlerse, o zaman "gittikleri yol sığlığa oturmaya ve felâkete uğramaya mahkûmdur." İşte ihtilâl aleyhtarları 1917 de başarı kazansalardı, Bolşevikler bu yola gireceklerdi; nitekim Alman komünizmi 1923'de bu yola girmişti. Rusya devrimi önderliğinin oynadığı kesin rol bakımdan olumlu bir örnek vermişti; Almanya ise bu önderliğin olumsuz yanını gösteriyordu. Almanya'daki yenilgiden Bolşevik sağ kanadının 1917 deki tutucu anlayışı sorumlu idi. Troçki'nin çıkardığı bu sonucun da ucu kime dokunuyordu? Belliydi: 1917 Ekiminde Bolşevik sağ kanadı adına konuşan adam şimdi Komünist Enternasyonal'in başkanıydı.

Üçler hemen şiddetli bir karşılık verdiler; ve bir sürü propagandacılarla tarihçileri, yabancı komünist yazarları bile, karşı hücuma geçirdiler (*).Bütün sonbahar ve kış ayları boyunca ülkenin

(*) Troçki'ye verilen en önemli cevaplar **Za Leninizm** adlı büyük kitapta toplanmıştır. Kitapta yazıları bulunanlar şunlardır: Stalin, Zinoviyev, Kamenev, Buharin, Rikov, Skolnikov, Krupskaya, Molotov, Bubnov, Andreev, Kviring, Stepanov, Kuusinen, Kolarov, Gusev, ve Melniçanski.

siyasî hayatına bu çatışma hakim oldu ve bu tartışma Bolşevik tarihine "Edebiyat tartışması" gibi garip bir adla geçti. Troçki'nin Zinoviyev ile Kamenev'in 1917'deki davranışları konusunda ortaya attığı iddiaların açıkça reddedilmesine imkân olmadığı için, savunucular yaptıkları hatayı Troçki'nin son derecede büyülttüğünü, kendileriyle Lenin arasında bir ara yalnızca geçici ve önemsiz birtakım ayrılıkların çıktığını, partide hiç bir özel sağ kanadın ya da tutucu eğilimin bulunmadığını söylediler. Troçki'nin böyle bir şeyi, yalnızca Eski Bolşevikleri gözden düşürmek için değil, aynı zamanda, Leninist geleneği yıkmak, kendisine ve Troçkizme hayalî birtakım değerler verdirmek için icat ettiğini söylediler.

Üçler ve tarihcileri, bu iddiayı isbat etmek için Troçki'nin 1917 olayları üzerinde anlattıklarını çürütmek, olayları Üçlerin itibarını artıracak, Troçki'nin rolünü ise küçültecek şekilde anlatmak zorunda idiler. Önce çekinerek yaptılar bunu; sonra cesaretleri ve gerçeğe aldırmamazlıkları yavaş yavaş artmaya başladı. Başlangıçta Troçki'nin büyük bir rol oynadığını inkâr etmiyorlardı; ama bu rol o günkü hasımlarının oynadığı rolden üstün değildi. Bu arada Stalin de işe karıştı; kendi hikâyesini ortaya attı; Troçki'nin başında bulunduğu Petrograd Sovyeti Askerî Devrimci Komitesi'nin, o güne kadar istisnasız bütün tarihlerin yazdığı gibi, Ekim İhtilâli'nin merkezi olmadığını söyledi. Troçki'nin partiye üye olmadığını, ama Stalin'in içinde bulunduğu hayalî bir "Merkez"in ayaklanmayı yönettiğini iddia etti. Hikâye o kadar uydurmaydı ki siyasetçiler bile bu hikâyeyi başlangıçta alayla karşıladılar. Ama bir kere ortaya atıldıktan sonra ne yapılıp edilip tarih kitaplarına ve sonunda da metinlere kadar girdi ve kitaplarda, ihtilâlin en doğru hikâyesi olarak otuz yıl kadar kaldı. Böylece bu muazzam masal az sonra Rus fikir hayatının ufukları üzerine öldürücü bir çığ gibi yürüdü; yalnız Zinoviyev ile Kamenev'in itibarlarını kurtarmak için uydurulan bu masal sonunda hem onların, hem de Buharin'in, Rikov'un, Tomski'nin ve daha başka Bolşevik liderlerinin, Ekim İhtilâlinin sabotörleri, hainler, ve yabancı casuslar olarak tanımlanmalarına kadar vardı. Ama bu masalların ilerideki kurbanları 1924 de Troçki'yi gözden düşürmek için birbirleri ile yarış ediyorlardı.

1917 olaylarının içinde kaldıkça Troçki'nin durumunu sarsmaya imkân yoktu; bu yüzden Üçler tartışmayı ihtilâlden önceki

döneme, Troçki'nin Bolşevizm aleyhinde olduğu zamanlara kaydırmak için ellerinden geleni yaptılar. Parti politikalarında, katı bir süreklilik olduğu ve partinin fiilen yanılmasına imkân bulunmadığı prensibini koydular. Troçki gibi Bolşevizme uzun bir süre durmadan karşı koyan bir kimse temelden hatalı idi; ve bu tutumu isteristemez ilerideki davranışlarında da ortaya çıkacaktı. Determinizm'i gülünç bir hale getiren prensipçiler partinin kafasına şunları yerleştirdiler: Hiç bir siyasî hata ya da sapma, toplu olsun, tek başına olsun, bir rastlantı olamazdı (bu kural, elbetteki, Üçlerin kendi hatalarına uygulanmadı). Her hatanın belirli bir guruba ya da kişiye özgü, küçük burjuvaca ya da başka bir çeşitteki yapısı içinde, derin nedenleri ya da "kökleri" vardı. Büyük bir hatâ ilk günahın mukadder ağırlığını taşırdı. Troçki'nin akibeti, Menşevik olduğu günlerden, yalnız "mülteci politikasının manevraları" sırasında değil, zamanının büyük problemleri karşısındaki davranışlarında da belli olmuştu. Troçki'nin küçük burjuva ruhu, Ekim İhtilâli sırasında bir kurtuluş yolu aramıştı. Parti ona yardım etmek ve onu kendi içinde "Eritmek" istemişti. Ama Menşevik yaradılışı ikide birde büyük bir inatla durmadan geri tepiyordu.

Bu ışık altında, ihtilâldenberi Troçki ile Lenin arasında çıkan anlaşmazlıklar da hiç akla gelmiyen kötü bir anlam kazanmıştı. Lenin ile aralarında iki kere büyük anlaşmazlık çıkmıştı: Bunlardan biri, Brest - Litovsk Barışı konusunda, öteki de sendikalar konusunda idi (Lenin'in sonradan hatalı olduğunu kabul ettiği öteki anlaşmazlıklardan hiç söz edilmiyordu). Bu sırada sayısız broşürler çıkarıldı ve yazılar yazıldı. Bunların hepsinde de bu iki olay üzerinde duruluyor; olaylar, Troçki'nin bir türlü vazgeçemediği anti-Leninist davranışı her iki olayda da görülecek ve Lenin'e karşı yaptığı muhalefetle Lenin'in haleflerine karşı giriştiği saldırılar arasında düpedüz bir bağlantı bulunduğu anlaşılacak şekilde anlatılıyordu. Bu yeni hikâyelerde eski çatışmaların anlamlarından, gerçek guruplaşmalardan, gerekçelerden, kararsızlıklardan, insanların çelişilerinden, erdemlerinden ve kusurlarından hiç söz edilmiyordu. Parti başlı başına bir tablo idi: Liderleri, orta çağda yapılan fresklerdeki ermişler gibi, İsa'nın yanına oturmuşlar son yemeklerini yiyorlardı. Yüzlerinde bağlılıktan başka bir şey okunmayan bu erdemli kişiler doğruca cennete giderlerken kötülü-

gün yoğun sembolleri olan günahkârlar cehenneme atılıyorlardı.

Tartışma, ileriye, geriye doğru gidip geldikçe ve sonra yeniden 1905-6 yıllarına kadar döndükçe, sonunda, Troçki'nin yaptığı hataların ve sapmaların hep Sürekli Devrim kuramından geldiği anlaşıldı. İşte en büyük sapma bu kuramdı. Oysa 1917'denberi partinin bu kuramla hiç bir çatışması olmamıştı. Troçki'nin bu konudaki eski yazıları Rusça'da yeniden basılmış, ve resmî komünist doktrini olarak bir çok dillere çevrilmişti. Kuramın başlıca iki ilkesi —Rus ihtilâlinin burjuva aşamasından sosyalist aşamaya geçeceği ve dünya ihtilâlinin başlangıcı olacağı ilkesi— o sırada hâlâ partinin benimsediği bir görüştü; bu bakımdan açıkça reddedilmesine imkân yoktu. Polemikçiler Lenin'in 1906 da değindiği birkaç noktayı bulup çıkardılar. Lenin hâlâ Rus ihtilâlinin yalnızca burjuva bir karakter taşıyacağını düşündüğü günlerde, Troçki'nin bir sosyalist tamamlanmadan söz etmekle, burjuva aşamasını "atladığını" ve köylünün rolünü "küçümsediğini" söylemişti. Ama 1917 olaylarından sonra bütün bu sözlerin bir anlamı kalmamıştı. Buna rağmen, polemikçiler bulundukları çevrelerde Troçkinin "zorunlu ara aşamaları atlamak" ve "köylüyü küçümsemek" eğiliminde olduğunu söylüyorlardı. Aslında bu suçlamayı başka bir suçlama ile, yani ıslâh olmaz bir Menşevik olduğu suçlamasıyla —Menşevikler ihtilâlin burjuva aşamasını "atlamak" şöyle dursun ötesine bile geçmek istemiyorlardı— uzlaştırmaya imkân yoktu. Bu mantık engelini atlamak için tam skolastik nitelikte birçok iddiaların ortaya atılması gerekti. Oysa, bütün bu çeşit tartışmalarda olduğu gibi, önemli olan mantık ya da tarih gerçekleri değil, bunların temeli idi, yani bunların o günkü politika ile olan bağlantıları ve henüz başlanmamış olan politika üzerinde yapacağı etkileriydi.

Troçki'nin "köyü küçümsemek" eğiliminde olduğu iddiasının o günkü politika ile olan bağlantısı açıktı: Üçler ile Rikov, Troçki'yi daha bir yıl önce mujik düşmanı olarak damgalamaya başlamışlardı. Şimdi bu damgalarına daha gerilerden bir destek buluyorlar ve buna tarihsel bir hava veriyorlardı. Öteki daha geniş suçlama ondan daha önemliydi: halk sürekli devrimi devamlı bir karışıklık ve sonu gelmeyen bir savaş şeklinde anlıyor, Rus ihtilâlinin yerine oturmayacağını ve ufak bir istikrarın olsun sağlanamı-

yacağını sanıyordu. Üçler sürekli devrimi inkâr ederlerken halkın huzur ve istikrar isteğine de cevap vermiş oluyorlardı.

Aslında Troçki'nin kuramı, Bolşevik Rusya'nın geleceğini *eninde sonunda* devrimin dışarıya yayılmasına bağlıyordu. Ama yayılma umutları bir kere suya düşmüş ve son kere de Almanya'da şiddetli bir darbe yemişti. Bolşevikler eskisinden daha çok yalnızlık duyuyorlardı. Rusya'nın devrimcilikte kendine-yeter kalmasını söylemekle biraz rahatlıyor, böylece psikolojik bir savunma yapmış oluyorlardı. Oysa, Troçki'nin kuramı bu rahatlığı bozuyordu, Troçki bu hayalle alay ediyordu. Bu yüzden sürekli devrimin adı bile Bolşevik kadrolarında kızgınlık yaratmaya yetmekteydi. Herkes Troçki kuramındaki idcolojik değeri yıkmak için can atıyordu. Stalin'in 1924 yılı sonbaharında, eski görüşlerini gözden geçirerek, tek ülkede sosyalizm doktrinini ortaya atması, bu doktrini sürekli devrimin karşısına çıkarması bir rastlantı değildir. Stalin Rus ihtilâlinin kendine yeterliliğini böylelikle yükseltmiş oluyor, dolayısıyla, partinin suya düşen enternasyonalci umutlarına bir avunu sağlıyordu.

"Edebiyat tartışması"nın Troçki'nin durumunu neden ve nasıl daha fazla sarstığını anlamak zor değil. Bu tartışma halkın kafasında, Troçki'nin çelişik bir portresini yerleştirmişti: Troçki bir yandan müzmin bir yarı-Menşevik, öte yandan, partiyi, hem yurt içinde hem de yurt dışında birtakım serüvenlere sürüklemek isteyen aynı derecede müzmin bir "ultra-solcu" ve aşırı-eğilimci idi. Yurt içinde, hiç bir zaman anlamadığı köylülerle Bolşevikleri çatıştırmıya çalışıyordu. Yurt dışında da, mevcut olmayan ihtilâl fırsatları görüp duruyordu. Aynı sapıklık yüzünden Brest-Litovsk'a karşı gelmiş, Almanya'da ihtilâlin yenilmesinden Zinoviyev'i suçlu tutmuştu. Ama Troçki'nin aynı zamanda, Zinoviyev'in dışarda vaktinden önce birtakım ayaklanmaları teşvik etmesini eleştirmiş olması, 1920'de Varşova üzerine yürünmesine itiraz etmesi, ötedenberi kapitalist devletler ile ilişkileri normalleştirmeye çalışması, köylüleri yatıştırmak için N.E.P.'in ilk savunusunu yapması; bu ve buna benzer birçok gerçekler; kendisini aşırı solcu bir serüvenci olarak gösteren portreye uymuyordu, ama buna aldırış eden yoktu. Bu arada gerçekler, uydurmalar ve beylik lâflar o kadar birbirine karıştı ki, sonunda Troçki, komünizm'in belki en ro-

mantik, ama aynı zamanda en tehlikeli, bir Donkişot'u olup çıktı. Kendisini ancak Üçlerin akılları ve devlet yönetimindeki ustalıkları durdurabilir ve tehlikesiz bir hale getirebilirdi.

Parti üyelerinden birçoğu, bu arada Troçki'yi tutanlardan birkısmı, Troçki'nin "Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler"de yanlış bir yol tuttuğunu iddia ettiler. Zinoviyev ile Kamenev'in 1917 de yaptığı hatalarla uğraşacağına daha önemli sorunları ele alması gerektiğini söylediler. Gerçi Troçki bunu, Üçlerin, eskiden Lenin ile arasında geçmiş olan olayları karıştırmaları ve günlük işleri tartışmaktan kendisini alıkoymaları üzerine, bir savunu amacıyla yapmıştı. Ama halkın çoğu "bütün bunlara kimin başladığını" çarçabuk unutmuştu: kendisini geçmiş olayların üzerine bir sünger çekmemekle suçluyorlardı. Resmî yazarlar, Lenin'in vasiyetnamesinde "tarihteki hataların" Zinoviyev ile Kamenev'e karşı kullanılmamasını istediğini söylüyorlardı. Bunu bilen Krupskaya bile Troçki'yi azarlamaya kalkıştı ve Lenin ile Lenin'in yetiştirdiği kimseler arasındaki anlaşmazlıkları çok büyüttüğünü, çünkü ihtilâl alınyazısının dar bir liderler çevresi içindeki görüş ayrılıklarına değil, tüm olarak parti ile işçi sınıfının davranışına bağlı olduğunu söyledi. Parti-içi demokrasinin savunucusuna yöneltilmiş ağır bir eleştiriydi bu. Troçki gerçekten Bolşeviklerin gururlarını inciltmişti, çünkü Troçki'nin anılarına göre partinin önder kadrosu, hantal, çekingen birtakım kimselerden ibaretti. Eğer Lenin onları dürtüp itmeseydi hiçbir zaman görevlerini yapamıyacaklardı.

Tartışmanın Troçki'yi çok sinirlendiren başka bir sonucu da şu oldu: o zamana kadar kendisinden şeytandan kaçar gibi kaçan eski Bolşevik aleyhtarı muhalefet bu sefer kendisine büyük bir umut bağladı. Başka türlü de olamazdı. Tek parti sisteminde baskı altında tutulan birtakım hükümet aleyhtarları kendi adlarına açıkça savaşamayınca, herhangi önemli birinin muhalefetini —bu muhalif hakim partide de olsa— o muhalefetinin nedenlerine bakmadan desteklerler. Hakim gurubun tehlikeli bir hasım olarak gördüğü bir insanı kendi kahramanları gibi görmek isterler. Troçki'nin, parti içinde de olsa, söz söyleme özgürlüğünü istemesi, bu özgürlük olmadan hiç bir şey yapamıyacaklarını anlayanların hiç olmazsa bir kısmına kendisini biraz yaklaştırmıştı; ama Bolşevik aleyhtarlarının çoğu henüz buna hazırlıklı değildi. Birçokları, bel-

ki de büyük birkısmı iç savaştaki yenilgilerinin başlıca sorumlusu olan bir insanın düşmesini büyük bir sevinçle seyrediyordu. Troçki, daha çok söz söylemeyi tercih ettiği ve kendisine karşı bir sempati yaratmaya çalışmadığı halde, Üçler partinin dışında rastlanacak herhangi gerçek ya da sahte bir Troçki sempatisi belirtisini yuhalamak için çok dikkatli davranıyorlardı. Bunun nedeni genellikle Troçki'nin kendisini tutması, sesini uzun bir süre çıkarmaması, ve ortak düşmanlar karşısında Üçlerle dayanışma halinde olduğunu durmadan söylemesiydi.

Son olarak da, "edebiyat tartışması"nın Üçler üzerinde de önemli bir etkisi oldu : bu tartışmaya karışan başlıca hasımlardan, Stalin hariç, hiç birinin itibarı kalmadı. Stalin'in itibarı, tersine, yükseldi. Troçki saldırılarını daha çok Zinoviyev ile Kamenev üzerinde toplamıştı. Bunlar ise Ekim İhtilâline karşı yaptıkları itirazları tutanaklara açıkca geçirtmiş bulunuyorlardı. 1917'deki tutumu daha kapalı ve daha kaypak olan Stalin'in ise durumu daha sağlamdı. Zinoviyev ile Kamenev'in, Stalin'in manevi desteğine gerçekten ihtiyaçları vardı; bu bakımdan Stalin'in kendileri adına iyi birer Bolşevik olduklarına tanıklık etmesinden memnundular. Bundan yararlanan Stalin artık Üçlerin kesinlikle en büyüğü olmuştu. Böylece Troçki, ileride kendisinin müttefiki olacak kimselerin yenilmesine, en tehlikeli ve en büyük hasmının ise güçlenmesine bilmeyerek yardım etmiş oluyordu.

"Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler" in yarattığı fırtınadan sonra Troçki'nin Savaş Komserliğinde kalmasına imkân yoktu Üçler Troçki'yi o kadar ağır suçlamışlardı ki onu artık askerî işlerin başında tutamazlardı. Oysa daha bir yıl önce istifasını kabul etmek istememişlerdi. Ama şimdi kendisini Komiserlikten atmanın açıkça yolunu arıyorlardı.

Bu mücadelenin hiç bir aşamasında Troçki Ordudan kendisini desteklemesini, en ufak bir şekilde olsun, istemedi. Parti kurallarına ve tüzüğüne göre bu gibi durumlarda görüşlerini belirtmeye hakkı olan ordu hücrelerinin, Antonov-Ovseenko gibi kendisini tutan kimseler tarafından bu tartışmaya sürüklenmesini de önledi. Şunu da bu arada belirtmek gerekir ki, resmî sözcüler Antonov - Ovseenko'ya hiç bir zaman ağır bir suç yüklemediler. Ortada herhangi bir komplo ya da hükümet darbesi hazırlığı yoktu.

Bu bakımdan Troçki'nin bu konudaki önleyici etkisini her zaman kabul etmişlerdir (*). Troçki'nin Bonapart'ça ihtirasları olduğu sözleri yalnızca özel görüşmelerde söyleniyordu. Troçki, hiç bir zaman Savaş Komiserliğini kendi siyasî çıkarları için kullanmak istemekle suçlanmadı; Politbüronun Ordu üzerindeki doğal yetkisini kabul etmişti. Bu yüzden Komiserliğinin en yüksek mevkilerde bulunan kendi adamlarının görevlerinden alınmasına, yerlerine hasımlarına bağlı kimselerin getirilmesine, itiraz etmekle birlikte, yine de göz yumdu.

Troçki askerî bir hükümet darbesine girişseydi başarabilir miydi? Bunu düşünmek boşunadır. Çatışmanın başlangıcında, yani Genel Sekreterlik ordudaki parti personelinin yerini değiştirmeye başlamadan önce, Troçki'nin başarı şansı belki de yüksekti. Ama sonra azaldı. Troçki bu şansını hiç bir zaman denemeye kalkışmadı. Askerî bir hareketin, kendisi de içinde olsa, devrime büyük zararı dokunacağı kanısındaydı. On üçüncü kongrede partiyi "İşçi sınıfının ana görevlerini çözecek tek tarihsel araç" saydığını açıkça söylemişti; bu aracı ordu eliyle parçalamaya kalkışamazdı. Parti ile çıkacak herhangi bir çatışmada ordunun gerici güçlere dayanmak zorunda kalacağını ve bu yüzden ister istemez gerici bir rol oynıyacağını söylemişti. Evet, partide bir "yozlaşma" vardı. Ama bunun nedeni, liderlerle tabanın arasında bir uçurumun bulunması ve partinin demokratik temelini yitirmesiydi. Kendi görüşüne göre günün görevi bu temeli yeniden kurmak ve liderlerle tabanı uzlaştırmaktı. Eninde sonunda da, devrimin kurtuluşu toplumun "derinlerindeki" siyasî uyanışa bağlıydı. "Yukarıdan" girişilecek bir askerî hareket işçi demokrasisine o günkü hükümetten daha uzak bir rejim getirebilirdi yalnızca. "Olayların mantığı" bunu gösteriyordu; buna karşı durabileceğini sanmıyordu. Kendi kişiliğini ve eylemini, olayların akışını tayin eden sosyal güçlerin içinde görüyordu; kendi oynayacağı rolün bu güçlere bağlı olduğu kanısındaydı. Amacı, yani proleter demokrasisinin canlandırılmasını istemesi, bu amacın gerçekleşmesi için başvurulacak araçların neler olacağını göstermişti.

(*) On üçüncü kongrede resmî konuşmacılar bile Troçki'nin önleyici davranışlarına değindiler; örneğin **13 Konferentsya RKP (b)** nin 113 üncü sayfasında Lominadze'nin konuşmasına bakınız.

1924 yılında Savaş Komiserliğinin yönetimini elinden kaçırdı. Üçler Frunze ve Unschlitcht'in aracılığı ile yavaş yavaş ordunun bütün siyasî komiserlerini avuçlarının içine aldılar; silâhlı kuvvetlerin parti-içi mücadeleye karıştırılmasından korkmuyorlardı artık. Ordudaki hücrelere Troçki'nin "Ekim Ihtilâlinden Alınacak Dersler" yazısını suçlayan bir karar sundular; ulus çapında bir siyasî komiserler kongresi topladılar ve kongreye Troçki'nin savaş işlerinden atılmasını isteyen bir karar tasarısı sundular. Bu sırada Troçki yeniden sıtma nöbetine tutuldu ve, anlaşıldığına göre, dâvâsını komiserlere bile anlatamadı. Kongre Troçki'nin atılması tasarısını usulen kabul etti. Troçki, bundan sonra Askerî Devrim Kurulundaki komünist hücresinden de aynı şekilde atıldı. Kurulduğu gündenberi bu kurula başkanlık etmişti. Bütün bunlar yetişmiyormuş gibi 17 Ocak 1925 de Merkez Komitesi genel bir toplantıya çağrıldı: gündemin ilk maddesi "Troçki sorunu" idi.

Troçki 15 Ocak'da Merkez Komitesine bir mektup göndererek hastalığı yüzünden toplantıda bulunamıyacağını bildirdi ve özür diledi; aynı zamanda, kendisine sorulacak soruları cevaplamak ve izahat vermek için Moskova'dan hareketini ertelediğini de —yeniden Kafkasya'ya gidecekti— bildirdi. Kendisine yöneltilen belli başlı suçlamalara da, öfkesini gizleyerek, kısa bir cevap verdi: "Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler"i eleştirenlere verdiği tek cevap bu oldu. Sonra Askerî Devrim Kurulu Başkanı olarak bütün görevlerinden alınmasını istedi ve şunu söyledi: "Merkez Komitesinin bana vereceği herhangi bir görevi —hangi mevkide olursa olsun ya da herhangibir mevkii olsun olmasın— elbette ki, partinin her hangi bir şekildeki denetimi altında, yapmıya hazırım."

Zinoviev ile Kamenev, Troçki'nin Politbüro'dan ve Komiteden atılmasını da Merkez Komitesinden istediler. Stalin bu teklife yeniden itiraz etti. Zinoviev ile Kamenev sinirlendiler; Stalin'in kendi aleyhlerine Troçki ile anlaşmasından korktular. Merkez Komitesi Troçki'nin komitede ve Politbüroda kalmasına karar verdi; ama yeni bir tartışmaya kalkıştığı takdirde partiden atılacağını yeniden kendisine bildirdiler. Bunun üzerine Merkez Komitesi "Edebiyat tartışması"nın kapandığını resmen ve alelacele ilân etti; ama, aynı hızla da bütün propaganda servislerine talimat vererek, "1903 yılında başlayan ve 'Ekim İhtilâlinden Alınacak Ders-

ler'le biten Troçkizmin anti-Bolşevik niteliği konusunda... Bütün partiyi aydınlatan" kampanyaya devam edilmesini istedi. Başka bir kampanya da yalnız parti üyeleri içinde değil, bütün ülke çapında yürütülecek ve Troçkizmin "işçi ve köylü ittifakı" için ne kadar büyük bir tehlike olduğu anlatılacaktı. Troçki'nin cevap vermesine izin verilmediği için "tek yanlı bir tartışma" olmuştu bu. Merkez Komitesi son olarak, "kendisinin Askerî Devrim Kurulunda çalışmasının da artık imkânsız olduğunu" açıkladı.

Zafer madalyalarının üzerine bir de rezalet madalyası takılan, ağzı kilitli, savunması bile yasaklanmış olan Troçki, suçlayıcı çığlıklar arasında, tam yedi uzun ve tehlikeli yıl hizmet ettiği komiserlikten böylece ayrılmış oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"YALNIZ POLİTİKA İLE YAŞANMAZ..."

"İnsan yalnız politika ile yaşayamaz..." 1923 yılının yaz aylarında *Pravda*'da çıkan kısa bir denemesinin başlığıydı bu. Hiç olmazsa kendisi yalnız politika ile yaşayacak bir adam değildi. İktidar mücadelesinin en önemli günlerinde bile enerjisinin büyük bir kısmını edebiyat ve kültür çalışmalarına harcıyordu; Savaş Komiserliğinden ayrıldıktan ve parti-içi tartışmalar bir süre için hafifledikten sonra bu işlerle daha da çok uğraşmaya başladı. Politikadan kaçmak için yapmıyordu bunu: edebiyat, sanat ve eğitim ile olan ilgisi daha geniş anlamda politik bir ilgiydi. Kamu işlerinin yalnız düzeyinde kalmak istemiyordu. İktidar mücadelesini devrimci "ruh" mücadelesine dönüştürüyor; böylelikle karıştığı savaşa yeni boyutlar, yeni derinlikler kazandırıyordu.

Aşağıdaki birkaç olay Politbüro'daki önemli çatışmalar sırasında edebiyatla ne kadar yoğun bir şekilde uğraştığını göstermeye yeter: 1922 yazında Lenin'in yardımcılığını kabul etmediği ve Politbüro'nun da siyasî faaliyetini yasakladığı sırada izin alınca, tatilinin büyük bir kısmını edebiyat eleştirileri yazmakla geçirmişti. Devlet Yayınevi bu sırada edebiyat konusunda İhtilâlden önce yazdığı yazıları toplamıştı; toplu eserlerinin özel bir cildi halinde yeniden basmak üzereydi; kendisi bu kitaba Rus edebiyatının İhtilâlden sonraki durumunu inceleyen bir önsöz yazmak istiyordu. "Önsöz" uzadıkça uzadı ve ayrı bir eser oldu. Hemen hemen bütün zamanını bu esere verdiği halde yine de bitiremedi. 1923 deki yaz tatili sırasında yeniden yazmaya başladı. Bu sırada Almanya'da beliren ihtilâl umutları yüzünden Üçlerle arasındaki çatışma daha da karışık bir durum almış, kavga en yüksek noktasına ulaşmıştı; bu sefer Moskova'ya döndüğünde elinde baskıya hazır yeni bir kitabın müsveddeleri vardı: Kitabın adı "Edebiyat ve Devrim"di.

Aynı yaz İhtilâl-sonrası Rusya'sındaki davranışlar ve ahlâk konusunda da bir sürü deneme yazdı. Bu denemeler sonradan *Günlük Hayatın Problemleri* adı altında toplandı. Ele aldığı konular şunlardı: "Yeni rejimde aile;" "Aydın olan ve olmayan" bürokrasi; "Terbiye ve nezaket"; "Votka, kilise ve sinema"; "Rus dilinde küfür" v.b. Bu sırada eğitimcilerin, kitap basanların, propagandacıların, gazetecilerin ve "işçi gazeteleri muhabirlerinin" birçok toplantılarında konuştu; basının durgunluğundan, perişanlığından ve cansızlığından yakındı. O sırada Partinin kullandığı dil ve klişe sözler yüzünden bozulan Rusca'nın arılığını ve gücünü yeniden kazanması için durmadan çalıştı. Aynı yaz On Dokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda ticarette meydana gelen periyodik hareketlerin karşılıklı bir çözümlemesini yaptı (bu konuda Sosyalist Akademinin çıkarttığı *Vestnik*'de kısa, ama ağır bir broşür yayımladı), Pavlov ve Freud psikoloji okulları arasındaki çatışma gibi çeşitli konuları ele aldı. Pavlov'un eserlerini inceledi; bu konuda yapılan tartışmalara karıştı; araştırma ve deneme yapma özgürlüğünü, Freud okulunun hoşgörüyle karşılanmasını istedi. 1924 de Lenin'in biyografik bir portresini çizdi ve yayımladı. Troçki bu eserinde Bolşevizm kurucusunu insan olarak inceliyor, böy-

lece, dolaylı olarak, Lenin'in resmî şekildeki "putlaştırılmasını" ve yeni yeni başlayan Lenin tapmasını eleştirmiş oluyordu.

Yazılarında devrimi bozan kötülüklerin yalnızca görünüşleri ile yetinmiyordu; bu kötülüklerin köklerini de araştırıyordu: Rusya Ana'nın manevî geriliği iktisadî sefaletinden daha az önemli değildi. Sanayi alanında nasıl acele bir birikim gerekiyorsa kültür alanında da en az onun kadar acele bir "ilk kültür birikimi"ne ihtiyaç vardı. Stalinizm'in hangi toprak üzerinde gelişip büyüyeceğini daha o zamandan böylece gösteriyor, bu eğilimi geliştirecek ortamı değiştirmenin yollarını arıyordu. Bu yüzden davranışlara ve ahlâka, hergünkü hayatın "ufak sorunları"na önem veriyordu; bunların devlet işlerini nasıl etkilediğini gösteriyordu. Ruslardaki küfür alışkanlığını incelcyen bir yazısı bu konuları nasıl ele aldığını gösterir:

Ağız bozmak ve küfretmek, insan haysiyetine, insanın kendi haysiyetine ve başkalarının haysiyetine saygısızlık gösterildiği esirlik, ezilmişlik zamanından kalma bir mirastır... Rusca'daki kadar bozuk, yılışık ve aşağılık kötü sözler başka dillerde var mı yok mu, bilmiyorum. Filolojistlerimizden, dilcilerimizden ve folklor uzmanlarımızdan bunu öğrenmek isterim. Benim bildiğim kadar, bizim yurdumuzun dışında böyle bir şey hemen hemen yok. Aşağı sınıflarımızdaki küfür hastalığı umutsuz, kaçınılmaz bir kederin, bir acının ve her şeyden önce esirliğin sonucudur. Yüksek sınıflarımızdaki küfür hastalığı kibar sınıfın; dairelerde çalışanların ağızlarından çıkan küfürler ise sınıf hakimiyetinin, esir sahipliğinden gelme bir gururun, değişmez bir iktidarın sonucudur... Ruslardaki bu iki ağız bozukluğu —efendilerin, memurların, polisin ağız dolusu küfretmeleri ile halkın aç, umutsuz ve acılı küfürü— Rus hayatının tümüne aşağılık bir hava vermektedir.

Devrim ise, herşeyden önce, kişiliği olmadığı sanılan halkta insan kişiliğinin uyanmasıdır. İhtilâl arada sırada zalim davranmış olmasına ve merhametsizcesine kanlı metodlar kullanmasına rağmen... bireyin haysiyetine her gün daha fazla saygılı olmuş, zayıfa gittikçe fazla ilgi göstermiştir. Bir devrim bütün gücü ile ve elindeki bütün araçlarla ezilenin yardımına koşmazsa, geçmişte iki kat ve üç kat esirliğe düşmüş olan kadının kişiliğini kazanmasına ve sosyal ilerleme yoluna girmesine yardım etmezse ona devrim demezler. Bir devrim en büyük dikkatini çocukların üzerinde toplamazsa ona devrim demezler... Bu devrim onlar için yapılmıştır. Ama efendilerle esirlerin her yandan gelen, her yandan çınlayan, yankılanan küfürleriyle, hiç kimse gözetilmeden ve hiç bir yerde durulmadan savrulan binbir küfürle zehirlenmiş bir

havanın içinde karşılıklı saygıya, düşünceye, kadınlarla gerçek eşitliğe dayanan yeni bir hayat... nasıl kurulabilir? Pisliğe ve bite karşı mücadele fizik sağlığının nasıl gerekli bir şartı ise "küfürbazlığa" karşı mücadele de akıl sağlığının onun kadar gerekli bir şartıdır...

Kuşaklardan kuşaklara geçen ve yaşam ortamımıza işlemiş olan alışkanlıklarımız son derecede sağlamdır... Rusya'da kaç kere büyük bir hızla ileriye atılmışız, bütün güçlerimizi germişizdir de, sonra yine herşey eski haline dönmüştür?.. Bu davranış, yalnız uygarlaşmamış kitlelerimizde değil, bugünkü sosyal düzen içinde ileri, sorumlu unsurlarımız dediğimiz kimselerde de vardır. İhtilâlden önceki ağız bozukluğunun bugün bile, Ekim'den altı yıl sonra da, hâlâ kullanıldığını, "yukarıdakilerde" bile moda olduğunu inkâr edecek miyiz?.. Yaşamamızda göze batan aykırılıklar vardır.

Troçki derebeylikten gelen, yerleşmiş, ikide birde ortaya çıkan yaşama tarzına karşı açtığı mücadelede de politika alanındaki kadar acı bir yenilgiye uğradı. Ama kendisini ezecek güçlerin niteliğini tarihsel derin bir görüşle anlamış bulunuyordu: "Rus-lardaki bu ağız bozukluğu" Stalinizmde toplanacak ve "aşağılık havasını" devrime bulaştıracaktı. On beş yıl sonra, Büyük Temizlik sırasında, bu iki akım bir sel haline gelecekti: o zaman devlette ve partide çok yüksek mevkilerde bulunan bir başsavcı sanıklara "Hayvanoğlu hayvanlar" diye bağıracaktı; yüksek yargıçlar yobazca sözlerini bitirirlerken şöyle bağıracaklardı: "kurşuna dizin namussuzları!". Küfürler mahkeme salonlarından fabrikalara, çiftliklere, gazete bürolarına, üniversite hollerine kadar yayılacak ve bu gürültü bütün Rusya'nın kulaklarını yıllarca sağır edecekti. Yüzyılların küfürleri sanki bir anda bir yerde toplanmış, Stalinizmde hayat bulmuş ve bütün dünyada bir top gibi patlamıştı.

Ekim İhtilâli kültür hayatına yeni hareketler getirmişti. Ama, bir yandan da kültür hayatını altüst etmiş, muazzam zorluklar yaratmıştı. Her ihtilâl, en elverişli şartlar altında bile yapılmış olsa, ulusun aydınlarını arkasından sürüklese, aynı sonucu doğururdu. Hele ihtilâlin başlıca gücü ezilmiş, malsız mülksüz, eğitilmesi gereken bir sınıf olunca bu zorluklar elbetteki daha da artacaktı. Evet, bolşevik liderleri aydın kişilerdi; içlerinden bir kısmının geniş, derin bir kültürü vardı. Ama bunlar bir avuç insandılar. Kadrolar daha çok kendi kendini yetiştirmiş işçilerle, küçük

burjuvaziden gelmiş yarı kültürlü insanlarla doluydu. Parti bunları politika ve örgüt konularında yetiştirmiş ve arada sırada bunlara geniş bir Marksist felsefe kültürü vermişti. Ama bunların kültür olayları karşısındaki davranışları, az bilginin tüm cahillikten daha kötü olduğunu gösteriyordu.

Aydınların çoğu Ekim İhtilâlini düşmanca karşılamıştı. Bir kısmı iç savaşta ölmüştü. Birçoğu yurt dışına kaçmıştı. Hayatta kalanların ve Rusya'dan kaçmayanların çoğu yeni rejimde "uzman" olmuşlardı. Ancak birkaçı seve seve ihtilâle yardım etmiş, halkın kültürünü arttırmak için elinden geldiğince çalışmıştı. Ancak aydınların çoğunda ya kaskatı tutucu bir kafa vardı, ya da aydınlar geniş ve verimli bir kültür etkisi yaratamıyacak kadar korkak, basit ve dalkavuktular. Kendi kendini yetiştirmiş ya da yarı kültür sahibi olmuş komiserlerin emrine verilmelerine kızdılar. Öte yandan, komiserlerden çoğunun da kendilerine güvenleri yoktu. İç dünyalarındaki kararsızlıklarını bir takım gösterişli hareketlerle ve yaygaralarla örtbas etmeye çalışıyorlardı; dâvâlarının haklı olduğuna bağnazlıkla inanmıştılar; yarı kültürlü oldukları için, Marksizmi, bilim ve san'at da dahil olmak üzere, bütün toplum problemlerini çözecek bir anahtar sayıyorlardı. Bunları gören aydınlarda, kendilerine özgü saplantılar, Marksizmin kendilerine bir şey öğretmeyeceği, Marksist dünya görüşünün yalnızca "ham yarı gerçeklerden oluşmuş bir çorba" olduğu şeklindeki mağrur inançlar daha da kuvvetlenmişti. Böylece aydınlarla yeni hakim gruplar arasında bir uçurum açılmış bulunuyordu.

Troçki de, Lenin, Buharin, Lunaçarski, Krasin ve daha birkaçı gibi, bu uçurumu kapatmak için elinden geleni yapmaktaydı. Komiserlerden ve parti sekreterlerinden, aydınlara karşı saygılı ve anlayışlı davranmalarını istiyordu; aydınlara da, zamanın ihtiyaçlarına ve Marksizm'e karşı anlayışlı olmalarını söylüyordu. Bu çabaları etkisini gösterdi; ama uçurum, biraz kapanmış olsa bile, yine de olduğu gibi duruyordu. Sonra da bu uçurum yeniden açılmaya başladı. Parti hiyerarşisi her türlü kamu denetiminden uzaklaştıkça ve hükümeti istediği gibi yönetmeye alıştıkça bilginler, edebiyatçılar ve sanatçılar üzerinde de gittikçe daha çok baskı yapmaya başladı. Ayrıca kendisine göre birtakım ihtiraslar beslemeye ve sonradan-görmeliğini okşayacak, ama devrimci yenilikler gibi görünecek bir takım "kültürel" özlemleri de teşvik etme-

ğe başladı. "Proleter kültürü", "Proleter sanatı" ve "proleter edebiyatı" ortaya atıldı, ve bunlar, bir süre önce Orduda savunulan "proleter stareteji doktrini" gibi benimsendi (*).

Troçki bağnazlığı önlemeyi, proleter kültürü ve sanatı gibi sloganların saçmalığını göstermeyi kendisi için bir görev saydı. Proleter kültürü fikrinin, bir kısım Bolşevik aydını ile genç işçiler için bir anlamı olabilirdi, ama genç işçilerde, ayrıca, kültür açlığı kadar bir de putları yıkmak içgüdüsü uyanmıştı. Bu eğilimin gerisinde, okumuşların yaşadıkları hayatla karışan herşeye karşı köylüler tarafından beslenen anarşistce düşmanlıklar yatıyordu. Okumuşların her şeyine olduğu gibi "kültür değerleri"ne de düşmandılar. (Mujikler derebeylerinin malikânelerini yakarlarken genellikle kitaplıkları ve tabloları da yakmışlardı. Bunlar mujik için yalnızca derebey malı idi.) Bolşevik kuramcıları bu putları yıkma eğilimini sahte bir Marksizm ölçüsüne vurarak haklı ve yerinde buldular ve bu hareketi, ortadan kaldırılması gereken eski "sınıf kültürü"nün süprülüp atılması saydılar. *Proletkult*'un, yani proleter sanat ve edebiyatının, bunun başlangıcı olduğunu söylediler. Bu gruptaki yazarların ve sanatçıların doktirincileri; uygarlık tarihinde nasıl bir derebey ve burjuva çağı varsa, proleterya diktatörlüğünün de, kendisine özgü, Marksist, sınıf bilinci, militan enternasyonalizm, materyalizm, ateizm vb. ile beslenmiş bir kültür çağı açmak zorunda olduğunu epice inandırıcı bir şekilde savunuyorlardı. Bir kısmı da, Marksizm'in başlı başına yeni bir kültür olduğunu söylüyordu. Parti bu görüşleri ortaya atanları ve savunanları destekliyor, dahası, bunu kendi eğitim politikasının başlıca ilkesi sayıyordu.

Lenin de, Troçki de *Proletkult* kuramına karşı çıktılar. Ama Lenin birkaç kısa ve kesin açıklama ile yetindi ve alanı Troçki'ye bıraktı. O bu işe daha yatkındı. Troçki'nin *Proletkult*'a karşı mücadelesini nasıl yürüttüğünü şimdi göreceğiz. Ama hemen şunu belirtelim ki *Proletkult* saplantısı, bu kuramı yaratan çevrelerin çok dışına taşan bir eğilimin, özellikle partinin eğitim ve kültür işlerinden sorumlu olan kimselerin arasına yayılmış bir eğilimin, yani, bu gibi işleri emirlerle, bunlara ilişkin kanunlar çıkarmakla

(*) **Troçki, Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969. s. 551 - 2.

çözmek, kültürlü, akıllı ya da herşeye boyun eğmiyecek kadar bağımsız düşünceli olanları korkutmak eğiliminin, en aşırı bir ifadesiydi. Troçki, ileride Stalinizm'in kültür politikasını yaratacak olan böyle bir kafa yapılışının ortaya çıkmasını önlemeğe durmadan çalıştı. Eğitimciler ile yaptığı bir konuşmada şunu söyledi: "Devlet bir zorlama örgütüdür; bu yüzden devlet bürolarında çalışan Marksistler halk arasında kültür ve eğitim çalışmaları yaparlarken bile hep şu ilkeye dayanmak isterler: 'işte gerçek, önünda diz çök.' Elbette ki sert bir hükümet bizim hükümetimiz. İşçi devletinin zor kullanmaya hakkı vardır ve bunu kullanmak görevidir. İşçi sınıfı düşmanlarına karşı merhametsizce davranıyoruz. Ama işçi sınıfının eğitilmesinde bu 'işte gerçek, önünde diz çök' metodu... Marksizm'in özü ile çelişir." (*)

Troçki'nin toplu eserlerinin XXI. cildinde bulunan *Bir Dönüşüm Döneminin Kültürü*'nde buna benzer birçok öğütler ve uyarımlar vardır. Bilimcilere emirler verilmesi ve kuramlarına yasaklar konulması "bize zarar ve utançtan başka birşey getirmez" diyor, böylece Stalin'in, sosyolojik saçmaları bir yana, dil ve biyoloji konularında yapacağı açıklamaların da ne kadar zararı dokunacağını ve utanç getireceğini daha o zamandan söylemiş oluyordu. Şunu da belirtelim ki Troçki bu görüşünü muhalefete geçtikten sonra savunmuş değildi. Örneğin, daha 1919 ocağında şunları yazmıştı:

> Partimiz... hiç bir zaman işçi sınıfının dalkavuğu olmamıştır, olamaz da... İktidarın ele geçirilmesi işçi sınıfını kendiliğinden değiştirmez ya da işçi sınıfına bütün erdemleri sağlamaz: ona yalnızca öğrenme, kafasını geliştirme ve yetersizliklerinden kurtulma fırsatını verir. Rus işçi sınıfının önder grupları yoğun bir çaba ile muazzam tarihsel önemi olan bir iş görmüşlerdir. Ama bu grupların içinde bile bir hayli yarı - bilgili ve yarı-yetenekli vardır.

Bu yarı-bilgiyle yarı-yeteneğe Troçki ikide birde çatmaktan geri kalmıyordu. Lenin, N.E.P.'i kurarken Bolşevik'lerden "Ticaret yapmayı öğrenmelerini" istemişti. Troçki'nin de Bolşeviklerden "öğrenmeyi öğrenmelerini" istemesi ondan daha az önemli bir söz değildi.

(*) Bu konuşmayı, on üçüncü kongrenin, kendisini "Leninizm.den sapmak"la suçlamasından hemen sonra 1924 Haziranında yaptı. **Soçinnenya**, cilt XXI. s. 133-63.

Geçmişin "kültür mirasına" Nihilist bir gözle hor bakmanın zararlı olduğunu durmadan söylüyordu: işçi sınıfı bu mirasa sahip çıkmalı ve onu korumalıydı; Marksist elbette ki bunların içinde bir ayırım yapacaktı; kültür mirasına dialektik bir gözle bakacak ve onun tarihsel çelişkilerini görecekti. Uygarlığın yarattığı eserler en azından iki amaca hizmet etmişti: insanın bilgi edinmesine, doğayı denetimi altına almasına ve kendi yeteneklerini geliştirmesine. Ama ayrıca da, toplumdaki sınıf bölünmesinin ve insanın insan tarafından sömürülmesinin devam etmesine de yaramıştı. Bu bakımdan, bu mirasın birtakım unsurları evrensel bir önem ve geçerlik taşıyordu; bir kısım unsurları da gününü yaşamış ya da modası geçmiş sosyal sistemlere bağlıydı (*). Demek ki komünistler kültür mirasına sahip çıkarlarken elbette bir seçme yapacaklardı. Nitekim, genel olarak geçmişte, salt bilimsel düşüncenin sınıflı bir toplumda gelişmiş olması bu düşünceyi temelinden bozmuş değildi. İnsana insanın hakim olması, en dolaysız şekilde, *ideoloji eserlerinde,* özellikle toplum fikirlerinde yansıyordu, ama burada bile sınıf baskısını gösteren ve bu baskının sürdürülmesine yarayan unsurlar başka unsurlarla karışmış bir haldeydi; bu başka unsurlar insanın kendisini tanımasına yaramış, görüşünü keskinleştirmiş, zekâsını genişletmiş, duygularına ve heyecanlarına bakmayı, kendisini kontrol altına almayı ve dolayısıyla sosyal koşullarının sınırlarını aşmayı insana öğretmişti. Modern insanın proleter devrimi ile ya da sosyalizmi kurmakla uğraştığı bir sırada yüzlerce ve dahası binlerce yıl önce yaratılmış sanat eserlerinin karşısında hayran kalmasının nedeni buydu. Sosyalizmi kuracak olanlar eskiden kalan bütün sanat değerlerini elbette diyalektik materyalizm ölçüsüne vuracak, bunlara eleştirici bir gözle bakacaklardı; ama bunun toptan bir inkârla ya da sahte Marksist bir düzenbazlıkla hiç bir ilişkisi yoktu. Geçmişin kültür değerlerini eleştirmeden önce bu değerleri iyice sindirmeliydi; bir Marksist, herhangi bir bilgi alanını kendi açısından yeniden ele almadan önce o bilgi alanını "içinden" fethetmeliydi.

(*) Troçki makinanın iki amaca hizmet ettiğini, bir yandan işçinin verimini artırırken, öteyandan, kapitalizmde, sömürüye yaradığını söylemişti. Sosyalizm de makinadan vazgeçemezdi ve geçmemeliydi. Bunu herkes biliyordu; aynı mantık uygarlık eserlerine uygulanabilirdi.

Troçki eski aydınlara seslenirken konuyu başka açıdan ele almıştı: yalnız kültür mirası ile yaşıyamıyacaklarını, yeniden eğitilmeleri ve Sovyet toplumunda yerlerini almaları gerektiğine onları inandırmaya çalışıyordu. Daha çok bilim ve teknik adamlarının görüşleri ile ilgileniyor, onlara Marksizm ile bilim arasındaki ilişkiyi anlatıyordu. Savaş Komiserliğinden ayrıldıktan sonra Elektro-Teknik Kalkınma Kurulu ile Sanayi ve Teknoloji Komitesi başkanlığına getirilince bu konu ile daha çok ilgilenmeye başladı. Önünde yeni bir çalışma alanı açılmıştı. Delikanlılığındanberi sevdiği ve ihtilâl çalışmaları uğruna bıraktığı bir alandı bu. Şimdi artık "yarı yönetici, yarı öğrenci" olmuştu. Şöyle yazıyor Troçki: "özellikle Sanayi ve Teknoloji Komitesi ile ilgileniyordum. Bu komite Sovyet sanayiinin tek merkezden yönetilmesinden ötürü büyük çapta gelişmişti. Hergün bir sürü laboratuvarı dolaşıyor, deneyler seyrediyor... ve ünlü bilim adamlarının yaptığı açıklamaları dinliyordum. Boş vakitlerimde de kimya ve hidrodinamik öğrenmeye çalışıyordum." Bu çalışmalar 1925-6 yıllarında yazdığı yazılarda çok kuvvetle yansımaktadır. Bir yandan bilim adamlarının kürsülerinden bir şeyler öğrenmiye çalışırken, öte yandan onlara Marksizm ve Marksist bilim felsefesi hocalığı yapıyordu. Bu sırada Engels'in *Dialektik der Natur* adlı kitabının herhalde etkisinde kaldı. Bu kitabın ilk Almanca ve Rusca baskısı 1925 de Moskova'da çıktı. Troçki bu kitaba yazılarında açıkça değinmiyor; ama kitabı okumamış olmasına ihtimal yok; çünkü birçok noktalarda Engels'in düşünce tarzına çok yaklaşıyor.

Bilim felsefesi alanındaki gezintilerinden en az üçü burada ele alınmaya değer: bunların biri 1925 Eylülünde toplanan Rusya Bilim Adamları Kongresi'nde büyük kimyacı Mendeliyev'in yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşma; öteki, 1926 Şubatında Kızıl Meydan Kulübü'nde "kültür ve sosyalizm" konusundaki konuşması; ve aynı yılın Martında radyonun geliştirilmesi için toplanan kongrede yaptığı "radyo, bilim, teknoloji ve toplum" konulu konuşmadır.

Troçki'de profesyonel felsefeciliğin zerresi yoktu. Lenin'in *Materyalizm ve Emprio-criticsm*'de yaptığı gibi gnosiology'nin derinliklerine hiç bir zaman dalmamıştı. Diyalektiğin prensiplerini hiç bir zaman sistemli bir şekilde açıklamamıştı. Bu prensipleri soyut olarak anlatacağına siyasal ve tarihsel çözümlemelere uygu-

lamayı daha doğru bulmuştu. Bununla birlikte, yazıların dayandığı sağlam felsefeyi, metod sorunları üzerindeki derin düşüncelerini ve —çok sistemli şekilde olmasa bile— geniş bilgi sahibi olduğunu bilmeden yazılarını okumak zordur. Troçki bilgisine pek önem vermiyor, bilgince büyük laflar etmekten kaçınıyor ve bile bile bir amatör dili kullanıyordu. Bu bakımdan, ya da bu yüzden, bilimdeki diyalektik konusunda yazdığı birkaç deneme bu alanda yazılmış en aydınlatıcı ve en açık yazılar olmuştur.

Bilime politika karıştırmak Troçki'nin hiç bir zaman aklından geçmemiştir. Bilim adamının araştırma ve çalışma yaptığı sırada politika ile ilgilenmemeğe hakkı olduğunu ve dahası böyle davranması gerektiğini söylüyordu. Ama bilim adamının bu davranışı onu toplumdaki yerini görmekten alıkoymamalıydı. Bilim adamlarının teker teker ilgisizliğiyle, bilimin bir bütün olarak çağının sosyal çatışmalarına karışması gerektiği arasında bir çelişki yoktu. Nitekim her asker ya da ihtilâlci tek tek ilgisizcesine savaşabilir ve hayatını verebilirdi, ama bir ordu ve bir parti savunacak kesin bir ülküye sahip olmadan ayakta duramazdı.

Bilimsel araştırma sırasında toplumdan uzaklaşma ve kesin bir tarafsızlık zorunluydu, ama yeterli değildi. Bir bilim adamının geniş ve yeni bir felsefe görüşüne sahip olmasının bilim için çok büyük bir önemi vardı. Bilim adamları, genel olarak, bundan yoksundular. Bu yüzden bilim adamının kafasında garip bir çatlak hasıl olmuştu: kendi alanında ya da laboratuvarında tüm materyalistti, ama düşünürken, çoğu zaman kafası karışıyor, bilimin dışına çıkıyor, idealizme, dahası apaçık gerici görüşlere kayıyordu. Bu çatlak hiç bir büyük düşünürde Mendeliyev'de olduğu kadar açık seçik değildi. Mendeliyev, bir bilim adamı olarak, gelmiş geçmiş materyalistlerin en büyüklerinden biriydi; buna rağmen zamanının binbir çeşit tutucu inançlarına ve boş saplantılarına kapılmış, yıkılmakta olan çarlık rejimine bağlanmıştı. Peryodik Sistem'i formüle ettiği zaman Marksist düşüncenin temelinde yatan diyalektiğin bir kanununu isbat etmiş, doğada olsun toplumun gelişmesinde olsun, nicesel değişmelerin belirli noktalarda nitesel değişmelere dönüştüğünü göstermişti. Periyodik Sistem'e göre atom ağırlıklarındaki nicesel değişmeler kimyasal elemanlar arasındaki nitesel ayrılıkları yaratıyordu. Buna rağmen Mendeliyev

Rus toplumundaki büyük nitesel değişimi, yani devrimi, görememişti.

"Önceden görebilmek ve harekete geçebilmek için bilmek gerek" ilkesini her zaman uygulayan büyük bilgin bilimdeki yaratıcı çalışmayı uçurumun üzerine bir köprü atmaya benzetmişti; köprüye dayanak bulmak için uçurumun dibine inmeye gerek yoktu; uçurumun kenarından bakmak, sonra karşı tarafa sımsıkı oturacak, tam ağırlıkta bir kemer atmak yeterdi.

Aynı şey bütün bilimsel düşünceler için doğrudur. Bilim deneyin granit temellerine oturtulmalıdır; genellemeler, köprünün kemeri gibi, bilimi dünya gerçeklerinden ayırır, ama önceden kestirilmiş olan başka bir noktada yeniden buluşturur...

Bilimin yaratma zamanı, yani genellemelerin **devinime (teşhise)** dönüştüğü ve devinimin de deneylerle başarı kazandığı anlar, insanın kafasında her zaman çok gurur ve sağlam bir zevk uyandırır.

Mendeliyev ise, bir yurttaş olarak, herhangi bir sosyolojik genelleme yapmaktan ve politik bir kehanette bulunmaktan kaçınmıştı. Rus toplumunun izliyeceği gelişim yoluna o sırada teşhis konulurken Rusya'da Marksist düşünce okulunun ortaya çıkışını tam bir anlayışsızlıkla seyretmişti.

Bu bakımdan Mendeliyev modern bilim adamının tutumuna çok güzel bir örnekti: dünyayı ve bilimi birleştirici bir gözle ele alamamıştı. Bilim ampirik bir çalışma yapmak zorundaydı: bilgide ilerleme uzmanlaşma ve parçalanma ile atbaşı beraber gidiyordu. Ama uzmanlaşma ve bölünme ne kadar çok olursa birleştirici bir dünya kavramı ihtiyacı da o kadar artıyordu. Bu ihtiyaç karşılanmadığı takdirde düşünürün kafası kendi uzmanlığının dar kalıbı içinde sıkışıp kalıyor ve ilerlemesi duruyordu. Felsefe görüşünde bir derinlik bulunmadığı ve genelleştirici düşünceye de güvenilmediği için bilimde birçok karışıklıklar ortaya çıkıyor ve karanlıkta el yordamı ile yürünüyordu. Oysa bütün bunların önüne geçmek mümkündü. Marksizm bilim adamına birleşmiş bir doğa ve toplum görünüşü sağlıyabilirdi. Birtakım metafizik düşüncelerin gelişigüzel bir toplamı ile ve birtakım uydurmalarla hiç bir ilgisi olmayan Marksizm, bilimin çeşitli deneylerine tıpatıp uymaktaydı (*).

(*) Engels **Dialektik der Natur**'de, Descartes'ın evrende hareket kitlesinin değişmediğini söylemekle bilimde enerji muhafazasına ait bul-

İnsan düşüncesinin birliği ve çeşitliliği Troçki'nin her zaman kullandığı bir temaydı. Troçki, yine Mendeliyev'in çalışmalarından hareket ederek, modern bilimin yapısını gözden geçirdi. Mendeliyev, kimyanın fiziğe dayandığını ve kimyasal reaksiyonları partiküllerin fizik ve mekanik niteliklerinin yarattığını keşfetmişti. Troçki'ye göre, fizyoloji ile kimya arasında kimya ile fizik arasındakine benzeyen bir ilişki vardı. "Yaşayan organizmalara uygulanan kimya" sözü boşuna söylenmemişti. "Bilimsel, yani materyalist fizyoloji, fizyolojik değişiklikleri izah etmek için herhangi bir özel kimya-üstü Hayat Gücü'nden (Vitalist ve Neo-Vitalist'lerin ortaya attıkları fikir) yararlanamaz. Psikoloji de fizyolojiye dayanıyor. Fizyolojist, esaslı araştırmalarında nasıl Hayat Gücü'nden yararlanamazsa psikolojist de kendi problemlerinden hiç birini 'ruh' ile çözemez. Psikolojik yaşantıları fizyolojik varlık fenomenine bağlamak zorundadır." Freud okulu da insanın birçok akıl durumlarının altında seksüel itilimlerin bulunduğunu söylediği zaman aynı şeyi yapmıştı: Pavlov okulu da insan ruhunu fizyolojik olarak şartlanmış, karmaşık bir refleks sistemi olarak ele aldığı zaman da böyle bir görüşe fazlasıyle dayanmıştı. Son olarak da, bugünkü toplumbilimi, insanın doğaya hükmeden kanunlara nüfuz etmesiyle sıkısıkıya bağlıydı; modern toplumbilimi toplumu doğanın özel bir parçası olarak ele alıyordu.

Böylece çağdaş bilimin geniş yapısı mekaniğin ve fiziğin temelleri üzerinde yükseliyor, bu yapının çeşitli bölümleri birbirle-

guları 200 yıl kadar öncesinden gördüğüne değinmişti. Bilim adamları Descartes'ın düşüncelerini anlamış olsalardı bulgularına daha önce varmış olurlardı. Bu görüş Kant'ın "nebuler ipotez"i için daha da doğruydu. "Doğa üzerinde çalışanların çoğunluğu (felsefe) düşüncelerinden uzakta kalmamış olsalardı ve Newton'un 'Metafizikten Kaçınız' sözüne uysalardı, Kant'dan... kendi bulgularını çıkarırlar ve sonsuz çabaların başarısızlıklarından tasarruf etmiş olurlardı... Kant'ın bulguları bütün sonraki gelişmenin başlangıç noktası olmuştur (yani, bütün olarak doğanın statik görüşünden uzaklaşılmasına ve dinamik görüşün kabul edilmesine yaramıştır). Araştırmalar bu yönde geliştirilmiş olsaydı doğa bilimi şimdikinden çok daha fazla ilerlemiş olurdu. Ama felsefe ne işe yarardı? Kant'ın fikirlerinden o gün için hemen yararlanılmadı ve ancak yıllarca sonra Laplace ve Herschel... tarafından doğrulandı." **Dialektik der Natur,** s. 14, 62.

riyle ilgili bulunuyor ve bir tek bütün teşkil ediyordu. Ama birlik demek tekdüzelik demek değildi. Bir bilimde geçerli olan kanunlar başka bir bilimde geçerli olamazdı. Mendeliyev kimyasal değişimlerin eninde sonunda kimyasal ve mekanik değişimler olduğunu isbat etmiş bile olsa kimya doğrudan doğruya fiziğe indirgenemezdi. Fizyoloji de kimyaya, psikoloji ve biyoloji de fizyolojiye indirgenemezdi. Nitekim insan toplumunun gelişiminde geçerli olan kanunlara da yalnızca doğaya uygulanan kanunlardan varılamazdı. Bilimin son amacı, bir anlamda, doğada ve toplumda sonsuzcasına çeşitli olan olayları birkaç genel ve basit kanunla tanımlamaktı (*). Ama bilimsel düşünce bu amaca o biçimde gidiyordu ki bu amaçtan sanki gittikçe daha da uzaklaşmaktaydı, yani bilgiyi daha da bölmekte ve ihtisaslaştırmaktaydı. Gittikçe daha yeni, daha belirli ve ayrıntılı kanunlar formüle ediyor ve ortaya atıyordu. Örneğin, kimyasal reaksiyonları, eninde sonunda partiküllerin fiziksel niteliklerinin tayin ettiği görüşü bütün kimya bilgisinin başlangıcı olmuştu; ama bu görüş kendi başına herhangi bir kimyasal reaksiyonun anahtarını verememişti. "Kimya kendi anahtarlarını kullanır ve bu anahtarları da kendi laboratuvarlarında, amprik deneylerinde, genellemelerinde, hipotez ve teorisinde bulur." Fizyolojinin de, geniş anlamda organik ve fizyolojik kimyaya sıkısıkıya bağlı olmasına rağmen, kendi metodları ve kendi kanunları vardı. Biyolojinin de öyle, psikolojinin de öyle. Her bilim kolu öteki bilim kolundan ancak "son dakikada" yardım bekliyebilirdi. Her bilim o kadar özel bir alana uygulanıyor ve bu alanda elementer olay o kadar karmaşık görünüyordu ki her alanda yalnızca o alana özgü bir araştırma metodu ve hipotez kullanılması gerekmekteydi.

Doğa incelemelerinde her araştırma alanının özerk olduğu ister istemez kabul edilmişti. Hiç bir ciddi araştırmacı bir alanda geçerli olan kanunları başka bir alandaki kanunlara karıştırmak niyetinde değildi. Metod karmaşıklığı ve başıboşluğu yalnızca toplum, tarih, ekonomi ve politika alanlarından kalma bir hastalıktı. Bu alanların kendilerine özgü kanunlara ihtiyaçları yoktu; olduğu

(*) Engels, adıgeçen kitapta, en azından "bugünkü bilgi durumunda", bu genel ve büyük kanunların, doğa bilimiyle değil, ancak felsefeyle formüle edilebileceğini söyler.

zaman bunlara, örneğin, sosyolojiye burunlarını sokan Darwin'ciler ile yeni - Malthus'cülerin yaptıkları gibi, doğa bilimi kanunları çok kaba bir şekilde uygulanıyordu (*).

Troçki, bundan sonra, bilim ve teknolojinin "son yıllarda" kaydettiği ilerlemeyi, bu ilerlemenin felsefe üzerindeki etkilerini geniş bir açıdan ele alıyor; bu ilerlemenin, hemen hemen kesintisiz bir şekilde diyalektik materyalizmin zaferini sağladığını, ve gariptir ki, filozoflarla bilim adamlarının bile bunu kabul etmekten çekindiklerini söylüyordu. "Maddeye hakim olmaya çalışan bilimin elde ettiği başarılar, tersine, materyalizme karşı açılan felsefe mücadelesiyle atbaşı beraber gidiyor." Partiküllerde radyo - aktivitenin keşfinden felsefeciler anti-materyalist sonuçlar çıkarmışlardır. Ama ortaya attıkları fikirler yalnızca eski fiziğin ve eski fiziğe bağlı mekanist materyalizm felsefesinin eleştirisine yaramıştı. Diyalektik materyalizm eski fiziğe hiç bir zaman bağlanmamıştı. Nitekim On Dokuzuncu yüzyılın ortasında, bilim adamlarından çok önce, eski fiziği felsefe bakımından geride bırakmıştı. Düşünce ile varlık ilişkisinde, varlığın —"madde"nin— öncülüğünü kabul eden diyalektik materyalizm belirli herhangi bir madde kavramına dayanmamaktaydı. Bu konuda ortaya atılan her kavramı yalnızca göreli (izafî) şekilde geçerli sayıyordu. Bu ise ampirik bilgide ileri bir aşamaydı. Bilim adamlarına gelince, materyalist felsefeyi maddenin niteliği üzerindeki çalışmalarının şu ya da bu aşamasından ayırmak onlara çok güç geldi. Ama sorunlara daha geniş bir açıdan bakmayı, tümdengelimli ve tümevarımlı düşün-

(*) Troçki burada J. M. Keynes'den parça almıştı. 1925'de Moskova'yı ziyaret eden Keynes, Milli Ekonomi Yüksek Konseyinde yaptığı bir konuşmada İngiltere'deki işsizliği nüfusun artmasıyla açıklamıştı. Keynes (**Ekonomiçeskaya Jizn**'in 15 Eylül 1925 tarihli sayısına göre) şöyle demişti. "Rusya'nın savaştan önceki sefaletinin daha çok nüfus artmasından ileri gelmiş olduğunu sanıyorum. Bugün de ölümden çok fazla doğum olduğu görülüyor. Bu durum Rusya'nın geleceği için büyük bir tehlikedir." Bu sırada Rusya'da hâlâ işsizlik vardı. Ama üç yıl sonra planlı iktisat başlayınca ve yıllarca da devam edince "en büyük tehlike"lerden birinin insan gücü azlığı ve nüfusun yavaş artması olduğu görüldü; bu da sanayileşen bir toplum ekonomisine Malthus'ün ve neo-Malthus'cülerin "geçinme araçları üzerinde nüfusun baskısı" fikrinin uygulanamıyacağını gösterdi.

ceyi, ampirik ve somut düşünmeyi birleştirebilselerdi, yaptıkları keşifleri daha iyi bir perspektivde görebilir, bunlara salt felsefe açısından bir önem vermekten kaçınabilir ve bilimin bir aşamasından öteki aşamasına geçeceğini önceden daha açıkça kestirebiilirlerdi. Radyo-aktiviteden anti-materyalist sonuçlar çıktığını söyleyen bilim adamlarının çoğu radyo-aktivitenin keşfedilmesinden sonra nereye gideceklerini bilmiyorlar, atomun parçalanmasından pek emin gözükmüyorlardı. Bu tutumu eleştiren Troçki şöyle bir kehanette bulunmuştu:

Radyo-aktivite olayı bizi dosdoğru atomun içindeki enerjinin serbest kalması problemine götürüyor... Çağdaş fiziğin en büyük görevi atomun içindeki enerjiyi elde etmek, bu enerjiyi bütün gücüyle ortaya çıkaracak bir süpap açmaktır. O zaman kömürün ve petrolün yerine atom enerjisinin konulması mümkün olacak ve bu enerji belli başlı yakıtımız ve hareket ettirici gücümüz haline gelecektir.

Şüphe edenlere karşı da şöyle bağırıyordu:

Olmayacak bir şey değil bu, ve sonra bunun çözümü ne kadar büyük ufuklar açacak, bir düşünün!.. Bilim ve teknoloji alanı büyük bir devrime doğru yaklaşıyor; ve onun içindir ki zamanımızın sosyal devrimi de, maddenin niteliğine ve maddeye insanın hâkim olması için yapılan araştırma ile aynı zamana raslamış bulunuyor.

Troçki bu kehaneti 1 Mart 1926 da yapmıştı. Ama gerçekleştiğini göremedi; hemen hemen gerçekleşmesinin arifesinde öldü.

Bilim felsefesi konusundaki araştırmaları içinde bir tanesi özellikle üzerinde durulmaya değer: bu da Freud psikolojisini savunmak amacıyla yazdığı yazıdır. Daha 1920'nin başlarında Sovyetler Birliğinde Freud okuluna karşı korkunç bir saldırıya geçilmiş, bu okulun Rusya'ya yıllar yılı sokulmaması istenmişti. Freud kuramı üzerinde birinci elden pek bilgisi olmayan parti ileri gelenleri cinsiyet üzerinde fazla duran bu okulu şüphe ile karşılıyor, Freudizmin Marksizmle uyuşamıyacağını söylüyorlardı. Freudizme kızanlar yalnızca Bolşevikler değillerdi; bu düşmanlık, Pavlov'un görüşünü savunan ve bu görüşün bir tekelini kurmak isteyen, siyasî konularda tutucu akademik çevrelerde de çok kuvvetliydi. Okulları Rus toprağında kurulduğu için Freud'cülerden daha iyi durumdaydılar. Sonra da bu okul Marksist aydınlara Freud okulundan daha materyalist görünüyordu. Böylelikle partililerle profesörler psikanaliz karşısında garip bir birlik kurmuştular.

Troçki, yukarda gördüğümüz gibi, bu duruma daha 1922 de sinirlendi. O yıl Pavlov'a bir mektup yazdı; mektubunda Freudizmi korumaya çalıştı ve Pavlov'dan, dolaylı bir şekilde, bilimsel araştırma konusunda hoşgörü özgürlüğünden yana ağırlığını koymasına rica etti. Mektubu Pavlov'a gönderdi mi, göndermedi mi bilinmiyor. Ama Troçki bu mektubu toplu eserlerinin XXI. cildine almış. Anlaşıldığına göre Pavlov çağırıya aldırmadı. Troçki de sonradan çıkan politik buhran sırasında işin arkasını bıraktı. Ama 1926 da bu konuya yeniden döndü; Pavlov okulunu saran dalkavukluk havasını açıkça protesto etti. Pavlov öğretisinin "diyalektik materyalizm ile tam bir uyum" içinde olduğunu ve "fizyoloji ile psikoloji arasındaki ayrılığı kaldırdığını," tam bir saygı ve hayranlık içinde anlattı: Pavlov "temel reflekslerin fizyolojik olduğu ve refleks sisteminin de bilinçle sonuçlandığı" kanısındaydı; "Fizyolojik" nicelik yeni bir "psikolojik" nitelik yaratıyordu. Ama Troçki Pavlov okulunun abartılmış saplantılarıyla da alay ediyordu. Hele Pavlov kuramının insan kafasının en karmaşık oyunlarını, şiir yaratımını bile, yalnızca şartlı refleksle açıklıyabileceği iddiasını çok komik buluyordu. Ona göre, Pavlov metodu "deneysel ve iyi işlenmiş bir metoddu; genellemelere adım adım yaklaşmıştı; "köpeğin tükrüğünden başlamış şiire kadar gelmişti"; ama "şiire giden yolu şimdiden kestirmek pek kolay değil"di.

Freudizm aleyhine söylenenlere daha kuvvetle karşı koyuyordu. Çünkü ona göre Freudizm öğretisi de, Pavlov'unki gibi, aslında materyalistti. İki kuram arasındaki ayrılık felsefe görüşlerinden değil inceleme metodları bakımındandı (*). Pavlov kendi araştırmalarında tam bir ampirik metod kullanmış, fizyolojiden psikolojiye fiilen geçmişti. Freud ise psikolojik olayların arkasında fizyolojik itiilimlerin bulunduğunu peşin olarak kabul etmişti. Araştırma metodu daha spekülatifdi. Freud'cülerin cinsiyete öteki etkenlerden daha çok ağırlık vermesi tartışılabilirdi; ama bu konu üzerindeki tartışma da felsefî materyalizm çerçevesi için-

(*) Troçki, Pavlov'a yazdığı mektupta her iki okulun birbirine yakınlığını şu şekilde anlatmıştı: "Bana öyle geliyor ki şartlı refleksler konusundaki öğretileriniz Freud kuramının özel bir durumunu kapsamaktadır. Seksüel enerjinin öne alınması...şartlı reflekslerin **n** artı bir, **n** artı iki ve daha fazla derecedeki seksüel temel üzerinde oluşumundan başka bir şey değildir."

de kalmalıydı. Psikanalist "en aşağı fenomenden (fizyolojiden) en yukarı fenomene (psikolojiye) temel reflekslerden karmaşık reflekslere çıkmaz. Bunun yerine bütün ara aşamaları bir atlayışta aşar, yukarıdan aşağıya, din efsanelerinden, lirik şiirden, ya da rüyadan dosdoğru insan ruhunun fizyolojik temeline geçer." Troçki aradaki farkı ilginç bir imge halinde yakalamıştır:

İdealistler bize ... 'ruh'un dipsiz bir kuyu olduğunu söylerler. Pavlov da Freud da kuyunun dibinde fizyolojinin yattığını söylemektedirler. Pavlov, bir dalgıç gibi, taa derinlere kadar iner ve kuyuyu aşağıdan yukarıya doğru dikkatle inceler. Freud ise kuyunun başında durur ve dikkatli bir gözle, kuyunun içinde durmadan değişen dalgalı sularının derinliklerine nüfuz etmeye ve aşağıda nelerin olup bittiğini öğrenmiye ya da kestirmeye çalışır.

Pavlov'un kullandığı deneysel metodun, Freud'un bazan psikanalisti hayalî sonuçlara sürükleyen kısmen spekülatif araştırma metoduna nazaran üstün bir yanı vardı. Ama

psikanalizmin Marksizmle uyuşmayacağını söylemek ve ona arkasını dönmek çok basit ve kaba bir tutumdur. Elbetteki Freudizmi kabul etmek zorunda değiliz. Freudizm işe yarayan bir ipotezdir. Ondan materyalist psikolojiye yarayacak birtakım sonuçlar ve kestirimler çıkarılabilir, ve çıkarılır da. Zamanında yapılacak deneyler gerekli testleri sağlıyacaktır. Bu arada, daha az güvenilse bile, deneysel metodun çok yavaş elde ettiği sonuçları önceden kestirmeye çalışan bir metodu yasaklamak için ortada bir neden olmadığı gibi bunu yapmaya da hakkımız yoktur (*).

Troçki'nin sözlerine aldıran olmadı. Psikanalitik kuram üniversitelerden kaldırıldı. Troçki Einstein'in görelik kuramını (izafiyet teorisi) —üzerinde daha az durmakla birlikte— daha da kuvvetle savundu; ama Stalin döneminin kutsal "materyalizmi" bu kuramı da afaroz etti; Einstein'in "itibarı" ancak Stalin'in ölümünden sonra "iade" edildi.

(*) Pavlov metodlarının Freud metodlarından daha yavaş sonuçlar verdiği konusunda Troçki'nin ileri sürdüğü görüşün doğru olup olmadığı uzmanların bileceği bir şeydir. Troçki, Freudizm savunusunun burjuvalar arasında moda olan "bayağı sahte-Freudizm"le karıştırılmamasını özellikle belirtmiştir.

Troçki bilim felsefesini iyi biliyordu ve arada sırada da bu konudan esinleniyordu, ama yine de bu konuda yazdığı yazılar biraz amatörce sayılabilirdi. Ancak edebiyat eleştirilerinin böyle bir amatör havası yoktu. O yıllarda Rusya'nın en büyük edebiyat eleştirmeniydi. *Edebiyat ve Devrim* adındaki eseri o zamanın en büyük dergisi olan *Krasnaya Nov* dergisini, özellikle ünlü bir Troçkist ve yazar olan dergi başyazarı A. Voronski'yi etkilemişti. Şimdi bile, üzerinden kırk yıl geçtiği halde, bu kitap, Rus edebiyatında yalnız devrimci *Sturm und Drang* üzerine yazılmış ve Stalinizmin sanat yaratıcılığını boğacağını önceden göstermiş bir eser olarak değil, daha genel olarak, Marksist edebiyat eleştirisi konusunda da daha aşılmamış bir eserdir. Kitap içten gelme bir sanat ve edebiyat sevgisiyle, orijinal bir görüşle, sürükleyici bir hava ve espiri içinde, pek görülmemiş şiirsel zirveye yükselen —son sayfalarına doğru— bir görüş gücüyle yazılmıştır.

Troçki edebiyatta da putları yıkma davranışının ve sahte devrimcilerin kendini beğenmişliğine karşı savaş açmıştı. Bütün sanat ve edebiyat akımlarına söz ve yazı özgürlüğü tanınmasını istiyordu. Her türlü akım, söz ve yazı özgürlüğünü açıkça ve kesin olarak karşı-devrimci amaçlar için kullanmadığı sürece özgür kalmalıydı. Burada da putları yıkma eğilimi yalnız ileri gelen partililer arasında görülmüyordu; çeşitli genç yazar ve sanatçı grupları arasında bu eğilim daha da fazlaydı. Sanatta ve edebiyatta yeni isyancı akımlar ortaya çıkmıştı. Normal zamanlarda bu gibi akımların getireceği yenilikler ve yerleşmiş sanat otoritelerine karşı girişeceği saldırılar herkesin merakını çekebilir ve oldukça dar birtakım çevrelerde fırtınalar yaratabilirdi. Böylece, eskiden birçok akımların yaptığı gibi, siyasî havayı fazla karıştırmadan kendilerine yol açabilir, kendilerini tanıtabilirlerdi. Ama o günkü durum başka olduğu için sanatçı çevrelerin aralarındaki çekememezlikler ve çatışmalar normal sınırları aşıyordu. Meydana çıkan yeni akımlar kendilerine muazzam bir siyasî önem veriyor, kendilerini ihtilâlin öncüleri gibi gösteriyor ve eski akımları, hem sanat bakımından günü geçmiş olmakla, hem de sosyal açıdan gericilikle suçluyorlar ve bu akımları gözden düşürmiye çalışıyorlardı.

Yukarıda gördüğümüz gibi, *Proletkult* "kendi görüşünün" resmî bir görüş olarak kabul edilmesini, dahası bu görüşün tekel ha-

line gelmesini istiyordu. *Proletkult*'u savunan Lededinsky, Pletnev, Tretyakov ve daha başkaları, *Kuznitsa* ve *Oktyabr* adlı iki dergide yazıyorlardı. Sonradan bunlar kendi başlarına *Na Postu* adlı bir dergi çıkarmaya başladılar. Buharin, Pravda'nın başyazarı olarak, Lunaçarski de Eğitim Komiseri olarak *Proletkult*'un başına geçince bu akımın saplantılarını yıkmak görevi Lenin'e düştü. Lenin'den ağızlarının paylarını alan *Proletkult* yazarları Troçki'ye baş vurunca, ve Troçki'den kendilerini korumasını isteyince, Troçki, ne olursa olsun görüşlerini serbestçe açıklama haklarını sonuna kadar savunacağı, ancak proleter edebiyatı ve sanatı için ortaya atılan bütün sloganların zararlı ve saçma olduğu konusunda Lenin ile tamamiyle aynı görüşte bulunduğu cevabını verdi. "Sanatta yeni sosyalist dönem" ya da "edebiyatta yeni devrimci rönesans" gibi çok ılımlı klişeler değersiz şeylerdi: "sanatlar, her büyük çağın başlangıcında olduğu gibi, korkunç bir çaresizlik içine düşmüşlerdi... Şiir kuşunun sesi, akıl kuşu olan baykuşun sesi gibi, ancak güneş battıktan sonra işitilir. İşler gündüzün görülür ve ancak gün batarken olup bitenler hissedilir ve düşünülür."

Sanatçının kötü durumundan devrimi sorumlu tutmak yanlıştı. "Şiir kuşunun sesi" hâlâ karşı-ihtilâlciler tarafından geliyordu. Troçki mülteci edebiyatı konusunda yazdığı acı bir yazıda birçok ünlü Rus yazarının yurt dışına çıktığı halde yabancı ülkelerde bir tek doğru dürüst eser veremediğini söylemişti. Zinaida Gippius, Evgenii Zamyatin (*), ve dahası Andrey Belyi gibi "içerideki mülteci" yazarların da —Rusya'da yaşayan ve eski mülteciler gibi düşünen ve duyanların da— öyle pek övünülecek eserleri yoktu. Bütün bu yazarlar şüphesiz ki büyük yetenek sahibiydiler, ama soğuk bir ekonomizmin içine gömülmüştüler. Zamanlarının dramına cevap veremiyorlardı; mistikliğe kaçıyorlardı en azından. Bunların en kalburüstü yazarı Belyi bile "Her zaman kendisiyle meşguldür; kendi hikâyelerini anlatmakta, kendi çevresinde dönüp dolaşmakta, kendisini koklamakta, kendi kendini yalamaktadır." Gippius başka dünyalardan gelen, mistik ve erotik yüce bir Hıristiyanlık savunmaktadır; ama "çığlık atması için lirik ayağına bir Kızıl Mu-

(*) Bu yazarların çoğu sonradan yurt dışına çıktılar. Mülteci oldular. Zamyatin'in yurt dışında yazdığı "Biz" romanını George Orwell "1984" de örnek olarak almıştır.

hafızın nalçalı ayakkabısıyla basması yetecektir. O zaman, kafası kutsal mülkiyete takılan büyücüyü herkes sesinden hemen tanıyacaktır." (Ama bu kadın yeteneksiz değildir. Aslında büyücünün çığlığında da şiirsel bir yan vardır!) Geçmiş bir sosyal sistemin düzmece değerlerine saplanmış ve çağına yabancılaşmış olan bu yazarları Troçki iğrenç ve komik buluyordu. Bunların eski aydın sınıfta ne kadar değersiz şey varsa onları kullandığını söylüyordu. Örnek bir "iç mülteci" aydın tipinin kaba bir portresini şöyle çizmişti:

Anayasacı demokrat bir sanatsever, soba ile ısıtılan bir marşandizin içinde uzun bir yolculuk yaptıktan sonra, size yaklaşıp, dudaklarının arasından, dünyada bir eşi daha bulunmıyan harika takma dişli, ve eski Mısır bale tekniğini en ince ayrıntılarına kadar bilen, kendisi gibi çok incelmiş bir Avrupalının, bu kaba ihtilâl yüzünden bir sürü bitli pis torbalı (*) ile birlikte seyahat etmek zorunda kaldığı zaman takma dişlerinden, bale tekniğinden ve genel olarak Avrupa sergilerinden aşırılma "kültüründen" insanın içine bir fizik kusmadır gelir, boğazınıza bir şeyler tıkanır; ve içinizde şöyle bir inanç doğar: torbalılarımızdan en kabasının üzerindeki son bit bile tarihin mekaniğinden daha önemli ve, daha doğrusu, bu çok "kültürlü" ve her bakımdan kısır olan bencilden daha gereklidir.

Troçki "iç mülteci"lerin ipliğini kısaca pazara çıkardıktan sonra edebiyatta daha yaratıcı eğilimleri tartışmaya başladı. *Papuçiki* (**) ya da "yol arkadaşlarını" eleştirdi ve savundu. Troçki bu kelimeyi, komünizme aldırmadan "yolda bir süre devrimle birlikte yürüyen", ama her zaman devrimden ayrılıp kendi başına gidecek olan yazarları anlatmak için icadetmişti. Örneğin, "İmgeciler" bunlardan biriydi. Bu edebiyat akımının başında Yessenin ve Kluyev gibi ünlü şairler vardı. Edebiyata mujiğin kişiliğini ve imgelerini getirmişlerdi. Troçki, bunların, renkli ve bol şiirsel imgeleri, mujiğin kendi kulübesine hayranlık duymak için kullandığı biçimleri nasıl bulduklarını araştırıyordu. Bunların şiirlerinde devrimin köylüye hem hoş gelen ve hem de gelmiyen yanları var-

(*) "Torbalı" deyimi İç Savaş ve kıtlık yıllarında, torbasını sırtına alıp yiyecek bulmak için köy köy dolaşanlara deniyordu. Küçük karaborsacılara da dendiği oluyordu. Trenler tahrip edilmiş olduğundan halk çoğunlukla marşandizlerde seyahat etmekteydi.

(**) Kelime bu bölümde aslında olduğu gibi kullanılmıştır.

dı. Tutumlarının iki yanlı oluşu eserlerine bir sanatçı gerilimi ve sosyal değer sağlıyordu. 'Ekim çağının şiirdeki Narodnikleri"ydi bunlar. Bu kafa yapılışının canlı bir anlatım yolu bulması, bir köylü ülkesi için ancak normal sayılabilirdi ve bu yolu da yalnızca İmgeciler arasında bulmuştu. Troçki'nin çok değer verdiği Boris Pilniak da bunlara katılmış, Pilniak ihtilâlin kökünü kazıdığı eski Rus ilkelliğine bağlı kalmayı daha doğru bulmuştu. Bu bakımdan Bolşevizmi "kabul", komünizmi ise "red" ediyor, birinciyi, devrimin aslında "Rusya'ya özgü" ve kısmen Asyalı yanı sayıyor, ikinciyi ise daha çok Avrupalı, modern, kentli, proleter unsur olarak görüyordu. Troçki, Marietta Şaginyan'a daha sert bir çıkış yapmıştı. Bu kadın devrimle yalnızca bir çeşit Hıristiyan kaderciliği açısından "uzlaşıyor" ve, Troçki'nin benzetişiyle, "kendi salonunun dışında" kalan herhangi bir şeye karşı şiddetli bir sanatçı umursamazlığı duyuyordu. (Şaginyan bu gruba dahil olup da Stalin'ci temizlemelerden kurtulan ve Stalin ödülü kazanan birkaç yazardan biridir.)

Troçki Aleksandr Blok'u da bir *papuççik* sayıyordu; ama onun yeri başkaydı. Blok'un şiiri ilk ve en kuvvetli esinlenmesini 1905 ihtilâlinden almıştı. En yaratıcı yıllarının 1907 ile 1917, yani iki ihtilâl arasındaki sıkıntılı yıllara rastlaması onun için büyük bir talihsizlikti: o yılların boşluğuna bir türlü uyamamıştı. O yıllardaki şiirleri:

romantik, sembolik, biçimi olmayan ve gerçek-dışı eserlerdi; ama bütün bunların altında çok gerçek bir hayat anlayışı vardı... romantik sembolizm tek başına gerçeğin somutluğundan uzaklaştığı sürece gerçeklilikten bir kaçıştır... aslında sembolizm hayatı dönüştürme ve yüceltme yollarından biridir... Blok'un pırıl pırıl, kar gibi, şekilsiz lirizmi, bir ortamı ve bir çağı yansıtır... bu çağın ve ortamın ötesinde ise, bir bulut parçası gibi, boşlukta kalır. Zamanın ve yazarının ötesine geçemez.

Ama 1917 Blok'u yeniden sarstı ve ona "bir hareket, bir amaç ve anlam duygusu aşıladı. Devrimin şairi değildi. Ama ihtilâlden önceki hayatın ve sanatın donup kalmış çıkmazlarında yolunu kaybettiği için devrimin çarkına dört elle sarıldı. Bu sarılmanın sonunda en önemli şiiri olan 'On İki' doğdu. Yüzyıllar boyunca yaşayacak tek şiiri bu oldu." Troçki, ileride eleştirmenlerin yapacağı gibi, "On iki" yi ihtilâlin en yüksek noktası saymadı; bu sefer "ihtilâle katılmaya çalışan bireyci sanatın son türküsü," dedi;

"Aslında çöken geçmişin ardından çıkan bir keder haykırışı bu; ama öyle bir haykırış, öyle yoğun bir keder ki, sonunda geleceğin umut çağrısı olup çıkan bir haykırış!"

Fütüristler o yılların en sert ve en gürültücü edebiyat grubu idi. Bunlar geçmişte kalan her şeyle bağlarını koparmak istiyorlar, sanatla teknoloji arasında bir bağıntı olduğunu iddia ediyorlar ve bu bağıntıya önem veriyorlar, şiir dillerine sanayide kullanılan teknik terimleri alıyorlar, kendilerini Bolşevik ve enternasyonalci sayıyorlardı (*). Troçki bu eğilim üzerinde ayrıntılı bir şekilde ve dikkatli olarak durdu. Fütüristlerin teknoloji hayranlıklarını Rusya'daki geriliğin bir yansıması saydı:

Mimarlığın dışında... sanat, yalnızca geniş çapta uygarlaşmış bir çalışmanın temeli olduğu oranda... teknolojiye dayanır. Eylemde sanatın, özellikle yazı ve söz sanatının maddesel teknolojiye dayanması o kadar önemli değildir. Bir insan Riyazan **gubernia**'sının kuş uçmaz kervan geçmez ormanlarında yaşasa bile gökdelenler, balonlar, denizaltılar üzerine şiir yazabilir; bu şiiri kaba bir ambalaj kâğıdının üzerine küçük bir kurşun kalemle de yazar. Amerika'da gökdelenlerin, balonların ve denizaltıların bulunduğunu duyması Riazan'daki taze hayali ateşlemeye yeter: şairin kelimeleri sanatta kullanılan maddeler içinde en kolaylıkla taşınılabilenidir.

Fütürizmin proleter ihtilâli ile bir tutulması da düşünülecek bir meseleydi. İtalya'da ayni şiir okulunun Faşizme kaymış olması bir rastlantı değildir (**). Her iki ülkede de Fütüristler ilk ortaya çıktıkları zaman politikada belirli eğilimleri olmayan birtakım isyancı sanatçılardı. Fütüristler, daha olgunluk dönemine girmeden şiddetli siyasî sarsıntılarla karşılaşmamış olsalardı onlar da bütün edebiyat akımlarının geçtiği yoldan geçecek, dâvalarının kavgasını yapacak ve kendilerini tanıtabileceklerdi. Ama o sırada

(*) 1918'de **İskustvo Kommuni** grubunun "kuramcısı" N. Altman şöyle yazıyordu: "Kollektivizmde yalnızca 'fütürist sanat' kurulabilir. Çağımızda yalnızca fütürist sanat proletaryayı temsil edebilir."

(**) İtalyan komünist kuramcısı ve **Ordine Nuovo** dergisinin kurucusu Antonio Gramsci'nin ricası üzerine yazdığı İtalyan Fütürizminin kaynakları ve faşizmle ilişkisi konusundaki yazısını Edebiyat ve Devrim kitabının sonuna bir memorandum halinde eklemişti. Bu yazıdan az sonra Gramsci İtalya'ya döndü ve bütün hayatını hapiste geçirdi. Moskova'da Troçki ile yakın dosttu.

çevrelerinde büyük sarsıntılar olduğu ve İtalya'da Faşizm ve Rusya'da da Bolşevizm çıktığı için Fütüristlerin edebiyattaki başkaldırmaları siyasî bir havaya bürünmüştü. Faşizm de, Bolşevizm de, aykırı açılardan da olsa, burjuvazinin politika alanında artık vaktinin geçtiğini söylediği için bunun böyle olması normaldi. Ekim İhtilâlinin dinamik gücü Rus Fütüristlerini gerçekten sarmıştı; bu yüzden kendi Bohem isyanlarını devrimin gerçek sanatı sanıyorlardı. Bilinen sanat geleneği ile ilişkilerini kestikleri için geçmişi hor görmekle övünüyorlar; devrimin de, işçi sınıfının da, partinin de, kendileriyle birlikte, her alanda "gelenek çağlarıyla" ilgilerini keseceklerini sanıyorlardı. Troçki, "çok ucuz bir çağ görüşleri var" diyordu. Geleneğe karşı çıkış edebiyat alanında kaldığı ve yerleşmiş üsluplara ve biçimlere karşı yöneldiği sürece doğru ve yerindeydi. Ama "herhangi bir edebiyat geleneğinin baskısı altında bulunmadığı için böyle bir gelenekten kopma ihtiyacını duymayan ve kopamayan işçi sınıfına" bu başkaldırma hiç bir şey söylemezdi. Geçmişe karşı girişilen böyle bir toplu Haçlılar Seferi, aydınların bir kaşık suda kopardığı fırtınadan, Bohem Nihilizminin bir patlayışından başka bir şey değildi. "Biz Marksistler her zaman gelenekler içerisinde yaşamışızdır ve bu yüzden de hiç bir zaman devrimci olmaktan vazgeçmiş değilizdir."

Fütüristler sanatlarının ayrıca kollektivist, saldırgan, ateist ve dolayısıyla proleter sanatı olduğunu da iddia ediyorlardı. Troçki ise şöyle diyordu: "Proleteryanın niteliğinden, kollektivizminden, dinamizminden, ateizminden vb. tümevarım yoluyla bir sanat üslubu çıkarmaya çalışmak idealizmin ta kendisidir ve böyle bir akımdan yalnızca güzel el dokuması bir felsefe, gelişigüzel uydurulmuş birtakım masallar... birtakım taşra merakları çıkar."

Sanatın bir ayna değil bir balyoz olduğu söyleniyor; sanat olayları yansıtmaz değiştirir diyorlar. Ama son zamanlarda bir balyozun kullanılışını bile "ayna" ile, yani hareketin bütün aşamalarını tesbit eden hassas bir filimle öğretiyorlar insana. Kendimizi ve yaşamamızı edebiyatın "aynasına" bakmadan nasıl değiştirebiliriz?

Ancak, Fütüristleri eleştirmesi Troçki'yi Fütüristlerdeki edebiyat değerlerini beğenmekten alıkoymadı; tersine, parti adamları Fütüristlerin denemelerine ve yaptıkları garip işlere şüpheyle baktıkları için onların değerlerini daha da büyültmek zorunda kaldı.

Sanat denemelerini bir hokkabazlık ya da yozlaşmış aydınların kaprisleri sayacak şekilde "acele sonuçlardan" kaçınmalarını komünistlerden istedi.

Eski şiir diline ve sentaksına karşı mücadele etmek, ... bütün aşırılıklarına rağmen, kapalı dile karşı, ... hayatı bir saman çöpünden içen empresyonizm'e karşı ... kökleri boşlukta kaybolup giden bir sembolizm'e karşı girişilmiş ilerici bir isyandır... Fütüristler anlamını yitirmiş birçok kelimeleri ve deyimleri şiirden atmışlardır; başka kelimelere ve deyimlere yeni bir canlılık getirmişlerdir. Birçok yerlerde de başarılı bir şekilde yeni kelimeler ve deyimler icad etmişlerdir. Bu yenilik yalnız teker teker kelimelerde değil, aynı zamanda, her kelimenin öteki kelimeler arasındaki yerlerinde de, sentakslarda da yapılmıştır.

Gerçi Fütüristler yenilikte biraz fazla ileri gitmişlerdi; ama "aynı şey bizim ihtilâlimizde de" olmuştu; her yaşayan hareket bu "günahı" işlerdi. "Aşırılıklar vardır ve bunlar önlenecektir. Ama şiir dilinde yapılan temizlemenin ve ihtilâlin çok uzun sürecek etkileri olacaktır." Aynı şey vezin ve kafiye için de söylenebilirdi: vezin ve kafiye sorununu yalnızca dar, akılcı (rasyonel) bir anlayışla düşünmemeliydi; insanların vezin ve kafiye ihtiyacı akıl-dışı (irrasyonel) di; "kelimenin çıkardığı ses, akustik olarak, anlamına eşlik eder." "İşçi sınıfının ezici çoğunluğu bu sorunlarla elbette daha uğraşamaz. Öncülerinin bile bu sorunlarla uğraşacak vakitleri yoktur. Çok daha acele yapılacak işleri vardır. Ama önümüzde bir gelecek de var. Ve bu gelecek, bizden dile karşı daha dikkatli, daha titiz, daha ustaca ve daha artistçe davranmamızı istemektedir. Dil yalnız şiirde değil, daha çok düzyazıda kültürün en esaslı bir aracıdır." Kelimeleri kullanırken anlamlarını, nüanslarını ve seslerini tartarken "mikrometrik ölçüler" gerekir. Oysa, o günlerde kaba bir bayağılık ve söz tekrarları çok yaygın bir hale gelmişti. "Fütürizmin iyi yanlarından biri de savrukluğa karşı olmasıdır. Savrukluk her alanda çok etkili temsilcileri bulunan çok güçlü bir edebiyat okuludur." Troçki'nin bu açıdan "formalist" akım için de söyleyeceği bir söz vardı: Viktor Şlovski bu akımın fikirlerini savunanların başında geliyordu. Troçki bunların yalnızca biçim üzerinde durmalarını eleştirdi: formalist her şeyin kelime ile başladığına inandığı halde Marksist her şeyin başında işin geldiği kanısındaydı. "Kelime de, gölge gibi, işin ardından gider."

Troçki *Edebiyat ve Devrim* adlı eserinin özel bir yazısında Mayakovski'yi inceler. Mayakovski, Fütüristlerin en yeteneklisidir, ve sonradan komünizmin şairi olarak göklere çıkarılmıştır. Troçki, Mayakovski'nin şair olarak çok kötü bir yerde, komünist olarak ise çok iyi bir yerde olduğunu söylüyordu. Şaşılacak bir şey değildi bu. Mayakovski kolay kolay komünist olmamıştı. Ama bir şairin görüşü, bilinçli olarak yaptığı çabalara ve düşüncelerine değil, yarı-bilinçli kavramlar ve bilinç-altındaki duygulara, şairin çocuklukta aldığı izlenimlere ve biriktirdiği imgelere bağlıydı. Devrim, Mayakovski için "gerçek ve derin bir deneme" idi; çünkü devrim Mayakovski'nin kendine göre nefret ettiği ve barışmak için zaman bulamadığı eski toplumun budalalıklarını ve miskinliklerini tuzla buz etmişti. Devrime sevine sevine katılmıştı, ama devrimle kaynaşamamıştı ve kaynaşamazdı da. Mayakovski'nin üslubu da bunu gösteriyordu.

İhtilâlin dinamik **élan**'ı ve cesareti, ihtilâldeki kahramanlıkların kitle niteliğinden ve başarılan işlerin ve denemelerin kollektif olmasından daha yakın geliyor Mayakovski'ye. Eski Yunan antropomorfisti doğa güçlerini nasıl basit olarak kendinde bulduysa, şairimiz de, Mayakomorfist'imiz de, ihtilâlin meydanlarını, caddelerini ve alanlarını kendi üzerinde toplar... dramatik acıları sık sık olağanüstü bir gerilime çıkar, ama bu gerilimin ardında her zaman gerçek bir güç yoktur. Şair çok göze çarpıcıdır - olaylara ve gerçeklere çok az özerklik tanır. Engellerle güreşen, ihtilâl değil, Mayakovski'dir: Kelimeler alanında türlü atletik gösteriler yapar; arada sırada gerçekten mucizeler yaratır, ama daha çok kahramanca bir çaba ile, içi boş, gözle görülecek kadar boş, ağırlıklar kaldırır. Mayakovski kendisinden söz ederken her zaman birinci ve ikinci kişi ağzından konuşur... insanı yükseltmek için insanı alıp Mayakovski'ye kaldırır. En muhteşem bir tarih olayından senli benli söz eder... bir ayağını Mont Blanc'a bir ayağını Elbürüz'e kor. Sesi gök gürültülerini bastırır. Asıl şaşılacak şey... dünya işlerinde orantıların ortadan kalkması ve büyük ile küçük arasında ayrılık kalmaması, duyguların en içteni olan sevgilerden, sanki insanların bir kaçışı imiş gibi söz etmesidir... elbetteki iperbolik üslubu zamanımızdaki çılgınlığı bir dereceye kadar yansıtıyor. Ama ona büyük bir sanat değeri sağlamaz bu. Savaşın ve ihtilâlin sesini bastırmak imkânsızdır; öyle bir işde sesi kolaylıkla kısık kalabilir... Mayakovski çoğu zaman konuşulacak yerde bağırıyor; bu yüzden, bağırmak gerektiği zaman, sesi yetişmiyor. Mayakovski'nin genellikle ayrı ayrı güzel olan çok yüklü imgeleri, yine çoğu zaman, bütünün birliğini bozuyor ve hareketi paralize ediyor.

Dinamik imgelerin fazla olması hareketsizlik doğuruyor... her cümle, her deyim, her benzetinin amacı en büyüğe varmak ve en yüksek sınıra, zirveye erişmektir. Bu bakımdan tüm olarak nesnenin en büyüğü olmadığı gibi... şiirin de zirvesi yoktur.

"Proleter kültürü" fikrinin reddedilmesi *Edebiyat ve Devrim* kitabının temeli ve tartışma konusudur. Troçki görüşünü kitabın önsözünde kısaca şöyle özetliyor:

Proleter kültür ve sanatını burjuva kültür ve sanatına karşı saymak aslında yanlıştır. Proleter kültür ve sanatı hiç bir zaman var olmayacaktır. Proleter rejimi geçici ve dönüşücüdür. Devrimimiz tarihsel önemini ve moral büyüklüğünü sınıfsız bir toplumun ve ilk gerçek evrensel kültürün temellerini yaratmış olmaktan almaktadır.

Bu bakımdan, bir insanın, tarihsel bir benzeti yaparak, burjuvazinin kendi kültürünü ve sanatını yaratmış olmasından, proleteryanın da aynı şeyi yapacağı sonucunu çıkarması için ortada hiç bir neden yoktur. Böyle bir paraleli yetersiz kılan yalnızca proleter devriminin "amacı" —sınıfsız bir kültür yaratmak amacı— değildir (*). Böyle bir parelel yapılamamasının en büyük nedeni iki sınıfın tarihsel alınyazıları arasındaki ayrılıktır. Burjuva hayat tarzı birkaç yüzyıl içinde organik olarak geliştiği halde, proleterya diktatörlüğü birkaç yıl ya da bir kaç onyıl sürecektir. Daha fazla sürmeyecektir; bu kısa süre yaban sınıf savaşlarıyla geçecek, yeni bir kültürün organik gelişmesine imkân vermeyecektir.

Biz hâlâ askerî bir yürüyüş kolu halindeyiz. Bir günlük dinlenmemiz var. Gömleklerimizi yıkayacağız, saçlarımızı kestirip tarayacağız, ve her şeyden önce silâhlarımızı temizleyip yağlıyacağız. Bütün bugünkü ekonomik ve kültürel çalışmalarımız iki savaş ve iki yürüyüş arasında kendimize bir çeki düzen vermek istemekten başka bir şey değildir... çağımız yeni bir kültür çağı değildir. Biz bu çağın kapısını ancak zorla açabiliriz. Önce eski uygarlığın en önemli unsurlarına sahip çıkmalıyız.

Burjuvazi kendi kültürünü yaratabildi, çünkü derebeylik ve krallık zamanında bile, dahası ondan önce bile, politik hakimiyet

(*) "Proletarya tamamiyle sınıf kültürünü ölümsüzlüğe değin ortadan kaldırmak ve evrensel bir kültüre yol açmak için iktidara gelmiştir. Ara sıra bunu unutur gibi oluyoruz."

kazanmış, zenginlik, sosyal güç elde etmiş, eğitim görmüştü. Fikir ve sanat çalışmalarının hemen hemen her alanında vardı. İşçi sınıfı ise kapitalist toplumda elde etse etse en çok toplumu devirmek yeteneğini elde edebilir; ama mülksüz, sömürülmüş ve eğitim görmemiş bir sınıf olduğu için, burjuva hakimiyetinden kültürü az bir sınıf olarak çıkar; bu bakımdan insan kafasının gelişmesinde yeni ve önemli bir aşama yaratmaz (*). Aslında proleter kültürünü ortaya çıkaranlar işçi değil küçük bir partili aydın grubudur (Bunlar bu alanda da kendilerini sanatın "yerine koymuşlar"dır). Ama hiç bir "sınıf kültürü bir sınıfın ardından yaratılamaz." Komünist laboratuvarlarda imal edilemez. Proleter kültürünü Marksizm'de bulduklarını iddia edenler bunu cehaletlerinden söylemektedirler: Marksizm burjuva düşüncesinin inkârı olduğu kadar bu düşüncenin ürünüdür de; Marksizm yalnızca bu kültürün geliştirdiği diyalektiği ekonomiye ve politikaya uygulamıştır. Kültür ise "tüm olarak toplumu ya da hiç olmazsa toplumun hakim sınıfını nitcleyen bilgi ve tekniğin toplamı"dır.

İşçi sınıfı edebiyat ve sanata pek fazla bir şey getirmemiştir. Birkaç yetenekli işçi-şairin eserlerindeki güce bakarak proleter şiirinden söz etmek saçmadır. Bu şairler ortaya koyabildikleri sanat başarılarını "burjuva"nın yanında yaptıkları çıraklık dönemine ya da burjuva-öncesi şairlere borçludurlar. Yazıları üstün nitelikte olmasa bile insansal ve sosyal belgeler olarak yine de değerlidir. Ama bu yazılara yeni bir çığır açan sanat demek proleteryaya hakaret etmektir; "bir çeşit populist demagoji" yapmaktır. "Proleterya için yaratılacak sanat ikinci sınıf bir sanat olamaz. *Proletkült* yazarları 'yeni, anıtsal, dinamik' edebiyat ve resim diye bağırıp duruyorlar. Ama, Yoldaşlar, 'büyük tuvallerin ve büyük üslupların' yarattığı sanat, şu ünlü 'anıtsal' sanat nerede? Nerede var? nerede?" Bütün bunlar *Proletkült*'un, İmgeciler'in, Fütüristler'in Formalistlerin ve *papuçiki*'lerin hasımlarını kandırmak için söyledikleri büyük lâflar, övünmelerdir; ama onların yarattığı eserler de olmasa Sovyet edebiyatının büsbütün tamtakır kalacağını, ortada yalnızca *Proletkült*'un şüpheli bir "borç senedinden başka" bir şey bulunmıyacağını da kabul etmek zorundayız.

(*) "Burjuvazi çağının kültürünü tamamiyle aldıktan sonra iktidara gelmiştir. Proletarya ise kültüre girme ihtiyacını kesin olarak duyduktan sonra iktidara geliyor."

Troçki, tahmin edileceği gibi, eklektisizmle, burjuva kültürünün dümen suyundan gitmekle, burjuva bireyciliğini kışkırtmakla, edebiyatta ve sanatta partinin "önderlik" hakkını ve görevini inkâr etmekle suçlandırıldı. O da bunlara şu cevabı verdi:

Sanat kendi yolunu kendi bulmalıdır... Marksizm metodları sanatın metodları değildir. Parti işçi sınıfının liderliğini yapar, ama tüm tarihsel akışın liderliğini yapmaz. Partinin doğrudan doğruya ve kesin olarak önderlik etmesi gereken alanlar vardır. Göz altında bulundurması gereken alanlar vardır... ve partinin ancak işbirliği teklif edebileceği alanlar vardır. Ve en son olarak da partinin yalnızca doğrultusunda gideceği, atbaşı beraber olmaya çalışacağı alanlar vardır. Sanat alanı partinin komuta edeceği alanlardan değildir.

Bireyciliğe aşırı ve abartılmış şekilde saldırması yersizdi; bireycilik iki yanlı bir rol oynamıştı: gerici etkileri olmuştu ama, ilerici ve devrimci roller de oynamıştı. İşçi sınıfı aşırı bireycilikten değil, bireyciliğin kısır olmasından çekiyordu ne çekiyorsa. İşçinin kişiliği daha yeterince güçlü bir şekilde ortaya çıkmamış, başkalarından ayrılmamıştı; işçinin kişiliğini geliştirmek, sanayide ona teknik öğretmek kadar önemliydi. Burjuva bireyci sanatının işçide sınıf dayanışmasını yok etmesinden korkmak saçmaydı. "İşçi, ancak Shakespeare'i, Puşkin'i, Goethe'i ve Dostoyevski'yi okuduğu zaman insan kişiliği, insan tutkuları ve duyguları üzerinde daha karmaşık bir fikre sahip olacaktır."

Troçki kitabın son bölümünde, gelecek üzerindeki "kesinlikler ve ipotezler"i tartışır. "Kesinlikler" yalnızca "devrim sanatına" özgüdür; yalnızca sınıfsız bir toplumda ortaya çıkabilecek "sosyalist sanat" bakımından ise ancak birtakım kestirimlerde bulunulabilir. Çağının sınıf kavgalarıyla ve siyasî tutkularıyla coşan devrim sanatı geçici bir dönemin sanatıdır; özgürlüğün değil "zorunluluk döneminin" sanatıdır. İnsanlar arasındaki dayanışma ancak sınıfsız bir toplumda büsbütün gerçekleşebilir; ve ancak o zaman, "yalancı ve aşağılık insanlar tarafından kullanıla kullanıla eskitildiği için, biz, devrimcilerin adını bile ağzımıza almaktan utandığımız duygular —çıkarsız dostluklar, insan sevgisi, yürekten gelen şefkat— ancak sınıfsız bir toplumun sosyalist şiirinden bütün gücü ile fışkıracaktır."

Devrim edebiyatı kendisine hâlâ bir anlatım yolu arıyordu. Edebiyat gerçekci olmalı deniyordu. Bu görüş geniş felsefe anla-

mında doğruydu: çağımızın sanatı sosyal gerçeğin derinliğine inmedikçe yükselemezdi. Ama gerçekçiliği daha dar anlamında, bir edebiyat akımı olarak ele almak ve tutmak çok saçmaydı. Sonra bu edebiyat akımının elbette "ilerici" olacağı da doğru değildi; gerçekçilik yalnız başına ne devrimci ne de gericiydi. Rusya'da gerçekçiliğin altın çağı aristokrat edebiyat dönemine rastlamıştı. Popülist yazarların toplumcu üslubu buna karşı bir tepkiydi; sonradan o da karamsar bir sembolizme dökülmüş, bu eğilime karşı da Fütüristler yeni bir tepki olarak ortaya çıkmışlardı. Üslup hareketleri belirli sosyal bir temele karşı başlamış, ve politik ortamdaki değişmeleri yansıtmışlardı; ama ayrıca kendi sanatçı mantıklarından ve kendi kanunlarından da vazgeçmemişlerdi. Herhangi yeni bir üslup, diyalektik bir inkâr olarak, eski üslubun içinden çıkardı: üslubun birkısım elemanlarını canlandırır ve geliştirir, öteki elemanlarını atardı.

Her edebiyat akımının kökü potansiyel olarak geçmiştedir; ama geçmişten şiddetli bir kopma ile ayrılır, gelişir. Biçim ve içerik arasındaki ilişkiyi tâyin eden şey... herşey gibi, kökleri toplumda olan bir iç ihtiyacın, ortak bir psikolojik isteğin baskısı ile yeni bir biçimin bulunmuş olması ve ortaya çıkması ve gelişmesidir. Bu bakımdan her edebiyat akımının iki yanı vardır: bir yanı sanatçı yaratımının tekniğine yeni bir şey getirmesi... öteki yanı da belirli sosyal istekleri açıklaması... bunun içinde bireysel istekler vardır, çünkü sosyal bir sınıf bireyin ağzı ile konuşur; ulusal istekler vardır, çünkü ulusun görüşünü ulusun edebiyatına hakim olan hakim sınıfın görüşü tayin eder.

Edebiyatın sosyal özlemlere hizmet etmesi, herhangi bir kimsenin sanatçı mantığını bir yana bırakmasını ya da bozmasını, herhangi bir üslubu göklere çıkarmasını ya da yasaklamasını haklı göstermez. Eleştirmenlerden bir kısmı sembolizme kaba bir şekilde saldırmışlardı. Ama "sembolü icadeden Rus sembolizmi değildir. Rus sembolizmi, modernleşen Rus diline sembolü sokmuştur yalnızca. Geleceğin sanatı sembolizmin biçimsel başarılarını inkâr etmeyecektir." Eleştirmenlerin bir kısmı "taşlama ve komedinin zamanı geçmiştir", "tragedya materyalist ve tanrısız bir hayat felsefesi ile uyuşamıyacağı için ölmüştür" diyerek geleneksel tarzları ve biçimleri ne kadar inkâr ederlerse etsinler bunlar hiç bir zaman bir kenara atılmıyacaktır. Sovyet toplumundaki "eski ve yeni pislikleri", eski ve yeni kötülükleri, budalalıkları acı acı

ortaya dökecek bir "Sovyet Gogol'u" na, ya da "Sovyet Gonçarov"una hâlâ ihtiyaç vardı (*).

Tragedyanın ortadan kalkacağını söyliyenler, dinin, alınyazısının, günahın, pişmanlığın tragedyanın ana motifi olduğu kanısındaydılar. Troçki bunlara karşılık tragedyanın özünde insanın uyanan kafasıyla insana baskı yapan çevresi arasındaki geniş çatışmanın bulunduğunu, bu çatışmanın insan varlığından ayrılamıyacağını ve bunun tarihin ayrı ayrı aşamalarında ayrı ayrı biçimlerde ortaya çıktığını söyledi. Dindeki efsane tragedyayı yaratmamıştı; bu efsane yalnızca "insanlığın çocukluk çağında kullandığı imgesel dille" anlatılmıştı. Eski çağlarda ve Orta Çağın Hıristiyan pasyonlarında ele alınan alınyazısı Shakespeare'in piyeslerinde, Reformasyon sanatında yoktu. Bu bakımdan Shakespeare eski Yunan tragedyasından sonra atılmış önemli bir adımdı: "Shakespeare'ın sanatı daha insancıdır." İnsanın dünyadaki tutkularının insanın kendisini aştığını ve bir çeşit alınyazısı olduğunu göstermiştir. Goethe'nin piyeslerinde aynı şey vardı. Ama tragedya daha yükselebilirdi. Tregedya kahramanını yalnız *hubris*, tanrılar, ya da kahramanın kendi tutkusu değil, toplum da yenebilirdi:

İnsan kendi yarattığı sosyal örgüte sahip çıkmadığı sürece, bu örgüt bir alınyazısı gibi ona hükmeder... Babeuf'un olgunlaşmamış bir toplumda, zamanından önce komünizm için giriştiği mücadele klasik bir kahramanın kendi alınyazısına karşı giriştiği mücadeleye benziyordu... kişisel tutku planındaki tragedya zamanımızda çok yavan kalır. Sosyal tutkular çağında yaşıyoruz. Çağdaş tragedyanın malzemesi birey ile topluluk arasındaki ya da bireylerin temsil ettikleri düşman topluluklar arasındaki çatışmalarda bulunmaktadır. Çağımız yeniden büyük amaçlar çağı olmuştur... İnsan her türlü mistik ve ideolojik sislerden kurtulmak, toplumunu ve kendisini yeni baştan kurmak istiyor... (yeni tragedya) eski çağların çocuksu oyunlarından... orta çağların manastır saçmalarından, ya da insanın kişiliğini sosyal çevresinden koparan, sonuna kadar tüketen ve sonra karamsarlığın boşluğuna fırlatıp atan bir bireycilik kestiriminden çok daha üstündür...

(Yeni sanatçı) çağımızın büyük amaçlarına sanatında yer verecektir. Devrimin piyes yazarı "üstün" bir tragedya yaratacak mıdır? Bunu şim-

(*) Yeni taşlamacı Sovyet sansörüne boyun eğmek zorundaydı: Taşlamacı sosyal kötülüklere saldırırken ihtilâlin çıkarını gözettiği takdirde Troçki kendisine yardım edeceğine söz vermişti.

diden söylemek zor. Ama sosyalist sanat elbetteki tragedyayı yeniden yaratacak... Nitekim komediye de taze bir hayat verecek; çünkü insanlar gülmek isteyeceklerdir. Roman ve lirik şiirde de aynı şey yapılacak, çünkü yeni adamın aşkı daha güzel ve daha büyük olacak... ve doğum ve ölüm sorunlarını yeniden düşünecektir... Eski biçimlerin yıkılışı hiç bir zaman kesin ya da nihai olmaz... yeniden doğarlar... Önemli olan, gelecek çağdaki şairin, insanların eskidenberi düşündükleri üzerinde yeniden düşünmesi ve duyduklarını yeniden duymasıdır.

Sosyalist sanat konusundaki görüşleri birer tahminden öteye geçmemiş olsa bile, Troçki o yıllarda Sovyet sanatında bol bol görülen karışık, dahası anlamsız birçok yenilikleri bu amacın gerçekleşmesine yarayacak birtakım belirtiler saymak gerektiği kanısındaydı: Meyerholt tiyatroda dramı, ritmi, sesi ve rengi birleştirerek yeni bir "biokimyasal" sentez yapmıya çalışıyordu; Tairov, sahne ile seyirci, tiyatro ile hayat arasındaki "engeli kaldırmak" istiyordu; resim ve heykel figüratif stillerin artık gününü yitirmiş olması yüzünden girdiği çıkmazdan kurtulmaya çalışıyordu. Mimarlıkta Tatlin'in "Konstrüktüvist" okulu süsleme biçimlerini kabul etmiyor, "fonksiyonalizm"i savunuyor, sosyalist bir topluma yakışacak iddialı şehir bahçelerinin ve kamu binalarının projelerini hazırlıyordu. Ne yazık ki bu projeler hiç ele alınmadı; ama, Troçki'nin görüşüne göre bunlarda çok rasyonel elemanlar ve değerli sezgisel uyarmalar vardı:

Sanatların en anıtsalı olan mimarlık üzerinde durmalıyız... bu çaptaki yapılar bugün için ertelenmelidir. Bu dev projeleri yapanlar... taze düşünceler için gerekli zamanı elde etmelidirler... Tatlin, milliyet ile sınırlanan stili, allegorik heykelleri, alçı modülajları, arabeskleri, cicili bicili süsleri atmakta ve bütün projeyi yapı malzemesinin doğru bir şekilde konstrüktif olarak kullanılışına göre hazırlamakta yerden göğe kadar haklıdır. Kendi bakımından kişisel bir merak gibi görünen döner kübleri, piramidleri ve cam silindirleri kullanmakta haklı olup olmadığını isbat etmeli... İleride bahçeli kentler, örnek evler, demiryol ve limanların planlanması gibi anıtsal görevlerden yalnız mimarlar değil.. halkın büyük birkısmı da anlıyacaktır. Kentlerde bölgelerin, sokakların, saçak saçağa, kuşaktan kuşağa, karınca yuvaları gibi birbirinin üzerine binmesi önlenecek, onun yerine... harita ve pergelle... dev binalar yapılacaktır.

Sanatla sanayi arasındaki duvar yıkılacaktır. Geleceğin büyük stilinde amaç, süsleme değil form yaratmak olacaktır... ama bunu sanatın

teknolojiye boyun eğmesi sanmak yanlıştır... Sanat ile doğa arasındaki uçurum kalkabilecektir belki, ama bu, Rousseau'nun düşündüğü gibi, insanın doğal durumuna dönmesi şeklinde olmayacak, doğanın insana, sanata yaklaşmasıyla olacaktır. Dağların ve nehirlerin, tarlaların ve bahçelerin, stepin, ormanların ve deniz kıyılarının bugünkü yerleri hiç bir suretle kesin sayılmamalıdır. İnsanoğlu doğanın haritasında daha şimdiden birçok önemli değişiklikler yapmıştır. Ama bütün bunlar ileride yapılacakların yanında çocuk oyuncağı kalır. Din dağların yürüyeceğini söylese de, dinle ilişkisi olmayan teknoloji dağları pekâlâ alaşağı edebilecek ve yerlerini değiştirecektir. Şimdiye kadar bütün bu şeyler (madenler ve tüneller) yalnızca sanayiin ticarî amaçları için yapılıyordu. Gelecekte bütün bunlar, geniş bir üretici-sanatçı planına göre tarihte görülmemiş bir çapta yapılacaktır. İnsanoğlu dağların ve nehirlerin yeni bir envanterini yapacaktır. Doğayı ciddî bir şekilde ve birçok kereler değiştirecektir. Sonuç olarak da yeryüzüne kendi istediği şekli verecek... insanoğlunun kötü bir şey isteyeceğinden korkmak için bir neden yok ortada.

Troçki burada artık özgürlük alanına giren insanoğlunun portresini çizmektedir.

Daha ne? Düştü ya iğrenç maske
İnsan yine insan sonuna dek
Yılgısız, sınırsız hem de
Ve eşit, sınıfsız, milletsiz artık
Korku yok, tapma da yok ayrıca
Sıra da yok, yok işte kral da
Kendine buyruk, akıllı, katkısız insan
Tutkusuz mu? Neden tutkusuz olsun
Suçu yok, acısı yok yalnızca

Nietzsche gibi düşünenler, günün birinde gerçek de olsa, sınıfsız bir toplumun aşırı bir dayanışmaya gitmesinden, bu dayanışmanın insanları pasif birer koyun sürüsü haline getirmesinden, böyle bir toplumda yarışmacı ya da kavgacı içgüdüsünü yitirecek olan insanın yozlaşmasından korkuvorlardı. Ama sosyalizm insanda yarışma iç güdüsünü öldürmek şöyle dursun, tersine bu içgüdüyü daha da yüksek amaçlara yöneltecekti. Sınıf ayrılıkları olmayan bir toplumda kâr yarışması, siyasî iktidar kavgası olmayacaktı: İnsanın enerjisi ve tutkuları teknoloji, bilim ve sanat alanlarındaki yaratıcı yarışma üzerinde toplanacaktı. Yeni "partiler" ortaya çıkacak, bu partiler fikirler üzerinde, lojmanların plan-

lanması, eğitim politikası, tiyatroda, müzikte, sporda uygulanacak stiller üzerinde, dev kanal projeleri üzerinde, çöllerin ekilip biçilmesi, iklimin kontrol altına alınması, yeni kimya ipotezleri ortaya atılması ve daha birçok buna benzer teşebbüsler üzerinde birbirleriyle yarışacaklardı. Bu "ilginç, dramatik, heyecanlı, yarışmaları yalnız papazlara benzeyen küçük bir gurup değil tüm toplum" yapacaktı. O zaman sanatın yeni fikirler ve imgeler yaratmak için "çeşitli sinir krizlerine ve kollektif psikolojik itilimlere ihtiyacı" kalmıyacaktı. Halk yaradılışa ve zevke göre ayrı ayrı sanat "partilerine" bölünecekti. İnsanın kişiliği artacak, insan kendisini düzeltecek ve içinde bulunan o baha biçilmez niteliği, yani "elde edilen şeyle hiç bir zaman yetinmemek niteliğini" geliştirecekti.

Elbetteki bütün bunlar çok uzak ihtimallerdi. Şimdi önünde sert bir sınıf kavgası ve iç savaşlar çağı vardı ve insanlar bu çağdan harap ve bitkin çıkacaklardı. Ondan sonra da her türlü sefaletin ve sıkıntının ortadan kaldırılması yıllar yılı sürecekti; ve bu sırada yeni doğan sosyalist toplumu "bugün amerikanizmin iyi yanı olarak gördüğümüz tutku saracak"tı: sanayi genişleyecek, randıman rekorları kırılacak ve maddî rahatlık sağlanacaktı. Ama bu aşama da geçilecek, ondan sonra hayalin bile kavrıyamıyacağı yeni ufuklar açılacaktı:

İnsanın varlığına bir tiyatro niteliği ve ritmik bir uyum vermek konusunda... birkısım heveslilerin bugün gördükleri rüyalar bu ihtimale çok iyi ve tutarlı bir şekilde uymaktadır... Çocukların beslenmesi, büyütülmesi ve yetiştirilmesi gibi sıkıntılı bir iş... ailenin sırtından kalkacak sosyal teşebbüse verilecektir... sonunda kadın da bugünkü yarı-esirliğinden kurtulacaktır. Sosyal eğitim denemeleri... şimdiden düşünülemiyecek bir canlılıkla gelişecektir. Sosyalist hayat tarzı, denizdeki mercan balıkları gibi kendiliğinden, körü körüne gelişecek değildir. Bilinçli olarak kurulacaktır. Eleştirici kafalar tarafından kontrol edilecek, yön verilecek ve düzeltilecektir... İnsan, nehirleri ve dağları değiştirmeyi, Mont Blanc'ın tepelerinde ya da Okyanusun diplerinde halk sarayları kurmayı öğrenecek; varlığına zenginlik, renk ve dramatik gerilim katmakla kalmıyacak, aynı zamanda, varlığına çok yüksek dramatik bir karakter de kazandıracaktır. İnsanın varlığı henüz kabuk bağlarken... yeni keşifler ve başarılar onu yeniden canlandıracaktır.

İnsan, sonunda, kendi varlığını esaslı bir şekilde uyumlaştırmaya başlıyacaktır. Çalışırken, yürürken, oynarken vücudunun hareketlerine daha bir incelik, amaçlılık, hesaplılık ve dolayısıyla güzellik katmak is-

teyecektir. Kendi organizmasının yarı-bilinçli ve bilinçsiz davranışlarına, soluk alışlarına, kan dolaşımına sindirimine ve çoğalmasına hükmetmeye çalışacaktır; bunları önlenilemez sınırlar içerisinde. akıl ve iradenin kontrolu altına almıya çalışacaktır... Henüz yerinde sayan **Homo sapien** kendisine en karmaşık sun'i seçme (istifa) ve psiko-fizik eğitim metodları uygulayacaktır.

İnsanın bütün gelişmesine baktığımız zaman bunların gerçekleşeceğini anlıyoruz. İnsan üretimden ve ideolojiden karanlığı söküp atarak, çalışmasının barbarca rutinini, teknoloji yolu ile kırmakla ve dini bilim yolu ile yenmekle işe başlamıştır... Artık sosyalist örgüt bilinçsizliğin kör, ilkel spontaneliğini, ekonomik ilişkilerden kaldırmaktadır... Son olarak da bilinçsizliğin en derin ve karanlık boşluklarında... insanın kendi yaradılışı yatmaktadır. Elbetteki insanoğlu kendi kafasının en büyük çabasını ve yaratıcılığını bu konu üzerinde toplıyacaktır. İnsanlık Tanrının, Çarın ve sermayenin önünde sürünmekten, soya-çekim ve kör seks seçiminin karanlık kanunlarına esir olmak için vazgeçmemiştir... İnsan kendi duygularını da kontrol etmeye, içgüdülerini bilinçli kafasının düzeyine çıkarmaya, bunlara açıklık kazandırmaya, irade gücünü bilinçsizliğinin derinliklerine yöneltmeye çalışacaktır; böylece kendisini yeni bir düzeye çıkaracak, üstün biolojik ve sosyal bir tip olacaktır —siz isterseniz buna üstün-insan da— diyebilirsiniz.

İnsanoğlunun doğa üzerindeki hâkimiyetini teknik bakımdan ne dereceye kadar geliştireceğini şimdiden kestirmek zor olduğu gibi kendi üzerindeki hakimiyetinin sınırlarını da bugünden görmek zordur. Sosyal yapıcılık ile psikolojik kendi-kendini eğitme bir tek sürecin ikiz yanı olacaktır. Bu sanatlar —edebiyat, tiyatro, resim, heykel, müzik ve mimari— bu sürece yüce bir biçim vereceklerdir... İnsanoğlu, o zamana kadar görülmemiş bir şekilde güçlü, akıllı ve daha zeki olacaktır; vücudu daha uyumlu olacaktır; hareketleri daha ritmik olacaktır: sesi daha müzikal olacaktır. Varlığının biçimleri dinamik teatral bir nitelik kazanacaktır. Ortalama insan Aristo'nun, Goethe'nin, Marx'ın durumuna yükselecektir. Ve bu yükseklikerden yeni zirveler çıkacaktır.

Troçki, Jefferson'un da buna benzer bir kehanette bulunduğunu, "fizik ve kültür... ilerlemesi, her insanın vücut bakımından bir atlet ve kafaca bir Aristo olacağı zamana kadar sürecektir." dediğini biliyor muydu, bilmiyor muydu, belli değil. Ama, Troçki'nin daha çok Condorcet'den Saint-Simon'a kadar gelen Fransız ütopyacılarının etkisinde kaldığı kesin. O da, Condorcet gibi, geleceği düşündüğü zaman, "artık düşmanlarının kendisini kovuşturmıyacakları, insanoğlunun haklarını ve şerefini yeniden kaza-

nacağı, hırs, korku ya da kıskançlık azapları içinde kıvranmıyacağı ve yozlaşmıyacağı bir dünya fikrinde rahatlık" buluyordu. Sınıfsız toplum konusundaki görüşü elbetteki, Fransız ütopyacı sosyalizminin etkisinde kalmış olan bütün Marksist düşüncede de dolaylı olarak vardı. Ama hiç bir Marksist yazar, Troçki'den ne önce ne de sonra, bu büyük ihtimali bu kadar gerçekçi bir gözle ve bu kadar alevlendirici bir hayalle görmemişti.

"Troçkist" kültür ve sanat anlayışı az sonra büyük bir yaylım ateşine uğradı. Görüşün derinliği ve karmaşıklığı yarı eğitim görmüş partililerin canını sıkmıştı. Fikir ve kültür hayatının denetilemiyeceği ve hizaya getirilemiyeceği iddiası bürokratları kızdırmıştı. Saplantıları reddedilen aşırı-devrimci edebiyat akımları küplere binmişlerdi. Böylece kültür alanında oldukça geniş Troçki aleyhtarı bir "cephe" kurulmuştu. Bu cepheyi siyasî cephe ayakta tutuyor, destekliyor ve yavaş yavaş kendisine malediyordu. Troçki'nin edebiyat eleştirmeni olarak yarattığı etkiye karşı açılan mücadele, siyasî otoritesini yıkmak için girişilen mücadelenin bir parçası haline geldi; hasımları sanat üzerindeki görüşlerinin daha geniş Troçkist bir inkârın parçasını teşkil ettiğini iddia ettiler (*). Hücumlarını, daha çok proleter kültürü olamıyacağı fikri üzerinde toplamışlardı. Çünkü Troçki yavaş yavaş gelişen gizli çıkarlara en çok bu noktada açıkca meydan okumuştu; Troçki ayrıca bir çeşit burjuva liberalizmini savunmakla da suçlandırılıyordu.

(*) **Edebiyat ve devrim**'in yayımlanmasından otuz beş yıl sonra Troçki'nin Sovyet edebiyat eleştirisi üzerindeki eleştirisine karşı mücadele hâlâ sürdürülmekteydi. Troçkizmle suçlanan ve 1930 un büyük temizlemesi sırasında ölen birçok yazarların itibarı 1955 yıllarının "Stalinizmden temizleme" kampanyası sırasında iade edildi; ve sonunda Stalinizmden şaşmayanlar edebiyatta "Troçkist" eğilimin yeniden canlandığını gördüler. **Znamya**'da bir yazar 1958 Mayısında şöyle diyordu: «O yıllarda (1920 lerde) çok tanınan eleştirmen, **Krasnaya Nov** başyazarı A. Voronski kesinlikle edebiyatta Troçkist görüşlerin etkisindeydi. Kendisinin Troçkist yeraltı hareketiyle hiç bir ilgisi bulunmadığı anlaşıldı. Yanlış olarak suçlanan öteki birçok yazarlar gibi onun da itibarı bu bakımdan iade edildi. Ama ne de olsa... kuramsal ilkeleri burjuva ve idealist sanat ölçülerinden alınmış ve Troçkist fikirlerle karışmıştır." Yazar, Stalin'in aşırı bozmalarına hiç değinmeden, Troçki'nin edebiyat konusundaki fikirlerini yeniden uzun uzun eleştiriyordu.

O sırada ortaya atılan binlerce doğmatik görüşten ancak pek azı bugün ilginçliğini sürdürmektedir. Bu görüşleri kışkırtanlar bile ortaya atılan fikirlerin çoğunu resmen beğenmediler. Hele Stalin "proleter" yazar ve sanatçılarının iddialarını az sonra kabaca reddetti. Örgütlerini dağıtarak hepsini cezalandırdı. 1920'lerin ortasında ise aydınları ve yarı-aydınları kendinden yana "seferber" etmek amacıyle bütün ham edebiyat ve kültür ihtiraslarını körüklemişti.

Troçki'ye karşı ileri sürülen iddialardan birkaçını burada anlatalım. Örneğin, Lunaçarski Troçki'yi şöyle eleştirmişti; Troçki, kültür olarak yalnızca geçmişteki derebey ve burjuva kültürlerini ve ilerde doğacak sosyalizm kültürünü tanıdığı için, proletarya diktatörlüğünü bir kültür boşluğu sayıyor ve içinde bulunduğumuz zamana yaratıcı bir geçmiş ile yaratıcı bir gelecek arasında kalan kısır bir aralık gözüyle bakıyordu. 1925 Şubatında edebiyat politikasını konuşmak üzere toplanan Merkez Komitesinde Buharin'in yaptığı daha somut eleştirinin de özü buydu. Buharin, Troçki'nin kendi dâvasını aşırı bir şekilde ortaya attığını, Lenin'in de "proleter kültürünü" çok eleştirdiğini söyledi; ama Lenin işçi sınıfının siyasî lider olabileceğini, ancak kültür lideri olamıyacağını kabul etmekle birlikte, proleteryanın da zamanla üstünlük kazanacağı ve kendi karakterini sınıfsız toplumun son aşamasındaki kültür eserlerine de katacağı kanısındaydı. Buharin'e göre, Troçki'nin hatası şundan ileri geliyordu: Troçki, proletarya diktatörlüğünün ve sosyalizme geçişin, ayrı bir proletarya sınıf kültürünün ortaya çıkmasına imkân vermeyecek kadar kısa sürceğini sanıyordu. Ayrı ayrı ülkelerde sosyal ve politik gelişimin "ayrı ayrı tempolarda" olacağını, bunun uluslararası devrim sürecini birçok ayrı aşamalara bölebileceğini, ya da kesin olarak böleceğini, bu yüzden proletarya diktatörlüğünün çok uzayacağını ve dolayısıyle proletaryaya, kendisine özgü bir kültür ve sanat yaratması için zaman kalacağını hesaba katmamıştı.

Buharin'in biraz hakkı vardı (bu görüş hem kendisi hem de Stalin tarafından ortaya atılan tek ülkede sosyalizm fikrinin bir parçasıydı). Troçki, "biz bugün askerî yürüyüş halindeyiz. Bir günlük dinlenme izni aldık, bizim bugünkü... kültür çalışmamız iki savaşma ve iki yürüyüş arasında kendimize biraz çeki düzen vermeğe çalışmaktan başka bir şey değildir," derken aslında uluslar-

arası devrimdeki bellibaşlı "savaşların" birbirini hızla izleyeceğini, böylelikle proletarya diktatörlüğü ve sosyalizme geçiş döneminin çok kısa süreceğini söylemiş oluyordu. Bütün siyasî tahminlerinde de, sürekli devrim kavramının özünü teşkil etmemekle birlikte, bu kavramı açıklarken de, üzerinde durduğu noktalarda hep bu umut sezilmekteydi. Ama 1917-20 yıllarının Bolşevik kavgaları ile sonraki İhtilâl "savaşması" arasındaki "dinlenme günü" en azından yirmi beş yıl sürecek ve Çin ihtilâlinden sonraki "dinlenme günü"nün de ne kadar süreceğini Marksistler yine bilmeyeceklerdir. Troçki proletarya diktatörlüğünün süresini ve aynı zamanda bu diktatörlüğün alacağı bürokratik karakterin derecesini de pek hesap etmemişti.

Bununla birlikte bu açık hatası "proleter kültürü"ne karşı ortaya attığı görüşün geçersiz olduğunu göstermez. Tersine, bu görüşü daha da güçlendirir. Diktatörlüğün ve sosyalizme geçişin tahmin ettiğinden uzun sürmesi geçiş dönemini kültür bakımından daha verimli ve daha yaratıcı bir hale getirmemiştir, daha da kötüleştirmiştir. Stalinizm herhangi bir proleter kültürü yaratmamıştır. Tersine, "ilk kültür birikimi"ne, yani halk eğitiminin hızlı ve geniş bir şekilde yayılmasına ve Batı teknolojisinin benimsenmesine yaramıştır. Bu gelişimin ihtilâlin yarattığı sosyal ilişkilerin çerçevesi içinde yapılması, işin temposunu ve yoğunluğunu arttırmış ve ona muazzam tarihsel bir önem kazandırmıştır. Ama başarı Sovyetler Birliğinin hemen hemen yalnızca burjuva ve burjuva-öncesi uygarlık mirasını benimsemesinden ibaret kalmış, yeni bir kültür yaratılamamıştır. Stalin'e tapma döneminin koyu istibdadı, fetişizmi, yabancı etkisi ve bağımsız teşebbüs karşısında beslenen korku, bu başarıyı bile bozmuştur. "Kültür birikimi" birçok anlamda "ilkel" di: çünkü, bu birikim ayrıca, Troçki'nin proleter diktatörlüğü döneminde, korumak ve geliştirmek istediği ince ve karmaşık kültür değerlerini baskı altında tutmuş ya da bozmuştur. Troçki, "çağımız bir kültür çağı değildir. Biz ancak böyle bir çağın kapılarını zorla açabiliriz" dediği zaman bütün Stalin döneminin ve ayrıca sonraki dönemin de kültür tarihini daha önce farkına varmadan özetlemişti. Bütün bu dönemde Sovyetler Birliği, kanlar akan başıyla ve elleriyle yeni bir kültürün kapısına olsa olsa vurabilirdi. Şimdi kapı aralanmış bulunuyor ancak.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

... A R A L I K ...

Troçki, Savaş Komiserliğinden ayrıldıktan sonra parti-içi mücadelesine ara verdi; bu ara 1925 yılı boyunca ve 1926 yazına kadar sürdü. Bu sırada Troçki 1923-4 de tartışma konusu olan sorunlar üzerinde halka herhangi bir açıklamada bulunmadı. Merkez Komitesinin ve Politbüro'nun kapalı kapıları ardında bile tartışmayı sürdürmek için en ufak bir teşebbüste bulunmadı. Yenildiğini kabul etmiş, Merkez Komitesinin kendisine koyduğu sınırlara boyun eğmişti.

Bu ara sırasında "1923 Muhalefeti"nin herhangi örgütlü bir durumu yoktu. Troçki bu muhalefeti fiilen dağıtmıştı. Şaşıran ve korkan taraftarlarına, "şu anda herhangi bir şey yapmamalıyız," diyordu. "Herhangi bir şekilde ortaya çıkmamalıyız. Yalnızca iliş-

kilerimizi kesmeyelim, 1923 muhalefetindeki kadromuzu muhafaza edelim ve Zinoviyev'in hırpalanmasını bekliyelim" (*). Başka türlü davranmış olsaydı ve muhalefeti yeni protestolara ve gösterilere sevketseydi kendisi ve taraftarları hemen partiden ya da, en azından, partinin yüksek kademelerinden atılmak tehlikesiyle karşılaşabilirlerdi.

Troçki ile taraftarlarının bu sırada yeniden herhangi bir mücadeleye girişmekten ne kadar çekindiklerini aşağıdaki olay çok güzel gösterir: Amerikalı yazar Max Eastman 1925 de *Since Lenin Died (Lenin Öldüğündenberi)* adlı bir kitap yayımlamıştı. Kitap Lenin'in yerine kimin geçeceği sorunu üzerinde yapılan kavganın ilk gerçek hikâyesiydi ve kitapta Lenin'in bıraktığı vasiyetnamenin özü vardı. *The Portraid of a Youth (Bir Gencin Portresi)* adlı başka bir kitabında da Troçki'nin karakterini çizmiş olan Eastman, Moskova'da bulunmuş, muhalefeti tutmuş, Lenin'in vasiyetnamesi ve yerine geçecek adam sorunu üzerinde Troçki'nin kendisinden bilgi almıştı. Kendisi, aynı zamanda, daha cesur davranmasını ve vasiyetnameyi on üçüncü kongrede okumasını Troçki'den rica etmişti. Sonradan *Since Lenin Died* adlı kitabının müsveddelerini Paris'te Rakovski'ye vermiş ve dolaylı olarak onaylandığı cevabını almıştı. Bu bakımdan Troçki'nin de kitabı beğendiğini pek âlâ düşünebilirdi (**). Troçki gerçekten Eastman'a minnettardı. Nitekim Eastman on yıl sonra komünizm aleyhtarı oluncaya kadar, aralarındaki dostluk bozulmadı. Ama o sırada Eastman'ın yaptığı dostluk Troçki'yi zor duruma düşürdü: Üçler Troçki'yi büyük bir boşboğazlıkta bulunmakla suçladılar; Eastman'ın açıklamalarını inkâr etmesi için kendisine baskı yaptılar; tekliflerini reddetmesi halinde disiplin tedbirlerine başvuracaklarını söylediler. Troçki'-

(*) V. Serge, **Le Tournant obscure,** s. 97; **Mémoires d'un révolutionnaire,** s. 229. Serge bir ara bu "direktifin" Troçki'nin kendisi tarafından verildiğini ve başka bir kere de, Troçki'nin yardımcısı Victor Elzin tarafından verildiğini söylemiştir. Elzin de söylemiş olsa, bu konuda Troçki'nin görüşünü ifade etmiştir.

(**) Eastman yazara gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyor: "Müsveddeyi Rakovski'ye gösterdim ve Troçki'nin vereceği karara göre yayımlayıp yayımlamıyacağımı söyledim. Madem Rakovski müsveddeleri övgü ile iade etti ve ben bunun, o günkü durumda elde edilebilecek bir 'yetki' olduğunu düşündüm."

nin danıştığı en yakın arkadaşları, Eastman olayı üzerinde herhangi bir çatışmaya girişmekten çekindikleri için, Troçki'den bu işin bütün sorumluluğunu üzerinden atmasını istediler. Ama Politbüro bununla yetinmedi. Troçki'den Eastman'ın vasiyetname hikâyesini apaçık inkâr etmesini istedi, dahası, inkâr şartlarını da dikte etti. Troçki'nin deyimi ile, "muhalefetin önder kadrosu" ortalığın karışmaması için kendisinden teslim olmasını bir daha istedi. Böylece *Bolşevik*'de 1 Eylül 1925 tarihinde, Troçki tarafından imzalanmış bir açıklama çıktı. Açıklamada Troçki "(Lenin'in) ortaya, çıkarılmadığı ya da tahrif edildiği iddia edilen vasiyetnamesi konusunda söylenenlerin hepsi kötü icadlardır ve bütünüyle Lenin'in gerçek isteğine ve kurduğu partinin çıkarlarına karşı yöneltilmiştir" diyordu. Bütün yabancı komünist gazeteleri bu açıklamayı yayımladılar ve Stalin de sonradan bu açıklamadan parçalar aldı. Taktik sakıncalarla yapılan bu gibi inkârlar politikada olağandı; ama Troçki bu duruma çok üzülmüştü. Kendisine fiilen halef olmak hakkını kazandıran vasiyetnamenin ortadan kaldırılmasını hemen hemen hiç ses çıkartmadan seyrettikten sonra şimdi de kendi aleyhine ve Stalin'den yana yalancı tanıklık etmişti; ve bütün bunları da parti-içi çatışmalarının yeniden başlamasını geciktirmek için yapmıştı.

Bu şartlar altında ilişkileri sürdürmek ve 1923 Muhalefetinin kadrolarını elde tutmak kolay değildi. Taktik sakıncalar ne kadar yerinde olursa olsun politik bir gurubun hareketsiz kalması çok zor bir şeydi. Küçük bir aydın gurubu ve çok ileri işçiler bu arayı kendi çevrelerinde birtakım çalışmalar yapmakla ve tartışmakla geçirebilirlerdi, ama daha büyük bir gurup için, özellikle içinde fabrika işçileri bulunursa, hareketsizlik genellikle siyasî bir intihara kadar giderdi. Dâvalarına inançlarını yitirir, ateşlerini söndürür, umursamazlığa ya da umutsuzluğa yol açardı. Muhalefetteki gurupların çoğu böyle bir âkıbete uğradılar. Kendi kabuklarına çekildiler ve bölündüler. Nitekim 1926'nın başında Leningrad'da otuz kişiden fazla Troçkist kalmamıştı. Troçki'nin ilk karısı Alexandra Bronştayn Sokolovskaya'nın çevresinde toplanan bir gurup hâlâ ilişkilerini sürdürüyor ve düzenli bir şekilde toplanıyordu. Eskiden örgütlenmiş olan yüzlerce muhalif politik bir boşluğun içinde kaybolmuştu. Troçkist "kadrolar" Moskova'da çok daha fazla ve hareketliydiler, ama taşra kent ve kasabalarında,

Harkov, Kiev, Odesa ve daha başka yerlerde, muhalefetin gücü Leningrad'daki kadar azalmıştı.

Politika ve dostluk bağları ile birbirlerine bağlı olan muhalefet şefleri Troçki'nin etrafında kapalı bir çevre kurmuş bulunuyorlardı. Sık sık toplanıyor, durumu aralarında görüşüyorlardı. Bolşevik partisinin en güçlü aydınlarından ve karakterlerinden birkısmı bu çevredeydi. Politik yetenek, tecrübe ve devrimci başarı bakımından bu çevre Stalin'in hizbine önderlik eden ve partiye hâkim olan ekipten elbetteki daha üstündü. Rakovski, Radek, Preobrajenski, Yoffe, Antonov -Ovseenko, Pyatakov, Serebriakov, Krestinski, İvan Smirnov, Muralov, Mraçkovski ve Sosnovski ihtilâlin ve iç savaşın ilk yıllarında ün yapmış ve en yüksek mevkilerde bulunmuş insanlardı (*). Geniş görüşlü, saplantısız, güvenilir, heyecanlı birer Marksist olan bu insanlar partinin en ileri ve en enternasyonalci elemanlarını temsil ediyorlardı.

Bütün bunların arasında en ünlüsü Radek'di, ama en önemlisi değildi. Bolşeviklerin, Troçki'den sonra en parlak ve en espirili yazarıydı. Hareketli bir mizacı vardı. İnsanlara ve politikaya zeki ve gerçekci bir gözle bakar, çok çeşitli sosyal çevrelerin havalarına garip bir şekilde uymasını bilirdi. Lenin'in diplomaside ve Komintern politikasında yaptığı önemli çıkışların birkısmını o hazırlamıştı. Avrupa sanki kendi eviydi. O da, Dzerjinski gibi, Polonya ve Lituanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisinden, Bolşevik partisine geçmişti. Roza Luxemburg'un liderliğindeki bu parti Troçki'nin görüşlerini çok etkilemişti (**). Radek sonradan Alman sosyalizminin aşırı sol kanadında yıllarca fırtınalı bir tecrübe geçirdi; Komünist Enternasyonal'in öncülerinden ve kurucularından oldu. Ekim İhtilâlinden az sonra Rusya'ya döndüğünde hemen liderlerin iç çevresine alındı; Brest'de Troçki ile beraberdi; Buharin ve Dzerjinski ile birlikte Sol Komünistlerin başında barışa muhalefet etti. Hohenzollern monarşisinin yıkılmasından sonra Lenin kendisini gizli görevle Almanya'ya gönderdi, orada yeni kurulan

(*) Rakovski, Yoffe ve Krestinski o sıralarda Londra, Paris, Tokyo ve Berlin elçiliklerinde görevli bulunuyorlardı; ancak Troçki ile yakın ilişkilerini sürdürmekteydiler.

(**) Bununla birlikte, Radek ve Dzerjinski Luxemburg'un hasımları ve bütün partide Bolşeviklere en yakın kimseler olmuşlardı.

Komünist Partisinin toparlanmasına yardım etmesini kendisinden istedi. O sırada Rusya'nın etrafında çevrilmiş olan "kordon" da tehlikeli ve serüvenli bir yolculuk yaptı. Roza Luxemburg ile Karl Liebknecht'in öldürülmesinden hemen önce gizli olarak Berlin'e vardı. Polis kendisini yakaladı ve hapse attı. Beyaz Terör bütün Berlin'i kapladığı ve kendi hayatının da pamuk ipliğine bağlı olduğu bir sırada görülmemiş bir kurnazlık yaparak canını kurtardı; ileri gelen Alman diplomatlariyle, sanayicilerle ve generallerle ilişki kurdu; hapishanedeki hücresinden, özellikle ileride Rapallo döneminde Dış İşleri Bakanlığına getirilecek olan Walter Rathenau ile "Kordonun" kaldırılması konusunda görüşmelere girişti. Yine aynı hücreden Komünist Partisi ile gizli ilişkiler kuruyor ve parti politikasının tayin edilmesine yardım ediyordu.

Devrimci Sosyalizmin öncülerinden olan Radek'in kumarbaz bir yanı vardı. İhtilâl sırasında yeraltında köstebek gibi çalışmakta ne kadar ustaysa diplomatik entrikalar çevirmekte de o kadar ustaydı. İyi bir gözlemciydi ve bağımsız bir kafaya sahipti. Avrupa'da ihtilâl hızının geçtiğini Bolşevik liderlerinden önce görmüş, ortak cepheyi savunmuştu. 1923 de Almanya'ya döndüğü zaman yeni bir harekete girişilemiyeceğini anlamış, Brandler'i sonu gelmiyecek bir ihtilâl teşebbüsüne girişmekten alıkoymaya çalışmıştı. Ama politikada kumar oynamayı sevdiği için, başka bir yola da sapmış, "Schlageter söylevi" sırasında kötü durumda bulunan Alman aşırı nasyonalistlerine de kaypak bir çağrıda bulunmuştu. Moskova'ya döndüğü zaman da Almanya'daki yenilginin ve Troçki'yi tutmanın sorumluluğunu üzerine almak zorunda kalmıştı. Komintern'in Avrupa kolunda çalışamayınca, 1925 de, Moskova'daki Sun-Yat-Sen Üniversitesine müdür tayin edilmişti. Bu sırada Çin kaynıyordu. Görevi Çin'deki genç komünist hareketine propagandacı yetiştirmekti (*). Sinirli, yapmacıksız, bohem görünüşlü, zehir gibi konuşan ve alaycı pozlara düşkün olan Radek'i birçokları savruk ve dahası güvenilmez bulurlardı. Nitekim küstah bakışlarından, şakalarından ve korkunç alaylarından korkan hasımları kendisini durmadan yeriyorlardı. Ama, ilerideki yıllarda, Stalin'ci terörün

(*) Radek 1914 den önce, Roza Luxemburg'un Polonya dilinde çıkardığı **Przeglad Socjal - Demokratyczny** gazetesinde, Doğudaki sömürge ve yarı sömürge ülkelerde devrimci gelişmeleri incelemişti.

baskısı altında çok bozulacak olan bu adamın dokusu göründüğünden daha sağlamdı. Göstermek istemediği ateşli inancını bohem görünüşünün ve alaycı davranışlarının altında saklıyordu; yaptığı acı şakaların ve alayların altında bile yakıcı bir devrim heyecanı vardı.

Radek zekâsının ve esprisinin bütün elektriklerini muhalefetin lider çevresine boşalttı. Troçki'ye çok bağlıydı. Uluslararası tecrübe alanında birçok ortak yanları vardı. 1923 de yazdığı "Troçki, Zaferin Öncüsü" adlı denemesi bağlılığının bir tanıtıdır. Troçki, Radek'in politikada yaptığı çabuk parlamalar karşısında biraz ihtiyatlı davranır, ama kendisini çok sever ve yeteneğine hayran kalırdı. Radek'in kumarcı yanına güvenmese bile, gözlemlerinden ve fikirlerinden yararlanır, bu büyük pozcudan ve alaycıdan çok hoşlanırdı.

Preobrajenski ise Radek'in tam tersiydi. Kuramcı ve Bolşevik iktisatçıların belki de en orijinaliydi. 1904 denberi Leninist olan Preobrajenski, Buharin ile birlikte *Sosyalizm Alfabesi* (*) adlı bir kitap yazmıştı. Bu kitap bir ara Bolşevizmin sanki bir özeti olmuştu. Preobrajenski sonra Leninist Merkez Komitesi sekreterliğinde bulundu. Parti disiplini kendisi için biraz sert gelmeye başlayınca bu işten ayrıldı, yerini Molotov'a bıraktı. Partideki disiplin anlayışını eleştirme bakımından Troçki'nin öncüsü sayılır. Nitekim, Troçki'nin disiplinci tutumunu, daha 1922 de on birinci kongrede eleştirmişti. Ama o yılın sonuna doğru iki adam birbirlerine yaklaşmışlardı. Preobrajenski, Troçki'nin özel planlarını açtığı, Lenin'le yaptığı konuşmaları ve Stalin'e karşı Lenin ile bir "blok" kurmak konusunda anlaşmayı anlattığı birkaç kişiden biriydi. İktisat tarihi üzerinde önemli eserler yazmış olan bu geniş bilgili, çözümleyici yetenekteki insan, herşeyden önce, bir bilgindi. Düşünceleri, kendisini ne kadar beğenilmeyecek sonuçlara götürürse götürsün, bu sonuçlar partideki durumunu ne kadar sarsarsa sarsın, kendi bildiğinden hiç şaşmazdı. Üzerinde çok dikkatle durulmuş, sağlam teoremlere dayanarak düşünürdü. Marx'ın *Kapital*'deki "katagori"lerini Sovyet ekonomisine uygulamayı *Yeni Ekonomi* adlı kitabında ilk defa ciddî olarak, ve o zamana kadar yapılmamış bir şekilde, deneyen o olmuştu. Bu eserin yalnızca giriş cildinin yayımlanmasına izin verildi. Bu cilt bile sonradan ya-

(*) **Sosyalizm Alfabesi,** Ağaoğlu Yayınevi, 1970.

saklandı ve unutuldu. Ama *Yeni Ekonomi* Marksist düşüncede yine de bir dönüm noktası olarak kaldı. Preobrajenski'nin ilk sosyalist birikim konusundaki ön çözümlemesi, sosyalist temel üzerinde sanayileşmek isteyen geri kalmış ülkeler dünyada bulundukça önemini yitirmiyecektir. Birçok kimseler Muhalefetin ekonomi programını Troçki'den çok Preobrajenski'nin hazırladığı düşüncesindeydi. Aslında da programın kuramsal temelini o hazırlamıştı. Bununla birlikte kendisinin görüşleri ile Troçki'ninkiler arasında dolaylı birtakım aykırılıklar vardı; ama bütün bunlar her ikisi de 1928 de Moskova'dan sürülünceye kadar açığa vurulmadı ve ciddî bir siyasî çatışma haline gelmedi. Pyatakov Bolşeviklerin en esaslı sanayi yöneticisiydi. Preobrajenski Muhalefete teoremler sağlarken, Pyatakov da bu teoremleri pratik denemelerin sağlam temeline oturtuyordu. Lenin, vasiyetnamesinde, Pyotakov'u genç kuşağın en ileri gelen iki liderinden biri —öteki Buharin'di— ve eşi olmayan bir yeteneğe ve enerjiye sahip bir yönetici olarak tanımlamış, ancak kendisinin siyasî yargıdan yoksun olduğunu söylemişti. Bu niteliği muhalefetinde de görülüyordu: Pyatakov Muhalefetin iktisat politikasındaki görüşüne katılıyor, ancak "fikirler savaşı"na karışmıyor ve Muhalefetin parti liderliği konusundaki saldırılarından uzak kalıyordu. Ama korkak değildi. Daha birkaç yıl önce kardeşi ile birlikte, Denikin Orduları Ukrayna'ya girdikleri sırada, Ukrayna'daki Bolşeviklerin başına geçmişlerdi; Ukrayna'da, düşman hatları gerisinde sabotajlar örgütlemişler, partizan birlikleri kurmuşlar, savaşı yönetmişlerdi. Beyazlar iki kardeşi de yakalamış, öteki Kızıllarla birlikte kurşuna dizilmek üzere bir manga askerin karşısına dizmişlerdi. İdamlar sırasında, kardeşi öldürüldükten sonra, ateş eden manga Kızılların şehre girdiğini ve idamların yapıldığı yere yaklaştığını görünce kaçmıştı. Pyatakov da kurşuna dizilen kardeşi ile en yakın arkadaşları daha yerde yatarken hemen koşmuş, Kızılların komutasını eline almıştı. On beş yıl boyunca, Muhalefetin içinde ve dışında, Sovyetler'deki sanayileşme hareketine öncülük edecek, bu hareketi örgütleyecek ve sonunda da mahkemede kendisinin bir sabotajcı, bir hain ve bir casus olduğunu "itiraf" edecek olan adamın işte böyle bir geçmişi vardı.

Muhalefetin öteki şeflerinden çoğu da kahraman insanlardı. Preobrajenski, karşı-ihtilâl yıllarında Urallarda yeraltı Bolşevik

hareketini yönetmiş, birçok tehlikelere göğüs germişti. Bu ara Çar polisi kendisini yakalamış, mahkemeye vermişti. Mahkemede avukatlığını Kerenski yapıyordu. Müekkilini kurtarmak isteyen Kerenski mahkemede Preobrajenski'nin herhangi bir ihtilâl hareketine katılmadığını söylemişti. Bunun üzerine sanık hemen yerinden fırlamış avukatının söylediklerini reddetmiş ve ihtilâlci olduğunu söylemişti. 1917 de ve iç savaşın ilk zamanlarında Urallarda bulunan Bolşevikleri yönetmişti. *"Troçki, Silâhlı Sosyalist"* adlı birinci kitabımızda, 1914 e kadar yaptığı uzun ve cesur mücadelesi anlatılmış olan Rakovski ise (*), iç savaş sırasında Besarabya'daki komünist kuvvetlerin başına geçmişti. Beyazlar başını getirene ödül veriyorlardı. Sonradan Rusya'ya döndü ve Ukrayna'da Halk Komiserleri Kurulu'nun başkanı oldu. Antonov-Ovseenko'nun Ekim İhtilâlinde oynadığı rolü burada anlatmaya lüzum yok (**). Muralov da Antonov gibi, 1905 İhtilâlinin efsaneleşmiş kahramanlarındandı. Kızılların Moskova'da 1917 Ekiminde Kremlin'e karşı giriştikleri saldırıya önderlik etmişti. Sonradan Moskova Askerî Bölgesinin komutanı ve ordu müfettişi oldu. Troçki kendisinin "korkusuz olduğu kadar da çok merhametli kocaman bir dev" olduğunu söyler. Tarım eğitimi gördüğü için, savaşlardan vakit buldukça, köylülere tarım dersleri verir, "insanları ve inekleri tedavi" ederdi. İvan Smirnov, Sibirya'da Kolçak'ı yenen ordunun başında bulunmuştu. Serebriyakov iç savaş cephelerinin en enerjik siyasî komiserlerinden biriydi. Sosnovski, cephelerde, iyi bir propagandacı, asker moral ve davranışlarının yaman bir gözlemcisi ve eleştiricisi olarak ün salmıştı; Bolşevik gazetecileri arasında en kuvvetli kalemi olanlardan biriydi.

Bu adamlar, bütün güçlerine ve zekâlarına rağmen, bir süre önlerinde izlenecek açık bir yol göremediler. Herşeyden önce partide kalmak istiyorlar ve bunu ancak sinmekle başarabileceklerini sanıyorlardı. Olayları ve hasımlarının yaptıkları çıkışları hiç ses çıkarmadan seyrediyorlar, ortaya çıkmalarına imkân verecek birşeyin olmasını bekliyorlardı.

Onlar sinmişlerdi, ama Troçki silâhlarını elinden bırakmamıştı. Ufak tefek imâlarla rejimi ve hükümetin politikasını eleştirip

(*) **Troçki, Silâhlı Sosyalist,** I. Deutscher, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1969, s. 249-51.

(**) Ayni kitap, s. 266, 362, 477.

duruyordu. Söylediği her söz, bile bile aşağıdan da alınmış da olsa, hasımlarının yaptığı işler, ve dahası onların fikirleri üzerindeki görüşlerini yansıtıyordu. Rus bürokrasisinin kabalığına, gazetelerdeki yazı uslubunun bozukluğuna, ya da partinin kültür işlerindeki yanlış tutumuna karşı yönelttiği eleştirilere hep bu düşüncehâkimdi. İç ve dış politika gibi önemli konulara hiç bir zaman arkasını çevirmiş değildi. Bu alanda ilerideki tartışmalarda işine yarayacak malzeme biriktirmekteydi.

1925 yılının Mayısında, Savaş Komiserliğinden ayrılmasından aşağı yukarı beş ay sonra, Millî Ekonomi Yüksek Komiserliğinde kendisine bir görev verildi: Dzerjinski'nin emrinde çalışacaktı. Bu tayinin gülünç bir yanı vardı: Dzerjinski ne iktisatçı ne de politikaya yön veren bir adamdı. Üçlerin kendisini Dzerjinski'nin emrindeki bir mevkie getirmelerinin tek amacı Troçki'nin burnunu kırmaktı. Troçki'ye danışmamışlardı bile. Ama bu görevi kolay kolay reddedemiyecekti. Çünkü Savaş Komiserliğinden çekilirken "Partinin herhangi bir şekildeki denetimi altında, herhangi bir görevi yapmıya hazır" olduğunu söylemişti; sözünden dönemezdi. Lenin'in yardımcısı olmayı reddettiği günler çok geride kalmıştı.

Troçki, Millî Ekonomi Kurulunda üç komisyonun başkanı oldu: İmtiyazlar komisyonunun, Elektro-Teknik Gelişme Komitesinin ve Sanayi-Teknoloji Komisyonunun... İmtiyazlar Komisyonu N.E.P.'in ilk günlerinde kurulmuştu. Lenin o sıralarda imtiyaz sahiplerini ve yabancı sermayedarları Rusya'nın kalkınmasına yeniden çağırabileceğini umuyordu. Bu umutlar hiç bir sonuç vermemişti. Bolşevikler yabancı sermayeden çok korktukları için bu sermayeyi çekemiyorlardı; yabancı sermaye sahipleri de Bolşeviklerden korkuyorlar, onlarla işbirliğine bir türlü yanaşmıyorlardı. İmtiyazlar Komitesi iş göremez haldeydi. Troçki, Kremlin'in dışında, tek katlı küçük bir otelin içindeki bürosunda, arada sırada, Sibirya'da altın aramak ya da Rusya'da kurşun kalemi yapmak isteyen bir iki ziyaretçiyi kabul etmekteydi.

Ama Troçki, içine konulduğu kafesi az sonra müstahkem bir kale haline getirdi. İç savaştaki askerî treninde yanında çalışmış olan sekreterlerinin yardımı ile, imtiyazların ve Rus dış ticaretinin durumu konusunda bir tahkikat açtı. Bu tahkikat kendisine, Rus-

ya'da ve yabancı ülkelerde sanayi üretiminin maliyetini anlamak ve Rusya'daki çalışma verimi ile Batıdaki verim arasında bir karşılaştırma yapmak imkânını sağladı. Rusya'nın sanayi alanındaki geri kalmışlığı bütün açıklığı ile ortaya çıktı: Rusya'daki çalışma veriminin Amerika'daki verimin onda biri olduğu anlaşıldı. Troçki, Rusya'da bulunan sanayi cihazlarının kötü durumunu grafiklerle gösterdi. Örneğin, Amerika'da 14 milyon, İngiltere'de bir milyon telefon olduğu halde Sovyetler Birliğinde yalnızca 190,000 telefon vardı. Amerika'da 405,000 kilometre demiryolu bulunduğu halde Sovyetler Birliği'ndeki demiryollarının uzunluğu ancak 69.000 kilometre idi. Amerika'da adam başına 500 kilovat elektrik tüketimi düştüğü halde Sovyetler'de adam başına düşen elektrik tüketimi 20 kilovattı.

Bunlar birer gerçek olduğu halde gerçeklerin bu kadar kesin olarak ortaya konulması ortalıkta şaşkınlık yarattı. İç savaştanberi sanayi üretimi neredeyse sıfıra inecek bir duruma düştüğü halde resmî sözcüler Rusya'nın sanayi alanında ilerlediğini söyliyerek övünüyorlardı; ya da o günkü üretimi 1913'ün üretimi ile karşılaştırarak, bu sonuçtan ötürü birbirlerini tebrik ediyorlardı. Troçki, bu konuda yeni karşılaştırma ölçülerine ihtiyaç bulunduğunu, son yıllardaki ilerlemenin Rusya'nın geri ölçülerine göre değil, sanayileşmiş Batı ölçülerine göre ele alınması gerektiğini söylüyordu (*). Halk nasıl düşük bir durumda işe başladığını, acı bir şekilde ve açık açık, bilmedikçe kalkınamazdı. "Bizim de, hemen hemen Almanlar ya da Fransızlar kadar çalışkan olduğumuz söylenip duruyor. Ben bu 'hemen hemen' kelimesine karşı kutsal bir savaş açmaya hazırım. Hemen hemen, hiç demektir... üretimde maliyetleri karşılaştırmamız gerekir. Bir çift ayakkabının bizde ve dışarda neye mal olduğunu bilmemiz gerekir; malların kalitesini ve bu malların çıkarılması için ne kadar zaman harcandığını hesaplamamız gerekir. Yabancı ülkelerle karşılaştırmaları ancak o zaman yapabiliriz." "Başkalarından geri kalmamalıyız," diyordu sonunda. "Bizim için ilk ve en esaslı parola... başkalarından geri kalmamaktır. Evet, ileri kapitalist ülkelerin çok çok gerisindeyiz..."

(*) **Soçinenya**, cilt XXI, s. 44-45. Troçki'nin 7 Aralık 1925 de yaptığı konuşmaya bakın. Bütün Stalin dönemi boyunca resmi propagandacılar Rusya ile Batı arasında karşılaştırma yapmaktan çekinmişlerdir.

Bu parolayı —"geri kalmamalıyız" parolasını— ortaya atarken bu konuda Stalin'den yıllarca önce harekete geçmiş oluyordu: ama Stalin'den farklı bir şey de yapıyor, aşılacak mesafeyi Rus halkının önüne olduğu gibi seriyordu. Bunun politik bakımdan birçok tehlikeleri olduğunu bilmiyor değildi. Rusya'nın sefaletini ve geriliğini olduğu gibi gören ve yoksulluğunun derecesini bütün derinliğiyle ölçen halk belki umursamazlığa ya da umutsuzluğa düşebilirdi. Oysa Stalin, sanayileşme politikasına başladığı zaman, tırmanılacak korkunç yokuşu ve harcanacak insan-dışı çabayı halktan gizlemişti. Troçki ise halkın cesaretine ve olgunluğuna güveniyordu. "Yoldaşlar, ne kendimizi maskara edelim, ne de korkalım. Ama rakkamları hiç unutmayalım: Bu ölçmeleri ve karşılaştırmaları, Batıya her ne bahasına olursa olsun yetişmek ve Batıyı geçmek için yapalım." Böylece Troçki, Üçlerin kendisini gömmek istedikleri basit hükümet formalitelerinin altından yine fırlamıştı. Yeniden politika sorunlarının içine girmenin yolunu bulmuştu: 1922-3 yıllarında savunduğu sanayileşme çağrısına yeniden başlamıştı.

Elektro-Teknik Gelişme Komitesinin Başkanı olarak da elektrifikasyon işlerinin içine girmişti. Ülkenin her yanını dolaşıyor, kaynakları inceliyor, enerji santrallerinin planlarını etüd ediyor, yerlerini planlıyor ve raporlar hazırlıyordu. Bu gezilerinin birinden döndüğü sırada, Dinyeper'in hızlı aktığı yerlerden yararlanılması için hazırlanan projenin hemen kabul edilmesini Politbüro'dan istedi. Bu proje sonradan on yıl içinde gerçekleştirilen sanayi kalkınmasının büyük başarılarından biri oldu. Ünlü Dinyepstroy santrali bu projeye göre kuruldu. Oysa Troçki 1926 yılında bu fikri ortaya attığı zaman Politbüro pek üzerinde durmamıştı. Stalin, bir ineği bile olmayan mujiğe gramafon ne kadar gerekliyse, Rusya'ya da planlı bir enerji santrali o kadar gereklidir, demişti (*). Bunun üzerine Troçki gençlerin heyecanına ve hayallerine baş vurmuştu. Komsomol'ların karşısında yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti:

Son günlerde Şatura elektrik santralini açtık. Bataklık bir ovada kurulan bu santral en iyi sanayi tesislerimizden biridir. Moskova ile

(*) Troçki, Merkez Komitesinin Nisan 1926 da yaptığı toplantının tutanağından Stalin'in yaptığı açıklamayı almıştır.

Şatura arası yüz kilometreden biraz fazla. Şuracıkta demektir. Ama koşullar arasında ne kadar büyük farklar var! Moskova Komünist Enternasyonal'in merkezi. Birkaç kilometre uzaklaşın: göz alabildiğince boş topraklar, kar, çam ağaçları, ve donmuş çamur, ve yaban hayvanlar. Köyler, kütüklerden yapılmış kulübeler, karın altında uyumakta. Karın üzerindeki kurt izleri trenden görülüyor. Şatura santralının olduğu yerde birkaç yıl önce geyikler geziyordu. Bugün ise Moskova ile santral arasında kocaman pilonlar var... ve dişi kurtlarla, dişi tilkiler bu ilk pilonların altında yavrulayacaklar. İşte bizim uygarlığımız böyle: aşırı aykırılıkların uygarlığı; yüksek teknoloji ve genelleştirici bir kafa ile ilkel bir Sibirya yabanlığı birarada.

Şatura bataklıktır; ülkemizde birçok bataklık var. Elektrik santrallerinden çok. Birçok yakıt kaynaklarımız daha var. Bunları enerjiye çevirmemiz gerekir. Güneyde Dinyeper çok zengin sanayi bölgelerinden geçiyor; muazzam basınç ağırlığını boş boşuna harcıyor; hızlı akan yerlerde istediği gibi oynuyor; ve akışını engelliyeceğimiz, önüne barajlar çekeceğimiz, ve kendisini kentlere ışık vermeye, fabrikaları işletmeye ve tarlaları zenginleştirmeye zorlıyacağımız günü bekliyor. Biz onu buna zorlıyacağız.

Sanayileşme elbetteki kendi başına bir araç değildir; "gelecekteki bütün uygarlığımızın sımsıkı bağlı olduğu sosyalizm mücadelesinin" bir parçasıdır. Bu bakımdan, Troçki, sonraki Stalin döneminden farklı olarak, SSCB'nin Batıya yetişmeye çalışırken kendini Batıdan koparmamasını da istiyordu. Dış ticarette tekelin en şiddetli savunucusu olmuş ve "sosyalist himayecilik" fikrini yaratmıştı; ama bu himayeciliğin amacı, ona göre, sosyalist sanayii dünyadan ayırmak değildi; tersine, bu sanayinin dünya ekonomisi ile yakın ve çeşitli bağlar kurmasını sağlamaktı. Evet, "dünya piyasası" Rusya'daki sosyalist ekonomiye baskı yapacak ve bu ekonomiyi sert, dahası tehlikeli testlere tabi tutacaktı. Ama bu testler önlenemezdi, olacaktı; bunlara korkmadan göğüs germeliydi. Rusya'nın ileri kapitalist ekonomi ile ilişki kurmasından doğacak tehlikeleri uluslararası iş bölümünden ve üstün Batı teknolojisinin öğrenilmesinden elde edilecek kesin yararlıklar karşılıyacaktı. Rusya dünyadan kopuk yaşarsa, Rusya'nın ekonomik gelişmesi bozulur ve gecikirdi. Troçki bu konuyu değerken, o sırada millî bir kendi-kendine yeterlik fikrine saplanmaya başlayan resmî iktisat görüşü ile dolaylı şekilde çatışmış oluyordu: sosyalizmin bir tek ülkede kurulması demek kapalı bir Sovyet ekonomisi kurmak de-

mekti. Troçki, Stalin doktrini üzerinde tartışmalar başlamadan önce bile bu doktrinin temel fikirlerine karşı çıkmıştı.

Troçki, Almanya'daki 1923 yenilgisinden sonra, uluslararası durumu ve komünizm ihtimallerini yeniden değerlendirmeye çalıştı. Kendi durumunu kurtarmak isteyen Komintern, bu bozgunun önemini küçümsüyor, Almanya'da yeni bir devrimci dönem başlıyacağını söylüyor ve "aşırı sol" politikaları destekliyordu. 1924'ün başlarında Ramsey MacDonald İngiltere'de ilk işçi kabinesini kurduğu ve Edouard Herriot da, Cartel de Gauche'un başında Fransız Başbakanı olduğu zaman komünist liderlerden birkısmı bu hükümetlerin ihtilâl yolunu hazırlayan birer "Kerenski rejimi" olduğunu söylediler. Buna karşılık Troçki "ihtilâlde suların çekildiği zamanla yükseldiği zamanı birbirinden ayırma" gerektiğini, Alman işçi sınıfının bu yenilginin etkisinden kendisini ancak zamanla kurtarabileceğini İngiltere'den ve Fransa'dan hızlı bir devrimci gelişme beklenemiyeceğini söylüyordu.

Böyle olduğu halde, kapitalist dünyanın yine de sürekli bir denge sağlıyamıyacağı kanısındaydı. Bu dengesizliğin en büyük etkeni ve dünya politikasının geniş çaptaki temel sorunu Amerika Birleşik Devletleri'nin genişlemesiydi. 1924 ve 1925 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik gelişmesini ve bu gelişmenin dünya üzerindeki etkisini tekrar tekrar inceledi. Amerika'nın, bir büyük dünya devleti olarak ortaya çıkması sonucunda, ister istemez bütün kıt'aların işlerine karışacağını, kara ve deniz üstleri şebekesini bütün denizlere yayacağını daha o günden önemle belirtti. Bu durumun yaratacağı sonuçları o kadar güçlü ifadelerle anlattı ki söylediği bu sözler o yıllarda herkese zoraki birtakım tahminler gibi göründü. "Dawes Planı" ortaya atılmıştı; Amerika henüz çekingen davranıyor, Avrupa işlerine daha yeni yeni burnunu sokuyor. Amerika 1929 dan sonra yeniden izolasyonizme döndü ve bu izolasyonizm'i on yıldan fazla sürdü. Troçki'nin artacağını söylediği Amerikan gücü o sıralarda ancak bir çekirdek halindeydi. Troçki, her zaman yaptığı gibi, bu çekirdekte de olgun bir varlık görmüştü. Amerika'da bir ülkenin gelişmesi için gereken bütün ekonomik temel vardı : Amerika'nın millî geliri daha o zaman İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya'nın toplam millî gelirinin iki buçuk katı idi. Amerika geliştiği sırada Avrupa yoksullaşmış,

"Balkanlaşmış" ve çökmüştü. Bundan şu sonucu çıkarıyordu: "İngiltere'nin dünyaya hakim olduğu zamanlarda Avrupa'nın karşısındaki üstünlüğü, Amerika'nın, İngiltere de dahil olmak üzere, bütün dünyada kazandığı üstünlüğün yanında önemsiz kalır."

Ne Amerika'daki ne de Avrupa'daki hakim sınıflar bu değişmenin önemini bütün ağırlığı ile daha pek kavrayamamışlardı; anlayışları olayların çok gerisindeydi. "Amerikalı, uluslararasındaki önemini daha yeni anlamaya başlıyor... Amerika kendi hakimiyetini bir gerçek haline getirmeyi henüz öğrenemedi, ama yakında öğrenecek ve bu dersi Avrupa'nın ölüsünden alacak." Amerika'nın kendi coğrafya durumundan ve tarihinden gelen izolasyonizm ve pasifizm'i gelişmesine engeldi; ama yeni gerçeklerin dinamik gücü bu engelleri ergeç kaldıracaktı. Amerika Birleşik Devletleri kapitalist dünyanın önderliğini üzerine almak zorunda kalacaktı. Gelişme gücü kendi ekonomisinden geliyordu. Avrupa kapitalizminin yaşamak için Amerikan yardımına muhtaç olması bu durumu daha da yoğunlaştırmaktaydı. Sonra, Troçki, bütün dünyaya yayılan ve üzerinde çok tartışılan başka bir kehanette de bulunuyordu: Amerika "Avrupa'yı kendi vereceği yiyecek karnesiyle besliyecek" ve sonra Avrupa'ya istediğini yaptıracaktı. Sanayi ve yatırım alanlarında İngiltere'nin yerini alacak olan Amerika, aynı zamanda, İngiltere'nin dünyadaki yerini de alacak, dünyanın en büyük deniz devleti ve imparatorluğu olacaktı (*). Bunu sağlaması için sömürgelerin yükünü üzerine alması gerekmezdi. Sömürgeler bir zamanlar İngiliz emperyalizmi için bir zenginlik kaynağı olmuştu, ama bu emperyalizmin gücünü de azaltmıştı. "Amerika her zaman dünyada yeterince müttefik ve yardımcı bulacaktır —çünkü dünyada çok güçlü olan her zaman müttefik bulur— ve müttefikleriyle birlikte kendisine gerekli deniz üslerini de elde edecektir." Dolayısıyla "Amerikan militarizminin saldırgan bir şekilde gelişeceği bir döneme girmekteyiz."

Amerikan izolasyonizminin ve pasifizminin çok güçlü olduğunu bilenler böyle bir gelişme olacağını sanmıyorlardı. Troçki bunlara Amerika'nın Almanya'yı kendisine örnek alacağı cevabını ve-

(*) 1922'de toplanan Vaşington Deniz konferansında, İngiltere deniz üstünlüğünün geleneksel protokolünden vazgeçerek bu öneriyi doğrulamıştır.

riyordu. Amerika da, Almanya gibi, ama ondan çok daha güçlü olarak, büyük sanayici ulusların arasına sonradan katılmıştı. "Almanlar daha düne kadar romantik, 'şair ve düşünür bir ulus' sayılırlardı; ama Alman burjuvazisi" otuz kırk yıllık dönem içinde en yaban bir emperyalizmin savunucusu olup çıkıvermişti. Amerika aynı değişimi daha da az bir zamanda yapacaktı. İngilizler, tecrübesi olmayan Amerikalılara politika ve diplomasi alanında hocalık edeceklerini boşuna umuyorlardı; İngiltere bunu yapabilirdi, ama çok kısa bir zaman için. Amerikalılar emperyalizm sanatını öğrenince ve kendi kendilerine güvenmeye başlayınca İngiltere'yi bırakacaklardı. "Tecrübesiz Amerikalı'nın" züppe ve sinsi İngiliz emperyalistine daha o günden belirli bir üstünlüğü vardı: Amerika'lı Asya ve Afrika'daki sömürge halklarının kurtarıcısı pozunu takınabilir, İngiliz emperyalizminden kurtulmaları için Hintlilere, Mısırlılara ve Araplara yardım edebilirdi; ve bütün dünya Amerika'nın barış istediğine ve iyi kalpli olduğunu içtenlikle inanabilirdi.

Ama Amerika'nın gücü Avrupa'da burjuvazinin çökmesini durdurmaya yetmiyecekti. Amerika'nın hakimiyeti, kendi başına, Almanya, Fransa ve İngiltere için ayrı bir huzursuzluk kaynağı idi, çünkü Amerika'nın gücü her şeyden önce bu ülkelerin zararına gelişiyordu. Avrupa ile Amerika arasındaki bu iktisadî dengesizlik dış ticaret ve ödeme alanlarında, para buhranlarında tüm olarak kapitalist sistemin karışıklıklarında ortaya çıkacaktı. Amerika bunların karşısında seyirci kalacak değildi: dünya Amerika'ya bağlandıkça, Atlantiğin ötesinde bulunan bu ülke de dünyaya bağlanacak ve dünyanın korkunç kargaşalığına karışacaktı.

Sonuç? "Bolşevizmin Amerikan kapitalizminden daha büyük ve uzlaşmaz düşmanı yoktur" (*). Bunlar "çağımızın birbirine karşıt iki temel gücü'dür. Komünizm, ilerlediği her yerde karşısında Amerika'nın koyacağı sınırları bulacaktır: ve Amerika nereye yerleşmek isterse orada proleterya devrimi tehlikesiyle karşılaşacaktır: "... Amerikan sermayesi Çin'e girerse ve girdiği zaman... orada, Çin halkının arasında, Amerikancılığı değil, Bolşevizmin Çince'ye çevrilmiş programını bulacaktır."

(*) **Europa und Amerika**, s. 47. Troçki, Ekim İhtilâlinden hemen sonra Lenin'e yarı şaka olarak, Lenin ile Wilson adının "çağımızın birbirine karşıt en büyük iki adı" olduğunu söylemiş.

Bu devler savaşında bütün maddî üstünlük Amerikan kapitalizmindeydi. Ama Bolşevikler de Amerika'dan öğrenecek ve Amerika'nın üstün tekniğini benimseyecekti. Bolşeviklerin bunu başarmaları Amerikan kapitalistlerinin dünyayı Amerikan karnesi ile beslemelerinden daha kolaydı: "Amerikanlaşan Bolşevizm, emperyalistleşen Amerikanizmi yenecek ve ezecektir." Amerika sömürge haklarının "kurtarıcısı" pozunu takınabilir ve bundan yararlanarak İngiliz İmparatorluğunu dağıtabilirdi; ama beyaz olmayan ırklar üzerinde hâkimiyet kurmayı başaramıyacaktı. Komünizmi de Avrupa'dan büsbütün söküp atamıyacaktı.

Birleşik Amerika Devletlerinin gücünü hiç bir zaman küçümsemiyoruz. Devrim olanaklarını değerlendirirken gerçekleri apaçık ortaya koyuyoruz... Bununla birlikte, biz şu kanıdayız ki Amerikan gücünün kendisi... Avrupa'da devrim hareketlerini başlatacak en büyük etkendir. Bu etkenin, gerek siyasî ve gerekse askerî bakımdan Avrupa devrimine karşı korkunç bir hızla harekete geçmesi ihtimalini de gözönünden uzak tutmuyoruz... Amerikan kapitalinin, varlığı tehlikeye girer girmez, akla gelmiyecek bir savaş gücü göstereceğini biliyoruz. İmtiyazlı sınıfların hâkimiyetlerini sürdürmek için yaptıkları kavga konusunda, gerek tarihten ve gerekse kendi tecrübelerimizden öğrendiklerimiz, Amerikan kapitalizminin devrimci Avrupa'ya saldırdığı zaman yapacağı zorbalıkların yanında hiç kalır.

Peki, o zaman bu tehlike karşısında komünizm nasıl dayanabilecek? diye soruyordu Troçki. Komünizm, yalnızca Avrupa'nın doğusunda ve Asya'nın birkısmında kaldıkça, bu iki "birbirine aykırı temel güç" arasında bir çatışma çıkacağını sanmıyordu. Her zaman olduğu gibi yine Batı Avrupa'da bir ihtilâl çıkacağını umuyor ve Avrupa halkının Amerikan saldırısına ve ablukasına karşı koyabilmek için bir "Sosyalist Avrupa Devletleri" topluluğu kuracağına inanıyordu.

Biz, yani Çarlık Rusya'sı halkları, ablukaya ve iç savaşa yıllarca dayandık. Sefalete, yokluğa, açlığa ve salgın hastalıklara dayandık... geri kalmışlığımız bu sefer bize yardımcı oldu: devrim yıkılmadı, çünkü arkasında muazzam bir bozkır hinterlandı vardı... sanayileşmiş Avrupa'nın durumu ise başka türlü olacaktır. **Birleşmemiş** bir Avrupa dayanamaz... proleterya devrimi için Avrupa'nın biraraya gelmesi gerekir. Burjuva iktisatçıları, barışçıları, vurguncuları, şarlatanları Avrupa Birleşik Devletlerinden söz etmeye bayılırlar. Ama burjuvazi kendi içinde

parçalanmıştır, bunu yapamaz. Zafere ulaşacak bir işçi sınıfı birleştirecektir Avrupa'yı yalnızca... sosyalist Avrupa'yı Asya'nın bir köprüsü olarak kullanacağız... Sosyalist Avrupa Birleşik Devletleri bizim Sovyetler Birliğimizle birlikte Asya halklarını kendisine çekecek, muazzam bir güç olacaktır... o zaman Avrupa uluslarıyla Asya uluslarının kuracakları dev blok Birleşik Amerika'ya karşı koyacaktır.

Bütün dünyada mahşer gününe benzeyen bir sınıf savaşı fikri büyük eleştirilere yol açtı ve bir fantazi sayıldı (*). Troçki dünya politikasının o sıradaki eğilimlerinden yalnızca birini elbetteki çok sivriltmiş ve büyültmüştü. Sonraki yirmi yıl içinde daha başka eğilimler ortaya çıktı: Birleşik Amerika Devletleri ile Rusya kendilerini hemen hemen dünyadan ayırdılar ve içlerine kapandılar; Avrupa'nın ortasında genişliyen Almanya yeniden dünyanın başına belâ oldu; Hitler'in kazandığı zaferler ve dünyaya hakim olma ihtimali ABD ile SSCB yi geçici olarak bir araya getirdi. Ama Troçki, Versailles Barışının ilk yıllarında yukarıdaki kehaneti söylediği zaman, Almanya henüz yerde serilmiş yatıyordu; Hitler ise tanınmayan taşralı bir serüvenciydi ve Almanya askerî gücünü toplayacak durumda değildi. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki blok çatışması, daha o sıralarda belirsiz bir denemeden ileri gitmiyordu. Ama Troçki bu denemede de gerçek dramın ana çizgisini, planını ve motifini kestirmişti. Troçki zamanından o kadar ileriydi ki bugün bile, kehanetlerinin üzerinden otuz yıl geçtiği halde, olaylar tahminlerinin çoğunu hâlâ doğrulamamıştır. Ama o zamandan bu yana söylediklerinin birkısmı çıktığına göre kehanetlerini tümüyle hayalî sayarak bir kenara atmak kolay değildir.

Troçki, Avrupa ile Amerika arasında değişen ilişkilerin genel çerçevesi içinde Avrupa ülkelerinden birinin geleceğini daha ayrıntılı olarak ele aldı ve 1925'te *Where Is Britain Going? (İngiltere Nereye Gidiyor?)* adlı kitabını yazdı. Bu sırada Moskova, Sovyet

(*) Gerek Troçki ve gerek Lenin'in daha Birinci Dünya Savaşının başlangıcında Sosyalist Avrupa Birleşik Devletlerinden söz ettiği hatırlanacaktır. (Bak, **Silâhlı Sosyalist,** s. 283-4). Bu parola Troçki'nin 1924 de yazdığı beşinci Komitern Kongresi bildirisinde hâlâ vardır. Ama bundan az sonra Sosyalist Avrupa Birleşik Devletleri parolası ve fikri Troçkist bir hayal diye Komintern tarafından reddedildi.

sendikaları ile İngiliz sendikaları arasında yeni kurulan ilişkiye büyük bir önem vermekteydi. Bir yıl önce, Kasım ayında, İngiliz sendikaları başkanı A.A. Purcell'in başında bulunduğu bir heyet Sovyet başkentine gelmiş ve Rus ihtilâline karşı dostluk ve dayanışma gösterilerinde bulunmuştu. İngiliz sendikalarının yeni seçtikleri Purcell, Cook ve onlara benzeyen daha başka solcu liderler ile sağlam bir ittifak kurabileceklerini uman Sovyet liderleri İngiliz heyetini çok iyi karşılamışlardı. Büyük Britanya Komünist Partisi çok güçsüz ve önemsiz olduğu için yeni kurulan "dostluğu" daha çok onlarla geliştirmek istiyorlardı. Komintern'in aşırı-sol politikası bir çıkmaza girmişti; aşırı politikanın yerine daha ılımlı bir politika geçecekti. İngiltere'de devrimin "Komünist Partisinin dar yolunu" izliyeceği yerde "sendikaların geniş kapılarından" girmesinin daha doğru olup olmayacağı düşünülmeye başlanmıştı. Mayıs ayında —Troçki kitabını bu sırada daha yeni bitirmişti— Tomski'nin başında bulunduğu bir Sovyet heyeti İngiliz sendikalarının yıllık kongresine gitti ve İngiliz-Sovyet Ticaret Heyeti'ni kurdu. Politbüro bu başarıya çok sevindi. Ama bu sorun ertesi yıl başlayan parti-içi tartışmalarda büyük bir yer işgal etti.

Troçki yazdığı kitapta İngiltere'nin son derecede önemli sosyal bir buhrana doğru gittiğini söylüyordu. Amerika'nın hakimiyeti, İngiltere'deki sanayi makinelerinin modasının geçmiş olması, İmparatorluktaki gerginlikler ve karışıklıklar bu buhranı hazırlamaktaydı. İngiltere Birinci Dünya Savaşından zaferle çıkmıştı, ama yıpranmış ve yorulmuştu. Kazandığı zaferler güçsüzlüğünü saklıyordu; ama bu durum fazla devam edemezdi. İngiltere'deki hükümetler Amerika ile iyi ve dostça bir işbirliği halinde imişler gibi görünüyorlardı, ama suyun altında amansız bir çatışma vardı. İngilizler para hakimiyetlerini, ticarî imtiyazlarını ve deniz üstünlüklerini "sessizce" bırakıyorlardı; ama bu yolda sonuna kadar gidemezlerdi. Troçki'ye göre, yolun sonunda silâhlı bir savaş vardı. İngiliz deniz hakimiyeti yıkılınca ve sömürge halkları da uyanınca İngiliz imparatorluğu da kısa bir süre içinde dağılacaktı. O zaman İngiliz Adalarının da stratejik önemi kalmıyacaktı. Ve son olarak, Versailles rejimi ve Alman ekonomisinin bozulmuş olması 1918'denberi Alman sanayinin İngiliz sanayii karşısındaki üstünlüğünü gizliyordu. Ama, Almanya, Amerika'nın yardımıyla eski gücünü hızla topluyor ve dünya piyasalarında İngiltere'nin en

büyük ve en tehlikeli rakibi oluyor, ticaret ve ödeme dengesini bozuyor ve güçsüzlük etkenlerini arttırıyordu. Troçki sonunda şöyle bir sonuca varmıştı: Bütün bunlar İngiltere ile Amerika arasında savaşa kadar gidebilecek tehlikeli bir gerginlik olduğunu, bu durumun sert bir sınıf mücadelesini alevliyeceğini, İngiliz Adalarında bir ihtilâl havasının eseceğini gösteriyordu.

Troçki'nin bu çözümlemesi bugün incelendiğinde, o zaman vardığı sonuçların gerçek yanı ile yanlışlıkları çok daha iyi anlaşılıyor. Troçki, İngiltere'nin Amerika ile savaşa girmesinin İngiliz burjuvazisi için intihar olacağını söylediği halde, İngiltere'nin böyle bir savaştan kaçınabileceği akıl ve hayaline gelmemişti. Amerika'nın yeni elde ettiği üstünlüğün sonuçlarını belki ilk görenlerden biriydi; ama İngiltere'yi hâlâ Kraliçe Viktoria ya da Edward zamanının İngilteresi sanıyordu: İngiltere'nin "sessizce" ve "sonuna kadar" Amerikan hakimiyetine boyun eğeceğini düşünmemiş, İngiliz kudretinin birdenbire düşeceğini sanmış, bu düşüşün sonradan olduğu gibi, müzmin bir şekilde ve uzun bir süreç halinde olacağı aklına gelmemişti.

Bütün teşhis hatalarına rağmen *İngiltere Nereye Gidiyor?*, İngiltere'de proleter devrimi ve komünizm sorunu üzerinde o güne kadar yazılmış en esaslı ve belki de tek etkili açıklamadır. Troçki, Fabian sosyalizmine ve bu sosyalizmin "yavaş yavaş gelişmenin zorunluluğu" doktrinine çatıyordu. Fabianizm bu saldırının karşısında fikir bakımından uzun bir süre kendisini toparlayamadı (*). Troçki kısa ve keskin darbelerle Fabianizm'in sosyalist maskesini yüzünden atmış, bu tip sosyalizmin muhafazakâr ve liberal geleneğe bağlılığını, bayatlığını, içine kapanıklığını, modası geçmişliğini, ampirik dar kafalılığını, barış sahtekârlığını ve milliyetçi küstahlığını, yerleşmiş fikirler karşısındaki züppeliğini ve uysallığını, din, monarşi ve imparatorluk karşısındaki fetişizmini açığa vurmuştu. Ona göre, militan sosyalist bir hareketin başına geçecek yetenekten yoksun olan McDonald, Thomas, Snowden'ler gibi o zamanın işçi liderlerinde bütün bu nitelikler vardı ve onlar bu yüzden geçmişteki kavgaların meyvalarıyla geçinen, yeni mücade-

(*) **Baltimore Sun**, gazetesinde bir Amerikan eleştirmeni (21 Kasım 1925 de), Luther'in günlerindenberi, Troçki tarafından yazılmış olan bu küfürname kadar şiddetlisini dünyanın görmediğini söyledi.

leleri ve hareketleri görünce panik halinde kaçan birtakım devrim düşmanları olmuştular. Troçki, yaklaşan buhranlarda bunların işçi sınıfını şaşkın, morali bozuk ve harekete geçemiyecek bir durumda tutmaktan başka bir işe yaramıyacaklarından emindi. Yaptığı espriler söylediği sözlerin acılığını yumuşatacak yerde daha da arttırmıştı.

Güvercin meraklısı İngilizler, sun'î seçme usuliyle, özel güvercin cinsleri elde etmekte ve güvercinlerin gagalarını durmadan küçültmektedirler. Bir gün gelecek yeni cinslerin gagaları o kadar küçük olacak ki zavallı yaratıklar kendi yumurtalarını bile kıramıyacak, bu yüzden yavru güvercinler yumurtanın içinde doğmadan ölecek... devrimci faaliyetlerden kaçınmak zorunda kalmanın fedakârlığı olacak bu. Ondan sonra kısa gagalı güvercin yetiştirilemiyecek. Eğer hâfızamız bizi yanıltmıyorsa, MacDonald bunun böyle olacağını Darwin'den pek âlâ öğrenebilir. Bir insan, MacDonald'ın çok sevdiği organik dünya benzetilerine girdikten sonra, İngiliz burjuvalarındaki politika sanatının da proleteryanın devrimci gagasını küçültmekten ve kapitalist devlet kabuğunu kıramıyacak bir hale getirmekten başka bir şey olmadığını kolayca anlıyabilir. Proleteryanın gagası partisidir. MacDonald'a, Thomas'a, Mr. ve Mrs. Snowden'e bakacak olursak, burjuvazinin kısa ve yumuşak gagalı cinsler yetiştirmekte hayret edilecek bir başarı elde etmiş olduğunu itiraf etmek zorunda kalırız...

Fabian'ler, İngilizlere özgü gelenekle övünüyorlar, kendilerine yabancı olan Marksizm'in bu geleneği bozmasını istemiyorlardı. Troçki ise, Fabian'lerin kendi millî geleneklerinin tutucu yanlarını aldıklarını, bu geleneğin ileri yanlarını ise ihmal ettiklerini ya da meydana çıkarmadıklarını söylüyordu.

MacDonald'lar Püriten'lerin devrimci güçlerini değil, dinsel saplantılarını aldılar. Owen'lerin sosyalist heyecanlarını değil, sınıf kavgası karşısındaki ütopyacı düşmanlıklarını aldılar. Fabian'ler geçmişteki İngiliz siyaset tarihinden yalnızca proleteryanın kafasını burjuvaziye bağlama niteliğini aldılar. Tarih bu baylara yalnızca alt yanlarını göstermiştir ve programları da orada okudukları şeylerdir.

Genç Marksistlere, İngilizlerin iki büyük geleneğini salık veriyorlardı: Bunlardan biri Cromwell geleneği, ikincisi de Chartizm hareketi idi. Püriten'lerin papaz kılıkları içinde, politikaya yenilik getirilen, savaşan, belirli bir sınıfın çıkarlarını koruyan, insanlar

vardı. Bunlar din felsefeleri bakımından Alman Reformasyonu ile Fransız İhtilâlinin lâik ideolojisi arasındaydılar. Luher ile Robespierre, Cromwell'in şahsında birleşmiştiler. Cromwell'in savunduğu fikirlerden çoğunun, özellikle bağnazlığının, artık vakti geçmişti; ama Cromwell hâlâ da büyük bir devrimci sayılabilirdi ve İngilizler onun fikirlerinden çok yararlanabilirlerdi. Troçki, Ironside'ların komutanını değerlendirirken aklına bir benzeti geldi: "...Cromwell ordusunu yaratan ve ona karekterini veren birtakım yanlar ile Kızıl Ordudaki karakterin birbirine yaklaştığını görmemezlikten gelemeyiz.. Cromwell'in de orduları kendilerini herşeyden önce Püriten, sonra asker sayıyorlardı; nitekim bizim savaşçılarımız da kendilerini önce devrimci ve komünist, sonra da asker saymaktaydılar." "Cromwell, parlamentoya karşı hiç de saygısı olmadığı halde, İngiliz parlamentarizminin ve demokrasisinin yolunu açmıştı." On yedinci yüzyılda ölen bu "arslan", bu toplum kurucusu, politika bakımından Fabian kulübesinde beslenen bir sürü köpekten daha canlıydı. Militan Chartist hareketi de öyleydi. İngiliz işçi hareketi reformculuğun büyüsünden kurtulmalı, ona dönmeliydi. Chartist parolaları ve metodları "MacDonald'ın şekerli eklektisizminden ve Webb'in ekonomik budalalıklarından", o gün bile, daha üstündü. Chartist hareket, zamanından önce ortaya çıktığı için yenilmişti. Chartizm "tarihsel bir uvertür"dü; ama yeni ve ölçülemiyecek kadar geniş tarihsel bir temel üzerinde "yeniden diriltilmeli" idi.

Troçki, İngiliz Komünist Partisini, güçsüz bir parti olmakla birlikte, bu geleneklerin tek meşru vârisi sayıyordu. Herhangi bir sol kanat Fabian hareketinin ya da sendika şefinin İngiliz işçilerine devrim yolunu gösterebilmesi umudu onun için "dev bir hayal"di. İngiltere'de Komünist Partisinin çok güçsüz olduğu, Fabianizm'in ise sağlam temellere dayandığı doğruydu. Ama İngiliz Liberalizm'i de bir parti olarak iflâs etmeden hemen önce sağlam ve sarsılmaz görünmüyor muydu? İşçi Partisi de Liberalizm'den boşalan yere geçtiği zaman partinin başında eskiden küçük bir grup olan Bağımsız İşçi Partisi'ne mensup insanlar yok muydu? Büyük olayların sarsıntısı etkili ve sağlam görünen politika yapılarını parçalar ve yenilerini ortaya çıkarırdı. Birinci Dünya Savaşının yarattığı sarsıntıdan sonra da böyle bir şey olmuştu; şimdi de olabilirdi. Fabianiz'min büyümesi, "İşçi sınıfının devrimci ge-

lişmesinde yalnızca kısa sürecek bir aşama" idi ve "MacDonald'ın yeri Lloyd George'un yerinden çok daha fazla sallantıda" idi.

Troçki, zorla gizlediği birtakım kuşkular yüzünden, İngiliz komünizminin yüklendiği göreve lâyık olduğunu isbat edeceğini pek sanmıyordu. Ama devrimci iyimserliği, arada sırada Marx'da da olduğu gibi, onu da başka bir yola saptırdı: Troçki, "bu sürecin (İngiltere'deki devrim sürecinin) temposu ne olacak? Bu konuda şimdiden bir kehanette bulunmak istemiyoruz," diyordu. "Ama ne olursa olsun bu süreç yıllarla ölçülecektir, ama en çok beş yılı, bilemedin on yılı bulmayacaktır." Sonraki yıllarda, Troçki, en önemli bir zamanda, 1926 da, Stalin ile Buharin'in bulduğu formüllerin, yani İngiliz Sovyet Heyeti politikasının, İngiliz komünizmini berbat ettiğini söyliyecektir. Otuz yıl sonra bile İngiliz politikası üzerinde küçük bir mezhep gibi kalan İngiliz komünizminin yıllarca süren güçsüzlüğünden bu formüllerin —budalaca olmakla birlikte— sorumlu tutulmasını bir tarihçi şüphe ile karşılamak zorundadır. Bununla birlikte, Troçki'nin önceden haber verdiği büyük sosyal buhran İngiliz kömür madenlerinde çalışan işçilerin grevi ile başladı ve bu grev sanayi tarihinin en uzun ve en inatla savaşılan grevi oldu; İngiltere ihtilâlin eşiğine kadar geldi.

Troçki'nin kitabı İngiltere'de birçok tartışmalara sebep oldu. N. Brailsford, kitabın İngilizce çevirisine bir önsöz yazdı; Troçki'nin bir çözümcü ve yazar olarak üstün meziyetlerini beğendikten ve İngiliz tarihi ile politikasını iyi bildiğini söyledikten sonra, kendisinin İngiliz işçi hareketinin demokratik ve bağımsız din geleneği ile "İngiliz kafasında yerleşmiş olan çoğunluğa itaat içgüdüsünü" anlamadığını ifade etti. Ramsay MacDonald, George Lansbury, ve daha başkaları Troçki'nin fikirlerini bir yabancının yanlış görüşleri olarak nitelediler. Bertrand Russel ise "Troçki İngiliz işçi hareketinin siyasî özelliklerini çok iyi biliyor." dedi ve kendisinin de sosyalizm'in kilise ve krallıkla uyuşamıyacağı kanısında olduğunu söyledi. Ama Russell, İngiliz halkını, düşmanlarından başka hiç kimsenin ihtilâle kışkırtacağını sanmıyor, çünkü böyle bir ihtilâl bir Amerikan ablukası ya da savaşı yaratır ve böyle bir durumda İngiltere yenilir diyordu. Başka yazarlar da Troçki'nin MacDonald'a karşı kullandığı saygısız ve alaycı dile kızdılar. Ama aynı yazarlardan çoğu, birkaç yıl sonra MacDonald'ın İşçi Parti-

sinden ayrılması üzerine, kendisini "hain" diye yerden yere vurmaktan çekinmediler.

Troçki bu eleştirilere birkaç kere cevap verdi. Russell'e yazdığı cevapta, İngiliz işçilerinin Sovyet Rusya'nın çıkarına ihtilâle sevketmek niyetinde olduğu suçlamasını reddetti. Hiç bir ülkede işçiler kendi çıkarlarının gerektirmediği, yalnızca Sovyet Rusya'nın çıkarına olan, bir adımı atmamalıdırlar, dedi. Ama Russell'in rasyonalist barışçılığına inanmıyordu.

Devrim, bir kural olarak, istenildiği zaman yapılmaz. Devrim yolunu önceden harita üzerinde rasyonel bir şekilde bulmak mümkün olabilseydi, belki de o zaman devrimi de olduğu gibi önlemek mümkün olabilirdi. Devrim, sınıflı toplumun rasyonel metodlarla yeniden kurulamayışının ifadesidir. Mantıksal iddialar —bu iddiaları Russell matematik formüller haline getirse bile— maddesel çıkarların karşısında güçsüzdür. Hâkim sınıflar imtiyazlarını ellerinden kaçırmaktansa, bütün uygarlığı, matematiği ile birlikte, yoketmeyi tercih ederler... Bu irrasyonel etkilerden kurtulmıya imkân yoktur. Nitekim matematikte de tüm gerçekçi sonuçlara varmak için, nasıl irrasyonel hacimler (magnitude) kullanırsak devrim politikasında da aynı şeyi kullanırız... Bir insan sosyal bir sistemi, ancak toplumdaki çelişileri açıkça ortaya serdikten sonra bu çelişileri devrimci yollarla önleyebildiği zaman mantıksal bir düzene sokabilir.

İngiliz Komünistleri Troçki'nin eserlerini önce sevinçle ve hevesle karşıladılar: dev, ufacık saflarını güçlendirmeye gelmişti. Ama sonradan, İngiliz-Sovyet Heyetinin kanadı altına girince, birtakım alt düşüncelere saplandılar ve Troçki'nin solcu görünen sendika liderlerine çatmasına kızdılar. (Daha 1925 Kasımında, o zamana kadar Troçki'nin hayranı olan Rus Amerikan komünisti M. Olgin bu yüzden Troçki'yi eleştirmişti.) 1926 ilk baharında İngiliz Komünist Partisi, Rus Politbüro'suna baş vurdu ve Troçki'nin kendi partilerine "düşman" olduğundan yakındı; Troçki bu suçlamayı reddetmek zorunda kaldı.

Troçki ile hasımları arasındaki kavganın biraz ara verdiği bu sırada Bolşevik partisi içinde yeniden büyük bir kişi ve fikir gruplaşması oldu, liderlerle partinin safları arasında yeni ve temelli ayrılıklar ortaya çıktı: bu bölünmeler onbeş yıllık bir politika tarihinin temelini teşkil edecekti.

1920 yılı ortaları genellikle, N.E.P.'in altın dönemi olarak anlatılır ve Sovyet halkının 1917 ile yüzyılın ortası arasında yalnızca bu dönemde rahatladığı, huzura kavuştuğu ve yaşamanın tadını çıkardığı söylenir. Ama gerçekler hiç de böyle olmadığını gösteriyor. Bu dönemin biraz iyi görünmesi, bundan önceki ile bundan sonraki döneme aykırı düşmesindendir. 1920'nin ortasında, 1920 ve 1930 un başlarındaki kanlı mücadelelerin, çatışmaların ve kıtlığın hiç birinden eser yoktu. Zaman halkın yaralarını sarıyordu. İktisadî hayat kalkınma yolundaydı. Çiftçiler topraklarını sürüyor ve hasatlarını kaldırıyorlardı. Sanayi çarkı artık dönmeye başlamıştı. Atılmış köprüler ve demiryolları, yanmış evler ve bombalanmış okullar yeniden yapılmıştı. Su basan kömür madenleri işletilmeye açılmıştı. Kentle köy arasındaki bağlar yeniden kurulmuştu. Özel ticaret gelişmişti. Esnafın elinde artık değerini kaybetmiş çuvallar dolusu banknot yoktu. Ruble, hâlâ biraz sarsıntıda olmasına rağmen, paranın esrarlı itibarını yeniden kazanmıştı. Kentlerin meydanlarına ve caddelerine bir refah canlılığı gelmişti.

Ama bu canlılık daha çok aldatıcıydı. Polonya ve Baltık sınırlarından başlıyarak eski imparatorluğun bütün geniş topraklarına yayılan ve o sırada birleştirilmiş olan büyük Sovyet Cumhuriyeti acı bir sefalete gömülüş ve sosyal sıkıntılarla delik deşik olmuştu. Halkın ancak altıda biri kentlerde yaşıyordu; insan gücünün onda biri bile sanayide kullanılmamaktaydı. Kalkınma çok yavaştı. Madenler ve fabrikalar savaş öncesi üretimlerinin hâlâ dörtte üçünü bile elde edemiyorlardı; motör, makina, otomobil gibi maddeleri, sun'i gübreyi, modern tarım makinalarını yapan fabrikalar yoktu. Sovyetler Birliğinde modern bir topluma gerekli olan sanayiin çoğu kurulmamıştı. Daha çok ilkel metodlarla, dalaverelerle yürütülen ticaretin gelişmesi ise halkın sefaletini yalnızca gösterişli bir köpükle örten bir tabaka gibiydi.

Öte yandan köylüler genişlettikleri tarlaların ürünlerini istedikleri gibi kullanıyorlar ve yüzyıllardanberi ilk defa olarak rahatça ekmek yiyorlardı. Ama uygarlığın çok dibinde kalmış bir "refah"dı bu. Büyük ihtiyaçlardan ve konfordan yoksun, pislik, sefalet, karanlık ve ilkel köylü budalalığına gömülmüş bir "refah". Köy halkının aşağı yukarı üçte biri kendi yiyeceğini çıkaracak durumda değildi, yani bu çeşit bir "refah" tan bile yoksundu. Köy-

lüler eskisinden daha çok yedikleri için kentlerde oturanların eline eskisinden az yiyecek maddesi geçiyordu. Kenttekiler Çarlık zamanındakinin ancak üçte ikisi kadar yiyecek ve yarısı kadar et bulabiliyorlardı. İhraç edilecek madde de pek yoktu: Rusya o sırada her zaman ihraç ettiği buğdayın ancak dörtte biri kadarını harice gönderebiliyordu. Halkın çoğu, eskiden olduğu gibi, yine yalın ayaktı ve paçavralar içindeydi. Yalnız o iki alanda esaslı bir ilerleme vardı: sağlık ve eğitim alanlarında. Ruslar eskisinden daha çok sabun kullanıyorlar ve eskisinden daha çok okula gidiyorlardı.

Sosyal buhranların en tehlikelisi kentle köy arasında sık sık ortaya çıkan aykırılıktı. Kentli, köylünün kendisini kötüye kullandığı, ihtilâlde aslan payını aldığı düşüncesine saplanmıştı. Mujik ise, kentlinin kendisini sömürdüğüne inanıyordu. Her ikisinin de hakkı vardı: kentlerdeki işçiler ihtilâlden öncekine oranla çok daha az kazanmaktaydılar; iki milyon —yani ağır sanayide çalışan işçi sayısı kadar— işsiz vardı. İşçiler kendi durumlarıyla köydeki yiyecek bolluğunu karşılaştırdıkları zaman öfkelenmekten kendilerini alamıyorlardı. Köylüler de sanayi maddelerine 1914 öncesindekinin iki katı para ödemelerine kızıyorlardı. Oysa ürünlerinin fiyatı savaş öncesindekinden yüksek değildi. Her iki sınıf da öteki sınıfın kendisini sömürdüğü kanısındaydı. Aslında her ikisini de "sömüren" ulusun tüm sefalet içindeki durumu idi.

Bununla birlikte kentte de köyde de herkesin çıkarı aynı derecede değildi. Her ikisinin içinde de bir sürü çıkar bölünmeleri vardı. Kentteki işçi N.E.P cinin, aracının ve bürokratın kendi çıkardığı ürün üzerinde kendisini aldattığını biliyordu: köylünün elinden ucuza alınan yiyecek maddelerini yüksek fiyatla satın alıyor, aradaki fark perakende ticaretin onda dokuzunu elinde bulunduran aracının cebine giriyordu. Fabrikada ise, işveren-devletin temsilcisi olan müdür, işçiyi fabrikanın yönetimine karıştırmıyor, gündelikleri yükseltmiyor, işçiden daha çok ve daha sıkı çalışmasını istiyordu (*). Müdürün yanında sendika memuru ile parti hücresinin sekreteri vardı; bunlar işçiyi gün geçtikçe daha az destekliyorlar ve çoğu zaman sanayi çatışmalarında arabuluculuk yapı-

(*) Özel sektörce istihdam edilen işçi sayısı genel işçi sayısının altıda biri kadardı.

yorlardı. İşveren-devlet işçilerinin isteklerini çok seyrek karşılıyordu. Millî gelir azdı, verim düşüktü, sermaye yatırımına çok acele ihtiyaç vardı. Müdür, parti sekreteri ve sendika memuru işçiden daha çok iş çıkarmasını istediği zaman işçi yeni "patronlara" küfürü basıyordu; ama isteklerini elde etmek için baskı yapmaya ya da işi bırakmaya cesaret edemiyordu. Fabrikaların kapılarında uzun işsiz kuyrukları iş bekliyordu. "Yedek işsizler ordusu", kapitalizmde olduğu gibi, yine gündeliklerin ve emekçi halkın yaşama düzeyinin düşürülmesine yaramaktaydı.

Köydeki çatlaklar pek o kadar keskin değildi, ama bu çatlaklar da ötekiler kadar gerçekti. Mujiklerin hepsi toprak reformlarından ve N.E.P. den aynı derecede yararlanmamıştı. Köylünün orta tabakası güçlenmişti. O sırada, zengin çiftçilerin topraklarında çalışmadan, kendi toprağında da işçi çalıştırmadan, kendi çıkardığı ürünle yaşıyan *seredniyak*'lar daha çoktu. O köylünün üçü ya da dördü bu tabakadandı. Biri ya da ikisi kulak'tı. Kulak'lar işçi çalıştırıyorlar, çiftliklerini genişletiyorlar, kentle ticaret yapıyorlardı. Her on köylüden beşi ise fukara köylü, yani *bedniyak*'tı. Bunlar derebeyi malikânelerinden birkaç dönüm toprak koparmış, elinde at ya da herhangi bir tarım aracı pek bulunmayan köylülerdi. Atlarını ve araçlarını kulak'lardan kiralıyorlar, yine kulak'lardan tohumluk ya da yiyecek satın alıyorlar, onlara borçlanıyorlardı. *Bedniyak*'lar borçlarını ödemek için kulak'ların çiftliklerinde çalışıyorlar ya da küçük arazilerinin bir kısmını onlara bırakıyorlardı.

Köy hayatının gerçeklikleri Bolşevik politikası ile her adımda çatıştı. Lenin hükümeti toprağın kamulaşmasını ve aynı zamanda toprağa el konulmasını kararlaştırmıştı. Köylüler, kuramsal olarak ve kanun bakımından, toprağı ellerinde bulunduruyorlardı, ama toprağın sahibi değillerdi. Topraklarını satmaları ve kiraya vermeleri yasaktı. Bolşevikler eşitsizliği bu şekilde önliyeceklerini ve köyde kapitalizmin gelişmesini durduracaklarını umuyorlardı. Ancak hayat bu engelleri yavaş yavaş, ama sağlam bir şekilde açtı: hiç bir yönetimin izliyemiyeceği şekilde hergün yapılan sayısız işlemlerle toprak boyuna el değiştirdi; kapitalist ilişkiler gelişti; zengin daha zengin oldu, yoksul daha yoksul. Aslında bu köy kapitalizmi de çok ilkel ve çok kaba bir düzeyde idi: herhangi bir ileri burjuva toplumunun ölçüleriyle Rus kulak'ı bile fukara bir

köylü sayılabilirdi. Ama bu gibi ölçüler yersizdi, köylüler arasındaki yeni tabakalaşmanın çok düşük iktisadî bir düzeyde gelişmiş olması bu tabakalaşmadan doğan sonuçları yumuşatmadı, tersine, keskinleştirdi. Bir köylünün birkaç ata ve sabana sahip olması, elinde biraz buğday stoku ve biraz da para bulunması o köylüye zengin bir burjuva toplumunda büyük sermayesi olan bir çiftçiden çok daha fazla başkalarına hükmetmek gücü sağlıyordu. İhtilâlden on yıl sonra topraksız köylülerin eline geçen gündelik (topraksız köylüleri fukara köylülerle karıştırmamak gerekir) eski derebeylerin verdikleri gündeliklerin hemen hemen yüzde 40'ından daha azdı. Daha çok çalışıyorlardı, durumları ise köle işçilerin durumlarından daha iyi değildi. Eski derebeyler çiftliklerinde çok sayıda insan çalıştırdıkları halde kulak'lar daha az çalıştırıyorlardı; bu yüzden işçiler, derebeylerine karşı örgütlendikleri kadar kulak'lara karşı da örgütlenemiyor ve kendilerini savunamıyorlardı. *Bedniyak* ise bazı durumlarda işçiden daha fazla sömürülüyor ve elinden birşey gelmiyordu.

Bu ilişkilerin altında sert bir sosyal çatışma vardı; ama bu çatışma ortaya çıkamıyor, biçimlenmiyordu. Fukara köylü kulak'ın açgözlülüğüne ne kadar kızarsa kızsın, ona çok bağlı olduğu için, başkaldıramıyordu. Köy topluluklarına el altından yön veren yine de zengin köylü oluyor, bu köylü ötekilerin öfkesini, kendi üzerinden uzaklaştırmayı, kente, işçilere, parti propagandacılarına ve komiserlere çevirmeyi başarıyordu.

Kentle köyün içindeki ve aralarındaki bütün bu gerilimleri Sovyetler Birliğinin birçok milliyetleri arasındaki çekişmeler daha da arttırmıştı. Savaş komünizminden N.E.P.'e geçiş döneminde ortaya çıkan bu çeşit sürtüşmeleri daha önce incelemiş ve Lenin'in *dzerjimorda*'yı, yani Rus bürokratını, bu sürtüşmelerin başlıca suçlusu saydığını görmüştük. Yıllar geçtikçe durum daha da kötüleşti. Hükümetin gittikçe merkezleşmesi, Rusların, Sovyet Asyasında yaşayan daha ilkel ulusların ve kabilelerin arasında üstün tutulmaları, Ukraynalılardan, Biyelrusyalılardan ve Gürcülerden de üstün tutulmalarına otomatik olarak yol açtı. Moskova'dan yayılan Büyük Rus şövenliği uzak cumhuriyetleri de milliyetciliğe sürüklüyor ve bunlarda milliyet duygularını arttırıyordu. Kulak'lar ile N.E.P. ciler işgüdüsel olarak milliyetçiydiler. Rusya'daki kulak'-

lar Büyük Rus şövenleriydi; öteki cumhuriyettekiler ise Rus düşmanı milliyetçilerdi. Aydın sınıfı bu havayı beğenmiyordu. Sanayi işçileri arasında enternasyonalcilik zayıflamaktaydı. İşçi sınıfı köyden yeni gelen elemanlarla yeniden kuruluyor ve büyüyor, bu yeni elemanlar köylülerin bütün siyasî eğilimlerini de kendileriyle birlikte fabrikalara getiriyorlar, yabancıdan, dışardan gelen herşeye karşı güvensizlik ve yoğun bir bölgecilik eğilimi yayıyorlardı.

Artan gerginlik ikide birde patlak vermekteydi. 1924 sonbaharında Gürcistan'da bir köylü isyanı çıktı ve bütün Gürcistan'a yayıldı. İsyan kanlı bir şekilde bastırıldı. Köylünün hükümete karşı beslediği düşmanlık, ufak tefek biçimlerde, ama durmadan ortaya çıkıyordu. 1925 Martında yapılan Sovyetler seçimine birçok bölgelerde seçmenlerin üçte ikisi katılmadı; hükümet yeniden seçime gitmek zorunda kaldı. Bağımsız bir köylü Sovyetleri kurulması için dağınık şekilde bir takım propagandalar yapılmaktaydı. Siyasî görüşlere sahip birkısım enerjik kulak'lar şurada burada mevcut Sovyetlere, dahası köy parti hücrelerine kadar sızarak, kendi çıkarlarını ve ihtiraslarını genişletmek imkânını bulmuştular. Köylerde dağınık terör hareketleri oluyordu. Kentten gönderilen parti propagandacıları öldürülesiye dövülüyorlardı. Gazetelerde ırgatların sömürüldüğünü yazan "işçi muhabirleri" linç edilmişlerdi. Kuvvetli çiftçi, N.E.P.'in yarattığı fırsatlardan sonuna kadar yararlanmıştı; şimdi ise N.E.P.'in koyduğu sınırlamalara kızıyor, bu sınırları kaldırmak için açıkça ya da el altından uğraşıyordu. Yiyecek fiatlarının arttırılmasını, toprağın satılmasına ve kiralanmasına izin verilmesini, işçi kiralamanın hiç bir kayda tabi tutulmamasını, kısacası bir "Yeni N.E.P." kabul edilmesini istiyordu.

Bütün bunlar ulus çapında bir buhrana doğru gidildiğini göstermekteydi. Buhran birkaç yıl daha geciktirilebilirdi; ama o zaman daha tehlikeli olabilirdi. Hükümeti elinde tutan partinin buna bir çare bulması gerekiyordu. Nitekim ulusu bölen çatlaklar partiye de yayılmaya başlamıştı. 1925 yılında Bolşevik görüşlerinde başlıca üç akım belirdi: Parti ile Eski Bolşevikler Sağ, Sol ve Merkez olmak üzere üçe ayrıldılar. Bu bölünme birçok bakımlardan öteki bölünmelerden ayrıydı. Eski hizip kavgalarının hiç birine benzemiyordu. Hiç bir bölünmede bu kadar keskin ve sürekli ayrılıklar olmamıştı. Hizipler ve gruplar eskiden, ayrılıkları yaratan sorunlarla birlikte ortaya çıkmış ve bu sorunlarla birlikte

kaybolup gitmişlerdi. Tartışmalar değiştikçe gruplardakiler de yer değiştirmiştiler. Bir çatışmada birbiriyle düşman olanlar, başka bir çatışmada dost, dost olanlar düşman olmuştular. Hizipler ve gruplar sürekli olmanın yollarını aramamışlar, aralarında sert bir örgüt ya da disiplin kurmamışlardı. Ama bu durum Kronstadt isyanındanberi değişmeye başlamıştı; bu değişme ancak şimdi tamamlanmış ve yaygın bir hal almıştı. Politbüro'sundan, Merkez Komitesinden tabanına kadar parti parçalanmış, ancak ayrılıklar alt kademelerde daha ortaya dökülmemişti. Bölünmeyi yaratan sorunlar genellikle yeni değildi; yeni ve kötü olanı bölünmenin sonuydu.

İlginç olan nokta çoğu zaman insanların yeniden nasıl gruplaştıkları ve yeni tutumlarını nasıl aldıklarıdır. Her siyasî harekette olduğu gibi Bolşevik'ler arasında da bir kısım insanlar her zaman ılımlı olmak isterlerdi; birkısmı da her zaman aşırılığa kayardı; daha başka bir kısmı da iki tarafla oynamayı severdi. O günkü gruplaşmada da herkes kendi karekterinin gösterdiği yolu izledi. Örneğin, hiçbir zaman Sol Komünistlere yaklaşmamış olan Rikov ile Tomski elbette yeni Sağın başında buldular kendilerini. İki tarafı da idare etmek isteyenlerin çoğu, özellikle parti mekanizmasının başında bulunan profesyonel partililer, merkezde yer aldılar. Müzmin aşırılardan birkısmı zaten İşçi Muhalefeti, Desemist ya da Troçkist gruplara katılmıştı; ötekiler ise nereye katılacaklarına daha karar vermemişlerdi. Ama bu sırada garip ve beklenmiyen birtakım değişiklikler oldu. Birkısım Bolşevikler, bu arada çok ünlü liderler, yeni durumların ve zorlukların baskısı altında ve uzun bir vicdan muhasebesinden sonra, alıştıkları tutumlarından vazgeçtiler ve, o zamana kadarki davranışlarını inkâr edercesine, yeni birtakım durumlar aldılar. Taptıklarını yaktılar, yaktıklarına taptılar.

Yeni ayrılıklar bir bakıma birkısım grupların ve insanların iktidarı ellerinde bulundurmalarından, ötekilerin ise bulundurmamalarından çıktı. Yedi sekiz yıldanberi hükümeti ellerinde tutan Sol Komünistlerin çoğu büyük bir etkiye sahip olmuş, iktidarın imtiyazlarından yararlanmış, devlet işlerini, yönetilenin açısından değil, yönetenin açısından yürütmüşlerdi. Bütün bu yıllar içinde halkın içinde yaşıyan ve halkın yaşantılarını paylaşan "ılımlı" Bolşevikler ise ister istemez hayal kırıklığına uğramış ve "Aşırı

Solcu" gibi konuşmaya başlamışlardı. Bu yeni gruplaşmanın başka nedenleri de vardı: tek parti rejiminde yukarıda ele aldığımız geniş sınıf çelişkilerinin, kanun yolundan ortaya çıkmasına imkân yoktu, bu bakımdan bu çelişkiler tek parti rejimi içinde kanunsuz ve dolaylı yoldan ortaya çıktı. Zengin çiftçiler isteklerini ve dileklerini millî bir meclisin önünde dile getirmek, ya da bir baskı grubu şeklinde davranmak amacıyla aralarında temsilciler seçemez, Moskova'ya gönderemezlerdi. İşçiler de, resmî milletvekillerinden kendi dertlerini olduğu gibi, serbestçe ortaya dökmelerini bekliyemezlerdi. Bu yüzden her sosyal sınıf ve grup kendi baskısını politika-dışı yollarla ifade ediyordu. Kentlerde halkın vesika ile aldığı buğday stoklar halinde zengin köylülerin elindeydi: satılacak buğdayın yarısından fazlası köylülerin yüzde 6-10'unun elinde bulunuyordu. Köylülerin elinde yaman bir silâh vardı: Buğday sevkiyatını ikide birde kesiyorlar, kentlerde büyük kıtlıklar yaratıyorlardı. Ya da yüksek fiyatlı sanayi mallarını almıyorlardı; satılmayan malların stokları fabrika depolarında ve sundurmalarında yığılıp kalıyordu. Bu yüzden, aslında ürün azlığından kötü bir duruma düşmüş olan bir ülkede üretim fazlası belirtileri görülüyordu. İşçiler küskün ve verimsizdiler; dertlerini votkayla unutmaya çalışıyorlardı. Yaygın şekildeki içki düşkünlüğü halkın sağlığı ve morali üzerinde çok yıkıcı bir etki yapmaktaydı. Parti, birbirleriyle çatışan sosyal baskıları ne kadar zararsız hale getirmeye, bunlardan ne kadar uzak kalmaya çalışırsa çalışsın yine de kendisini bunlardan kurtaramıyordu. Bir yanda yiyeceğin azaldığını, öteyanda sanayi mallarının satılmadığını gören parti üyeleri uyanmaya başlamıştılar. Bolşeviklerden birkısmı daha çok işçilerin isteklerine önem veriyorlardı; birkısmı da köylülere karşı daha hassastılar. Köyle kentin arasındaki bu büyük çatlaklık parti içinde de ve partinin hakim çevresinde de kendisini gösterecekti.

Zinoviyev, "bilinçsiz Menşeviklerin", Bolşevik partisinin içinde, "gerçek" Leninistlerle yanyana bulunabileceklerini ve parti içinde kendi başlarına potansiyel bir parti olabileceklerini söylemişti. Asıl önemlisi bu potansiyel partinin şimdi "bilinçsiz Sosyal Devrimciler"den oluşmasıydı. Gerçek Sosyal Devrimciler, eski Narodnik'ler gibi, mujikleri herşeyin üstünde tutarlar, bunlar arasında sınıf ayrılıkları gözetmezler, kulak'lar ile *bedniyak*'ları bir

tutarlar, *bedniyak*'ları toprak işçileri olarak yüceltirler, bunların çıkarlarını sanayi işçilerinden sonra düşünmek istemezler, özel mülkiyete bağlı olmalarında sosyalizme aykırı bir nokta görmezlerdi. Belirsiz birtakım kuramlardan ve romantik genellemelerden hareket eden Sosyal Devrimciler kent proleteryasının kollektivizmi karşısında köylüden gelen bir anti-tez sosyalizmin yarı fizyokrat bir çeşidi idi. Beşte üçü toprakta yaşayan ve toprakla geçinen bir ulusta böyle bir ideolojinin güçlü bir etki yaratması çok normaldi. Bu ideolojiyi savunan partiyi Bolşevikler kapatmışlardı, ama bu ideolojiye can veren çıkarları, duyguları ve havayı yok edememişlerdi. Bu duygu ve hava şimdi kendi saflarına yayılmış bulunuyordu. Eskidenberi Narodnik'lerin aleyhinde olan böyle bir ortamda bu hava elbetteki bilinen yollarla ifade edilemezdi. Marksist gelenek prizmasından geçecek ve Bolşevik ağzı kullanacaktı. Bu eğilim Troçki'ye karşı açılan kampanya sırasında büyük bir hız almış, Üçlerin Troçki'yi mujik düşmanı diye itibardan düşürmelerinden yararlanmıştı. Suçlama soğukkanlılıkla icad edilmiş bir yalandı; ama gerçek bir duyguyu da özetliyordu. Bunun sonucu olarak neo-Narodnik eğilim, Troçkizme karşı açılmış olan savaşın ara verdiği sırada güçlendi ve sonunda partinin yeni bir sağ kanadı olarak ortaya çıktı.

Sağın öncüsü, kuramcısı ve ideologu olarak ortaya çıkan adam Buharin'di. Onun bu rolü oynamak üzere ortaya atılması gariptı. Brest-Litovsk barışından beri Buharin Sol Komünizmin başlıca sözcülerinden olmuş, katı bir "proleter" görüşünü savunmuştu. Lenin'i "Opportünizme" kaymakla suçlamış, Troçki'nin ordu disiplinine karşı gelmiş ve Stalin'e karşı, Rus olmayan milletlerin haklarını korumuştu. Sonra, 1923'ün başında, Troçki'nin radikal fikirlerini beğenmiye başlamıştı. Oysa 1924-25 yıllarında Buharin adı ılımlılığın, "opportünizmin", zengin köylüyü tutanların sembolü oldu. Bu değişiklik bir rastlantı değildi. Buharin'nin savunduğu Sol Komünizm Avrupa'da ihtilâlin ergeç çıkacağı umuduna dayanmaktaydı. Bütün Bolşevik liderleri bu ihtimale çok güvenmişlerdi, ama içlerinden hiç biri buna Buharin kadar belbağlamamıştı. Hepsi de Rusya'nın sefaletten ve geri kalmışlıktan kurtuluşunu Avrupa'da çıkacak ihtilâle bağlamıştı. Pisliği ve sefaleti seven milyonlarca köylü ile çevrili küçük bir işçi sınıfının sosyalizm amacına doğru ilerleyeceğine içlerinden hiç biri inanmamıştı. He-

le Buharin hiç inanmıyordu. Batı işçilerinin bir an önce ihtilâl yapmasını, burjuvaziyi atmasını ve yardım ellerini Rusya'ya uzatmasını dört gözle bekliyordu. Batı'daki işçilerin devrimciliklerini gözünde büyütmüş, sınıf bilinçlerini ve militanlıklarını son derecede yüksek görmüştü. Brest-Litovsk barışına büyük bir öfke ile karşı koymasının nedeni de buydu: Avrupa işçileri Bolşevik Rusya'nın Hohenzollern'inin önünde diz çöktüğünü görürlerse cesaretleri kırılır ve moralleri bozulurdu; Bolşevizm Avrupa işçi sınıfından kopar ve Rus köylüsü ile başbaşa kalırsa bir çıkmaza girerdi.

Buharin, Bolşevizmin Rus köylüsü ile başbaşa kaldığını artık görüyordu. Artık Batı'da bir ihtilâl çıkacağını ummamaktaydı. Stalin ile birlikte "tek ülkede sosyalizm" ilkesini savunuyordu. Eskiden dünya kapitalizminin yakında çökeceğini ne kadar büyük bir inançla söylediyse, şimdi de aynı güçlü inançla kapitalizmin "stabilize" olduğunu söylüyordu. Bu yeni görüş açısı kendisine yurt-içini de başka türlü gösterdi: Eski düşünce tarzından çıkardığı sonucu, yani Rus ihtilâlinin bir çıkmaza girdiğini, kabul edemiyordu. Onun yerine şöyle bir sonuca varmıştı: Mademki Batılı işçiler onların müttefikleri olamamışlardı, o halde Bolşevizm de mujikleri tek gerçek dost olarak kabul etmeliydi. Buharin Avrupa proleteryasına karşı beslediği sevgiyle, aynı heyecan ve umutla mujiklere döndü. Gerçi parti, Lenin'in sözlerine uyarak, her zaman "işçi ve köylü ittifakı" fikrini yaymıya çalışmıştı, ama 1917'denberi Bolşevikler zengin köylüye hiç elini uzatmamıştı; Lenin, küçük ve dahası fukara köylüyü "kaypak müttefikler" olarak tanımlamış, mülkiyet hırsının bunları düşman haline getireceğini söylemişti. Bu kadar zor ve belirsiz bir ittifak Buharin'e güven vermiyordu. Daha geniş ve sağlam görünen bu ittifakı iyice yerine oturtmak niyetindeydi. Yoldaşlarını, daha geniş çapta köylülere seslenmiye, fukara mujik'i zengin köylüye düşman etmekten vazgeçirmeye ve umutlarını daha çok "kuvvetli çiftçi"ye bağlamıya kandıracağını umuyordu. Böyle bir politika Rus köylüleri arasında sınıf mücadelesinden vazgeçilmesi demekti. Eski düşünce alışkanlıklarını bırakamıyan ya da taktik zorunlulukları göz önünde tutan Buharin açıkça böyle bir sonuç çıkarmıyordu, ama kendi yetiştirdiği Maretski, Stetski gibi adamlar ve birtakım genç "Kızıl Profesörler" bu sonuçları Buharin'in adına açık olarak

çıkarıyorlar, ve üniversitelerde, propaganda bürolarında ve basında neo-Narodnik ya da neo-Populist görüşler savunuyorlardı.

Buharin daha çok pratik bir takım düşüncelerden hareket ediyordu: N.E.P. politikası sırasında Bolşeviklerin zengine karşı fukara köylü ile "ittifakı" pek olumlu sonuç verememişti. Fukara köylü, dahası orta köylü bile, kentleri besliyemezdi. Bunlar ancak kendilerini besliyecek kadar ürün çıkarabiliyorlardı. Kent işçilerinin sağlığı ve dahası yaşaması, zengin köylülerin, yani ufak bir azınlığın elindeydi. Bunlar elbetteki ellerindeki malları satmak istiyorlardı, ama mallarını yalnızca yaşamak için değil daha zenginleşmek için satabilirlerdi. Pazarlık bakımından da çok güçlü durumdaydılar. Kentin köye bağlılığı hiç bir zaman bu kadar tek yanlı, bu kadar yabanca, bu kadar çıplak olmamıştı. Hükümet ve parti kulak'ları kızdırmakla ve darıltmakla, fukara köylüleri de bunlara karşı kışkırtmakla işleri düzeltemezdi. Ürününe el konulmasına ve fiyatların kontrol edilmesine kızan, toprağın satılması, kiralanması, ve işçi çalıştırılması konusunda konulmuş sınırlamalardan korkan kulak az toprak sürüyor, az ürün çıkarıyor, az satıyordu. Hükümet ya kulak'ın belini iyice kırmalıydı ya da zengin olmasına izin vermeliydi. Partinin içinde kulak mallarının ellerinden alınmasını isteyen hiç bir grup yoktu. Bütün grupların düşüncelerine göre milyonlarca köylünün malını elinden almak henüz düşünülemezdi ve Marksist açıdan buna izin verilemezdi (*).

Bu bakımdan Buharin'in zengin köylünün daha zenginleşmesine partinin izin vermesini istemesinin kendine göre bir gerçekçiliği ve tutarlılığı vardı. N.E.P.'nin amacı, diyordu, Rusya'nın yeniden kurulmasında özel teşebbüsten yararlanmaktı; ama özel teşebbüs mükâfatını almadıkça kendisinden beklenen rolü oynamıyacaktı. Sosyalizmin çıkarı herşeyden önce millî geliri arttırmaktaydı; grupların ve kişilerin ulusla birlikte zenginleşmesi bu çıkarı bozmazdı; tersine, bunlar kendi ceplerini doldururlarken tüm olarak toplumu da zenginleştirmiş olurlardı. Buharin'i, köylüye "zenginleşiniz!" diye seslenmeye götüren düşünce tarzı işte buydu.

(*) Yirmi milyon çiftlikten yüzde en az onu Kulak'ların elinde bulunduğuna göre, el konulacak çiftlik sayısı, orta köylüler bir yana bırakılacak olursa, iki ile üç milyon arasında olacaktı. Orta köylünün yüksek tabakası çoğu zaman Kulak'lardan ayırt edilemiyordu; bu bakımdan malları ellerinden alınacak olanların sayısı daha kabarık olabilirdi.

Buharin bir tek şeyi göremiyordu: Zengin köylü başka sınıfların zararına zenginleşiyordu: işçilere düşük gündelik veriyor, fukara köylüyü sömürüyor, topraklarını satın alıyor, fukara köylüye ve kent işçilerine mallarını yüksek fiyatla satmaya çalışıyordu. Vergiden kaçıyor, vergi yükünü yine fukara köylüye yüklemeye uğraşıyordu (*). Devletin zararına olarak, para biriktiriyor, ekonominin sosyalist sektöründeki birikimi yavaşlatıyordu. Buharin sosyal yapının yalnızca bir yanını görmüştü: ona göre ayrı ayrı sınıfların, grupların ve çeşitli "sektörlerin" çıkarları birbirlerini tamamlamakta ve birbirlerine bağlı bulunmaktaydı; kulak, *bedniyak*, işçi, fabrika müdürü, ve N.E.P.'ci bile, hep birbirleriyle kardeştiler. Sosyal yapının bu yanı da elbetteki bir gerçekti, ama gerçeğin yalnızca bir yanıydı. Bunun bir de, herkesin uyuşmazlıklar ve çatışmalar içinde bulunduğu, kardeşlerin birbirlerinin boğazına atılmak için fırsat kolladığı başka bir yanı vardı. Buharin, bir Bolşevik Bastiat gibi, N.E.P. zamanının Sovyet toplumunda *Les harmonies économiques* olduğunu söylüyor, hiç bir şeyin bu uyumu bozmaması için tanrıya dua ediyordu. Yürekten gelen bir dua idi bu; çünkü köyde "kulak'ların bir sınıf olarak ortadan kaldırılmasının" yaratacağı faciayı çok iyi biliyordu.

Buharin bu fikirlerini ilk olarak Preobrajenski ile yaptığı bir tartışma sırasında geliştirdi. Preobrajenski bir Troçkistti, ve Troçkizm, Marksizmin sınıf savaşı ve sınıf çelişisi yanına daha çok önem verdiği ve sosyalist çıkarı özel çıkara üstün tuttuğu için neo-Popülist davranışın tam tersiydi; bu yüzden *Sosyalizm Alfabesi* kitabının iki yazarı Bolşevik düşüncesinin iki ayrı kutbunu temsil ediyorlardı. Aralarındaki tartışma 1924 yılının sonuna doğru daha da büyüdü, bu sırada Preobrajenski *Yeni Ekonomi* adındaki kitabından parçalar yayımladı.

Preobrajenski bütün görüşünü hızlı bir sanayileşmenin gerekliliğine göre ayarlamıştı; Rusya'daki sosyalist rejimin bütün gele-

(*) O sırada alınan tek tarım vergisi Kulak'ı koruyordu. Kendisine kalan kısmı sürmeye yarıyacak atı ve araçları elde etmek için toprağının birkısmını kulak'a bırakan **bedniyak** genel olarak kulak'a bıraktığı toprağın da vergisini ödüyordu. Dolaylı vergiler Sovyet bütçesinde gün geçtikçe daha önemli bir yer tutuyor ve, her zaman olduğu gibi, hali vakti yerinde olanlardan çok yoksul halka yükleniyordu.

ceği buna bağlıydı. Rusya geri bir ülke olduğu için S.S.C.B ilk sosyalist birikimle sanayileşebilirdi yalnızca. Bu düşünce Buharin'in özel teşebbüs birikimi kuramına tastamam ters düşüyordu. Uluslararası alanda, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki yarışmayı bu iki sistemin aralarındaki zenginlik, verimlilik ve kültür gücü farkı tayin edecekti. Rusya bu yarışmaya, modası geçmiş, sanayi öncesine dayanan bir yapı ile katılmıştı. Batıdaki "tekelci kapitalizm" ile "serbest rekabet"e girişemezdi. Bir "sosyalist tekelciliği"ni kabul etmeli ve üretim güçleri, en büyük kapitalist devlet olan Amerika Birleşik Devletlerinin düzeyine varıncaya kadar bu tekelciliğe bağlı kalmalıydı. (Preobrajenski, Rusya yalnız başına kalmasa ve Avrupa'da kapitalist hakimiyeti son bulsa bile, Avrupa'nın da daha az zor kullanarak ve daha az bir süre içinde, ilk sosyalist birikimle uğraşması gerektiğini, çünkü Avrupa'daki üretici güçlerin Amerikan kapitalizminin çok gerisinde bulunacağını söylüyordu.)

Preobrajenski'e göre ilk sosyalist birikimin özü ne idi? Geri kalmış bir ülkenin sosyalist sanayii, hızlı bir sanayileşme için gereken maddeleri çıkaramazdı. Sanayiin elde edeceği kârlar ya da artı-ürünler gereken birikim fonunun ancak birkısmını, hem de çok ufak birkısmını, sağlayabilirdi. Gerisi gündeliklere ayrılan fondan ve özel ekonomi sektöründen elde edilecek kârlardan ve gelirlerden sağlanmalıydı (bunu Keynes kuramına göre şöyle söyliyebiliriz: kamulaştırılmış sanayiin tasarrufları, bu sanayiin yatırım ihtiyaçları yanında çok az kalır; bu bakımdan kamulaştırılmış sanayi için gereken yatırım sermayesinin en büyük kısmı özel tasarruflarla sağlanmalıdır). Bu bakımdan sosyalist sektördeki birikim ihtiyaçları özel birikimin sınırlarını darlaştırmış olacaktı; bu sınırları hükümet koymalıydı. İşçi devleti bu geçiş döneminde köylüyü, bir anlamda, "sömürmek" zorundaydı. Tüketicinin çıkarlarına aracılık edemezdi; önce ağır sanayii geliştirmeğe çalışmalıydı. Bu yüzden tüketim mallarının oldukça az olması ister istemez çeşitli sosyal grupların çeşitli tüketim düzeylerinde bulunmalarını, yöneticilere, teknisyenlere, bilim adamlarına, usta işçilere çeşitli imtiyazların tanınmasını gerektirecekti. Bu eşitsizlik doğru değildi, ama yeni sınıf aykırılıkları da yaratacak değildi. İmtiyazlı bürokrasi yeni bir sosyal sınıf olamazdı. Bürokratlarla işçiler arasındaki aykırılıklar, çeşitlilik ve sosyal sonuç bakımın-

dan, usta işçi ile usta olmayan işçi arasındaki "normal aykırılıklardan farklı olmayacaktı. Bu eşitsizlik yalnızca sosyal zenginliğin ve genel eğitimin artması ile ortadan kalkmalıydı ve zaten de öyle olacaktı. Usta işçi ile usta olmayan işçi çalışması kol ile kafa çalışması arasındaki fark, ancak o zaman azalabilecek ve sonunda ortadan kalkabilecekti. Bu arada "biz tüketici değil üretici bir görüşe sahip olmalıyız... Tüketici için üretim yapacak sosyalist bir toplumda yaşamıyoruz daha. Biz bugün için yalnızca ilk sosyalist birikim dönemindeyiz. Birikim kanununun demir pençesi altında yaşıyoruz."

Bu geçiş döneminde işçi devleti kapitalizme özgü yararlardan vazgeçecek, ama sosyalizmin yararlarını da henüz kullanmıyacaktır. Bu dönem "sosyalist devletin hayatında en kritik dönemdir... bu dönemi olabildiğince çabuk geçmemiz ve sosyalist sistemin bütün yararlarını kullanabileceğimiz bir noktaya olabildiği kadar çabuk erişmemiz bizim için bir ölüm-kalım sorunudur.." Preobrajenski bu geçiş döneminde sanayide çalışan işçilerin gündeliklerini ve köylülerin gelirlerini azaltmayı tavsiye etmemektedir. (Stalin döneminde böyle yapıldı). Onun demek istediği ve dediği şuydu: Yoğun birikim sonucunda millî gelir hızla artacak ve bunun sonucu olarak da işçilerle köylülerin geliri de yükselecekti; millî gelirin büyük birkısmı yatırıma ayrılacağından bu yükseliş daha da hızlı olacaktır.

Preobrajenski, birikim "kanununun" "objektif bir güç" olduğunu, bir bakıma kapitalizm "kanunlarına" benzediğini, bu kanunların varlığını bilsinler bilmesinler ve düşünceleri bu kanunlara uysun uymasın, insanların ekonomik davranışlarını bu kanunların tayin ettiğini söylüyordu. İlk sosyalist birikim kanunu, kamulaştırılmış sanayiin başındaki müdürleri, yani parti liderlerini, ne kadar isteksiz davranırlarsa davransınlar, yoğun bir sanayileşme yoluna sokacaktı. Bu sırada devlet sanayiinin genişlemesi için, özel sektörün kaynaklarını ele geçirmek, bunları yavaş yavaş sosyalize etmek ve milyonlarca dağınık, küçük ve verimsiz çiftlikleri büyük çapta, makinalaşmış üretici kooperatifler haline getirmek fikrini bürokratların çoğu kuşku ile karşılayabilir; böyle bir fikre karşı bile gelebilirlerdi. Ama iktisadî işlerin yürütülmesinden sorumlu olanların "subjektif görüşleri" kesin bir etken olamazdı; "devlet elindeki ekonomimizin bugünkü yapısı, çoğu zaman, bizim

bütün ekonomik yönetim sistemimizden daha ilerici bir nitelik taşıdığını göstermiştir." Yeni bürokrasi, geçiş döneminin mantığına karşı koyabilirdi; ama bu mantık onları yola getirecekti. Preobrajenski devrimin çok uzak bir gelecekte Batı Avrupa'ya yayılacağını hâlâ umuyordu. Buna rağmen, ilk birikim sorunu "üzerinde en az yirmi yıl dikkatimizi toplamak zorundayız" diyordu. Nitekim kırk yıl bütün dikkatler bu sorun üzerinde toplandı ve hâlâ da toplanmaktadır.

Troçki, Preobrajenski'nin düşünceleriyle birlikte olduğu halde bütün görüşlerine katılmıyor, ayrıldıkları noktaları da halkın önünde tartışmaktan kaçınıyordu. Büyük bir saldırıya uğrayan Preobrajenski'yi kendisi de ayrıca üzmek istemiyordu. O sırada aralarındaki görüş ayrılıklarının zaten önemli bir sonucu da yoktu; bu görüş ayrılığı dört yıl sonra, yani Troçki ile Preobrajenski'nin Moskova'dan uzaklaştırılmasından sonra, önem kazanacak ve acı bir kopma ile sonuçlanacaktı.

Troçki, Preobrajenski'nin görüşlerini soyut bir şekilde ortaya atmasından pek hoşlanmamıştı. Kendisi ayni problemi —pek o kadar metodlu olmamakla birlikte— daha pratik yoldan ele alıyordu. Preobrajenski, bir bilginin taktiğe karşı gösterdiği umursamazlıkla, az gelişmiş bir işçi devletinin "köylüyü sömürmesi" gerektiğini söyliyerek Troçki düşmanlarının eline büyük bir koz vermişti. Gerçi, Marx çok yüksek gündelik alan işçilerin bile gündeliklerinin üstünde değer yarattığını söylemekle kapitalist düzendeki sömürüyü nasıl kuramsal anlamda kullandıysa, o da bu kelimeyi aynı anlamda kullanmıştı. Öteyandan iki ekonomi sektörünün aralarında yapacakları alış veriş sırasında sosyalist sektörün özel sektörden bir kat fazla değer elde edeceğini ama millî gelirin artması ile özel sektördeki değer kitlesinin de artacağını söylüyordu. Resmî eleştirmenler ise hemen sömürü kelimesinin geçtiği cümle üzerinde durdular ve bu cümleye bayağı anlamını verdiler; cümleyi, Preobrajenski'nin köylü fukaralaşmasını ve bozulmasını birikimin gerekli şartı saydığı şeklinde yorumladılar. Preobrajenski yanlışlığı düzeltmeye çalıştı ve talihsiz cümleyi "geri aldı" Bu düzeltme işleri büsbütün berbat etti; eleştirmenlerin pek de haksız olmadıkları anlaşıldı.

Troçki, on ikinci kongrede sosyalist birikimden söz ederken, Krasin'in bu birikimin köylünün sömürülmesi demek olup olma-

dığını sorduğu zaman Troçki'nin hemen ayağa fırlayıp bu iddiayı reddettiği hatırlanacaktır Preobrajenski de şimdi aynı sorunu ortaya atıyor ve evet diyordu. Anlaşıldığına göre, bu cevap Troçki için çok aşırı ve çok katı bir cevaptı. Çünkü, ne olursa olsun, kural olarak, köylünün ilk birikim yükünü baştan sonuna kadar taşıması gerektiği fikrini kabul etmiyordu (*). Sonra, Troçki, Preobrajenski'nin istediği kadar hızlı bir sanayileşmeyi de savunmuyordu. Aralarında daha derin ayrılıklar da vardı: Preobrajenski, uluslararası devrime sık sık değindiği halde kuramını o şekilde kurmuştu ki, bu kurama göre ilk sosyalist birikim sanki yalnızca Sovyetler Birliğinde ya da belki Sovyetler Birliği ile öteki az gelişmiş ülkelerin aralarında yapacakları bir işbirliği ile gerçekleştirilecekti. Bu ihtimal Troçki için gerçeğe aykırı geliyor, Sovyetler Birliği'nin tek başına Batının eriştiği sanayii düzeyine erişemiyeceğini düşünüyordu; Preobrajenski'nin ortaya attığı görüş "tek ülkede Sosyalizm" kuramı ile fikir alanında bir anlaşmaya yol açmaktaydı. Sonra Troçki, parti liderlerine kendini empoze edecek, onlar "ne düşünürlerse düşünsünler, ne isterlerse istesinler, dediğini yaptıracak" objektif bir gücün "ya da ilk birikim mantığının" varlığını da kabul etmiyordu. Bu görüş Troçki'ye katı bir determinizm, dahası kaderci bir görüş gibi gelmekteydi. Preobrajenski sosyalizmin otomatik olarak gelişmesine çok güveniyor, savaşan insanların bilinçlerine, iradelerine ve eylemlerine ise çok az dayanıyordu.

Ama bütün bunlar, yine de, siyasî uyuşmazlığın yalnızca tohumunu taşıyan platonik bir takım ayrılıklardı. Troçki, Preobrajenski'nin sanayileşme dâvası üzerinde fazla durduğunu düşünmüş olsa bile, eninde sonunda her ikisinin de savunduğu aynı dâva idi. Preobrajenski köylüye karşı taktik bir hata da işlemiş olsa, kuvvetli çiftçiye hükümetin gösterdiği kolaylığı o da Preobrajenski kadar eleştiriyordu. Preobrajenski'nin *Yeni Ekonomi*'de ortaya attığı kuram, soyut olarak, sanayice az gelişmiş bir tek ulus-devlet'te sosyalizme geçilmesini öngörmekteydi. Oysa siyasî bakımdan bir tek ülkede sosyalizmin kurulması kuramını Preobrajenski de tutmuyordu. Son olarak da, Preobrajenski her ne kadar biri-

(*) Tartışma sırasında Buharin, Troçki ile Preobrajenski arasındaki bu ayrılığı belirtti.

kim kanunlarının parti liderlerinin ekonomik tutuculuğunu etkileyeceğine inanıyorsa da yalnızca bu kanunlara da güvenmiyordu; Preobrajenski Bolşevikleri hâlâ göreve çağıran ve zorunluluklar kendini göstermeye başlamadan Bolşevikleri harekete geçirmek isteyen bir militandı. Bu bakımdan Troçki, Preobrajenski'nin tartışmasını, biraz ihtiyatla da olsa, büyük bir memnunlukla izliyordu.

Buharin, Preobrajenski'nin ortaya attığı görüşün tümünü "korkunç" olarak nitelendirdi ve bu görüşe bütün gücü ile saldırdı. Köylünün sömürülmesi sözünü diline doladı. Bolşevikler, Preobrajenski'nin gösterdiği yoldan gittikleri takdirde köylü ile olan ittifaklarını bozacaklar ve proleteryanın (ya da onun adına iş görenlerin) diktatörlük kurmak isteyen yeni bir sömürücü sınıf olduğunu göstereceklerdi; devlet sanayii özel sektörü "yutarak" genişliyemezdi ve genişlememeliydi. Tersine, ancak özel sanayie dayanarak önemli bir ilerleme kaydedebilirdi. Preobrajenski'nin planında köylünün pazarı ikinci derecede bir rol oynuyordu: devlet sanayiinin çıkardığı ürünlerin pazarı yine sanayiinin kendisi yani üretici mallarına karşı durmadan artacak olan istekti. Buharin, buna karşılık, Rusya gibi bir ülkede köylü pazarının sanayileşmenin temeli olması gerektiğini iddia ediyordu. Sanayideki gelişmenin temposunu her şeyden önce köylünün isteği tayin etmeliydi. Buharin, kendisinin de söylediği gibi, devlet elindeki sanayide "parazit tekelci eğilimler" bulunmasından korkuyordu; köylünün ekonomik faaliyetini rahatça yapmasını bu gibi eğilimleri dengeliyecek —tek olmasa bile— başlıca etken sayıyordu.

Ama Buharin burada bir çıkmaza giriyor, görüşü sosyalizmin özüne aykırı düşüyordu. Peki, diye soruyordu, devlet sanayii, "bizi ileriye gitmeye zorlayacak, bize ilerlememizi garantileyecek, özel ekonomik etkenleri, kâr etkenlerini ortadan kaldırtacak hızı", köylü pazarından alamayacak da, başka nereden alacak (*)? Köylü mülkiyeti, Marksist görüşe göre gelişmiş sosyalizmle uyuşamı-

(*) Preobrajenski, tüketici çıkarlarını savunan işçilerin baskısı, bürokratik şekilde yönetilecek bir ekonominin parazit yanlarını kesin olarak dengeliyecektir, cevabını verdi. Böyle bir baskı işçilerin kendi çıkarlarını devlete karşı serbestçe koruyabilecekleri bir dönemde yani, yalnızca bir işçi demokrasisinde kendisini hissettirebilirdi.

yacağı için, Buharin, genel olarak, Marksist sosyalizme bir soru işareti koyuyordu. Sosyalist sektörün, kâr etkeni yerine daha verimli bir etken koyamıyacağını, bu yüzden ilerlemesi için gereken hızı eninde sonunda özel sektördeki kâr hırsından alması gerektiğini söylüyordu (*.) Buharin, yarı-Narodnik bir hava içinde, devletin elinde bulunan ekonominin tekelci baskısından ulusu ancak köylünün kurtarabileceğini umuyordu. Köylülerin çiftliklerini büyültmelerine izin verilmeli, ve köylü ihtiyaçları ulusal sosyalizme gidiş temposunu tayin etmeliydi. Bu durumda ilerleme yavaş, hem de çok yavaş olacaktı; ama başka çaresi de yoktu: "...arkamızda sürüklediğimiz kocaman köylü arabasını, çeke çeke, ufak ufak adımlarla ilerliyeceğiz." Rusya'nın bu şekilde ilerliyeceğini düşünmek Marx'tan çok Tolstoy'a yaklaşmak demekti; ve Preobrajenski'nin düşüncesine bundan daha aykırı bir görüş olamazdı: "Bu geçiş dönemini olabildiği kadar çabuk bitirmeliyiz... ilk birikim kanununun demir pençesi altında bulunuyoruz." Birbiriyle hiç bir zaman uzlaşmayacak iki ayrı program...

İki kuramcı bu tartışmayı aşağı yukarı kapalı bir dille yaptığı sırada dar çevreler dışında hiç bir kimsede büyük bir heyecan uyandırmadı. Ama konunun halka inmesini ve daha geniş siyasî bir tartışmanın merkezi olmasını önlemeye imkân yoktu. Konuyu ilk ele alan Troçki muhalefeti olmadı. Muhalefet uzun bir süreden beri dağılmış ve sessizliğe gömülmüştü. Buharin'in kuvvetli çiftçiyi "pohpohlayan" ve kendisini Rusya'nın sanayi bakımından geri kalmışlığı ile fiilen uzlaşmaya götüren bir çeşit neo-Populizm'e karşı ilk tepki Leningrad'dan geldi. Zinoviyev'in başında bulunduğu bu kentin parti örgütünde Yeni Sağ'a karşı Yeni bir Sol ortaya çıktı. Leningrad, Sovyet kentleri içinde en proleter kalmış olan kentti. Marksist ve Leninist gelenek burada çok güçlüydü. Atılgan bir sanayi politikasının gerekliliğini bu kentin işçileri kadar derinden duyan başka hiç bir kent işçisi yoktu. Demir ve çelik bulamayan

(*) Bütün olarak parti, ve parti ile birlikte Buharin de, Lenin'in tarımda kooperatiflerin gelişmesi konusunda hazırladığı kabataslak plana bağlı kalmışlardı. Ancak bu bağlılık günlük politikayı etkilememişti. Preobrajenski, Lenin'in üretim kooperatiflerinden çok öteki önemsiz kooperatif şekilleri üzerinde durduğu için bu planın da yetersiz olduğunu söylemişti.

fabrikalar ve tersaneler çalışamaz durumdaydılar. Leningrad'lılar sanayi kalkınması temposunu mujiğin tayin etmesine hiç bir suretle razı olamazlardı. Koskocaman ve ağır yürüyen köylü arabasını çeke çeke, yavaş yavaş, ve uyuşuk bir halde ilerlemeye hiç niyetleri yoktu. Rus kenti ile Rus köylüsünün hantal tutuculuğu arasındaki çelişkilerin hepsi bu eski başkentte toplanmış bulunuyordu. Parti örgütü, bürokratik şekilde çalışmasına ve artık işçileri temsil etmemesine rağmen o günkü hoşnutsuzlukları da yansıtmaktan geri kalmamaktaydı. Parti örgütcüleri ve propagandacıları çok sayıdaki işsizlerle uğraşmak zorunda kaldıkları için bu işsizlerin dertlerini ve sabırsızlıklarını çok yakından biliyorlardı. Halkın düşünceleri kentteki parti örgütünün çeşitli kademelerine sızıyor ve onları Yeni Sağ'a karşı bir tutum almaya zorluyordu. 1925 yılının büyük bir kısmında Buharin okuluna karşı yapılan saldırıları Zinoviyev yönetti. Bütün Kuzey Komünü ayaklanmıştı. Komsomol da bu mücadeleye büyük bir hevesle katılmış ve Leningrad basını da büyük bir baraj ateşi açmış bulunuyordu.

Bu sırada Politbüro'da yeni bir çatlak meydana çıktı. Üçler arasında, bir zamanlar Troçki'yi yenen ve onu Savaş Komiserliğinden uzaklaştıran dayanışma bağları koptu. Molotov'un sonradan anlattığına göre, bu anlaşmazlık, Kamenev'in, 1925 Ocak ayında Stalin'e Troçki'nin yerine Savaş Komiserliğine geçmesini teklif etmesiyle başladı. Yine Molotov'a göre, Kamenev ile Zinoviyev bu şekildeki davranışlarıyla Stalin'i genel sekreterlikten uzaklaştırabileceklerini ummuşlardı (daha önce, 1923 Ekiminde, Zinoviyev ile Kamenev bu fikir üzerinde durmuşlar ve bunu Troçki'ye bile açmışlardı. Ama Troçki o zaman hasımlarının en kötüsü saydığı Zinoviyev'e el uzatmakta bir yarar görmemişti) (*). Stalin ise, bu çatışmanın başlangıcını 1924 ün başı olarak gösterir: Zinoviyev o sırada Troçki'nin partiden atılmasını istemiş, Stalin ise "kafa kesmeye ve kan akıtmaya" karşı olduğu cevabını vermişti (**). Troçki, Komiserlikten ayrıldıktan sonra Zinoviyev Troçki'ye bir

(*) Voroşilov'un, Troçki'nin yanında bu konuda yaptığı açıklamayı Troçki inkâr etmedi. Zinoviyev esas itibariyle doğruladı.

(**) "Bugün birinin kafasını kesecekler, yarın başkasının, daha öbürgün de daha başkasının; sonunda partide bizimle kim kalacak?" Stalin **Soçinenya** cilt VII, s. 379-80

deri fabrikasının yönetiminde ikinci derecede bir iş verilmesini teklif etmişti; Stalin ise Politbüro'yu kandırmış, Troçki'ye bu kadar aşağılatıcı bir iş verilmesini önlemişti. Bir kızgınlık sırasında Zinoviyev, Leningrad örgütünde Stalin'i ve öteki Politbüro üyelerini Troçki'yi desteklemekle ve "yarı-Troçkist" olmakla suçlamıştı.

Ama bütün bu küçük manevralara rağmen politika konusunda aralarında herhangi bir görüş ayrılığı henüz çıkmamıştı. Ancak 1925 Nisanının son haftasında Merkez Komitesi üyeleri Üçler arasında bir takım siyasî kopma belirtileri görmeye başladılar. Stalin yaklaşan parti kongresine sunulmak üzere hazırladığı bir karar tasarısında tek ülkede sosyalizm ilkesini ilân etmek istemişti. Bu fikri aylarca önce formüle etmiş bulunuyordu; ama şimdi bu fikrin resmen onaylanmasını ve parti doktrini haline gelmesini ilk olarak istiyordu. Zinoviyev ile Kamenev buna itiraz etti. Ama Üçlerin hiç birisi Troçki'ye karşı takındıkları tavırdan sonra aralarında bir anlaşmazlık olduğunu göstermek ve bu yüzden partide bir skandal yaratmak istemiyordu. Bunu düşünerek işi hemen örtbas ettiler ve kaypak bir tasarı üzerinde anlaştılar. Tasarının başında, Lenin'in hiç bir zaman tek ülkede sosyalizm'in kurulacağına inanmadığı söyleniyor, sonunda ise buna inanmıyan Troçki azarlanıyordu. Üçler ellerine bu tutarsız metni alarak kongrenin önüne ortak bir cephe halinde çıktılar. Acele pratik konularda hâlâ bu ortaklığı sürdürüyorlardı. Kongre, özel çiftlikçiliğe ve ticarete tanınmış olan özgürlüğün daha da genişletilmesine, tarım vergilerinin azaltılmasına, toprağın kiralanması ve işçi tutulması konusunda konulmuş olan yasağın kaldırılmasına karar verdi. Bu kararların alınmasında Buharin taraftarlarının büyük etkisi olduğu anlaşılıyordu. Liderlerden hiç biri bu kararlara itiraz etmedi, çünkü hepsi de kısmen, o yıl kötü bir hasat alınmasından korkmuşlar, köylüyü teşvik edecek yeni tedbirlerin gerekliliğine inanmışlardı; itiraz etmemelerinin başka bir nedeni de bu karar tasarılarının kaypak bir şekilde formüle edilmiş olmasıydı. Her yorumcu bu tasarıyı kendine göre anlıyabiliyordu.

Üçler arasındaki anlaşmazlık, bütün yaz boyunca, dört beş ay açığa vurulmadı. Zinoviyev ile Leningrad'lılar yalnız Buharin ile Rikov'a, neo Popülist "kızıl profesörler"e çatıp duruyorlardı. Ama bunu yapmakla daha çok Stalin'in durumunu kuvvetlendir-

mekteydiler. Politbüro'da hâlâ aşağıdaki kimseler vardı: Stalin, Troçki, Zinoviyev, Kamenev, Buharin, Rikov ve Tomski. Yeni Sağ'ın liderleri olan Buharin, Rikov ve Tomski, Stalin ile ittifak kurmuşlar, Politbüro içinde çoğunluğu teşkil etmişlerdi. Politbüro'nun oylama matematiği çok basitti: Zinoviyev ile Kamenev'in, Politbüro'dan Stalin'i atmalarını önlemek için Buharin'e karşı çıkmayacaklar, tersine, Buharin'i tutacaklardı. Düşündükleri gibi de yaptılar, çünkü bu durumda inançlar ve temel ayrılıklar onlar için kişisel hesaplardan daha önemliydi.

Bu sırada köylüler arasında buhran daha da büyüdü. Kuvvetli çiftçilere verilen tavizler onları teşvik etmeye yetmedi. Buğday teslimatı yaz aylarında umulanın çok altına düştü. Hükümet buğday ihracını hemen durdurmak ve bedelleri buğday karşılığında ödenecek olan makine ve ham madde siparişlerini iptal etmek zorunda kaldı. Sanayide başlayan kalkınma, geçici de olsa, birdenbire ağır bir gerileme kaydetti. Kentlerde yiyecek maddeleri azaldı, ekmek fiyatı yükseldi. Parti liderleri kentle köy arasındaki gerginliği azaltmak için ne yapmak gerektiğini yeniden düşünmeye başladılar. Buharin Politbüro'dan köylülere yeni tâvizler verilmesini ve teşvik edici yeni tedbirlerin alınmasını istedi. Buharin köylülere yaptığı ünlü çağırılardan birini işte bu sırada formüle etti: "Zenginleşiniz!" dedi. Buharin, aynı zamanda, çiftçilikte sermaye birikimini önleyen sınırlamaların artık büsbütün kaldırılmasını istiyordu. Teklifine kızanlara ve kulak'lardan korkanlara şu cevabı veriyordu: "Bir paçavra halinde bulunduğumuz sürece... kulak, ekonomik bakımdan bizi yenebilir. Ama arttırdığı parayı bankalarımıza yatırtabilirsek bunu yapamaz. Biz ona yardım edeceğiz, ama o da bize yardım edecek. Sonunda kulak'ın torunu, büyükbabasına bu şekilde davrandığımız için bize minnettar kalacak." Buharin'in görüşünü destekliyenler durumu yeniden iyice incelediler. Yeni bir N.E.P. başladığını söylediler. Hali vakti yerinde köylüyü barışçı yollarla sosyalizme katmanın mümkün olduğu görüşünü savundular. Bunlardan Boguşevski adında biri, Merkez Komitesinin politika dergisi olan *Bolşevik*'te kulak'ın artık önem verilecek sosyal bir güç olmaktan çıktığını iddia etti. Ona göre, kulak yalnızca bir gulyabani, bir "hayalet", ya da hayatta "yalnızca birkaç örneği kalan, eli ayağı tutmaz ihtiyar sosyal bir tip"di.

Leningrad bütün bu iddialara büyük bir öfke ile cevap verdi. Leningrad işçileri kulak'ların güçlerini ve büyük imkânlarını gösteren yeni yeni tanıklarla hergün karşı karşıya bulunuyordu: fırınların önünde yeniden kuyruklar başlamıştı. Kentlerdeki halkın yalnızca yaşıyabilmek için küçük bir köylü azınlığının eline nasıl baktığını Moskova Komitesinde istatistiklerle gösteren Kamenev, Merkez Komitesi'nin bu durum karşısında hiç bir şey yapmamasını, ve dahası, yeni bir N.E.P. politikasına gitmesini büyük bir tehlike saymıştı. Leningrad'lılar, partinin zengin köylüye karşı harekete geçmesi için fukara köylüye yeniden bir çağrıda bulunulmasını istediler. Partinin, kulak'ı yatıştırmakla büyük bir fukara ve orta köylü sınıfına karşı çıktığını ve kulak'ı fiilen Rus köylülerinin önderi haline getirdiğini söylediler. Çok doğruydu bu (*). Ama yapılan eleştirilerin güçsüz yanı şuradaydı: fukara ve dahası orta köylüler kentlerdeki ihtiyacı karşılayacak kadar çok yiyecek maddesi üretmiyorlardı. Bu bakımdan parti hiyerarşisi "köyde sınıf savaşını körüklemekten" ve kulak'ların düşmanlığını üzerine çekmekten eskisinden çok daha fazla korkuyordu. Köylü komiteleri köy işçilerini ve bu işçilerin isteklerini örgütlemekten çekiniyorlardı. Devletin eline geçmiş olan toprakların yakında yeniden özel kişilere verileceği söylenmekteydi. Gürcistan Tarım Komiseri bu konuda bir takım "tezler", yani bir kararname taslağı yayımlamıştı; Kafkasya'nın ve Sibirya'nın da bir kısmında buna benzer kararnamelerin çıkarılacağı sanılıyordu. Stalin'in kendisi de, "kırk yıl süre için de olsa", köylüye tapu verilmemesi için ortada herhangi bir neden görememekteydi. "Köyde sınıf kavgasının kışkırtılmasını" o da istemiyordu.

Tartışma günlük politika sorunlarından çıktı, daha geniş bir takım temel sorunlara kadar yayıldı. Leningrad'lılar soruyorlardı: Biz bir proleter devrimi yaptık mı, yapmadık mı? İşçilerin hayatî çıkarlarını zengin çiftçilerin uğruna fedâ mı edeceğiz? Partimiz köyde sınıf mücadelesinden neden vazgeçiyor ve köyde kapitalizmi

(*) Yılın sonuna doğru, Stalin'in sözcüleri, on dördüncü kongrede, gerçekleri kabul ettiler. Örneğin Mikoyan şöyle söyledi: "Kulak'ın siyasî mahpusu olan orta köylüyü yeniden kazanmak için büyük çabalar harcıyoruz." Molotov daha kibarca şöyle dedi: "Bugün için orta köylüye henüz gereğince yol göstermiyoruz."

neden teşvik ediyor? Büyük kuramcılarımızı "zenginleşiniz!" diye bağırmaya zorlayan nedir? Liderlerimizin çoğu neden geriye çekilmişler ve geri kalmış Rusya ile uzlaşma yoluna gitmişlerdir? Eski devrimci ateşimiz nerede kaldı? Leningrad'lılar, uğrunda çarpıştıkları her şeyin tehlikeye girdiğini, parti ülkülerine yanlış bir biçim verildiğini ve Leninisi ülkülerin bir yana bırakıldığını görüyorlardı. Belki de devrim, bütün öteki devrimlerde, özellikle Fransa'da olduğu gibi, son noktasına erişmişti. O günkü Bolşeviklerin durumunu Jacobin'lerin çöküş dönemindeki durumuna benzeten, ne Zinoviyev ne de Troçki idi. Bu benzetiyi Leningrad örgütünün sekreteri, kendi kendini yetiştirmiş bir işçi olan Peter Zalutski adında biri halkın önünde yapmıştı. Devrimin bir "termidor" tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ilk olarak bu işçi haber vermişti. Bu fikrin Troçki tarafından ileride Stalinizme karşı yapılacak suçlamaların merkezini teşkil edeceğini sonra göreceğiz.

Bolşevizm o gün içinde bulunduğu bitkin durumda çürüyebilir, diyordu. Zalutski. Onu çürütecek olanlar kendi arasından, gerici havanın baskısına dayanamayan kendi liderleri arasından, çıkabilirdi; devrimin itibarını yeniden yükseltmek gerektiği çığlıkları geliyordu Leningrad'tan: Başımızdakiler işçi sınıfına ve sosyalizm ülkülerine bağlı kalmalıdır! Ülkümüz yine eşitlik olmalıdır! İşçilerin devleti bizim eşitlik rüyamızı gerçekleştiremiyecek kadar yoksul olabilir, ama biz kimseyi rüyamızla alay ettirmeyiz.

Zinoviyev bu havanın sözcüsü oldu. Eylülün başında "Çağın Felsefesi" başlığı altında bir yazı yazdı. Politbüro bu yazının en canlı parçalarını çıkarttıktan sonra yayımlanmasına izin verdi. Sansüre uğrayan parçalardan biri şöyle başlıyordu: "Halk kitlelerinin bu gün neyin rüyasını gördüğünü öğrenmek istiyor musunuz?"

Eşitliğin rüyasını görüyorlar... Eğer halkın gerçekten sözcüsü olmak istiyorsak, onun eşitlik için yaptığı kavganın başına geçmeliyiz... işçi sınıfı ve onun ardından da büyük halk kitlesi Ekimin büyük günlerinde neyin adına ayaklanmıştı? Lenin'i neyin adına ateş hattına kadar izlemişti, ilk zorluk yıllarında neyin adına onun bayrağı arkasından gitmişti?.. Eşitliğin adına...

Zinoviyev *Leninizm* adlı kitabını yine bu sırada çıkardı. Kitapta, parti doktirinin yorumu ile Sovyet toplumunun eleştirici bir gözle incelenmesi birleştirilmiş bir haldeydi. Zinoviyev,

özel ve sosyalist sektörler arasındaki çatışmaları ve gerilimleri anlatıyor, sosyalist sektörde bile güçlü birtakım "devlet kapitalizmi" unsurlarının bulunduğuna işaret ediyordu. Sanayideki kamu mülkiyeti bu kolun sosyalizm unsuruydu; ama iş veren-devlet ile işçilerin arasındaki ilişkiler, bürokratik yönetim, gündelikler arasındaki farklar kapitalizm unsurlarının belirtileriydi. Zinoviyev tek ülkede sosyalizm ilkesini açıkça ilk olarak eleştiriyordu. Ona göre, Sovyetler Birliği belirsiz bir süre için tek başına da kalsa sosyalizmin kuruluşunda bir hayli ilerleme kaydedecektir; ama, yoksul, geri, içeriden ve dışarıdan bir sürü tehlikelerle karşı karşıya olan bir ülke hiç bir zaman *tam* bir sosyalizmi gerçekleştiremiyecekti. Kapitalist Batı'yı ne ekonomik ne de kültür bakımından geçemiyecek, sınıf farklarını kaldıramayacak ve devleti oradan silemeyecekti. Bu bakımdan tek ülkede sosyalizm kurulması bir hayaldi; böyle bir hayali halkın kafasına yerleştirmeye Bolşeviklerin ihtiyacı yoktu; özellikle böyle bir şey dünya devrimine bağlanan umutların yitirilmesi ve Leninist enternasyonalizmden vazgeçilmesi demek olurdu. Yeni bölünmenin özü de buradaydı. Yeni Sağ politikasını tamamiyle ulusal ve izolasyonist bir çerçeveye sokmuştu. Sol ise, uluslararası komünizmin birçok yenilgilere uğramasına rağmen, partinin enternasyonalist geleneğinden ayrılmıyordu.

Bu aşamada, 1925 yazında, Stalin ile adamları kendi tutumlarına Merkez adını verdiler. Stalin, kısmen inandığından ötürü, kısmen de Buharin ile Rikov'un desteğine ihtiyacı olduğu için, opportünist birtakım hesaplarla mujikten yana olan politikayı tuttu. Ama sağ kanattaki müttefiklerini de frenledi ve Buharin'in "zenginleşiniz!" sözü gibi çok açık beyanlara itiraz etti. Dikkatli ve kurnaz bir adam olan, mantık ve doktrin inceliklerine ise pek o kadar aldırmayan Stalin fikirlerini ve sloganlarını hem sağdan hem de soldan aldı ve çoğu zaman bunları tutarsız olarak bir araya getirdi. Gücünün büyük bir kısmı da buradan geliyordu zaten. Her sorunu çok iyi bulandırıyor ve her tartışmayı iyice karıştırıyordu. Fikirlerinden herhangi birine hücum eden eleştiricilerin karşısına tam tersi başka bir sözü çıkarıyordu. Oradan buradan gelişigüzel topladığı formüller, memurların ve suya sabuna dokunmak istemiyenlerin çok işine geliyordu; bir çok namuslu, ama korkak ya da karışık kafalar bu formüllere bayılıyorlardı. Bütün "merkezci" hiziplerde olduğu gibi Stalin'cilerin de birkısmı sola, bir-

kısmı sağa yatkındı. Kalinin ile Varoşilov, Buharin ile Rikov'a yakındılar. Molotov, Andreev ve Kaganoviç ise "sol Stalinci" idiler. Kendisini destekliyenler arasında bile ayrılıklar olması Stalin'i sağdan uzak kalmak zorunda bıraktı. Yalnız bir tek konuda —tek ülkede sosyalizmin kurulması konusunda— Buharin ile tam bir dayanışma halindeydi.

Ekimin başında, Merkez Komitesi yılın sonunda toplanacak olan on dördüncü kongrenin hazırlıklarını gözden geçirdi. Komitenin üç üyesi, Zinoviyev, Kamenev, Sokolnikov ve Krupskaya komiteye ortak bir önerge sundular; parti üyelerinin bütün tartışmalı konularda serbestçe fikirlerini söylemelerini istediler. Bu çıkış Üçlerden ikisinin Stalin ile Buharin aleyhine tabana baş vurmak niyetinde olduğunu gösteriyordu.

Sokolnikov, Zinoviyev ile Kamenev'in görüşlerine katılmıyordu. Maliye Komiserliğinin son yıllarında özel teşebbüsü teşvik etmek için elinden geleni yapmıştı. Birçokları onu Sağ'ın temeli sayıyordu. Ama o da politikadaki gidişattan ve Stalin'in gittikçe güçlenmesinden kuşkulanmaya başlamıştı; tartışma açılmasını isteyen önergeye bu yüzden katılmış bulunuyordu. Krupskaya da, Zinoviyev ile Kamenev'i tamamiyle destekliyor ve Politbüro'daki görüş ayrılıklarını partinin önüne olduğu gibi sermeye onları teşvik ediyordu. Krupskaya, kocası tarafından yazılmış olan vasiyetnameye Stalin'in meydan okuyarak genel sekreterlikte kalmasını bir türlü hazmedememişti; Buharin'cilerin etkilerini gittikçe arttırmalarına da çok kızıyordu. Bu gidiş karşısında kendi düşüncelerini açıklamak istemiş, ancak Politbüro buna izin vermemişti. Krupskaya'nın söyliyeceği sözlerin parti üyeleri üzerinde elbetteki bir ağırlığı olacaktı, çünkü üyeler Krupskaya'nın, yalnızca bir eş olarak değil, sekreter ve düşünce ortağı olarak da yıllarca Lenin'in ne kadar yakınında bulunduğunu çok iyi biliyorlardı. Krupskaya şimdi de Zinoviyev'in Leninizm yorumunu desteklemek, tek ülkede sosyalizmin kuruluşu görüşü aleyhine tanıklık etmek istiyordu.

Dört üyenin açık tartışma istemeleri tüzüğe de geleneğe de uygundu. Partinin her kongresi her zaman tartışma ile başlardı. Ama Merkez Komitesi bu sefer tartışmaya izin vermedi; Zinoviyev ile Kamenev'i hükümet politikasını herkesin önünde eleştir-

mekten kaçınmaya zorladı. Böylece Üçlerin ikisi eskiden Troçki'yi düşürdükleri zor duruma kendileri düştüler. Bu durumda herkesin önünde konuşmaları, Merkez Komitesi ve Politbüro üyeleri olarak kendilerini bağlıyan "kabine dayanışması" ilkesinin bozulması demekti. Ama konuşmamaları da siyasî namuslarına ve çıkarlarına aykırı idi. Onlar susarlarken onları destekliyenlere yalnızca Buharin'ciler saldırıyor ve Stalin de onları iktidardan uzaklaştırmak için durmadan çalışıyordu. Kamenev'in Moskova komitesinde önceleri büyük bir etkisi vardı. Ama Genel Sekreter yaz aylarında Kamenev'in adamlarını sessiz sedasız yerlerinden almış, onların yerine yeni çoğunluğun adamlarını getirmişti. Leningrad'da ise Zinoviyev ve adamları hakimdiler; Stalin bunlara karşı bir süre hiç bir şey yapamazdı. Zinoviyev de Merkez Komitesi ile birlikmiş gibi görünüyordu; ama adamları rahat rahat atıp tutmaktaydılar. Hepsi de öfkeli ve heyecanlı insanlardı; hükümet politikasına karşı yaptıkları saldırıları kongreye kadar götürmeye kararlıydılar.

Ekim ve Aralık aylarında Moskova ile Leningrad arasında yoğun, acı ve zorlukla gizlenen bir çekişme vardı. Her iki başkentte de kongreye gidecek delegeler hemen seçilivermişti; Moskova, Stalin ve Buharin'in adamlarını seçmişti. Leningrad delegelerinin hepsi de Zinoviyev'in adamlarıydı. Kongreden üç gün önce Merkez Komitesi toplandığında hiç bir şeyin açık bir çatışmayı önleyemeyeceği anlaşıldı. Zinoviyev ile Kamenev resmî politika raporuna açıkça itiraz etmeye ve kendi raporlarını sunmaya karar vermişlerdi. 18 Aralıkta, kongre başladığı gün, Zinoviyev saldırıya geçti ve *Leningratskaya Pravda*'da hasımları için şunları söyledi:

Büyük büyük dünya ihtilâli lafları ediyorlar; ama Lenin'i millî sınırlar içinde kalan bir sosyalist devriminin öncüsü olarak gösteriyorlar. Kulak'a karşı savaşıyorlar; ama öteyandan "zenginleşiniz!" parolasını ortaya atıyorlar. Sosyalizm diye bağırıyorlar, ama N.E.P. Rusya'sını sosyalist bir ülke gibi gösteriyorlar. İşçi sınıfına "inanıyorlar" ama zengin köylüyü yardımlarına çağırıyorlar.

Buharin'ciler ile Zinoviyev'ciler arasındaki laf düellosu aylardanberi sürüp gidiyor, Üçler arasındaki çatışma hemen bir yıldır için için kaynıyordu. Troçki'nin harekete geçmesi için herhalde bu yeni gruplaşmayı beklediği sanılmıştı. Oysa Troçki bütün bu

süre içinde uzakta kalmış, partiyi bölen sorunlar üzerinde fikrini söylememiş ve sanki bunlardan hiç haberi yokmuş gibi davranmıştı. On üç yıl sonra Meksika'da Dewey Komisyonu önünde ifade verirken, on dördüncü kongrede Zinoviyev ile Kamenev'in Stalin'e düşman olduklarını görünce şaşırdığını itiraf edecektir: "Bu patlamayı hiç beklemiyordum. Kongre sırasında kararsız bir durumda bekledim, çünkü herşey olduğu gibi değişmişti. Benim için her şey büsbütün belirsizleşmiş bulunuyordu."

Olaydan yıllarca sonra açıklanan bu anı insana inanılır gibi gelmeyebilir; ama Troçki'nin kongre sırasında yazıp da henüz yayımlanmamış olan günce notlarına bakılacak olursa gerçekten şaşırdığı anlaşılır. Troçki, Dewey komisyonunun önünde, şaşırıp kaldığını, çünkü Politbüro üyesi olduğu halde Üçler'in kendi aralarındaki anlaşmazlığı ondan ustalıkla sakladıklarını, aralarındaki görüş ayrılıklarını kendisinin bulunmadığı zamanlarda, gerçek Politbüro sayılan gizli çevre içinde, tartıştıklarını söylemiştir. Bu açıklama, gerçek de olsa, durumu pek fazla aydınlatmıyor; çünkü her şeyden önce, sosyalizmin tek ülkede kurulup kurulmayacağı tartışması zaten herkesin önünde yapılmaktaydı. Troçki tartışmayı izlediyse sorunun önemini anlamamış olamazdı. Ama görülüyor ki anlamamış. Sonra, Zinoviyev, Kamenev, Krupskaya ve Sokolnikov açık tartışma önergelerini partinin gizli çevresinde değil, Ekimde, Merkez Komitesinin yaptığı genel bir toplantıda vermişlerdi. Böyle yapmamış olsalardı bile, sosyalizmin tek ülkede kurulup kurulamıyacağı sorunu üzerinde yapılan genel tartışmanın yeni bir çatlamaya kadar gideceğini gösteren bir çok belirtiler vardı. Troçki gibi olayları her zaman yakından izliyen, meraklı bir gözlemcinin korkunç felâketlere yol açabilecek bir gidişten haberi olmaması hâlâ şaşılacak birşeydir. Aylardan beri Leningrad'ın kopardığı gürültüye kulağını nasıl tıkamış olabilirdi?

Bu durum karşısında şöyle bir sonuca varmamız gerekiyor: Troçki'nin şaşkınlığı kendisinin bir gözleminden, sezgisinden ve çözüm yanlışından ileri geliyordu. Ayrıca, Radek, Preobrajenski, Smirnov ve daha başka dostlarının olup bitenleri gözden kaçırmış ve hiç birinin de Troçki'nin dikkatini çekmemiş olmalarına imkân yoktu. Anlaşılan Troçki'nin kafası kendi çevresine kapanmıştı. Sanki başka bir dünyada, kendi fikirlerine ve kendi içine kapalı olarak yaşıyordu. Bilim ve sanayi işlerine ve edebiyat yazıla-

rına vermişti kendini. Bu yüzden kendisini bekleyen tehlikeden bir dereceye kadar uzak bulunmaktaydı. Parti-içi çalışmalardan kaçınıyordu. Kendi üstünlüğünden emin olduğu, hasımlarından tiksindiği, onların polemik usullerinden ve dalaverelerinden iğrendiği için onların yaptıkları işlerle de ilgilendiği yoktu. Kendisine uyguladıkları disipline boyun eğmişti, ama başını yine de dik tutuyor ve onlara aldırmıyordu. Biyografisinin yazarına, Moskova'da birkaç yıl sonra anlatıldığına göre, Troçki Merkez Komitesi toplantılarına görevli olduğu için gider, bir sandalya çekip oturur, bir kitap açar —çoğu zaman bu kitap Fransızca bir roman olurmuş— konuşulanlara kulak vermez, kitabına dalarmış. Bu hikâye, uydurulmuş bile olsa, iyi uydurulmuştur, Troçki'nin havasını çok iyi veriyor: Troçki hasımlarına arkasını döner, ama onlardan hiç kopmazdı. Onların çok yakınındaydı. Onları küçük adam, dalavereci ve yalancı sayıyordu. Onlar arada sırada gerçekten de öyle idi; ama onların, aynı zamanda, büyük bir devletin başında olduklarını, söylediklerinin ve yaptıklarının muazzam tarihsel bir önem taşıdığını da hiç düşünmüyordu.

Troçki Leningrad'lıların söylediklerine kulak kabartmış olsaydı, Leningrad'lıların kendi savunduğu dâvaları savunduğunu, kendi saldırdığı politikalara saldırdığını anlamakta gecikmeyecekti. Muhalif olarak kendi bıraktığı yerden işe başlamışlardı. Onun ilkelerinden hareket ediyorlar, onun görüşlerini daha ileriye götürmeye çalışıyorlardı. Troçki, Politbüro'daki teşebbüs yoksulluğunu, büronun sanayii ihmal etmesini, özel sektöre fazla güvenmesini eleştirmişti. Leningrad'lılar da aynı şeyi yapıyorlardı. Parti hiyerarşisini, politikayı ve geleceği hep kendine - yeterlik çerçevesinin içinde görmeye sevkeden dar görüşlü milliyetçi ruhu çok iyi anlamıştı. Tek ülkede sosyalizm kuramını ilk eleştirenler de aynı "milliyetçi dar görüşlülüğe" baş kaldıran Zinoviyev ile Kamenev oluyordu. Buharin ile Stalin'in bu konudaki fikirleri başlangıçta Troçki'ye kaba, skolastik bir dogmacılık gibi görünmüş olacak ki bu fikirler üzerinde hemen hemen bir buçuk yıl hiç bir yorumda bile bulunmaya lüzum görmedi. Bu arada tek ülkede sosyalizm yeni bir Bolşevik dini olmaya başladı. Artık hayatının sonuna kadar bu dine karşı savaşacaktı. Zinoviyev ile Kamenev yeni doktrinin en ufak anlamı karşısında bile çok hassastılar. Troçki bu anlama karşı ortaya attıkları fikirlere tamamiyle katılıyordu.

Onlar bu fikirleri klasik Marxist enternasyolizmin eski deposundan almışlardı. Sonra Leningrad'dan yükselen eşitlik feryatları da Troçki'nin yüreğini sızlatmıyor değildi. Zinoviyev, Kamenev, Sokolnikov ve Krupskaya partide fikirlerin boğulmasını protesto ettikleri zaman Troçki'nin fikirlerini yansıtmış oluyorlardı. Onlar da Troçki gibi N.E.P cilerle, kulak'lar ve bürokratlar arasında kurulmuş olan korkunç ittifakın sözünü ediyorlardı; onlar da, Troçki gibi, proleter demokrasisinin yeniden canlandırılmasını istiyorlardı. Troçki, liderlerin "yozlaşmasına" karşı partiyi uyarmıştı; aynı uyarım Leningrad'lıların "Termidor" tehlikesine karşı yaptıkları çağrıda daha belirli ve daha şiddetliydi. Troçki bu fikirleri ve paraloları hemen benimseyecek ve ilerideki yıllarda kullanacaktı. Ama bu fikirlerin eski hasımları tarafından savunulduğunu gördüğü zaman, önce aylarca "kararsız bekledi"; Troçki'yi tutanlar da bekledi.

Kendisini ve arkadaşlarını şaşırtan şey Zinoviyev ile Kamenev'in her zaman parti sağ kanadında görülmeye alışılmış olmasıydı. Onların bu tutumlarını Troçki kadar kuvvetle açığa vuran olmamıştı. *Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler*'de Zinoviyev ile Kamenev'in Ekim İhtilâline karşı olduklarını hatırlatmıştı. 1923'de Zinoviyev'in, hâlâ 1917'deki kafayı taşıdığı için, Alman komünistlerinin "teslim olmasını" istediğini söylemişti. Eski Bolşeviklerin, İkinci Enternasyonal'in hiyerarşisi gibi, tutucu, bürokratik bir "cihaz" haline gelebileceğini partiye söylediği zaman hemen hemen yalnızca Zinoviyev ile Kamenev'i kasdetmişti. Bu bakımdan bu adamların Yeni Sol'un sözcüleri olarak ortaya çıkmalarını Troçki'nin kuşkuyla karşılamasına şaşmamak gerekir. Demagoji yaptıklarından şüpheleniyordu. Bu şüphesi elbetteki yersiz değildi, ama Troçki bu yüzden rollerin gerçekten değiştiğini ve ülkenin içinde bulunduğu zor durumun yarattığı fikirlerin ve gruplaşmaların bir kısmını da bu eleştirilerin teşkil ettiğini kolay kolay anlıyamadı. Zinoviyev ile Kamenev'in başka kanada geçmeleri ne kadar garip ve düşündürücüyse, eski Sol Komünistlerin lideri olan Buharin'in de Yeni Sağ'ın ideologu olması o kadar garip ve düşündürücüydü. Aslında her iki yer değiştirme de birbirini tamamlamış oluyordu: O sıralarda Bolşevik politikası o kadar hızla sağa kayıyordu ki dün sağın başında bulunanlar bu gidişin sonundan korkuyor, solda kaldıklarını görüyorlardı.

Bu işde elbetteki kişisel ihtirasların ve kıskançlıkların da büyük rolü vardı; Zinoviyev ile Kamenev Stalin'i iktidardan düşürmeye çalışıyorlardı. Ama gün geçtikçe artan izolasyonizm ve neo-Populizm seline, Buharin ile birlikte kendilerini kaptırmış olsalardı başarı şansları daha fazla olurdu. Kamenev ile Zinoviyev bunu yapacakları yerde, çatışmanın sonucunu tayin edecek olan parti adamlarının tutmadığı bir eğilime, yani Leninizmin proleter ve enternasyonalci geleneğine yapıştılar. Gerek Zinoviyev ile Kamenev'in görüşleri ve kafa yapılışları, gerekse arkadaşlarının tutumları bu çıkışlarını sınırlamış bulunuyordu. Ama ne olursa olsun, kritik zamanlarda ne kadar korkakça ya da opportunistçe davranmış olurlarsa olsunlar, her şeyden önce Lenin'in en yakın öğrencileriydiler; ancak yaradılış bakımından kendilerini yetiştiren o büyük etkiyi başkalarına geçirecek güçte değillerdi. Ötekiler Avrupa işçi sınıfına arkalarını dönebilirler, içten gelerek ya da yalan olarak mujik'i göklere çıkarabilirlerdi, ama onlar yapamazlardı bunu. Ötekiler Rusya'da kendi kendine yeter bir sosyalizm kurmak fikrini savunabilirlerdi, ama onlar için böyle bir fikir saçma ve iğrençti. Ancak bu sorunlar karşısında alınan herhangi bir tutum o sırada Bolşevizm'in çeşitli akımlarına yol veren bir kanal olup çıkıveriyordu.

Bu rol değiştirmenin başka bir yanı daha vardı: Zinoviyev ile Kamenev de, kendilerinden önce Troçki ile Lenin'in yaptığı gibi, otorite ile özgürlük, parti disiplini ile proleter demokrasisi çıkmazlarına saplanmıştılar. İktidar ile devrim rüyası arasındaki gerilimi onlar da hissetmişler, hep disiplinden yana olmuşlardı. Ama şimdi uyguladıkları mekanik ve katı disiplinden onlar da artık bıkmış usanmıştılar. Zinoviyev yıllardan beri politika sahnesinde çalım satmış, emirler vermiş, planlar ve komplolar hazırlamış, birçok insanları yükseltmiş, bir çoklarını yerlerinden atmış, devrimin ve kendisinin iktidarını durmadan arttırmıştı; kafası sanki otoriteye saplanmış ve sarhoş olmuştu. Ama şimdi acı zehiri kendisi yutunca uyanmıştı. Devrimin bir daha geri gelmiyecek olan o güzel ilkbaharına yeniden dönmek istiyordu. Nitekim eski Bolşeviklerin çoğu da aynı dönüşleri yapıyorlar, aynı şaşkınlıklardan ve uyanışlardan geçiyorlar, sonunda, farkına varmadan, yenilmelerine yardım ettikleri Troçkistlerin tutumlarına benzeyen bir tutuma

geliyorlardı. Her şey onları 1923 Muhalefetinin adamları ile el sıkışmaya zorlamaktaydı.

Troçki, kendi dâvasını Zinoviyev ile Kamenev'inki ile birleştirmek isteseydi bundan daha iyi bir fırsat bulamazdı. 1926 başına kadar Leningrad'lıların kalesine hâlâ dokunulmamıştı. Kentin yönetim mekanizması ve il Zinoviyev'in elindeydi. Kendisine bağlı birçok adamları vardı. Önemli gazeteleri elinde bulunduruyordu. Uzun ve sürekli siyasî bir mücadele için gereken bütün malzeme elindeydi. Bir kelime ile, Zinoviyev hâlâ Kuzey Komünündeki güçlü müstahkem mevkiin komutanıydı. Stalin'in Komünist Enternasyonal'de aleyhine harekete geçmesine ve oradaki etkisini azaltmaya çalışmasına rağmen Zinoviyev hâlâ Enternasyonal'in başkanıydı. Stalin ile çatışmaya girdiği sırada, Zinoviyev'in durumu, Troçki'nin Stalin ile mücadeleye giriştiği sıradaki durumundan, birçok bakımlardan, çok daha sağlamdı. Troçki elinde kişisel bir iktidar toplamaya hiç bir zaman çalışmamıştı; bu yüzden dünyayı sarsan işler yaptıktan sonra Üçler ile olan mücadelesine hemen hemen eli boş olarak başlamıştı. Bu yüzden Troçki'yi Bolşevizme yabancı bir insan olarak damgalamak Üçler için çok kolay olmuştu. Oysa Stalin ile Buharin'in, Zinoviyev'i, Kamanev'i, ve Krupskaya'yı eski bir Menşevik ilân etmelerine imkân yoktu. Şimdi kavga artık açıkça eski Bolşeviklerin iki bölümü arasındaydı. Zinoviyev'in yenilmesinden önce Troçki ile Zinoviyev arasında bir işbirliği kurulabilseydi bu cephe çok güçlü olabilirdi. Ama ne onlar ne de iki hizip buna hazır değildi. Karşılıklı kırgınlıklar ve kızgınlıklar, aralarında geçen çatışmaların ve ağır sözlerin anıları onları henüz birbirlerine yaklaştırmayacak kadar tazeydi.

Bu sırada Troçki siyasî hayatının en garip günlerini yaşadı. On dördüncü parti kongresi 18 Aralıkta toplandı ve bu kongre Troçki'nin katıldığı son parti kongresi oldu. Kongre baştan sonuna kadar büyük bir fırtına içinde geçti. Bütün tarihi boyunca parti bu kadar uzun ve bu kadar fırtınalı bir kongre görmemişti. Yeni hasımlar bütün ülkenin gözü önünde güreştiler ve birbirlerini yerden yere vurdular. Partinin ve devrimin alınyazısı bahis konusuydu. Troçki'yi bütün hayatı boyunca meşgul edecek sorunların hemen hemen hepsi deşildi. Yeni hasımların herbiri Troçki'ye gözlerini dikmişler, hangi tarafa katılacağını, neler söyleyeceğini merak ediyorlardı. Buna rağmen, Troçki kongrenin toplantı ha-

linde bulunduğu on beş günlük süre içinde ağzını açıp bir tek kelime söylemedi. Zinoviyev'in, Lenin tarafından yazılan vasiyetnameden söz ederken ve vasiyetnamede Stalin'in iktidarı kötüye kullanmak ihtimalinin ya da sosyalizme kulak'lardan ve N.E.P. cilerden ve bürokratlardan gelecek tehlikelerin belirtildiğini anlatırken bu sözler üzerine sinirleri gerilen ve kızan dinleyicilere Troçki'nin söyleyecek hiç bir lafı yoktu. Kamenev'in, partide bir istibdatın kurulmasına şiddetle karşı koyması üzerine, ustalıkla seçilmiş çoğunluğun öfkeden gözleri dönerek konuşmacıya küfürler yağdırmasını ve Stalin'i ilk olarak "Leninist Merkez Komitesinin çevresinde toplanması gereken" lider diye ilân etmesini bile kılı kıpırdamadan seyretti.

Krupskaya da kürsüye çıkıp, Lenin'e tapma politikasının aptallaştırıcı etkisinden söz ettiği, kocasının yazılarından anlamsız birtakım parçalar alarak tartışmaları çıkmaza sürükleyecekleri yerde önlerine konulan sorunları kendi görüşlerine göre ele almalarını delegelerden istediği ve sonunda da Troçki'ye karşı açılan kampanyanın nasıl bir iftira ve kovuşturma kampanyası halinde yozlaştığını anlattığı zaman da Troçki ayağa kalkıp Krupskaya'yı desteklemedi. Yirminci yüzyılın en büyük problemlerinden biri olan "tek ülkede sosyalizm" konusunda yapılan tartışmayı sanki hiç kendisini ilgilendirmiyormuş gibi dinledi. Buharin, tek ülkede sosyalizm dâvasını, eskiden Troçki tarafından ortaya atılmış olan sürekli devrim kuramını partinin reddetmesine bağladığı zaman ve sosyalizm kuruluşunun "sümüklü böcek hızı ile" gerçekleşebileceğini söylediği sırada da hiç bir itirazda ya da anlaşmazlık gösterisinde bulunmadı. Üçler, aralarındaki anlaşmazlıkların iç yüzlerini, daha çok Troçki'nin şahsı çevresinde dönerek açıklıyorlardı: Stalin, Zinoviyev ile Kamenev'in, Troçki'nin başını nasıl istediklerini ve kendisinin buna nasıl karşı koyduğunu anlattı. Zinoviyev, Komünist Gençlik Merkez Komitesinin ezici bir çoğunlukla Troçki'yi desteklemesi üzerine, bu komiteyi, Stalin ile kendisinin, tüzüğü çiğneyerek nasıl dağıttıklarını açıkladı. Her iki hizbin de konuşmacıları Troçki'ye övgüler yağdırdı ve paslar verdi. Krupskaya konuşurken dinleyiciler arasında biri bağırdı: "Lev Davidoviç, yeni arkadaşlar kazandın!" O zamana kadar en zorlu hasımlarından biri olan Laşeviç, Troçki'nin 1923 yılında büsbütün haksız olmadığını söyledi. Stalinciler ile Buharinciler de bol bol öv-

gülerde bulundular: Mikoyan, yeni muhalefete Troçki'yi örnek olarak gösterdi, Troçki'nin yenildiği zaman nasıl hiç sesini çıkarmadan parti disiplinine uyduğunu anlattı. Yaroslavski, Troçkizme hâlâ azgınca saldırdıkları için Leningradlıları suçladı. Tomski "Troçki'nin görüşlerindeki pırıl pırıl açıklığı ve davranışlarındaki tutarlığı, Zinoviyev ile Kamenev'in bulanık kafaları ve kaypak" görüşleriyle karşılaştırdı. Kalinin, bu iki adamın Troçki'yi alaşağı etmek için giriştikleri teşebbüsler karşısında her zaman üzüntü ve tiksinti duyduğunu söyledi. Zinoviyev resmî politikadan ayrılmaya hakkı olduğunu iddia edince ve hiç bir muhalife bu kadar kabaca saldırılmadığını söyleyince Stalinciler ile Buharinciler kendisinin bir ara Troçki'ye yaptıklarını gülerek hatırlattılar. Sonra bütün bu görüşmeleri parlak bir nutukla bağlıyan Zinoviyev kongreden geçmişin unutulmasını, partinin lider kadrosunda, Bolşevikleri çevresinde toplayacak ve birleştirecek bir reform yapılmasını istedi. Bunun üzerine bütün gözler Troçki'ye çevrildi: parlak sözleriyle herkesi büyüleyen bu büyük adamın söyleyecek hiç bir lafı yok muydu? Troçki'nin dudakları kenetlenmişti. Andreev aykırı görüşte olanlarla daha etkili bir mücadele yapabilmek için —yani yeni Muhalefetin belkemiğini kırabilmek için— Merkez Komitesine yeni yetkiler verilmesini istediği zaman bile hiç sesini çıkarmadı. Teklif büyük bir çoğunlukla reddedildi; ama kongre kapanmadan önce, Leningradlıların kongrede alınan kararlara karşı büyük gösteriler hazırladığını bildiren raporlar geldi ve bu haber büyük bir öfke ve gürültü ile karşılandı: Leningradlılar kendi kalelerinin içinde dövüşmeğe hazırlanıyorlardı. Ve Troçki'nin ağzından kongrenin sonuna kadar bir tek kelime bile çıkmadı (*).

(*) Tartışma sırasında yalnızca bir tek kelime söyledi. Zinoviyev, Troçki'ye karşı yapılan suçlamalardan sonra kendisini Politbüro'ya yeniden seçmenin saçma olacağını düşündüğü için kendisinin Politbüro'dan atılmasını bir yıl önce istediğini söylediğinde Troçki şöyle bağırdı: "Doğru!"

Ruth Fischer kongre sırasında Moskova'da bulunuyordu. Kendisi kongreye alınmamıştı, ama Stalin'in emrinde çalışan, "G.P.U. delegelerinden" Bogrebinski kendisine her gün kongrede geçenleri bildiriyordu. Ruth Fischer şöyle yazıyor: "Bogrebinski özellikle Troçki ile meşguldü... Her iki gurup da kendisinden korkuyordu... ve her iki gurup da Troçki'yi kazanmaya çalışıyordu; Troçki'nin tutumu taşradan gelen kararsız

Troçki'nin özel yazıları o sırada aklından neler geçirdiğini bize biraz gösteriyor. 22 Aralık tarihinde, yani kongrenin dördüncü gününde yazdığı bir notta, Leningradlıların, Troçki'nin izinden gittiği şeklinde bazı kimseler tarafından ortaya atılan görüşlerde "bir gerçek zerresi" —daha fazlası değil— bulunduğunu söylüyor: 1923'de Troçkizmin köylüye düşman olduğu konusunda koparılan yaygara yeni bir popülizm'e yol açmıştı ve Leningradlılar şimdi moda olan bu akıma karşı harekete geçmiş bulunuyorlardı. Önceleri Troçkizm'e karşı açılan kampanyanın başında gelmiş oldukları halde şimdi bu şekilde davranmaları yine de normaldi. Kongrenin Zinoviyev grubuna karşı gösterdiği büyük düşmanlık aslında köyün kente karşı düşmanlığını yansıtıyordu. Bu görüşün Troçki'yi Leningradlılarla hemen ortaklık gurmaya götüreceği sanılabilirdi. Ama sorunlar ve bölünmeler henüz kendi çözümünde göründüğü kadar açık gelmiyordu ona; birtakım umutlar kendisini beklemeye zorluyordu.

Bolşeviklerin en ılımlılarından sayılan Sokolnikov'un neden Buharin'i bırakıp Leningradlılarla birlik olduğunu anlayamıyordu. Bölünmenin Moskova ile Leningrad arasında olması kendisini şaşırtmıştı. Yazdığı notta, iki kent arasında zorla yaratılan ayrılık daha derin bir çatışmayı gizlemekte, diyor. İki başkent örgütünün birbirlerine yaklaşacakları ve mujik'i tutan sağa karşı proleter-sosyalist unsurların dâvalarını birlikte savunacaklarını ummaktadır. Bütün "gerçek Bolşeviklerin" bürokrasiye karşı ayaklanacaklarını sanmaktadır; başka hiçbir şey Moskova parti örgütünü Stalin'in kalesi olmaktan kurtaramaz, diyor. Durum hâlâ kararsızdır. Siyaset alanında toprak kaymasına benzer birşey vardır: Üçler arasındaki uçurum bunun yalnızca bir başlangıcıdır. Böyle bir kayma partiyi sarsacak ve kuvvetlerin daha geniş ve daha önemli bir şekilde son bir guruplaşmasına yol açacaktır. O zaman bölünmenin sınırları daha kesinleşecek ve bölünmeler köyle kent, işçi

delegeler üzerinde etkili olabilirdi. Bogrebinski'nin anlattığına göre, Troçki çok iyi ya da çok kötü görünüyor, şu ya da bu kimseyle konuşuyordu. 'Troçki'yi bugün koridorda gördüm. Birkaç delegeyle konuşuyordu, konuştuklarını pek işitemedim. Önemli konulardan söz etmiyordu. İma yoluyla da olsa Muhalefeti desteklemiyordu. Çok şaşılacak şey. Bu Leningradlılar iyice bir tokat yiyecekler.'" R. Fischer, **Stalin and German Communism,** s. 494.

ile köylü, sosyalizm ile mülkiyet arasındaki ana çelişkilere karşılık olacaktır (tekabül edecektir). Bu arada, Leningrad muhalefetinin "gürültücü patırtıcı, bayağı ve haklı olarak itibardan düşmüş" liderlerine bel bağlamak niyetinde değildir. Zinoviyev ile Kamenev'in duruma üzüldüklerini gördüğü zaman not defterine *Schadenfreude* (oh olsun!) diye yazmış; yani ne ekersen onu biçersin demek istemektedir sanki.

Ama daha uzun bir süre *Schadenfreude* demekle yetinemezdi; yaradılışına uymazdı bu. Ne olursa olsun yenilenin yardımına koşmalıydı. Kongrenin üzerinden uzun bir zaman geçmeden Merkez Komitesi Leningrad'ı yola getirmek için alınacak tedbirleri düşünmek üzere toplandı. Stalin önce *Leningradskaya Pravda* gazetesi yazı kadrosunun dağıtılmasını, bu gazetenin hükümet politikası sözcüsü haline getirilmesini teklif etti. Sonra, Zinoviyev görevinden alınacak onun yerine Kuzey Komünü'nün başına Kirov getirilecekti. Leningradlılara iyi bir tokat atılacaktı. İşte bu noktada Troçki artık susamadı: İntikam alınmasına karşı idi. Zinoviyev ve Kamenev ile bir ittifak kurmayı düşünmüyordu, ama onları koruyunca, el altından kendisini yatıştırmaya çalışan Stalin'e karşı hemen cephe almak zorunda kalmıştı.

Toplantıda garip bir sahne oldu: Buharin, Stalin'in teklif ettiği politikayı savundu. Kamenev buna itiraz etti ve Troçkistlere karşı şiddetli tedbirler alınmasına her zaman itiraz etmiş olan Buharin'in şimdi şiddet hareketlerini tutmasının garip olduğunu söyledi. Troçki bağırdı: "Ama bu sefer tokadı atmak istiyor". Buharin de birdenbire yakalanmış gibi bağırdı: "Siz tokat atmak istediğimi sanıyorsunuz, ama bu tokat beni tepeden tırnağa kadar tirtir titretiyor." Bu bunalım çığlığı Buharin'in nasıl bir art-düşünce ile Stalin'i desteklediğini birdenbire gösterdi. Troçki'nin "uzun bir aradan sonra" Buharin ile yeniden kurduğu "özel ilişkilerin" başlangıcı işte bu olaydır. Aralarındaki görüşmeler oldukça dost bir hava içinde geçti, ama siyasî bakımdan hiç bir meyva vermedi ve kısa sürdü. Bunun izi aralarında geçen yazışmalarda görülüyor. Buharin "tepeden tırnağa kadar titrediği" halde, Troçki'nin Zinoviyev'e yardım etmemesi için bütün gücü ile çalıştı. Bu dâvada parti özgürlüğünün bahiskonusu olmadığına, hiç bir muhalefete göz yummayan Zinoviyev'in parti-içi demokrasiyi savunamıyacağına Troçki'yi inandırmak için elinden geleni yaptı. Troçki, Buha-

rin'in haklı olduğunu inkâr etmiyordu, ama Stalin'in de onlardan iyi olmadığı kanısındaydı; bütün kötülük hem Stalin'in hem de Zinoviyev'in zorla uyguladığı sıkı disiplinde ve oybirliği prensibindeydi. Bu yüzden partinin Moskova ve Leningrad gibi iki büyük örgütü kongdenin arifesinde kendi kararlarını "yüzde yüz oybirliği ile uygulamak" zorunda bırakılmıştı. Troçki Leningradlıları savunmuyordu; ama yanlış bir disiplin anlayışına karşı gelmemek de elinde değildi; bu yüzden Buharin'e kaşvurmuş ve "dürüst bir parti-içi rejiminin" kurulması için kendisi ile işbirliği yapmasını istemişti. Buharin ise daha fazla özgürlük istenirse eldekinin de kaybedilmesinden korkuyordu; partinin içinde demokrasi isteyenlerin aslında demokrasinin en büyük düşmanları olduğunu" partide hâlâ özgürlük diye bir şey kalmışsa bu özgürlüğün ancak ondan yararlanmamakla kurtarılabileceğini söylüyordu.

Bu romantik "gizli" görüşmeler devam ettiği sırada Stalin, Troçki'yi Zinoviyev ile Kamenev'e karşı kullanamayacağını artık anladı. İki muhalefetin birleşmesi gerektiğini belki de Troçki'den önce o anlamıştı. Bu bakımdan Troçki'ye karşı yeni bir kampanya açılmasını istedi. Troçki işçi sınıfının bulunduğu bölgelerde yapılan komünist toplantılarında konuşturulmayacaktı. Partinin Moskova örgütünün başına Kamenev'in yerine getirilen Uglanov bunu anladı. Hangi şartlar altında olursa olsun Troçki'nin hücrelere girmesi yasaklandı. Bunun üzerine Troçki yalnız bilim adamlarının ve aydınların bulunduğu toplantılarda konuşmak zorunda kalınca, proleter hücrelerinde bulunan üyelere, Troçki'nin işçilerle görüşeceği yerde burjuvalarla konuşmayı tercih ettiği söylendi. Resmî propagandacılar Troçkistlerle Zinoviyevciler arasında artık herhangi bir ayırım gözetmiyorlar, tabandakileri her ikisine karşı kışkırtıyorlar ve her iki hizbin başında da musevilerin bulunmasının bir rastlantı olmadığını ima ediyorlardı, yani, bu çatışma yerli ve gerçek Rus sosyalizmi ile bu sosyalizmi saptırmak isteyen yabancılar arasında bir mücadeledir demek istiyorlardı.

Troçki, Buharin'e yazdığı 4 Mart tarihli başka bir mektupta karşılaştığı yeni tatsız durumları ve işlemleri anlatıyor: Propagandacıların el altından yaptıkları yahudi-düşmanlığı üzerinde, hiç istemediği halde, duruyor, Buharin'i harekete geçirmek için şunları yazıyor: "Bizim gibi iki Politbüro üyesini birbirine bağlayan bağlar, gerçekleri hâlâ soğukkanlılıkla ve namusumuzla aramamız

ve anlamamız için yeterlidir; *partimizde,* MOSKOVA'DA, İŞÇİ HÜCRELERİ'nde, hiç bir cezaya çarptırılmadan rahatça musevi-aleyhtarı propaganda yapıldığı doğru mudur? Böyle bir şey olabilir mi?" On beş gün sonra Politbüronun yaptığı bir toplantıda aynı üzücü soruyu ortaya attı. Politbüro üyeleri omuzlarını silktiler, hiç bir şey bilmediklerini söylediler ya da gülüp geçtiler. Buharin heyecandan kıpkırmızı oldu; ama arkadaşlarının ve müttefiklerinin aleyhine dönemezdi. Bu aşamada Troçki ile kurduğu "özel ilişki", ne olursa olsun, artık sona ermiştir.

Propagandacıların Yahudi düşmanlığı yapmaya başlaması bir rastlantı değildi. Emir Uglanov'dan gelmişti; Uglanov da parolayı Stalin'den almıştı. Stalin dâvada kullanılacak parolalar üzerinde çok titizlikle duran bir adamdı. Stalin'in, bir ya da iki yıl öncesine kadar hiç bir zaman kullanmıyacağı birtakım araçlar vardı ve Yahudi-düşmanlığı saplantısı bunlardan biriydi. Bu düşmanlığı ancak Çarlık zamanının en kötü gericileri kullanabilirdi; parti ve Eski Bolşevikler, 1923-24 yıllarında bile, böyle bir saplantıyı kullanmayı düşünmedikten başka, bu çeşit düşmanlıklara karşı koyacak kuvvetli bir enternasyonalizm ruhuna da sahiptiler. Ama durum artık değişiyordu. Yeni Sağ belirsiz bir şekilde millî duygulara baş vurmaktaydı. Bütün bu dalgalanmalar olduğu sırada siyasî ortam o kadar değişti ki komünistler bile kendi aralarında Yahudi-düşmanlığını imâ edenlere kızmamaya başladılar. "Yabancılara" karşı beslenen güvensizlik, eninde sonunda, Rus kendinibeğenmişliğinin bir yansımasıydı ve tek ülkede sosyalizm ilkesi de bunun ideolojik alandaki bir soyutlaması...

Muhalefette, Museviler de vardı, Musevi olmayan aydınlar ve işçiler de; ama Museviler göze batacak kadar çoktular. Troçki, Zinoviyev, Kamenev, Sokolnikov, Radek hep Musevi idiler (*). (Oysa Stalin'ciler arasında çok az Musevi vardı; Buharin'ciler arasın-

(*) 1918 de Ukrayna Alman işgalinde ve Skoropadski'nin yönetimindeyken Odesa hahamı Troçki ile Zinoviyev'i aforoz etmişti. (Zinoviyev, **Soçinenya,** cilt XVI, s. 224.) Beyazlar da Troçki'nin Museviliğinden çok yararlanmışlar ve Lenin'in de Musevi olduğunu iddia etmişlerdi. Bunun garip yankıları Sovyet folklorunda ve bin dokuzyüz yirmilerin hikâyelerinde görülür. Seyfulina'nın yazdığı hikâyelerin birinde mujik şöyle der: "Troçki bizlerden, Rus ve Bolşevik. Lenin ise Yahudi ve Komünist."

da ise daha azdı.) Museviler, Rus toplumu ile iyice "kaynaşmış" ve Ruslaşmıştılar; Musa dinine olduğu kadar herhangi başka bir dine ve Sionizm'e de karşıydılar; buna rağmen "Yahudilikle" damgalanıyorlar, kentlerdeki yaşayış tarzının modernliğini, ileriliğini, tedirginliğini ve tek yanlılığını temsil ediyorlardı. Bunların mujik'e düşman oldukları iddiası yanlıştı ve Buharin'in değil, Stalin'in ağzı ile yapılan böyle bir suçlama tamamiyle zoraki idi. Ama Musevi asıldan gelen Bolşevikler Rus köylülerinin ilkelliğini ve barbarlığını aşırı derecede yüceltmek ve Rus köylü arabasını "sümüklü böcek" hızıyla çekmek niyetinde değillerdi. Bir anlamda "köksüz kozmopolit" insanlardı. Stalin, yaşlılığında, bunlara bütün öfkesi ile açıkca cephe alacaktı. Tek ülkede sosyalizmin kurulması ülküsü onlara uygun düşmüyordu. Spinoza ya da Marx Heine ya da Freud, Rosa Luxemburg ya da Troçki'nin etkisi ile çeşitli dinlerin ve millî kültürlerin sınırlarına varan ilerici ya da devrimci bir Musevi, genel olarak, kafasında din ve milliyet sınırlarını da aşar, kendisini evrensel bir insanlık görüşüne kaptırırdı. Bu bakımdan, din taassubunun ya da millî heyecanların artması karşısında çok hassastı. Spinoza ile Marx, Heine ile Freud, Rosa Luxemburg ile Troçki hep toplum dışına atılmışlar, sürülmüşler moral ya da fizik ölüme mahkum edilmişlerdi; hepsinin de eserleri aforoz edilmişti.

1926 yılının ilk haftalarında Leningrad muhalefetinin gücü kırıldı (*). Leningradlılar Stalin'in verdiği emirlere boyun eğmek-

(*) On dördüncü kongreden sonra Buharinciler ile Stalincilerin Merkez Komitesindeki çoğunluğu arttı. Yeni Politbüro'da yedi yerine dokuz üye bulunuyordu: Stalin, Troçki, Zinoviyev, Buharin, Rikov, Tomski, Kalinin, Molotov ve Voroşilov. Kalinin ile Voroşilov sağ ile merkez arasında bocaladıkları için, Stalin'in hizbi sayıca Buharin'in hizbinden güçsüzdü. Kamenev o sırada Politbüro'nun yalnızca yedek bir üyesiydi. Öteki yedek üyeler şunlardı: Uglanov, Rudzutak, Dzerjinski ve Petrovski.

Babel'in "Toz" adlı kısa hikâyesinde bir köylü kadını bir Kızıl Ordulu ya şöyle der: "Siz Rusya ile uğraşmayın; Lenin ve Troçki gibi Yahudilerden kurtarın bizi yeter." Kızıl Ordulu şöyle cevap verir: "Şimdi bizim Yahudilerle işimiz yok, muzır yurttaş. Yahudilerin bu işte yeri yok. Lenin için bir şey demem ama, Troçki Tambov Valisinin zavallı bir çocuğudur ve işçi sınıfı saflarına geçmiştir... Lenin de Troçki de bizi özgürlüğe kavuşturmak için deliler gibi çalışıyorlar..."

ten başka bir şey yapamıyacaklarını anlamıştılar. Bu emirlere karşı gelmek, Stalin'i tutan Merkez Komitesine ve bu Komiteyi seçen kongrenin meşruluğuna meydan okumak demekti. Merkez Komitesinde hâlâ üye bulunan Zinoviyev ile Kamenev ise, tıpkı Troçki gibi, böyle bir işe girişmek niyetinde değillerdi. Stalin'in kongre seçimlerine hile karıştırdığını ve Merkez Komitesinin partiyi değil, parti mekanizmasını temsil ettiğini açıkça söylemişlerdi. Ama bunları söylemek başka, kongrenin ve Merkez Komitesinin aldığı kararların geçersiz olduğunu ilân etmek ve bunlara karşı başkaldırmak ise başka bir şeydi. Özellikle Zinoviyev ve Kamenev için son kongrenin meşruluğundan şüphe etmek tehlikeli bir teşebbüs olurdu; çünkü Stalin'in, on dördüncü kongrede çevirdiği dolapları onlar da on üçüncü kongrede Stalin ile birlikte çevirmemişler miydi? Leningradlılar Merkez Komitesinin yetkisine başkaldırsalardı, fiilen ayrı bir parti kurmuş olacaklar ve Rusya'daki resmî komünist partisinin rakibi kesileceklerdi. Bunu yapmaları elbetteki düşünülemezdi. Hepsi de tek parti sistemini kaçınılmaz bir şart olarak kabul etmişlerdi. Hiç kimse bu ilkeyi Zinoviyev kadar büyük bir hevesle savunmamış ve bu ilkeden onun kadar derin ve saçma sonuçlar çıkarmamıştı. Leningrad'ın Moskova'ya kafa tutması hemen hemen bir iç savaşın ilân edilmesi gibi bir şey olurdu.

Bu bakımdan Kirov, Stalin'in temsilcisi olarak, bütün yetkiye sahip bir şekilde, Kuzey Komününün başına geçmek üzere Leningrad'a gelince Zinoviyev için teslim olmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı. Partinin bütün mahallî kolları, yazı işleri büroları, çeşitli örgütleri ile muhalefetin o güne kadar güçlendiği bütün kaynaklar hemen iki hafta içinde Stalin ile Kirov'un tayin ettiği adamların eline geçti. Leningrad silâhlı kuvvetleri Zinoviyev'e bağlı iki adamın elinde bulunuyordu: Bunlardan biri garnizonun siyasî komiseri Laşeviç, öteki de G.P.U.'nun başkanı Bakaev'di. Her ikisi de yerlerini yenilerine teslim etmiştiler. Yalnız Laşeviç, Savunma Komiseri Yardımcısı olduğu için, merkezdeki hükümet üyeliği görevini muhafaza etmişti. Bu değişikliği moral bir bozgun izledi. Liderler güçlü kaldıkları sürece Leningrad'lıların kendilerini destekleyeceklerini sanmışlardı. Oysa büyük proleter kentinin liderlere aldırdığı yoktu. Onları kendi alınyazılariyle başbaşa bırakmışlardı. Liderleri ilk bırakanlar, Bolşevizmin eski kalelerin-

den Viborg işçileri oldu. Zinoviyev yıllardanberi bu işçilere yapmadığını bırakmamış, onları hor kullanmıştı; bu bakımdan Zinoviyev'in işçiler adına yaptığı son çıkış ve eşitlik çağrısı onları hiç ilgilendirmedi. Onlar da bu çıkışları ve çağrıları yıllardanberi yapıyorlardı ama hiç dinleyen olmuyordu. Şimdi artık çok geç idi. Basit insanlar büyükler arasındaki buhranı bir kuru gürültü sayıyorlar ve kendilerini ilgilendirmediğini düşünüyorlardı. Duruma daha az şüphe ile bakan ve muhalefete sempati duyanlar bile düşüncelerini kendilerine saklamaktaydılar; işsizlik artmıştı; hükümete "bağlı olmamak" bir insanın işine ve aç kalmasına malolabilirdi. Bu yüzden Leningrad muhalefetinin aktif üyeleri birkaç yüz eski devrimciden öteye geçemedi; bunlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlı küçük birer gruptular; ülkülerine ve liderlerine bağlı bulunuyorlardı ve kapıların yüzlerine kapanmakta olduğunu ancak yavaş yavaş anladılar.

Stalin'in Leningradlıları kolaylıkla ve çarçabuk ezmesi Troçki'nin on dördüncü kongre günlerinde boş umutlar beslemiş olduğunu gösterdi. Ortada yeni bir gruplaşma belirtisi yoktu. Komünist işçiler bürokratlar karşısında, öyle umduğu gibi birleşmiş değillerdi. Leningradlıların mücadelesi Moskova'daki hücrelerde herhangi bir hareket, en ufak bir çalkantı bile yaratmamıştı. Parti mekanizması bütün verimliliği ile çalışıyor, herhangi bir direnmeyi olduğu yerde bastırıyor ya da herhangi bir direnmeyi daha ortaya çıkmadan eziyordu. Bu da direnmenin ne kadar güçsüz olduğunu gösteriyordu. İşçi sınıfı birkaç yıl önce olduğu gibi dağınık ve bölünmüş değildi, ama siyasî bilinçten, heyecandan ve ortaya çıkma yeteneğinden yoksundu. Buna rağmen, Troçki, Moskova ile Leningrad'ın ortak dâvayı ele alacağını umarken, işçi sınıfında yeni bir siyasî uyanışın başladığı kanısına varmış bulunuyordu. Zinoviyev ile Kamenev de aynı şeyi ummuşlardı: on dördüncü kongrede proleter demokrasisine dönülmesini istemişler, işçi sınıfının 1920'lerde olduğu gibi dağınık ve morali bozuk olmadığını, parti liderlerinin işçi sınıfının siyasî içgüdüsüne ve yargısına artık güvenebileceklerini söylemişlerdi. Buharin, bunun üzerine, Zinoviyev ile Kamenev'in aldandıkları cevabını vermişti; işçi sınıfı köyden yeni gelen genç ve cahil işçilerle sayıca artmıştı, ama siyasî bakımdan henüz olgun sayılmazdı ve proleter demokrasisine dönülmesinin zamanı da daha gelmemişti. Leningrad muhalefetinin havada kal-

ması Buharin'in gerçeği Zinoviyev ve Kamenev'den daha iyi bildiğini gösteriyordu. İşçi sınıfı gevşek ve umursamaz bir durumdaydı. Ama bunun nedeni bu sınıfın olgun olmayışından çok Buharin'in haklı göstermeye çalıştığı bürokratik korkutma idi. İşin doğrusu ne olursa olsun, Troçki'nin o sırada beklemekle hiç bir şey kazanılmayacağını anlamış olması gerekirdi. Buna rağmen, kongrenin üzerinden üç ay geçtiği halde Troçkistlerle Zinoviyevciler birbirlerine bir adım bile yaklaşmadılar. Troçki, Zinoviyev ve Kamenev ile 1923'denberi konuşmuyordu; hâlâ da birbirlerine bir tek kelime söylememişlerdi.

1926 Nisanında buzlar kırıldı. Rikov Merkez Komitesinin bir toplantısında ekonomi konusunda bir rapor sundu. Kamenev, raporda değişiklik yapılmasını, komitenin "köylüler arasında sosyal farklılaşmanın keskinleştiğini" bildirmesini ve kapitalist çiftçiliğin daha fazla artmasının önlenmesini istedi. Troçki başka bir değişiklik önergesi verdi: Kamenev'in köy konusundaki değerlendirmesine katıldığını, ancak sanayideki yavaş gelişme yüzünden hükümetin köylüler üzerinde esaslı bir etki yaratamadığını bildirdi. Eskiden Çalışma ve Savunma Kurulu başkanlığında bulunmuş olan Kamenev, Troçki'nin eleştirdiği sanayi politikasından az çok sorumluydu. Bu yüzden Troçki'nin sözlerine birkaç iğneli cevap verdi. Merkez Komitesi Troçki'nin önergesini reddetti. Anlaşıldığına göre, Kamenev ile Zinoviyev oylamaya katılmadılar. Sonradan Kamenev'in önergesi oylamaya konulduğu zaman Troçki önergeyi destekledi. Dönüm noktası bu oldu. Oturum devam ettiği sürece birbirlerine daha da yaklaştıklarını anladılar. Hiç eğilmeden, dimdik birbirlerine yaklaşıyorlardı. Oturumun sonunda fiilen birbirlerinin siyaset ortakları olduklarını gördüler.

Üç adam yıllardan beri ilk defa özel olarak buluşup görüştüler. Buluşma garip bir hava içinde geçti: Yürek paralayıcı acı itiraflar, pişmanlıklar, rahatlamalar, kuşkular, kötü haberler ve sonunda güzel projeler. Zinoviyev ile Kamenev geçmişte geçenleri olduğu gibi ortaya sermek istiyorlardı: Troçki'yi Leninizmin en büyük düşmanı diye göstermekle büyük bir hatâ işlemişlerdi. Ne kadar kör olduklarını şimdi anlıyorlardı. Bu suçlamaların, kendisini liderlikten atmak için bizzat kendileri tarafından hazırlandığını kabul ediyorlardı. Ama, o da onlara saldırmakla, 1917 de

Lenin'le aralarındaki çatışmayı ortaya atmakla ve Stalin'den çok onları gözden düşürmeye çalışmakla büyük bir hata işlememiş miydi? Bizzat kendilerinin ördükleri o pis entrika ağından kendilerini kurtardıkları, artık ciddî ve namuslu bir politika düşünce ve eylemine döndükleri için çok memnundular.

Çeşitli entrika olaylarını anlatırlarken, Troçki'nin ufak bir sabırsızlanması karşısında hemen Stalin'in taklidini yapıyor, Stalin ile alay ediyorlardı; sonra da Stalin'le birlikte çalıştıkları günleri hatırladıkça bir kâbus görmüş gibi oluyorlardı. Stalin'in sinsi, kötü kalpli ve hain bir adam olduğunu söylüyorlardı. Her ikisi de birer mektup yazmışlar, emin bir yere saklamıştılar; birdenbire ve ortada hiç bir sebep yokken öldürülecek olurlarsa bütün dünya bu işi Stalin'in yaptığını bilecekti; Troçki'ye de aynı şeyi yapmasını söylediler. Stalin'in 1923-4 de Troçki'yi öldürmemesinin nedeni genç ve ateşli bir Troçkistin intikam almasından korkmasıydı.

Zinoviyev ile Kamenev elbetteki Stalin'i kötüleyecekler ve onu nasıl frenlediklerini söyleyeceklerdi. Bu bakımdan Troçki bunların yaptıkları açıklamaları o zaman pek ciddiye almadı. Ancak yıllarca sonra, Büyük Temizlik yapıldığı sırada, söylediklerinin doğru olduğunu anladı. Üçüncü Enternasyonalin Marksist formüllerle dolu ideolojik tartışmalarının geçtiği Kremlin sarayının, eski Çarlık günlerinde olduğu gibi, yine kanlı entrikalara sahne olduğunu düşünmek gerçekten zordu. Çarların eski kalesi kötü ruhunu Lenin'in yetiştirdiği insanlara da mı bulaştırmıştı? Zinoviyev ile Kamenev'e göre Stalin fikir tartışmalariyle ilgili değildi; bütün düşündüğü şey iktidardı. Ama bütün bu anlattıkları doğru ise, neden bu kadar uzun zaman kendisiyle ortaklık etmişlerdi; bunu bir türlü açıklayamıyorlardı.

İki adam bu korkunç ve korkutucu hikâyelerden, karanlık sözlerden sonra gelecek için düşündükleri planlara geçtiler: Büyük umutları vardı. Herşeyin bir anda değişebileceğinden hâlâ emindiler. Bolşevikler arasında heyecan yaratmak ve partiyi yeniden eski yoluna sokmak için üçünün de, hep birlikte, yeniden uzlaşmış ve birleşmiş olarak halkın önüne çıkmaları yeterdi. Çok kötümser bir havadan bu kadar sevinçli bir saflığa, bu kadar kolaylıkla geçildiği pek az görülmüştür.

İyimserlikleri nereden geliyordu? Daha birkaç kafta önceye kadar iktidarda idiler. Zinoviyev, Leningrad dukalığından ayrılalı

daha bir iki hafta olmuştu. Hâlâ Komünist Enternasyonal'in Başkanı idi. Yuvarlanışları o kadar çabuk ve âni olmuştu ki bunun gerçekliğine bir türlü inanamamışlardı. Partinin ve devletin muazzam çarklarını bir baş işaretiyle harekete geçirtmeye alışmışlardı. Halkın alkışları hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Ama bunlar aslında sahte alkışlardı; halkın içinden gelmiyor, parti mekanizması bu alkışları zorla yaratıyordu. Şimdi, çevrelerini birdenbire bir sessizlik sarmıştı. Bu durum onlar için sanki bir serap, bir yanlış anlama ya da geçici bir olaydı. Bu olay Stalin ile aralarında anlaşmazlık yüzünden çıkmıştı. Oysa Stalin'i partinin başına getiren onlardı, daha doğrusu, onlar öyle sanıyorlardı. Stalin kimdi? Kaba saba, yarı okumuş, beceriksiz, aksi bir adam. Troçki'ye karşı oynadıkları oyunda işlerine yarayacağını düşündükleri için onu düşmekten kaç kere kurtarmışlardı. Stalin'in, insan olarak, lider ve Bolşevik olarak, Troçki'nin tırnağı bile olamıyacağından bir an bile şüphe etmemişlerdi. Şimdi de Troçki ile dâvalarını birleştirdiklerine göre, Stalin'i bir kenara atmaktan ve partiyi yeniden kendi ortak liderliklerinin yönetimine almaktan daha kolay bir şey olamazdı (*).

Troçki başını salladı. İyimserliklerine katılmıyordu. Yenilginin ne demek olduğunu onlardan çok daha iyi biliyordu. Parti mekanizması kendisine karşı harekete geçirildiği ve yalnız başına kaldığı zaman bu mekanizmanın bütün ağırlığını kendi üzerinde duymuştu. Partiyi bozan işleri, 1922'denberi ister istemez seyirci kaldığı "bürokratik yozlaşmayı" çok daha derinden görüyordu. Parti mekanizmasının ardında eski Rusya Ana'nın sonsuz barbarlığının bulunduğunu ve bu barbarlığın kolay kolay yokedilemiyeceğini onlardan çok daha iyi biliyordu. Yeni müttefiklerinin de

(*) Ruth Fischer, Zinoviyev'in kendisiyle yaptığı "üzgün, ve biraz da korkakça" bir görüşme sırasında Troçki ile nasıl ittifak yaptığını anlatmıştır. "Bu bir iktidar savaşıdır, dedi. Troçki'ye ihtiyacımız olmasının nedeni, yalnızca onun zekâsı ve geniş desteği olmadan iktidara gelemiyeceğimiz değil, aynı zamanda iktidara geçtikten sonra da Rusya'yı ve Enternasyonal'i yeniden sosyalist yola sokacak kuvvetli bir ele ihtiyacımız olmasındandı. Stalin bize yalnız bildirilerle değil, kuvvetle de karşı koyuyordu, bu bakımdan kendisine bildirilerle değil ancak daha büyük bir kuvvetle karşı koyabilirdik. Laşeviç bizimle birlikti ve Troçki ile birleşecek olursak kazanacaktık." R. Fischer, adı geçen kitap, s. 547-8.

kaypak ve zavallı adamlar olduklarının farkındaydı. Aralarında geçenleri unutmasına imkân yoktu. Ama affının da sınırı yoktu: Troçki ikisinin sinirlerini de uzun ve çetin bir mücadeleye hazırlamaya çalıştı.

Kendisi de pek umutsuz değildi. Aralarındaki anlaşmanın partiyi harekete getireceğine o da inanıyordu. Zinoviyev ile Kamenev, Troçki'nin parti bürokrasisine karşı yaptığı uyarmada tamamiyle haklı olduğunu halkın önünde bizzat kabul etmeyi kendileri istediler. Buna karşılık, o da bütün saldırısını Stalin üzerinde toplayacak, Zinoviyev ile Kamenev'i bürokrasinin liderleri olarak suçlamakla hataya düştüğünü söyliyecekti. İki muhalefetin birleşmesi sonucunda muhalefete bağlı olanların yalnız bir araya gelmekle kalmıyacağını, aynı zamanda artacağını da umuyordu. Eski Bolşevikler, eninde sonunda, Zinoviyev ile Kamenev'i destekliyeceklerdi. Lenin'in dul eşi onları tutuyordu. Leningrad muhalifleri arasında, Troçki'nin çevresinde bulunanlar kadar olmasa bile, yine de önemli kişiler vardı. Örneğin, Laşeviç, hâlâ Savunma Komiseri Yardımcısıydı. Smilga iç savaşın en başarılı siyasî komiserlerindendi. Ünlü iktisatçı Sokolnikov, Bakaev, Evdokimov ve daha birçok tanınmış kimseler vardı. Bunlar Preobrajenski, Radek, Rakovski, Antonov-Ovseenko, Smirnov, Muralov, Krestinski, Serebriakov, ve Yoffe ile birleştikleri taktirde ortak muhalefet yetenek ve prestij bakımından Stalin ve Buharin hizbinden çok daha güçlü olacaktı. Ve, herşeye rağmen, işçi sınıfı içinde, geç de olsa, siyasî bir canlanma başlayacak ve muhalefeti pupa yelken götürecekti.

Yeni ortakların ayrıntılı planlar hazırlayacak ya da anlaştıkları noktaları açıkça tanımlayacak vakitleri yoktu. Özel görüşmelerinden bir iki gün sonra Troçki tedavi edilmek üzere Rusya'dan ayrıldı. Son yıllarda yakalanmış olduğu berbat hastalık yüzünden ateşi sık sık yükseliyor, mücadelenin en kritik zamanlarında halsiz kalıyor ve Kafkaslar'da aylarca oturmaya mecbur oluyordu. (1924 ve 1925 kışlarını ve baharın ilk aylarını orada geçirmişti.) Rus doktorları hastalığına bir teşhis koyamadılar, Alman uzmanlarına görünmesini söylediler. Politbüro yurt-dışına çıkmasına itiraz etmedi, ama bu seyahat yüzünden başına herhangi bir şey gelirse bundan sorumlu olmayacağını bildirdi. Nisanın ortasında yanına karısını ve bir kaç muhafız alarak Berlin'e gitti. Sakalını kestiği için tanınmıyordu. Kuzmiyenko adında Ukraynalı bir eğitimci olduğu-

nu söylüyordu. Daha çok özel bir klinikte kaldı; tedavi edildi ve ufak bir ameliyat da geçirdi. Ama bu arada sokağa da çıkıp serbestçe gezdi; Berlin'in İmparatorluk başkenti olduğu zamanlarına hiç benzemeyen kötü manzarasını gördü; Bir Mayıs Bayramını seyretti; kentin dışındaki bir şarap bayramına katıldı, vb. vb. 1917 denberi ilk defa "kimsenin gözüne batmadan kalabalık içinde gezmenin, işiten ve seyreden adsız bir kitlenin parçası olmanın" tadını tattı (*). Ama az sonra nasılsa keşfedildi ve Beyaz Rusların hastayı öldürmeye teşebbüs edecekleri kliniğin sahibine haber verildi. Troçki kuvvetli bir muhafaza altında Sovyet Elçiliğine gitti; sonra Rusya'ya döndü. Ateşi yine eskisi gibi yükseliyordu. Kendisini öldürmek istedikleri doğru muydu, değil miydi sonradan da bir türlü anlaşılamadı (**).

Berlin'de kaldığı altı hafta içinde çok önemli siyasî olaylar ceryan etmişti: Polonya'da Mareşal Pilsudski, Komünist Partisinin desteği ile bir hükümet darbesi yapmış ve diktatör olmuştu. İngiltere'deki kömür madeni işçilerinin gittikçe uzayan grevi büyük bir genel greve dönüşmüştü. Polonya Komünistlerinin garip tutumları ülkelerindeki şartların karmakarışık olmasından ileri geliyordu. Ama bunun nedeni, daha çok Troçki aleyhtarı kampanyaların Komintern'de yarattığı karışıklıktı; Çin Komünistlerine Çiang Kay-Şek'i ve Kuomintang'ı destekleten politikayı Polonya partisi küçük çapta uygulamıştı. İngiltere'deki Genel Grev Troçki'nin *İngiltere Nereye Gidiyor?* adlı kitabında söylediklerinin doğru olduğunu göstermiş ve Komintern'de birden gergin bir hava yarat-

(*) "Yalnız bir kere yanımdakiler (Bir Mayıs Bayramında) bana çekinerek şunu söylediler: 'Bakın orada fotoğraflarınızı satıyorlar.' Ama kimse bu fotoğraflara bakarak beni tanıyamazdı... Ben Ukrayna Eğitim Komiserliği memurlarından Kuzmiyenko idim." **Moya Jizn,** cilt II, s. 269.

(**) Berlin Elçiliğinde bulunduğu sırada Elçi Krestinski ve Komintern'in tanınmış iktisatçısı E. Varga ile saatlerce tartışıyordu. Bu tartışmaların konusu tek ülkede sosyalizmin kurulup kurulamıyacağı idi. Varga, Stalin doktrininin ekonomik bir kuram olarak değeri olmadığını, tek ülkede sosyalizmin kurulmasının bir hayalden ibaret bulunduğunu kabul ediyor ancak geri kitlelere umut verme bakımından bir slogan olarak siyasî değeri olduğunu söylüyordu. Bu tartışmaları özel kayıtlarına geçiren Troçki, Varga için "Komintern'in Polonius'u" diyor. **Arşiv.**

mıştı (*). İngiliz-Sovyet Heyeti'ndeki İngiliz liderler grevi ihtilâlci bir patlama haline gelmeden bastırmışlardı; kendi itibarlarını bozmamak için de Sovyet sendikacılarının grevcilere yapmak istediği yardımı reddetmişlerdi. Bu yüzden İngiliz-Sovyet Heyeti gülünç bir duruma düşmüştü. Ama İngiliz sendika liderleri bu heyetin varlığından hâlâ yararlanıyorlardı: Genel Grevin en kritik bir zamanında heyeti kuşkulandırmamak isteyen komünistler sendika liderlerinin tutumlarını eleştirmekten kaçınmışlardı. Troçki Moskova'ya dönmeden önce *Pravda*'da çıkan bir yazısında, Stalin ile Buharin'in büyük umutlar bağladıkları İngiliz-Sovyet heyetine çattı (**).

Troçki ve eski Üçlerden ikisi hizipl erini birleştirme işini ancak Troçki'nin dönüşünden sonra ciddî bir şekilde ele aldılar. Kolay bir iş değildi. Her şeyden önce Troçkistler dağılmışlardı. Onları yeniden toplamak gerekiyordu. Troçkistlerin gücü 1923 yılındakine oranla çok azalmıştı. Sonra, iki hizbin adamları da birleşmeye pek hevesli görünmüyorlardı. Aralarındaki eski düşmanlıklar henüz ortadan kalkmamıştı. Birbirlerine güvenemiyorlardı. Troçki'nin arkadaşlarından birkısmı koalisyondan yanaydı, ama, birkısmı da, örneğin Antonov-Ovseenko ile Radek, Zinoviyev ile birleşmektense Stalin ile ittifak kurmayı tercih ediyorlardı. Daha başkaları da her iki tarafa da lânet ediyordu. Örneğin Mraçkovski şöyle diyordu: "Stalin bizi satar, Zinoviyev de bırakıp kaçar." Leningrad'da, alt kademede bulunan Troçkistler önce kendilerini Zinoviyevcilere tanıtmak bile istemediler; çünkü Zinoviyev'in zamanında kovuşturmalara uğramışlar, toplantılarını eskiden Çarlık polisinden nasıl sakladılarsa ondan da öyle saklamaya alışmış-

(*) Troçki otobiyografisinde, "söylediklerimin bu kadar çabuk doğrulanacağına ihtimal vermemiştim" diyor.

(**) **Pravda**, 26 Mayıs 1926. Bu arada Stalin Zinoviyev'i tutanları Komintern'den attı. Mayısta yapılan Yönetim Kurulu toplantısında, Fischer ile Maslov'un Treint'in Tomski'nin ve öteki Zinoviyevci Alman, Fransız ve Polonya partisi liderlerinin görevlerinden alınmaları kararlaştırıldı.

lardı. Zinoviyevciler yarın öbürgün fikirlerini değiştirip de Stalin ile barışırlarsa ne yaparlardı? O zaman kendi elleriyle kendilerini teslim etmiş olmazlar mıydı? Troçki bu korkuları ortadan kaldırmak ve çekingen kimselere aralarındaki koalisyonu kabul ettirmek için Preobrajenski'yi Leningrad'a göndermek zorunda kaldı. Zinoviyevciler de ötekilerden az korku içinde değillerdi. Birleşme haberleri Leningrad'a gelir gelmez hemen Moskova'ya koştular, liderlerinin "Troçkizme teslim olmalarına" itiraz ettiler. Zinoviyev ile Laşeviç, Troçkizmin kendileri tarafından icad edilmiş bir heyûla olduğunu söylemek zorunda kaldı: Artık bu heyûlayı kullanmalarına lüzum yoktu. Troçki ile Zinoviyev'in birlik olmaları, Zinoviyev'in bir zamanlar Troçki aleyhine söylemiş olduklarını ciddiye alan ve onun sözlerini tekrarlayan zavallı Leningradlıları elbette şaşkına çevirdi. Karşılıklı kuşkular giderildikten ya da bastırıldıktan ve iki gurup da birleşmeye başladıktan sonra bile iki tarafın üyeleri yanlış bir ittifak yaptıklarını seziyorlardı.

Şefler arasında ilk günlerin heyecanı yoktu. Zinoviyev ile Kamenev tedirgindiler. İktidardaki hiziplerle aralarındaki görüş ayrılıklarını tamir edilmez bir noktaya getirmek niyetinde değillerdi. "Troçkizme teslim" olduklarının söylenmesi çok üzüyordu onları. Troçki'ye karşı haksızlık ettiklerini kabul ediyorlardı ama yine de o zamanki tutumlarını savunuyorlardı; ortaya attıkları, "saf Leninizm" teorisinin yarı-uydurma zaferi kendilerini haklı çıkarmıştı. Troçki, Rusya'ya dönüşünde, son haftalardaki olayları gözden geçirirken, Polonya komünistlerinin, Komintern'den proleterya diktatörlüğünü değil, 1905'de Lenin'in savunduğu "işçi ve köylü demokratik diktatörlüğünü" kurmak üzere tâlimat aldıkları için Pilsudski'nin hükümet darbesini desteklediklerini söylediği zaman Zinoviyev ile Kamenev onun bu görüşüne katılmadılar. "Demokratik Diktatörlük" "eski Bolşevizmin" bir tabusu halindeydi; bunun Polonya konusu ile önemli bir ilişkisi yoktu; ama bu konu ertesi yıl Çin sorununda ortaya çıkacak olan çatışmada tekrar tekrar ele alınacaktı. Troçki'nin İngiliz - Sovyet Heyeti'ne bütün şiddetiyle çatmasına, bu heyetin herhangi bir işe yaramadığını ve dağıtılması gerektiğini söylemesine de kızıyorlardı. Politbüro'nun ve İngiliz Komünistlerinin İngiliz sendikacıları ile "içli dışlı" olmalarını Zinoviyev de istemiyordu, ama, kurulmasına yardım ettiği heyet'in "parçalanmasına" da gönlü razı değildi. Ve herşeyden önce de, Sta-

lin'i birtakım sakıncalarla destekliyen ya da kararsızlıklar içerisinde bocalayan ve bütün hizipleri ılımlı olmaya çağıran Eski Bolşevikler'i de kendisinden soğutmamaya özellikle dikkat ediyordu. Kısacası Üçlerden ikisi Troçki ile el sıkışmak istiyordu; ama Stalin ile Buharin'e de bütün güçleriyle yüklenmek niyetinde değillerdi. Bu yüzden, Troçki ile ittifak kurmalarının üzerinden uzun bir zaman geçmeden, Troçki aralarındaki görüş ayrılıklarını kapatmak ve birtakım tâvizler vermek zorunda kaldı. Zinoviyev ile Kamenev'e, "işçi ve köylü demokratik diktatörlüğü" tabusuna saygı göstereceğine ve İngiliz - Sovyet Heyeti'nin dağıtılması için direnmiyeceğine söz verdi. Bundan yararlanarak başka konularda da daha geniş bir anlaşmaya varmak imkânını buldu.

Stalin de Haziranın ilk günlerinde —kısmen kendi insiyatifiyle— bu kavgaya katıldı: Rusya'ya dönüşünde Troçki'yi iki yeni, tutarsız, ama Troçki'ye çok zararı dokunan suçlama ile karşıladı: Troçki "İngiliz Komünist Partisine karşı düşmanca" bir tutum almıştı; bu doğru değildi; İç işlerinde de "iyi bir hasat alınmasından korktuğunu" söylemiş, böylelikle kötü niyetini ve bozgunculuğunu ortaya dökmüştü (*). Troçki bu suçlamaları elinden geldiğince reddetti. Sonra, 6 Haziranda, Politbüro'ya ağır bir mektup gönderdi; partinin namuslu bir şekilde ve iyice kendi kendini düzeltmediği takdirde günün birinde açıkça bir diktatörün eline düşeceğini söyledi.

Troçki böylece Stalin ile artık açık bir mücadeleye girmiş oluyordu. Kavganın zamanını tamamiyle kendisi tâyin etmiş değildi; onu bu çatışmaya yeniden sürükleyen neden, Leningrad muhalefetinin harekete geçmesi ve içinde bulunduğu durumdu. Ne olursa olsun susmak ya da geriye çekilmek yılları geride kalmıştı artık: Kendisine hiç bir şey vermediklerinin farkındaydı; Stalin ile yaptığı "çürük anlaşma"ların hiç bir yararını görmemişti. Oysa Lenin

(*) İlk suçlama İngiliz Komünist Partisinin yakınması üzerine; ikincisi de Troçki'nin kent ile köy arasındaki ilişkinin o yıl iyi hasat alınsın alınmasın yine de önemini kaybetmiyeceğini söylemesi üzerine yapıldı. Hasat kötü olursa yiyecek maddeleri az olacaktı; iyi olursa kulak daha da güçlenecek, kendisine daha fazla güvenecek ve daha büyük bir pazarlık gücü kazanacaktı. **Arşiv.**

bunun tehlikelerini kendisine zamanında söylemişti. Zinoviyev ile Kamenev'e yaklaşmasının nedeni onları Stalin'den ayırmak içindi; ama gerekirse onlarsız da dövüşecekti. Korkunç düşmanının karşısına yalnız başına çıkacaktı. Artık geri çekilmek diye bir şeyin düşünülemiyeceğini biliyordu. Son yıllarında hep bu günü beklemişti. O gün gelmiş, zarlar atılmıştı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SON ÇEKİŞME 1926 7

Ortak Muhalefet, Stalinciler ve Buharincilerle on sekiz ay kadar çekişti. Bu süre içinde Troçki o kadar yoğun siyasî bir savaşa girişti ki; Üçlerle eskiden yapmış olduğu tartışma bunun yanında ufak bir kavga gibi kaldı. Yorulmadan, bıkmadan, bütün sinirlerini gererek, birçok fikirleri ve politikaları kapsayan sağlam görüşünü ve inandırma gücünü seferber ederek ve sonunda da, o zamana kadar kendisini hor gören bir kısım eski Bolşevik'in, belki de bunlardan çoğunun, desteğini kazanarak, Bolşevik Partisini harekete getirmek ve yeni bir devrime yol açmak için dev bir çaba harcadı. Gelecek kuşaklar 1926-7 yıllarındaki Troçki'nin, 1917 deki Troçki'den daha küçük olmadığını, tersine, o yıllarda daha da büyümüş olduğunu göreceklerdir. Kafa gücü yine yerindeydi. İçindeki dev-

rim ateşi yine eskisi gibi keskin ve parlaktı. 1917 de muhtaç olduğu ve kazandığı karakter gücünün daha da fazlasını gösteriyordu. Sınıf düşmanlariyla değil, ihtilâlde omuz omuza çarpıştığı arkadaşlarıyla savaşıyordu; böyle bir mücadele için yalnız, daha büyük değil, daha başka bir çeşit cesaret gerekmekteydi. Yıllarca sonra, hasımları bile, bu mücadelede geçen olayları ve Troçki'nin yediği darbeler karşısında yaptığı güçlü çıkışları ve davranışları özel konuşmalarında anlatırlarken devrilen bir devin portresini çizmiş olurlar: Troçki'nin düşmesinden memnundurlar, ama yere vurdukları büyüklüğü de hâlâ korku ile anmaktadırlar. (*)

Elbette öteki liderler de, bu çekişmede, gücünü Marksizmden alan ayrı bir düşünce yeteneği, sağlam bir irade, taktik bir zekâ, enerji ve kararlılık gösterdiler. En güçsüzü bile ortalamanın epice üstünde idi. Üzerinde çekiştikleri konu insanların o güne kadar tartıştıkları konuların en büyüğü ve en önemlisi idi: 160 milyon insanın alınyazısı ve Asya ile Avrupada komünizmin geleceği idi.

Buna rağmen bu büyük çekişme korkulu bir boşluk içinde geçti. Çekişmeye her iki taraftan ancak küçük gruplar katıldı. Halkın sesi sedası çıkmadı. Ne düşündüğünü ya da ne düşünebileceğini bilen yoktu; ne kadarının ne tarafı tuttuğunu kestirmek zordu. Ama bu savaş halkın yarını için veriliyordu. Görünüşte, halk, ne duyarsa duysun ya da ne düşünürse düşünsün, çekişmenin sonucunu etkiliyemezdi: Halk kitlelerinin elinde hiç bir siyasî anlatım aracı yoktu. Buna rağmen, taraflar gözlerini bir an bile işçilerden ve köylülerden ayırmadılar; çünkü görüşleri ve tutumları ne kadar tutarsız olursa olsun, sonucu kararlaştıracak olan eninde sonunda onların davranışlarıydı. Hakim hiziplerin bu kavgayı kazanabilmesi için halk kitlelerinin pasif davranışlarına ihtiyaçları vardı. Muhalefetin başarı kazanabilmesi için ise işçilerin ve köylülerin siyasî bakımdan uyanmaları ve harekete geçmeleri gerekiyordu. Bu bakımdan birincilerin işi daha kolaydı. Halk kitlelerinin kafasını bulandırmak ve onlarda umursamazlık yaratmak, durumu onlara olduğu gibi göstermekten ve onların moralini yükseltmekten daha kolaydı. Bundan başka, Muhalefet daha baştanberi, kendisine göre birtakım sakıncalar yüzünden halka başvurmaktan çekinmişti: kendisini iktidardaki partinin bir parçası saydığı ve partiyi devrimin

(*) Birçok parti üyelerinin 1931 yılında yazara anlattıklarından.

tek sorumlu kuruluşu olarak kabul etmeğe devam ettiği için, büyük bir kısmı parti dışında kalan işçi sınıfına başvuramıyor, hasımlarının yerine kendisini desteklemesini işçi sınıfından istiyemiyordu. Ama mücadele gittikçe sertleşince Muhalefet bunu da denemeğe kalkıştı ve asıl desteğini işçilerin arasında bulmaya çalıştı. Ama o zaman, halkın uyutulmuş ve uyuşturulmuş olduğunu görünce durumu olduğu gibi kabul etmek zorunda kaldı. Bunun da zararı en çok Troçki'ye dokundu: bütün fırtınalarını ve şimşeklerini boşluğa yağdırmış oldu.

Bugün artık geriye bakıldığı zaman, o gün tartışılan konular, oyunda rol alan başlıca aktörler kadar gerçek görünmemektedirler. Önemli konulardan bir kısmı ana çizgilerini yitirmişler ve tartışma biter bitmez de ortadan silinmişlerdir; onlarla birlikte derin ve aşılmaz gibi görünen bir kısım bölünmeler de kesinliklerini yitirmişler ya da ortadan kalkmışlardır. Stalin, soğuk bir sertlikle, Troçki'yi köylü düşmanı olmakla suçlarken, Troçki de Stalin'in *kulak* dostu olduğunu söylüyordu. Stalin, sonradan *kulak*'ı ortadan kaldırırken de bu karşılıklı suçlamalar hâlâ devam etmekteydi. Stalin, Troçki'nin savunduğu söylenilen "süper - sanayileşme" ye karşı ülkeyi uyarmıştı; ama az sonra, tehlikeli bulduğu bu yola kendisi, soluk almadan, hemen sapmıştı.

Bu çekişme sürüp giderken kavgaya katılan tiplerden çoğunu bir sis bulutu sardı. Bu kitabı okuduğumuz sırada, Zinoviyev, Kamenev, Buharin, Rikov, Tomski ve daha birçoklarının en sonunda başına gelenleri düşünecek olursak —nedenlerini tahmin edebilsek bile— bu adamların davranışlarında büyük bir tutarsızlık ve yararsızlık olduğunu göreceğiz. Bu adamların hepsi de günlük işlerin içine dalmışlardı; ileriye doğru bakmalarına, yarının ne gibi felâketler getireceğini kestirmelerine imkân yoktu. Onları felâkete sürükleyen yalnız Stalin ve olaylar değildi: onlar da birbirlerini felâkete sürüklediler; çeşitli zamanlardaki davranışlarını, karakterlerini değiştiren ve kafalarını bozan saplantılı bir öfke ile yaptılar. Büyük liderler ufaldılar ve büzüldüler. Durumların zavallı birer kurbanı oldular. Devler körü körüne çırpınan ve birbirlerini delicesine aleve iten birer ateş böceği oldular.

Büyüklüklerini yitirmeden ve düşmanlıklarını azaltmadan sonuna kadar döğüşen yalnızca iki kişi vardı: biri Troçki, öteki de Stalin.

Ortak Muhalefet 1926 yazında kendi adamlarını çarçabuk örgütledi. Moskova ve Leningrad'daki parti örgütlerine temsilciler gönderdi. Bu temsilciler hükümet politikasını eleştiren kimselerle ilişki kurdular ve onlara muhalefet grupları teşkil ettirdiler. Parti hücrelerinde Muhalefetin sesi olacaktı bunlar. Üye sayısını arttırmak isteyen Muhalefet birçok illere de temsilciler yolladı; grupların tutumunu gösteren genelgeler, gazeteler, "tezler" göndermeye başladı.

Bu temsilcilerin gidiş gelişleri az sonra Genel Sekreterliğin dikkatini çekti. Muhalefete sempati beslediğinden şüphelendiklerini Sekreterlik göz hapsine almıştı. Troçkistlerle Zinoviyevciler parti merkezine çağrıldılar. Durumlarını açıklamaları kendilerinden istendi. Parti komiteleri, Muhalefet toplantılarının yapıldığı yerlere kendi temsilcilerini gönderdiler ve toplantıları kanunsuz sayarak dağıtmaya çalıştılar. Bunun da yararı olmadığı görülünce toplantıya komandolarla ve kabadayılarla baskın yapmıya başladılar. Böylece Muhalefet yarı yarıya gizli şekilde örgütlenmek zorunda kaldı. Muhalefeti destekleyenler kentlerin dışında, basit işçi evlerinde gizli gizli toplanmıya başladılar. Toplantıları dağıtmakla görevli olanlar yeniden izlerini bulunca ve onları dağıtınca bu sefer küçük gruplar halinde mezarlıklarda, yakınlardaki ormanlarda vb. de toplandılar. Toplantılarda gerekli güvenlik tedbirlerini alıyorlar, nöbetçiler koyuyorlar ve ileri karakollar çıkarıyorlardı. Komik şeyler de olmuyor değildi: örneğin, Moskova komitesinin gönderdiği casuslar bir gün kentin yakınlarındaki bir ormanda gizli bir toplantı keşfetmişti; toplantıya Komintern'in Yürütme Kurulunda çalışan yüksek memurlardan ve Zinoviyev'in adamlarından biri başkanlık etmekteydi; Savaş Komiseri Yardımcısı Laşeviç gibi önemli bir kimse konuşacaktı. Zinoviyev de, Komünist Enternasyonal'in Başkanı olarak, Muhalefet gazetelerinin basılıp dağıtılmasında ve gruplarla ilişki kurulmasında kendi bürosundan yararlanıyordu. Enternasyonal'in merkezi Muhalefetin merkezi olmuştu. Bu gerçek Stalin'in hemen dikkatini çekti.

Muhalefet binlerce üyesini işte bu şekilde topladı ve örgütledi. Fiilen üye olanların sayısı bakımından yapılan tahminler, hemen hemen yarısı Troçkist yarısı Zinoviyevci olmak üzere, 4000 ile 8000

arasında değişiyordu (*). İşçi Muhalefetinin birkaç yüzü geçmeyen kalıntıları da örgüte girdiklerini bildirmişlerdi. Ortak Muhalefet, katılmak isteyen herkesi geçmişteki ayrılıklara bakmaksızın örgüte almıya çalışıyordu; Bolşeviklerden yüz çeviren herkesin toplandığı bir yer olmak niyetindeydi. Bu bakımdan çok üye toplıyamadıkları takdirde daha başlangıçta kesin bir yenilgiye uğramış sayılacaklardı. Partinin yediyüz elli bine varan üye sayısının yanında birkaç bin kişilik Muhalefet çok küçük bir azınlıktı.

Bununla birlikte Muhalefetin gücünü yalnızca bu sayılarla ölçmek doğru olmaz. Partideki üyelerin büyük çoğunluğu silik insanlardı; korkak, yumuşak başlı, kafasız ve iradesizdiler. Lenin şu sözleri daha dört yıl önce söylemişti: Parti politikaya yön verecek bir kurum olarak fiilen değersizdir, ve yalnızca Eski Bolşevikler, yani birkaç bini geçmeyen "ince bir tabaka" Bolşevik geleneğini ve ilkelerini sürdürmektedir. Bu bakımdan Muhalefetin üye toplama kampanyasından elde ettiği sonucu ancak bu söze göre ölçmek gerekir. Muhalefet gücünü, gevşek bir üye kitlesinden değil, aklı başında, aktif, enerjik elemanlardan alıyordu. Bunların çoğu Eski Bolşeviklerdi. Bir kısmı da genç komünistlerdi. Opportünistler ve eyyamcılar bir kenarda kalmışlardı. Stalinciler ile Buharincilerin Muhalefet toplantılarını basmaları ve büyük tehditler savurmaları korkak ve çekingen olanları korkutmuş ve sindirmişti. 1923 de hâlâ yanlış tarafa oynayan ve Troçkist olduğunu söyleyen birkaç eyyamcı hâkim gruplara katılmış, bu suretle geçmişlerini unutturmak fırsatını elde etmişlerdi. Birkaç bin Troçkist ve Zinoviyevci erkek ve kadın ise, eski zamanın profesyonel ihtilâlcileri gibi, büyük sorunlar karşısında bulunduklarını biliyorlar ve ağır tehlikeleri göze alıyorlardı. Bunların çoğu en kritik zamanlarda bile Bolşevik kadroları içinde sivrilmiş, işçi sınıfıyla birçok siyasî bağlar kurmuş insanlardı. Karşı taraf sayı bakımından daha güçlü bile olsa, bu kadar sağlam bir kadroya sahip sayılmazdı. Buharinciler bir süre Stalincilerden daha fazla tutulur gibi oldular ama, liderlerinden biri Halk Komiserleri Kurulu'nun, ötekisi de sendikaların, ve daha başkası da Komünist Enternasyonal'in başkanı olduğu hal-

(*) 4000'lik en düşük tahmin Stalin'den, 8000'lik en yüksek tahmin ise Troçki'den gelmektedir.

de, üzerinden iki yıl geçmeden Ortak Muhalefetten daha kolayca yenildiler. Stalin grubuna gelince: Bu grubun gücü üye sayısından değil, liderinin parti mekanizmasını sımsıkı elinde bulundurmasından ileri geliyordu. Bu durumdan yararlanarak bütün parti kaynaklarını kullanabiliyor, seçimlere hile karıştırabiliyor, çoğunluklar yaratıyor, kendi politikasının bölücü ve kişisel niteliğini gizliyebiliyordu. Yâni, bir kelime ile, kendi grubuna parti diyebiliyordu. Oysa bu muazzam parti-içi savaşa kendi istekleriyle, doğrudan doğruya ve faal olarak katılanlar aşağı yukarı 20,000 kişiyi geçmemekteydi.

Ortak Muhalefet Temmuz'un ortasında yapılan bir Merkez Komitesi toplantısında resmen ortaya çıktı (*). Oturumun açılmasından az sonra Troçki bir politika raporu okudu. Raporda, Troçki, Zinoyev ve Kamenev, geçmişte aralarında kavga ettiklerinden ötürü pişman olduklarını bildiriyorlar, partiyi kendi "mekanizmasının" baskısından kurtarmayı ve parti-içi demokrasiyi yeniden kurmayı ortak amaç bildiklerini açıklıyorlardı. Muhalefet kendi tutumunun Sol Bolşevik bir tutum olduğunu söylüyor, işçi sınıfının çıkarını zengin köylüye, N.E.P. burjuvazisine ve bürokrasiye karşı savunuyordu. İsteklerinin birincisi, sanayide gündeliklerin arttırılması idi. Hükümet ücretleri dondurmuş, verim arttırılmadıkça işçi gelirlerinin arttırılmasına izin vermemişti. Buna karşılık Muhalefet şu görüşü öne sürüyordu: işçi sınıfının durumu feci idi; gündelikler hâlâ savaş öncesindekinden daha düşüktü. Verimi arttırmak için herşeyden önce işçinin payını arttırmak gerekiyordu. İşçiler verilen emirlere boyun eğmeye ve sendikalar da bir devlet aracı olmaya zorlanacakları yerde, isteklerini sendikalar kanalı ile ortaya atabilmeli ve sanayideki yöneticilerle pazarlık edebilmeliydi. Muhalefet, aynı zamanda, vergi sisteminde de reform yapılmasını istiyordu: hükümet gelirini daha çok vasıtalı vergilerden sağlıyor, bu yüzden vergi yükü daha çok fukara halkın sırtına yüklenmiş oluyordu. Muhalefet bu verginin azaltılmasını ve N.E.P. burjuvazisinin kâr üzerinden daha yüksek vergi ödemesini istiyordu. (**)

(*) Bu, Merkez Komitesi ile Merkez Kontrol Komitesinin ortak bir toplantısıydı; 14 Temmuzdan 23 Temmuza kadar devam etti.

(**) Muhalefet, hükümetin votka tekelinden büyük oranda gelir sağlamasını ve kitlelerin içki düşkünlüğünden gizli çıkar sağlamasını bü-

Muhalefet köy işlerini de buna benzer açıdan ele alıyordu. Köyde de bir vergi reformu yapılmasını istiyor, o sıralarda yürürlükteki tek vergi olan tarım vergisinden zenginin yararlandığını söylüyordu. Küçük toprak sahiplerinin yüzde 30-40'ını teşkil eden büyük *bedniyak* kitlesinin vergiden muaf tutulmasını, geri kalan köylülerin müterakki bir vergi ödemesini istiyordu. Bu verginin en ağır yükünü elbette ki *kulak* yüklenecekti. Muhalefet, ayrıca, çiftçiliğin kollektifleşmesini-de istiyordu. Zorla toptan bir kollektifleştirmeyi ya da "*kulak*'ın bir sınıf olarak tasfiye edilmesini" savunuyordu. Köylünün rızasıyla, yavaş yavaş uygulanacak, hükümetin kredi politikasına ve sanayi kaynaklarının kullanılmasına göre ayarlanacak uzun vâdeli bir reformu öngörüyordu. Muhalefetin ileri sürdüğü tekliflerin hiç birinde, *kulak*'ların ödeyeceği verginin yüzde 50 artırılmasından, ihracat yapması ve karşılığında sanayi makinaları ithal etmesi imkânını hükümete sağlıyacak mecburî bir buğday istikrazına gidilmesinden daha öte birşey yoktu. Muhalefet, şiddetli resmî protestolara cevap olarak, yeni verginin ve buğday istikrazının, gündeliklerin artmasına ve yoksul köylülere vergi yardımı yapılmasına rağmen, hükümete, sanayi yatırım fonlarında bir artma sağlıyacağını söylüyordu.

Muhalefetin ortaya attığı programın temeli daha hızlı bir sanayileşme idi. Troçki, bu sefer Zinoviyev'in ve Kamenev'in de yardımı ile, hükümeti yine önceden tedbir almamakla ve plânsızlıkla suçladı. Resmî politika o kadar korkaktı ve o kadar "sümüklü böcek" hızı ile yürüyordu ki, genel olarak, sanayi gelişmesi hükümet tahminlerini bile geçiyordu. Demir ve çelik sanayii ile ulaşım, Yüksek Millî Ekonomi Kurulu'nun 1930 dan önce bile ulaşılamıyacağını

yük bir skandal sayıyordu. Hükümet bir yandan votka üreticisi olarak para kazanırken, öte yandan sarhoş işçilerin verimsizliğinden ve sanayi hayatındaki yüksek kaza oranından kaybediyordu. Hükümet ise, evlerde çekilen içkilerin kötülüğünden halkı koruduğunu ileri sürerek kendisini haklı görüyordu. Muhalefet, bir deneme olarak, hükümetin bir iki yıl içki tekelinden vazgeçmesini istedi. Hatırlayacağımız gibi Bolşevikler İhtilâlin ilk haftasında Çarlık zamanının bir kalıntısı olan içki düşkünlüğü ile savaşmışlardı. Troçki, **Silâhlı Sosyalist**, s. On yıl sonra içki düşkünlüğü hâlâ da azalmış değildi. Hükümet bu düşkünlüğü gelir sağlamak bakımından sömürüyor ve kitleler böylece politik bakımdan sersemleştirilmiş oluyordu.

söylediği hedeflere daha 1925 de varmıştı. Uzak görüşlü, canlı bir yönetim ekonomiye kimbilir ne kadar büyük bir hız verebilecekti! On dördüncü kongre, hedeflerin arttırılmasından ve temponun hızlandırılmasından yana olduğunu göstermişti. Ama bu kararların pratik bir etkisi olmamıştı; formalitelere boğulmuş olan bir bürokrasi bu kararlara aldırmamıştı bile. Bu uyuşukluğu ancak beş ya da yedi yıl öncesini görecek, geniş ve somut bir plân giderebilirdi. Muhalefetin parolası "bize gerçek bir Beş Yıllık Plân verin" idi.

Muhalefet ekonomide sosyalist sektörün gelişmesi üzerinde ne kadar inatla direnirse, tek ülkede sosyalizm kuramını da o kadar kesinlikle reddetmiş oluyordu. Asıl "İdeolojik" sorun da buydu. Muhalefete göre millî sınırlar içinde kendine-yeter bir sosyalizm kurulabileceği fikri Leninist geleneğe ve Marksist ilkeye aykırı idi. Uluslararası devrim gecikmişti, ama parti S.S.C.B. nin geleceğini tek başına yaşamakta göremez ve öteki ülkelerde devrimci gelişmeler olabileceğini peşin olarak reddedemezdi. Sosyalizmin kuruluşu birkaç yıl içine sığdırılamazdı. Yıllar yılı sürecekti bu. O halde neden Sovyetler Birliğinin bu süre içinde tek işçi devleti olarak kalacağı sanılıyordu? Stalincilerle Buharinciler herhalde bunun böyle olacağını düşünüyorlardı ki partinin tek ülkede sosyalizm fikrini bir inanç gibi kabul etmesini onun için bu kadar direnerek istiyorlardı.

Demek ki asıl bahiskonusu olan sorun partinin uluslararası doğrultusuydu. Sovyetler Birliğinin sosyalizmi sonuna kadar tek başına kuracağını peşin olarak düşünmek demek uluslararası devrimden umudunu kesmek demekti; o takdirde uluslararası devrim için çalışılmıyacak, dahası, böyle bir devrim önlenecekti bile. Muhalefete göre, Stalin ile Buharin kendi kuramsal düşüncelerinden uluslararası devrimi "çıkarıp atmakla" bunu eylemdeki politikalarında da bir kenara atmış olacaklardı. Nitekim Komintern'in stratejisinde Buharin'in "kapitalizmin stablize" olduğu görüşüne çok yer verilmişti; Troçki ile Zinoviyev'in belirttikleri gibi, Stalin ile Buharin Avrupa komünizmini kendi kendini düzeltmeye gitmese bile, en azından İkinci Enternasyonal'in partileriyle ve reformcu sendikalarla uzlaşmaya doğru götürüyorlardı. Bu politika "opportünist" bir ortak cephe biçimini almış, bu bir cephe içinde komünist partiler Sosyal Demokratların önderliği altına girmişler, reformcu bir tutum almışlardı. Komünist Enternasyonal'in önceki

kongrelerinde aldığı kararlara aykırı olan bu taktiğin en belirgin örneği İngiliz - Sovyet Kurulu idi. Bu kurul her iki ülkedeki sendika liderleri arasında varılan bir anlaşmanın sonucuydu. Bu anlaşma komünistlerin reformist kitlelerle ilişki kurmalarına ve bu kitleleri etkilemelerine hiç bir şekilde yarayamazdı. Tersine, diyordu Muhalefet, İngiliz sendikalarının sanayideki huzursuzluğun önüne geçmeye ve dahası genel bir grevi bozmaya bile çalıştıkları bir sırada Sovyet komünistlerinin bu liderlerle dostluk kurmaları İngiliz işçilerinin kafalarını bulandırmakta, onları dostu düşmandan ayıramıyacak bir duruma sokmaktadır. Troçki, bir dereceye kadar da Zinoviyev ile Kamenev, saldırılarını daha çok İngiliz - Sovyet Kurulu üzerinde toplamışlardı. Çünkü bu kurul, tek ülkede sosyalizm kuralının ardında yatan bir düşüncenin, yani devrimcilikten dolaylı bir şekilde vazgeçmiş olmanın tam bir örneği idi.

Merkez Komitesinin Temmuz oturumunda Troçki'nin okuduğu raporda savunduğu görüşlerin çoğu ya kendisi ya da ortakları tarafından önceden zaten açıklanmıştı. Ama bu sefer muhalifler eleştirilerini ve tekliflerini ilk olarak biraraya getirmişler, bunlara geniş bir politika biçimi vermişlerdi. Hâkim çevrenin karşısına hep birarada meydan okuyarak ilk defa çıkıyorlardı. Bunun tepkisi korkunç oldu. Tartışmalar kızıştı. Üzücü bir olay havanın gerginliğini büsbütün arttırdı: sinirli ve hasta olan Dzerjinski, Muhalefet liderlerini, özellikle Kamenev'i, suçlayan uzun ve öfkeli bir konuşma yaptıktan, iki saat süren ve dinleyicilerin kulaklarını parçalıyan birtakım çığlıklar attıktan sonra kürsüden inerken kalbi durarak yere yuvarlandı ve kuliste Merkez Komitesinin gözleri önünde can verdi.

Merkez Komitesi, ücretler bareminin gözden geçirilmesi konusunda Muhalefetin ileri sürdüğü teklifi olduğu gibi reddetti. Çoğunluk liderleri, mallar kıt olduğu, verimin artmasına yaramadığı sürece gündelikleri yükseltmenin işçinin payını arttıracağı yerde azaltacağı kanısındaydılar. Merkez Komitesi, yoksul köylünün vergiden muaf tutulması ve başka köylülere daha ağır vergi konulması teklifini de reddetti. Daha hızlı bir sanayileşme politikasına karşı da direndi. San olarak da, Stalin ile Buharin'in Komintern'de izledikleri politikayı, özellikle İngiliz - Sovyet Kurulunu, desteklediğini bildirdi. Ama bütün bu konularda hâkim çevre sinirliydi ve bo-

yuna kendisini savunup duruyordu; ve Stalin karşı-saldırıya, politika açısından değil, parti disiplini açısından geçti.

Stalin, Muhalefeti parti içinde sürekli bir hizip kurmakla ve böylece beş yıldan uzun bir süredenberi yürürlükte bulunan Leninist yasağı bozmakla suçladı. Darbelerini Muhalefetin en güçsüz yanına yöneltti. Zinoviyev'i, Komünist Enternasyonal başkanlığını kötüye kullanmakla, Muhalefetin çalışmalarına kendi bürosundan yardım etmekle suçladı; Laşeviç'in ve daha ufak muhalefet gruplarının Moskova dışındaki ormanlarda "gizli" toplantılar yaptığını söyledi ve sonunda Ossovski adında birinin savunduğu bir fikir üzerinde durdu: Ossovski Muhalefetin bağımsız siyasî bir hareket olmasını istemiş ve parti içinde sadık bir muhalefet gibi hareket edeceği yerde dışarıdan Stalin ile Buharin'in partisine açıkça muhalefet etmesi gerektiğini söylemişti. Troçki kendisinin ve Muhalefetin bu görüşle hiç bir ilgisi olmadığı cevabını verdi. Ama bir kısım üyelerin parti konusunda hayal kırıklığına uğramaları ve partiyi içinden düzeltmek umutlarını yitirmeleri halinde sorumluluğun her çeşit reform yolunu tıkamak için elinden geleni yapan liderlere ait olacağını da belirtti. Merkez Komitesi Ossovski'yi partiden atmaya, Laşeviç'in Merkez Komitesindeki ve Savaş Komiserliğindeki görevine son vermeye, Zinoviyev'i Politbürodaki yerinden uzaklaştırmaya karar verdi.

Böylece Ortak Muhalefet ilk karşılaşmada büyük bir yenilgiye uğradı. Az tanınmış bir "aşırı" kimse bile olsa partiye bağlı olanlardan birinin partiden atılması korkunç bir uyarımdı. Laşeviç'in görevinden alınması Muhalefet ile Savaş Komiserliğinin ilişkisini kesmişti. Ama en büyük darbe Zinoviyev'in Politbüro'dan atılmasıydı. Kamenev de on dördüncü kongredenberi yalnızca yedek üye olduğu için böylelikle her iki sâbık Üçlü de Politbüro'da oy haklarını kaybetmiş bulunuyorlardı. Muhalefet şefleri arasında yerini kaybetmeyen tek kişi Troçki idi. Zinoviyev, Politbüro üyesi olmasından ötürü Komünist Enternasyonal'in başkanıydı; şimdi artık başkanlıkta kalması sözkonusu olamazdı. Birçok kimselerce daha yakın zamanlara kadar Üçlerin en büyüğü sayılan bir adamı Stalin'in yerinden atmıya cesaret etmesi Stalin'in olağanüstü bir güce sahip olduğunu ve kendisine çok güvendiğini gösteriyordu. Stalin alınan bu kararı yıldırım hızıyla ve tüzüğün bütün inceliklerini gözönünde tutarak uyguladı: Zinoviyev'in atılmasını öngören tek-

lif Politbüro üyelerini tâyin etmeye ve görevlerinden almıya tek yetkili organ olan Merkez Komitesinin önüne usulüne uygun bir şekilde getirildi; ve teklif büyük çoğunlukça kabul edildi.

Bu aşamada, Stalin'i kuramsal olarak, Politbüro'dan, Troçki'yi de atmaktan alıkoyan herhangi bir şey yoktu. Ama aynı suçlu için aynı çoğunluğu elde edeceğinden pek emin değildi; bir ılımlılık gösterisinin durumunu güçlendireceğini anlamıştı; Muhalefetle teker teker uğraşmakla partiyi son oynıyacağı oyuna daha iyi hazırlamış oluyordu.

Bu sırada, Muhalefetin prensip ve politika açıklamalarından, ya da Merkez Komitesi ile Politbüro'daki protesto gösterilerinden korkmamaktaydı. Muhalefet liderlerinin buralarda söyledikleri sözlerin pek azı aşağı kademelerdeki hücrelere sızıyor ve hele pek azı basına geçiyordu. Bu durum sürüp gittikçe de hâkim çevre içinde koalisyon dayanışmasını sürdürüyor, Politbüro ve Merkez Komitesindeki söz düellosu ise Muhalefeti hiç bir yere götürmüyordu.

Sırf bu yüzden Muhalefetin Politbüro ile Merkez Komitesi aleyhine tabana başvurmaktan başka yapacak birşeyi kalmamıştı. Troçki ile Zinoviyev, 1926 yaz aylarında, ortak görüşlerini bütün parti üyelerine açıklamalarını, politika bildirileri, çağrılar ve "tezler" dağıtmalarını ve hücrelerde konuşma yapmalarını kendi üyelerinden istediler. Muhalefet şefleri toplantılarda konuşmak üzere fabrikalara ve atölyelere gittiler. Troçki, Moskova otomobil fabrikasında ve demiryolu atölyelerinde düzenlenen büyük toplantılarda birdenbire ortaya çıktı. Ama Muhalefet liderleri, aşağı kademelerde giriştikleri bu teşebbüslerde politikayi yukarıdan etkilemek amaciyle yaptıkları teşebbüslerdeki kadar bile başarı sağlayamadılar. Parti mekanizması onlardan daha güçlüydü. Partinin ajanları, yobazları, ve belâlıları her yerde Muhalefet konuşucularını yuhalarla karşılıyor, sözlerini korkunç gürültülere boğuyor, dinleyicileri sindiriyor, toplantılarını bozuyor ve konuşmacıların söyledikleri sözlerin duyulmasını fiilen engelliyorlardı. Troçki, hemen hemen otuz yıldanberi, yani devrimci bir hatip olduğundan beri, kalabalıklar karşısında ilk defa güçsüz bir duruma düşmüştü. Sağlam görüşlerinin, inandırma dehâsının, güçlü ve dolgun sesini alaycı gürültüler, ıslıklar ve yuhalar karşısında hiç bir yararı olmuyordu. Öteki Muhalefet konuşmacıları ise daha yaban tepkilerle

karşılaşıyorlardı. Muhalefetin parti tabanına ilk başvurması başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu açıktı.

Stalin, iyi ve namuslu Bolşevik tabanının Muhalefete hakettiği dersi verdiğini söylüyor, bununla övünüyordu. Muhalefet ise buna karşılık, Stalin'in en kötü elemanları, Lumpenproleterya'yı ve kabadayıları üzerlerine kışkırttığını, bunlar yüzünden tabana görüşlerini tanıtmak imkânı kalmadığını söylüyordu. Stalin'in aslında hiç bir şeyden çekindiği yoktu: Troçki, Zinoviyev ve arkadaşlarını gürültülere boğan ajanlar elbetteki pek "halkın sesi" sayılamazdı. Ama Muhalefetin bu kötü denemesinden sorumlu olan yalnızca da o değildi. Çoğunluğun sempatisi ya da en azından ilgisizliği olmasaydı bu kabadayı ekipleri büyük toplantıları öyle kolay kolay bozamazlardı. Konu ile ilgilenen disiplinli bir dinleyici kitlesi, kendilerini konuşmacıları dinlemekten alıkoyan ya da dikkatlerini dağıtan gürültücüleri dışarıya nasıl atacağını ya da susturacağını genellikle çok iyi bilir. Bu kabadayılar, konuşmacıları ıslıklara ve yuhalara boğarlarken, ortaya atılmak ve düzeni sağlamak gerektiğini düşünemiyecek kadar ehlileştirilmiş, ya da vurdum duymaz hale getirilmiş, sesi sedası çıkmayan bir dinleyici kalabalığından cesaret alıyorlardı. Alt kademenin umursamazlığı Muhalefetin durumunu daha da kötüleştirmişti.

Oysa Muhalefet gündeliklerin arttırılması gibi bir teklifi işçilerin adına ortaya atarken böyle bir isteğin işçilerdeki umursamazlığı ortadan kaldıracağını hesaplamıştı. Peki, o halde neden bu karşılığı görmemişti? Çünkü hâkim çevreler ücretlerde ufak bir tâviz yapacak gibi görünmüşlerdi. Temmuz ayında, gündeliklerde bir arttırma yapılmasını kesinlikle reddettikleri ve ücretlerde yapılacak bir arttırmanın millî ekonomiyi çok sarsacağını söyledikleri halde, Eylül ayında, hasımlarının alt kademelere başvuracağını anlayınca, Stalin ile Buharin hemen harekete geçmişler, eline çok az para geçen ve durumlarından hiç memnun olmayan işçilere gündeliklerinin arttırılacağını söylemişlerdi. Onlara göre bu politika değişmesinin nedeni ekonomik durumun çok iyiye doğru gitmesiydi. Oysa böyle bir iyileşme olmadığı gibi, iki ay içinde olmasına da imkân yoktu. Ücretlerin arttırılmasını istediği için başlangıçta ufak bir başarı sağlıyan Muhalefet böylece en güçlü silâhından olmuştu. Stalin, Troçki'nin sanayi politikası konusundaki fikirlerini kendisine maletmeye başladığı zaman Muhalefetin durumu daha

da sarsılacaktı. Stalin o sırada geniş çapta bir sanayileşmeye henüz hazır değildi, ama kararlarını verirken ve raporlarını hazırlarken Troçki'nin formüllerinden birçoğunu kullanıyor ve dahası, Troçki'den olduğu gibi parçalar alıyordu.

Partinin köy politikası da aynı şekilde belirsiz bir hale gelmişti. Stalin hâkim çevre ile Muhalefet arasındaki ayrılıkların *kulak*'lar konusundan çıkmadığını, orta köylüye karşı izlenen politikadan ileri geldiğini söylüyordu. On dördüncü kongrede *kulak*'lara karşı söylenen sözler etkisini göstermişti. Üyeler partiye yeni bir popülist eğilimin sızmasından şüphelenmişlerdi. Buharin artık halkın önüne çıkıp büyük çiftçiyi korumak gerektiğini söyliyemiyordu. Bolşevik düşünce ortamı değişmişti: *kulak* yeniden sosyalizmin düşmanı sayılıyordu. Hükümet *kulak*'a karşı henüz yeni bir politika izlemekten çekiniyor ve *kulak*'a yüksek vergi yüklemek istemiyordu, ama yeni tâvizler de vermek niyetinde değildi. Yeni bir N.E.P. artık sözkonusu olamazdı. Durumda bir iyileşme görülmemişti. İki ayrı baskının ortasında kalan hükümet politikası tam bir çıkmaz içindeydi. İki baskı da birbirinden kötüydü: *kulak*'ın desteklenmesiyle elde edilen yararlara pek güvenilemediği gibi, para ve sosyal politika alanında alınacak sert tedbirlerin de herhangi bir yarar sağlıyacağı belli değildi. Muhalefet dâvasında hâlâ haklı idi. Ama Stalin dikkati bu konudan uzaklaştırmayı başarmıştı: Troçki ile Zinoviyev'i, partiyi milyonlarca orta köylü ile çatışmaya sürüklemekle suçladı. Bu orta köylüler, yâni mujikler, sömürücü değillerdi. Bu bakımdan mülkiyete bağlılıkları zararsızdı ve iyi niyetleri proleterya ve köylü ittifakı için gerekliydi.

Aslında Muhalefetin orta köylülerle hiç bir kavgası yoktu (*). Bu sınıf üzerindeki vergi yükünü partinin arttırmasını istemiş değildi. Ama kendi toprağı üzerinde kendisini güçlükle geçindiren *Seredniyak*'lar kitlesiyle ulusun yiyecek problemi çözülemezdi. Yalnız Muhalefetin *seredniyak*'ların başını istemekle suçlandırılması dâvâsını bozdu. Propagandacılar, 1923 ve 1924 de olduğu gibi, Troçki'yi köylünün en büyük düşmanıymış gibi gösterdiler; Zinoviyev ile Kamenev'in, Troçki'deki mujik düşmanlığının etkisinde

*) Bununla birlikte Muhalefet, Stalincilerle Buharincilerin, kulak'ı Seredniyak olarak sınıflamakla kapitalist çiftçiliğin gücünü az gösterdiklerini iddia etmişlerdir.

kaldığını söylediler. Parti hücrelerindekiler artık suçlamalar ile karşı-suçlamaların içinden çıkamaz olmuşlardı. Buharin'in kuvvetli çiftçiyi tutmak gerektiği fikrini kuşku ile karşılamışlardı; şimdi de Troçki ile Zinoviyev'in de niyetlerinden en azından şüpheleniyorlardı. Büyük bir kısım köy ile ilişkisini kesmemiş olan işçilerin akıllarına son gelen şey köylü ile işçi arasında bir çatışma çıkmasıydı. Her şeyden önce güven içinde yaşamak istiyorlardı. Bunu da kendilerine Stalin vaad eder gibi göründüğü için Muhalefete yüz vermek niyetinde değillerdi.

Stalin'in gücü, halkın barış, güven ve huzur içinde yaşama özlemine cevap vermiş olmasından ileri geliyordu. Troçki ise yeniden bu özlemin dikine gidiyor ve halkın umutlarını kırıyordu. Kitlelerin yorgunluğu ve tehlikeli denemelerden kaçınması bu mücadelenin asıl temelini teşkil etmekteydi. Stalin dış politikasını haklı göstermeye çalıştığı zaman halkın bu yorgunluk ve çekingenlik duygusuyla daha da kuvvetle oynamış oluyordu. Partiyi yeniden çok tehlikeli serüvenlere sürükleyecek bir komünizm Don Kişot'u olmakla suçluyordu Troçki'yi.

(İngiliz - Sovyet Kurulunu savunurken şöyle demişti) Troçki'nin politikası gösterişli jestler politikasıdır... Onun çıkış noktası gerçek insanlar, gerçek ve yaşayan işçiler değil... İdeal ve havada bir takım yaratıklar, tepeden tırnağa ihtilâlcilerdir... Bu politikasını ilk olarak Brest Litovsk görüşmelerinde uyguladı; Rusya ile Almanya arasında barış imzalamak istemedi; bunun yerine gösterişli bir jestle yetindi ve bu jestin bütün ülkelerdeki işçileri emperyalizme karşı ayaklandıracağını sandı... Bu jesti ne kadar pahalıya ödediğimizi çok iyi biliyorsunuz Yoldaşlar. Troçki'nin bu jesti kimin işine yaradı? Henüz pekiştirilmemiş Sovyet Cumhuriyetini boğmak isteyenlerin... işine yaradı. Hayır Yoldaşlar bu gösterişli jestler politikasını kabul etmiyeceğiz, nitekim Brest zamanında da bugünkü gibi kabul etmemiştik... Partimizin düşmanlar elinde oyuncak olmasını istemiyoruz.

Brest-Litovsk Barışı ile İngiliz Sovyet Kurulunun bir tutulması tamamiyle yersizdi Sovyet sendikacıları ile İngiliz sendikacıları arasında açık bir çatışma olsaydı bile —Zinoviyev'in ileri sürdüğü itirazlardan ötürü Muhalefet bu konuda direnmedi— Sovyetler Birliği Brest Litovsk zamanındaki gibi bir buhran ile karşılaşmazdı. Bu suçlama Buharin'in bir hatırlatması üzerine büsbütün gülünçleşti: 1918 de Stalin savaşı isteyen-

lerin başında idi ve savaşçılar ancak Troçki'nin verdiği bir tek oy ile yenilmişlerdi (*). Ama bu büyük dramın ayrıntılarını kim biliyor, kim hatırlıyordu? Bolşevik partisinin hafızası pek o kadar gerilere gitmiyordu; Troçki'nin "kahramanlık jestleri" karşısında korku yaratmak daha kolaydı.

Basit Bolşevik, tek ülkede sosyalizm konusundaki tartışmaları da aynı hava içinde dinliyordu. Bu sorunu tam yerine oturtması çok zordu. Tartışmayı saran birtakım tahrifler ve mugalatalar bir yana bırakılacak olursa, çatışma aslında iki iktisat okulu arasındaydı. Bu okullardan biri millî sınırlar içinde kendine-yeter bir ekonomi sisteminde "sosyalizmin kurulacağını", öteki ise sosyalizmin ancak uluslararası alanda çok geniş bir iş bölümü yapılmasıyla gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Ancak çok kültürlü olan parti üyeleri tartışmayı bu düzeyde izliyebiliyorlardı. Aşağı kademedekiler ise, Rusya'nın büyük bir gelişmeye imkân verecek geniş iç kaynaklara sahip olduğu halde, Zinoviyev ile Kamenev'in bu kaynakların tam bir Sosyalizmin kurulmasına yetmiyeceğini neden iddia ettiklerini bir türlü anlıyamıyorlardı. Hele Troçki'nin Marksist düşüncenin çok derinliklerine inen düşünce tarzını hiç kavrayamıyorlardı. Troçki, sosyalist devrim bir süre için tek bir devletin sınırları içinde kalsa ve bu devlet Sovyetler Birliği ya da Amerika Birleşik Devletleri gibi geniş de olsa bile, sosyalizmin ulusal bir devlet çerçevesi için gerçekleşemiyeceğini söylüyordu. Marksizm, sosyalizmi her zaman uluslararası bir topluluk olarak düşünmüştü, çünkü Marksizme göre toplum tarihsel olarak daha geniş bir birliğe gitmekteydi. Avrupa derebeylik düzeninden burjuva düzenine geçerken orta çağın bölgeciliğini de geride bırakmıştı. Burjuvazi millî bir pazar yaratmıştı; modern ulusal-devlet bu temel üzerine kurulmuştu. İleri ulusların üretim güçleri ve ekonomik enerjileri ulusal sınırlar içinde kapalı kalamazdı; bu güçler kapitalist rejimde bile uluslararası iş bölümüne katılmış ve Batıdaki burjuva dünyasının büyük başarılarını sağlamıştı (**). Bu konuda Adam Smith ile Riccardo'nun izinden ayrılmayan Marx *Communist Manifesto* da şöyle demişti:

(*) Bak: **Troçki, Silâhlı Sosyalist,**

(**) Troçki 1930 yıllarında Burjuva Batı'nın ekonomik milliyetçiliğe (özellikle Nazi Almanya'sında, otarşiye) döndüğünü ve bunun bozulmanın en iyi belirtisi olduğunu söylemişti.

Modern sanayi dünya piyasasını yaratmış... ticarete, denizciliğe ve kara ulaşımına büyük bir gelişme imkânı sağlamıştır... Burjuvazinin durmadan büyüyen bir pazara ihtiyacı olduğu için bu sınıf dünyanın dört bir tarafını taramaktadır... Burjuvazi... Her ülkede üretime ve tüketime kozmopolit bir nitelik vermiştir. **Gericilerin çok üzülmelerine rağmen, burjuvazi sanayiin dayandığı ulusal temeli ortadan kaldırmıştır... Şimdi artık eski yerli ve ulusal yalnızlığın yerini ulusların çok yanlı ilişkileri ve evrensel karşılıklı bağlılıkları almıştır** (*).

Troçki soruyordu: Peki, o halde sosyalizmin ulusal temeller üzerinde, tek başına ve kendine-yeter bir ekonomi içinde kurulabileceği nasıl düşünülebilir? Sosyalizmin öngördüğü, kapitalizmin gerçekleştirdiğinden daha da üstün olması gereken yüksek teknik düzey, verimlilik ve bolluk kapalı ve geri bir ekonomi içinde elde edilemezdi. Sosyalizm "ulusların çok-yanlı ilişkilerine" kapitalizmden daha çok bağlı idi. Sosyalizm uluslararası iş-bölümünü, burjuvazinin akıl ve hayalinden bile geçmeyen bir düzeye ulaştırmalıydı. Burjuvazi bu iş bölümünü kesik kesik ve gelişi güzel geliştirdiği halde sosyalizm bunu sistemli bir şekilde ve rasyonel olarak planlayacaktı. Bu bakımdan tek ülkede sosyalizm fikri gerçeğe aykırı olduğu gibi, gerici bir görüştü de; tarihsel gelişim mantığını ve modern dünyanın yapısını gözönünde tutmuyordu. Troçki, Avrupa Birleşik Devletleri fikrinin sosyalist bir dünya topluluğunun ilk şartı olduğunu eskisinden daha kuvvetle savunmaktaydı.

Doğru, ya da yanlış yanları ne olursa olsun böyle bir görüş Muhalefetin destek aradığı Bolşevik alt kademesinin anlıyacağı bir şey değildi. Bu tartışmadan iki yıl sonra Radek sürgünde iken Troçki'ye yazdığı bir mektubunda, Muhalefetin yenilgi nedenlerini araştırırken, muhaliflerin görevlerini, halkın tutacağı pratik fikirler yayan siyasî birer propagandacı gibi değil, yüksek ama soyut kuramlarla uğraşan propagandacılar gibi yaptıklarını söyliyecektir. Muhalefetin ortaya attığı pratik fikirler de (ücretler, vergi, sanayi politikası, proleter demokrasisi vb. teklifleri gibi) basit parti üyelerini etkilememişti. Bununla birlikte Radek'in sözlerinde de bir gerçek payı yok değil. Taban yorgundu; hayal kırıklığına uğramıştı ve izolasyonizme yatkındı. Troçki'nin savunduğu geniş tarihsel perspektiv (görünge) onlara göre değildi. Varga'nın dedi-

(*) Siyahlar tarafımdan.

ği gibi, yaptıkları büyük fedakârlıkları karşılayacak, hemen gerçekleştirebilecekleri bir avunu doktrinine ihtiyaçları vardı. Tek ülkede sosyalizm bir efsane yaratma dalaveresi idi: Stalinizm böylece başlayacak ve Bolşeviklerin vaad ettikleri ile yaptıkları arasındaki uçurum böyle gizlenecekti. Troçki'ye göre bu yeni efsane halkın yeni bir afyonu idi ve parti buna göz yummamalıydı.

(Troçki şöyle yazıyordu) Partimiz kahramanlık döneminde kayıtsız şartsız olarak uluslararası devrime yönelmişti, tek ülkede sosyalizme değil. Bu bayrak altındadır ki ve geri kalmış Rusya'nın yalnız başına Sosyalizmi gerçekleştiremiyeceğini açıkça yazan programı sayesindedir ki... Komünist gençliğimiz iç savaşın en sert yıllarını geçirmiş, açlığa, soğuğa ve salgın hastalıklara katlanmış, haftasonu ağır hizmet ekiplerini (Subbotnikleri) kendiliğinden kurmuş, gece gündüz demeden çalışmış ve her attığı adımı sayısız fedakârlıklarla ödemiştir. Parti üyeleri ve **komsomoltsi**'ler cephelerde döğüştülerse ve (tatil günlerinde) tren istasyonlarında gönüllü olarak tomruk yükledilerse, bu tomruklarla ulusal bir Sosyalizm kuracaklarını umdukları için yapmadılar bu işleri; uluslararası devrim dâvâsına hizmet ettiklerine ve bu devrim için Sovyet kalesinin dayanması gerektiğine inandıklarından yaptılar bunu; her tomruk bu kalenin bir payandası olacaktı... Zaman değişti... Ama aynı kural bugün yine bütün gücü ile geçerlikte. İşçi, yoksul köylü, partizan ve genç komünist 1925 yılına kadarki davranışıyla yeni bir İncil'e ihtiyacı olmadığını göstermiştir. Kitleleri hor gören memurlardır, rahatlarını bozmak istemeyen küçük yöneticilerdir ve buna ihtiyacı olan da parti makinesine asılmış olanlardır... Halkı bir avunu doktrini olmadan yönetemiyeceğimizi söyliyenler bunlardır... Dünya kapitalist cehenneminin ortasında bir vâha gibi sosyalist bir cennet yaratılamıyacağını ve Sovyet Cumhuriyet'inin alınyazısının tamamiyle uluslararası devrime bağlı olduğunu anlıyan işçi, Sovyetler Birliğine karşı olan görevini, "Sosyalizmin yüzde 90" gerçekleştirildiği kendisine söylenen ve buna inanan bir kimseden çok daha enerjik olarak yapar (*).

Yalnız "küçük memur ve parti makinasına asılmış" kimselerin değil, aynı zamanda yorgun ve hayal kırıklığına uğramış kitlelerin de, sürekli devrim kuramının kahramanlık çağrısından çok avunma doktrinini, desteklemesi hem Muhalefet ve hem de Troçki için büyük bir talihsizlik oldu. Stalin'in kendilerine daha emin, daha kolay, daha acısız bir yol gösterdiğini sanıyorlar, kendilerini böylece aldatıyorlardı.

Tek ülkede sosyalizm, aynı zamanda, halkın millî gururunu

(*) Troçki, **Lenin'den Sonra İkinci, Üçüncü Enternasyonal**, s. 67

da okşamaktaydı. Troçki'nin enternasyonalizm çağrısı ise, basit kafalı Rusa, Rusya'nın kendine güvenmemesi ve kurtuluşunu devrim yoluna girmiş bir Batı'dan beklemesi gibi geliyordu. Böyle bir düşünce ihtilâllerin en büyüğünü yapmış bir halkın kendisine olan güvenini sarsıyordu. Günlük hayatta birçok eziyet ve sefalet çekmesine rağmen, halkın kendisine, siyasî umursamazlıkla karışık, garip bir güveni vardı. Troçki Rusya'nın köhneliğini sosyalizm için aşılmaz bir engel sayıyordu. Bolşevik'lerin yönettikleri halk kitleleri de geri olduklarının farkındaydılar; Ekim İhtilâli, halkın bu geriliği protesto etmesiydi. Ama uluslar, sınıflar ve partiler de, tıpkı insanlar gibi, ağır bir aşağılık duygusu altında sonsuzcasına yaşıyamazlar, bu duygularını ergeç bastırmak isterler. Nitekim Rus halkı da geriliği sık sık yüzüne vuruldukça kızmaya başladı; ve halk biri çıkıp da bunu yeniden hatırlatmak istediğini anlayınca büsbütün öfkelendi. Tek ülkede sosyalizmin savunucuları ise Rusya'nın geriliği üzerinde pek fazla durmadılar; bu geriliği mazur göstermeye çalıştılar ve dahası inkâr bile ettiler (*). Sosyalizmi başka ulusların yardımı olmadan yapabileceklerini, tarihin en büyük mucizesini yaratacaklarını halka söylediler. Stalin'in gösterdiği yol hem daha kolay ve daha emin yoldu, hem de sosyalizmi gerçekleştirmek için dünyanın seçtiği bir halkın yoluydu. Narodnik'ler Rusya'nın dünyadaki devrimci görevinin rüyasını kuşaklar boyunca görmüştüler. İsa'nınkine benzeyen iki birbirine karşıt inanç karşı karşıya idi sanki: Troçkizm Batı proletaryasının devrimci çağrısına inanıyordu; Stalinizm ise Rusya'nın sosyalist alınyazısını yüceltmekteydi. Batı'da komünizmin güçsüzlüğü durmadan ortaya çıktığına göre halkın bu iki inançtan hangisini tutacağını kestirmek zor değildi.

Batıda yakında devrimci bir gelişme olacağını düşünmek istemesine rağmen, Troçki genel olarak o günkü dünya olaylarını hasımlarından daha soğukkanlılıkla görüyordu. Devrimci idealizmi, gerek diplomasi alanında ve gerekse komünist hareketteki belli durumları çok gerçekci bir gözle görmesini önlemiyordu. Çalışmalarının bu yanı, dünya olaylarını akıllı bir şekilde yorumlaması ve

(*) Bu görüş Bolşevik tarihini yazanlarda da yansıdı; özellikle Pokrovski'nin Rusya'da kapitalizmin ve devletin gelişmesi kuramında görüldü. O sırada Pokrovski Stalin'e bağlı bir tarihçiydi.

incelemesi, elbetteki alt kademeyi etkilemezdi. Tabandaki devrimci romantik havanın şimdi daha çok farkında oluyor ya da bunun yeni farkına vardığı için onunla alay ediyordu.

Tartışmaların kendisine özgü skolastik bir şekilde sürüp gitmesi işleri daha da çok karıştırmıştı. Sanki Orta Çağda din adamları bir iğnenin ucunda kaç melek vardır, ya da Talmut'lar gibi tavuk mu yumurtadan çıkar yumurta mı tavuktan diye tartışıyorlardı. Troçki, Rusya'da sosyalizme gidecek en doğru yolun uluslararası devrimi kışkırtmak olduğunu iddia ederken, Stalin'in buna karşılık uluslararası devrimi kolaylaştırmak için en iyi yolun Rusya'da sosyalizmi gerçekleştirmek olduğu cevabını verdiğini işiten basit bir bolşevik aradaki ince farkın içinden bir türlü çıkamıyordu. İki taraf da doğmatik, katı Leninist kurallara dayanıyordu. Hatırlanacağı gibi önce bu kuralları Üçler, Troçki'yi yere vurmak için, kullanmışlar ve ona bunları kabul ettirmişlerdi. Bu doğmacılık o zamandanberi daha da artmış, katılaşmış ve yetkinleşmişti. Bu da, birçok dogmalar gibi, hâkim grubun, kendisine miras kalan bir doktrinin manevî otoritesini sürdürmesine, o doktrinin yeni problemlere açık bir cevap bulamıyacağının gizlenmesine, ilkelerinin yeniden yorumlanmasına, sapmaların ya da şüphelerin bastırılmasına, dâvaya bağlı olanların disipline sokulmasına yarıyordu. Lenin'in yazılarında günün problemlerine cevap bulmanın imkânı yoktu. Problemlerin çoğu daha birkaç yıl önce ortada bile yoktu, ya da ancak ortaya çıkmak üzere idi; Lenin'in ele aldığı sorunların bile çok çelişik cevapları vardı, çünkü bu sorunları çeşitli durumlarda ve çelişik şartlar altında ele almıştı. Ne var ki, parti liderleri Lenin'in siyasî birer anlatım aracı olarak kullandığı terimleri birer din akidesi gibi kullanmaktan çekinmiyorlardı. Lenin'in tartışma sıralarında arkadaşları için söylediği sert kelimeleri onlar birer Papa aforizmaları gibi kullanıyorlardı. Bir Bolşevik, ne kadar özgür düşünceli ve ne kadar kişilik sahibi olursa, o Bolşevik hakkında Lenin'in yazılarından ya da mektuplarından o kadar çok sert kelimeler bulunup çıkarılıyordu; bu çeşit polemikten korkmayanlar yalnızca dalkavuklar ve çanak yalayıcılardı. Bu bakımdan Lenin'in gölgesi o sırada Muhalefetin başında bulunan arkadaşlarını ve kendi yetiştirdiği insanları mahvetmek için kullanılmaktaydı. Muhalefet bu gölgeyi hakim gruplar aleyhine çe-

virmek için elinden geleni yapıyor, Lenin'in öğretisini bozanların aslında karşıdakiler olduklarını, muhalefetin ise partiyi (yeniden Leninizm) yoluna sokmaya çalıştığını iddia ediyordu.

Tartışmanın asıl konusunu teşkil eden sorun üzerinde —tek ülkede Sosyalizm kurulup kurulmayacağı sorununda— Muhalefet Lenin kurallarına baş vurmakta çok haklıydı: Lenin —Stalin ile Buharin'in de 1924 e kadar yaptıkları gibi— böyle bir sosyalizmin imkânsız olduğunu her zaman söylemişti (*). Eğer Stalin ile Buharin kendi dâvalarını daha açık olarak ortaya koyabilmiş olsalardı, Lenin'in hayatında bu sorunun o günkü şekli ile henüz ortaya çıkmadığını, Rus devriminin yalnız başına kalacağının Lenin'in ölümündenberi daha açık seçik belirdiğini, bu bakımdan Lenin'in bu konuda söylediği sözlerin artık geçerli olmadığını, bundan böyle kutsal metinleri bir yana bırakarak yeni bir doktrin ortaya atmaya hak kazandıklarını söyleyebilirlerdi. Ama ne Stalin, ne de Buharin bunu söyliyecek durumda değillerdi. Onlar da kendi yarattıkları doğmacılığın esiri olmuşlardı; Leninizmin "revizyonist"leri olarak ortaya çıkmayı —aslında revizyonist oldukları halde— göze alamamışlardı. Bu bakımdan tek ülkede sosyalizm kuruluşunun Lenin'in kendisi tarafından geliştirilmiş bir fikir ve Lenin'in öğretisinden çıkarılacak tabii bir sonuç olduğunu söylemek zorunda kalmıştılar. Lenin'in bıraktığı metinler hep Muhalefeti haklı çıkardığı için Stalin ile Buharin partinin dikkatini bu metin-

(*) Lenin'in bu konudaki tutumu **Life of Lenin** (Lenin'in Hayatı) adlı kitabımda ayrıntılı olarak anlatılmıştır: "... bütün hesaplarımızı uluslararası devrime göre yaptık ve bunu yapmakta yerden göğe kadar hakkımız vardır... Her zaman şunu belirttik ki biz olaylara enternasyonal bir açıdan bakıyoruz ve **sosyalist devrim gibi bir işi bir tek ülkede gerçekleştirmek imkânsızdır.**" Lenin bu sözleri Ekim İhtilâlinin üçüncü yıldönümünde söylemişti. Lenin, **Soçinenya,** cilt XXV, s. 474. (1928 baskısı siyah yazı ile yazılı olan parça sonraki baskılarda çıkarıldı.) İç savaşın bitmesinden sonra da şöyle demişti: "Biz, işçilere, her zaman ve durmadan tekrarladık... zaferimizin ana şartı ihtilâlin en azından birkaç ileri ülkeye daha yayılmasıdır." Sovyetlerin altıncı kongresinde de şöyle söylemişti: "Sosyalist devrimin bir tek ülkede tamamiyle zafere ulaşması düşünülemez, çünkü böyle bir şey için birkaç ileri ülkenin aktif işbirliği gerekir; Rusya ileri ülkeler arasında sayılamaz... Lenin, **Soçinenya** (1950 baskısı), cilt XXVIII, s. 132.

lerden uzaklaştırmaya, tartışmayı sonsuz ve garip bir kelime cambazlığı ve açıkgözlülük haline getirmeye çalıştılar ve böylece alt kademeyi şaşkına çevirdiler, sinirlendirdiler ve sonunda iyice bıktırdılar. Bir tarih hikâyesinde bu skolastik oyunların sıkıcı tekrarlarını ve akla sığmıyan monotonluğunu anlatmanın hemen hemen imkânı yok. Ama tartışmanın üslubu ile olaylar çok içiçe girmişti. Tekrarlar ve monotonluk bu politika dramında belirli bir görev yapıyor, ortalama Bolşeviğin ve işçinin tartışılan konularla ilgisini olduğu gibi öldürüyordu. Onlarda şöyle bir duygu yaratılmıştı: Bu çeşit sorunlar basit halkı değil yalnızca karışık sorunları ele alan doğmatikleri ilgilendirirdi. Bu yüzden Muhalefet dinleyici bulamadı ve hâkim gruplar da bundan yararlanarak "kendilerinin gerçekten dine bağlı" olduklarını birer "ermiş gücüyle isbat" edebildiler.

Muhalefet, Lenin'in zamanında partinin kendi işlerini istediği gibi tartıştığını ve yönettiğini hatırlatarak "Lenin'e dönelim!" diye bağırdığı zaman bu çığlığına kulak asan olmadı. Bu gibi hatırlatmalar aslında tehlikeliydi; gerçi Bolşevikler Lenin döneminin hemen hemen sonuna kadar söz özgürlüğünden çok yararlanmıştılar; ama Lenin'in de hizip ve grup yasağını koymakla bu özgürlüğü çok kısıtlamış olduğu da bir gerçekti. Muhalefetin ayakta durabilmesi için bu yasağı zararlı, ya da en azından günü geçmiş sayması ve yasağın kaldırılmasını istemesi gerekirdi. Oysa muhalefet de Lenin'e bağlı kalmak kapanına girmiş ve Lenin'in koyduğu yasağa karşı gelmeye cesaret edememişti. Troçki'nin arkadaşları 1924'de parti-içi gruplaşma özgürlüğü istedikleri zaman Troçki o sırada arkadaşlarından bile ayrılmayı göze almıştı. Bu olay üzerinden iki yıl geçtiği halde ve bu yasağın, söz özgürlüğü bulunan bir partide normal sayılacağını, ancak partideki hoşnutsuzluklar ve görüş ayrılıkları baskı altına alındığı takdirde bu ayrılıkların ister istemez hizipleşeceğini söylediği halde, bu yasağı hâlâ geçerli sayıyordu. Ortak Muhalefet sürekli bir hizip haline gelmişti, ama bu yüzden davranışını savunmak cesaretini gösteremiyordu; bu yüreksizlik Muhalefetin durumunu daha da bozmuştu. Stalin, bir yandan Leninizme dönelim diye bağırırken öte yandan Leninizmin temel ilkesi olan hizip yasağını ve sıkı disiplini hiçe sayanların ancak iki yüzlü ve yalancı insanlar olabileceklerini söyler-

ken, haklı idi. Merkez Komitesi, hizip kurma çalışmalarını cezasız bırakmamalıdır, diyordu; Leninist parti görüşünü inkâr edenlerin Bolşevik partisinde yeri olamazdı.

Parti hücrelerinde yüz bulamayan ve Stalin'in de partiden atılma tehdidi ile karşılaşan Muhalefetin saflarında birtakım çalkantılar oldu. Kolayca başarı sağlıyacaklarını uman Zinoviyev ile Kamenev yılmışlardı. Yenilgi duygularının üstüne bir de pişmanlık duygusu binmişti. Parti hücrelerini Merkez Komitesine karşı başkaldırtmak istedikleri için üzülüyorlardı. Bir dönüş yapmak ve hasımlarını yatıştırmak niyetindeydiler. Muhalefetin aşırı sol kanadında gittikçe yayılmakta olan birtakım fikirler de onları rahatsız ediyordu: bu kanadın görüşüne göre, Stalin ile Buharin partiyi iyice avuçlarının içine almışlardı; parti herhangi bir bağımsız görüşü anlıyacak durumda değildi; büsbütün kalıplaşmıştı; Muhalefetin yenilgisinden gerekli dersleri alması ve artık ayrı bir parti olarak ortaya çıkması gerekiyordu. Başlangıçta İşçi Muhalefetinden ve Desemist'lerden gelen bu fikir Troçkistler arasında da yayılmaya başladı; Troçki'nin anlattığına bakılacak olursa, Radek bile bu görüşü kabul etmek niyetindeydi. "Yeni parti" fikrinin savunucuları tutumlarını daha sağlam bir temele oturtmak istiyorlardı: Onlara göre eski parti "Termidor-sonu" aşamaya girmiş, "ihtilâle ihanet" etmişti; artık işçi sınıfı adına konuşamazdı; bürokrasiyi, kulak'ları, ve N.E.P. burjuvazisini temsil ediyordu. Bir kısmı da, Sovyet Cumhuriyetinin artık bir işçi devleti olmadığını, çünkü bürokrasinin yeni bir hâkim ve sömürücü sınıf olarak ortaya çıktığını, Fransız burjuvazisinin 1794'de ve ondan sonraki dönemde yaptığı gibi işçileri ihtilâlin meyvalarından yoksun kıldığını ve ihtilâle sahip çıktığını söylüyordu. Bu bakımdan Babeuf ile Eşitler Komplosu, Termidor-sonu burjuvazisini devirmeye çalıştıkları gibi, Muhalifler de bu bürokrasiyi devirmeye çalışmalıydılar.

Ne Zinoviyev ile Kamenev, ne de Troçki bu fikre katılıyordu. Onlara göre, "Sovyet Termidor"u henüz bir oldu-bitti değil önlenmesi gereken bir tehlikeydi. Devrim henüz bitmemiştir, diyorlardı. Bürokrasi yeni bir hâkim ya da mal sahibi sınıf değildi; ayrı sosyal bir güç olamazdı; işçi devleti üzerinde büyüyüp gelişmiş bir parazitti. Sosyal ve politik bakımdan ayrı ayrı unsurlardan

oluşan, Sosyalizmle mülkiyet arasında kalan bürokrasi, sonunda N.E.P. burjuvasına, kapitalist işçilere boyun eğebilir, bu sınıflarla birleşerek sosyal mülkiyeti ortadan kaldırabilir, kapitalizmi geri getirebilirdi; ama bu yapılmadığı sürece Ekim Devriminin temel kazançları henüz kaybedilmiş sayılmazdı; eski parti devrimin yine bekçiliğini yapıyor demekti. Bu bakımdan, Muhalefet hiç bir zaman bu bürokrasi ile ilişki kurmamalı, kendisini partiye bağlı saymalı ve Bolşevik iktidar tekelini bütün bağlılığı ve azmi ile savunmalıydı.

Bu sözlerden şu çıkıyordu: Muhalefet partinin dışında herhangi bir destek arıyamazdı. Ama parti içinde de güç toplamasına izin verilmiyordu. İçinden çıkılmaz bir durum. Yalnız şurası açıktı ki, Muhalefet partide yeniden harekete geçme şansını kaybetmemek için, özellikle Stalin'in partiden atma tehditlerinden sonra, artık geri çekilmeliydi. Troçkistlerle Zinoviyevciler bu konuda bir türlü anlaşamıyorlardı. Zinoviyev ile Kamenev eski partiye bağlı kalmayı herşeyin üstünde tutmaktaydı. Stalin'in parti mekanizmasını iyice elinde bulundurduğu sürece mücadeleye devam edebileceklerini sanmıyorlardı. Bir uzlaşmaya varmak niyetindeydiler. Hizip yasağına bundan böyle uyacaklarını ilân etmeyi düşünüyordular. Örgütledikleri grupları dağıtmaya, Muhalefeti bir hizip olarak ortadan kaldırmaya hazırdılar. Hele "yeni parti" taraftarlarından kendilerini bir an önce ayırmak istiyorlardı. Bolşeviklerin siyasî tekelini bozmak isteyenlerle aynı yerde bulunamazlardı. Kendileriyle Stalin ve Buharin arasındaki ana sorunların hiç olmazsa bir süre için askıda kalmasına razıydılar. Kendilerini destekliyenlerin çoğu da böyle bir geri çekilme yapılmasından yana idi. Troçkistlerin ise daha militan bir havası vardı; bunların arasında aşırı solcu olanlar yeni bir partinin kurulması konusunda ortaya atılan fikirleri sempati ile karşılıyordu.

Troçki bu birbirine karşıt akımlar ortasında Muhalefeti kurtarmaya çalıştı. Zinoviyev ile Kamenev'in Stalin'in önünde diz çökmelerini önlemek için onlarla birlikte biraz geri çekilmeye hazırdı. Aralarında şu noktalarda anlaşmaya vardılar: Muhalefeti bir hizip olmaktan çıkarmak istediklerini ilân edecekler ve yeni bir partinin kurulmasını savunanlardan kendilerini ayıracaklardı; ama aynı zamanda Muhalefetin savunduğu ilkeleri ve yaptığı eleşti-

rileri de bir daha ortaya atacaklardı; Merkez Komitesinde ve bulundukları başka komitelerde hâkim gruplara muhalefet etmeye devam edeceklerdi.

4 Ekim 1926 günü Troçki ile Zinoviyev Politbüro'nun önüne bir uzlaşma teklifi ile geldiler. Stalin razı oldu; ihraç tehdidinden vazgeçti; ama şartlarını da dikte etti. Hizipler uzun bir çekişmeden sonra Muhalefetin yapacağı açıklama üzerinde anlaştılar. Muhalefet, eleştirilerinin hiç birinden vazgeçmediğini açıkça bildirdikten sonra, Merkez Komitesi kararlarının kendilerini bağladığını, her çeşit hizip faaliyetinden vazgeçtiğini, eski İşçi Muhalefeti liderlerinden Şlyapnikov ile Medvedev'den ve "yeni parti" taraftarlarından ayrıldığını ilân etti. Troçki ile Zinoviyev, Stalin'in direnmesi üzerine, dış ülkelerde Rus Muhalefeti ile dayanışma halinde olduklarını ilân eden ve kendi komünist partilerinden atılan grupların ve kişilerin davranışlarını da yerdi (*).

Muhalefet bu şartları istemeye istemeye kabul etmişti. Bunları kabul etmenin teslim olmaktan farkı olmadığı belliydi. Muhalefet eleştirilerini yenilemiş, görünüşü kurtarmıştı. Ama bütün olanaklarını ve umutlarını da yitirmişti. Troçki ile Zinoviyev böylelikle tabana bir daha baş vurmak haklarından vazgeçmiş bulunuyorlardı. Görüşlerini ancak partinin yüksek organlarında —azınlıkta kalacaklarını, görüşlerinin alt kademelere kadar inmiyeceğini ya da inemiyeceğini bile bile—, açıklıyabileceklerdi.

Bir kısır döngü içine girmişler, dönüp dolaşıp aynı yere gelmişlerdi: Merkez Komitesini etkileyemedikleri için partinin hücrelerine başvurmuştular; hücreleri etkileyemeyince yeniden Merkez Komitesine dönmüşler ve burada kapana girmişlerdi. Muhalefeti, hangi nedenle olursa olsun, Şlyapnikov ile Medvedev grubundan ayırmakla ve yabancı ülkelerde kendilerini tutanlardan bir kısmını yermekle Muhalefeti zayıflatmışlardı. Kendi örgütlerini dağıttıklarını inkâr etmeleri, Stalin ile Buharin'in daha başlangıçta kendilerini hizipçilikle suçlamakta haklı olduğunu göstermişti; hizip yasağını geçerli ve gerekli saydıklarını ilân ederlerken Stalin'in kendilerine vurduğu kırbacı da kutsallaştırmış oluyorlardı.

(*) Stalin, **Soçinenya**, cilt VIII, s. 209-13. Almanya'da Ruth Fischer ile Arkadi Maslov'u, Fransa'da Boris Souvarine'i suçladılar.

Ağır yükler altına giren ve güçsüzlüğünü gösteren Muhalefet aradığı huzura kavuşamadı. Bildirileri *Pravda*'da 16 Ekim günü çıkmıştı. 23 Ekimde ise, yani bir hafta sonra, ortada anlaşmadan eser kalmamıştı. O gün Merkez Komitesi, yaklaşan parti kongresi (On beşinci kongre) için gündem tesbit etmek üzere toplanmış bulunuyordu. Hemen hemen hiç bir tartışma yaratmıyacak bir gündem hazırlamıştı; ama Merkez Komitesi —elbette ki Stalin'in isteğine uyarak— birdenbire Stalin'in Muhalefet konusunda özel bir rapor okumasını kararlaştırdı. Bu karar yarayı yeniden deşmekten başka bir işe yaramıyacaktı. Troçki itiraz etti ve uzlaşma şartlarına uyulmasını çoğunluktan istedi. Ama Merkez Komitesi raporu hazırlaması için Stalin'e talimat verdi.

Stalin böyle bir uzlaşmaya gittikten hemen sonra bu uzlaşmayı neden bozdu? Hazır fırsat eline geçmişken ve Muhalefet de geri çekilirken Muhalefeti elbette ki ezmek istiyordu; ama uzlaşmaya varıldığından iki gün sonra ortaya çıkan bir olay da herhalde yeniden düşmanlığını tahrik etmişti: "Troçkist" Max Eastman 18 Ekimde *New York Times* gazetesinde Lenin'in vasiyetnamesini yayımlamıştı. Resmî metin eksiksiz olarak ilk defa ortaya çıkıyordu. Max Eastman bir yıl önce çıkarttığı *Since Lenin Died* (Lenin'in Ölümünden Bu Yana) adlı kitabında vasiyetnameden parçalar almıştı; hatırlayacağımız gibi Troçki bu davranışı yermiş ve Politbüro'nun emri üzerine vasiyetnameyi inkâr etmişti. Stalin bu sefer bir inkârda daha bulunmasını istiyemezdi; ama Eastman'ın Troçki'nin dolaylı ya da dolaysız bir kışkırtmasıyla hareket ettiğinden şüphe edebilirdi. Böyle bir şüphe de pek yersiz sayılmazdı; çünkü bir yıl önce bir Muhalefet temsilcisi Lenin'in vasiyetnamesini Paris'e götürmüş, Souvarine'e vermişti. O da Eastman'ı vasiyetnameyi yayımlamıya teşvik etmişti. Eastman şöyle yazıyor: "Beni buna teşvik eden yalnız Souvarine olmadı. Muhalefet de bunun yalnız benim tarafımdan yayımlanmasını istiyordu. Çünkü, herşeyden önce Troçki'nin yakın dostu olarak tanınıyordum, sonra da Moskova'da bulunan birçok kimseler Troçki'nin kitabımı yermesine üzülmüşlerdi."

Eastman'ın düşüncesi elbette doğruydu. "Moskova'da üzülenler" in başında Troçki geliyordu. Troçki ile arkadaşları yeniden mücadeleye başlamak ve konuya bir daha dönmek istemedikleri bir sırada, Troçki bu vasiyetnamenin doğruluğunu inkâr etmiş ve

Eastman'ın hareketini yermişti. Ama yeniden kavgaya başlayınca ve Ortak Muhalefeti de kurunca attığı yanlış adımı belki de düzeltmeye çalışmış olabilirdi. Zinoviyev ile Kamenev de ona uymuş olabilirlerdi. On dördüncü Kongrede vasiyetnamenin açıklanması sorununu yeniden ortaya atan ve bu işi her fırsatta ortaya süren onlardı. Onlar da, Troçki gibi vasiyetnamenin *Pravda*'da yayımlanmasını arzu ediyorlardı. Ama buna imkân olmadığını anlayınca önemli bir yabancı burjuva gazetesinde basılmasına çalışmakta bir sakınca görmiyebilirlerdi: Lenin'in vasiyetnamesi eninde sonunda bir devlet sırrı ya da "Sovyet-aleyhtarı" bir belge değildi. Elbette çok ihtiyatlı davranmak zorundaydılar, yoksa disiplini bozmakla suçlandırılırlardı. Belgenin bir kopyası, Ortak Muhalefetin güçlü bulunduğu sıralarda, yurd dışına gönderilmiş ve böylece yabancı komünist partilerindeki muhaliflere yardım edileceği ve Sovyetler Birliğinde de elverişli tepkiler yaratılacağı umulmuş olabilirdi. Ama belgenin yayımlandığı sırada durum değişmişti: Muhalefet bozguna uğramış, uzlaşmıya yanaşmış, yabancı ülkelerden kendisini tutanlardan kopmuştu. Merkez Komitesi 23 Ekimde toplandığı sırada bu heyecanlı açıklama bütün dünya gazetelerinde çıkmış bulunuyordu; bu durumun Merkez Komitesindeki havayı zehirlememesine imkân yoktu. Komite çoğunluğu uzlaşma şartlarının bir yana bırakılmasına ve Muhalefete bir şamar indirilmesine karar verdi.

İki gün sonra Politbüro'da fırtınalı bir sahne geçti: Stalin Muhalefet konusunda On beşinci Kongreye sunacağı "tezleri" okuyordu. Muhalefetin bir "Sosyal Demokrat Sapma" olduğunu söylüyor, liderlerinin görüş hatalarını kabul etmelerini ve özür dilemelerini istiyordu. Bunun üzerine Troçki yeniden ortaya atıldı; uzlaşma şartlarına uyulmadığını, Stalin'in sözünde durmadığını söyledi; ve çoğunluğun, istese de istemese de, toplumdan topyekûn kopmasıyla sonuçlanacak bir yola girildiğine üyelerin dikkatini çekti. Bunun ardından kardeşin kardeşi öldürmesinin geleceğini, bunun da partinin artık sonu olacağını, devrim için de en büyük tehlikenin bu olduğunu öfkeli kelimelerle anlatmaya çalıştı. Sonra Stalin'i göstererek şöyle bağırdı: "Birinci sekreter ihtilâl mezarcılığına adaylığını koymuş bulunuyor!" Stalin sapsarı kesildi; ayağa kalktı; kendisini zor tuttu; sonra kapıyı hızla çarparak dışarı çıktı. Merkez Komitesi üyelerinin birçoğunun hazır bulunduğu toplantı gürültüler içinde dağıldı. Ertesi gün Merkez Komitesi Troçki'yi Politbüro'-

daki görevinden attı ve Zinoviyev'in de bundan böyle Sovyet Komünist Partisini Komintern'in Yürütme Kurulunda temsil etmiye ceğini açıkladı. Böylece Zinoviyev, resmen olmasa bile, fiilen Enternasyonal'in başkanlığından alındı. Bu olaylar aynı gün açılan kongreyi etkiledi.

Muhalefet tam bir şaşkınlığa uğramıştı. Çok geri çekilmiş, hiç birşey elde edememişti. Kendisi gibi düşünenlerden ve müttefiklerinden ayrılmış, 1921 yasağını bozmasından ötürü suçluluğunu kabul etmiş, örgütlerini dağıtmıştı; ve bütün bunları da kavgayı fazla ileri götürmemek için yapmıştı. Bunlardan elde ettiği şey ise elleri kolları bağlandıktan sonra, kavgaya daha sert bir şekilde, yeniden sürüklenmek ve yeniden dayak yemeye hazırlanmak olmuştu. Bu sırada Muhalefetin içindeki anlaşmazlıklar da artmış bulunuyordu. Zinoviyev ile Kamenev Troçki'yi, Stalin'e gereksiz yere çatmakla ve Muhalefetin sinirleri tam yatıştırmaya çalıştığı bir sırada onu kızdırmakla suçladı. Troçkistlerden birkısmı bile Troçki'nin Stalin'e bu kadar şiddetle saldırmasından korktu. Troçki'nin karısı sahneyi şöyle anlatıyor:

Muralov, İvan Smirnov ve daha başkaları bir akşam üstü Kremlin'deki evimize geldiler ve Lev Davidoviç'in Politbüro'dan dönmesini beklediler. İlk dönen Pyatakov oldu. Rengi uçmuştu ve şaşkın bir hali vardı. Bir bardağa su doldurdu, bir yudumda içti ve şunu söyledi: "Barut kokusunu bilirim, ama böyle bir şey hiç görmedim! Hepsinden kötü bu! Neden, neden Lev Davidoviç söyledi bunu? Üzerinden üç kuşak, dört kuşak geçse bile Stalin bunu hiç bir zaman unutmaz!" Pyatakov o kadar şaşırmıştı ki olup bitenleri doğru dürüst anlatmıyordu bile. Lev Davidoviç sonunda yemek odasına girince Pyatakov kendisine doğru koşarak sordu: "Neden, neden söylediniz o sözü?" Lev Davidoviç bir el işareti yaptı sadece ve cevap vermedi. Yorgundu, ama rahattı. Stalin'e şöyle bağırmıştı: "İhtilâlin mezarcısı... Aramızdaki uçurumun hiç bir zaman kapanmıyacağını anlıyoruz" (*).

Bu sahneyi yeni olaylar izliyecekti: Pyatakov da, Zinoviyev ve Kamenev ile birlikte, Muhalefetten çekildi. Sedova'nın söylediğine

(*) Serge'in **Vie et mort de Trotsky** adlı kitabından s. 180-1. Bu kitabın birçok parçaları Sedova tarafından yazılmıştır. Sedova'nın anlattığına göre olay 1927 yılının sonuna doğru oldu; ama Sedova tarihleri karıştırıyor. 1926 Ekiminde toplanan on beşinci kongrede Buharin bu olaya değinmişti; Troçki'nin "ihtilâlin mezarcısı" sözünden bahsetmişti. **15 Konferenstya VKP (b)**, s. 578.

göre, Troçki, Rusya içinde ve dışında "uzun bir gerileme döneminin başladığına", işçi sınıfının yorulduğuna, partide her çeşit sesin boğulacağına ve Muhalefetin yenileceğine daha o zaman inanmıştı. Ama yine de Stalin'e karşı çıkmış, ancak bu çıkışı inancından çok şerefini kurtarmak ve arkadaşlariyle dayanışmasını bozmamak için yapmıştı.

Büyük bir üzüntüye kapılan Muhalefet yeni bir uzlaşma teşebbüsüne daha girişti: Kongrede hâkim hiziplere çatmayacaklar, yalnızca kendilerini savunacaklardı. Dokuz gün süren Kongrenin yedi gününde ağızlarını açıp hasımlarına karşı bir tek kelime söylemediler. Oysa ötekiler Kongre boyunca onların yenilmelerine sevinip durdular, onlarla alay ettiler ve onları söyletmek için ellerinden geldiğince çalıştılar. Sonunda, yedinci gün, Stalin saatlerce süren bir yaylım ateşine geçti: Zinoviyev'in Troçki'yi Leninizmin en büyük düşmanı saydığını, Troçki'nin de Zinoviyev ile Kamenev için "Ekim İhtilâlinin grev kırıcıları" diye yazdığını hatırlattı ve "birbirlerini affetmeleri" ile alay etti. Muhalefetin büyük bir tedirginlik içinde olduğunu sevinerek anlattıktan sonra Muhalefeti uzlaşmıya götüren nedenin yalnızca zaman kazanmak ve ölümünü geciktirmek olduğunu söyledi. Ama parti Muhalefete soluk aldırtmamalıydı: Muhalefet ağzından düşürmediği "devrimci" kelimelerden vazgeçinceye kadar "parti, ne kadar 'devrimci' laflar arkasına saklanırsa saklansın... Muhalefetin görüşlerine karşı sıkı bir mücadele... yürütmeli" idi. Stalin Troçki'nin hayatını *n* inci kere durmadan didik didik etti; Lenin'in fikirlerine her zaman nasıl karşı çıktığını anlattı; Zinoviyev ile Kamenev'e "Troçkizme teslim" olduklarından ötürü hakaret etti. En sonunda da Muhalefeti, partiyi köylüye karşı kışkırtmakla ve "milyonlarca işçiyi ve köylüyü sefalete mahkûm edecek olan" ve bu yüzden kapitalist sanayileşme metodundan pek farklı olmayan aşırı bir sanayileşme istemekle suçladı. Stalin ve arkadaşları, yâni ileride sanayileşmeyi ve kollektifleşmeyi zorla uygulayacak olanlar, yalnız halkın hayat seviyesini hemen yükseltecek ve köylüyü sosyal çatışmalardan uzak tutacak ekonomik bir gelişmeden yana olduklarını söylediler; ve kongrenin böyle bir politikayı tutarak "Muhalefeti oy birliği ile" reddetmesini istediler.

Muhalefet liderleri sonunda ortaya çıktıkları zaman, delegeler bu Muhalefetin, Stalin'e başka türlü cevap verdiğini gördüler. İlk

konuşan Kamenev, görüşlerini soğukkanlılıkla, ama daha çok korkakçasına, açıkladı; çatışmanın keskin uçlarını boş yere yumuşatmıya çalıştı. Tarafların uzlaşmaları üzerinden daha on beş gün bile geçmeden Stalin'in kudurmuşcasına saldırmasından yakındı. Zinoviyev ile kendisini "Troçkizme teslim" oldukları suçlamasını reddetmeye uğraştı. Troçki ile yalnızca belirli ve sınırlı bir amaç için Lenin'in arada sırada yaptığı gibi, birleşmiş olduklarını söyledi. Lenin'in vasiyetnamesini yeniden hatırlattı ve Lenin'in partide bir çatlama olmasından korktuğunu söyledi; ama bu sözleri delegeler tarafından büyük bir gürültü ile karşılandı. Sonra, kısmen uyarma kısmen de avutma kabilinden şu sözleri söyledi: "Bizi suçlayabilirsiniz, isterseniz, Yoldaşlar, ama Orta Çağlarda yaşamıyoruz! Bize karşı artık cadı kazanları açılamaz! Kulak'lara yüksek vergi konulmasını, fukara köylüye yardım edilmesini ve sosyalizmin fukara köylü ile birlikte kurulmasını istedik diye bizleri köylüleri soymak istemekle suçlayamazsınız. Bizi kazığa vuramazsınız!" Kamenev, bu sözleri söyledikten tam on yıl sonra cadı mahkemesinde sanık olacaktı.

Sonra Troçki çıktı kürsüye ve büyük konuşmalarından birini yaptı. Bağırarak konuşmadı. Ama sözleri birer balyoz gibi iniyordu. Söyledikleri mantık ve sanat bakımından bir şaheserdi ve pırıl pırıl alayla doluydu. Ne var ki güçsüzlüğünün asıl kaynağı yine hemen ortaya çıkıverdi: Avrupa'da devrim olacağına yüzde yüz inanıyordu. Tüm olarak Muhalefeti savundu; kongrede üzerine fırlatılan yanlış yorumları ve iftira dağlarını bir tek yığın gibi rahatça fırlatıp attı. Panik yaratmakla, kötümserlikle, bozgunculukla, "Sosyal Demokrasiye sapmakla" suçlandırılmıştı. Ama gerçekleri ve sayıları konuşturmuştu o; "aritmetikte iyimserlik ve kötümserlik diye bir şey yok" tu. Evet, sanayi mallarının kıt olduğunu söylemek panik yaratmaktı; ama o yıl sanayiin yüzde 25 eksik üretim yapması üzerinde durulması gereken bir olay değil mi idi? Stalin kendisini bozgunculukla suçlamış, "iyi bir hasat alınmasından" korktuğunu, çünkü, kendisinin, sanayi mallarında açık verildiği sürece, hasadın iyiliği ya da kötülüğü sözkonusu olmaksızın, köyle kent arasındaki gerilimin süreceğini düşündüğünü iddia etmişti. Ne yazık ki son hasat hepsinden kötü olmuştu. Köydeki sosyal tabakalaşma hızla artıyordu. Bu zorlukların hiçbiri henüz felâket denilecek kadar büyük değildi; ama belirtileri zamanında görmeliydi.

Muhalefet hali vakti yerinde olanların yüksek vergiler ödemesini, fukaraya ise yardım edilmesini istemişti. Bu istek haklı olabilir ya da olmayabilirdi; ama "bunda Sosyal Demokratik" olacak ne vardı? Muhalefet kulak'ları tutan bir kredi politikasına karşıydı: bu da mı Sosyal Demokrasi idi? Gündeliklerde ufak bir artma yapılmasını istemişti: bu da mı Sosyal Demokrasi idi? Muhalefet Buharin'in kapitalizmin bir denge sağladığı fikrine katılmıyordu: Sosyal Demokrat bir tutum muydu bu? Muhalefetin İngiliz - Sovyet Kurulunu eleştirmesi acaba "Sosyal Demokrat" bir eleştiri miydi?

Komintern'deki hizmetlerini ve Lenin ile yaptığı işbirliğini, özellikle N.E.P. geçici döneminde Troçki'yi nasıl desteklediğini anlattı. Oysa şimdi N.E.P. i bozmak istediği söyleniyordu. Sosyalizmin kurulacağına "inanmamakla" suçlandırılmıştı. Oysa "kapitalizmin karşısında elimize geçecek fırsatların toplamı, bu fırsatları elverişli bir şekilde kullandığımız takdirde, önümüzdeki birkaç yıl içinde sanayiimizin her yıl savaş öncesine oranla yüzde 6 belki de daha fazla oranda arttırılması imkânını sağlıyacaktır" dememiş miydi? (*) Tek ülkede sosyalizmin kurulacağına inanmadığı ve sürekli devrim kuramının kendisi tarafından ortaya atılmış olduğu doğruydu. Ama sürekli devrim bu tartışmaya zorla sokulmuştu; bu kuramdan sorumlu olan muhalefet değil kendisi idi. Zinoviyev ile Kamenev'e de bir telmihte bulunmak niyetiyle "ben şahsen bu sorunun çok, ama pek çok uzun zamandanberi arşive kaldırıldığını sanıyordum" dedi. Ama eleştirmenler bu kuramı karşı ne demişlerdi? 1906 da, devrimden sonra kentteki kolektivizmin köylülerdeki bireycilik ile ister istemez çatışacağını söyledi diye kendisine kızmışlardı. Söylediği doğru çıkmamış mıydı? N.E.P. i böyle bir çatışmayı önlemek için kabul etmemişler miydi? Orta sınıf köylüler Kronstandt'da, 1921'de, birçok yerlerde "hükümet ile top tüfekle hesaplaşmaya" kalkışmamışlar mıydı? Hasımları devrimci Rusya ile tutucu Avrupa arasında bir çatışma çıkacağını önceden gördüğü için kendisini eleştirmişlerdi. Yabancı müdahale yıllarını unu-

(*) Beş Yıllık Planlar zamanında Sovyet endüstrisi gerçekten bu oranda gelişti. (Troçki burada 1925 yılında yayımlanan **Sosyalizme doğru mu, yoksa kapitalizme doğru mu?** adlı broşürden bir parça almıştı.) Stalin 1930 yılında yüzde 50 bir artış istemişti! **Stalin** adlı kitabıma bakınız.

tuyorlardı galiba. "Yoldaşlar, eğer bugün hayatta kaldıysak bunu, eninde, sonunda, Avrupa'nın eskisi gibi olmadığına borçluyuz." Bununla birlikte devrimin yaşamış olması köylü ile kapitalist Batı arasında yeniden çatışmalar çıkmıyacağını göstermez; tek ülkede sosyalizmi kurmak gerektiğini de isbat etmez. Yalnızca "sümüklü böcek" hızıyla ilerliyecek olurlarsa ve devrime arkalarını dönerlerse yeni çatışmalarla, hem de daha kötü şartlar altında, karşılaşmak zorunda kalacaklardı. Buharin şöyle yazmıştı: "Üzerinde tartıştığımız sorun şu: Uluslararası olayları bir yana bırakarak sosyalizmi kurabilir ve kuruluşu tamamlıyabilir miyiz...?" Troçki buna şöyle cevap veriyordu: "Uluslararası olayları bir yana bırakacak olursak gerçekten kurabiliriz; ama asıl sorun şu ki bu olayları bir yana bırakamayız (gülüşmeler). Havayı ve milisi de hesaba katmazsak Ocak ayında Moskova sokaklarında da çırıl çıplak dolaşabiliriz (gülüşmeler). Ama korkarım ki ne hava ne de milisler bizi rahat bırakmıyacaklardır... Yaptığımız devrim... ne zamandan beri... kendi kendine- yeter oldu?"

Troçki "problemin özüne" işte burada girdi: Rusya Sosyalizmi kurarken Avrupa'da ne olacaktı? Rusyanın sosyalizmi kurmak için "en azından otuz ile elli yıl arasında bir süreye" ihtiyacı olduğunu söyleyen Lenin'e hepsi katılıyordu (*). Ama bu süre içinde dünya ne biçim alacaktı? Batıda devrim kazanacak olursa elbette tartıştıkları sorun sözkonusu olamıyacaktı. Tek ülkede sosyalizmin kurulacağını iddia edenler elbetteki bunun olmayacağını düşünüyorlardı. O zaman aşağıdaki üç kestirimin birinden hareket etmeleri gerekiyordu. İlk kestirim şuydu: Avrupa ekonomik ve sosyal bakımdan durgun bir döneme girecekti, burjuvazi ile proleterya arasında tehlikeli bir denge kurulacaktı. Ama böyle bir durum ancak birkaç yıl, olsa olsa yirmi yıl sürebilirdi. İkinci kestirim de şu olabilirdi: Avrupa kapitalizmi yeniden bir gelişme gösterebilirdi. Bu durumda "kapitalizm gelişirse, ekonomisi ile kültürü de yükselirse, çok erken dünyaya gelmişiz demektir." Yâni Rus devrimi ölüme mahkûmdu. "... Gelişen bir kapitalizmin elinde bizi boğacak ve ezecek muazzam askerî, teknik ve daha başka birçok araçlar bulunacaktır. Bu karanlık ihtimal, benim görüşüme göre, dünya

(*) Stalin, bu görüşün Lenin'e ait olduğunu inkâr etti **(Soçinenya,** cilt IX, s. 39.) ama bu iddiasının pek fazla bir temeli yoktu.

ekonomisinin bugünkü şartları içinde sözkonusu olamaz." Ne olursa olsun Rusya'da sosyalizm problemi böyle bir kestirime oturtulamazdı.

Son olarak da Avrupa kapitalizminin otuz ile elli yıl içinde gerileyeceği, ancak işçi sınıfının bu kapitalizmi atamıyacağı düşünülebilirdi. Troçki sordu: "Böyle bir şey olacağını düşünebilir misiniz?"

Avrupa proletaryası konusunda kötümser ve yersiz bir düşünceden başka birşey olmayan bu kestirimi neden kabul edeyim? Soruyorum size! Ve sonra, aynı zamanda ülkemizin tek başına kalan güçleriyle sosyalizmin kurulması fikrine karşı neden eleştirici bir tutum almıyayım?.. Avrupa işçi sınıfının kırk elli yıl içinde iktidara gelemiyeceğini düşünmek bir komünist olarak neden benim görevim olsun... Köylümüzle birlikte sosyalizme varmamızın Avrupa proletaryasının iktidara geçmesinden daha kolay olacağını düşünmek için ortada herhangi kuramsal ya da siyasal bir neden göremiyorum... Ülkemizde sosyalizm zaferinin yalnızca Avrupa proletaryasının başarılı devrimi ile korunacağına bugün bile hâlâ inanıyorum.

Bunu söylemek kurmakta olduğumuz şeyin sosyalizm olmadığını, ya da tam yolla ileri gidemiyeceğimizi ya da gitmememiz gerektiğini söylemek demek değildir... Devletimizin, bürokrasi tarafından deforme edilmiş bile olsa, bir işçi devleti olduğunu düşünmüyorsak; sosyalizmi kurduğumuzu düşünmüyorsak; ülkemizde sosyalist bir ekonomiyi geliştirecek kaynaklar bulunduğunu düşünmüyorsak: tam ve kesin olarak zafere ulaşacağımıza inanmıyorsak, o zaman, elbette, bizim komünist partisi saflarında yerimizin olmaması gerekir...

Muhalefet böyle düşünseydi elbette kendi başına başka bir parti kurar, işçi sınıfını mevcut devlete karşı ayaklandırmaya çalışırdı. Ama Muhalefetin amacı bu değildi. Şunu bilmeliydiler ki, son varılan anlaşmayı bir kâğıt parçası saymakla kötü bir örnek vermiş olan Stalin hiç birşeye aldırmayan metodlarıyla partiyi gerçekten bölebilir ve iki parti arasında mücadele haline getirebilirdi.

Kongre, Troçki'nin konuşmasını hiç ses çıkarmadan, dikkatle ve saygılı bir düşmanlıkla dinledi. Yalnız Troçki zaman zaman en dramatik yerlerde sözünü kesmek ve devam etmesi için izin istemek zorunda kaldı; kongre konuşma zamanını sık sık uzattı. Kendisine hâkimdi; inandırıcı olmuştu, hiç bir kararsızlık ya da güçsüzlük göstermemişti. Troçki'den hemen sonra kürsüye çıkan Larin çoğunluğun havasını şu sözleriyle anlatmış oluyordu: "Devrimimi-

zin dramatik sahnelerinden biriydi bu... Devrim, liderlerinin birkısmını aşmaktadır." (*)

Delegeler, üzgün üzgün özür dileyen ve dinleyicilere hoş görünmeye çalışan Zinoviyev'i bambaşka bir hava içinde dinlediler: Zinoviyev'e hakaret ettiler, öfkelendiler, kendisini kürsüden indirdiler ve sorumlu bulunduğu Komintern işlerinden bile söz etmesine izin vermediler. (**)

İnsan bu kongreleri ve oturumları okuduğu ve tartışmaların havasını karşılaştırdığı zaman hâkim grupların, Muhalefeti ne kadar acı ve zorbaca bir işleme tâbi tuttuğunu hemen anlıyor; kaba yabanlığın oturumdan oturuma gittikçe nasıl arttığını ve bir çılgınlık halini aldığını sanki elle tutar gibi görüyor. Hele Muhalefete yapılan en ağır ve intikamcı saldırıların ve Stalin'e söylenen en aşırı övgülerden birkısmının birkaç yıl sonra Stalin'in gözünden düşecek, Stalin'in geciken eleştirilerinin hedefini teşkil edecek ve onun elinde çaresiz mahvolup gidecek kimseler tarafından yapılmış olması olaylara büsbütün acı bir hava veriyor. Örneğin, kongrede dal-

(*) **15 Konferenstya VKP (b),** s. 535. Larin, 1914'e kadar Menşeviklerin sağ kanadındaydı; Bolşeviklere 1917 yazında katıldı. O sırada Troçki ile yakın dosttu. 1923 yılına doğru Muhalefete karşı tutumu kesin değildi; sonradan Stalincilere katıldı.

(**) Tutanağa göre Zinoviyev sözlerini şöyle bitirdi: "Yoldaşlar, size blok (Ortak Muhalefet) hakkında birkaç söz söylemek isterim. Şunu söylemek... **(sözü kesilir: Çok konuştun... Yeter! Gürültüler.)** Komintern ve blok hakkında şunu söylemek isterim ki... **(sesler: yeter, yeter! Bunu daha önce anlatmalıydın, öteki şeyleri anlatacağın yerde!)** Doğru değil yaptığınız. Tek ülkede sosyalizm problemi (Zinoviyev anlatmıştı) önemli değil mi diyorsunuz? Peki öyleyse Stalin neden üç saat konuştu?.. **(Gürültüler, protestolar)** Sizden on onbeş dakika dinlemenizi rica ediyorum, size blok ve Komintern konusunda bir iki şey söyliyeceğim. **(Gürültüler, bağırmalar: Yeter!)** Yoldaşlar, bildiğiniz gibi, parti şimdi Komintern'de artık çalışmamama karar verecek. **(Delegeler bağırır: Buna karar verildi bile!)** Bugünkü durumda böyle bir karar kaçınılmazdır, ama Komintern'deki problemler üzerinde beş dakika konuşmama izin verseniz fena mı olur? **(Gürültüler. Bağırmalar: Yeter! Başkan zili çalar.)** Yalvarıyorum Yoldaşlar on-onbeş dakika verin bana şu iki noktayı anlatayım. **(Başkan oya koyar; büyük bir çoğunluk Zinoviyev'in konuşma süresinin on dakika daha uzatılmasına karşıdır.)** Ayni kitap, s. 577.

kavukça sözleriyle herkesin dikkatini çeken ve sonradan Kızıl Ordunun Baş Siyasî Komiserliğine getirilen Gamarnik ileride vatan haini olarak suçlanacak ve Tuhaçevski'nin duruşma arifesinde intihar edecektir; Sirstsov, Çubar, Uglanov "sabotaj yaptıkları ve komplo hazırladıkları" için idam edileceklerdir. Eskiden Desemist olan, o sırada ise tek ülkede sosyalizme inandığını söyleyen Ossinski'nin hayatı bile "sabotör ve halk düşmanı" olarak son bulacaktır. Ama o günkü tartışmalar sırasında içlerinden hiçbiri Buharin'in mertebesine varamamıştı. Buharin daha birkaç ay öncesine kadar Troçki ile senli benli idi. İki yıl önce Zinoviyev ile Kamenev'in yaptığı gibi, o da o sırada Stalin'i tutuyor, Muhalefete büyük bir düşmanlıkla saldırıyor, Muhalefetin bu duruma düşmesinden memnun oluyor; övünüyor; korkutuyor; kışkırtıyor; alay ediyor; partinin en kötü unsurlarını okşuyordu. Yumuşak başlı bilgin sanki birdenbire değişmiş, o düşünen adam gitmiş yerine bir kabadayı gelmişti; koskoca filozof her çeşit rezillikleri göze alan bir külhanbeyi oluvermişti. Stalin'i küçük köylünün gerçek dostu ve Leninizmin koruyucusu olarak göklere çıkarmıştı; Stalin'e Politbüro'da söylenen "devrimin mezarcısı" sözünü kongre karşısında da tekrar etmesini Troçki'den istemişti. Troçki'nin kongrede bu kadar sâkin konuşmasıyla alay etmişti: çünkü Troçki partinin "Muhalefeti gırtlağından yakaladığını" çok iyi biliyordu. Muhalefet bir bölünmenin yaratacağı "facia" yı önlemek için kendilerine yalvarıyordu. Buharin alaylı bir şekilde şöyle bir uyarımda bulundu: "Partiden üç kişiden fazlası ayrılacak değil. İşte bölünme de bundan ibaret!" Buharin kahkahalar arasında bağıra bağıra söylemişti bu sözü. "Bu bir dram değil bir komedi olacaktır," demişti. Kamenev'in özür dilemesiyle alay etmişti:

Kamenev buraya çıktığı zaman... şöyle diyordu: "Lenin Troçki'ye nasıl elini uzattıysa, ben de, Kamenev olarak, ona elimi öyle uzattım." İnsan bu söze kahkahalarla güler: Ne biçim Lenin bu! Kamenev ile Zinoviyev'in Troçki'ye hiç görülmemiş şekilde dayandıklarını çok iyi biliyoruz. **(uzun uzun gülüşmeler ve alkışlar)** Troçki'ye öyle "dayanmışlar" ki o da geçip sırtlarına oturmuş iyice. **(gülüşmeler ve alkışlar)** ve sonra Kamenev gelmiş... çığlığı basıyor: "Troçki'ye dayanıyorum" diyor. **(gülüşmeler)** Evet, gerçekten tıpkı Lenin'in yaptığı gibi! **(kahkahalar)**

Bu sözlerin üzerinden daha iki yıl geçmeden Buharin bitkin ve yıkılmış bir durumda Kamenev'e "dayanacak", korka korka kula-

ğına Stalin'in yeni bir Cengiz Han olduğunu söyliyecektir. O sırada kendisinden emin ve rahat, Lenin'den parçalar okuyup duruyor, sürekli devrim kuramına, Troçki'nin "kahraman pozlarına", mujik düşmanlığına, "sosyalizmi kurmak için savunduğu malî kurama" durmadan saldırıyor; köylü ile ittifakı sağlıyan kendi politikası ile Stalin'in politikasındaki azmi, sağlamlığı ve inceliği durmadan övüyordu. Muhalefet, kulak'ın gücüne, köylü grevlerinin ve kentlerdeki açlığın yarattığı tehlikeye dikkati çekerek "çığlığı" bastığı zaman niyeti halkı bir umacı ile korkutmaktı. Bu davranışlarından ve "Sovyet Termidor"u konusunda çıkardıkları dedikodudan "vazgeçip pişman olmadıkça, suçlarını itiraf etmedikçe" ve "Leninizmin ruhuna, sözüne ve özüne karşı işlediğimiz suçları bağışlayınız" diye yalvarmadıkça parti onları affetmiyecekti. Buharin çılgınca alkışlar arasında sözlerine şöyle devam etti:

Söyleyin, namusunuzla söyleyin: devletimizin **tam** bir proleter devleti olmadığını söyleyen Troçki'nin yanıldığını söyleyin! Neden buraya çıkıp bunu açıkça söylemek cesaretini gösteremiyorsunuz? Zinoviyev, Lenin'in muhalefetlere karşı iyi davrandığını söyledi bize. Lenin Merkez Komitesinde iki oy da almış olsa herhangi bir muhalefeti partiden atmış değildi... Evet, tabii Lenin işini biliyordu. Yalnızca iki oy alabilen muhalefeti kim atmaya kalkar ve atar **(gülüşmeler)** ama bütün oyları siz aldığınız halde karşınızda da iki oy kalırsa ve bu iki oy da Termidor diye feryadı basarsa o zaman pekâlâ partiden atmayı düşünebilirsiniz.

Kongre bu alaylara bayıldı, kahkahadan kırıldı. Stalin oturduğu yerden bağırıyordu: "Bravo Buharin. Çok iyi, çok iyi. Onlarla tartışmıyor, onları yiyorsun!"

Buharin bu garip, ve hemen hemen de korkunç işi neden yaptı? Muhalefetin savunduğu politikadan gerçekten korktuğu belliydi. Muhalefetin yüzünden köylü ile aralarında bir çatışma çıkacak diye ödü patlıyordu; ama böyle bir çatışmayı çıkaracak olan şeyin kendisiyle Stalin'in izlediği politika olacağını bir türlü anlamıyordu. Muhalefet hâkim grubun yerine geçemiyecek kadar güçsüzdü, ama Stalin'in grubuna yolunu değiştirtecek kadar gücü vardı. Gerçi bu kongrede hâkim grupların yarattıkları koalisyonun içinde en çok başarı sağlıyanlar Buharin'ciler olmuştu: Buharin, Rikov ve Tomski Merkez Komitesi adına üç ayrı rapor sunmuşlardı. Ama onlar bile Muhalefeti hesaba katmak zorunda kalmıştılar. Buharin de köy politikasında daha dikkatli davranmak zorundaydı; artık

kuvvetli çiftçiyi açıkça koruyamazdı. Stalin kendi hizbinin Troçki ve Zinoviyev tarafından yapılan eleştirilere gittikçe daha çok kulak kabarttığını ve birçok şeylerini olduğu gibi kopya etmek eğiliminde olduğunu görmüştü. Stalin daha hızlı bir sanayileşme isteğine daha çok yer vermiye başlamıştı: Kongrede karar tasarıları üzerinde yapılan oylamalardan açıkça anlaşılıyordu bu. Buharin hâkim grupların sonuna kadar dayanmalarını ve hasımlarının fikirlerini almadan ve işleri karıştırmadan hasımlarını yenmelerini istiyordu. Ama Muhalefet baskısının partiyi en son nereye kadar götüreceğini bilmiyordu. Bu baskı yüzünden köylü ile kanlı bir çatışma çıkacak diye "tepeden tırnağa kadar tirtir titriyor" du ve o sırada Buharin resmî politikanın Muhalefetin dolaylı olarak etkisi altında kalmaması için Stalin'e yalvarıyordu. Stalin'in daha fazla geri çekilmesini önlemek için Stalin'e umutsuzcasına yapışmıştı. Stalin'in zorba yanını ve kurnazlığını okşar ve kışkırtırken, Muhalefetin yenilmesi ile ülkede huzurun sağlanacağını umuyordu. Bu amacına varabilmek için duygu, tutku ve namus bakımından her türlü fedakârlığı göze almıştı.

Bu kadar hırçın saldırıların başka bir nedeni de sıkıntı ve şaşkınlıktı. Stalin'in grubu, iki yıl içinde atmak zorunda kalacağı adımlardan ürküyordu. Bu grubun sözcüleri de partiye kabul ettirmek istedikleri "köylünün zorla kollektifleştirilmesi" politikasının suçunu Troçki ile Zinoviyev'e yüklüyorlardı. Örneğin özel çiftçiliğin ortadan kaldırılmasında çok önemli bir rol oynayan Kaganoviç şöyle bağırmıştı: "Onların tuttukları yol köylünün soyulmasına kadar giden yoldur; tehlikeli bir yoldur; Troçki ile Zinoviyev ne kadar itiraz ederlerse etsinler, gerçek parolaları budur." Muhalefet tek parti sisteminin duvarına kafasını bir daha çarpmıştı. Bu sistemin içinde özgürlük istediği zaman sistemin kendisini tehlikeye düşürmüş olmakla suçlandırılmıştı. Buharin ile Stalin Muhalefetin ayrı bir parti haline gelmek istediğini öne sürmüştü. Molotof, o dilsiz haliyle, işi tam can alacak yerinden vurmuştu: kendilerine karşı yapılan baskıdan yakınan Muhalefet konuşmacıları Brest-Litovsk buhranı sırasında bile Lenin'in, sol komünistlerin ayrıca bir gazete çıkartmalarına ve kendisine korkmadan hücum etmelerine göz yumduğunu hatırlattıkları zaman Molotov onlara şu cevabı vermişti: "Ama 1918 de Menşevik ile Sosyal Devrimciler'in ayrı gazeteleri vardı. Kadet'ler bile gazete çıkarıyorlardı. Bu bakımdan bu-

günkü durum o günküne benzemez." Bir nokta daha: Bolşevikler başkalarına vermedikleri özgürlüğü kendileri için tanıyamazlardı. Kaganoviç, onbirinci kongrede Troçki'nin de aynı mantığı İşçi Muhalefetine karşı kullandığını hatırlattı. Troçki o kongrede parti üyelerinin, kendi arkadaşları ve liderleri için "biz" ve "onlar" kelimelerini kullanamıyacağını, çünkü bu takdirde, niyetleri ne olursa olsun, partinin karşısına çıkmış olacaklarını, partinin karşılaştığı zorlukları sömürenlere ve Kronstadt bayrağını kaldıranlara yardım edeceklerini söylemişti. Kaganoviç soruyordu: "Peki Troçki Yoldaş, Medvedev ile Şlyapnikov bir hata yaptıkları zaman (ve bu Yoldaşlar Eski Bolşevik oldukları halde) bunları söylemeye hakkımız oluyor da, bizim neden size Kronstadt yolunda gittiğinizi söylemek hakkımız olmuyor?..."

Troçki'ye yapılan saldırılar sırasında yalnız Kronstadt'ın ve İşçi Muhalefetinin ruhu çağrılmakla kalınmadı. Medvedev ile Şlyapnikov'un şahısları da bu işe karıştırıldı. Muhalefet, Stalin'in direnmesi üzerine, bu iki şahısla herhangi bir ilişkisi olmadığını açıklayınca, Stalin Medvedev ile Şlyapnikov'u korkuttu, kandırdı ve onlara hatalarını kabul ettirdi. Onlar da pişmanlık duyduklarını açıkladılar ve Muhalefeti suçladılar. Bunun üzerine Merkez Komitesi bu pişmanlıkları büyük bir sevinçle halka duyurdu ve bu iki kişiyi affettiğini açıkladı. Bu iki kişi eskiden Ortak Muhalefetten tek parti sistemine bağlı kalınmamasını, eski parti içinde bir hizip olarak kalmaktansa yeni bir parti kurmayı teklif etmişti. Ama eski partiden atılmak tehlikesi ile karşılaşınca ve Ortak Muhalefetin de kendi fikirlerini kabul etmiyeceğini anlayınca Stalin'e teslim olmuştu. Bu iki kişinin pişmanlığı Stalin'in elde ettiği ilk pişmanlık oldu ve bunları sonradan birçokları daha izledi. Kongre kapanmadan önce Stalin Muhalefeti bir sürpriz karşısında daha bıraktı: Krupskaya'nın artık Troçki ve Zinoviyev ile ilişkisini kestiğini açıkladı. Stalin'in bu sırada Krupskaya'ya Lenin'in özel hayatı hakkında birtakım uygunsuz dedikodular yaymakla şantaj yaptığı Moskova'da kulaktan kulağa fısıldanıyordu. "Başka birini Lenin'in dul karısı olarak ilân ederim" dediği söyleniyordu. Ama Krupskaya'nın kocası tarafından kurulmuş olan bir partinin dağıldığını görmektense Muhalefetten çekilmeyi daha doğru bulmuş olması çok ihtimal dahilindedir. Stalin ile Buharin'i eleştirenlerin başında gelen Krupskaya'nın çekilmesi Muhalefete büyük zarar verdi.

Stalin, son olarak, yabancı komünist partileri liderlerini Troçki ile Zinoviyev'e karşı çıkartmaya çalıştı. Lenin'in hastalığı sırasında yapılan dördüncü kongrede bütün Enternasyonal adına resmen büyük öğütlerde bulunan eski Alman Komünistlerinden Klara Zetkin, o sırada Troçki ile Zinoviyev'den ayrıldığını açıkladı ve onları Enternasyonal'de buhran yaratmakla ve komünizm düşmanlarının ekmeğine yağ sürmekle suçladı. Büyük bir ciddiyetle şunları söyledi: "... Muhalefet liderlerinin adlarından ayrılmıyan o parlak zaferler bile günahlarının kefaretini ödeyemez... bu Yoldaşların değerleri... yok edilemez. Onlar unutulmıyacaklardır: Yaptıkları işler devrim tarihine geçmiştir, ama... yapılan işlerden ve kişilerin haklarından ve değerlerinden daha da büyük bir şey vardır."

Muhalefet bozguna uğramıştı; kongre üç Muhalefet liderinin de Politbüro'dan atılmasını kabul etmiş, tartışmaya yeniden başlamaya cesaret ettikleri takdirde yeni cezalar vermekle korkutmuştu.

Böylece Ortak Muhalefet, 1923 Muhalefetinin yenilgisinden sonraki durumuna benzer bir duruma düştü. Resmen alınmış kararlar Muhalefet aleyhine olduğuna göre bundan sonra ne yapacaklarını kararlaştırmak zorundaydılar: mücadeleye devam edip toptan partiden atılmayı mı göze alacaklardı, yoksa, hiç olmazsa geçici olarak, yenilgiyi mi kabul edeceklerdi? Muhalefetin iki ayrı kolu da bu soruna başka türlü cevap verdi. Zinoviyevciler sinmekten yana idiler. Ama kolay değildi bu; çünkü tartışmanın kapanması resmen kararlaştırıldığı halde resmî saldırılar hâlâ sürüp gidiyordu. Kongrenin aldığı kararlar doğrultusunda yorumlar yapan gazetelerin sayfaları ağır polemiklerle doluydu ve saldırıya uğrayanlara en ufak bir cevap fırsatı verilmiyordu. Tabanda bulunan Muhalifler inançlarını açığa vurmakta gösterdikleri cesareti çok ağır ödediler: işlerinden atıldılar, toplum dışında bırakıldılar ve toplumdan kovulmuş insanlara yapılan işlemlerden pek az farklı olan işlemlere maruz kaldılar. Zinoviyev ile Kamenev çok yumuşak ve pasif bir direnmeye çekildiler. Kendi taraftarlarını korumak kaygusuyla, bu taraftarlarına görüşlerini kendilerine saklamalarını, dahası, gerekirse Muhalefetle ilişkilerini bile inkâr etmelerini söylediler. Bu çeşitten öğütler Muhalefeti herkesin gözünden düşürmekten ve öğüt verilen kimselerin moralini bozmaktan başka bir işe yaramadı; Muhalifler ayrılmaya ve pişman olmaya başladılar.

Başlarından böyle bir durum geçmiş olan Troçkistler ise, hareketsizlikten hiç bir şey kazanamıyacaklarını ve yarım tedbirlerden hiç bir şey bekliyemiyeceklerini biliyorlardı. Troçki de Kasım'ın sonuna doğru güncesine yazdığı notlarda bu dönemi yorumluyor, Muhalefetin durumunu, tek başına kaldığını halkın önünde ve Merkez Komitesinde olduğundan daha açıkça anlatıyor: Troçki yenildiklerini kabul etmiştir. Bunun nedeni yalnız Stalin'in sözünde durmaması ve bürokratik yollar ile yaptığı korkutmalar değildir. Halk kitleleri yorgun ve bıkkındır; hayal kırıklığına uğramıştır. Devrimden çok şey ummuş, ama umutlarının boşa çıktığını acı bir şekilde görmüş, eski Bolşevizmin ruhuna ve fikrine karşı tepki göstermiştir. Politikaya girdiği gündenberi bir himaye altında olduğunu anlıyan genç de herhangi bir eleştiri ve siyasî yargı yeteneğini geliştirememektedir. Hâkim gruplar halkın yorgunluğundan yararlanmakta, güvenlik içinde yaşamayı istemekte ve halkı sürekli devrim umacısı ile korkutmaktadırlar. Troçki, tutanağa geçen sözlerinde, genellikle hâkim grup ile taban arasındaki ayrılığın üzerinde durmaktadır. Tutanak dışında ise, hâkim grubun ortaya attığı fikirlerle sloganların tabandaki duygusal bir ihtiyaca cevap verdiğini, bunun aradaki ayrılığı örttüğünü, Muhalefetin ise halkın havasına uymadığını kabul etmektedir.

Peki o halde ne yapmalıydı? Troçki, halkın gerici havasına uymak Marksizme yakışmaz diye düşünüyordu. Sınıf bilinci zayıfladığı zaman halktan uzak kalmıya hazır olmalıydı. Nasıl olsa uzun zaman tek başına kalacak değildi; çünkü zaman dönüşüm ve buhran zamanıydı: devrim güçleri, Sovyetler Birliğinde olsun, onun dışında olsun, ergeç şahlanacaktı. Bu bakımdan, ihtimaller ne kadar aleyhinde olursa olsun, Muhalefetin teslim olması ya da kararsızlık göstermesi doğru değildi. Devrimciler, hayatları Lenin gibi bitecek de olsa —yani davalarının gerçekleştiğini görseler de— ya da Liebknecht gibi dava uğrunda can verecek de olsalar, sonuna kadar dövüşmeliydiler. Troçki, gerek özel notlarında ve gerekse dostlarıyla yaptığı konuşmalarda, bu ihtimal üzerinde çok kereler durmuştu; hayatının "Lenin gibi" biteceği umudunu hiç bir zaman yitirmiyordu ama, içten içe alınyazısının "Liebknecht"inkine daha çok benzediğini anlıyordu.

(Victor Serge şöyle yazıyor) Zaferi kazanacağımıza inanmadım ve içten içe yenildiğimize bile emindim. Gurubumuzun mesajlarını Lev Da-

vidoviç'e vermek üzere Moskova'ya gönderildiğim zaman bunu kendisine söyledim. İmtiyazlar Komitesinin geniş bürosunda konuştuk... Sıtma nöbeti yine tutmuştu; rengi sapsarıydı; dudaklarında renk kalmamıştı. Çok güçsüz olduğumuzu, Leningrad'da birkaç yüzden fazla üye toplayamıyacağımızı, tartışmalarımıza işçilerin aldırmadığını söyledim. Bütün bunları benden iyi bildiğini anladım. Ama, bir şef olduğu için, görevini yapmak zorundaydı, ve biz de, devrimciler olarak, kendimize düşen görevi yapıyorduk. Yenilgi kaçınılmaz olduğuna göre insanın bunu cesaretle karşılamaktan başka yapacak birşeyi yoktu..."

1926-7 kışı oldukça sakin geçti. İç anlaşmazlıklar Muhalefeti zayıflatmıştı. Troçki Zinoviyev ile yaptığı işbirliğini bozmamıya elinden geldiğince çalışıyordu; Zinoviyev hemen hemen paniğe kapılmış olduğu için Ortak Muhalefet bu işbirliğini kararsızlığa düşmekle ödedi. Ortak Muhalefet liderleri Moskova'daki parti hücrelerinde kendilerini yeniden tartışmaya sürüklemek için yapılan teşebbüsleri bile Stalin nezdinde protesto ettiler. Aynı ay içinde Komintern Yürütme Kurulu Rus Partisindeki durumu tartıştı; Muhalefet de tutumunu yeniden açıklamak zorunda kaldı. Troçki kendi geçmişini yeniden savundu ve parti-içi tartışmalarda kullanılan "biografik metod"a karşı geldi; kafası sınırlandırılmış olan bir dinleyici kitlesine "Troçkizm ile Leninizmin uzlaşamıyacağı iddiasının bir hayalden" (*) ibaret olduğunu isbat etmek için Lenin ile geçmişteki ilişkilerinin hikâyesini uzun uzadıya anlattı. Yürütme Kurulu yabancı komünist partilerinde bulunan Troçkistlerle Zinoviyevcilerin, Sovyet devletinin proleter niteliğini inkâr ettikleri gerekçesi ile, partilerden atılmalarını doğru buldu. Troçki Muhalefetin böyle bir görüşü savunacak herhangi bir yabancı muhalefet taraftarına karşı çıkacağını açıkladı. Souvarine'in atılmasına razı olur gibi oldu, ama Rosmer ile Monatte'nin atılmasına itiraz etti. Bun-

(*) Bu münasebetle, Troçki 1917'ye kadar Lenin'e karşı tutumunun ilginç bir hikâyesini anlattı. Kendisini Lenin'e her gün biraz daha yaklaştıran "iç direnmeden" sözetti. Sonunda Leninizmi bütün yüreğiyle ve tamamiyle kabul etmişti. Durumunu Franz Mehring'inkine benzetti: Mehring bir Liberal olarak Marksizme karşı savaştıktan sonra Marksizmi kabul etmişti. Bu yüzden, ya da buna rağmen, Mehring'in inançları çok kuvvetliydi ve bu inancını ihtiyarlığında özgürlüğü ve hayatı ile ödedi. Oysa Kautsky ve Bernstein gibi "eski tüfekçiler" dâvadan sapmışlardı.

lar Birinci Dünya Savaşındanberi kendisinin dostu olmuşlar, Fransız Komünist Partisini kurmuşlar ve yönetmişlerdi. Şimdi ise partiden atılıyorlardı (*). Bu ufak tefek siyasî müdahaleler dışında, kışı siyasî hayattan uzak geçirdi; toplu eserlerinin ciltlerini hazırladı; "birçok sorunları kuramsal bir açıdan ve daha derin olarak inceledi."

Sosyalizmin tek ülkede kurulmasına karşı ortaya attığı iktisadî görüşten ayrı olarak, kendisini en çok meşgul eden "kuramsal sorun", "Sovyet Termidor"u idi. Gerek Muhalefet saflarında ve gerekse yabancı ülkelerdeki sempatizanlar arasında bu konuda çok çeşitli fikirler vardı: birkısmı Rus Devriminin Termidor aşamasına zaten girmiş olduğunu iddia ediyordu. Bu görüşü savunanlar, aynı zamanda, bürokrasiyi de yeni bir sınıf sayıyorlar, bu sınıfın proleterya diktatörlüğünü mahvettiğini ve işçi sınıfını sömürerek ona hakim olduğunu söylüyorlardı. Başkaları ise, en başta Troçki olmak üzere, bu görüşe tamamiyle karşıydılar. Tarihte geçmiş bir olay başka bir siyasî olayın ölçüsü oldu mu tartışmaya katılanlardan hiç biri benzettikleri eski olay hakkında hiç bir zaman sağlam bir görüşe varamazlar. Bu bakımdan, Troçki de olayın kendi yaptığı yorumunu tartışma sırasında, ikide birde değiştirmek zorunda kaldı. Bu aşamada "Sovyet Termidor"unu, devrim karşısındaki genel gevşeme ve hayal kırıklığı ortasında, Bolşevik partisinin içinde doğabilecek ve Bolşevizmin ortadan kaldırılması, kapitalizmin geri gelmesiyle sonuçlanabilecek kesin bir "sağa doğru kayma" olarak tanımladı. Bu tanımdan, Troçki, Sovyet Termidor'undan söz etmenin henüz yersiz olduğu, ancak Muhalefetin bu konuda bir alarm verebileceği sonucunu çıkarmıştı. Bir "Termidor durumu"nun yalnız bir unsuru çok açık olarak ortadaydı: Halk kitleleri yorgun ve küskündü. Ama eskinin yeniden dirilmesine giden kesin "sağa doğru kayma", "Termidor güçlerinin" bu

(*) Bu arada Politbüro Pyatakov'u bir ticaret heyetiyle birlikte Kanada'ya göndermeye karar verdiği zaman Troçki müdahele etti. Kanada'da birçok Rus mültecisi bulunduğu için, iç savaşta Ukrayna'daki Bolşeviklerin başında bulunan Pyatakov'un oraya gitmesi tehlikeli olabilirdi. Pyatakov "Rusya'nın birçok değerli insanlarını kurşuna dizdiği" gerekçesiyle ABD'ye sokulmadı. Troçki'nin Orconikidze'ye yazdığı 21 Şubat 1927 tarihli mektup.

amaca doğru toplanmalarına rağmen, henüz ortada görünmüyordu.

Troçki'nin bu konuda formüle ettiği görüş, ilerideki yıllarda kendisinin tutumunu ve Muhalefetin alınyazısını kısmen tayin etmeseydi ve bu tartışmalar bütün guruplarda büyük bir heyecan ve gürültü yaratmasaydı epice karışık olan bu konunun ayrıntılarına girmemek daha doğru olurdu. Gerçekte de bu tartışma bu kavganın belki de en akıl-dışı yanıydı. Herhangi bir parti toplantısında, toplantıda bulunanların çoğu "Termidor" kelimesinin ne olduğunu şöyle böyle bildikleri halde, bir muhalifin çıkıp da Termidor kelimesini söylemesi dinleyicilerin parlamasına, ortalığın karışmasına ve herkesin öfkelenmesine yetiyordu. Termidor'cular denen kimselerin, Jakobenism'in "mezarını" kazdıklarını ve Muhalefetin, hakim grubu devrime karşı bir çeşit komplo hazırlamakla suçladığını biliyorlardı ya! Bu garip tarih parolası, kelimenin daha derin bir anlam taşıdığını çok daha iyi bilen okumuş Buharinciler ile Stalincileri bile kızdırıyordu. Muhalefet, Fransız Termidor'cularının Jakobenism'i yıkmak ve Birinci Cumhuriyete son vermek istemediklerini, ancak yorgunluk ve anarşi yüzünden bunu istemiyerek yaptıklarını iddia ediyordu. Aynı şekilde Sovyet Termidor'cuları da ne yaptıklarını bilmeden aynı yola girebilirlerdi. Bu benzeti birçok Stalin'cinin ve Buharin'cinin kafasını alt-üst etti ve kendisine olan güvenini yitirdi. Hayal meyal de olsa gittikçe daha fazla farkına vardıkları bir etkeni, devrimin kontrol altına alınmayan unsurlarını, akıllarına getiriyor; ele avuca sığmayan muazzam düşman sosyal güçlerin elinde oyuncak olduklarını ya da olabileceklerini onlara hatırlatıyordu.

Bolşeviklerin çoğu böyle bir şeyin doğru olabileceğini düşündükçe sinirleniyordu. Hangi gruba mensup olursa olsun Muhalefetin şuradan buradan toplayıp getirdiği umacılar rüyalarına giriyor, hepsini korkutuyordu. Ölüler canlıları kovalıyordu. Buharinci ile Stalinci, Termidorculukla ilgisi olmadığını söylerken bunu soğukkanlılıkla ve kendisine güvenerek söylemiyordu; Buharin'in onbeşinci kongrede, Muhalefetin "affedilmez şekilde çıkarttığı Termidor dedikodusundan söz ettiği sırada olduğu gibi, bunu iç kararsızlığından gelme bir küskünlükle söylüyordu. Muhalefete karşı uyduğu öfke, kendi korkularını yatıştırmaya yarıyordu. Muhalefet ise Termidor umacısının Moskova caddelerinde gezdiğini, Kremlin'in üzerinde dolaştığını, ya da ulusal tören ve resmi geçit

günlerinde Lenin Mozole'sinin üstündeki Politbüro üyelerinin arasında durduğunu görüyordu. Kitaplarda okunan bu tarih anısının yarattığı garip ve şiddetli ihtiraslar tek parti sistemini ortaya çıkaran siyasî ortamın akıl-dışı (irrasyonel) olmasından geliyordu. Bolşevik, kendi yarattığı eserin karşısında, yani devrimin karşısında, yabancılaşmıştı. Kendi yarattığı devlet, kendi yarattığı parti, kendisini aşmıştı; sanki onların da, onun kafasıyla ve iradesiyle pek ilgisi olmayan, ayrı bir kafası ve iradesi vardı ve o buna boyun eğmek zorundaydı. Devlet ve parti önceden kestirilemeyen birtakım karışık kör güçlerin elindeymiş gibi geliyordu ona. Bolşevikler, Sovyetleri "iktidar organı" haline getirdikleri zaman, dünyanın o zamana kadar gördüğü "en açık ve en saydam" siyasî sistemini" kurduklarına, Troçki gibi, onlar da, inanmışlardı. Bu sistemde yönetilenle yöneten o zamana kadar olduğundan çok daha birbirine yaklaşmış olacak ve halk kitlesi kendi iradesini o zamana kadar görülmemiş bir şekilde doğrudan doğruya gösterebilecek ve uygulayabilecekti. Birkaç yıl sonra tek parti sisteminin pek sanıldığı kadar "saydam" olmadığı anlaşıldı. Toplum saydamlığını tüm olarak yitirmişti. Hiçbir sosyal sınıf iradesini gösteremiyordu. Bu yüzden hangi sosyal sınıfın ne istediği belli değildi. Yalnızca yöneticiler ve siyasî kuramcılar ne istediklerini biliyorlardı; o da yalnızca arada sırada olaylar çıktıkça tahminlerinde yanıldıklarını anlamak şartiyle... Bu bakımdan sosyal sınıflar, partiye umulmadık şekilde dört bir yandan baskı yapan birtakım doğal (elemanter) güçler gibi geliyordu onlara. Nitekim bu güçler de aslında öyle davranıyorlardı; partideki gruplar ve kişiler sanki umulmayan yönlere farkına varmadan sürüklenmekteydiler. Her yanda, insanların düşündükleri (kendileri ve başkaları hakkında), istedikleriyle yaptıkları arasında çatlaklar çıkıyor ya da bu çatlaklar kaybolup yeniden doğuyordu. Bunlar politikanın "objektif" ve "subjektif" yanları arasındaki çatlaklardı. Kimin devrim dostu, kimin düşmanı olduğunu söylemek hiç bir zaman o günkü kadar zor olmamıştı. Hem iktidardaki grup hem Muhalefet karanlıkta yürüyor, hem gerçek tehlikelerle hem de hayaletler ile çarpışıyor, birbirlerinin gölgelerini kovalıyorlardı. Artık birbirlerini de eskisi gibi göremez olmuşlardı. Anlaşılması ve zararsız hale getirilmesi gereken gizli ve sinsi potansiyellere sahip birtakım mistik sosyal varlıklar olarak görüyorlardı birbirlerini. Topluma ve bir-

birlerine karşı içlerinde doğan bu yabancılaşma yüzünden, hakim gruplar Muhalefeti yabancı sosyal unsurların ajanı olduklarını, Muhalefet de hakim gruptaki insanların arkalarında Termidor güçlerinin bulunduğunu iddia etmeye kadar vardılar.

Peki, bu güçler nelerdi? Bu soruya Troçki şöyle cevap veriyordu: bunlar zengin köylüler, N.E.P. burjuvazisi ve bürokrasi gruplarıdır, yani kısacası, burjuvazinin geri gelmesinde çıkarı olan bütün sınıflardır. İşçi sınıfı "Ekimin kazançlarına" bağlı kalmıştı ve dolayısıyla da Termidor'culara düşmandı. Bürokrasiye gelince, Troçki, bürokrasinin kritik bir durum karşısında kaldığında bölüneceğini umuyordu: Birkısmı karşı-devrimi destekliyecek; bir kısmı da devrimi savunacaktı. Parti içindeki bölünmeleri de bu çatlamanın dolaylı bir yansıması sayıyordu. Termidor'culara en yakın olanlar sağ kanattakilerdi; ama durumları aynı sayılmazdı. Buharin'in malsahiplerini koruması bir Termidor isteği gibi görünüyordu; ama Buharincilerin gerçek Termidor'cular mı, yoksa Termidorculara bilmeden yardım eden, ama tehlike halinde devrimin çevresinde toplanacak olan unsurlar mı oldukları pek açıkca belli değildi. Onun görüşüne göre, parti içinde proleter sınıf çıkarını ve saf sosyalizm programını yalnızca sol, yani Ortak Muhalefet temsil ediyordu; Ortak Muhalefet Termidor'culara karşı olanların önderiydi. Merkezin, yani Stalinist grubun, programı yoktu; parti elindeydi, ama geniş bir sosyal destekten yoksundu. Her ikisinin de programından yararlanıyordu. Merkez, sağ ile koalisyon halinde bulunduğu sürece, Termidor'culara yol açmış oluyordu. Ama Termidor'dan elde edeceği hiçbir şey yoktu. Bu onun mahvı demek olurdu; bu bakımdan, merkez ya da merkezin büyük birkısmı herhangi bir karşı-devrim tehlikesiyle karşılaştığı zaman, solun liderliği altında, Sovyet Termidor'una karşı koymak için sola yanaşacaktı.

Bu hikâyeyi uzatmak ve bu görüşü olayların ne dereceye kadar doğruladığını ya da yalanladığını göstermek gereksiz (*). Yalnız şimdilik Troçki'nin bundan bir tek pratik sonuç çıkardığına işaret etmek yeter. Çıkardığı sonuç kısaca şuydu: Ne kendisi ne de arkadaşları Buharin'in grubu ile Stalin'e karşı hiç bir surette ittifak kurmamalıydılar. Troçki, belirli durumlarda, belirli şartlarla Muhalefetin Buharin'e karşı Stalin ile ortak bir cephe kurmaya hazır olmasını istiyordu. Şartlar herhangi bir ortak cepheye

uygulanan şartlar olacaktı: Muhalefet bağımsızlığından, eleştiri hakkından ve parti içinde eleştiri özgürlüğünün kurulmasını istemekten vazgeçmiyecekti.

Herkesce bilinen formüle göre, sol ve merkez ayrı ayrı yürüyecek, düşmana birleşik olarak vuracaktı. Gerçi Muhalefet bir süre için bu kuralı uygulayacak durumda değildi. Çünkü Stalinciler ile Buharinciler iktidarı paylaşmışlardı; aralarında birliği muhafaza ediyorlardı. Ama yakında ayrılacaklarından Troçki'nin şüphesi yoktu. Uyguladığı taktik şuydu: Aralarında, bir ayrılık, yeni bir gruplaşma olacak. Muhalefet de bundan yararlanarak, aralarında Stalinciler de olmak üzere, bu "Termidor aleyhtarlarının" komutasını ele geçirecekti. Tartışmalardan sonra geçen birkaç yıl içinde Muhalefetin tutumuna şu kural hakim oldu: "Buharin'e karşı Stalin'le beraber mi? Evet. Stalin'e karşı Buharin ile birlik olmak mı? Hiç bir zaman!"

Daha çok Troçki'nin ortaya attığı bu taktik kararı, bütün Stalin aleyhtarı hiziplerin ve grupların sonradan başlarına gelen hazin akibetin açısından ele alındığı zaman, insana bir intihar çılgınlığı gibi görünür. Troçki'nin fazla etkili olmayan Buharin'de gördüğü Termidor ruhu, tarihi fazla okumuş bir insanın kafasında yarattığı bir umacı olur sanki. Ve sonra, ilerideki olayları gözönünde tutarak, Troçki'nin "sağ'ın", yani Buharin grubunun yaratacağı tehlike konusunda bu kadar heyecana kapılarak, bu kadar büyük alarmlar verdiğini düşünecek olursak, genellikle ileri görüşlülüğü ile ün salmış olan böyle bir adamın bu olayda bu kadar kısa görüşlülüğe ya da körlüğe nasıl saplandığına insan hayret eder. Bununla birlikte bir olayı tek açıdan görmek yanlış olur. Troçki'nin bu kararını, içinde bulunduğu şartları gözönünde tutarak ele almak gerekir: N.E.P. artık en yüksek noktasına ulaşmıştır; burjuvazinin geri gelmesinde çıkarı olan güçler hâlâ canlıdır ve faaldir; N.E.P. kapitalizminin zorla ortadan kaldırılacağı, ve "kulak'ların bir sınıf olarak tasfiye edileceği" kimsenin aklından geçmemektedir. Troçki Sovyet toplumunda bulunan birbirine karşıt güçler arasında herhangi bir yarışmayı o günkü şekliyle kabul edemezdi. Termidor umacısı, söylediği gibi, hâlâ yarı yarıya gerçekti. 1917'de sekiz ya da on yıl sonra bile geriye dönme ihtimali henüz büsbütün ortadan kalkmış değildi. Troçki de, elbette bir Marksist ve Bolşevik olarak bütün gücünü toplamayı ve bütün enerjisini

buna karşı kullanmayı bir görev sayıyordu. Parti içindeki taktiğini tayin eden de buydu. Geri gidilmesine yol açacak bir politika varsa o da Stalin'in politikasından çok Buharin'in politikası olacaktı. Bu durumda Troçki, Muhalefetin ikinciye karşı, birincinin politikasını şartlı olarak desteklemek kararından başka bir karar veremezdi. Böyle bir sonuç sağa karşı merkez ve sol ile birleşmeyi doğru bulan, ama sol ile sağın merkeze karşı birleşmesini ilkelere aykırı sayan ve buna izin vermeyen Marksist geleneğe uygun düşüyordu. Böylece, kendi ortamında ele alındığı ve Marksist düşünceye göre yargılandığı zaman Troçki kendi bakımdan haklıdır. Sonraki olayların kendi mantığını aşmış olması ve Muhalefetin mantığını bir intihar gibi gösterınesi kendisinin büyük bir talihsizliğidir. Troçki'nin dramı, ihtilâli hangi metotla savunduysa aynı metotla siyasî intiharına gitmiş olmasıdır.

1927 ilkbaharında, partinin o zamana kadar hemen hemen hiç ele almadığı bir konu parti-içi kavgaları yeniden alevlendirdi ve bu konu son patlama oluncaya ve Ortak Muhalefet dağılıncaya kadar partinin temel sorunu olarak kaldı.

Çin Devrimi idi bu sorun.

Çin Devrimi o sıralarda, Lenin döneminin sonlarına doğru başlayan birtakım gelişmelerin yarattığı şiddetli bir buhrana sürüklenmiş bulunuyordu: Sömürge ve yarı-sömürge halklarının yaptıkları anti-emperyalist savaşların Avrupa'daki proleter ihtilâlinin esaslı birer "stratejik yedeği" olduğuna inanan Bolşevikler, daha başlangıçtanberi bu mücadeleleri yakından izlemekteydiler. Gerek Lenin ve gerekse Stalin şuna inanmıştılar: Batı kapitalistlerine ucuz iş gücü, hammadde ve büyük sermaye yatırımı olanaklarını sağlayan sömürgeler Avrupalı efendilerini başlarından attıkları zaman Kapitalizm son derecede zayıf düşecekti. Komintern 1920 yılında Batıdaki komünist hareketlerle Doğu'daki kurtuluş savaşlarının birbirine bağlı olduklarını ilân etmişti. Ama bu çıkış bir prensip açıklamasından ileri gitmiş değildi. Bu ittifakın biçimleri ve gerçekleştirilme metodları bilinmiyordu. Yalnızca Asya'daki ulusların kurtuluş savaşları ile Avrupa'daki burjuva devrimleri aynı tarihsel parelele konulmuş; bu ulusların köylüleri, ve bir yere kadar da, burjuvazisi, işçi sınıfının müttefiki sayılmıştı. Ama Leninist Komintern, anti-emperyalist hareketlerle Asya'-

daki sosyalizm mücadelesi arasındaki ilişkiyi, ya da Çin ve Hint Komünist Partilerinin kendi "anti-emperyalist" burjuvazisine karşı tutumunu açıkça belirtmemişti.

Bu sorunların çözüm zamanı henüz gelmemiş bulunuyordu. Ekim İhtilâlinin Doğu üzerindeki etkisi daha taze idi. Bu etkinin gücünü ve derinliğini ölçmeye henüz imkân yoktu. Asyanın en önemli ülkelerinde komünist partileri daha yeni kuruluyordu; işçi sınıfları sayıca az ve politika geleneği bakımından güçsüzdü. Burjuva anti-emperyalizmi bile daha gelişmemişti. Küçük propaganda gruplarından oluşan Çin Komünist Partisi ilk kongresini ancak 1921 de yapmıştı. Ama bu kongreden hemen sonra daha programını hazırlamaya ve örgütüne bir biçim vermeye çalışırken Moskova, partiden Kuomintang ile anlaşma yollarını aramasını istedi. O sıralarda Sun Yat-sen'in moral otoritesi en yüksek noktasında bulunuyor ve Kuomintang bundan yararlanıyordu. Sun Yat-sen'in kendisi de Rusya ile anlaşmaya, böylece Batı emperyalizmine karşı güçlenmiye çalışıyordu. Belirsiz bir "sınıfsız" Populizm fikrini savunan Sun Yat-sen Çin komünistleri ile de işbirliği yapmaya hazırdı; ancak komünistler önderliğini kayıtsız şartsız kabul etmeli ve Kuomintang'ı desteklemeli idiler. Sun Yat-sen, Lenin hükümeti ile bir dostluk paktı imzaladı, ama Çin komünistlerini kendi şartlarına göre kendisiyle işbirliği yapmaya kolay kolay kandıramadı (*).

Çin komünistlerinin başında Çen Tu-hsiu vardı. Çen, Asya'daki Marksizmin fikir alanındaki öncülerinden biriydi ve Çin'in ilk büyük propagandacılarındandı. Çin Devriminin Mao Tse-Tung'dan önceki en büyük lideriydi. Taktikçiliği, pratik liderliği, Mao ayarında değildi, ama düşünür ve kuramcı olarak ondan üstündü. Çen Tu-hsiu Çin'de Batılıların imtiyazlarına karşı büyük bir kampanya açtırmıştı; Çen'in profesör bulunduğu Pekin Üniversitesin-

(*) Bu konuda, birçokları arasında, aşağıdaki eserlerden de yararlanılmıştır: **A Documentary History of Chinese Cummunism,** Brandt, Schwartz, Fairbank **Selected Works,** Mao Tse-Tung; **Revolution und Konterrevolution in China,** M.N. Roy "An Open Letter to party" **(Militant),** Çen Tu-hsiu; Stalin, **Works; Problems of the Chinese Revolution,** Troçki; **The Inner History of the Chinese Revolution**, Tang Leang-Li; **Bolşevik, Inpreker** ve **Revolusionnyi Vostok** koleksiyonları.

den başlayan bu kampanya büyümüş, kampanyanın etkisinde kalan hükümet bu imtiyazları tanıyan Versailles Antlaşmasını imzalamayı reddetmişti. Komünist Partisini kuran Marksist propaganda grupları daha çok Çen Tu-hsiu'nun etkisinde gelişmiş, büyümüştü. Çen, kuruluşundan 1927 yılı sonuna kadar, Devrimin bütün kritik aşamalarında, partinin tek lideri olarak kaldı. Partisine Moskova'dan gelen talimatı başlangıçtanberi anlayışla karşılıyordu. Komünistlerin Kuomintang ile işbirliği yapmalarını kabul etmişti, ama çok sıkı bir ittifaka giderek komünizmden de uzaklaşmaktan korkuyordu; partisinin Kuomintang ile yürümeden önce kendi başına ayakta durabilmesini daha doğru buluyordu. Moskova ise bütün çekingenlikleri bir yana bırakmasını kendisinden durmadan istemekteydi. Mao'daki karekter gücünün ve kurnazlığın zerresi yoktu Çen'de. Mao bu gibi durumlarda Moskova'nın talimatına hiç itiraz etmez, kabul etmiş gibi yapar, sonra Moskova ile arayı bozmadan gene bildiğini okurdu. Çen Tu-hsiu ise dosdoğru, terbiyeli bir adamdı. Kendisine pek güveni yoktu. Bu yüzden bir tragedya kahramanı oldu. Her aşamada itirazlarını Moskova'ya açıkça söylüyor; ama hiç bir itirazını sonuna kadar götüremiyordu. Sözünü geçiremediğini görünce Komintern'e boyun eğiyor, durumu daha iyi gördüğü halde Moskova'nın politikasını uyguluyordu.

Troçkist Muhalefetin ilerideki ünlü kişilerinden Yoffe ile Maring-Sneevliet (*), 1922-23 yıllarında genç Çin Komünist Partisinin Kuomintang ile uzlaşmasında ve böylelikle Stalin ile Buharin'in izleyeceği politikaya zemin hazırlamasında çok önemli rol oynamışlardır. Lenin hükümetinin Pekin Elçisi olan Yoffe, Sun Yat-sen ile dostluk paktı konusunda görüşmeler yapıyordu. Görevini kolaylaştırmak isteyen Yoffe —elbette yetkisini aşarak— Bolşeviklerin Çin'de komünizm propagandası yapmakta çıkarları olmadığını, Çin komünistlerini Sun Yat-sen'in şartlariyle Kuomintang'a

(*) Hollandalı bir Marksist olan Maring-Sneevliet, Endonezya'daki komünizm işlerine yakından karışmış, Moskova'da Hollanda Partisini temsil etmişti. Sonraki yıllarda, özellikle 1930'lardan sonra, Troçki'nin en hızlı savunucusu oldu. İkinci Dünya Savaşında Alman işgaline uğrayan Hollanda'da gizli bir direnme grubunun başına geçti ve Naziler tarafından kurşuna dizildi.

girmeleri için onların üzerinde nüfuzlarını kullanacaklarını Sun'a temin etti. Çin Komünist Partisinin 1922 de toplanan ikinci kongresinde Maring de Komünist Enternasyonal delegesi olarak bulundu. Maring'in teşviki üzerine parti Kuomintag ile ilişki kurdu ve Kuomintang'a katılma şartlarını görüşmeye başladı. Ancak Sun Yat-sen çok sert davrandığı için görüşmeler sonradan kesildi.

Maring yılın sonuna doğru Çin'e döndü ve Çen Tu-hsiu ile arkadaşlarına, Komünist Enternasyonal'in, şartları düşünmeden Kuomintang'a girmelerini emrettiğini söyledi. Çen Tu-hsiu bu talimata uymak istemiyordu. Ama Maring, Enternasyonal'in komünist disiplini ilkesini ileri sürünce hem Çen hem de arkadaşları ister istemez boyun eğdiler. Sun Yat-sen, sonradan Çiang Kay-Şek'in yaptığı gibi, Komünist Partisinin Kuomintang politikasını açıkça eleştirmemesini, disipline uymasını istiyordu. Aksi takdirde komünistleri Kuomintang'dan atacak ve Rusya ile yaptığı ittifakı geçersiz sayacaktı. Komünist Partisi 1924 ün başında Kuomintang'a katıldı. Parti, başlangıçta Sun Yat-sen'in şartlarını pek ciddiye almadı; bağımsızlığını sördürdü; Kuomintang'ın kızmasına aldırmadan kendi komünist politikasını izledi.

Komünistlerin etkileri birdenbire arttı. 1925 yılında büyük "30 Mayıs Hareketi" bütün Güney Çin'e yayıldı. Bu harekete komünistler önderlik ediyorlar, Batılıların imtiyazlarını kaldırmak ve işletmelerine boykot etmek istiyorlar, Çin tarihinin en büyük grevi olan Kanton genel grevini yönetiyorlardı. Hareket büyüyünce Kuomintang liderleri korkmaya, hareketi önlemeye başladılar; komünistlerle çatıştılar. Komünistler iç savaşın başlayacağını anlayınca bu işden zamanında sıyrılmak istediler ve Moskova'ya temsilciler gönderdiler. Çen Tu-hsiu 1925 Ekiminde partisinin Kuomintang'dan çekilmesini teklif etti. Komünist Enternasyonal'in Yürütme Kurulu teklifi kabul etmedi ve Çin partisinden bir iç savaş çıkmasını önlemek için elinden geleni yapmasını istedi. Borodin, Blucher ve daha başka Sovyet askerî ve diplomatik danışmanları Çiang Kay-şek'in karargâhında çalışıyor, Çiang'ın askerlerini silahlıyor ve yetiştiriyorlardı. O sıralarda Sovyet politikasını asıl yürüten Buharin ile Stalin Çin Komünistlerinin yakın bir gelecekte iktidara geçebileceklerini sanmıyorlar, her ikisi de Sovyetlerin Kuomintang ile olan ittifakını sürdürmeye çalışıyorlardı, Komü-

nist etkisinin artması bu ittifakı bozabilirdi. Bu bakımdan Çin partisini olduğu yerde tutmak niyetindeydiler.

Bu yüzden Moskova, Çen Tu-hsiu ile Çin Partisi Merkez Komitesinden şunları istiyordu: "Yurtsever" burjuvaziye karşı sınıf mücadelesine girişmiyeceklerdi; devrimci köylü hareketinden ve Sun Yat-sen'in ölümünden sonra Kuomintang ideolojisinin temel ilkeleri haline gelen Sun Yat-senizm'i eleştirmekten kaçınacaklardı. Tutumlarını Marksizme dayamak isteyen Buharin ile Stalin bu sırada yeni bir kuram ortaya attılar: Çin'de başlayan devrim burjuva bir karakter taşıyordu; bunun sosyalist amaçları olamazdı; Kuomintang'ı destekliyen anti-emperyalist burjuvazi devrimci bir rol oynuyordu; bu bakımdan Komünist Partisinin görevi burjuvazi ile birliği bozmamak ve ona karşı herhangi bir harekete geçmemekti. Politikalarına bir doktrin temeli arayan Buharin ile Stalin, Lenin'in 1905 de ortaya attığı görüşü hatırlattılar. Lenin Çarlığa karşı yönelen Rus "burjuva" devriminde sosyalistlerin bir Proleterya Diktatörlüğünü değil, "demokratik işçi ve köylü diktatörlüğünü" savunmalarını istemişti. Ama geçmişteki bu olayın şimdiki durumla hiç bir ilgisi yoktu, ya da pek az vardı. 1905 de Lenin ile partisi Çarlığa karşı liberal burjuvazi ile ittifak kurmak istememişti; tersine, Lenin, Rusya'daki burjuva devriminin ancak liberal burjuvazinin uzlaşmaz düşmanı olan işçi sınıfının önderliği altında başarıya ulaşabileceğini durmadan savunmuştu; burjuvazi ile ittifak kurmanın yollarını arayan Menşevik'ler bile burjuvazinin hakim olduğu bir örgütün önderliğini ve disiplinini kabul etmeyi düşünmemişlerdi. Buharin ile Stalin'in izlediği politika, Troçki'nin sonradan söylediği gibi, 1905 de yalnız Bolşevik'lerin değil, Menşevik'lerin bile izlediği politikanın bir taklidi değildi.

Yalnız bu doktrin, uydurmacıların bir amacına yaradı: Moskova'nın politikasını ideolojik bakımdan süsledi ve bu politikadan tedirgin olan komünistlerin vicdanlarından gelen sesleri susturdu. 1926 yılında Kuomintang kardeş parti olarak Komintern'e kabul edilip de General Çiang Kay-şek büyük bir gürültü ile Enternasyonal'e şeref üyesi seçildiği zaman bu politikanın opportünist yanı iyice ortaya çıktı: Stalin ile Buharin bu jestleriyle Kuomintang'a "iyi niyet"lerini göstermiş oluyorlar, Çin Komünistlerine ise kaşlarını çatıyorlardı. Çiang Kay-şek'in, "Dünya İhtilâl Genel Kurmayı" tarafından şeref üyesi olarak seçilmesinin üzerinden birkaç

hafta geçmeden Çiang komünistlere ilk darbesini indirdi. 20 Mart-ta komünistlerin Kuomintang'da herhangi bir görev almalarını, Sun Yat-sen'in siyasî felsefesini eleştirmelerini yasakladı ve partinin Merkez Komitesinden Kuomintang'a katılan bütün üyelerinin listesini istedi. Sovyet danışmanlarının baskısına karşı koyamayan Çen Tu-hsiu ile arkadaşları buna da razı oldular. Ancak Çiang Kay-şek'in kendilerine karşı bir iç savaş hazırladıklarını bildikleri için gerektiği zaman onun kuvvetlerine karşı koymak üzere komünistlerin emrinde silahlı bir kuvvet örgütlemek istiyorlar, Sovyetler'in bu konuda yardımlarını sağlamaya çalışıyorlardı. Kanton'daki Sovyet temsilcileri bu planı kesinlikle reddettiler ve hiç bir yardımda bulunamıyacaklarını söylediler. Çen Tu-hsiu Komintern'e bir daha boyun eğdi (*). Moskova gazeteleri Çiang'ın darbesinden hiç söz etmediler. Herhangi bir komplikasyonun çıkmasından korkan Politbüro, eski Desemist'lerden Bubnov'u Çin'e gönderdi. Bubnov'un görevi Politbüro politikasını uygulatmak ve devrimci görevlerinin Kuomintang'a "hizmet" etmek olduğunu Çin komünistlerine öğretmekti.

Bütün bu olaylar sırasında Çin sorunu Rusya'daki parti-içi tartışmaların sanki dışındaydı. Yalnız bu arada bir noktayı belirtelim Muhalefetin daha başlangıçtanberi Stalin ile Buharin'in "Çin Devrimine ihanetine" durmadan karşı koyduğu çok bayağı bir Troçkizm iddiasıdır. Gerçi Troçki'nin daha 1924'ün başında bu konuda birtakım kuşkuları vardı. Politbüro'da Çin komünistlerinin Kuomintang'a katılmasından yana olanların görüşmesini eleştirmişti; bundan sonra iki yıl da görüşlerini çeşitli vesilelerle açıklamıştı, ama bütün bunlar birer rastlantıydı. Sorunun üzerinde durmamış ve içine girmemişti. Politbüro'da yalnız kaldığını görünce —başkaları Çin politikasını desteklemişlerdi— ileri sürdüğü itirazları Merkes Komitesinin önünde daha geniş bir şekilde tekrarlamak istememişti. O yıllarda, yani 1924-6 yıllarında, Yürütme Kurulunda ya da Komintern komisyonlarında Çin sorununu Troçki'nin bir kere bile ele almadığı anlaşılıyor. Bu konuda herhangi bir

(*) Çen Tu-hsiu'nun anlattığına göre, Çin Merkez Komitesi Kanton'daki Sovyet askerî danışmanlarına başvurarak Çiang Kay-Şek'e gönderilen silahlardan hiç olmazsa 5,000'inin, Kwantung köylülerini silâhlamak üzere, kendilerine verilmesini istediler. İstekleri kabul edilmedi.

görüş ayrılığı olduğundan halka bir kere bile en ufak bir imada bulunmuş değildir. Troçki'nin bu soruna İngiltere'deki ya da Polonya'daki komünist politikalarından daha az önem verdiği anlaşılıyor. Çin üzerinde patlayacak fırtınanın gücünü, komünist politikasında yaklaşan buhranın büyüklüğünü ve ağırlığını her halde o zaman anlamamıştı.

1926'da da hâlâ Çin'deki komünist olaylarından çok Sovyetlerin Çin'de izledikleri politika ile daha yakından ilgileniyordu. Sovyet diplomasisinin Çin politikası üzerinde Politbüro'ya tavsiyeler hazırlayan özel bir komisyonun —komisyonda Çiçerin, Dzerjinski ve Voroşilov vardı— başkanlığını yapıyordu. Bu komisyonun çalışmaları hakkında pek az şey biliyoruz. Elimizde bulunan tek belge Troçki'nin Politbüro'ya sunduğu 23 Mart 1926 tarihli rapordur. Raporda kendi düşünceleri yazılmış değil. Bu bakımdan kendisinin rapordaki görüşe aşağı yukarı katıldığı düşünülebilir. Komisyon tavsiyelerini tamamiyle diplomatik bir hava içinde yapmış, Çin Komünist Partisinin hedeflerine hiç değinmemiştir. Parti, Kuomintang ile işbirliği yaparak Çin'deki statükoyu değiştirmeye çalışırken, komisyon Sovyet Diplomatik servislerine statüko içinde bir tutum alması gerektiği konusunda talimat vermektedir. Gerek Komünist Partisi, gerekse Kuomintang ülkede siyasî birliği korumaya, yani Kuzeyde hakim olan Çang Tso-lin hükümetini devirmeye, ihtilâli Güneyden Kuzeye yaymaya çalışmaktadır. Troçki'nin komisyonu Çin'in sürekli bir şekilde bölünmüş kalacağını düşünüyor; tavsiyelerini bu bölünmenin devam edeceğine göre yapıyordu. Bu sırada Çiang Kay-şek Kuzeye doğru girişeceği büyük askerî sefere hazırlanmaktaydı. Troçki'nin komisyonu Sovyet Uzak Doğu sınırındaki karışıklıkların devam ettiğini düşünerek ihtilâli kışkırtmayı düşünmüyor, Sovyet hükümetine olabildiğince çok yararlar sağlamaya çalışıyordu. Bu bakımdan Sovyet diplomatlarına geçici bir anlaşmaya doğru gitmelerini ve Güneyde Çiang Kay-şek ile Kuzeyde Çang Tso-lin alanlarının ayrılmasına çalışmalarını tavsiye ediyordu.

Troçki'nin sonradan anlattığına göre, Politbüro'da rapor üzerinde tartışılırken Stalin, Çiang Kay-Şek'i Kuzey seferinden vazgeçirmelerini Sovyet Askerî Danışmanlarından isteyen bir tadil

tasarısı sundu. Komisyon tadili reddetti, ama Çin'deki Sovyet memurlarından daha genel bir dille Çiang Kay-şek'i "ılımlı olmaya" çağırmalarını istedi. Politbüro'nun asıl amacı Japonya'nın Mançurya'da giriştiği saldırılar karşısında Sovyet mevzilerini korumaktı. Bu bakımdan komisyon Kuzey Çin'deki Rus memurlarından Çang Tso-lin'i Rusya ile Japonya arasında bir denge politikası izletmeye çalışmalarını istiyordu. Mançurya'daki Japon baskısını önleyemeyecek kadar güçsüz olan ve Kuomintang'ın da bunu başaracağına inanmayan Moskova, Kuzey Doğu Çin demiryolunu henüz elinde bulunduran Rusya'nın bölgenin kuzey bölümünde kalması şartiyle, Japonya'nın Güney Mançurya'daki hâkimiyetini tanımaya hazırdı. Komisyon, Sovyet memurlarına gönderdiği talimatta halkoyunu Çin'in yurtsever duygularını incitebilecek böyle bir anlaşmaya göre şimdiden "dikkatle ve ustalıkla" hazırlamalarını istemişti. Politbüro'nun birtakım karışık düşünceleri vardı: Mançurya ile ilgileniyordu, ama Çian Kay-şek'in kuzeye karşı girişeceği seferin Batılı Devletlerin Çin'e eskisinden daha büyük bir müdahalede bulunmasıyla sonuçlanmasından korkuyordu. Sonra, Çiang'ın bu seferi ihtilâli başka bir yöne sürüklemek için düzenlemiş olmasından, güneydeki ihtilâlci enerjiyi harcamak ve dağıtmak için kullanmasından da şüpheleniyordu.

Politbüro Nisan ayında Troçki'nin raporunu kabul etti. Ama bu sırada Troçki Çin'de yalnızca komünist politikası izlenmesi gerektiği problemini de ortaya attı. Bu politika Sovyetlerin diplomatik hesaplarından ayrı olmalıydı; mevcut burjuva hükümetleriyle, dahası eskiden kalma askerî diktatörlerle ilişki kurmak diplomatların işiydi; ama devrimcilerin görevi bunları devirmekti. Kuomintang'ın Komintern'e alınmasına itiraz etti. Sun Yat-senizm'in bütün sınıflar arasında uyum kuramını savunduğunu söyledi; bu bakımdan sınıf kavgasını savunan Marksizm'le uyuşmasına imkân yoktu. Komintern'in Yürütme Kurulunun Çiang Kay-şek'i şeref üyesi olarak kabul etmesi çok tatsız bir şaka idi. Son olarak da, Çin komünistlerinin Kuomintang'ı desteklemelerine karşı eskiden ileri sürdüğü itirazları bir daha tekrarladı. O sırada Ortak Muhalefet'i kurmak üzere bulunan Zinoviyev ve Kamenev de dahil olmak üzere bütün Politbüro üyeleri hükümetin Çin Komünist işlerinde izlediği politikayı savundular. Ama bu tartışma da o kadar önemli de-

ğildi. Politbüro'nun kapalı kapıları içinde geçtiğinden büyük bir sonucu da olmamıştı.

Bu olaydan sonra bir yıl, 1926 Nisanından 1927 Mart ayının sonuna kadar, ne Troçki ne de Muhalefet bu konuya bir daha dönmedi. (Yalnız, 1925 Mayısındanberi Moskova'daki Sun Yat-sen Üniversitesinin başında bulunan ve ne yapacaklarını şaşıran Çin öğrencilerine parti politikasını açıklamak zorunda kalan Radek, durmadan Politbüro'ya "başvuruyor", kendisine yol gösterilmesini istiyordu. Radek müracaatlarına bir cevap alamadı, bu konuda ufak tefek şüpheler ortaya atmakla yetindi). Ama o yıl Çin Devriminin en tehlikeli ve en kritik yılı oldu. Politbüro'nun Troçki Komisyon raporunu tartışmasından dört ay sonra, 26 Temmuz'da, Çian Kayşek, Sovyetler'in "ılımlı davranma öğütlerine" aldırmadan, Kuzeye yürüme emrini verdi. Çiang'ın birlikleri hızla ilerlediler. Askerî birliklerin Orta Çin'de görünmeleri ulus çapında devrimci bir hareket yarattı. Moskova bunu tahmin etmemişti. Kuzey'deki ve merkezdeki vilâyetler Çang Tso-lin hükümetine ve bu hükümeti destekliyen yozlaşmış generallere karşı ayaklandılar. Kent işçileri bu siyasî hareketin en aktif unsurlarıydı. Komünist Partisi büyüyordu. Ayaklanmaları kışkırtan ve bu ayaklanmalara önderlik eden Komünist Partisiydi. Kısa bir süre içinde fışkırıp gelişen ve kurtulan kent ve kasabalardaki halk kitlelerinin heyecanla desteklediği sendikaların başında bu partinin üyeleri vardı. Bu ilerleme sırasında Çiang Kay-şek'in askerleri köylüler tarafından iyi karşılanıyor, askerlerden cesaret alan halk askerî diktatörlere, derebeylerine, tefecilere karşı ayaklanıyordu.

Çiang Kay-şek ihtilâlin genişlemesinden korktu. İhtilâli önlemeye çalıştı. Grevleri ve gösterileri yasakladı, sendikaları kapattı, köylü isyanlarını bastırmak ve yiyecek toplamak amaciyle sağa sola askerî birlikler gönderdi. Askerî karargâhla Komünist Partisi arasında büyük bir gerginlik başladı. Olayları Moskova'ya bildiren Çen Tu-hsiu, partisinin artık Kuomintang'dan çekilmesine izin verilmesini istedi. Çen, kuzeydeki generallere ve batılı devletlerin ajanlarına karşı komünistlerle Kuomintang arasında hâlâ ortak bir cephe bulunmasından yanaydı, ama partisinin artık Kuomintang disiplininden kurtulmasını, manevra özgürlüğü kazanmasını, kentlerde proleter hareketini kışkırtmasını, köylünün toprak dâvâsını desteklemesini ve Çiang Kay-şek ile savaşmaya hazırlanmasını isti-

yordu. Enternasyonal'in Yürütme Kurulu Çen Tu-hsiu'nun isteğini bir daha reddetti. Buharin, Çen'in teklifini "aşırı sol" un tehlikeli bir ihaneti saydı. Ekimde toplanan parti kongresinde Merkez Komitesinin raportörlüğünü yapan Buharin, "ticarî sanayi burjuvazisinin objektif olarak devrimci bir rol oynadığı" Çin'de "tek bir millî devrimci cephe etrafında toplanmak" gerektiğini bir daha söyledi. Bu koşullar altında komünistlerin köylüden gelen toprak isteğini karşılamaları zor olabilir, dedi. Çin Partisi köylünün çıkarları ile toprak reformuna karşı olan anti-emperyalist burjuvazinin çıkarları arasında bir denge kurmalıydı. Komünistlerin ilk görevi anti-emperyalist güçlerin birliğini korumaktı; komünistler Kuomintang'ı dağıtmak amacını güden her türlü teşebbüse karşı koymalıydılar. Günün parolası, sabırlı ve temkinli olmaktı. Nitekim devrimci ortam da Kuomintang'ı etkiliyor, onda "sola doğru" bir eğilim yaratıyor ve "sağ kanadının gücünü azaltıyor" du.

Az sonra Komintern'in Çin Komisyonunda konuşan Stalin de Çiang Kay-şek'in "devrim orduları" nı övdü; Çin komünistlerinin Kuomintang'a iyice teslim olmalarını istedi ve bir "burjuva devrimi" en yüksek noktasında bulunurken Sovyet kurmak sevdasından vazgeçmelerini söyledi.

Görünüşe bakılacak olursa Stalin ile Buharin'in "Kuomintang'ın sola kayacağı" konusundaki tahminleri doğru çıkıyor gibiydi. Kasımda Kuomintang yeniden daha geniş bir koalisyon hükümeti kurdu. Çiang'ın rakibi Çing-nei ön plâna geçti. Tarım ve çalışma bakanlığına da iki komünist getirildi. Yeni hükümet, merkezini Kanton'dan Vuhan'a nakletti. Öte yandan Kuomintang "sağ kanadının gücü" hiç de azalmış değildi. Silâhlı kuvvetlerin yüksek komutanlığında kalan Çiang Kay-şek, diktatörlüğü için gerekli zemini hazırlamakla meşguldü. Aslında gücü azalmış olanlar hükümete katılan komünistlerdi. Tarım Bakanı köylü ayaklanmasını önlemeye, Çalışma Bakanı Çiang Kay-şek'in işçiler aleyhine çıkardığı kararnameleri sindirmeye çalışıyordu. Moskova'dan komünistleri yatıştırmak üzere boyuna temsilciler gönderilmekteydi. Bubnov'un ayrılmasından sonra ünlü Hint Komünist Lideri M.N. Roy 1926 yılının sonlarına doğru böyle bir görevle Vuhan'a geldi.

Komintern'in Yürütme Kurulunda hâlâ şeref üyesi olan Çiang Kay-şek 1927 İlkbaharında açıkça karşı-devrimci bir harekete geçe-

rek hükümeti ele aldığı zaman Politbüro Kuomintang ile işbirliğini hâlâ savunmaktaydı. Olayın başladığı yer Şanghay'dı. Şanghay Çin'in en büyük kenti ve ticaret merkeziydi. Kentin büyük bir kısmı yabancıların imtiyazlı topraklarıydı ve limanda savaş gemileri demirli bulunuyordu. Şanghay işçileri, Çiang kuvvetlerinin kente girmesinden önce ayaklanmış, eski yönetimi devirmiş, kentin denetimini ellerine almışlardı. Bu sırada zavallı Çen Tu-hsiu Komintern'e bir daha başvuruyor, olayın önemini —Asyanın en büyük proleter ayaklanmasıydı— Komintern'dekilere anlatmaya ve partisini Kuomintang'dan ayırmaya çalışıyordu. Çen ile arkadaşlarına yeniden baskı yapıldı; Kuomintang'a bağlılıklarını yeniden doğrulamaları ve Şanghay'ın yönetimini Çiang Kay-şek'e bırakmaları yeniden komünistlerden istendi. Çiang kuvvetlerinin yardımını reddeden komünistler bu emir karşısında şaşırdılar, ama disipline uyarak hemen emri yerine getirdiler, silâhlarını bıraktılar ve teslim oldular. Bundan sonra, 12 Nisan'da, yâni başarı ile sonuçlanan ayaklanmadan yalnızca üç hafta sonra, Çiang Kay-şek bir kıyama girişti; kendisini desteklemiş olan onbinlerce komünisti ve işçiyi öldürttü.

İşte Çin Komünistleri, dünyadaki ilk işçi devletinin tek ülkede sosyalizmi bir ilke haline getiren kutsal bencilliği karşısında duydukları saygıyı böyle ödediler. Doktrinin bilinmeyen sonuçları Şanghay sokaklarında böylece ortaya çıktı ve tarihe kanlı harflerle yazıldı. Stalin ile Buharin Çin devrimini feda etmeye hakları olduğuna, çünkü bunun Sovyetler Birliği'ni güçlendirmek için gerekli bulunduğuna inanmıştılar. Kapitalist devletleri Sovyetler Birliği'ne düşman edecek ve Sovyetler Birliği'nin güçlükle kazandığı kararsız barışı ve dengeyi bozacak herhangi bir harekete girişmek niyetinde değillerdi. Çin politikalarını da o günkü iç politikalarına göre ayarlamış, devlet işlerinde önce sağlam yere basmanın, sonradan adım adım, dikkatle yürümenin akla en uygun politika olduğuna inanmıştılar. Onları yurt dışında Kuomintang'ın bu kadar şımartılmasına kadar götüren mantıkla, yurt içinde "kuvvetli çiftçi"yi yatıştırmaya götüren mantık aynıydı. Çin devriminin de, sosyalizmin Rusya'da Buharin'in düşündüğü şekilde, sümüklü böcek hızıyla gelişeceğini sanıyordular.

Tarihte, çok görülen bu çeşit tatsız ve pratik gerçeklik boş bir hayalden başka birşey değildi. Devrim ve karşı-devrim ejderlerini aynı sümüklü böcek hızıyla götürmeye imkân yoktu. Ama Bol-

şevikler, Sovyetler Birliği'ne yıllardanberi bir soluk alma zamanı kazandırmaya çalışıyorlardı. Bu zamanı kazanınca sonsuzcasına sürdürmek istediler; bu zamanı bozabileceğini ya da kısaltacağını sandıkları herhangi bir şeye karşı sert bir tepki gösterdiler. Yurt içinde köylü ile herhangi bir çatışma bu soluk alma zamanını birdenbire yarıda kesebilirdi. Yurddışında izlenecek komünist bir politika da bunu kesebilirdi. Bu bakımdan hâkim gruplar bu çeşit olayları çıkartmamaya kararlı idiler; ve böylece, dünyadaki ilk işçi devletinin soluk alma zamanını, Çin Devriminin son soluğundan yararlanarak hemen hemen hiç kılları kıpırdamadan, uzattılar. (*)

Troçki ancak bir yıl sustuktan sonra, ve Şanghay kıyımından tam on beş gün önce, 31 Mart 1927 de, Politbüro'nun Çin politikasına saldırdı. Bu politikaya ve bu politikanın dayandığı anlayışa önce de dolaylı bir şekilde karşı koyduğu şüphesizdi; Çin partisinin Kuomintang'a girmesine ve Komintern'de Çiang Kay-şek'e şerefli bir yer verilmesine itiraz etmesi bunu gösteriyordu. Yirmi yıldan fazla bir süredenberi geliştirdiği görüşlerle, Stalin ve Buharin'in kendi siyasî stratejilerini haklı göstermek için ortaya attıkları ideolojik delillerin bir an bile bağdaşmasına imkân yoktu. Sürekli devrim kuramının savunucusu için, Çin İhtilâlinin burjuva bir karakter taşıması, Çin'deki komünistlerin Kuomintang burjuvazisi ile işbirliği yapmak için kendi sosyalist düşüncelerinden vazgeçmesi kadar, aykırı bir fikir olamazdı. Troçki, ister istemez, şöyle düşünmek zorundaydı: Devrimin burjuva ve sosyalist aşamaları, Rusya'da olduğu gibi Çin'de de birbirine karışacaktı; bu devrimin itici gücü işçi sınıfı olacaktı; ve devrim bir proleterya diktatörlüğüne kadar gidecek, bir proleterya hareketi olacak ve kazanacak, ya da hiç bir zaman kazanmayacaktı.

Peki, bütün bunların olduğu o kritik yılda neden susmuştu Troçki? Bir kere, o yıl, uzun bir süre hastalanmıştı; iç sorunlardan ve Avrupadaki komünizm olaylarından başını kaldırıp başka yeri görecek hali yoktu; Muhalefetin nazik olan durumunu hesaba katmak zorundaydı. Kendi özel notlarından anlaşıldığına göre, dikka-

(*) Stalin de Çin Devrimini (1947-9) aynı şekilde ele almak istedi, ama ihtilâlin hızı bunu dinlemiyecek kadar büyüktü; Mao Tse-Tung, Çen Tu-hsiu'nun başına gelenlerden çok şey öğrenmişti.

tini 1927 yılının ilk aylarından önce Çin problemi üzerinde toplayamamıştı. Politbüro'daki oportünizm ve çıkarcılık havasının nerelere kadar gittiğinin farkında değildi. Çin Komünistlerinin aldıkları emirleri ne kadar zoraki bir şekilde uyguladıklarını bilmiyordu. Çen Tu-hsiu'nun birçok müracaatlarından ve itirazlarından haberi yoktu; Stalin ile Buharin bütün bunları gizli dosyalarda saklamışlardı; Moskova ile Kanton ya da Vuhan arasında geçen birçok yazışmalar hakkında da bilgisi yoktu. Sonunda herkesin bildiği haberlerin biraz ötesine geçip de şaşırınca ve konuyu Muhalefet liderlerinin çevresinde ortaya atınca orada da hemen hemen yapayalnız kaldığını görmüştü.

1926 yılının sonuna kadar Zinoviyev ile Kamenev de resmî politikayı bu konuda kınamak için ortada herhangi bir neden göremiyorlardı. Onlar da, 1905'in "Eski Bolşevik" görüşüne bağlı kalarak, Çin Devriminin ister istemez burjuva ve anti-emperyalist sınırlarının dışına çıkamıyacağı kanısındaydılar. Çin Komünist Partisinin Kuomintang'a katılmasını onaylamışlardı. Zinoviyev'in kendisi de Komintern'de etkili olduğu sıralarda bu politikanın uygulanmasında ve Çen Tu-hsiu'nun yola getirilmesinde kendisine düşen görevi yapmıştı. Ama, anlaşıldığına göre, Preobrajenski, Radek, ve aynı zamanda Pyatakov ve Rakovski gibi önemli Troçkistler bile, sürekli devrim kuramını, Troçki Çin'e uygulamak istediği zaman geri çekilmişlerdi. Bir zamanlar Rusya'nın içinde bulunduğu durumdan daha kötü durumda olan ve sosyal bakımdan ondan da daha geri kalmış bir ülkede proleterya diktatörlüğünün kurulabileceğini ve Komünist Partisinin iktidara geçebileceğini akıllarına getirmiyorlardı. Troçki bütün sorumluluğu üzerine alarak sorunu ortaya attıktan ve bu konuda Muhalefeti böldükten, ve Çin Devriminde "asıl güç" ün işçiler olduğu ve bu görüşe karşı koyan Stalin ile Buharin'in "Eski Bolşevik" kuramının ve dogmasının anlamını bozduğu iyice anlaşıldıktan sonradır ki Muhalefet liderleri Merkez Komitesinde Çin konusunda bir tartışma açılmasına razı oldular. Ama bu sırada bile, ilkelere değil, resmî politikaya karşı çıkmak niyetindeydiler; Çiang Kay-şek'in grevleri, gösterileri ve köylü isyanlarını bastırmak için partiyi bir araç olarak kullanması konusunda Stalin ile Buharin'in gösterdikleri aşırı çabaya hücum etmek istiyorlardı; ama Komünistlerin yine de Kuomintang'ta kalmalarından, bu "burjuva" devriminin Çin'de bir proleter diktatörlüğüne dönüş-

mesinden yanaydılar. Çelişik ve kendi kendini yiyen bir tutumdu bu: çünkü, Komünistlerin hem Kuomintang'ta kalmalarına, hem de bunun bedelini ödememelerine imkân yoktu.

Troçki, yeni tartışmanın Zinoviyev, Kamenev, Radek, Preobrajenski ile Pyatakov'un çizdiği sınırlar içinde açılmasına razı oldu. Muhalefet şefleri yılın ilk aylarında aralarındaki görüş ayrılıklarını henüz ayarlamakla meşguldüler; saldırıya geçmek için kullanacakları ortak zemini ancak Martın sonuna doğru tesbit edebildiler. Yeni ve tehlikeli bir çıkış yapacaklardı. Troçki bu çıkışın bütün kötü ihtimallerini biliyordu. Şanghay'da işçilerin silâhlandığı ve Çiang Kay-şek askerlerinin de kente girdiği gün, yâni 22 Martta, özel notlarına "Merkez Komitesinin, bu işi ciddî olarak tartışacağı yerde, bir hizip kavgası haline getirmesi tehlikesi var" diye yazmış. Buna rağmen sorunu ortaya atmak gerekiyordu, çünkü "Çin proleteryasının hayatı bahiskonusu olduğu bir zamanda insan nasıl susabilir?" di.

Muhalefetin Çin sorununu geç olarak ve birçok sakıncalarla ele alması durumunu daha başlangıçta zayıflatmıştı. Bir iki hafta içinde büyük bir felâketle sonuçlanacak olan politika en azından üç yıldır izlenmekteydi. Bu politikanın iki üç hafta içinde tersine çevrilmesi hemen hemen imkânsızdı. Troçki "Çin proleteryasının hayatı bahiskonusu" olduğu bu sırada insanın susamıyacağını söylerken bu proleteryanın başı Çiang Kay-şek'in baltası altına girmişti bile. Onun için, Muhalefet, Stalin ile Buharin'i durumdan sorumlu tuttuğu zaman, onlar da Muhalefetin üç yıldan beri nerede olduğunu ve neden sustuğunu sordular. Eleştiricilerin samimi olmadıklarını, Muhalefetin bir çıbanbaşı koparmak istediğini, tartışma açmak için bahane aradığını, Çin sorununu "boğulan bir insanın saman çöpüne yapışması gibi" ele aldığını iddia ettiler. Büsbütün haksız değillerdi. Stalin de bunun arkasından Muhalefetin tutumundaki tutarsızlıkları ortaya döktü ve Troçki ile arkadaşlarının görüş ayrılıklarından elinden geldiğince yararlandı. Bütün bunlar, Muhalefetin yaptığı eleştirilerin —gecikmiş ve yüreksizcesine yapılmış bile olsa— yerinde olmadığını göstermezdi. Troçki'ye gelince, Troçki bu kritik haftalar içinde politikanın yeniden gözden geçirilmesi için hergün artan bir enerjiyle ve sonuna kadar savaştı. Durum üzerinde yaptığı çözümlemeler çok açık seçikti: teşhisler yanlışsızdı; ve yaptığı uyarım sanki korkunç birer alarmdı.

Gerek o haftalar içinde, gerekse bütün yıl, Çin'de hızla gelişen olaylar karşısında, Troçki'nin, hiç olmazsa Çin Komünizminin yıkıntılarını kurtarmıya koşmaları gerektiğine hâkim çevreleri inandırmaya durmadan çalıştığı bir sırada bu çevrelerin nasıl tehlikeli bir rahatlıkla ve bile bile kulaklarını tıkadıklarına insan bugün hayret ediyor. Kısmen politik hesaplar yüzünden, kısmen de Troçki'nin yanlış düşündüğünü isbat etmek hevesine kapıldıkları için yaptığı uyarmaları her aşamada şiddetle reddettiler. Olaylar Troçki'yi haklı çıkardıkça ve yeni felâketler oldukça onun gösterdiği yola öfke ile, ama yine de istemiye istemiye dümen kırdılar; ancak, çok geç kalmışlardı artık; ve yine de Troçkizmi durmadan suçluyor ve kötüye kullanıyor, böylece kendilerini haklı göstermeye çalışıyorlardı.

Troçki'nin o sırada yaptığı müdahalelerden birkaçını burada ele almak yararsız olmaz. Politbüro'ya yazdığı, 31 Mart tarihli mektubunda, Sovyet danışmanlarından ve Komintern temsilcilerinden gelen raporları göremediğinden yakınırken, Çin'deki işçi hareketinde ve Çin Komünizminde görülen gelişmenin bu aşamanın temel niteliği olduğuna işaret etmişti. İşçilerin, hiç olmazsa Şanghay ve Honkong gibi sanayi kentlerinde, neden Sovyet kurmaya çağırılmadığını sormuştu. Köyde devrim neden teşvik edilmemişti? Neden işçilerle köylüler arasında yakın bir işbirliği kurmaya çalışmamışlardı? Zaten karşı-devrimci bir askerî hükümet darbesi tehlikesi karşısında bulunan devrimi ancak bu kurtarabilirdi.

Üç gün sonra, yani 3 Nisanda, *Communist International* dergisinde çıkan ve Çin'deki temel sorunun "Kuomintang'ın biraz daha geliştirilmesinden ibaret" olduğunu yazan başyazıya Troçki bir cevap yazdı: Temel sorun hiç bir suretle bu değildir, dedi. Kuomintang, devrimi zafere ulaştıramazdı. İşçiler ve köylüler kendi kurullarını acele örgütlemeliydiler. Troçki, Çin toplumunda bütün sınıfların "Kuomintang hükümetini kendi partileri saydıklarını, bu bakımdan bütün sınıfların Kuomintang hükümetini desteklemeleri gerektiğini" söyleyen Kalinin, Rudzutak ve başkalarını durmadan gece gündüz yerdi. 5 Nisanda, yani Şanghay buhranından bir hafta önce, Çiang Kay-şek'in Bonapart'ınkine benzer ya da faşistçe bir hükümet darbesi hazırlamakta olduğunu, böyle bir darbeyi ancak İşçi Kurullarının önliyebileceğini yazdı. Bu kurullar, yani Sovyetler,

önce Kuomintang yönetiminin karşısında bir denge kuracak ve "ikili bir iktidar" döneminden sonra bir ihtilâl ve devrim hükümeti organı olacaklardı. Troçki 12 Nisanda, yani Şanghay kıyımının yapıldığı gün, *Pravda*'da çıkan Kuomintang'ı övücü bir yazıyı çok ağır bir şekilde eleştirdi. Yazıyı yazan, yirmi yıl Menşevikler'in sağ kanadında bulunmuş, sonra iç savaşın üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra Komünist Partisine katılmış, o sırada Komintern'de el üstünde tutulan Martinov adında biriydi. Troçki birkaç gün sonra Stalin'e bir mektup yazdı ve Çin'den gelen gizli raporların kendisine gösterilmesini bir daha istedi. Çok gariptir ki bu mektuptan birkaç gün sonra, 18 Nisanda, Komintern'in Doğu Bölümü sekreterliğine çağırıldı ve kendisinden, öteki Sovyet liderlerinin yaptıkları gibi, Çiang Kay-şek'e gönderilmek üzere imzalı bir fotograf istendi. Troçki bu isteği hemen reddetti ve Komintern memurlarını da, bu memurlara yol gösterenleri de öfke ile azarladı.

Şanghay'da insanların doğrandığı haberi Moskova'ya işte bu sırada ulaştı. Stalin ile Buharin'in sözleri herkesin kulağındaydı daha. Muhalefetin yaptığı eleştirileri halkın duymamış olması onlar için büyük bir şanstı: Tartışmayı yalnızca parti personeli, Komintern memurları ve Moskova'daki Çin öğrencileri biliyordu. Stalin ile Buharin olayları küçümsemek için ellerinden geleni yaptılar ve bunları Çin Devriminin geçici bir gerilemesi gibi gösterdiler. Ne var ki politikalarını da değiştirmek zorunda kaldılar. Çiang Kay-şek'le ittifaktan vazgeçilmesi üzerine, Çin Komünistlerine, daha çok "sol Kuomintang"a, yani Vang Çing-vei'nin başında bulunduğu Vuhan hükümetine, yaklaşmaları emredildi. Sol Kuomintang, Çiang Kay-şek ile geçici olarak çatışma halindeydi ve komünistlerin desteğinden yararlanmak istiyordu. Moskova bu yardımı hemen yaptı ve Çen Tu-hşiu ile arkadaşları, önce de yaptıkları gibi, ihtilâl "kışkırtmaları" yapmıyacaklarına ve Vang Çing-vei'nin disiplinine uyacaklarına söz verdiler. (*)

Troçki yeni politikanın eski hataların daha küçük çapta tekrarından başka bir şey olmadığını iddia etti. Komünistler artık ileriye giden bir politika izlemeli, İşçi ve Köylü Kurulları kurmalı, ve

(*) Stalin'in "tezler"ine bakınız. **Soçinenya,** cilt IX, s. 221. Bu politika, Çin Komünist Partisinin Nisan sonunda yapmış olduğu kongrede istemeye istemeye kabul edildi.

Çiang Kay-şek'in sözünün geçmediği ve henüz hareket serbestliğinin bulunduğu güney Çin'de başkaldıran köylüyü bütün kuvvetleriyle desteklemeliydiler. Evet, devrim hareketinin epiyce gerilediğini o da görüyordu; Çiang Kay-şek'in yaptığı hükümet darbesi, bütün resmî küçümseme çabalarına rağmen, devrimden karşı-devrime "esaslı bir geçiş" ve kentlerdeki devrimci güçlere indirilmiş "öldürücü bir darbe" idi. Ama Troçki, Çiang Kay-şek'in dağınık ve kaypak köylü hareketlerini ezemiyeceğini; köylülerin toprak elde etmek için giriştikleri kavganın süreceğini; ve bunun zamanla kentlerde devrimin yeniden canlanmasına yardım edeceğini sanıyordu. Komünistler bütün ağırlıklarını köylü hareketlerine koymalıydılar; ama bunu yapmaları için de artık Kuomintang'la, Kuomintang'ın sağıyla ve soluyla ilişkilerini kesmeli ve kendi yollarında gitmeliydiler. Zinoviyevciler bu noktada da Troçki'ye katılmadılar. Onlar, Çin partisinin Kuomintang'da kalmasını hâlâ daha doğru buluyorlar, ancak Kuomintang'ın içinde Vang Çing-vei'ye karşı bağımsız bir politika izlemelerini istiyorlardı. Muhalefet dâvâsını bu şekilde savundu, ama savunularından hiç biri ortaya çıkmadı.

Muhalefetin Çin konusunda yeniden saldırıya geçmesi hâkim grupları çok kızdırdı. Zaten durumları pek iyi değildi; çünkü izledikleri politikanın saçmalığı hiçbir zaman bu kadar açıkça ortaya çıkmamıştı ve liderleri de bu kadar açıkça gülünç duruma düşmemişlerdi. Hemen hemen yine bu sırada başka bir yenilgi, önemsiz olmakla birlikte, onları büsbütün şaşırttı! İngiliz-Sovyet Heyeti dağılmıştı. İngiliz sendika liderleri bu işten vazgeçmişlerdi. Diplomatik alanda da İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında büyük bir gerginlik vardı. Resmî politikanın bel bağladığı umutlardan biri daha suya düşmüş bulunuyordu. Bununla birlikte hâkim gruplar dikkati Çin olaylarından çekmek ve her türlü çatışma yollarını kapamak için bu olayı ellerinden geldiğince kullandılar. Yeni bir savaş ve yabancı müdahalesi tehlikesinin belirdiğini söyliyerek genel bir sinirlilik ve tehlike havası yarattılar: Bu hava içinde Muhalefeti vatan hainliğiyle lânetlemek çok daha kolaydı. Stalin kırbacı şaklattı; yeniden birçok kimseleri partiden atmakla korkuttu; eleştiricilerini susturmak için her çeşit moral silâha başvurdu. Krupskaya, Stalin'in teşviki üzerine, "Çin sorunu" üzerinde herhangi bir gürültü çıkarmamalarını Zinoviyev ile Kamenev'den rica etti ve bu takdirde "partiyi dışardan eleştirmek durumuna" düşeceklerini

hatırlattı. Muhalefet, "gürültü" çıkarmaktan çekindi. Troçki ile Zinoviyev Merkez Komitesinin toplanmasını ve görüş ayrılıklarının gizli bir şekilde giderilmesini, tartışmaların Merkez Komitesi bültenine de geçmemesini teklif ettiler. Ama Stalin, tutanaklara geçirilmese bile, herhangi bir tartışma istemiyordu; Politbüro bu yüzden toplantı teklifini kabul etmedi. (*)

Bunun üzerine, Mayısın son haftasında, Troçki Komintern'in Yürütme Kurulunda bir tartışma açtırdı. Rus partisini Enternasyonal'e şikâyet etti. Bunu yapmak hakkına sahipti. Enternasyonal'in Yürütme Kurulu bir temyiz mahkemesiydi ve herhangi bir komünistin kendi partisi aleyhine bu kurula başvurmaya resmen hakkı vardı. Oysa *Pravda*, daha önceden, müracaatı bir bozgunculuk ve disiplinin ihlâli saymış, Muhalefet de bundan yararlanarak hükümetin, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında, Asyada ve Avrupada izlediği bütün politikayı eleştirmişti. Muhalefet biraz güç kazanmak ve herhangi bir intikama karşı kendisini koruyabilmek, ya da, Troçki'nin dediği gibi, "beklenen darbeyi birçok kimselerin omuzlarına dağıtabilmek" için 1923 de Kırk Atlılar'ınkine benzer bir gösteri düzenledi: Enternasyonal'de seksen dört tanınmış partili, oturumun açılmasından önce, Troçki ve Zinoviyev'in görüşlerine katıldıklarını açıkladılar (**). Stalin, Seksen Dört partiliye ve sonra da dayanışma bildirisini imzalayan üçyüz kişiye disiplin cezaları uygulamadan Troçki'ye acele bir ceza veremezdi. Ama Sta-

(*) Troçki 7 Mayısta Krupskaya'ya bir mektup yazdı. "Çin çekişmesi" üzerindeki konuşmasına üzüldüğünü, büyük bir sorundan kaçmaması gerektiğini bildirdi. "Kim haklı, ben mi, Stalin mi?" diye soruyordu. Tartışmayı tutanaklara geçirmemek için Muhalefetin ne kadar uğraştığını anlattı, ve Stalin'in "yabanlığı ve ihanetine" karşı son güne kadar Muhalefetle birlikte olduğunu Krupskaya'ya hatırlattı. Stalin'in rejimi o günden bu yana daha mı iyileşmişti? Lenin'in eşine yazdığı mektup çok acı ve kederliydi; sıcak bir duygululuk havası da taşıyordu. Bu bir veda mektubu idi. Buna rağmen mektubun sonunda biraz tereddüt etti: "Bütün kalbimle size sağlık ve iyi... bu yolun doğruluğuna inanç..." Son iki satırı silmiş, yeni baştan yazmış, yeniden silmiş. Mektup **Troçki Arşivi**'ndedir.

(**) Bu belgeye, bazen Seksen Üçler Bildirisi, bazan da Seksen Dörtler Bildirisi denir. Bildiri 23 Mayısla 26 Mayıs arasında Merkez Komitesine verildi. İmza sahipleri sonradan 300'ü buldu.

lin bu ortak çıkıştan yararlanarak Muhalefeti sözünde durmamakla ve yeniden bir hizip kurmakla suçladı (*).

Troçki, 24 Mayısta, Komintern'in Yürütme Kurulu karşısında konuştu. Çok az bir süre önce aynı Kurul önünde kendisini suçlamış olan eski Başkan Zinoviyev'e yapılan işlemi protesto etmekle söze başladı: Zinoviyev oturuma bile kabul edilmemişti. Troçki, "fikir güçsüzlükleri ve kararsızlıkları" yüzünden Stalin ile Buharin'in Çin konusundaki gerçekleri Enternasyonal'den sakladıklarını ve Muhalefetin müracaatını bir suç saydıklarını söyledi. Yürütme Kurulu tartışmaları açıklamalıydı: "Çin İhtilâlinin problemleri bir şişenin içine konup mühürlenemez," dedi. Rus partisini örnek alan Enternasyonal "rejimi" nde büyük tehlikeler gizli olduğu bilinmeliydi. Birtakım yabancı komünist liderler Muhalefete tahammül edemiyorlar, Rus partisinin ve Enternasyonal'in Troçki ile Zinoviyev'den kurtulduğu zaman normal hayatına döneceğini sanıyorlardı. Oysa kendilerini aldatıyorlardı. "Tam tersi olacak... Bu yol yalnızca daha yeni zorluklara ve sarsıntılara" giderdi. Enternasyonal'de hiç kimse, herhangi bir eleştirinin Sovyetler Birliğine zararı dokunacağından korkarak ağzını açmıyordu. Ama eleştiri yoksunluğu kadar zararlı bir şey olamazdı. Çin felâketi bunu göstermişti. Stalin ile Buharin daha çok kendilerini haklı göstermeye ve büyük hataları örtmeye çalışmakla meşguldüler. Bütün bunları önceden gördüklerini ve ona göre hazırlandıklarını iddia ediyorlardı. Stalin, Şanghay buhranından daha bir hafta önce: "Çin burjuvazisini kullandık ve bir limon gibi sıkarak posasını çıkardık," diye övünüyordu. "Bu konuşma hiç bir zaman açıklanmadı çünkü 'sıkılmış limon' iktidarı ele geçirmişti." Sovyet danışmanları ve

(*) Muhalefetin dışarda elçiliklerde görev alan liderlerinden birine (ya Kestinski ya da Antonov-Ovseenko'ya) Troçki'nin 12 Temmuz 1927 tarihinde yazmış olduğu mektuba bakınız. Mektubu yazdığı kimse, Seksen Dörtler Bildirisinin mücadeleyi boş yere artırdığı kanısındaydı. Troçki bu çeşit şüphelerin Moskova'daki Muhalifler arasında da bulunduğunu, ancak kendilerini korumak üzere bildiri çıkışını yapmayı kararlaştırdıklarını yazıyordu. Troçki, işi ortaya döktükleri için durumun daha sertleştiği kanısında değildi. Mektup yazdığı kimsenin Rusya'dan uzun bir süredir ayrı olduğunu söylüyor, kendisini Moskova'daki havayı anlamak üzere Rusya'ya bir gezi yapmaya davet ediyordu. **Troçki Arşivi.**

Komintern temsilcileri, özellikle Borodin, "bir çeşit *Kuomin*tern temsilcileriydiler."

Proleteryanın bağımsız hareketini, bağımsız örgütünü ve özellikle işçilerin silâhlanmasını önlediler... Eli silâhlı işçilerin Çin toplumunda bütün sınıfları kapsayacak millî bir ihtilâl kâbusundan korkmasından tanrı bizi korusun... Çin Komünist Partisi zincire vurulmuş bir partidir... Neden bu partinin günlük bir gazetesi yoktu ve bugüne kadar olmadı? Çünkü Kuomintang olmasını istemiyordu... Ama işçi sınıfı bu yüzden siyaset alanında silahsız kaldı.

Yürütme Kurulu toplantı halinde bulunduğu sırada İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik en son noktasına varmıştı: İngiliz polisi Londra'daki Sovyet ticaret heyetinin bürosuna baskın yapmış ve İngiltere Rusya ile ilişkilerini kesmişti. Stalin bu durumdan yararlandı. Yürütme Kurulundaki konuşmasını bitirirken şöyle dedi: "Yoldaşlar, Troçki'nin saldırıya geçmek için... Çok tatsız bir zaman seçmiş olduğunu söylemek zorundayım. Şu anda İngiliz Muhafazakâr hükümetinin S.S.C.B ile ilişkilerini kesmeye karar verdiğini öğrenmiş bulunuyorum. Amacın komünistlere karşı topyekûn bir Haçlılar seferi açmak olduğunu göstermiye lüzum yok. Haçlılar seferi zaten başlamıştır. Bir kısmı partiyi savaşla ve yabancıların müdahalesiyle korkutuyor, bir kısmı da partiyi bölmekle... Chamberlain'den Troçki'ye kadar uzanan sanki birleşik bir cephe karşısındayız... Bu yeni cephe ile ilişkimizi kesebileceğimizden şüpheniz olmasın." Eskiden bütün umudunu sağ Kuomintang'a bağladığı gibi şimdi de sol Kuomintang üzerine oynuyordu: "Sol Kuomintang'ın devrimci bir savaş organı olmayacağını, Çin'de derebeylik kalıntılarına ve emperyalizme karşı başkaldırma organı rolü oynamıyacağını ancak kör olanlar inkâr edebilir" di. Ve Muhalefet, düşmana yardım etmekle ve düşmanı memnun etmekle suçlandırılmamak istiyorsa ağzını açmamalıydı.

Stalin "Chamberlain'den Troçki'ye kadar uzanan birleşik bir cephe" den ilk olarak söz etmiyordu. Birkaç ay önce *Pravda*'da çıkan imzasız bir yazıda da aynı şey yapılmıştı (*). Ama belirsiz ve

(*) Troçki'nin arşivlerinde buna karşı yazılmış 6 Ocak 1927 tarihli bir mektup müsveddesi var. Mektup Politbüro'ya yazılmış. Zinoviyev bu mektubun sert havasına itiraz etmiş, başka bir müsvedde yazarak Politbüro'dan Muhalefeti iftiralara karşı korumasını rica etmişti.

tanınmamış imzaların yerine doğrudan doğruya açık suçlama ilk defa yapılıyordu. İşte Troçki'nin buna verdiği cevap:

Muhalefetin görüşlerinden vazgeçeceğine inanmak saçma olur; açıkça belli bu... Stalin, Muhalefetin, Chamberlain ve Mussolini ile aynı cephede olduğunu söyledi... Buna ben şu cevabı veriyorum: Hiç bir şey Stalin'in yanlış politikası, özellikle Çin'deki politikası kadar Chamberlain'in işini kolaylaştırmamıştır... Chamberlain ile Troçki'nin aynı cephede olduğuna bir tek işçi bile inanmıyacaktır.

Stalin'in sol Kuomintang konusunda söylediklerine de şu cevabı verdi:

Stalin, Çiang Kay-Şek... politikasında olduğu gibi, Kuomintang ve Vuhan hükümetine karşı izlenen politikadan da Enternasyonal'i sorumlu tutuyor ve bu sorumluluğu Enternasyonal'in üzerine atmak istiyor. Bizim bu politika ile herhangi bir ortak yanımız yok. Vuhan hükümetinin tutumundan ve Kuomintang önderliğinden en ufak bir sorumluluk bile yüklenmek istemiyoruz; ve Komintern'den bu sorumluluğu hemen üzerinden atmasını istiyoruz. Çin köylülerine doğrudan doğruya şunları söylüyoruz: kendi bağımsız Sovyetlerinizi kuracak yerde... sol Kuomintang liderlerinin arkasından gidecek olursanız... onlar sizi muhakkak satacaklardır... İşçilere ve köylülere karşı Çiang Kay-Şek'le on kere birleşeceklerdir.

Bu tartışmalar yapıldığı sırada Troçki'nin kehanetleri Güney Çin'in uzak bölgelerinde gerçekleşmekteydi. Mayıs ayında bu bölgede Çan-Şa darbesi denen olay oldu. Bunun üzerine Vuhan hükümeti sendikaları kapatmaya, köylü isyanlarını bastırmak için köyler üzerine askerî birlikler göndermeye ve Komünistlere vurmaya başladı. Bu olaylardan Sovyet basınında hemen hemen bir ay hiç söz edilmedi (*). Stalin ile Buharin'in dikte ettikleri Yürütme Kurulu kararının tarihi matbaaya verilmeden önce eskimişti; bunun üzerine Stalin, Çin partisi için hemen yeni bir tâlimat hazırladı. Komünistlere hâlâ sol Kuomintang'ın içinde kalmalarını ve Vuhan hükümetini desteklemelerini emrediyordu; ama, askerî birliklerin köylülere karşı kullanılmasını protesto etmelerini ve köylü hareketlerinin bastırılmasında silâha başvurulacağı yerde Köy Kurullarından yararlanılmasını da Vuhan hükümetine tavsiye etmelerini

(*) Muhalefet şefleri bunları Sovyet Haberler Ajansının gizli bir bülteninden öğrendiler.

istiyordu. Oysa bu sırada sol Kuomintang, Komünistleri kendi saflarından atıyordu. Aralarındaki uçurum Haziran ve Temmuz aylarında büsbütün açıldı; sol Kuomintang ile Çiang Kay-şek arasında anlaşma için gereken zemin hazırlanmıştı.

Bu olaylar Moskova'da hemen tepki yarattı. Troçki bu konuda haber verilmemesini hemen hemen her gün protesto etmekteydi. Zinoviyev, *Pravda*'nın başyazarı olması dolayısiyle bundan sorumlu olan Buharin'in bir parti mahkemesinde yargılanmasını istedi. Sonunda Zinoviyev ile Radek, Komünistlerin sol Kuomintang'tan çekilmelerini Troçki ile birlikte istemeye karar verdi. Ama artık bunun gereği kalmamıştı, çünkü sol Kuomintang komünistlerle anlaşmayı bozmuş bulunuyordu. Stalin'in bile bu durumda anlaşmayı bozmayı istemekten başka yapacağı bir şey kalmamıştı.

Aslında Stalin büyük politika dönüşlerinden birini daha yapmaya ve "aşırı sol" dediği yola sapmıya hazırlanıyordu. Bu yeni politika, yılın sonuna doğru, tam ihtilâl dalgası geçtiği bir zamanda, Çin komünistlerini yeniden öne sürmeye ve Kanton'da boş yere kanlı bir ayaklanma düzenlemeye kadar gidecekti. Stalin, Temmuz ayında Borodin ile Roy'u Çin'den geri aldı; onların yerine Sovyet Komsomol sekreterlerinden Lominatze ile Heinz Neumann adında bir Alman komünistini gönderdi. Her ikisinin de Çin işlerinden en ufak haberi yoktu. Her ikisinin de niyeti Çin partisini bir hükümet darbesine hazırlamaktı. Bu iki temsilci Stalin ile Buharin'in sadık, ama isteksiz adamı Çen Tu-hsiu'nun bu oyunda "oportünist", hain bir rol oynadığını söylediler ve bütün başarısızlıkların suçunu ona yüklediler.

Stalin, yurt içinde, savaş tehlikesi ve anti-komünist Haçlılar seferi korkusuyla oynamaya devam etti; Muhalefete karşı giriştiği savaşı arttırdı. Birçok Muhalefet liderlerini, dışardaki diplomatik görevlerde kendilerine ihtiyaç bulunduğu bahanesiyle, yurt dışına gönderdi. Pyatakov, Preobrajenski ve Vladimir Kossior, Paris Elçiliğinde Rakovski'ye katıldılar. Kamenev, Mussolini'ye elçi oldu. Bu eski Politbüro üyesi için daha aşağılatıcı ve utandırıcı bir görev olamazdı. Antenov-Ovseevko Prag'a; Komosomol'un Zinoviyevci lideri Safarov İstanbul'a daha başkaları da Avusturya'ya, Almanya'ya, İran'a ve Latin Amerika'ya gönderildiler. Muhalefetin elebaşıları böylece oraya buraya dağıtılmış oldu. Seksen Beşler

birbiri ardınca görevlerinden alındılar, cezalandırıldılar ve yeni görevlere atandıkları bahanesiyle uzak bölgelere gönderildiler. Baskı aşağı kademelere indikçe daha küstahça ve açık bir hal aldı: tabandakiler hiç bir neden gösterilmeksizin birer birer dağ başlarına gönderildiler.

Muhalefet öfkelendi ve kendisini korumaya çalıştı; türlü maskeler altında yapılan sürgünleri protesto etti. Ama hiç bir yararı olmadı. Hâkim grup, Muhalefetin kendisini korumak için giriştiği her teşebbüsü, yeni cezaları gerektiren bir saldırı saydı. Her yakınmayı yeni bir kötü itaatsizlik belirtisi, her çığlığı, ya da itiraz fısıltısını bile, bir isyan çağırısı gibi gördü. Stalincilerle Buharinciler Muhalefetin fikirlerini o kadar değiştiriyor, en çekingen davranışını bile o kadar görülmemiş bir meydan okuma gibi gösteriyorlardı ki, sonunda bu davranışları andıran en ufak bir çıkış bile bir meydan okuma sayılmaya başlandı; her Muhalif, en ufak bir olayı kınamaya bahane arayan inatçı bir âsi, ufak bir itiraz fısıltısı bir isyan çağırısı oldu. Herhangi bir olay, ne kadar saçma olursa olsun, hiziplerde bulunanları çılgına çeviriyor, sinirlendiriyor, partiyi ve hükümeti sarsıyordu.

"Yaroslavl istasyonundaki karşılama" bu çeşit olaylardan biriydi; Haziran ortasında, Smilga'ya, Moskova'dan çıkması ve Mançurya sınırında Habarovsk kasabasında bir göreve gitmesi emredildi. Ekim İhtilâlinde Baltık Filosunun liderliğini yapmış olan, iç savaşın tanınmış siyasî komiserlerinden, iktisatçı Smilga, Zinoviyev hizbinin en saygıdeğer ve en sevilen şeflerindendi. Moskova'dan ayrılacağı gün Muhaliflerden ve arkadaşlarından oluşan binlerce kişi kendisini uğurlamak, ve aynı zamanda gizli kapaklı yapılan bu sürgünleri protesto etmek üzere Yaroslavl istasyonuna geldiler. Kalabalık öfkeliydi. Önceden hazırlanmış bir gösteri değildi. Herşey büyük bir demiryolu terminalinin normal trafiği içinde, herkesin bulunduğu bir yerde geçti. Yolcular, gelip gidenler, partisizler de o sırada göstericilere katılmış, onların parti liderleri için söyledikleri haklı sözleri, heyecanlı haykırışları işitmiştiler. O sırada birer konuşma yapan Troçki ile Zinoviyev'i de dinlemişlerdi. Bu yüzden Smilga'nın uğurlanması, önceden düzenlenmemiş olsa bile, Muhalefetin hâkim gruba karşı yaptığı ilk genel gösteri oldu. Durumun nezaketini anlayan Troçki kalabalığı yatıştırıcı bir konuşma yaptı. Parti-içi çatışmalardan hiç söz etmedi. Anlaşıldığına

göre gösterinin nedenini bile söylemedi. Bunun yerine, uluslararası durumun ağırlığından, savaş tehlikesi olduğundan, bütün iyi Bolşeviklerin ve yurttaşların partiye bağlı olmalarından söz etti.

Ama hâkim grup Troçki ile Zinoviyev'i parti-içi tartışmayı partinin dışına götürmekle suçladı. Yaroslavl istasyonunda bulunmuş olan her Muhalif, önceden hiç bir uyarma yapılmadan, partiden atıldı. Bu olayın yarattığı heyecan bütün yaz boyunca sürüp gitti. Savaş tehlikesinin boyuna öne sürülmesi yüzünden halk bu arada yiyecek dükkânlarına bile saldırdı.

Troçki, 27 Temmuz tarihinde Merkez Komitesine yazdığı bir mektupta: "İhtilâlden bu yana en kötü buhran" diyor... Savaş korkusunu ve bu korkunun yarattığı ters sonuçları anlatıyor; Merkez Komitesi gerçekten savaş tehlikesi olduğuna inanıyorsa, bu tehlikenin komite politikasını gözden geçirmek ve parti içinde normal ilişkileri, "Leninist rejimi" yeniden kurmak için bir neden olabileceğini söylüyor. Bunun için ortada bir fırsat da vardı: Merkez Komitesi yeni bir kongreye hazırlanıyordu; kongre-öncesi bir tartışma açılmasına izin verilmeli ve fiilen sürgün edilmiş olan Muhalefet taraftarları geriye getirilmeli ve kongreye katılmalarına müsaade edilmeliydi. Troçki'nin yazısı daha yerine varmadan, basın yeniden Muhalefetin emperyalistlerle gizlice işbirliği yaptığını söylemeye başladı; Troçki, ertesi gün yeniden Merkez Komitesi karşısında konuştu ve, birçok şeyler arasında, Stalin'in Muhalefeti resmen ortadan kaldırmak istediğini söyledi: "Stalinist grubun bundan sonraki yolu mekanik olarak tâyin edilmiş bulunuyor. Bugün sözlerimizi bozuyorlar, yarın da işlerimizi bozacaklar." Stalinist grup, 1917 deki "büyük iftira ayı içinde", Lenin Petrograd'dan kaçtığı zaman, "sınıf düşmanının Bolşeviklere karşı kullandığı metodları kullanmak zorunda kalacak ve bu ihtiyacı çok yakında duyacak" tı. "Mühürlü kapılar" dan, "yabancı parası" ndan, komplolardan vb. den söz edeceklerdi. "Stalin'in gittiği yol budur; buna ve bunun sonuçlarına giden yoldur. Bunu görmemek için kör olmak gerek; bu gerçeği ancak ikiyüzlü olanlar kabul edemez." (*)

(*) **Troçki Arşivi.** Zinoviyevciler giyotinin tepelerine inmekte olduğu fikrinden ya korkmuştular ya da Troçki'nin aşağıdan alacağına inanmıyorlardı.

Stalin kendisini eleştirenleri ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu inkâr ederken üzgündü. Ama az sonra Muhalefet liderlerini Merkez Komitesinin ve Merkez Kontrol Komisyonunun karşısına çıkarmaya karar verdi. Bu iki organ bir arada partinin yüksek mahkemesini teşkil ediyorlardı. Zinoviyev ile Troçki'nin partiden atılmaları teklifi bu iki organın önüne getirildi. Partiden atılmadan önce uygulanan son disiplin cezası olacaktı bu. Prensip olarak onları ancak Merkez Komitesini seçen bir kongre yerlerinden atabilirdi; ama 1921 de konulan hizip yasağı bu yetkiyi aynı zamanda partinin yüksek mahkemesine veriyor, ve kongreler arasında bu yasağı bozan üyeleri yerlerinden atmak hakkını bu yüksek mahkemeye bırakıyordu. Aşağı yukarı Haziran ayının sonuna doğru, Yaroslavski ile Şkiryatov, iki Muhalefet liderini suçlayan bir dilekçe verdiler. İki lider yalnızca iki olayla suçlanıyorlardı: Bunlardan biri Troçki ile Zinoviyev'in Rus partisi için Enternasyonal'in Yürütme Kuruluna başvurmaları; öteki de Yaroslavl istasyonundaki gösteriydi. Her iki suçlama da o kadar havadaydı ki Stalin'e ve Buharin'e bağlı kişilerden kurulu olan mahkeme bile dört ay karar vermeye yetecek bir delil bulamadı.

Mahkeme sürüp gittikçe Stalin'in sabrı tükenmeye başladı. On beşinci kongre toplanmadan önce bir ihraç kararı almak istiyordu. Muhalefet Merkez Komitesinde kaldığı sürece kongrede, Zinoviyev ile Kamenev'in son kongrede yaptıkları gibi, hükümet politikasını eleştiren bir raporu resmen sunabilirdi. O zaman Çin sorunu üzerindeki gerçeği de açıklıyabilir ve bu sorunu bütün ulusun ve dünyanın önünde açık bir tartışma konusu yapabilirdi. Stalin böyle bir tehlikeyi göze alamazdı. Bu yüzden ve daha başka nedenlerden ötürü —olaylar Stalin'i iç politikada da yön değiştirmeye ve böylece yaptığı hataları dolaylı bir şekilde kabul etmeye zorlamıştı— Stalin Zinoviyev ile Kamenev'i kongrede konuşturmamak için elinden geleni yapmak zorundaydı. Bunu yapması için de önce onları Merkez Komitesinden atması gerekiyordu. Bunu başardığı takdirde, bu olay yüzünden heyecanlanacak olan partinin dikkatini parti-içi fesat üzerinde toplamak, Çin felâketi ve öteki politika sorunlarını ikinci plânda bıraktırmak ve Muhalefet liderlerini, suçlayıcı bir kararı temyiz etmeye çalışan birer sanık mevkiine düşürmek kolay olacaktı. Kongre Kasım ayında toplanacaktı. Kaybedecek vakti yoktu.

Troçki, suçlamalara cevap vermek üzere Merkez Kontrol Komitesi Başkanlık Divanının önüne ilk olarak 24 Temmuzda çıktı. Beş yıl önce kendisi aynı yerde İşçi Muhalefetini suçlamıştı. O zaman mahkeme üyesi olan Solz —Solz eski ve saygıdeğer bir Bolşevikti ve Lenin'in günlerinde kendisine "partinin vicdanı" denirdi— şimdi Troçki'yi yargılayanlar arasında bir Stalinci olarak oturuyordu. Mahkeme başkanı Stalin'in arkadaşı ve hemşerisi Orconikidze'ydi. Orconikidze sinirli, ama kendisine göre namuslu ve dahası terbiyeli bir adamdı. 1922 de Gürcistan'da yaptığı işler yüzünden Orconikidze'nin partiden atılmasını isteyen Lenin'i önleyen Troçki olmuştu. Troçki'yi mahkemeye veren Yaroslavski ile Şkiryatov da Başkanlık divanı üyeleri arasındaydı. Yargıçlardan birisi de Yanson'du: Kontrol Komisyonu bir ara aşırı Troçki düşmanlığından ötürü kendisine ihtar cezası vermişti. Ötekiler de hâkim grubun adamlarıydılar. Troçki bu yargıçların tarafsız bir yargılama yapacaklarını elbette ummuyordu. Savunmasına, yargıçları taraf tutmakla suçlayarak başladı ve hiç olmazsa Yanson'un yetkili olmamasını istedi. Ama ötekiler de işlerini zoraki yapıyorlardı; yürekleri hep ayaktaydı. Hem onların hem sanığın düşünceleri hep geçmişe gidiyor; Jacobin'lerin giriştikleri temizlik hareketi gözlerinin önüne geliyordu. 130 yıl önce suçlanan Danton'un sözleri kulaklarında çınlıyordu: "Benden sonra sıra sana gelecek, Robespierre!"

Duruşmadan az önce Troçki'nin arkadaşlarından biri ile konuşan Solz Muhalefetin ne kadar tehlikeli bir oyun oynadığını anlatırken şunları söylemişti: "Nereye varmak istiyorsunuz? Fransız ihtilâl tarihini biliyorsunuz. Peki o halde bu işin sonu nereye varacak biliyor musunuz? Tutuklamalara ve giyotine." Muhalif soruyor: "Bizi giyotine mi teslim etmek niyetindesiniz?" Buna Solz şöyle cevap veriyor: "Danton'u giyotine teslim ederken Robespierre'in üzüldüğünü bilmiyor musunuz? Ve sonra sıra Robespierre'in kendisine geldi... Buna üzülmedi mi sanıyorsunuz? Elbette çok üzüldü ama, başka ne yapabilirdi. Mecburdu..." Hem yargıçlar hem de sanık kocaman ve kanlı satırı tepelerinde görüyorlardı; ama sanki bir alınyazısıymış gibi önliyemiyorlardı geleceği, ve her biri de, çekine çekine, dahası titreye titreye, bu geleceği çabuklaştırmak için elinden geleni yapıyordu.

Troçki kendisine karşı ileri sürülen iki resmî suçlamaya kısaca cevap verdi: Mahkemenin Enternasyonal Yürütme Kurulu önünde yaptığı konuşma için kendisini yargılamaya yetkisi olmadığını söyledi. Aynı şekilde Merkez Komitesinde söylediği herhangi bir söz için bir "bölge komisyonunun" yargılama hakkı bulunmadığını da iddia etti: çünkü asıl yargıç olan parti yüksek kademesi Enternasyonal'in otoritesine bağlı olduğunu kabul etmişti. İkinci suçlamaya, yani Smilga için yapılan gösteriye gelince: hâkim grup, Smilga'nın yeni görevine cezalandırılmak amacıyla gönderilmediğini söylemişti. "Smilga'nın Habarovsk'a gönderilmesi alelade bir bir yönetim işi ise, bizim kendisini toplu bir halde uğurlamamıza Merkez Komitesine karşı yapılan toplu bir gösteri nasıl diyebilirsiniz?" Yok, eğer bu atanma gizli bir sürgünse o zaman "siz ikiyüzlülükle suçlu bulunuyorsunuz". Bu boş suçlamalar aslında birer bahaneydi. Hakim grup "Muhalefeti kovalamaya ve Muhalefeti fizik olarak ortadan kaldırmaya" karar vermişti. Savaş korkusu da herkesi sindirmek ve eleştiricileri susturmak için icat edilmişti. "Dudaklarımıza fizik olarak mühür vurulmadığı sürece Stalinist rejimi eleştirmeğe devam edeceğiz." Bu rejim "Ekim İhtilâlinin getirdiği bütün kazançları yok" edebilirdi. Muhaliflerin, Çarlıkla Anayurdu bir tutan eski zaman "yurtseverleri ile hiç bir ortak yanları yoktu. İngiliz Muhafazakârlarına yardım etmek ve onları memnun etmekle suçlandırılmışlardı. Ama aynı suçlamayı asıl kendilerini suçlayanlara yapmaları gerekti. Stalin ile Buharin, İngiliz Sovyet Heyetini desteklemekle, gerçekten Chamberlain'e dolaylı olarak yardım etmişlerdi; ve "müttefikleri" olan İngiliz sendika liderleri de aslında Chamberlain'in dış politikasını ve bu arada S.S.C.B. ile ilişkilerin kesilmesini de desteklemişlerdi. Çarlık zamanındaki "Kara Elbiseliler" den aşağı kalmayan resmî propagandacılar, Muhalefetin faaliyetini yürütmek için gereken parayı nereden bulduğunu parti hücrelerinde soruyorlardı. "Eğer siz gerçekten bir Merkez Kontrol Komisyonu iseniz bu pis, iğrenç, aşağılık ve Stalin'e özgü kampanyaya son vermeniz gerekir." Hakim grup gerçekten ulusun güvenliğiyle ilgileniyorsa Muhalefete geçtiler diye Smilga, Mraçkovski, Laşeviç, Bakaev ve Muralov gibi büyük askerleri görevlerinden uzaklaştırmazdı. Partideki anlaşmazlıkları arttırması değil azaltması gerekirdi. Muhalefete karşı gittikçe artan saldırının asıl kaynağı karşı-devrimin şahlanmasıydı.

Günün temel sorunlarını gözden geçirdikten sonra Fransız Devrimindeki bir olayın üzerinde önemle durdu. Solz ile bir muhalif arasında geçen yukarıdaki konuşmaya değindi. Fransız Devrimi tarihine yeniden bakmak gerektiği konusunda Solz'a katılıyordu; ama tarihteki benzetileri yerinde kullanmak gerekti:

Büyük Fransız Devriminde birçok insanlar giyotine gönderildi. Biz de birçok insanları kurşuna dizdirdik. Ama Fransız Devriminde iki büyük bölüm vardır; biri böyle gider **(konuşmacı yukarıyı gösterir)** ötekisi ise böyle gider **(konuşmacı yeri gösterir)**... Birinci bölümde, ihtilâl yukarıya doğru giderken, o zamanın Bolşevikleri olan Jacobin'ler Kralcıları ve Girondistleri giyotine gönderdiler. Biz de, aynı büyük bölümden geçerken, biz Muhalifler de sizinle birlikte Beyazları kurşuna dizmiş ve Girondistleri sürmüştük. Sonra Fransa'da ikinci bölüm başladı... Jacobin Partisinin sağ kanadından çıkan Termidorcular ile Bonapartistler sol Jacobin'leri sürmeye ve öldürmeye başladılar... Solz Yoldaşın bu benzetiyi sonuna kadar götürmesini ve herşeyden önce kendisine şu soruyu sormasını isterdim: Solz bizi hangi bölümün içinde öldürmeyi düşünüyor? **(Salonda gürültüler)** Gülünecek bir şey yok; ihtilâl ciddî bir iştir. İçimizde kurşuna dizilmekten korkan hiç kimse yok. Hepimiz eski ihtilâlcileriz. Ama kurşuna dizilecek olanların kim olduğunu ve hangi bölümde bulunduğumuzu bilmemiz gerekir. Ama, Solz Yoldaş, bizi hangi bölümün içinde kurşuna dizmek istediğini açıkça biliyor musun? Korkarım ki... bu işi... Termidor bölümünde yapmaya hazırlanıyorsun.

Hasımlarının kendileri için bir isim bulduğunu sanmakla hataya düştüklerini anlattı. Termidorcular bile bile karşı-devrimci olmuş değillerdi: hepsi de Jacobin'diler, ama sağa kaymış Jacobin'diler.

9. Termidorun hemen ertesi günü kendi kendilerine şöyle söylediklerini mi sanıyorsunuz: şimdi artık iktidarı burjuvazinin eline teslim ettik? Hayır, hiç böyle bir şey olmadı. O zamanın gazetelerine bakınız. Şöyle diyorlar: Partinin huzurunu bozan bir avuç insanı yok ettik ve artık onları yok ettikten sonra devrim tamamiyle zafere kavuşacak, Solz Yoldaşın bu konuda herhangi bir şüphesi varsa...

Solz: Siz pratik olarak benim söylediklerimi tekrar ediyorsunuz.

Troçki: Sağ Jacobin'lerden ve Termidorculardan Brival'in, Convention'un, Roberspierre ile arkadaşlarını devrim mahkemesine verdiği oturumunda rapor okunurken söylediklerini şimdi size okuyacağım: "Üzerlerine yurtseverlik elbisesi giyen entrikacılar ile karşı-devrimciler hürriyeti yok etmeye çalışmışlardır; ve Convention onları tutuklamaya

karar vermiştir. Bunlar şunlardır: Robespierre, Couthon, St. Just, Lebas ve genç Robespierre. Başkan fikrimi sordu, ben şöyle cevap verdim: Her zaman Montanyar ilkelerine göre oylarını kullananlar... hapis kararına oy verdiler. Ben daha ileri gitmiştim... bu cezayı teklif edenler arasında bulunmuştum. Bundan başka bir sekreter olarak Convention'un bu kararını acele imzalamış ve size intikal ettirmiş bulunuyorum." İşte o zamanın Solz'u raporunu böyle hazırlamıştı. Robespierre ve arkadaşları... karşı-devrimciydiler.

"Montanyar ilkelerine göre her zaman oylarını kullanmak" demek o zamanın dilinde "her zaman Bolşevik olmak" demekti. Brival kendisini eski bir Bolşevik sayıyordu. "Bir sekreter olarak Conventisyon'un bu kararını hemen imzalıyor ve önünüze getiriyorum." Bugün de "hemen imzalayan ve önünüze getiren" sekreterler var. Bugün de böyle sekreterler çok...

Troçki sözlerine devam ederek, bugün de Termidorcular "Vatan tehlikede!" çığlıkları arasında sol Jacobin'lere vuruyorlar, dedi. Robespierre ile arkadaşları "tek başlarına" olduklarına inandıkları için, "Çağlarının en büyük devrimci güçlerine", Jacobin "neo-N.E.P."ine ve Bonopartizm'e karşı olan güçlere darbe indirdiklerini anlamıyorlardı. Robespierre ile arkadaşlarını aristokratlıkla suçlamışlardı. Troçki: "aynı 'aristokrat' sözünü bugün bana seslenen Yanson'un ağzından işitmedik mi?" dedi. Stalinciler Muhalefeti, "ufak çapta bir Pitt olan" Chamberlain'in ajanlığıyla nasıl suçladılarsa, onlar da sol Jacobin'leri Pitt'in ajanı olmakla suçlamıştılar.

"İkinci bölümün" kokusu artık herkesin burnuna geliyor... parti rejimi Termidor'a karşı mücadele eden herkesi boğuyor. İşçi, kitle adamı, partide boğulmuştur. Taban susmuştur. (Jacobin Kulüplerinin yozlaşma döneminde de durum böyleydi). Partide adsız bir terör havası yaratılmıştır; oylama ve eleştiriden yüzde yüz kaçınılması isteniyor; yukarıdan alınan emirlere göre düşünmek zorunluğu vardır; insanlar partiyi yaşayan bir organizma, kendi-kendine-yeterli bir iktidar mekanizması gibi düşünmemeye zorlanmıştırlar... İhtilâlin potaları olan Jacobin Kulüpleri gelecekteki Napolyon bürokrasisini beslemişti. Fransız Devriminden öğrenmemiz gerekir. Ama bütün bunları tekrarlamak gerekli mi? **(Bağırmalar)**

Ama henüz herşey kaybedilmiş değildir. Büyük görüş ayrılıklarına rağmen bir bölünmeyi önlemek hâlâ mümkündür. "Partimizde hâlâ muazzam bir devrimci potansiel", Lenin'den kalma fi-

kirler ve gelenek vardır. "Bu sermayenin büyük bir kısmını boş yere harcadınız. Onların yerine ucuz mallar koydunuz... ama saf altının büyük bir kısmı hâlâ duruyor." Harikulade değişimler, keskin ve hızlı dönüşümler çağında yaşıyoruz; sahne hemen değiştirilebilir. "Ama gerçekleri saklamamanız gerek, çünkü bu gerçekler er geç öğrenilecektir. İşçi sınıfının zaferlerini ve yenilgilerini saklıyamazsınız." Bugünkü kriz yalnızca partinin gerçekler üzerinde düşünmesine ve kendi fikrini serbestçe geliştirmesine izin verildiği takdirde atlatılabilir. Bu bakımdan, hakim grup acele ve tamiri mümkün olmayacak kararlar vermemelidir. "Sonra şunu söylersiniz: ayrılmamamız gerekenlerden ayrıldık, ayrılmamız gerekenlerle hâlâ beraberiz."

Genç Troçki'nin siyasî hayatının başında, 1904 de, Lenin partisinin geleceğini düşündüğü ve bu partinin geleceğini Jacobin'lerin akibetine benzettiği zaman "tüylerinin diken diken olduğu" sözünü hatırlamadan bunları okumaya imkân yok. Yirmi üç yıl sonra yine tüyleri diken diken olmaktadır. 1904 de, "bir Jacobin mahkemesi bütün uluslararası işçi hareketini ılımlılıkla suçlayabilir ve Marx'ın aslan yeleli başını ilk önce giyotine gönderebilir," diye yazmıştı. Şimdi de kendisi kendi başı için Bolşevik mahkemesi önünde bir aslan cesaretiyle dövüşüyordu. 1904 de "Lenin'in kötü ve insanı iten şüpheciliğinden" tiksinmiş ve tutumuna "trajik Jacobin hoşgörüsüzlüğünün kaba bir karikatürü" demişti. Şimdi ise Lenin'in hoşgörüye karşı söylediği sözleri hatırlatıyor, Lenin'in yerine geçenlerde "kötü ve insanı iten bir şüphecilik" bulunduğunu söylüyordu. Ama o sıradaki Jacobinism görüşü gençliğinde savunduğu görüşün tam tersiydi. O zaman Jacobinismin Marksist sosyalizm ile bağdaşamıyacağını söylüyordu: bunlar "birbirine karşıt iki dünya, doktrin, taktik, ve anlayış"dı, çünkü Jacobinsm "metafizik bir fikre inanışı ve yaşayan insanlara da güvensizliği" gerektirdiği halde Marksizm her şeyden önce emekçi sınıfların bilincine sesleniyordu. Bu bakımdan 1904 de ikisi arasında bir seçim yapmak gerektiğini söylemişti: çünkü Jacobinsm dirilecek olursa "Proleteryanın başına seçkin birkaç kişi... ya da tasfiye ve yozlaştırma yetkisine sahip biri geçecekti." Şimdi bu seçkin birkaç kişi ile, tasfiye ve yozlaştırma yetkisine sahip biriyle, karşı karşıya bulunuyordu. Ama onları asıl Jacobin ruhuyla davranmalarından ötürü kınamıyordu; tersine, onlar bu ruhu yok et-

meye çalışmışlardı. Demek ki şimdi Marksizm'le Jacobinsmin birbirine yakın olduğu kanısındaydı; ve kendisini Robespierre grubu ile bir tutuyordu; Stalin'i ve Buharin'i ılımlılıkla suçlayan bu sefer kendisiydi.

Böylece, "Bolşevizmin içinde bulunan iki ruhun, Marksist ile Jacobin'in çatışması", yani ilk önce 1904 de gördüğümüz (*) ve son yılların bütün Bolşevik olaylarında bulunduğunu anladığımız bir çatışma, şimdi Troçki'yi, Jacobinismi ilkinin tam tersi bir açıdan ele almaya zorlamıştı. Bu çatışma bütün Bolşevik hizipleri̇nde çeşitli derecelerde vardı. Gariptir ki hepsi de sanki kendisini Jacobinismin aynı yanı ile bir tutuyordu. Troçki kendi tutumunu Robespierre'inkine benzetirken ve hasımlarını da "ılımlı" sayarken, Solz ve Solz ile birlikte başkaları da, Stalin'i yeni bir Robespierre ve Troçki'yi de yeni bir Danton gibi görüyorlardı. Aslında, olayların da göstereceği gibi gruplaşmalar ve bölünmeler çok daha karmaşıktı. Jacobinism ile Bolşevizmin ortak yanı her iki partinin de kendini başka sınıfların yerine koymasıydı. Her iki parti de toplumun başına geçmiş, ama programlarının gerçekleşmesinde toplumun iradesine güvenmemişlerdi. Bolşevikler de, Jacobin'ler gibi, *Gerçek*'lerinin halkın kalbini ve aklını kazanacağına inanmıyorlardı. Onlar da çevrelerine bir hasta kuşkusuyla bakıyorlar ve "düşmanların çatlaklardan sızdıklarını" görüyorlardı. Onlar da kendileriyle dünya arasında keskin bir çizgi çizmeliydiler, çünkü "bu çizgiyi bulandırmak için girişilecek her teşebbüs içerideki merkezkaç güçleri elden kaçırabilir"di; onlar da bu çizgiyi, "giyotin'in keskin kenarıyla" çiziyorlar ve onlar da kendi dışındaki düşmanları yok ettikten sonra bu düşmanları kendi aralarında görmeye başlıyorlardı. Buna rağmen, Troçki'nin 1904 de ilk önce söylediği bir sözü tekrarlıyarak diyebiliriz ki, "Parti kendi teminatını kendi temelinde, aktif ve kendine güvenen bir proletaryaya dayanmakta aramalıdır, yukarı kademenin dar çevresinde değil... çünkü bir ihtilâl.. bu çevreyi bir çırpıda yok edebilir.." Tekrar tekrar bağırıyordu: "Bir disiplin anlayışı yüzünden, ya kendisini ortadan silmek ya da disipline bakmadan bir hayat-memat savaşı vermek yollarından birini seçmek sorunuyla karşı karşıya kalan... ciddî bir grup... elbette ikinci yolu seçecektir.. ve şöyle diye-

(*) **Troçki, Silahlı Sosyalist,**

cektir: Hareketin en önemli çıkarlarını baskı altında tutan bu disiplin anlayışını ortadan kaldırınız."

Parti mahkemesi Temmuz sonuna doğru Troçki ile Zinoviyev hakkında bir karar veremeden dağıldı. Yargıçların çoğu "Robespierre'in Danton'a acıdığı" gibi hâlâ Troçki ile Zinoviyev'e acıyorlardı. Oysa Stalin ille de bir karar verilmesini istemekteydi. "Muazzam falso" larının sonuçları hergün biraz daha fazla ortaya çıkıyordu. Çin Devriminin artık iyice suya düşmesi itibarını sarsacaktı. İngiliz-Sovyet Heyeti artık büsbütün dağılmıştı: Bu heyetin İngiliz üyeleri İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkilerin kesilmesi aleyhinde ağızlarını açıp bir tek kelime söylememişlerdi. Yurt içinde estirilen savaş tehlikesi havası ve boşalan dükkânlar yeni bir mal kıtlığı yaratmıştı. Köylü tedirgindi. Sonbaharda kentlerde yeterince yiyecek bulunmaması ihtimali vardı. Ama Stalin bu durumdan sorumlu olduğunu saklamayı başardı: Hasımlarının yaptıkları uyarımları ve önceden söyledikleri sözleri halktan gizledi. Troçki'nin yaptığı hemen hemen her konuşma güçlükle elde ettiği ve hâlâ tehlikede olan otoritesini sarsabilirdi; onun için Troçki'nin söylediği sözlerin Kremlin'in kalın duvarları dışına sızmasını ve dışarda yankılanmasını önlüyordu. Ne var ki on beşinci kongre ve kongre ile birlikte Troçki ile Zinoviyev'in kendi dâvalarını anlatma fırsatını elde etmeleri zamanı yaklaşıyordu. Bütün ülke duyacaktı. Bir kongrede yapılacak konuşmaları önlemek Merkez Komitesinde yapılan eleştirileri saklamak kadar kolay değildi. Stalin ne olursa olsun onlara bu fırsatı vermemeliydi.

Acele etmesinin başka bir nedeni daha vardı: iktidardaki koalisyon kendi içindeki gerginlikleri de hesaba katmak zorundaydı. Son yılların sağcı politikası artık sonuna yaklaşıyordu. Bu politikayı dışarda, Komintern'de yürütmek gün geçtikçe zorlaşmaktaydı. Yurd içinde de bir politika değişimine ihtiyaç vardı; böyle bir değişim —ileride ne sonuç vereceği şimdiden pek belli olmamakla birlikte— partinin köylüye karşı daha sağlam bir tutum almasını, sanayi daha atılgan bir politika izlemesini gerektirecekti. Stalinciler ile Buharinciler Muhalefete karşı ortak bir cephe halinde çıkabilmek için bütün bu sorunlar üzerindeki fikir ayrılıklarını şimdilik bir yana bırakmışlardı. Ama artık bu görüş ayrılıklarının saklanamayacağı ve bir bölünmeden kaçınılamıyacağı

gün yaklaşıyordu. Ancak Stalin, Troçki ile Zinoviyev'e karşı açtığı mücadeleyi sonuna erdirmeden Buharin, Rikov ve Tomski'ye karşı çıkamazdı. İki Muhalefete aynı zamanda karşı koyamazdı; böyle bir değişim özellikle, Troçki ile Zinoviyev'in haklı olduklarını meydana çıkarırdı. Ortak Muhalefeti olabildiğince çabuk ezmeli ve serbest kalmalıydı.

Troçki ile önce, 11 Temmuzda, Orconikidze'ye yazdığı bir mektupta ve ayın sonuna doğru da, *Pravda*'ya gönderdiği bir yazıda, sonradan Clemenceau Açıklamaları denen açıklamaları yaptıktan sonra, Stalin Troçki'nin üzerine daha büyük bir hızla saldırdı; Troçki, her iki yazıda da, savaşın başlaması halinde hakim çevrelerin bu savaşı yürütemiyeceklerini, Muhalefetin, savunma çıkarlarını düşünerek, bu çevreye muhalefet etmeye devam edeceğini ve savaşı yönetmenin yollarını arıyacağını söylüyordu. Troçki bu sözleri yüzünden hemen ihanetle ve bozgunculukla suçlandırıldı. Suçlamaları reddeden Troçki, Muhalefetin, S.S.C.B.'nin "kayıtsız şartsız savunmasından" yana olduğunu, ve yalnızca o, gün partiyi yönetmekte olanların gösteremiyeceği bir sertlikle ve açık görüşlülükle savaşı yönetebilmek için, hakim grupların yerine geçmeye çalışacağını söyledi. Böyle bir tutumu, ancak "cahiller ve alçaklar" kendi "süprüntü yığınlarına" dayanarak, bozgunculukla suçlayabilirlerdi. Böyle bir tutum savunma sorunu üzerine gerçekten eğilmenin bir sonucuydu: "Zafer çöp yığınlarından elde edilmez," di. Sonra da üzerinde çok tartışılan "Clemanceau Açıklaması" başlıyordu:

Öteki sınıfların tarihinde örnekler ve bir hayli öğretici örnekler bulunabilir (diye yazıyordu Orconikidze'ye). Biz burada yalnız birini anlatacağız: emperyalist savaşın (yani Birinci Dünya Savaşının) başlangıcında, Fransız burjuvazisinin başında, beceriksiz, dümensiz ve yelkensiz bir hükümet vardı. Clemanceau ile grubu bu hükümete muhalifti. Clemanceau, savaşa ve askerî sansüre aldırmadan ve Almanların Paris'ten 80 kilometre uzakta bulunduğuna bakmadan (Clemanceau "özellikle, bu yüzden" demişti), hükümetin küçük burjuva kararsızlığına ve yumuşaklığına karşı şiddetli bir mücadeleye girişti. Ne için? Savaşı tam bir emperyalist yabanlıkla ve sertlikle yürütebilmek için. Clemanceau kendi sınıfına, burjuvaziye, ihanet etmedi; tersine, Viviani, Painleve ve arkadaşlarından daha bağlılıkla, daha kararlılıkla, daha sağlam ve daha akıllıca hizmet etti. Sonraki olaylar bunu doğruladı. Clemanceau'nun grubu iktidara geçti ve daha kararlı bir politika ile —izlediği politika em-

peryalist soygunculuk politikasıydı— zafere ulaştı... Fransız gazetelerinde Clemanceau grubunu bozgunculukla suçlayan bir yazı çıktı mı? Elbette çıktı: Her sosyal sınıfın içinde aptallar ve iftiracılar vardır. Ne var ki bunlar önemli bir rol oynamak fırsatını her zaman elde edemezler.

Troçki de o zaman Clemanceau'yu kendisine örnek alıyordu. Nitekim İkinci Dünya Savaşında da Churchill, Chamberlain'e muhalefet ederken aynı örneği izlemişti. Troçki'nin bu sözleri hemen etkisini gösterdi. Stalinciler ile Buharinciler, düşmanın Kremlin'e seksen kilometre yaklaşması halinde Troçki'nin bir hükümet darbesi yapacağını bağıra bağıra ilân ettiler. Troçki'nin ihanetine bundan daha iyi bir tanıt olabilir miydi? Hemen hemen yine bu sırada, birtakım ordu komutanları Politbüro'ya gizli bir bildiri gönderdiler; bildiride Muhalefet ile aynı görüşte olduklarını söylüyorlar ve Savaş Komiseri Voroşilov'u askerî bakımdan yetersizlikle suçluyorlardı. Bildiriyi imzalayanlar arasında, o zamanki Ordu Müfettişi Muralov'un başka, on yıl sonra yapılacak Tuhaçevski temizliğinde ortadan kaldırılacak olan Putna, Yakir ve daha başka generaller de vardı (*). İktidardaki gruplar bu askerî çıkışı Muhalefetin en ciddî ve en ağır bir hareketi saydılar.

Clemanceau Açıklaması üzerine feryatlar ve çığlıklar bütün bir yıl, Troçki sürgüne gönderilinceye kadar, devam etti. Bu açıklamanin yankıları daha uzun yıllar devam edecek ve Troçki'nin ihanetini göstermek gerektiğinde durmadan kullanılacaktı. Clemanceau Açıklamasının ne anlamda kullanıldığını bilen pek az partili vardı; birçokları bunun bir hükümet darbesi olmasa bile, gelecekteki bir savaşı iç savaşa çevirmek için savurulmuş bir tehdid sayıyordu. Troçki'nin tehdide benzer bir şey söylememiş olması, gösterdiği örnekte böyle bir şeyin bulunmaması önemli değildi. Fransız "Kaplan"ının ne yaptığını ve iktidarı ne şekilde ele geçirdiğini pek az, hem de çok az, Bolşevik biliyordu. Troçki'nin ise bu örneği vermesi normaldi: on yıl önce Paris'te bulunmuş ve Clemanceau'nun mücadelesini yakından izlemişti. Ama alınan örnek halk için, ve dahası Politbüro üyeleri için bile (içlerinde Buharin'den başka Fransız işlerini bilen pek yoktu), uzak, karanlık ve dolayısıyla kötüydü. Yaptığı benzetiyi Merkez Komitesinin ne

(*) Tuhaçevski'nin kendisi bildiriyi imzalamadı ve Ortak Muhalefete hiç bir zaman katılmadı.

kadar korkunç bir cahillikle ele aldığını Troçki alaylı bir üslupla şöyle anlatıyor:

Benim yazımdan... Molotov birçok şeyler öğrendi ve sonra isyan planlarına ait inkâr edilmez bir tanıt ele geçirdiğini Merkez Komitesine bildirdi. Ve sonra, savaş sırasında Fransa'da Clemanceau diye bir politikacı olduğunu, ve bu politikacının daha kararlı ve daha sert bir emperyalist politika izlemek için zamanın Fransız hükümetine karşı bir mücadele açtığını öğrendi... Bunun üzerine Stalin durumu Molotov'a anlattı ve Molotov da bu geçmiş olayın gerçek anlamını bize açıkladı: Muhalefet, Clemanceau grubunu önesürmekle yeni bir sosyalist savunma için mücadeleye girişmek niyetinde olduğunu göstermektedir ve bu da Sol Sosyalist Devrimcilerin (1918 de) kabul etmiş oldukları isyancı politikanın benzeridir.

"Muhalefeti zararsız hale getirmenin zamanı geldi" diye bağıran Moskova, sonra da taşra hücrelerini, mistik birtakım laflarla kolayca korkuttu.

Merkez Kontrol Komisyonu ile Merkez Komitesi Troçki'nin Partiden atılmasını isteyen önergeyi 1 Ağustosta ele aldı. Stalin, Buharin ve daha başkaları Komitede, önceden düşünülüp taşınılmış kelimelerle, iyice sövüp saydılar ve Troçki'nin geçmişini, 1903 den başlayarak, en ufak ayrıntısına kadar didik didik ettiler; hayatını çok karanlık gösterdiler ve kendisini bitmez tükenmez şekilde suçladılar. Ordudaki Muhalifler tarafından 1919 da kendisine karşı yapılan ve uzun zamandanberi unutulmuş olan "ordudaki komünistlerin düşmanı olduğu", "cesur ve masum komiserleri kurşuna dizdirdiği" suçlaması bile yeniden ortaya atıldı (*). Ama bu sefer en ağır suçu Clemanceau Açıklamasıydı: Bir savaş durumunda, Muhalefetin bağlılığından ve Sovyetler Birliğinin savunmasına Muhaliflerin yardım edebileceğinden şüphelenilebilirdi.

Troçki, bütün bunlara cevap verirken, partinin savunma politikasında ve Komünist Enternasyonal'in savaş ve barış görüşünün

(*) Bu somut suçlamayı Yaroslavski yaptı, ama buna Stalinciler bile şaşırdı, ve Orconikidze hemen kendisinin bu fikirde olmadığını söyledi. **Arşiv.** Yaroslavski 1919 yılında Askerî Muhalefet'e dahildi. Bu suçlamayı Politbüroya getiren Smilga ve Laşeviç'ti. İdam edildikleri iddia edilen komiserler de Zalutsky ve Bakaev'di. Bunların dördü de o sırada Muhalefet saflarında bulunuyorlardı. Olayın hikâyesi **Troçki, Silahlı Sosyalist**'de anlatılmıştır.

formüle edilmesinde yıllarca yüklendiği muazzam sorumluluğu hatırlattı. Stalin ile Buharin'in savunmada, kendi deyimiyle, "çürük iplere" ve "çürük temellere" dayanmasına hücum etti. İngiliz - Sovyet Heyetinin dış müdahale ve savaşa karşı bir kale olduğunu söyleyerek göklere çıkaranlar onlar değil miydi? Kuomintang'a güvenmeleri çürük bir ipe güvenmelerinden başka bir şey miydi? Çin Devrimini sabote etmekle Sovyetler Birliğinin savunmasını berbat etmemişler miydi? Voroşilov "(Çin'de) generallerin kuzeye doğru bir sefer açmalarıyla köylü ihtilâlinin yarıda kalacağını" söylemişti. Ama bu tastamam bir Çiang Kay-şek düşüncesiydi. "Askerî bir seferi düşünerek ihtilâle fren yaptınız... sanki ihtilâlin kendisi... ezilenlerin ezene karşı giriştiği bir sefer değilmiş gibi." Ordunun gerisinde "Sovyetlerin kurulmasına karşı geldiniz —sanki ihtilâl bir ordunun gerisiymiş gibi!— ve bunu iki gün sonra ordunun gerisinde işçleri ve köylüleri kılıçtan geçiren aynı generallerin hinterlandını bozmamak için yaptınız." Savaş Komiseri ve bir Politbüro üyesi olan Voroşilov'un yaptığı böyle bir konuşma "bir felâket, bir savaşın kaybına eşit bir felâket"ti. Savaş durumunda "bu çürük ipler elinizde kopacak" ve işte bunun için de Muhalefet, Stalinist liderleri eleştirmekten vazgeçmiyecekti.

Ama eleştiri S.S.C.B'nin moralini bozmayacak mıydı? Sorunun bu şekilde konulması sorgusuz sualsiz bir itaat gerektiğini söylemek demektir. Devrimci, dâvasını eleştiri ile destekler; savaş zamanında yaratıcı gelişmelere daha bağlı olması ve doğrudan doğruya katıldığı savaşı daha güçlendirmesi gerektiği için devrimcinin eleştiri hakkı daha da inkâr edilmez olur. "Bize kutsal bir birlik değil namuslu devrimci bir birlik gerek." Savaşta zafer yalnızca bir silâh sorunu değildir. Silâhları insanlar kullanır ve insanları da fikirler esinler. Peki, Bolşevik savunma politikasının dayandığı fikir nedir? Zafere şu iki yoldan biriyle varmak: ya Muhalefetin teklif ettiği şekilde, devrimci bir enternasyonalizm ile savaşı yürütmek, ya da Termidor usulünde yürütmek. Ama ikincisi kulak'ın zafer kazanması, işçilerin biraz daha fazla baskı altına girmesi, "kapitalizmin taksitle yerleşmesi" demekti. Stalin'in politikası ne biri ne de ötekisiydi; Stalin iki yol arasında bocalayıp duruyordu. Savaşın kararsızlığa tahammülü yoktu. Savaş durumu Stalinist gurubu bu iki yoldan birine karar vermeye zorlayacaktı.

Ama ne olursa olsun, gittiği yolun farkında olmayan Stalinist grup zaferi kazanamayacaktı.

Tutanaktan anlaşıldığına göre, Troçki'nin konuşması bu noktaya geldiği zaman Zinoviyev bu son sözleri bağırarak tasdik etti, ama Troçki bu sırada sözünün bir yerini değiştirdi: "Stalin'in önderliği zaferi sağlamaya *yetersiz*" demek istemediğini, "zaferi daha *zorlaştıracaktır*" demek istediğini söyledi. Bu sırada Molotov bağırdı: "Peki partinin durumu ne olacak?" Troçki gürledi: "Siz boğdunuz partiyi"; ve Stalin'in önderliği altında zafere "daha zor ulaşacağını" bile bile yine tekrarladı. Bu bakımdan, Muhalefet S. S.C.B.'nin savunmasını Stalinizmin savunmasıyla bir tutamazdı. "Bir savaşın arifesinde, ya da savaş sırasında, hiç bir Muhalif partinin tuttuğu yolun düzeltilmesi için savaşmak hakkından ve görevinden vazgeçemez... zaferin en önemli şartı budur. Özetlersek: sosyalist anayurt için mi? Evet! Stalinist yol için mi? Hayır!"

Bu kehanetler, İkinci Dünya Savaşından sonra, Stalin'in zafer yaygaraları arasında kaybolup gitti. Rusya'nın zaferini sağlayan elbette eninde sonunda Stalin'di; elde edilen sonuç "kapitalizmin taksitle yerleşeceğini" hiç de göstermemişti. Ama Troçki bu sözleri söylerken Rusya hâlâ en geri ülkelerden biriydi ve N.E.P. in en yüksek noktasında bulunuyordu; köyde özel çiftçilik hâkimdi; kulak güçleniyordu; parti çeşitli eğilimler içinde çalkalanıyordu; ve Troçki o sözleri o sırada hâkim grupların yakın bir savaş tehlikesi olduğunu söylediklerine göre söylemişti. O günkü durumda bir savaşa girilseydi, Stalin ne yapardı diye düşünülebilir: o zaman Sovyetler Birliğinin durumu herhalde 1941-45 yıllarındakinden çok Troçki'nin bu değerlendirmesine yaklaşırdı. Böyle olduğu halde, Stalinizm İkinci Dünya Savaşından sonra bile Sovyetler Birliğindeki sıkıntıyı doğu ve merkez Avrupa'ya yayılmak suretiyle gidermeye çalıştı. Sovyetler Birliği bu şekilde yayılmasaydı Sovyetlerin içinde Troçki'nin sözünü ettiği "kapitalizmin taksitle yerleşmiş" olacağı pekâlâ iddia edilebilir. Öte yandan, Troçki, Stalin ve Voroşilov'un yetersizliği konusunda yazdıklarında zaferden sonra bile pek haksız olmadığı söylenebilir. 1941 de Rus-Alman çarpışmaları başladığı sırada, Voroşilov o kadar büyük beceriksizlikler ve acemilikler yaptı ki, general olarak bir daha ağzını açamadı. Stalin'e gelince, 1927 yılının Genel Sekreterinde o sıralarda henüz ne fazla bir askerî bilgi, ne de uzun diktatörlük yıllarının kazan-

dırdığı tecrübe vardı. Stalin'in İkinci Dünya savaşında oynadığı rol uzun süre bir tarih tartışması konusu olacak ve kalacaktır; ama şimdilik ortada şöyle bir kesinleşmiş gerçek var: zafer, "*Stalin'in önderliğinde*", belki de gerekenden "daha zor" kazanılmıştır; daha ileri görüşlü bir önderlik 1941-42 yıllarının büyük yenilgilerine uğramazdı; ve zafer o kadar muazzam insan ve servet kaybına malolmazdı (*).

Troçki'nin tutumundaki güçsüzlük hasımlarına karşı söylediği sözlerden gelmiyor. Bu güçsüzlüğün nedeni başka yerde: Muhalefetin savaştaki rolünü önceden tahmin etme şeklindedir. Fikirlerinde en ufak bir bozgunculuk bulunmadığı açık. Ama kendisinin bir Clemanceau olacağını nereden çıkardı? Merkez Komitesi ve Merkez Kontrol Komitesi kendisinin partiden atılması sorununu ele aldığı sırada, 6 Ağustosta yeniden bu soruna döndü. Kendisinin ayaklanma kışkırtıcısı olarak suçlandırılmasının saçma olacağını söyledi: Clemenceau ne hükümet darbesi yapmış ne de isyan çıkartmıştı, anayasaya uygun şekilde davranmıştı; muhalif olduğu hükümeti parlemento mekanizmasını kullanarak devirmiş ve tastamam kanun yolundan iktidara geçmişti. Ama Sovyetler Birliğinde böyle bir parlamento mekanizmasının olmadığı söylenebilir miydi? Troçki cevap veriyordu: "İyi ki böyle bir mekanizma yok" peki öyleyse, herhangi bir hükümet kanun yolundan nasıl iktidardan atılabilecekti? Troçki devam ediyordu: "Parlamento yok, ama partimiz var." Başka bir deyimle, Muhalefet parti tüzüğüne uyarak Stalin'i Merkez Komitesinin oylarıyla ya da belki de bir kongrede devirebilirdi. Ama parti tüzüğünün kâğıtta kaldığını, asıl tüzüğün Stalin'in bürokrat mutlakiyeti olduğunu Troçki tekrar tekrar söylememiş ve göstermemiş miydi? Hergünkü olaylar bunu ispat etmiyor muydu? Troçki bu soruya, işte Muhalefet bunun için parti-içi rejimde reform yapılmasına çalışıyor, cevabını veriyordu: "... savaş durumunda parti daha esnek, daha sağlam ve daha sıhhatli bir iç rejim uygulayabilmeli ki zamanında eleştiri yapılabilsin, zamanında hükümet uyarılabilsin, zamanında politika değiştirilebilsin." Oysa iktidardaki hizipler bu konuda kararlıydılar: reforma izin vermiyorlar ve önder kadronun kanun

(*) Savaşta Stalin'in oynadığı rolü nasıl değerlendirdiğini anlamak için **Stalin** adlı kitabıma bakınız.

yolundan değişmesine engel oluyorlardı. Troçki'nin açıklamasını da bu açıdan ele alıyorlar, Troçki, Stalin'i herhangi bir parlamenter yoldan ya da oyla yerinden atamayacağına göre, muhakkak bir hükümet darbesine baş vuracaktır diye düşünüyorlardı. Troçki'nin yaptığı Clemenceau Açıklamasını, Muhalefetin isyan hakkı konusundaki bildirisi saymakta, kendi bakımlarından, haklıydılar. Aslında Troçki böyle bir hak iddia etmemişti; ama bu açıklamanın üzerinden sekiz ya da dokuz yıl geçtikten sonra edecekti. İktidardaki gruplar da kendi yarattıkları durumun böyle bir şeyi zorunlu kılığını ve bunu Troçki'nin açıkça söyliyemediğini anlamıştılar.

Troçki daha kuvvetli bir mantık kullanarak, onları partiyi ellerinden bırakmamakla ve iç savaş tedbirlerine başvurarak iktidarda kalmak istemekle ve bu tedbirleri Muhalefete karşı uygulamaya hazırlanmakla suçluyordu. Nitekim, Stalin Clemanceau Açıklaması karşısında büyük bir patırtı çıkarmakla Bolşevik geleneğinin açıkça söylemesine imkân vermediği bir prensibi, yani iktidarın değiştirilemiyeceğini, kendisini devirmek için girişilecek herhangi bir teşebbüsün karşı-devrim sayılacağını böylece bildirmiş oluyordu. Bütün bunların altında yatan sorun işte buydu. Clemanceau Açıklaması iktidardaki grup ile Muhalefet arasındaki uçurumun ne kadar büyük, derin ve kesin olduğunu göstermişti: Birbirlerine karşı kullandıkları dil, durumun zoruyla, bir iç savaş dili olmuştu.

Troçki'nin partiden atılmasına iki aydanberi çalışan parti mahkemesi hâlâ bir karara varamamıştı. Bunun üzerine Stalin kendi grubunun ve adamlarının iplerini sımsıkı eline aldı. Bu adamlar emirlerini istediği gibi yerine getiremiyorlardı. Hâlâ eski dostluklara bağlıydılar, hâlâ hasımlarını birer yoldaş sayıyorlardı; hâlâ parti tüzüğünün maddelerini düşünüyorlar, Muhalefet'le bir daha uzlaşmanın yollarını arıyorlardı. Muhalefet aşağı yukarı uzlaşmaya hazırdı; nitekim Troçki ile Zinoviyev, Muhalefetin partiye ve devlete bağlı bulunduğunu ve Sovyetler Birliğini, herhangi bir tehlike anında, kayıtsız şartsız savunmaya hazır olduğunu bildiren bir açıklama yaparak Clemanceau olayının yarattığı heyecanı yatıştırmaya çalışmışlardı. Yeni bir "ateşkes anlaşması.. imzalanmıştı; Merkez Komitesi ile Merkez Kontrol Komitesi 8 Ağustos tarihli raporlarında görüşlerini açıklarken Troçki'nin partiden atıl-

masına hiç değinmemişler, Muhalefet şerhlerine sansür konulmasından başka hiç bir kararı oylamamışlardı.

Bir an için, Muhalefet on beşinci kongreye katılabilecek ve partiye yeni bir çağrıda bulunabilecek gibiydi. Bu bakımdan Muhalefet liderleri, o zamana kadar yapmadıkları şekilde, tam ve sistemli bir politika açıklaması, bir *Platform* hazırladılar. Bu *Platform* Muhalefet çevrelerinde gözden geçirildi; dikkatle incelendi ve gereken yerlerine ekler yapıldı (*). Ne var ki olaylar bir "normalleşmeye" doğru gidilmesine imkân verecek noktayı aşmış bulunuyordu. Son "ateşkes anlaşması"ydı bu; öncekilerden daha kısa ömürlü olacaktı. Hâkim gruplar bu ateşkes anlaşmasını çekinerek kabul ederlerken herhalde Muhalefetin cezadan kurtulmak için ateş kesmeye razı olduğunu sanmışlardı. Oysa Muhalefet şartları böyle anlamıyordu. Özellikle partinin her yerinde tartışmaların yapıldığı kongre öncesi aylarında normal şekilde görüş açıklamaları ve eleştiri yapmaya hakları var sanıyorlardı. Oysa Stalin ile adamları ateşkes anlaşmasını sıfıra indirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Muhalefeti yerli yersiz cezalandırmak ve sürgün etmekle tehdit ediyorlar, sinirlendiriyorlardı. *Platform*'u hazırlamak, Almanya'da Muhalefeti destekleyenleri suçlamayı reddetmek vb. suretile ateşkes anlaşmasını bozduklarını söyliyorlar, bunun suçunu Muhalefete yüklemeye çalışıyorlardı. Stalin istediklerinin yapılmadığını görünce on beşinci kongreyi bir ay erteledi.

Troçki ve arkadaşları 6 Eylülde Politbüro ile Merkez Komitesine başvurdular ve Genel Sekreterin kişisel bir politika izlediğini, Stalinci Buharinci çoğunluk anlaşmasına bile uymadığını söylediler; yeni kovuşturmalar konusunda uzun bir rapor sundular ve kongrenin ertelenmesini protesto ettiler. Troçki, sürgüne gönderilen Muhaliflerin katılmasıyla normal bir parti öncesi tartışması açılmasını yeniden istedi. Troçki, aynı zamanda, partinin eskidenberi bozmadığı bir geleneğe uyarak, Muhalefet *Platform*'unun yayımlanmasını ve öteki resmî belgelerle birlikte partideki seçim bölgelerine gönderilmesini de Merkez Komitesinden istedi. Stalin'in yaptığı şiddetli ve insafsızca müdahalelerden sonra Merkez

(*) Bu platform, sonradan, sürgündeki Troçki tarafından **Rusya'nın Gerçek Durumu** adı altında yayınlanmıştır.

Komitesi Muhalefetin şikayetlerini reddetti ve *Platform*'un tartışma konularına ilişkin belgelerle birlikte yayımlanamıyacağını bildirdi. Ayrıca Muhalefetin bu belgeyi kendi araçlarıyla basıp yaymasını da yasakladı.

İster istemez yeni bir çıban başı oldu bu. Muhalefet için bu yeni yasağa da uymak, belki de sonsuzluğa kadar, hem de kepaze bir şekilde teslim olmak demekti. Ama karşı gelmek de tehlikeliydi, çünkü o zaman *Platform*'u gizlice ya da yarı gizli olarak basmak ve dağıtmak gerekecekti. Muhalefet tehlikeyi göze aldı. Herhangibir misilleme karşısında korunmak —yani "darbeyi yaymak"— ve kongreyi etkilemek amacıyla Troçki ile Zinoviyev kendi gruplarına dahil olanlardan *Platform*'u teker teker imzalamalarını istediler. İmza toplanması Muhalefetin ardında kaç kişinin bulunduğunu da gösterecekti. Bu kampanya daha başlangıçta Muhalefetin o güne kadar cesaret edemediği çapta bir kuvvet denemesi olacaktı.

Stalin bu kampanyanın rahatça yapılmasına göz yumamazdı. G.P.U. 12-13 Eylül gecesi Muhalefetin "matbaası"na baskın yaptı. *Platform*'u basmakta olan birkaç kişiyi tutukladı ve büyük bir gürültü ile bir komplonun ortaya çıkarıldığını ilân etti. Muhaliflerin, suç işlerken ve ünlü karşı-devrimcilerle birlikte çalışırken yakalandığını, Beyazlardan Wrangel ordusuna mensup eski bir generalin Muhaliflere bir matbaa kurmuş olduğunu "açıkladı" Baskın yapıldığı gün Troçki Kafkasya yolundaydı; ama Muhalefet liderlerinden birkaçı, Preobrajenski, Mraçkovski ile Serebriyakov ortaya atılarak, bu iddiaların yalan olduğunu söylemeye çalıştılar; "matbaa'nın ve *Platform* baskısı sorumluluğunun tamamiyle kendilerine ait olduğunu ilân ettiler. Her üçü de hemen partiden atıldılar, Mraçkovski hapsedildi. Muhalefetteki ünlü kişilere ilk defa böyle bir ceza veriliyordu.

On yıl içinde yapılacak büyük temizliklerin ilk "amalgamları" bu olayda vardı. G.P.U. açıklamalarının amacı Stalin'in "Chamberlain'den Troçki'ye kadar uzanan birleşik cephe" sözünü şüpheyle karşılayanları buna inandırmaktı. Böyle bir komplonun ortaya çıkarılması tedirgin vicdanları ve "birleşik cephe" işinin Stalin'in hayalinden çıktığını sananları yola getirecekti. "Wrangel subayı" denen yerli tip Muhalefetle karanlık emperyalist güçler arasında

irtibatı sağlamıştı. Böylelikle şüphe edenlere ve ne yapacaklarını bilmeyenlere kesin bir uyarımda bulunulmuş oluyordu: Resmî liderlere karşı harekete geçenler, bu hareketleri ilk bakışta ne kadar masum görünürse görünsün, böyle bir ağın içine düşeceklerdi.

Darbe iyi hazırlanmıştı. Muhalefet, G.P.U. açıklamalarının uydurma olduğunu göstermek için ister istemez darbe indirildi. Zinoviyev, Kamenev ve Troçki'den başka —Troçki Kafkaslarda daha fazla kalmamış, Miskova'ya dönmüştü— Dzerjinski'nin yerini almış olan Menjinski de işe karıştı ve komplonun komik yanlarını çözdü. G.P.U., Muhalefet üyelerini *Platform*'un daktiloda yazılmış kopyalarını teksir ederlerken yakalamıştı. Muhalefetin elinde, Çarlık günlerinde her yeraltı grubunun elindeki cinsten gizli bir matbaa bile bulunmadığı anlaşılıyordu. Birkaç genç gelmiş, *Platform*'u daktiloya çekmiş ve teksir etmişti. Bunlardan birkaçı partili değildi, ama asıl suçları da buydu ya. Stalin de sonradan bunlar için "burjuva aydınları"ndan başka suçlayıcı bir damga bulamadı. *Platform*'un teksir edilmesine yardım eden ve dağıtılmasına da yardım etmeye söz veren gerçekten eski bir Wrangel subayı vardı; ama Menjinski, önce Troçki'nin ve Kamenev'in, sonra da Merkez Komitesinin önünde, G.P.U.'nun bu adamı casus olarak kullandığını, Muhalifleri gözetlemekle görevlendirdiğini kabul etti. Stalin de bu açıklamayı doğru buldu ve şöyle söyledi: "Bir Wrangel subayının karşı-devrimcilerin hükümete karşı hazırladığı bir yeraltı komplosunun ortaya çıkarılmasına yardım etmesinde ne gibi bir hata olabilir? Sovyet hükümetinin eski subayları kazanmak ve bu subayları karşı-devrimci komploları ortaya çıkarmak için kullanma hakkını kim inkâr edebilir?" Böylelikle Stalin, Wrangel subayını önce Muhalefetin karşı-devrimci karakterini ispat etmek için kullanmış, sonra da bir tanık bulmak için subayı kullanmakta bir sakınca görmediğini söylemişti. Muhalefet bağırıyordu: "Düşmanlar! Bize işkence yapanlar, bize iftira edenler!" Ama Muhalefet bu iftiraların sonuçlarından kurtulamadı.

Troçki'nin acele Moskova'ya dönmesinin nedeni yalnızca bu olay değildi. Kafkasya'da bulunduğu sırada Komintern, Prezidyum'un Eylülün sonunda toplantı yapacağını ve Troçki'nin Enternasyonal'in Yürütme Kurulundan atılmasının gündeme alındığını birdenbire açıklamıştı. Troçki, son kere konuşmak üzere 27 Eylülde Yürütme Kurulunun önüne çıktı. Bütün komünist parti-

lerin temsilcilerine kızgın ve küskündü. Gülünç bir mahkemeydi bu. Kurucularından biri hakkında karar verecek olan ve kendisinin bir devrimcide bulunması gereken meziyetlerden yoksun olduğunu söyleyen karşısındaki yabancı Komünistler, birer devrimci bozmasıydılar; gereksiz birtakım isyanları kışkırtmışlar, devrim hareketlerini başarısızlığa uğratmakta hemen hemen profesyonel olmuşlardı; ya da suçladıkları adamın önemli bir rol oynadığı Ekim İhtilâlinin gölgesine sığınan birtakım ufak tefek mezheplerin başlarına geçmişlerdi. Troçki Birinci Dünya Savaşında Zimmerwald Bildirisini yazdığı için Fransa'dan kovulurken, Mussolini'nin savaş taraftarı kampanyasını desteklemek üzere Fransız hükümeti tarafından casus olarak İtalya'ya gönderilen Marcel Cachin işte oradaydı; geleceğin Faşisti ve Hitler'in kuklası Doriot oradaydı (*). 1933 yılında Alman Komünizmini Hitler'e teslim ederek toplama kamplarının birinde ölecek olan Thalmann oradaydı; Çin partisine Çiang-Kay-Şek'in ayağını yalattıktan sonra Çin'den daha yeni dönmüş olan Roy da oradaydı. Troçki'nin atılmasını öngören önergeyi vermek görevi, yabancı komünist partilerin en önemsizlerinden İngiliz partisinin, yine çok önemsiz bir üyesine, J.D. Murphy'e, düşmüştü. Troçki'nin bu kanunsuz toplantıya savurduğu hakaretler oradakilerin kendisine savurdukları küfürlerden aşağı kalmıyordu.

Yürütme Kuruluna: "Beni disiplini bozmakla suçluyorsunuz," dedi, "Kararınızın bile önceden hazırlanmış olduğundan şüphe etmiyorum." Yürütme Kurulunun içinde kendi başına karar verecek bir tek kişi bile yoktu; hepsi de verilen emirleri yerine getiriyorlardı. Öyle bir yere hizmet ediyorlardı ki, orada Rus Partisinin Genel Sekreteri, yabancı bir partinin temsilcisine ufak bir görev vererek uzak Rus vilayetlerinden birine sürmüştü (Troçki burada Komintern'de Zinoviyev'i tutanlardan Yugoslav temsilcisi Vuyoviç'i kastediyordu). Troçki Rus partisini Enternasyonal'e şikâyet etti diye kendisinden hesap sormuşlardı: "Çiftlik kâhyaları tıpkı Çarlık zamanında olduğu gibi, daha yüksek makamlara şikâyet etti diye şimdi de adam dövüyorlar"dı. Uluslararası komünizm liderleri denen kimseler şereflerini korumak ve görünüşü kurtarmak cesaretinden bile yoksundular: dalkavukluktan gözleri karar-

(*) Anlaşılan Doriot bu toplantıda yoktu; ama kendisi yürütme komitesinin yedek bir üyesiydi ve Troçki'yi övenlerin başında geliyordu.

dığı için Yürütme Kurulundan Çiang Kay-Şek ile Vang Çing-Vei atmayı bile unutmuşlardı; ve Kuomintang hâlâ Enternasyonal'in üyesiydi; şimdi de oturmuşlar Rus Devrimine canlarıyla kanlarıyla bağlı olanlar hakkında karar vereceklerdi (*).

Troçki, sözlerine devamla, hayli kritik olan son dört yıl içinde Enternasyonal'i bir kere toplamadıklarını belirtti; oysa Lenin zamanında, iç savaşta ve abluka yıllarında bile kongre her yıl toplanmıştı. Ortaya çıkan önemli sorunlardan hiç biri tartışılmamıştı, çünkü bütün bu sorunlar birer tabu idi ve bu sorunların hepsinde de Stalin'in politikası suya düşmüştü. "Komünist partilerin basını neden sustu? Enternasyonal'in basını neden sustu?" Yürütme Kurulu, hemen hemen her gün örgütün tüzüğünü çiğnediği halde, Rus Muhalefetini disiplini bozmakla suçluyordu. Troçki "Muhalefetin... tek hatası" diye itiraf etti, "Rus Devrimini felâkete sürükleyen Stalin Sekreterliğinin planları karşısında çok yumuşak davranmış olmasıdır." "Rus parti kongresinin hazırlanış tarzı bir hokkabazlıktır... Stalin'in en sevdiği silâh iftiradır." "Tarihi okuyan herkes bilir ki hırsız her adımını bu çeşit yalancı suçlamalarla atar." Muhalefet, devrim için çok büyük bir tehlike olan bir rejimin karşısında, konuşmak hakkından vazgeçemezdi: "Bir askerin elleri bağlandığında, en büyük tehlike düşman değil, askerin elini bağlayan iptir."

Troçki'nin atılması için örnerge veren Murphy anılarında şöyle yazıyor: "Bütün şiddet ve enerjisiyle saldırdı. Son üç yıl içinde tartışılan problemleri bütün yönleriyle karşımıza koydu... elinden ancak böyle bir konuşma yapmak geliyordu." Ve Troçki, bir zamanlar bütün umutlarını bağladığı örgütün Yürütme Kuruluna arkasını dönerek "başı yukarda, salondan çıkıp gitti" (**). Rus

(*) **L'Humanité** Çiang Kay-Şek'i "Şanghay komününün kahramanı" diye göklere çıkarmıştı diyor Troçki.

(**) J.T. Murphy, **New Horizons,** s. 274-7. Murphy, birleşimden önce Troçki'yi koridorda gördüğünü anlatır. "Herkesin üzerinde kalın paltolar ve başlarında kürk şapkalar vardı. Troçki çevresine bakınıyordu. Murphy'nin sekreteri kendisine şöyle bir soru sordu: "Size yardımım dokunabilir mi, Troçki Yoldaş?" Troçki hemen kibarca cevap verdi: "Sanmıyorum. Çünkü burada iki şey aramaktayım: biri, iyi komünist, ikincisi paltomu asacak bir yer. İkisi de burada yok." Toplantı gecenin 9.30 undan sabahın 5 ine kadar sürdü.

Merkez Komitesinde olduğu gibi Yürütme Kurulunda da bu gibi şeylere pek üzülecek kimse yoktu—karar önceden hazırlanmıştı.

Moskova'daki mücadele bu sırada diplomatik bir olaya sebep oldu, ve olay uluslararası bir fırtına yarattı: İngiltere ile Rusya'nın arası açıldığındanberi Fransa ile olan ilişkiler de bozulmuştu. Fransız hükümeti ve basını yeniden eski borçlarını istemeye başlamıştı. Lenin hükümeti Çarlıktan kalan yabancı borçların ödenmiyeceğini bildirdiğindenberi bu konuda ilk defa gürültü koparılıyordu. Politbüro ile Merkez Komitesi sorunu enine boyuna tartıştı. 1926 da Troçki Fransızlarla uyuşmaktan yanaydı. O sırada İngiltere sanayi krizleri içinde bulunuyordu; Çin Devrimi genişliyordu; Fransa enflasyonun etkilerini azaltmaya çalışıyordu; bu durumda Sovyetler Birliği Fransızlara birtakım tavizlerde bulunmaya yanaşabilir, böylelikle küçük hesap sahiplerinin korkularını ortadan kaldırabilirdi. Oysa, Troçki'nin anlattığına göre, Stalin bu sırada kendisine çok güveniyor, herhangi bir anlaşmaya girişmek istemiyordu. Sonra, 1927 sonbaharında, aynı sorun yeniden ortaya çıkınca, Stalin Fransızların isteklerini biraz karşılamak istedi. Bu defa da Troçki ile arkadaşları itiraz ettiler. Troçki, Çin Devriminin yenilmesinden, İngiliz-Sovyet Heyetinin dağılmasından ve İngiltere ile aranın bozulmasından sonra Sovyet hükümetinin birşey veremiyecek kadar zayıfladığını, herhangi bir tavizin yeni bir güçsüzlük belirtisi sayılacağını söyledi.

Rakovski'nin Paris elçisi olması ve Fransız saldırılarının hedefini teşkil etmesi Muhaliflerin durumunu daha da karıştırdı. Moskova'daki Fransız elçisi daha Ağustos ayında Rakovski'nin Troçkist Muhalefete karışmış olmasından dolayı hükümetinin kendisinden memnun olmadığını bildirmişti. Öteyandan Stalin, Rakovski'yi Troçki'ye karşı kullanmak amacıyla bir çıkış yaptı: Moskova'yı Fransızlara teslim olmaya sevkedenin "Muhalefete bağlı" Rakovski olduğunu söyledi. Troçki hemen Rakovski'ye bir mektup yazdı ve Paris'teki durumunun bir parti-içi mücadele konusu haline geldiğini bildirdi. Rakovski, Muhalefete ve Troçki'ye o kadar bağlıydı ki, böyle bir uyarımın üzerinde etkili olmamasına imkân yoktu. Ama zamanın büyük skandallerinden birine sebep olan çıkışını yaptığında mektubu daha almamıştı: o sırada Rakovski kapitalist ülkelerdeki işçi ve askerleri bir savaş halinde Sovyetler Birliğini savunmaya çağıran bir Bildiriye imzasını atmış bulunu-

yordu. Burjuva hükümetleriyle diplomatik ilişkilerin "düzeltildiği" ve "normalleştiği" yıllarda bir Sovyet Elçisinin bu gibi devrimci çağrılar yapması alışılmış şeylerden değildi. Fransız basını ateş püskürtüyordu. Fransız hükümeti Rakovski'yi *persona non grata* (istenmeyen şahıs) ilân etti. Dışişleri Bakanı Aristid Briand, rahat durmayan bu elçiyi geri çekmesini Sovyetler Birliğinden istedi. Zaten bir Muhalefet üyesinin Sovyet hükümetini Paris'te temsil etmesinin doğru olmadığını bildirdi. Moskova bu isteğe kaçamaklı bir cevap verdi. Çiçerin, Dışişleri Bakanı olarak, elçisini savundu ama Fransız hükümeti, Rakovski'ye karşı giriştiği saldırıdan Sovyetler Birliği üst kademelerinin memnun olmadığını pek sanmıyordu. Troçki, Rakovski'nin geri çağırılmasında Stalin'in parmağı olduğunu, Sovyet Dışişleri Bakanlığının Briand'a Bolşevik partisinin iç işlerine karışamıyacağını pek âlâ hatırlatabileceğini iddia etti. Mademki Fransız hükümeti Rakovski'yi *persona non grata* ilân etmişti, artık Moskova için kendisini geri çağırmaktan başka çare kalmamıştı. Rakovski iyi bir diplomat olarak tanınmıştı, ama dış işlerinde görev yapmayı sevmiyor, dört yıllık bir aradan sonra yurt içindeki mücadeleye katılmak için can atıyordu. Troçki de eski arkadaşını yanında görmekten memnun olmuştu. Muhalefet Rakovski'nin geri çağırılması olayından az çok yararlandı: şeflerinden birinin, yabancı işçi ve askerleri Sovyetler Birliğini savunmaya çağırmasından ötürü bir burjuva hükümetinin düşmanlığını kazanmış olması, Muhalefete yapılan bozgunculuk ve "Chamberlain'den Troçki'ye kadar uzanan ortak bir cephe" suçlamalarını açıkça boşa çıkarıyordu.

Hasımlarını durmadan suçlamanın yetmiyeceğini anlayan Stalin, kendisini halka sevdirmek için daha olumlu bir yol bulmaya çalışıyordu. Muhalefet, ortaya attığı *Platform*'uyla, bir yıl önce ileri sürdüğü ve hâkim hiziplerin uygular gibi göründüğü istekleri yeniden ortaya atmıştı: düşük gündelik alan işçilerin ücretlerinin artırılmasını, sekiz saatlik çalışmanın uygulanmasını, *kedniyak*'lardan alınan vergilerin azaltılmasını vb.'yi istiyordu. *Platform* hâkim hiziplerin verdikleri hiç bir sözde durmadıklarını, proleter ve yarı-proleter kitle durumunun gittikçe kötüleştiğini iddia ediyordu. Stalin bütün bunlara şaşırtıcı bir hareketle cevap verdi: Hükümetin yakında yedi saatlik iş günü ve beş günlük hafta mesaisi uygulayacağını ve işçilerin yine eski gündeliklerini alacakla-

rını ilân etti. Bu reform Ekim İhtilâlinin yakında kutlanacak olan onuncu yıldönümünde yapılacak, o gün Politbüro ulusa büyük bir bildiri yayımlayarak yedi saatlik iş gününün sosyalizmin en büyük başarısı olduğunu, devrimin ilk on yılının böylelikle kapandığını ilân edecekti.

Düpedüz bir yalandı bu. Sovyetler Birliği henüz böyle bir reformu gerçekleştiremeyecek kadar yoksuldu. Nitekim, otuz yıl sonra dünyanın ikinci büyük sanayi ülkesi olduktan sonra bile, Rusya'daki işçiler günde sekiz saat ve haftada altı gün çalışıyorlardı (*). Ne var ki Stalin durumun ekonomik gerçeklikleriyle ilgili değildi. Bu şaşırtıcı kanun tasarısını sendikalara, Gosplan'a ve Merkez Komitesine bile danışmadan hazırlamıştı. Buharinciler çekiniyor, sendikaları yöneten Tomski bu büyük mucizeyi beğenmediğini gizlemiyordu. Ama Stalin ne yapıp yaptı, tasarıyı kabul ettirdi; ve Ekimin ortalarına doğru Kanunun resmen ve törenle kabul edilmesi için Sovyetler Merkez Yürütme Kuruluna Leningrad'da özel bir toplantı yaptırdı.

15 Ekimde yapılan oturumda Kirov resmî bir rapor sundu; Troçki tasarının bir aldatmaca olduğunu söyledi. Muhalefetin gündeliklerde ufak bir artırma yapılmasını istediği zaman, bu isteğinin, ulusun ekonomik kaynaklarını zor duruma düşüreceği iddiasıyla, öfke ile reddedildiğini hatırlattı. Bu kadar ufak bir artışa tahammül edemeyen ekonomi beş günlük çalışma haftasına nasıl dayanabilecekti? Muhalefet sekiz saatlik iş gününün devlet elindeki sanayide bile yeterince uygulanamadığını söylemişti. Peki o halde Stalin bu muazzam reformu nereden çıkarmıştı. İşçilere daha ufak, ama gerçek kazançlar sağlamak daha namusluca bir davranış olmaz mıydı? İhtilâlin yıldönümünü bu gibi hokkabazlıklarla kutlamak ayıptı. Yıllarca süren hazırlıklardan sonra ortaya çıkarılan ilk Beş yıllık Planın hiç bir yerinde çalışma saatlerinin azaltılması diye bir şey yoktu. Planda, daha birçok yıllar fazla çalışıl-

(*) Yedi saatlik iş günü ve beş günlük hafta çalışması on üç yıl kadar yürürlükte kaldı, ama pratikte uygulanmadı. İkinci Dünya Savaşının başında normal haftaya dönüleceği, sekiz saatlik çalışmanın uygulanacağı, ilân edildi. Bu karar hemen hemen yirmi yıl yürürlükte kaldı. Ancak 1958 den sonra yavaş yavaş yedi saatlik iş gününe dönülmeye başlandı (ama beş günlük hafta çalışması henüz uygulanmadı).

ması öngörülürken, iş saatlerini gerçekten azaltabilirler miydi? Troçki sözlerini bitirdiği sırada bu reformun yalnızca bir amacı olabileceğini, bunun da Muhalefetle hesaplaşması için hakim gruba bir bahane sağlamak olabileceğini söyledi.

Bu tartışma sırasında akıl, gerçek ve namus hep Troçki'den yanaydı; ama ilk ve son defa tuzak kurmuyorlardı kendisine. Troçki'nin protestoları Stalin'in çok işine yaradı. Stalinciler hemen fabrikalara koştular; Troçki'nin yaptığı son namussuzluğu işçilere anlattılar. Parti tarafından işçilere yapılmak istenen büyük iyiliği Troçki'nin nasıl önlemeye çalıştığını; sosyalizmin kurulmaya başladığını herkese gösterecek ve bir çığır açacak olan reformu nasıl engellediğini anlattılar. Bolşevik partisine bağlı olduğunu söylemesinin, işçi sınıfının önderi pozunu takınmasının ne yararı vardı? Fabrikalarda çalışanların Troçki'nin görüşlerinden haberleri yoktu. Eski soğukkanlı işçiler Troçki'nin ne söylediğini kestirebiliyorlar ve Stalin'in bu şüpheli hediyesini kendilerine göre değerlendiriyorlardı. Ama saf kitle bütün söylenilenlere inanıyor, eleştirilere tahammül edemiyordu. Muhalefet daha çok işçilerin pek ilgilenemiyeceği Koumintang, İngiliz - Sovyet Heyeti, sürekli devrim, Termidor, Clemenceau vb. gibi sorunları ele almıştı. Muhalefetin sözlerinden işçilerin anladıkları tek nokta, Muhalefetin işçi gelirlerinin arttırılması konusundaki isteği idi. Bu istek biraz pasif olduğu halde, geniş bir ilgi toplamıştı. Şimdi ise bu ilginin büyük bir kısmı dağılmış bulunuyordu. Muhalefet, bir umursamazlık ve düşmanlık duvarı ile çevrilmişti.

Bununla birlikte —insanlar bazan "pek ummadıkları şeyleri o kadar çok isterler ki"— tam bu sırada Muhalefet Liderlerini biraz ferahlatan ve cesaretlendiren garip bir olay oldu: Yedi saatlik çalışma gününün tartışıldığı sırada Leningrad'da bu olayı kutlamak üzere resmî gösteriler düzenlenmişti. Alışılagelen büyük laflar söyleniyor ve gösterişli sahneler geçiyordu. Parti liderleri geçit törenini seyretmişler, büyük kalabalıklar yürüyüş kolu halinde geçmişlerdi. Parti liderleri arasında yalnız Troçki ile Zinoviyev yoktu. Ya bilerek ya da rastlantıyla, sanki resmî çevreden ayrıldıklarını göstermek ister gibi, resmî liderlerin bulunduğu sundurmadan uzakta, törenden dönen göstericilerin geçmek zorunda oldukları bir yerde, bir kamyonun üstüne çıkmışlardı. Troçki arkasını Tauride Sarayına vermişti. On yıl önce bu saraydan Kerenski üze-

rine saldırmış, başkent işçilerini harekete geçirmiş, onlara isyan işaretini vermişti. Resmî sundurmanın önünden geçen göstericiler buraya yaklaşıyorlar, iki Muhalefet liderini tanıyorlar; yürüyüşe devam ediyor, tekrar duruyor, seslerini çıkarmadan bakıyor, ellerini kaldırıyor, şapkalarını ve mendillerini sallıyor, yürüyor, tekrar duruyor, bakıyorlardı. Sonunda kamyonun çevresindeki kalabalık arttı, trafik tıkandı. Bu sırada resmî sundurmanın önü bomboştu. Kalabalıkların 1917'deki heyecanı sanki geri gelmişti. Troçki ile Zinoviyev'in önünde duran kalabalık heyecanlı idi, ama aynı zamanda çekingen ve korkaktı da. Kalabalığın ne yapacağı belli değildi. Bunun Muhalefet için yapılan bir gösteri sayılmasına imkân yoktu. Yalnızca yenilmiş olanlara karşı gösterilen bir saygı ya da bir acıma duygusunun ortaya çıkmasıydı. Yoksa halkın Muhalefetle birlikte dövüşmeye hazır olduğunu gösteren bir hareket değildi.

Muhalefet liderleri ise göstericilerin havasını yanlış yorumladı. Orada bulunanlardan biri sahneyi "sessiz, sağlam, şaşırtıcı bir onaylama" olarak tanımladı. Ama "Zinoviyev ile Troçki bu olaya çok sevindiler, bunu bir gövde gösterisi saydılar ve aynı akşam (Kitleler bizimle birlik!) dediler" (*). Bu olay, önemini çok aşan sonuçlar yarattı. Olayın etkisinde kalan ve kitlelerin artık kendileriyle birlik olduğunu sanan Muhalefet liderleri üç hafta sonra kutlanacak ihtilâl yıldönümünde "kitlelere" doğrudan doğruya çağrıda bulunmaya karar verdiler. Öte yandan, hâkim gruplar kalabalığın bu belirsiz davranışını bir uyarım saydılar: Halkın sinirleriyle oynanmasına daha fazla göz yummamak gerekiyordu.

Stalin hemen saldırıya geçti. 23 Ekim'de Troçki ile Zinoviyev'in partiden atılmasını Merkez Komitesinden yeniden istedi. Partinin yüksek mahkemesini teşkil eden kimselerin kararsızlıklarını ve direnmelerini dört ay sonra yıpratabilmişti. Artık Stalin'in istediğini yapabilirlerdi. Ama korkulardan ve sakıncalardan da hâlâ kurtulmuş değildiler; hallerinde olağanüstü bir sinirlilik ve sertlik vardı. Gergin bir hava içindeydiler: Bir adam asılacaktı sanki. Bu adamı asacak olanlar, kurbanlarına hem kızıyorlar, hem de ona korkuyla

(*) Victor Serge, **Mémoires d'un Révolutionnaire**, s. 239. Troçki aynı sahneyi **Moya Jizn** adlı kitabında, (cilt II, s. 278 de,) gösteriyi ilk gördüğü heyecanla anlatır.

bakıyorlardı; yaptıkları iş ve bu işin sonuçları içlerini kemirip duruyor, önlerindeki kurbanın her söylediği söz, her yaptığı iş bu çelişik duyguları tahrik ediyordu; öfkeleniyorlardı. Yaşamaları için onun ölmesi gerektiğini hepsi biliyor; ama bu olayın doğuracağı felâketleri düşündükçe hepsi de tir tir titriyorlardı. Mahkûmu asmaya karar verecek olanları sıkıştırarak, onlardan acele etmelerini isteyerek, mahkûma ağızlarına gelen küfürleri savurarak ve taş atarak vicdanlarının sesini susturmaya çalışıyorlardı. İşte, Stalinciler ile Buharincilerin toplantıdaki tutumları buydu. Troçki'nin son sözlerini nefretle ve bayağı küfürlerle kestiler. Söylediklerine kulaklarını tıkadılar; Başkan'dan Troçki'yi susturmasını istediler. Troçki konuştuğu sırada başkanın masasından kafasına hokkalar, kocaman ciltler ve bir bardak atıldı. Yaroslovski, Şvernik, Petrovski, Ukrayna Başkanı ve daha başkaları Stalin'i bağıra bağıra kışkırttılar ve hemen işe başlanmasını söylediler. Tehditlerin, alayların ve küfürlerin sonu gelmiyordu; toplantı lânetlenmiş ruhların yaptıkları bir toplantıya dönmüştü. (*)

Hâkim grubun içinde istifini hiç bozmadan, en ufak bir vicdan azabı göstermeden, kaba ve soğukkanlı bir tiksintiyle konuşan yalnızca Stalin oldu. Beylik suçlama listesini okudu; yaptığı konuşma —bu konuşmada parti üyelerinin arkasına casuslar "Wrangel ordusu subayları" taktığını kabul etti— kendisi için bile bir sahtekârlık örneğiydi. Aynı derecede soğukkanlılıkla konuşan yalnızca Troçki oldu. Toplantıdan ayrılmadan önce, gürültü arasında sesini işittirmek için son bir defa bağırdı. Stalin'in Muhalefeti olduğu gibi ortadan silmekten başka bir amaç gütmediğine öteki hiziplerin dikkatini çekti; yakında temizliklere seri halinde başlanacağını, bundan yalnız kendi adamlarının değil, Buharin'in ve dahası Stalincilerin bile kurtulamıyacağını bir sürü alaylar arasında, söyledi.

Stalin tarafından kazanılan zaferin kısa sürmesini ve Stalinist rejimin birdenbire, bir darbede yıkılmasını, temenni etti. Günün galipleri şiddete çok güveniyorlar, dedi. Evet, kaybedilmiş ya da karşı-devrimci bir dâvayı savunan eski hâkim sınıflar karşısında Bolşevikler, Menşeviklere ve Sosyal Devrimcilere karşı şiddet kul-

(*) Troçki ertesi günü Merkez Komitesi Sekreterliğine yazdığı bir yazıda resmî kayıtlarda sözlerinin eksik çıkmasını ve bu sahnelerle ilgili sözlerinin çıkarılmasını protesto etti.

lanarak "dev sonuçlar" almışlardı; ama tarihin akışını savunan bir Muhalefet aynı şekilde ortadan kaldırılamazdı. "Bizi atıyorsunuz, ama zaferimizi önliyemiyeceksiniz." Yüksek parti kurulunun Troçki'nin ağzından işittiği son kelimeler bu oldu.

Olayın ardından haftalarca süren yoğun bir çalışma başladı. Muhalefet kendi mensuplarının sayısını açıklayarak parti havasını etkileyeceğini sanıyor ve bu amaçla hâlâ *Platform*'a imza topluyordu. Zinoviyev, 20.000 ya da 30.000 imza toplanacağını, Stalin'in bu güçlü destek karşısında yeniden öç almaya kalkışmayacağını ve Muhalefetin olsa olsa biraz geri çekileceğini söylüyordu. Muhalefet şefleri, Leningrad gösterilerinde etki altında gördükleri kitlelere ihtilâlin yıldönümünde "bir çağrı" da bulunmaya karar verdiler. Çağrının biçimini tâyin etmek kolay değildi. Amacı, Muhalefetin isteklerini halka bildirmek, resmî liderlerce disiplinin bozulduğu suçlamasına imkân vermeden halkı o liderlere karşı harekete getirmekti. İki noktayı birleştirmek o kadar kolay değildi; Muhalefet üyeleri günlerce ve gecelerce düşündüler ve bir gövde gösterisine hazırlandılar.

Troçki bu sırada, öteki arkadaşlarına uyarak, zamanının çoğunu gençliğinde tanınmamış bir ihtilâlci iken yaptığı gibi, kentin kenar mahallelerinde oturan yoksul işçilerin arasında geçiriyor, onlarla tartışıyor, ilkelerini ve görüşlerini anlatıyor, yeni heyecanlı gruplar eğitiyordu. Bu sırada kendisinin hiç de Termidor arifesindeki Robespierre'e benzer bir hali yoktu. Oysa kendini ona benzetmişti. Karakteri daha çok, Fransız İhtilâlinin iki tipine daha yakındı: Danton ile Babeuf'e! Ama o sırada daha çok, ihtilâlin yeniden başlamasını savunan ve yeni devletin amaçsız kurucularına meydan okuyan Eşitler Komplosu lideri Babeuf'e benziyordu; tarihin akışı Babeuf'e olduğu kadar ona da tam anlamıyla karşı idi.

(Victor Serge tipik bir toplantıyı şöyle anlatıyor) Zinoviyev'i dinleyenler yirmi kişi kadar vardı. Zinoviyev şişmanlamış ve benzi solmuştu; saçları darmadağındı. Alçak sesle konuşuyordu; bitkin bir hali vardı, ama yine de etkiliydi... Masanın öteki ucunda Troçki oturuyordu. Kısa zamanda yaşlanmıştı sanki; saçları beyazlaşmış, sırtı kamburlaşmıştı. Yine de büyüktü, dosttu ve her zamanki gibi yine soruların tam karşılığını buluyordu. Dinleyiciler arasında yerde bağdaş kurarak oturmuş bir kadın işçi sordu: "Ya partiden atılacak olursak?" Troçki cevap ver-

di: "Komünist proleterleri komünist olmaktan hiç bir şey alıkoyamaz. Hiç bir şey bizi gerçekten koparamaz partimizden. Zinoviyev, yarı tebessümle, partinin çevresinde Bolşevik adı verilen, parti sekreterlerinden daha değerli, partiden kovulmuş ya da kovulmak üzere olan kimselerin bulunacağı bir döneme girmekte olduğumuzu söylüyordu. Daha düne kadar güçlü olan proleter diktatörlüğü savunucularının böylece yoksulların yaşadıkları yerlere dönmeleri ve onlarla yüzyüze konuşarak onlardan destek ve dostluk aramaları hoş ve ilginçti. Dışardaki merdivende gönüllü muhafızlar duruyor, girip çıkanları kontrol ediyordu; G.P.U. herhangi bir dakikada baskın yapabilirdi.

Bir keresinde eski ve fukara bir evde yapılan bir toplantıdan Troçki ile birlikte çıktım. Lev Davidoviç sokağa çıkınca tanınmamak için paltosunun yakasını kaldırdı ve kasketini gözlerine kadar indirdi. Yirmi yıllık bir didinmeden sonra hâlâ canlılığını kaybetmemiş ihtiyar bir aydına benziyordu. Bir arabaya yaklaştı. Lev Davidoviç bana "Lütfen siz pazarlık ediniz" dedi, "yanımda pek az param var." Eski tip ihtiyar bir köylü olan arabacı kendisine doğru eğildi ve şöyle söyledi: "Senden para almayız. Haydi Yoldaş, atla. Sen Troçki değil misin?" Svyajk, Kazan, Pulkovo ve Çariçin savaşmalarının adamını kasket yeterince saklayamamıştı. Troçki'nin yüzünde hafif bir tebessüm belirdi: "Aman kimseye söyleme. Arabacıların küçük burjuva olduklarını herkes biliyor, sonra kimse yüzümüze bakmaz."

Troçki yerde bağdaş kurarak oturan kadına: "Hiç bir şey bizi partimizden gerçekten ayıramaz," dediği zaman gelişi güzel bir avunuda bulunmuyordu. O da Zinoviyev gibi partiden kitle halinde kovulmaların başlayacağını biliyordu; ancak bunun bir sarsıntı başlangıcı olacağını, partidekilerin vicdanlarını sızlatacağını, Muhalefetin nasıl bir dâvâ savunduğunu öğrenmek üzere halkın *platform*'u okumak isteyeceğini ve sonunda Muhalefetin birkaç kere başlatmak istediği büyük tartışmanın başlayacağını umuyordu. Stalin'in bu işle başa çıkamıyacağını sanıyordu: Binlerce partili karşı-devrimci diye partiden atılacak olursa, bunları hapse de atmak gerekecekti. O zaman "parti üzülecek" ve baskı tedbirlerinin "proleterya diktatörlüğünün sonu" olduğunu anlıyacaktı. Nitekim, birçok Stalinciler ve Buharinciler o sırada, kendi yoldaşlarını ve silâh arkadaşlarını kovuşturmak ve hapse atmak görevinin kendilerine düşeceğini düşündükçe sinirleniyordu. Ama Stalin ile Molotov işin buralara kadar varmıyacağını söyleyerek, toptan bir ihracın gerekmiyeceği hususunda teminat veriyorlardı: Politbüro Muhalefete öyle bir yön verecekti ki, hareket geç kalınmadan önlen-

miş olacak ve mücadeleden vazgeçecekti. 2 Kasım tarihinde bu teminattan söz eden Troçki, harekete eskisi kadar saldırgan olarak devam etmesini Muhalefetten istedi; 'Stalinciler ile Buharinciler ancak o zaman Muhalefet liderlerinin blöf yapmadığını görerek kovuşturmadan vazgeçebilirler ve kovuşturma yapmak isteyenleri durmaya zorlayabilirlerdi. Ne var ki Stalin ile Molotov boşuna kendilerine güvenmiyorlardı: Muhalefetin güçsüz noktasını biliyorlar ve en zor zamanda hiç olmazsa Zinoviyevcilerin sarsılacağından emin bulunuyorlardı. Toptan bir ihraca lüzum olmadığı teminatı bir süre için ortalığı yatıştırdı; parti, olayları pasif olarak beklemeye ve kendini olaylara alıştırmaya başladı.

Öteyandan Muhalefete karşı açılan küfür ve tehdit kampanyası, Muhalefetin çalışmalarını engellemekteydi. *Platform*'a imza atanlar çok sayıda olmadığı halde bunlar yasak bir belgeyi imzalamakla suçlandırılıyorlardı her gün. Tahminler de Zinoviyev'in umduğu gibi çıkmamıştı. Muhalefet 30.000 yerine ancak 5.000 imza toplayabilmişti (*). Belgeyi imzalayanların başına o kadar büyük felâketler gelebilirdi ki, bu yüzden Muhalefet şefleri kendi adamlarını korumak amacıyla bunlardan birkaç yüzünün adlarını silmek zorunda kaldılar. *Platform* için açılan kampanya, Muhalefetin güçsüzlüğünü gösteren yeni bir belge oldu.

Sedova'nın yazdığına göre, Troçki bu sırada 'çok çalışıyordu; sinirleri gergindi; sağlığı bozuktu; ateşi çıkıyor, uyku uyumuyordu." Düşmanlarının karşısında inatçı bir cephe, dostları için ise bir soğukkanlılık ve kahramanlık örneğiydi. Ama özel hayatındaki zaaflarını önliyemiyordu. Uykusuzlukla mücadele etmek kolay değildi; aldığı hapların hiç bir yararı olmuyordu. Gittikçe daha sık olarak başağrılarından ve baş dönmelerinden yakınmaktaydı. Kederli ve bezgindi. Her yandan gelen kin ve düşmanlık selleri karşısında zaman zaman vurdum duymaz bir hale geliyordu. Karısı şöyle yazıyor: "Sabahleyin kahvaltıda gazeteleri açar... şöyle bir göz gezdirir, umutsuzluk içinde masanın üzerine fırlatıp atardı. Gaze-

(*) Muhalefetin bildirdiği sayı. V. Serge, **Mémoires d'un Revolutionnaire,** s. 243. Stalinci kaynaklar Muhalefetin 4,000 imza topladığını iddia ettiler. Stalinci tarihçi N. Popov'a göre, kongre seçimlerinde 725,000 tutan oylardan ancak 6,000'ini aldı. **(Outline History of CPSU,** cilt II, s. 323.)

telerde aptalca yalanlardan, çok açık gerçeklerin, bozulmuş biçimlerinden, en bayağı küfürlerden, gizli tehditlerden, dünyanın her köşesinden gelen ve aynı alçaklıkları büyük bir heveşle ve sonsuz bir uşaklıkla tekrarlayan telgraflardan başka bir şey yoktu... 'Devrimi, partiyi, Marksizmi, Enternasyonal'i ne hale getirdiler!' diyordu Troçki."

Yenilginin acısını Troçki ile birlikte ailesi de çekiyordu. Sinirleri gerilen ve her gün daha kötü bir olayın çıkmasını bekleyen ailede uyku diye bir şey kalmamıştı; her gece ertesi gün başlarına neler geleceğini sabahlara kadar düşünüp duruyorlardı. Sabah olunca Troçki'nin arkadaşları geliyor, hepsi de ister istemez hiç bir yorgunluk ve bezginlik belirtisi göstermemeye çalışıyordu. Politikadan pek anlamayan, partililer arasında tartışmaktan ve çatışmaktansa müze ve sanat galerileriyle ilgilenmekten hoşlanan Sedova bu acı dramın içine artık iyiden iyiye girmişti. Kendi meraklarından vazgeçmiş ve artık iyice kocasının gölgesi haline gelmişti. Kocasının yaşadığı hayatın ayrıntılarına giriyor, onun düşüncelerini paylaşmaya çalışıyor, onunla birlikte öfkeleniyor, onun kuşkularını ve üzüntülerini duyuyordu.

O sırada yirmi bir yaşında olan büyük oğlu Lyova artık çocukluk ve delikanlılık çağını geçmişti. Lyova ömrünün geri kalan kısa bölümünü babasının büyüsüne kapılmış olarak geçirecektir. Troçki'nin oğlu olmak, Troçki'nin görüşlerini paylaşmak, onun izinde yürümek bu genç için büyük bir mutluluk kaynağıdır. Komsomolluk için gereken yaşa gelmeden yaşını büyülterek Komsomol olmuş, Kızıl Orduya bile girmeye çalışmıştı; Kremlin'de babasının evini bırakmış, fukara işçi öğrencilerin kaldığı yatakhanelerde yatıp kalkmaya başlamış, Muhalefet kurulur kurulmaz, Muhalefete katılmıştı. Son günlere kadar babasını bir efsane kahramanı gibi gören ve onu örnek alan Komsomolların Troçkizm aleyhine kışkırtıldıklarını ve Troçki'ye düşman kesildiklerini görmek onun için çok üzücü olmuştu. Babasının "iktidarın bozduğu adamlar" dediği kimselerden evlâda yakışır şekilde ve devrimci bir ateşle tiksiniyordu. Lyova her yerde yıllarca tartıştı ve Muhalefet grupları kurdu; parti hücrelerini doldu; Piyatakov ve Preobrajenski gibi tanınmış Muhalefet liderleriyle dışarlardaki toplantılarda ko-

nuşmalar yaptı! Urallara kadar gitti. Gençliğin verdiği enerjiyle iyimserliğini ve güvenini kolay kolay yitirmiyordu; ama o haftalarda, havanın gittikçe sertleşmesi üzerine babasının hayatından korkmaya başladı ve yanından ayrılmaz oldu; muhafızlığını yapıyor, babasına saldıracak herhangi bir kimsenin boğazına atılmaya hazır bulunuyordu.

Lyova'ya hiç benzemeyen ve ondan iki yaş küçük olan Sergei ise bütün delikanlılık çağı boyunca anasıyla babasının otoritesine başkaldırmış ve babasının gölgesine sığınmayı reddetmiş bir evlâttı. Delikanlının başkaldırması politikadan nefret etmek şeklinde olmuştu. Komsomol'a katılmamıştı; parti işleriyle hiç ilgilenmemişti; Muhalefet ile de bir alışverişi yoktu. Güçlü kuvvetli, serüveni seven ya da babasının dediği gibi, herşeyi hafife alan bir delikanlıydı. Oyun, spor ve sanatla uğraşmayı daha çok seviyordu. Sirk oyunlarını (o sırada sirk Rusya'da bir sanat kolu gibiydi) ve anlaşılan bir de sirk kızını sevdiği için Kremlin'deki evlerini bırakmış, sirk trupu arasında bir iki yıl yaşamıştı. Kurtlarını döken âsi delikanlı o sırada artık eve dönmüş bulunuyordu: ama yine bağımsız olmakta direniyor, politikadan çekiniyordu. Babasının aynı yaşta gösterdiği matematik ve bilim yeteneği bu defa onda belirmişti. Ayrıca babasına ve politikaya karşı beslediği düşmanlık da azalmaya başlamıştı. Babasına ve babasının arkadaşlarına yapılanlara kızıyor, babasının gösterdiği cesareti ve yaptığı fedakârlığı beğeniyor, günün kuşkuları ve tehlikeleriyle seve seve ilgileniyordu.

Troçki'nin ilk evlenmesinden gelen başka bir aile kolu da bu işe iyice karışmış bulunuyordu. O sırada yaşlanmakta olan, ama hâlâ inançlarında 1890'ların Nikolâyev'deki tek Marksist'i kadar sağlam ve korkusuz bulunan Aleksandra Skolovskaya, Leningrad'daki Troçkistlerin bir merkezi olmakta devam etmekteydi. Yirmi yaşlarındaki Zina ve Nina adındaki iki kızı ise Moskova'da bulunuyorlardı. Her ikisi de tam anlamıyla Muhaliftiler. Her ikisi de babalarını 1917'deki ihtilâl sırasında gördükleri zamanki kadar heyecanlıydılar, üzgündüler. Her ikisi de evlenmişti. Her ikisinin de kocası aktif Troçkistlerden olduğu için işlerini kaybetmiştiler; partiden atılmak ve Siberya'ya sürülmek üzereydiler. Yoksulluğa düşen, tek başlarına kalan çocuklarını, kocalarını ve ana babalarını düşünen iki kadının sağlığı da günden güne bozuluyor ve Troçki'nin bütün

çocuklarını bekleyen kara alınyazısının ilk kurbanları olmaya hazırlanıyorlardı.

İhtilâlin onuncu yıldönümü yaklaştığı sırada Muhalefet "kitlelere seslenmeye" hazırdı. Üyelerine 7 Kasım günü yapılacak resmî törenlere katılmalarını söylemiş, ancak o gün Sovyet kent ve kasabalarındaki sokakları ve meydanları dolduracak olan milyonlarca halkın dikkatinin Muhalefetin fikirlerine ve isteklerine çekilmesini istemişti. En ufak bir ayaklanma ya da itaatsizliğe kışkırtma hareketi yapılmayacaktı. Muhalefetin bütün yapacağı şey resmî yürüyüşlerde ayrı gruplar ve sık saflar halinde yürümek, kendi bayraklarını ve sloganlarını taşımaktı. Sloganlar da dış görünüşleri bakımından o kadar pasif, iktidardaki grubun aleyhine o kadar dolaylı bir şekilde düzenlenmişti ki, bunları ancak politikayı çok yakından izleyenler resmî sloganlardan ayırd edebilirlerdi.

Muhalefetin parolaları şunlardı: "Kulak'a, N.E.P. ciye ve bürokrata vurunuz!", "Kahrolsun oportünizm!", "Lenin'in vasiyetini yerine getiriniz!"; "Partideki bölünmeyi önleyiniz!"; "Bolşeviklerin birliğini koruyunuz!". Bu sloganların amacı partilileri, Bolşevik politikasındaki gelişmeleri yakından ve sempatiyle izleyenleri etkilemekti. Bu bakımdan Muhalefetin hareketi gerçek bir "kitle çağrısı" sayılamazdı. Daha çok partililer için yapılmış bir çağrıydı. Ancak Muhalefet partiden atıldığı ve tabana inemediği için bu çağrısını dışardan, ulusun ve dünyanın gözleri önünde yapmak zorunda kalmıştı. Hareketin güçsüz yanı da buydu zaten. Muhalefet partinin gidişatını bir yandan açıkça protesto ederken, öteyandan, kendisini disipline ve partiye bağlı olarak göstermeye çalışıyordu. Bu şekildeki bir protestonun duyurulması biraz zordu; sonra disiplin gösterisi de etkisiz kalmaya mahkûmdu. Parti liderlerine karşı açık bir gösteri yapılması halinde elbetteki tüzük çok dogmatik bir şekilde yorumlanacaktı —Stalin'den başka türlü bir yorum da beklenemezdi zaten— ve böyle bir hareket disiplinin bozulması sayılacaktı. Bir kelimeyle Muhalefet, ya çok ileri gitmiş ya da gereğince ileri gitmemiş olacaktı. Ama Muhalefetin öyle bir tutumu vardı ve öyle bir yere gelinmişti ki, artık işler gittiği yere kadar gidecek ve orada duracaktı.

Muhalefet 7 Kasımda büyük bir yenilgiye uğradı. Stalin baskını önledi. Ne kadar zararsız olursa olsun, herhangi bir gösteri te-

şebbüsünün hemen durdurulması için kesin emirler verdi. Çünkü ona göre böyle bir teşebbüs hiç bir zaman zararsız olamazdı; hasımları bu defa başarıya ulaşırlarsa, bugün ya da yarın, yalnız hallerinden memnun olmayanları değil kitleleri de arkalarından sürükleyebilirlerdi. Zirveye yaklaştığı sırada bile ayağının kayabileceğini ve herşeyi kaybedebileceğini, hasımlarına indirdiği ağır darbelere rağmen en ufak bir özgürlük tanıyacak olursa, onların yine kendisini ezebileceklerini Stalin çok iyi hesaplıyordu.

7 Kasım'da, bayrak açmaya, Troçki ya da Zinoviyev'in resmini ortaya çıkarmaya ya da hükümetin onaylamadığı bir sloganı bağırmaya teşebbüs eden herhangi bir grubun üzerine militanlar ve polis yüklendi. Muhalifler dağıtıldı; hakarete uğradılar, dövüldüler. Ellerinde hiç bir şey olmadığı halde korunmaya, yeniden gruplaşmaya ve yeniden gösteri yapmaya çalıştılar. Caddeler ve meydanlar, kavgalarla ve polis saldırılariyle dağılan ve toplanan halk kalabalıklariyle dolup taştı. Sonunda politikadan en ufak bir şey anlamayan seyirciler bile önemli bir durum karşısında bulunduklarını, parti-içi kavgaların hücrelerden sokaklara çıktığını ve tarafların halktan bir çeşit destek aradıklarını anladılar. Muhalefetin hareketini bir çeşit kitle çağrısı haline getiren, buna bir skandal havası veren ve bu hareketi yarı-ayaklanma gibi gösteren aslında bu baskı olmuştu.

Victor Serge o gün Leningrad'da olup bitenleri çok canlı bir şekilde anlatır. Muhalefet 15 Ekimdenberi Leningrad'lılara büyük umutlar bağlamıştır. Zinoviyev de bu umutla Leningrad'a gelmiştir. Ama yapılacak hareketi 15 Ekimde önceden haber alan parti mekanizması hazırlıklıdır. Önce Muhalefet grupları, öteki göstericilerle birlikte liderlerin bulunduğu sundurmanın önünden geçerler; bayraklarını ve sloganlarını açıp açıp gösterirler. Bu hareket pek dikkati çekmez. Sonra polis Muhalifleri sessizce kordon altına alır, onları halktan ayırır. Polis kordonunu yarmayan ve göstericilere katılamayan Serge, Kızıl bayrak taşıyan işçilerin kentin ortasına doğru ilerlediklerini nasıl durup seyrettiğini anlatır. Muhalifler yürüyüşe katılan işçi ve kadınlara ikide birde dönüp sloganlarını bağırmaktadırlar. Erkekler ve kadınlar parolalara pek kulak asmazlar. Bunun üzerine Serge dayanamıyarak yürüyüş ko-

luna doğru bir iki adım yaklaşır; "Yaşasın Troçki ile Zinoviyev!" diye bağırır ya da buna benzer bir şey söyler. Göstericilerin tek cevabı şaşkınlıktan ibarettir. Bunun üzerine kendilerini toplayan Muhalifler yeniden bağırırlar: "Hepsini çöp sepetine!" Yürüyüş kolundaki işçiler hiç seslerini çıkarmazlar. Serge kendisini belli ettiğini ve işçilerin "kendisini paralayacaklarını" sanır. Birdenbire kendini boşlukta bulur. Yalnızdır, birkaç adım arkasında yalnızca bir kadınla bir çocuk vardır. Yapayalnız ortada kalmasına rağmen bir öğrenci kendisine doğru koşar ve kulağına şöyle fısıldar: "Hemen kaçalım.. İş kötüye sarıyor. Ben de sizinle geleceğim ki kimse sizi arkanızdan vurmasın."

Ermitage müzesinin dışında, kentin başka bir mahallesinde "birkaç yüz Muhalif milislerle kavga etmektedir." Asker elbisesi giymiş uzun boylu bir adam. —Leningrad'taki eski G.P.U. şefi Bakaev— bir "insan dalgasını" zırhlı polis kuvvetlerine karşı yürütmektedir. Polis göstericileri durdurmak istediği için "dalga" ileri geri gidip geliyor. Bodur bir adamın ardından giden başka bir grup da başka bir yerde atlı polise saldırıyor. Bodur adam polislerden birini atın üstünden çekiyor, aşağıya alıyor, sonra yine atına bindiriyor, "komut vermeye alışkın" güvenli bir sesle bağırıyor: "Utanmıyor musun? Leningrad işçilerinin üzerine yürümeye utanmıyor musun?" Yoldaşça öfkesini açığa vuran bu adam "büyük orduların komutanlığını yapmış olan eski Savaş Komiser Yardımcısı Leşeviç" tir. Aynı kavgalar, itişip kakışmalar kentin her yanında olmaktadır. Bu durum birkaç saat sürer. Halk olayları "şaşkın şaşkın hiç ses çıkarmadan" seyreder. Akşamüstü Serge Muhaliflerin yaptıkları bir toplantıda, Bakaev ile Leşeviç'i bir kere daha görür. Yırtık üniformalarıyla günün olaylarını tartışmaya gelmişlerdir.

Moskova'daki karışıklıklar ve kavgalar daha az "dostça" ve "yoldaşça" bir hava içinde geçmiştir. Hükümet komandoları ve polisler yabanca saldırmışlardır. Kentte gergin bir hava vardır; kent alarm durumuna geçirilmiştir. Söylentileri daha çok resmî çevrelerden duyan bir görgü tanığı durumu şöyle anlatıyor: "Yıldönümü arifesinde birtakım söylentiler var: Kızıl Meydanda toplanacak olan ordu yıllık töreni Stalin'e karşı bir gösteri haline getirecekmiş; gözüpek subaylardan birkısmı 'Kahrolsun Stalin!' diye

bağıracak, ötekiler de bu parolayı tekrarlayacaklarmış". Yazar böyle bir şeyin olmadığını söylüyor. Lenin Mozolesine doğru yürüyen Muhalifler şurada burada birkaç bayrak açabilirler; ama Kızıl Meydana varmadan etraflarını komandolar çevirir, bayraklarını yırtar ve Muhalifleri öteki resmî göstericilerle birlikte yürümeye zorlarlar. Böylece hasımları tarafından susturulan ve bütün hareketleri önlenen Muhalifler adımlarını öteki yürüyücülerin adımlarına uydurarak, Kızıl Meydanda toplu halde bulunan liderlerin ve yabancı konukların önünden geçerler. Yalnız "Moskova'daki Sun Yat-sen Üniversitesindeki Çinli öğrenciler... uzun yılankavi bir Çin ejderi teşkil ettiler. Meydanın ortasında Troçki'nin sloganlarını havaya attılar." Muhalifler Meydanı geçtikten sonra halkın arasından atıldılar, coplandılar, dağıtıldılar ya da tutuklandılar. Muhalifler birçok yerlerde pencerelerine Lenin ile Troçki'nin resimlerini asmıştılar. Resimler yırtıldı ve asanlar hırpalandı. O sırada Habarovsk'tan dönmüş olan ve Sovyetler Evinde kalan Smilga balkonuna bu portreleri asmış ve yanına "Lenin'in vasiyetini yerine getirin!" diye yazmıştı. Bunu gören kabadayılar evine girdiler, resimleri ve bayrakları yırttılar, eşyaları altüst ettiler ve on yıl önce Baltık Filosunu Ekim İhtilâline yardım etmek üzere Petrograd'daki Neva nehrine sokmuş olan adamı hırpaladılar. Smilga'nin bütün suçu o günlerde ihtilâle önderlik eden liderin resmini asmaktı. Göstericiler arasında kalan Sedova da dövüldü.

Troçki yanına Zinoviyev ve Muralov'u alarak bütün gün kentte otomobille dolaştı. Devrim Meydanında durdu ve Lenin Mozolesine doğru yürüyen birkısım işçilerle bir konuşma yapmak istedi. Polisler ve kabadayılar hemen üzerine saldırdılar. Silâhlar patladı: "Kahrolsun Troçki, Yahudi, hain Troçki!" diye bağırılıyordu. Otomobilinin camı kırıldı. İşçilerden kurulu yürüyüş kolu sahneyi üzüntüyle seyrediyordu; ama yine de yürüyüşüne devam etti.

Bayram havasına bürünmüş olan caddelerdeki kalabalıkların kafasından acaba neler geçiyordu? Bunu kimsenin bilmesine, dahası kestirmesine bile, imkân yoktu. Halk önceden tesbit edilen yollardan yürüyor, önceden hazırlanan parolaları bağırıyor, tesbit edilen disiplin kurallarına otomatik olarak uyuyor, kendi başına en ufak bir harekette bulunmayı bile düşünmüyordu. Ya da böyle bir düşünceye yer bile vermiyordu. Bu halk ile 1917'nin aç, kaba,

sıcak-kanlı efendi, heyecanlı ve içkili halkı arasında ne kadar büyük bir fark vardı!. Kentlerin o günkü görünüşleri ile kutlamakta oldukları ihtilâl günlerindeki görünüşleri arasında da ne kadar büyük bir fark vardı! Sonra liderler de ne kadar farklıydı! On yıl önce her iki kentin işçileri Troçki'nin bir emri üzerine hayatlarını feda etmeye hazırdılar. Bugün ise başlarını çevirip bakmıyorlardı bile. On yıl önce Martov, Menşevikleri arkasına takarak Sovyetleri terkederken büyük bir sevinçle, "Gidin, gidin tarihin çöp sepetine!" diye bağırmış, Bolşevikler de onun bu sözünü çılgınca alkışlamışlardı. Leningrad meydanlarından birinde Troçki'nin adını anmak isteyen bir Muhalife, "Troçki çöp sepetine!" diye bağırılması ne büyük alaydı. Muhalifler acaba tarihin çarkı geri mi döndü, yoksa çark mı parçalandı diye düşünüyorlardı. Acaba Rus Termidor'u başlamış mıydı?

Troçki de bunları düşünüp duruyordu. Bolşevik ihtilâline önderlik edenlerin çoğu kendisiyle birlikti. Kendisinin ve kendisiyle birlikte olanların da yenilgiye uğramalarının ve hor görülmelerinin herhalde tarihsel bir anlamı vardı. Bunun "ihtilâlin geriye gittiğini" ve birkaç ay önce Merkez Komitesinin sözünü ettiği "ikinci bölüm" ün başladığını gösteren bir işaret olmaması mümkün müydü? Yine de görünümü —ortamı ve rengi— değişmiş olmakla ihtilâlin geniş ve çıplak ana çizgisi eskisi kadar sağlamdı; değişmemişti. Cumhuriyeti yöneten Bolşevik partisiydi hâlâ ve Muhalefet partiye bağlı kalacağına yemin etmişti. Troçki, bütün "bürokratik yozlaşmasına" rağmen cumhuriyeti yine de bir proleterya diktatörlüğü sayıyor; rejimi işçi sınıfı ve sosyalizmle bütün bağlarını koparmış "yeni bir sınıfın" yönettiği bir polis devleti sayanlardan kendisini ve Muhalefeti kesin olarak ayırıyordu. Bürokrasiyi yeni bir sömürücü sınıfı saymamaktaydı: Bürokrasi, ona göre, "işçi sınıfının vücudünde çıkan bir ur" du. Bolşevizmin getirdiği kamu mülkiyeti hâlâ olduğu gibi duruyordu. Kulak ile N.E.P. ci kazanamamıştı daha. İlk işçi devleti ile dünya kapitalizmi arasındaki çelişki, henüz silâhlı bir savaşa dönüşmemiş olsa bile, bunun azımsanmıyacak kadar büyük bir önemi vardı. Çok şeyler değişmişti; ama —yine de çok azdı— değişenler. Sanki sahnede bir fırtına çıkmış, aktörleri ters yönlere dağıtmış, değiştirilebilecek her şeyi değiştirmiş, sahneyi altüst etmiş, ama iskelet yine sağlam kalmıştı.

Bunun son olmasına imkân yoktu. Bu fırtına bir depremin başlangıcı olabilir miydi? Troçki şu sonuca varıyordu: 7 Kasım "henüz bir Sovyet Termidor'u değildi", ama kesin olarak "Termidor'un arifesi" idi.

Serge'in anlattığına göre, 7 Kasım akşamı Leningrad'daki Muhalefet liderleri toplandığında ortada iki ses duyuldu: Seslerden biri öfkeliydi ve durmadan tekrar ediyordu: "Yapacak bir şey kalmadı, kavgaya devam." Öteki ses üzüntülü, soruyordu: "Kime karşı savaşacağız? Kendi halkımıza karşı mı?" Muhaliflerin toplandığı her yerde aynı sesler işitiliyordu. Genel olarak kavgaya devam etmek isteyenler Troçkistler, kötümser olanlar da Zinoviyevcilerdi. Zinoviyev'in kendisi Leningrad'dan büyük bir hayal kırıklığı içinde döndü; Kamenev ile birlikte büyük bir umutla yaptıkları "kitle çağrısı" ndan ötürü pişmanlık duymaya başlamışlardı. Troçki pişmanlık nedir bilmezdi; Muhalefet görevini yapmıştı; başka türlü yapmasına imkân yoktu; *Advienne que pourra* diye tekrarlayıp durmaktaydı. O günün ertesi, Politbüro'dan ve Merkez Komitesi Komisyonu Başkanlığından olayların resmen incelenmesini istedi; hâlâ umutlu gibi görünüyordu. Muhalefet üyelerine gösteri sonucunun pek o kadar kötü olmadığını söyledi; Muhalefet bayraklarına "Bolşevik Birliğini Koruyunuz!" parolasını yazmış, böylelikle politikasını göstermiş ve sonunda da Stalin'in yararlanmak istediği bir parolayı elinden almıştı. Zinoviyev ile Kamenev ise 7 Kasımın kendilerini artık partiden ayrılacak duruma getirdiğini, Bolşevik Birliğini gerçekten muhafaza etmek isteyen Muhalefetin geriye dönmesi gerektiğini söyledi.

Birkaç gün ne yapacaklarını tartıştılar. Troçki az sonra 7 Kasım sonuçları konusundaki görüşünden vazgeçti. Stalin'in elinden "parti birliği" parolasının alınmasına memnun olduğunu yazmasının üstünden yalnızca beş gün geçtikten sonra, "artık birlikten söz etmenin zamanı geçti," demeye başladı. Çünkü parti mekanizması "Termidor güçlerinin" iradesiz bir aracı olmuş ve Muhalefeti kulak ve N.E.P. ciler yararına ezmeye karar vermişti. Zinoviyev ile Kamenev bundan emin değildiler; Stalin'in politikasında bir değişme olduğunu görüyorlar ve kulak ile N.E.P. ciye karşı harekete geçmeye hazırlandığını söylüyorlardı. Ne olursa olsun "birlikten söz etmenin artık geç olduğu" kanısına da katılmıyorlardı.

Merkez Komitesi ile Merkez Kontrol Komisyonu 14 Kasımda olağanüstü bir toplantı yaparak Troçki ile Zinoviyev'i karşı-devrimci gösteriler düzenlemekle ve ihtilâl kışkırtmacılığıyla suçlayarak partiden attı. Rakovski, Kamenev, Smilga ve Evdokimov Merkez Komitesinden, Bakaev, Murolov ve daha başkaları da Merkez Kontrol Komisyonundan atıldılar. Parti hücrelerinden binlerce üye atıldı. Hiziplerin yıllarca yaptıkları duraksamalardan, manevralardan, ilerleme ve gerilemelerden, çekişmelerden sonra bölünme artık iyice gerçekleşmişti.

Troçki 7 Kasım gecesi eve döndüğünde ailesine Kremlin'deki dairelerini boşaltmak zorunda olduklarını söyledi. Kendisi dairesinden hemen ayrıldı; Kremlin'in dışında kendini daha emin hissediyor, hâkim grubun çevresinde daha yabancı buluyordu. Granovski Caddesi no. 3 de oturan Beloborodov'un yanında küçük bir odaya geçici olarak yerleşti. Beloborodov 1918'de Ekaterinburg'da Çar İkinci Nikola'nın idamını emretmiş olan adamdı. O sırada Muhaliflere katılmıştı ve hâlâ Rusya Federatif Cumhuriyeti İç İşleri Komiseri bulunuyordu. Birkaç gün Troçki'nin ne yaptığı belli olmadı. Hâkim grup biraz telaşlanmış, Troçki'nin ne yapmak istediğini, "yeraltı faaliyetine" geçip geçmediğini öğrenmeye çalışıyordu. Oysa Troçki'nin böyle bir şeye niyeti yoktu. Bu kadar çok tanınan bir insanın yeraltına geçmesi imkânsızdı. Partiden atıldığının ertesi günü, resmen hâlâ üyesi bulunduğu Sovyetler Merkez Yürütme Kuruluna yeni adresini bildirdi (*). Kremlin'i böylece önceden terketmekle öteki Muhalefet liderlerinin uğradıkları kötü muameleden kendisini kurtarmıştı: 16 Kasım günü hepsi Kremlin'den fiilen atılmışlardı. Muhalefet liderlerinin Kremlin'den nasıl ayrıldıklarını gören biri şöyle anlatıyordu: "Zinoviyev'in yalnızca Lenin'in maskını alarak çıkmasına müsaade edilmişti — Lenin'in bu maski o kadar korkunçtu ki, sansür resminin çekilmesine hiç bir zaman izin vermemiş, bu yüzden mask Zinoviyev'in malı olmuştu. Arkasından, daha kırk yaşında olduğu halde saçları bembeyaz olan,

(*) Troçki aynı zamanda, Yürütme Kuruluna, karısı ile oğullarından birinin hasta ve hareket edemiyecek durumda olduğunu bildirdi, ama dairelerini birkaç gün içinde boşaltmaları kendisine emredildi. **Arşiv.**

"pırıl pırıl gözleriyle yakışıklı ihtiyar" Kamenev geliyordu. Radek kitaplarını toplamış, satmaya götürüyordu. Almanca şiir kitaplarını çevresindekilere hatıra olarak verirken alaylı bir şekilde şunları söylüyordu: "Ne kadar budalaymışız! Savaş sırasında kasalarımızı doldurmadık. Şimdi beş parasız kaldık. Parasızlık bizi öldürüyor. Herkesçe bilinen devrimci namusumuz yüzünden zavallı kuşkulu bir aydın durumuna düştük..."

Bu sırada başka biri daha başka şekilde çıkıyordu Kremlin'den: 16 Kasım akşamı Kremlin'in sessizliğini bir tabanca sesi bozmuş, Adolf Abromoviç Yoffe intihar etmişti. Troçki'ye yazdığı mektupta Zinoviyev ile kendisinin partiden atılmalarını ancak bu suretle protesto edebildiğini ve partinin umursamazlığı karşısında duyduğu korkuyu ancak böyle gösterebildiğini yazıyordu. Yoffe 1910'danberi Troçki'nin yanında yetişmiş ve onun arkadaşı olmuştu. O sıralarda sinir hastası bir öğrenciydi. Troçki, Yoffe'nin Viyana'da çıkan *Pravda* gazetesine yazı yazmasına yardım ediyordu. 1917'de Troçki ile birlikte Bolşevik partisine katılmış, Ekim ihtilâli sırasında Merkez Komitesi üyeliğinde bulunmuştu. Yoffe, yumuşak huylu, yumuşak bakışlı, tatlı sözlü bir adamdı; ihtilâlin en sert savunucularından ve örgütçülerindendi. Bir süre sonra büyük Bolşevik diplomatlarından biri olmuş, Brest-Litovsk'a giden Sovyet heyetine başkanlık etmişti. Sovyetlerin ilk Berlin elçisiydi. 1921'de Polonya ile yapılan barış andlaşmasında ve bir yıl sonra da Lenin hükümeti ile Sun Yat-Sen hükümeti arasında yapılan dostluk paktı görüşmelerinde hazır bulunmuştu. Viyana ve Tokyo elçilikleri yapmıştı. 1927 yılının başında Tokyo'dan döndüğü sırada verem hastalığı ilerlemiş, sinirleri iyice bozulmuştu. İmtiyazlar Komitesinde Troçki'nin yardımcısı olmuştu. Moskova doktorları kendisinden umut kesmişler, yabancı memleketlerin birinde tedavi olmasını tavsiye etmişlerdi. Troçki, Yoffe'nin durumu için Sağlık Bakanlığına ve Politbüro'ya başvurmuştu; ancak Politbüro dışardaki tedavinin fazla masraflı —1000 dolar— olacağını ileri sürerek Yoffe'nin yurt dışına çıkmasına izin vermemişti. Bu sırada Amerikalı bir yayıncı anılarını yazması için kendisine 20.000 dolar teklif etti. Yoffe bunun üzerine kendi hesabına yurt dışında tedavi olmasına izin verilmesini istedi. Stalin anılarının yayımlanmasını yasakladı; yurt dışında tedavi olmasına izin vermedi; tıbbî yardım yaptırma-

dı, ve kendisini ezmek için her fırsattan yararlandı. Acılar içinde kıvranan, yataktan çıkamayan, beş parasız kalan Yoffe Muhalefete yapılan yaban saldırılara dayanamıyarak beynini kendi eliyle parçaladı (*).

Veda mektubu yalnız Yoffe'nin Troçki'ye karşı tutumunu açıklaması bakımından önemli değildir. Bu mektup aynı zamanda devrimci ahlakın bir örneği, insansal ve siyasal bir belgedir de.

Yoffe'nin mektubu, devrimci ahlakın normal olarak suçladığı intihara kendisinin neden giriştiğini anlatmakla başlar. (Yoffe gençliğinde, ihtiyarlık ve güçsüzlük yüzünden artık dövüşemiyecek duruma geldikleri için intihar eden Marx'ın damadı ile kızının, yani Paul ve Laura Lafargue'ın, bu davranışlarını Bebel'e karşı savunmuştu.)

Devrimci bir politikacının ne zaman ortadan çekilmesi ve bunu ne zaman yapacağını, hizmet ettiği dâvaya ne zaman yaramadığını bilmesi gerektiğine ömrüm boyunca inandım. İnsanın ömrü yalnızca sonsuzluğun hizmetinde geçtiği sürece bir anlam taşıdığına otuz yıldanberi inanmış bulunuyorum —ve bizim için sonsuzluk insanlıktır. Sınırlı bir amaç için çalışmak —bundan başka her şey sınırlıdır— anlamsızdır. İnsanlığın ömrü tükenecek gibi gelse bile bu olay çok uzak bir gelecekte olacaktır. Bu bakımdan biz insanlığı salt sonsuz sayabiliriz. Benim gibi ilerlemeye inanan bir insan günün birinde bizim gezegenimizin de ortadan silineceğini düşünse bile bu olaydan çok önce insanın daha genç gezegenlere atlamış ve orada yerleşmiş olacağına inanmalıdır... Bu bakımdan bizim zamanımızda insanlığın yararına elde edilecek herşey şu ya da bu yoldan geleceğe kalacaktır, ve bizim varlığımız ancak bu **bakımdan** bir önem taşır.

Böylece eski çağların ölümsüzlük emellerini, insanın ölümsüzlüğünü ve yaratıcılığını Marksist bir dille ve ateist bir anlayışla açıklayan Yoffe ömrünün yirmi yedi yılında tam bir anlam içinde yaşadığını yazıyordu: Sosyalizm için yaşamıştı; bir gününü bile boş geçirmemiş, hapiste bile her gün çalışmış, kendini gelecekteki kavgalara hazırlamıştı. Ama artık yaşam anlamını yitirmişti; artık

(*) Yoffe, mektubu yazdığı sırada bile karısı Troçki'ye geldi ve Politbüro'nun bir iki ay yurd dışına gitmek konusundaki son isteklerini reddettiğini bildirdi.

görevi ayrılmaktı. Troçki'nin partiden atılması ve partinin bu olay karşısındaki vurdumduymazlığı onun için son darbe olmuştu. Sağlığı yerinde olsaydı, Muhalefet saflarında dövüşebilecekti. Ama belki kendisinin intiharı —"sizin partiden atılmanız yanında çok önemsiz kalan bir olay"— "partiyi bu yaban davranışa karşı herhangi bir tepki gösteremiyecek duruma düşürenlere karşı yapılan bir jest" olarak partiyi Termidor tehlikesine karşı uyarabilirdi. Partinin uyanma zamanı henüz gelmemişti belki, ama ne olursa olsun ölümü yaşamasından daha yararlı olacaktı.

Yoffe eski ve uzun dostluklarını ve birlikte çalışmalarını hatırlattıktan sonra büyük bir alçak gönüllülükle, "bu trajik fırsattan" yararlanarak, kendi görüşüne göre, Troçki'deki güçsüzlüğün nereden ileri geldiğini anlatmaya kalkışıyor, ve bundan ötürü özür diliyordu. Bunları kendisine önce de söylemek istemişti, ama fırsat bulamamıştı. Troçki'nin 1905'denberi siyasî alanda doğru yolda olduğundan bir an bile şüphelenmemişti. Lenin'in de aynı şeyi söylediğini, eski tartışmalardan kendisinin değil Troçki'nin haklı çıktığını kabul ettiğini işitmişti. "İnsan son nefesinde yalan söylemez ve ben bunu size şimdi yine tekrar ediyorum" (*). "Ama sizde, Lenin'deki bükülmez ve sarsılmaz karakterin, Lenin'deki, tek başına kaldığında bile sahip olduğu, dayanma ve doğru bildiği yolda yürüme yeteneğinin pek bulunmadığını her zaman düşünmüşümdür... Siz sık sık bir uzlaşma ya da anlaşmaya varmak için doğru bildiğiniz yoldan şaşmış ve uzlaşmanın değerini önemsemişsinizdir." Yoffe'nin son sözü şuydu: Troçki "sarsılmaz bir güç" kazanmalı ve zafer gecikse bile, ortak dâvalarını savunmaktan vazgeçmemeliydi.

Kendisine bağlı ve kendisini seven bir arkadaşının ölüm karşısında yaptığı eleştiri elbetteki Troçki'yi çok etkiledi: artık ömrünün sonuna kadar yalnız başına dövüşecek, "sarsılmayacak ve yılmayacak"tı... Yoffe'nin intiharı siyasî bakımdan hiç bir etki ya-

(*) Troçki kendi biyografisinde, Yoffe'nin, Lenin ile yaptığı görüşmeleri birkaç kere yayınlamak istediğini, Lenin'in bunu kabul ettiğini, ancak kendisinin Yoffe'yi bundan vazgeçirdiğini yazar. Troçki, Yoffe'nin bunu yaptığı takdirde sağlığının sonuna kadar dayanamayacağı tehlikelerle karşılaşacağını düşünüyordu. Mektubun tam metni **Troçki Arşivi**'ndedir.

ratmadı. Mektubu yayımlanmadı. G.P.U. mektubu Troçki'den bile sakladı, ama Troçki sonradan onu G.P.U.'nun elinden aldı. Olay Muhalefet saflarında hayal kırıklığı yarattı; bir umutsuzluk davranışı sayıldı. Troçki bu örneğin yayılmasından korkuyordu. 1923'-deki yenilgiden sonra Muhaliflerin birçoğu canlarına kıymışlardı. Ukrayna'daki iç savaşın efsaneleşmiş kahramanı Eugene Bosch, ünlü sendikacı ve işçi Muhalefetinin eskilerinden Lutovinov, Troçki'nin sekreterlerinden Glazman bunlar arasındaydı. Şimdi ise, Muhalefet daha yaban bir saldırı karşısında bulunurken ve ilerisi için herhangi bir umut görünmezken paniğe kapılmak ihtimali daha da fazlaydı. Ancak Yoffe'nin mektubu Muhalefet grupları arasında yayılınca Yoffe'nin ne amaçla intihar ettiği anlaşıldı; kendisinin umutsuzluğa kapılarak değil, inançla öldüğü sonucuna varıldı (*).

19 Kasım günü Yoffe'nin cenazesi kaldırıldı. Başta Troçki, Rakovski ve İvan Smirnov olmak üzere, büyük bir kalabalık, tabutu Moskova caddelerinden ve meydanlarından geçirerek kentin varoşlarındaki Novodeviçyi manastırına götürdü. Normal bir çalışma gününün ikindi üzeriydi. Resmî makamlar cenazenin dikkati çekmemesi için bu saatte kaldırılmasına izin vermişlerdi. Buna rağmen cenaze törenine binlerce kişi katılmış, ölüm ve ihtilâl türküleri söyliyerek yürünmüştü. Cenazede Merkez Komitesi ve Dışişleri Komiserliği temsilcileri de vardı: Herhangi bir skandaldan korktukları için ölmüş hasımlarına resmî bir saygı gösterisinde bulunuyorlardı. Kortej manastıra vardığı zaman —Büyük Petro, kız kardeşi Sofia'yı bu manastıra hapsetmiş, kendisini destekleyen yüzlerce insanı penceresinin önünde öldürmüştü— polis ile G.P.U. törene katılanları mezarlığın içine sokmak istemedi. Kalabalık dinlemedi, zorla mezarlığa girdi. Söz söylemek isteyen resmî bir sözcünün lafları öfkeli mırıltılarla karşılandı. Sonra Troçki ile Rakovski söz aldı. Troçki, "Yoffe aramızdan ayrıldı," dedi, "kavga etmek istemediği için ayrılmadı, kavga edecek takati kalmadığı için ayrıldı. Kavgaya girmiş olanların başına yük olmak istemedi. Geride kalanlara, Yoffe'nin intiharı değil, hayatı örnek olmalıdır.

(*) Dağıtılan metinden Troçki, Yoffe'nin verdiği yetkiye uyarak, Muhalefetin yakın geleceği konusunda karamsarlık ifade eden yerleri çıkarmıştı.

Kavga yürüyor, herkes yerli yerinde durmalıdır. Kimse yerini bırakamaz."

Rusya'nın eski korkunç geçmişini andıran bu cenaze töreni Muhalefetin son genel toplantısı ve gösterisi oldu. Troçki de Rusya'da halkın önüne son olarak çıktı ve mezarlar arasında kimsenin cesaretini yitirmemesi konusunda söylediği bu sözler de son sözleri oldu (*).

"Herkes yerinde kalmalı! Kimse yerinden ayrılmamalı!" Troçki iç savaşın çok buhranlı zamanlarında çıkardığı günlük emirlerde bu sözleri kaç kere kullanmıştı; bozguna uğrayan ve umutlarını yitiren tümenleri bu sözler kaç kere yeniden savaşa sürüklemiş ve zafer kazanılıncaya kadar dövüştürmüştü! Ama şimdi bu sözler artık güçlerini yitirmiştiler. Zinoviyev ve Kamenev ile onların adamları "yerlerinden ayrılıyorlar" geri çekilmenin yolunu arıyorlardı. Yoffe'nin cenazesi kaldırılmadan önce Moskova'da, bunların Stalin'e teslim olacakları üzerine bazı söylentiler çıkmıştı. Troçki, 18 Kasım günü yazdığı bir yazıyla bu söylentileri Stalin'in Muhalefeti şaşırtmak için bile bile çıkarttığını açıkladı. Baskı tedbirlerinin Muhalefetin yararına işlediğini bir daha söyledi; Muhalefettekilerin kendilerini partiye bağlı saymaya devam etmelerini, partiden atılmalarının ve hapsedilmelerinin bile yeni bir parti kurmaları için bir neden olamayacağını belirtti. Zinoviyev ile Kamenev, Muhalefetin partiden atılmayı kabul etmesi halinde ister istemez yeni bir parti haline geleceği cevabını verdiler. Bu bakımdan partiden ihraç edilmemek için herşeyi yapmak zorundaydılar. "Lev Davidoviç." diyorlardı, "teslim olmak cesaretini göstermek zamanı geldi." Troçki ise şu cevabı veriyordu: Eğer bi-

(*) Gerek demeç, gerekse Yoffe hakkında söylenen ağıt **Arşiv**'dedir. Bu sahnede bulunan L. Fischer şöyle yazar: "Törenden sonra herkes Troçki'ye doğru giderek kendisini tebrik etmek istedi. Herkesin eve dönmesi istenmişti. Mezarlıktan çıkmadılar ve Troçki de bir süre çıkamadı. Sonunda gençler dirseklerini birbirlerine geçirerek iki sıra oldular, Troçki de bu, dar koridordan kapıya kadar gelebildi." Ama kalabalık koridora da hücum etmişti, Troçki bir süre mezarlıkta beklemek zorunda kalmıştı. hiç yerinde duramıyordu. Bir kaplan gibi dolaşıp duruyordu... Kendisinin yakınlarındaydım ve kendisini öldüreceklerinden korktuğu izlenimini aldım." L. Fischer, adıgeçen, kitap, s. 94.

zim için gereken sadece bu çeşit bir cesaretten, yani teslim olmak cesaretinden ibaret olsaydı, devrim şimdi bütün dünyada zafere kavuşmuş olurdu." Bununla birlikte Aralık ayının başında toplanacak olan kongrede ortak bir açıklama yapmaya karar verdiler. 121 Muhalif tarafından imzalanan bu açıklamada Muhalifler görüşlerinden vazgeçmediklerini, iki parti arasında bir çatışmaya kadar gidecek olan bir ayrılığın "Lenin'in dâvası için büyük tehlike olduğunu" bildiklerini, Muhalefetin sorumluluğu paylaştığını, ama büyük sorumluluğu paylaşmadığını, parti-içi tartışma biçimlerinin değişmesi gerektiğini, kendi örgütünü yeniden dağıtmaya hazır olan Muhalefetin, ihraç ve hapsedilen üyelerinin itibarının iade edilmesi için kongreye başvuracağını açıkladılar.

Kongrenin bu başvurmayı hemen reddedeceği ve partiden atılma kararını iptal etmiyeceği belliydi. O zaman ortak Muhalefet dağılacak, iki grup da kendi yoluna gidecekti.

Kongre üç hafta sürdü ve yalnızca partideki bölünme ile ilgilendi. Kongrede Muhalefetten yana, oy kullanacak bir tek kişi bile yoktu. Troçki kongreye gelmedi; partiden atılmasını protesto etmek üzere kongreye kabul edilmesini bile istemedi. Kongre, Muhalif görüşlerin açıklanmasıyla parti üyeliğinin uyuşmayacağını oybirliği ile kabul etti. Rakovski Muhalefetin dâvasını açıklamak istedi, ama hemen kürsüden indirildi. Bundan sonra kongre Muhalefetin durumu konusunda Kamenev'in yaptığı acıklı bir açıklamayı sevinçle karışık bir hayretle dinledi. Kamenev, kendisi ile arkadaşlarının şöyle bir çıkmaza saplandıklarını söyledi: Ya yeni bir parti kuracaklardı ki bu "devrim için felaket" olacaktı ve "siyasî bir yozlaşma"ya gidecekti; ya da "sert ve inatçı bir kavgadan sonra" "partiye tamamiyle teslim olduklarını" bildireceklerdi. Onlar teslim olmayı seçmişlerdi —resmî politikayı eleştirmekten vazgeçmişlerdi— çünkü "doğru Leninist politikanın yalnızca partimizin dışında ve ona rağmen değil, onun içinde zafere ulaşacağından kesinlikle emin" diler. Bu bakımdan kongrenin alacağı bütün kararlara uymaya ve "ne kadar zor olursa olsun bu kararları uygulamaya" hazırdılar.

Kamenev kendisini ve arkadaşlarını kongrenin merhametine bıraktıktan ve kongrenin önünde dizçöktükten sonra işi sonuna kadar götürmemeye, yarıda durmaya çalıştı. Teslim olan Muhaliflerin birer Bolşevik gibi davrandıklarını, ama görüşlerinden de

vazgeçecek olurlarsa Bolşevik gibi davranmış olmayacaklarını söyledi. Şimdiye kadar partide kimseden böyle bir şey istenmediğini söylerken, 1924'de kendisiyle Zinoviyev'in Troçki'den bunu istemiş olduklarını unutmuştu. "Bir hafta ya da on beş gün önce savunduğumuz görüşlerden vazgeçtiğimizi söylersek yalan söylemiş oluruz; siz de bize inanmazsınız." Kongrede teslim olanların namusunu kurtarmak için son bir çıkış daha yaptı: Hapse atılmış olan Troçkistlerin serbest bırakılmalarını istedi: "Mraçkovski gibi insanlar hapisteyken bizim serbest kalmış olmamız göz yumulamıyacak bir durumdur. Bu yoldaşlarla birlikte savaşıyorduk. Bütün yaptıklarından sorumluyuz." Bu bakımdan Kamenev, Muhaliflere yaptıklarından vazgeçmeleri için vakit bırakılmasını kongreden istedi. "Bu kongrenin bir uzlaştırma kongresi olarak tarihe geçmesini istiyorsanız, sizden şunu rica ediyoruz: bize yardım elinizi uzatınız."

Ortak Muhalefet bir hafta sonra büsbütün dağıldı. 10 Aralıkta Zinoviyevcilerle Troçkistler ayrıldılar ve ayrı ayrı sözler etmeye başladılar. Kamenev, Bakaev, ve Evdokimov kongrenin bütün kararlarını kabul ettiklerini birinciler adına açıkladılar. Aynı gün de Rakovski Radek ve Muralov, Zinoviyevcilerin savunduğu tek parti sistemini yaşatmanın "kesin olarak gerekli" olduğu tezini kabul etmekle beraber kongre kararlarını kabul etmediklerini de söylediler. "Bizim için parti içinde görüşlerimizi savunmaktan vazgeçmemiz bu görüşlerden vazgeçmemiz demektir,"; alınan kararları kabul etmekle, "partiye ve işçi sınıfına karşı en basit görevimizi yapmamış oluruz."

Zinoviyev ile taraftarları aslında Troçki'nin 1925'de söylediklerini tekrarlıyorlardı: Parti "Ekim İhtilâlinin zaferlerini sağlamlaştıracak" tek güçtü, "tarihte tek ilerleme aracı" idi ve "hiç kimse ona rağmen haklı olamaz" dı. Onları teslim olmaya götüren bu inançtı. Troçki ile taraftarları ise, "partiye rağmen haklı" olduklarını kanısındaydılar; partiye karşı değil, parti için, partiyi kurtarmak ya da partiyi bürokrasiden sıyırmak için savaştıklarına inandıklarından kavgaya devam edeceklerdi. Gerek Troçki gerekse Zinoviyev aynı işi başarmak niyetindeydiler, ama ikisi de ayrı ayrı yollardan. Zinoviyevciler partide kalmakla, durumların da yardımıyla, partiyi "canlandıracaklarını" umuyorlardı; Troçkistler ise bu-

nun ancak parti dışından yapılabileceğine inanmıştılar. Her ikisi de yeni bir parti kurmaya teşebbüs etmenin devrim için felâket olacağı kanısındaydı; bu yüzden her ikisi de işçi sınıfının siyasî bakımdan olgun olmadığını, iki Komünist partisini destekleyemiyeceğini, partideki bürokrasiye karşı işçilere başvurmanın boş olduğunu, bütün hatalarına ve kötülüklerine rağmen partinin proleteryanın çıkarını koruduğunu, devrimin bekçisi ve sosyalizmin öncüsü olduğunu dolaylı bir şekilde kabul etmişti. Böyle düşünmemiş olsalardı Troçki ile Zinoviyev'in "yeni bir parti" den neden bu kadar korktukları anlaşılamazdı; gülünç bir duruma düşerlerdi. O zaman, tersine yeni bir parti kurmayı görevleri sayarlardı. Muhalifler, dolaylı olarak ve birtakım büyük sakıncalarla da olsa, hasımlarını proleterya diktatörlüğünün bekçisi ve emanetçisi olarak kabul etmekle, ve aynı zamanda, onlarla mücadeleye girişmekle bir çelişme içine düşmüş bulunuyorlardı. Zinoviyev hâkim grupların diktalarını kabul etmekle bu çelişkiyi kendi vicdanında uzlaştırmıştı. Hâkim grupların uzun bir süre devrimin bekçisi kalamıyacaklarına inanan Troçki ise, kendi kendini inkâr etmekle hiç bir şeyin elde edilemiyeceğini söyleyen vicdanının sesine uyuyordu.

Ortak Muhalefet çevresi dağılırken, partiden atılanlar çoğalırken ve binlerce Muhalif teslim olurken, Troçki'nin kılı bile kıpırdamıyor, "ölü ruhlardan" —Zinoviyev ile Kamenev'den— iğreniyor, daha birçok şeyi teslim edeceklerini, gün günden rezil olacaklarını, her gün biraz daha kötü duruma düşeceklerini söylüyordu. Hâkim gruplar artık bir zafer sarhoşluğu içindeydi. Zinoviyev ile Kamenev'in teslim olduklarını ilân etmelerinden az sonra hâkim gruplar bu teslimi kabul etmediklerini söylediler, fikirlerinden tamamiyle vazgeçtiklerini ve pişman olduklarını açıklamalarını istediler. Zinoviyev ile Kamenev, başlangıçta yalnızca fikirlerini açıklamaktan vazgeçmekle itibarlarının iade edileceğini sanmıştılar. Ama susmayı kabul etmeleri yetmiyecekti. Bu susmanın partiye hakaret demek olacağını söyleyenler vardı. Kalinin kongrede şöyle söylemişti: "Yoldaşlar, görüşlerinin doğru olduğuna inandıkları halde bu görüşleri savunmayan insanlar için işçi sınıfı ne der?.. ya bile bile hazırlanmış bir aldatma... ya da Muhalifler düşmanlarının eline düştükleri için görüşlerini kendilerine saklıyorlar, savunmuyorlar der" Hâkim çevre aslında şundan korkuyordu: Zinoviyev

ile Kamenev'in teslim olma şeklini kabul edecek olurlarsa bir uzlaşma yolu açılmış olacaktı. Halk o zaman ne diyecekti? Ne biçim parti bu, üyelerinin başka türlü düşünmesine gözyumuyor da görüşlerini açıklamaya izin vermiyor. Zaferi kazananlar yarı yolda duramazlardı. Bulundukları yerde durabilmeleri için daha ileri gitmeleri, yenilgiye uğrayan hasımlarını daha geriye itmeleri gerekiyordu. Muhaliflerin görüşlerini açıklamaya izin vermeyen kongre, bu görüşlerin susmakla da savunulmasını yasaklamak zorundaydı. Zinoviyev ile Kamenev'in sesine el koyan kongre elbette düşüncelerine de el koyacaktı; sonra da fikirlerinden vazgeçtiklerini söylemeleri için onlara seslerini geri verecekti.

Bir hafta terimler üzerinde çekişmekle geçti. Bu hafta içinde Zinoviyevciler girdikleri kapanın içinde kıvranıp durdular. İlk teslim şekillerinden cayamazlardı; şimdi de bu teslimin anlam kazanması ve teslimden umulanın elde edilmesi için yeniden teslim olmaları gerekiyordu. Zinoviyev ile Kamenev 18 Aralık günü kongrenin kapısına gelerek görüşlerinin "yanlış ve anti-Leninist" olduğunu kabul ettiklerini söylediler. Sonradan anlatıldığına göre Buharin kendilerini şu sözlerle karşıladı: "Zamanında karar vermekle çok iyi ettiniz. Son dakikaya gelinmişti. Tarihin demir perdesi inmeye başlıyordu." Yalnız unutulmasın ki tarihin perdesi sonradan Buharin'in de kafasına inecekti. Zinoviyev ile Kamenev'in dönüşünden Buharin elbette memnundu. Çünkü Buharin de, hâkim çevrenin birçok üyesi gibi, Zinoviyev ile Kamenev'in pişman olmaktan vazgeçerek Troçki'ye katılmaları halinde durumun ne şekil alacağını bilmiyordu. Merkez Kontrol Komitesi adına ihraç önergesini vermiş olan Orconikidze bile baskı tedbirlerinin "partimize büyük yararlar sağlamış ve yıllarca saflarımızda bizimle birlikte dövüşmüş" insanları yaraladığını söylediği zaman durumdan ne kadar tedirgin olduğunu göstermiş oluyordu. Ama zaferden sarhoş olan Stalin ile çoğunluk, yere serilmiş olana bir tekme daha vurmaya devam etti. Zinoviyev ile Kamenev'e pişman olmalarından sonra bile itibarları iade edilmedi. Kaderin garip cilvesine bakın ki onları kapıda bekleten ve kapıyı suratlarına kapatan insan da günün birinde aynı sonu paylaşacak olan Rikov'du. Rikov yeniden partiye alınmayacaklarını, en azından altı ay deneneceklerini, ancak bu sürenin sonunda Merkez Komitesinin itibar iadesi konusunda bir karar vereceğini onlara bildirmişti.

Zinoviyevciler aralarından ayrılınca Troçki ile taraftarları yalnız kaldılar. Stalinciler ile Buharincilerin oldukça katılaşmış olan vicdanları şimdi rahattı; çünkü bu durum Stalin'in haklı olduğunu artık tamamiyle gösteriyordu. Eski müttefikleri bile aleyhine döndükten sonra Troçki elbette haksızdır diye düşünüyorlardı artık. Partinin ve ulusun gözleri kongreye dikilmiş, teslim sahnesi de orada oynanmıştı; Muhalefetin sahneye çıkan bölümü ile pek uğraşan yoktu. Troçkistler de sersemlemişlerdi. Parti ile aralarında artık hiç bir ilişki kalmadığı duygusuna kapılmıştılar. Zinoviyevcilerle aralarında açılan uçuruma şüpheyle bakıyorlardı. Kendileri de acaba gereken atılganlığı göstermemişler miydi? Yarı gizli propagandalarına devam etmeleri gerekmez miydi? 7 Kasım'da "kitlelere seslenmemeli miydiler?" Bölünmeyi hızlandırmamalı mıydılar? Partiye karşı işledikleri suçlar konusunda durmadan yapılan ve gittikçe artan açıklamaları ve ihraç kararlarını, bu ve bu gibi kuşkular yüzünden ses çıkarmadan kabul ettiler. Birkaçı Zinoviyevcilerin arkasında gitti; bir kısmı da kararsızlığa kapıldı. Ama çoğunluk savaşmaya ve yapılacak kovuşturmalara göğüs germeye karar verdi. Ama teslim olanlarla olmayanların nasıl ayırtedileceğini bilen yoktu. Kongrenin hemen ardından 1.500 Muhalif partiden atıldı ve 2.500 üye de pişmanlık belgesi imzaladı. Birkaç konuda pişmanlık belgesi imzalayanlar sonradan yeni yeni pişmanlık belgeleri imzalamak zorunda kaldılar; pişmanlık belgesi imzalamayı reddedenlerden bir iki kişi ise yeni korkutmalar, zorlamalar ve teşviklerle kararlarında fazla direnemediler. Bunlardan bir kısmı ötekileri hain ya da bozguncu saydı. Bu suçlamaların nerede başlayıp nerede bittiği anlaşılamadığı için eski Ortak Muhalefet arasında kargaşalık ve kuşku daha da yaygınlaştı.

Zinoviyev'in tesliminden hiçbir olumlu sonuç çıkmadığını gören Troçki, doğru yolu seçtiğine eskisinden daha çok inandı. Bu inancını, cesaretini yitiren arkadaşlarına aşılamak için elinden geldiğince çalıştı. Hiç bir kurnazlığın ve hiç bir ertelemenin yararlı olmayacağını, çünkü Stalin'in nasıl olsa onları politikadan uzaklaştırmak için gereken bahaneyi bulacağını söyledi. Yapılacak şey direnmeyi göze alanları bir araya getirmek, bunlarla dönekler arasında kesin bir çizgi çizmek, kararsız davranışlardan kaçınmak, aradaki anlaşmazlığın nedenlerini, gerek çağdaşları, gerekse sonraki kuşaklar için ortaya çıkarmaktı. Ayrıca eskisi gibi çalışamazlar-

dı da artık. Bundan böyle "yer altı faaliyetine" geçmeli, gruplar arasında ilişki biçimleri ve yeni çalışma metodları bulmalı ve dışarda aynı düşüncede olanlarla ilişki kurmalıydılar.

Bütün bunları yapabilmek için önlerinde çok az bir zaman vardı. Stalin yılın sonuna doğru Muhaliflerin sürgün işini düzenlemeye başlamıştı. Ancak gelecekteki kanlı temizliklerin merhametsiz üstadı henüz bahanelere ve görünüşlere önem veriyordu. Açık ve zorla yapılacak bir sürgün hareketinin yaratacağı skandallardan çekiniyor, düşmanlarının uzaklaştırılmasına kendi arzularıyla yapılmış bir ayrılma görünümü vermeye çalışıyordu. Troçkistlerin elebaşlarına geniş ülkenin dört bir köşesinde ikinci derecede yönetici işler verilmesini Merkez Komitesine teklif etti: Troçki Hazer Denizinde bulunan Astrahan'a "kendi isteğiyle" gidecekti. Muhalefeti temsil eden Rakovski ve Radek ile Orconikidze arasında 1928 yılı Ocak ayının başında bu teklifler üzerinde garip bir pazarlık yapıldı. Radek ile Rakovski, Troçki'nin Astrahan'a gönderilmesine itiraz ettiler: Sıtma hastalığından ötürü kendisinin Hazer denizinin rutubetli havasına dayanamıyacağını söylediler. Troçki ile arkadaşlarının, tayinlerin sürgün için bir bahane sayılmaması, her tâyinden önce Muhalefet onayının alınması, tâyinlerde sağlığın ve güvenliğin gözönünde tutulması şartıyla herhangi bir vilâyete gitmeyi kabule hazır olduklarını bildirmeleri üzerine görüşmeler kısa kesildi. (*)

3 Ocakta, bu görüşmeler hâlâ devam ederken, G.P.U. Troçki'yi dâvet etti. Troçki bu dâveti anlamamazlıktan geldi. Artık oyuna son vermenin zamanıydı: G.P.U. birkaç gün sonra, ayın 12'sinde ceza kanununun 58 inci maddesi gereğince suçlandırıldığından, yâni karşı-devrimci faaliyetinden, ötürü Türkistan'da Çin sınırı yakınlarında bulunan Alma Ata'ya sürüleceğini Troçki'ye bildirdi. Sürgün günü 16 Ocak olarak tesbit edilmişti.

Biri Troçkist, öteki ise tamamiyle tarafsız, iki yazar, Troçki'nin Moskova'da geçirdiği son günleri yazmıştılar, *Berliner Tageblatt*'ın muhabiri Paul Scheffer kendisiyle 15 Ocakta bir görüşme

(*) Troçki'nin bizzat yazdığı ya da 1928'in ilk günlerinde dostlarından birinin Merkez Kontrol Komitesine ve Politbüro'ya yazdığı bir mektupta bu "görüşmeler" vardır. **Arşiv.**

yapmıştır. Gazeteci "ilk bakışta" Troçki'nin polisin göz hapsi altında bulunduğunu gösteren herhangi bir belirti görmemiştir. (Alman gazetecinin gözü bu gibi işaretleri görmeye pek alışkın değildi herhalde). Troçki'nin evi hareket halindedir. Gelenler, gidenler, sürgüne gidecek olanların vedaları, sandıkların uzun bir yolculuğa göre hazırlanmaları... "Koridorlarda ve yerlerde yığın yığın kitaplar, ve yine kitaplar. Bunlar Devrimcilerin besin maddeleri, İspartalıların içtikleri öküz kanıdır. "Böyle bir sahnenin ortasında Troçki'yi şöyle anlatıyor yazar: "Ortadan biraz kısa bir boy; çok ince bir ten; sarımtırak bir yüz; mavi, ama büyük olmayan gözler, bazan çok dost, bazan çok sinirli ve çok kuvvetli." Büyük canlı bir yüz, "hem kafa gücünü hem de kibiri" göstermektedir. Yüze göre küçük kalan bir ağız. Çok zarif, yumuşak, kadınımsı bir el. "Orduları esinleyen, ilkel işçilere ve köylülere kendi heyecanını aşılayan, onları kendi anlayışlarının üstüne çıkaran bu adam... önce utangaç ve biraz da çekingen... belki de bu yüzden büyülemiş insanları."

Görüşme boyunca Troçki çok naziktir; dikkatlidir; bir burjuva gazetecisinin karşısında olduğu için ülkenin iç işlerine hiç değinmemektedir. Hasımlarından hiç söz etmez; onları kınamaz; herhangi bir polemiğe girişmez. Görüşme yalnız bir keresinde parti-içi işlere kayar; o da gazetecinin Lloyd George'un kendisi için "geleceğin Napolyonu" dediğini hatırlatması üzerine. Scheffer, sürgünleri, Troçki'nin gelecek üzerindeki planlarını imâ etmektedir. Ama Troçki bu benzetmeyi başka bir yönden alıyor ve alaylı bir şekilde şöyle cevap veriyor: "Devrime son verecek adamın benim olacağımı düşünmek garip bir şey. Bu iftirayı Lloyd George ilk defa yapmıyor." Napolyon benzetisi Troçki'nin aklına ikisi arasındaki açık sürgün parelelini değil, hiç sevmediği Termidor paralelini getirmiştir. Genel problemi kendi şahsından önce düşünmüştür. (Scheffer diyor ki; "İnsan, bu adamın ilk ve en başta gelen savaşçı olduğunu hiç unutamıyor.") Troçki daha çok kapitalizmin çöküşünden ve Bolşevik Rusya'nın geleceğini bağladığı Avrupa devrimi ihtimalinden söz ediyor. "Troçki hemen karşılıklı konuşma havasından çıkıyor, nutka başlıyor ve yüksekten konuşuyor," ve "güzel melodik jestlerle" dünya devriminin iniş ve çıkışları üzerine örnekler veriyor. O sabah sürgüne gönderilecek bir yoldaşı konuşmasını kesiyor: Troçki için yapacağı başka bir şey kalıp kalmadığını sormaya gelmiştir. "Troçki'nin yüzü, yukarı doğru kıvrılmış bıyıklarıyla,

neşeli ve kırışıklıklar içindedir: 'Demek bu akşam bir geziye çıkıyorsunuz öyle mi?' Çekişmeyi ve savaşmayı seven adam hiç bir fırsatı kaçırmıyor... Sarsılmayan adamın esprileri azalmış değil" Scheffer ayrılırken, Troçki kendisinden Alma Ata'ya gelmesini ve kendisini görmesini istiyor.

Öteki yazar Serge ise, Scheffer gibi değil. Troçki'nin evi "gece gündüz yoldaşların kontrolü altında; evi kontrol eden yoldaşlar da casusların kontrolü altında" diyor. Caddede motosiklet üzerinde G.P.U. adamları, her gelip giden arabayı kaydediyorlar.

Arka merdivenlerden çıktım... Lenin'e de dediğimiz gibi, kendisine de, aramızda büyük bir sevgi ve saygıyla "İhtiyar" dediğimiz adam, avluya bakan ve içinde yalnızca portatif bir yatakla bir masa bulunan ufak bir odada çalışıyordu... Üstünde havi dökülmüş bir ceket vardı; canlı ve muhteşemdi; saçları hemen hemen tamamiyle ağarmıştı; hasta bir yüzü vardı; kafese hapsedilmiş büyük bir enerjiydi. Yandaki odada daha yeni dikte ettiği mesajlar yazılıyor; ülkenin her yanından gelen yoldaşlar yemek odasında kabul olunmaktalar. Telefon konuşmalarından vakit buldukça onlarla acele acele konuşuyor. Herkes herhangi bir an tutuklanabilir. Şimdi kim tutuklanacaktı, bilinmiyordu... ama herkes son dakikalardan yararlanmaya çalışıyor; çünkü hepsi de birbirlerini son olarak gördüklerini biliyorlar...

16 Ocak günü, toplantılarla, talimat vermekle, yeni vedalarla ve son ayrılış hazırlıklarıyla telaş içinde geçti. Gece saat 10 da ayrılacaklardı. Yorgun ve sinirliydiler. Akşamüstü G.P.U. memurlarının gelmesini beklemeye başladılar. Tesbit edilen saat geldi geçti, memurlar gelmedi. Aile üyeleri birtakım tahminler yürütürlerken G.P.U. dan telefon edildi ve hiç bir açıklama yapılmadan hareketin iki gün ertelendiği Troçki'ye bildirildi. Yeni tahminler... Bu arada Rakovski ve öteki arkadaşlar geliyorlar, büyük bir heyecanla Troçki'ye veda etmek üzere istasyonda binlerce kişinin toplandığını söylüyorlar. Bineceği tren karşısında büyük bir gösteri yapılıyormuş. Birçokları rayların üzerine yatmışlar, treni geçirtmemeye yemin etmişler. Polis bunları rayların üzerinden kaldırmaya ve kalabalığı dağıtmaya çalışmış; bu gösterinin sonundan korkan yüksek makamlar hareket gününün ertelenmesini emretmişler. Muhalefet sonuçtan memnundu ve iki gün sonra aynı şeyi tekrar etmeyi planladı. Ama G. P. U. Muhalefete bir sürpriz yapmaya, lideri gizlice çıkartmaya karar vermişti. Lider başka bir istasyona götürüle-

cekti; tren Moskova dışında küçük bir istasyonda durdurulacak, orda Orta Asya trenine aktarma edilecekti. 18 Ocak günü harekete hazır olmaları söylenmişti; ama, 17'sinde Troçki'yi almaya geldiler. Arkadaşları o sırada evi iyice koruyamadılar; bu yüzden G.P.U. memurları geldiğinde evde yalnızca Troçki ile eşini, iki oğlunu ve, biri Yoffe'nin karısı olmak üzere, iki kadın buldular.

Bu sırada yarı komik, yarı dram bir sahne geçti. Troçki kapıyı kilitledi ve G.P.U. memurlarını içeriye almadı. Pasif bir direnme tedbiriydi bu. Eskiden de polis ne zaman kendisini yakalamaya kalkışsa aynı şeyi yapardı. Mahpus ile subay arasında kapalı kapı ardından birtakım konuşmalar oldu. Sonunda subay memurlara kapıyı kırmalarını emretti; memurlar da kapıyı kırarak içeri girdiler. Garip bir rastlantı olacak, Troçki'yi tutuklamaya gelen subay iç savaş sırasında Troçki'nin askerî treninde muhafızlık yapmıştı. Eski komutanıyla yüz yüze gelince kendisini kaybetti ve deli gibi mırıldandı: "Beni vurunuz, Troçki yoldaş, vurunuz!" Troçki kendisini yakalamaya gelen yatıştırmaya çalıştı, dahası aldığı emri yerine getirmesini kendisinden rica etti. Sonra yine itaatsizlik pozunu aldı ve elbiselerini giymek istemedi. Silâhlı adamlar terliklerini çıkardılar, elbiselerini giydirdiler, dışarı çıkmak istemediği için kendisini zorla merdivenlerden indirdiler. Bu sırada Troçki'nin ailesi ile Yoffe'nin karısı arkasından geliyor, bağırıp çağırıyorlardı. Bu sahneyi kapı aralıklarından bakıp korkularından hemen içeri kaçan birkaç yüksek memurla karısından başka gören olmamıştı.

Sürgün ve ailesi bir polis otomobiline tıkıldılar. Ekim İhtilâlinin lideri ve Kızıl Ordunun kurucusu Moskova sokaklarından güpe gündüz böylece kaçırıldı. Troçki ve ailesi Kazan istasyonuna götürüldüler. Troçki orada trene binmek istemedi. Silâhlı adamlar kendisini ayrı bir trene zorla bindirdiler. İstasyon kordon altına alınmış, yolcular çıkartılmıştı. Ortada yalnızca birkaç demiryolu memuru vardı. Troçki'nin arkasından ailesi geliyordu. Küçük oğlu Sergei bir G.P.U. memuruyla yumruklaşıyor, büyük oğlu ise demiryolu işçilerine bağırıyordu: "Hey Yoldaşlar! Bakın Troçki Yoldaşı nasıl götürüyorlar." İşçiler donuk donuk bakıyorlar: Ne bir çığlık, ne bir protesto...

Genç Troçki'nin Moskova surlarını ve kulelerini ilk gördüğü günün üzerinden hemen hemen otuz yıl geçmişti: O sırada bir

Odesa hapishanesinden alınmış, Sibirya'ya sürülüyordu; "Çarların köyünü" geleceğin "Komünist Enternasyonal başkentini" o zaman ilk olarak mahpushane penceresinden görmüştü. Şimdi yine Moskova'yı böyle bir parmaklık arkasından, son defa görüyordu: zaferlerinin ve yenilgilerinin kentine artık bir daha dönmiyecekti. Bu kente tutuklu bir devrimci olarak girmişti; yine tutuklu bir devrimci olarak çıkıyordu, bu kentten.

ALTINCI BÖLÜM

ALMA ATA'DA BİR YIL

Troçki ile ailesini başkentten getiren vagon Moskova'dan 50 kilometre kadar uzakta, küçük bir istasyonda durdu; aile Orta Asya'ya gidecek başka bir trene aktarıldı. Üniversitedeki derslerine devam etmek isteyen Sergei ayrıldı ve Moskova'ya döndü. Lyova ile, o sırada hasta olan Sedova, Troçki'yi sürgünde yalnız bırakmayacaklardı. Yanlarında on-onbeş kadar muhafız vardı. Koridorda gezinen muhafızlar, içerisi zarzor görülen bir kompartımanda tahta bir bankonun üstünde yorgun yatan mahpus ile ailesini yarı açık kapıdan gözetliyorlardı. Muhafızların komutanı Troçki'yi tutuklamaya gelen subaydı. Bu vagonda bulunuşu bir zamanlar Devrimci Askerî Komite karargâhı hizmetini gören vagonda Troçki'nin muhafızlığını yaptığı zamanı ona garip bir şekilde hatırlatıyordu. Se-

dova şöyle diyor: "Sürprizler, kararsızlıklar ve son günlerin gergin havası bizi yormuştu; dinleniyorduk." Troçki karanlıkta uzanmış yatarken ya da tren sonsuz steplerde Doğuya doğru ilerlerken kafasını yeni duruma göre ayarlamaya çalışıyordu. Dünyanın gürültüsünden ve güzelliklerinden uzaktı; çalışmak ve mücadele etmek olanaklarından yoksundu; taraftarlarından ve dostlarından ayrı idi. Şimdi ne olacaktı? Ne yapması gerekiyordu? Defterine bir iki satır yazmak ya da bir protesto yazısı hazırlamak istedi; ama "yanına herhangi bir yazı aracı" almadığını gördü. Onun için ikinci bir şok oldu bu. Çünkü o zamana kadar böyle bir şey yaptığını hatırlamıyordu. 1907'de birçok tehlikeleri göze alarak Uzak Kuzeyden kaçtığı zaman bile bunu yapmamıştı. Binbir tehlikeyle karşı karşıya idi: Alma Ata'ya mı, başka bir yere mi sürüldüğünü hâlâ bilmiyordu bile. İçinde beliren güvensizlik duygusu inatçılığını ve kavgacılığını uyandırdı. Karısına, hiç olmazsa Kremlin'deki rahat yatağında bir esir gibi ölmediği için biraz memnun olmasını söyledi.

Tren ertesi gün Samara'da durdu; Troçki buradan Kalinin'e ve Merjinski'ye bir protesto telgrafı çekti; uzun ihtilâlcilik yıllarında hiç bir kapitalist polisin bile kendisine G.P.U. kadar yalan söylemediğini ve hiyle yapmadığını, G.P.U.'nun götürüldüğü yeri haber vermeden kendisini kaçırdığını, çamaşırını bile değiştirmeye izin vermediğini, hasta olan karısını ilâç almaya bırakmadığını bildirdi. Muhafızları olan erler ise, 1907'de Petersburg Sovyeti lideri iken mahkûm olduğu sırada beraberinde gider Çar erleri kadar anlayışlı ve dahası dosttular. Yolda aileye çamaşır, havlu, sabun vb. almıştılar; istasyonlardan yemek alıp getiriyorlardı. Eski rejim zamanında sürgüne gönderilen bir Grand Dük'ten muhafızları ne kadar korkarsa şimdi de ondan çekiniyorlardı: İleride yeniden iktidara gelip gelmiyeceğini kimse bilemezdi. Türkistan'a vardıkları zaman muhafızların komutanı Troçki'den iyi muamele ettiklerini bildiren bir belge rica edecekti. Yolculuk sırasında Sermuks ve Posnanski adında Troçki'nin eski sekreterleri G.P.U. yu atlattıklarını sanarak trene bindiler. Neyse ki bu çeşit olaylar çıkıyordu da yolculuğun monotonluğu biraz bozuluyordu.

Pişpek - Frunze'de (*) tren yolculuğu bitti. Burası ile Alma Ata arasında 250 kilometrelik bir mesafe vardı. Bu mesafe otobüsle,

(*) Pişpek şehrine sonradan Troçki'nin Savaş Komiserliğinde halefi olan Frunze'nin adı verildi.

kamyonla, kızakla ya da yaya olarak geçilecekti. Yol karla kaplı dağlardan ve kar birikintileri arasından geçiyor, bir gece de kıraç arazinin ortasında çadırda kalmak gerekiyordu. Yolcular bir haftalık bir yolculuktan sonra, 25 Ocak günü gece saat 3 de Alma Ata'ya vardılar. Sürgün ve ailesi Gogol Caddesinde "Yedi Nehir" adındaki bir hana indirildi. Han "Gogol zamanından kalmaydı." Hanın havasında hâlâ yaşayan büyük taşlamacının ruhu Troçki'nin Alma Ata'daki gözlemlerini ve oradan Moskova'ya sık sık gönderdiği protestoları esinlemiş gibidir.

Alma Ata 1920 yılının sonuna doğru hâlâ eski Şark karakterini sürdüren küçük bir kırgız kasabasıydı. Güzel bahçeleri ve meyvalıklarıyla da ün salmıştı. Uygarlık bu kente şöylece bir dokunup geçtiği için kent pis ve cansızdı. Alma Ata'da sık sık depremler, seller kar fırtınaları olur, kızgın sıcak dalgaları geçerdi. Sıcak dalgaları başladığında kasabaya koyu toz bulutları, sıtma ve zararlı böcekler de gelirdi. Aslında burası Kazakistan'ın yönetim merkezi olacaktı, ama cumhuriyet yönetimi daha yeni kuruluyordu. Bu sırada memurlar kasabadaki bütün oturacak yerleri kapattıkları için yerlilerin oturduğu fukara mahalleleri görülmemiş derecede kalabalıklaşmıştı. "Kasabanın ortasındaki pazarda Kırgızlar dükkânlarının önündeki çamurların içinde oturuyor, güneşte ısınıyor ve bitlerini ayıklıyorlardı." Cüzzamlılar da yok değildi; Troçki'nin orda bulunduğu yılın yazında hayvan vebası salgını oldu; caddeler kudurmuş köpeklerden geçilmiyordu.

İkide birde ekmek bulunmaması da Alma Ata'daki hayatı zorlaştırmaktaydı. Troçki'nin Alma Ata'ya vardığının ilk birkaç ayında ekmek fiatı üç katına çıktı. Zaten az olan fırınların önünde uzun kuyruklar yapıldı. Ekmekten başka öteki yiyecek maddeleri de azdı. Ulaştırma araçları muntazam işlemiyordu. Posta muntazam değildi; mahallî Sovyet postayı müteahhitlere vermeye, böylece intizama sokmaya çalışıyordu. Kasabadaki ağır havayı ve mahallî yöneticilerin beceriksizliğini ve budalalığını Troçki'nin bir mektubundan alınan aşağıdaki parça çok iyi canlandırıyor: "Geçen gün yerli gazete şunu yazdı: 'Kasabada ekmek çıkmayacak diye bir söylenti *çıkarılıyor*, oysa arabalar dolusu ekmek geliyor.' Gerçekten dedikleri gibi arabalar geliyor; ama bu arada söylentiler çıkıyor, sıtma çıkıyor, ama ekmek çıkmıyor."

İşte Troçki böyle bir yerde oturacaktı. Stalin kendisini Moskova'dan olabildiği kadar uzaklaştırmak, onu kendi kaynaklarıyla geçinecek bir duruma düşürmek istiyordu. Troçki'nin iki sekreterinden biri Moskova'dan gelirken öteki de Alma Ata'da tutuklanmış, başka bir yerlere sürülmüşlerdi. O sırada Stalin düşmanına daha başka bir şey yapmak istemiyor gibiydi. G.P.U. da Troçki'ye akla gelmiyecek kadar iyi davranıyordu. Muazzam kitaplığının ve önemli devlet ve parti belgelerini kapsayan arşivlerinin hiç bir şey olmadan eline geçmesine çalışmıştı; Alma Ata'ya bir kamyon dolusu kitap ve belge gelmişti. Troçki, Kalinin ile, Orconikidze ve Menjinski nezdinde durumunu protesto etmiş, daha iyi bir yerde oturtulmasına, ava çıkmasına ve dahası Moskova'daki köpeğinin gönderilmesine izin verilmesini istemişti. G.P.U. nun emriyle Gogol Caddesindeki handa tutulduğundan, bu yüzden sürgünün fiilen bir hapis haline geldiğinden yakınmıştı. "Böyle olduktan sonra beni Moskova'da da hapsedebilirdiniz," demişti, "Binlerce kilometre uzağa göndermeniz gerekmezdi." Protesto etkisini gösterdi. Geldiğinden üç hafta sonra kasabanın ortasında Krasin Caddesinde 75 no. da kendisine dört odalı bir kat verildi (Krasin, o sırada ölmüş bulunan arkadaşının adıydı). Ava çıkma yasağı kaldırıldı. Troçki yine de Moskova'ya durmadan alaycı telgraflar çekiyor, bir kısmı ciddî, bir kısmı alaylı bir takım istekler ileri sürüyor, küçük kavgaları asıl büyük çatışmayla birleştiriyordu. Bir dostuna yazdığı mektupta şöyle bir söz vardı: "Benim sevgili Maya'm (köpeği) büyük bir siyasî kavgaya adının karıştığının farkında bile değil." Kendisine bir esir muamelesi edilmesini istemiyordu. Cezayı verenler de bir yumuşaklık gösterisi yapmak niyetindeydiler.

Yıllarca süren çalışmalardan ve didinmelerden sonra biraz dinlenmiş gibiydi. Bu bakımdan Alma Ata'da bulunduğu ilk ayların oldukça garip şiirsel bir havası vardı. Stepleri, dağları, nehirleri ve gölleri çocukluğundan beri severdi. Avlanmaktan hoşlanırdı. Cilt-ler tutan mektuplarında siyasî görüşlerinin ve öğütlerinin arasına, şiirsel doğa anlatımları ve avlanma serüvenleri konusunda alaylı sözler serpiştirilmiştir. Önceleri Alma Ata'dan çıkması yasaklanmıştı. Sonra dan ava çıkmasına izin verilmişti, ama yirmi beş verst-ten öteye gidemiyecekti. Bunun üzerine Menjinski'ye bir telgraf çekerek konulan sınırlamaya uyamıyacağını, çünkü bu sınır içinde istediği gibi avlanamıyacağını, küçük avlanmalardan hoşlanmadı-

ğını bildirdi. En azından yetmiş verst öteye gitmesine izin verilmeliydi. Mahallî G.P.U. nun bu konuda herhangi bir zorluk çıkarmaması için Moskova talimat vermeliydi. İstediği mesafe içinde ava çıktı, hiç kimse sesini çıkarmadı. Bundan sonra mahallî G.P.U. şefine şikâyette bulundu: Hafiyeler kendisini kabaca ve belli bir şekilde takip ediyorlardı; böyle devam ederse "greve" başlayacak, ava çıkmayacaktı. Ancak bu takip şekli Moskova'dan bildirilmişse mahallî G.P.U. şefini zor duruma düşürmemek için itirazlarından vazgeçecekti. Bu sözlerden sonra polis takibi biraz daha hafifledi ve daha az göze batar bir hal aldı.

Geldiğinden hemen sonra ava başlamış, İli nehri boyunca hayvanların ilk bahar göçü süresince devam etmişti. Bazan avlanması on gün bile sürüyordu. Yorucu ama dinlendirici oluyordu. Dostlarına yazdığı mektuplarda avda kazandığı zaferleri övünerek anlatmaktadır. Önceleri geceleyin Kırgızların kerpiç kulübelerinde ya da tahtakurulu *yurta*'larında kalıyor, yerlilerle birlikte yerde yatıyor, pis suyu kaynatarak çay yapıyor, mide bulantısını zor yatıştırıyordu. Mektubunun birinde şöyle diyor: "Bir daha sefere açık havada uyuyacağım ve arkadaşlarımı da zorla açık havada uyutacağım." Nitekim başka zamanlarda —Mart ayı çıkmamıştı daha— avcılar buz gibi soğuk gecelerde ve günlerde açık havada uyumuşlardı. Troçki bir gün at sırtında nehri geçerken suya düştü. Fazla bir av yapamamıştı. "Hepsi hepsi kırk ördek". Daha uzaklarda, Balkaş Gölünde, daha büyük avların yapılacağını, buralarda kutup leoparlarının ve kaplanlarının bulunduğunu yazıyor dostlarına; ama "ben" diyor "kaplanlarla bir saldırmazlık paktı imzalamak istiyorum. Zaman zaman yabanlığa yaptığım bu kaçışlardan çok hoşlanıyorum. Dokuz gün ve gece yıkanmadan, elbisemi çıkarmadan, kovalar içinde geyik eti yiyerek, atın üstünden nehre düşerek (ancak bu sırada elbisemi değiştirmek zorunda kaldım), suyun, kayaların ve sazların ortasında küçük bir kütük üzerinde gündüz ve gece bekleyerek vakit geçirmek fırsatı her zaman kolay kolay ele geçmez." Av mevsiminden sonra balık avı başlıyor. Bu avlara Natalya İvanovna da katılmaktadır. Ancak balıkçılık bir kentli için kolay bir haftasonu eğlencesi değildir. Çünkü balık avı kocaman kayıklar içinde, ağır yüklerle ve bir sürü balıkçı takımlarıyla yapılan uzun bir iştir.

Haziran ayında sıcak dalgası Alma Ata'yı sardığında aile ken-

tin hemen kıyısındaki dağların eteğinde bir yazhğa taşındı. Burada, büyük bir elma bahçesi içinde sazdan yapılmış bir çiftlik kiraladı. Evlerinden bakıldığı zaman aşağıda kasaba, bozkır ve bir yanda da üstleri kar kaplı dağlar görünüyordu. Büyük yağmurlarda sazdan yapılma tavan akıyor, o zaman bütün aile ellerinde kovalarla, tencerelerle çatı arasına koşuyordu. Bahçede tahta bir kulübe vardı. Burası Troçki'nin çalışma odası olmuştu. Az sonra burası kitaplarla, gazetelerle ve müsveddelerle doldu; eski bir daktilo makinasının tıkırtılarıyla sarsıldı. Daktilonun sesi bahçeden işitiliyordu. Troçki masasında yazı yazdığı sırada döşemedeki çatlaktan fundalığı görüyor ve bütün bunlar bu yerin ne kadar "enti püften" olduğunu hemen gösteriyor, ama buna rağmen tozlu sokaklarda kuduz köpek avlayan halktan uzakta bulundukları için de memnun oluyordular. İlk aylarda hem Troçki ve hem de Sedova sıtmaya yakalandı; her ikisi de "kinin tedavisi"yle yaşadı; o sırada ateşleri henüz yükselmiyordu.

Sürgünlerin para kazanmaları gerekti. Gerçi resmen bir maaş almaktaydılar, ama bu maaş hiç denecek kadar azdı. Ev küçük ve ihtiyaçları da çok azdı; öyle olduğu halde aldıkları maaş hayat pahalılığını yine de karşılamıyordu. Devlet Yayınevi *Gosizdat,* toplu eserlerini basmaktan vazgeçmişti. Toplu eserlerinin o zamana kadar ancak on üç cildi çıkmıştı. Bunların satışı da yasaklanmış, kütüphanelerden ve kitaplıklardan kaldırılmıştı. Troçki'nin kafasında yeni tasarılar vardı: Asya'daki devrim üzerine bir deneme yazmayı düşünüyordu. Bu amaçla Çin ve Hindistan konusunda başvurulacak birçok belge ve kitap toplamıştı. Yazacağı başka bir kitapta da Ekim İhtilâlinden beri Rusya'da ve dünyada olan gelişmeleri özetlemek niyetindeydi. Alma Ata'ya gelir gelmez hemen çalışmaya başlamış, Muhalefetin prensiplerini belirten uzun bir açıklama hazırlamaya koyulmuştu. Bu açıklama yazın toplanacak altıncı Komünist Enternasyonal Kongresinde okunacaktı. Dostları, özellikle Preobrajenski, anılarını yazmasını istiyordu. Nisan ayında bu konuda çalışmaya başlamıştı bile. Eskiden güneyde çıkmış gazetelerden, Nikolayev ve Odesa haritalarından yararlanarak çocukluğunun ve gençliğinin anılarını topluyor, böylece *Hayatım* adlı eserinin ilk bölümünü hazırlıyordu.

Ne var ki, bu yazılardan hiç biri ona para getiremezdi. Çünkü yayımlanmasına imkân yoktu. Bununla birlikte 58'inci maddeye

göre "karşı-devrimci faaliyetlerinden ötürü" sürülmüş olan bir kimse çeviri ya da tashih yaparak ya da başyazar yardımcısı olarak hayatını kazanabilirdi. Troçki'nin hangi yazarları çevirmesine izin verildiği, ya da yapılmış çevirileri kontrol edebileceği anlaşılınca, Marx ile Engels'i seve seve seçti. O sırada Moskova'da Marx-Lenin Enstitüsü Müdürü olan eski arkadaşlarından Riyazanov, Marx ile Engels'in *Toplu Eserleri*'ni yayımlamaya hazırlanıyordu. *Herr Vogt*'u çevirmek isteyip istemediğini Troçki'ye sordu. Marx, çok az bilinen bu uzun broşüründe, Karl Vogt'un iftiralarını cevaplandırmıştı. Sonradan Karl Vogt'un III. Napolyon'un casusu olduğu anlaşıldı. Bu reddiyeyi ilk defa okuyan Troçki, Vogt'un iftiralarını Marx'ın birkaç yüz sayfa içinde reddedebildiği halde, Stalin'in çevirmene yaptığı iftiraları reddedebilmek için "bir ansiklopedi" yazmak gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine Riyazanov, Marx ile Engels'in başka çevirilerini kontrol etmesini ve tashihlerini okumasını kendisinden rica etti. Troçki bu isteği yerine getirdi. (*)

Troçki'nin Riyazanov'a yazdığı mektuplar bu iş üzerine ne kadar büyük bir alçakgönüllülükle ve dikkatle eğildiğini göstermektedir: mektuplarda çeviri üslûplarının ayrıntılı —ve hemen hemen ukalâca— eleştirileri, çevirilerin daha iyi olması için yaptığı öğütler var. Mektuplarda hiç bir siyasî hava yok. Hepsi özenle yazılmış birer iş mektubu. Troçki, Sovyetler Birliğinde kendisine başka yapacak bir iş kalmadığı konusunda en ufak bir imâ da bulunmamaktadır! Riyazanov'un bu iş için verdiği ücret ailenin ihtiyaçlarını ve Troçki'nin muazzam mektuplaşma masraflarını karşılamaya bile yetmiyordu (**).

Troçki Alma Ata'ya vardığı günden itibaren ülkenin dört bir yanına dağılmış, yalnız başlarına bırakılmış, susturulmuş olan taraftarlarıyla ilişki kurmaya çalışıyordu. Başlangıçta bunu yalnızca normal posta ile sağlıyordu; içinde bulunduğu çok ilkel şartlar altında arada sırada kalem, kâğıt, mum bulmak bile güç oluyordu.

(*) Troçki, mektuplarının birinde, kendisinin aynı zamanda "İngiliz ütopyacı sosyalist" Thomas Hodgkin'in yazılarını çevirdiğini bildirmektedir.

(**) Troçki 1928 Nisan ayı ile Ekim arasında 800 siyasî mektup —bunların çoğu deneme uzunluğunda idi—, 550 telgraf gönderdi; özel mektuplardan başka 1,000 mektup ve 700 telgraf aldı.

Lyova, "dışişleri bakanı ve posta telgraf bakanı" aynı zamanda muhafızı, araştırma yardımcısı, sekreteri ve av seferlerinin örgütçüsü olmuştu. Lyova'nın yardımıyla dört bir yana mektuplar ve sirkülerler gönderiyordu. Haftada bir iki kere hasta bir postacı at üzerinde mektuplarla, basın kupürleriyle, ve sonradan da yabancı ülkelerden gelen kitap ve gazetelerle dolu posta çantasını Troçki'nin evine getiriyordu. Sansür ve G.P.U. elbetteki mektupları kontrol etmekteydi. Mektupların çoğu Astrahan'a sürülmüş olan Rakovski ile, Tobolski'de bulunan Radek'ten, Uralsk'a sürülen Preobrajenski'den, Narim'de yaşayan Smilga'dan, Komi Cumhuriyetinde Ust-Kilom'a kadar sürülmüş bulunan Belodorov'dan, Orta Asyada Semi-Palatinsk'te Serebriakov'dan, Tara'da Muralov'dan, Ermenistan'da Novo-Bayazıt'da oturan İvan Smirnov'dan ve Voronej'deki Mraçkovski'den geliyordu. Troçki öteki Muhaliflerle pek o kadar devamlı olarak mektuplaşamamaktaydı. Sonradan Sosnovski'ye söylediğine göre, Sibirya ve Orta Asyadaki büyük sürgün topluluklarıyla da mektuplaşıyordu. Avrupa Rusyası'ndaki topluluklarla mektuplaşması Rakovski kanaliyle oluyordu. Rakovski, Güney Volga ve Kırım bölgesindeki Muhalefet merkezleriyle meşguldü. Mraçkovski ise Voronej'den Kuzeydeki toplulukları yönetmekteydi. Çok sayıda sürgünlerin bulunduğu büyük merkezlerden gelen mektuplar ve sirkülerler teksir ediliyor, daha küçük topluluklara gönderiliyordu. Nisan ayından sonra Alma Ata ile Moskova arasında gizli bir posta kurulmuştu. Her on beş günde bir ya da üç haftada bir mektuplar bu posta tarafından toplanıp dağıtılıyordu.

Böylece sayıları gittikçe artan ve büyüyen sürgün grupları arasında, kendine özgü, yoğun bir siyasî faaliyeti olan, büyük bir birlik kurulmuştu. Troçki sürgündeki Muhaliflerin umudu, örgütçüsü ve sembolü idi. Sürgünlerin sinirleri yatışmıştı artık. Birkısmı kötü bir şaka yapıldığını sanıyordu. Başlangıçta, bir çokları Stalin'in kazandığı zaferin uzun sürmiyeceğine, olayların kendilerini haklı çıkaracağına, o zaman Muhalefetin olayları önceden gördüğü, korkmadığı ve Marksizm ile Leninizme bağlı kaldığı için övüleceğine inanıyordu.

Durumları çok acıydı, aşağılatıcıydı, ama pek o kadar da kötü sayılmazdı. Çünkü bu hayata Devrim'den önce de zaten alışmıştılar. Siyasî mahkûmlarla sürgünler bu gibi durumlarda fikirlerini

geliştirirler, öğrenirler, ve doğrudan doğruya mücadeleye girişecekleri ya da hükümet sorumluluğunu taşıyacakları günlere hazırlanırlardı. O sırada da içinde bulundukları şartlar buna çok elverişli gibiydi. Kolonilerin çoğunda aydın kişiler, parlak kuramcılar ve ünlü yazarlar vardı. Sürgünler bunların seçkin dinleyicileri olmuştular. Sürekli ve yoğun bir fikir alışverişi aralarında kendiliğinden bir disiplin ve karşılıklı saygı yaratmıştı. Troçki, Alma Ata'dan bu fikir alışverişini yakından izliyor, teşvik ediyor, ve dostlarına yazdığı mektuplarda, Goethe'nin sözünü hatırlatarak, kafa ve moral konularında bir insanın sahip olduğu gücü sürdürmesi için bu gücü her zaman yeniden kazanması gerektiğini söylüyordu. Bu bakımdan topluluklar fikir ve edebiyat faaliyetinin önemli birer merkezi olmuştular. Kolayca çoğaltılan politik raporlardan ve "tezler"den başka büyük eserler de yazılmaya başlanmıştı. Radek uzun bir biyografi ile bir Lenin araştırması yazıyordu. Rakovski, Saint Simon'un hayatı ile Ütopyacı sosyalizmi inceliyordu; Preobrajenski, Sovyet ekonomisi ve orta çağda Avrupa ekonomisi üzerinde çalışmış ve birtakım eserler vermişti; Smilga ise Buharin ve Buharin okulu konusunda bir eser hazırlamaktaydı. Dingelstedt, Hindistan'ın sosyal yapısı üzerinde denemelerle meşguldü vb. Ne var ki, bütün bunlar sürgünlerin kafasında yer eden en büyük soruna, yani olayların durmadan ortaya çıkardığı bir soruna, cevap vermiyordu: Bundan sonra ne olacaktı?

Kış ayları sona ermeden ortaya çıkan yeni bir sosyal buhranın sarsıntısı uzak Siberya ve Orta Asya bölgelerinde bile duyuldu. Buhran uzun bir süredenberi oluşmaktaydı; sonbahar aylarından, yani Muhaliflerin sürülmesinden önce, tehlikeli bir noktaya erişilmişti; devletin buğday ambarları yarı yarıya boşalmıştı; kentlerde yaşayan halk açlık tehlikesiyle karşı karşıya idi; silâhlı kuvvetlere bile iaşe sağlanacağı şüpheliydi. Troçki'nin Alma Ata'daki fırın önünde gördüğü uzun kuyruklara ve ekmek fiyatlarının durmadan yükselmesi gibi olaylara Sovyetler Birliğinin her yanında rastlamak mümkündü.

Oysa tarımda kötü bir durum yoktu. Refah zamanlarında olduğu kadar çok toprak ekilmişti; birbiri ardına üç defa iyi ürün alınmıştı. Ama köy ile kent arasındaki "bağlantı" bir kere daha kopmuş bulunuyordu. Köylüler narh fiyatından ekmek vermek ve

satmak istemiyorlardı. Köylüden buğday toplanırken isyanlar çıkmıştı; memurlar köylerden atılmış, kentlere elleri boş olarak dönmüşlerdi. Eskiden olduğu gibi buğdayının karşılığında giyecek, ayakkabı, tarım araçları ya da sanayi malları alamayan köylüler ürünlerini vermek ya da satmak için bir neden göremiyorlrdı. Ya da pek az neden görüyorlardı. Köylü, buğday fiyatlarının artırılmasını istiyordu; bu isteğini ortaya atarken, eskisinden çok daha belirli bir şekilde zengin köylünün ardından gitmekteydi.

Stalincilerin Buharincilerle birlikte Troçkistleri sürdükleri ve Zinoviyevcileri de ezdikleri bir sırada bu buhran Politbüro için büyük bir darbe oldu. Buharinciler yeni tâvizler vererek köylüyü yatıştırmaya çalışırlarken, Stalinciler henüz karar vermemiş olmakla birlikte, şiddete başvurmak niyetindeydiler. Ocak ayının ilk haftasında, yani Troçki uzaklaştırılmadan on gün önce, Politbüro buğday toplamada ne gibi bir yol izleneceği hususunda bir karar vermek zorunda kaldı. Troçki'nin bir an önce uzaklaştırılmasında elbette ülkedeki bu gergin durumun da rolü olmuştu. 6 Ocakta Politbüro parti örgütlerine gizli bir genelge göndererek, buğdayın toplanmasını engelleyen köylülere karşı daha sert davranılmasını, zorunlu "buğday borçlanması"na gidilmesini, yiyecek fiyatlarında artırma yapılmasına şiddetle karşı konulmasını ve kulak'ların hareketlerine dikkat edilmesini istedi. Genelgeden hiç bir sonuç alınamadı; Politbüro beş hafta sonra aynı genelgeyi daha kuvvetle ve daha az gizli olarak tekrarlamak zorunda kaldı.

Pravda Şubat ayının ortasında feryadı bastı: "Kulak başkaldırdı!" diye bağırıyordu. Merkez Komitesi —sanki Troçkistlerle Zinoviyevcilerin sözlerini tekrar eder gibi— ulusun çok ağır bir buhran karşısında bulunduğunu, tehlikenin hükümetçe uygulanan malî politikanın kontrol altına alamadığı kulak'ların ekonomik alanda güçlenmesinden ileri geldiğini açıkladı. "Köydeki yeni tabakalaşmalar yüzünden ekonomik gücü gittikçe artmakta olan kulak'lar.. pazarın durumu üzerinde oldukça etkili bir baskı yapabilecek güce erişmişlerdir." Merkez Komitesinin bildirdiğine göre, parti ise bunları dizginleyemiyecek kadar gevşek davranmıştı, hâlâ da öyle davranmaktaydı. Bunun üzerine olağanüstü tedbirler alındı: Yeni çıkarılan kararnamelere göre kulak'ların alım gücünü azaltmak üzere kulak'lardan zorunlu borçlanma yapılacaktı; buğday stoklarına el konulacaktı; ekmek narhı değiştirilmiye-

cekti; son olarak da kulak'lara yumuşak davranmak isteyen memurlar ve parti üyeleri yerlerinden atılacaklardı. Bu kararlar, kabul edilmiş politikadan yalnızca bir sapma değildi. Ayni zamanda beklenmeyen zorluklarla başaçıkmak amacını güden birtakım yerinde çıkışlardı. Merkez Komitesinin kararlarında "toptan bir kollektifleştirmeden" söz edilmiyordu. Bu fikir herhalde reddedilmişti. Buna rağmen Merkez Komitesinin olağanüstü durumu açıklama şekli ve kulak tehlikesi üzerinde durması ve partinin kulak'a karşı harekete geçemediğini belirtmesi politikanın temelinden değiştiğini gösteriyordu. Stalinciler, Merkez Komitesine hâkim olmaya başlamışlardı. Stalin kulak karşısındaki durumunu güçlendirmek için partiden yetki almakla, Buharinciler karşısındaki durumunu da güçlendirmiş oluyordu. Devlet ve parti mekanizmasının aşağı ve orta kademelerinde bulunan Buharincileri böylece yerlerinden atabilecekti.

Sürgüne gönderilmiş olan Troçkistlerin bu karar karşısındaki ilk tepkileri gülmek, alay etmek, dahası alkışlamak oldu. Muhalefetin kehanetleri doğru çıkmamış mıydı? Stalin "sol yolu", yani Muhaliflerin savunduğu yolu kabul etmek zorunda kalmamış mıydı? Son yılların büyük tartışmalarında kimin haklı kimin haksız olduğunu parti artık anlamıyacak mıydı? Muhaliflerin çoğu birbirlerini tebrik ediyorlar, olağanüstü durumu ortadan kaldırmak ve Bolşevik politikasını yeni doğrultusuna sokmak için yeniden göreve çağırılacaklarını umuyorlardı. Nitekim, Troçki de bu sırada yazdığı mektuplarda Muhalefetin olayları önceden görme gücünü belirtiyor, ve taraftarlarından birçoğunun beslediği büyük umutlara katılmamakla birlikte, yine de umutlu görünüyordu (*).

Haftalar geçti ve "yeni yol" gelişti, ama hükümetin Muhalefete karşı tutumunda hiç bir değişiklik olmadı. Bu yüzden sürgünler arasında, sevincin yerini sinirlilik ve düşünce aldı. Olayların bu şekle girmesi karşısında Muhalefetin ortaya attığı sorunlardan bir-

(*) Örneğin Troçki'nin Arşivinde bulunan, Sosnovski'ye yazdığı 5 Mart tarihli mektuba bakınız. Troçki, birçok konular arasında, iyi bir hasadın Stalin ve Buharin rejimi altında kulak'ı güçlendireceğini söylemesinden sonra kendisine yöneltilen bozgunculuk suçlamasına değiniyor. O sırada kulak'ın gücünü birdenbire anlayan **Pravda** son üç hasattan "sanki üç deprem" gibi söz ediyordu.

kısmı, özellikle parti içindeki siyasî eğilimler konusundaki değerlendirmeler, yeniden ortaya atılabilirdi. Troçkistlerden birkısmı soruyordu: Stalin'e kulak'ların koruyucusu demekte haksız mıydık? Sol Muhalefet ortadan kaldırılırsa parti-içi dengenin bozulacağını, bundan Buharinci sağın yararlanacağını ve Stalinci merkezi ortadan kaldıracağını söylediğimiz zaman yanlış mı hareket etmişiz? Partideki tutucu elemanların gücünü büyütmüş müyüz? Stalin grubu yenileceği yerde sağı yenmeye başlıyordu. Termidor tehlikesi var diye haykırdığımız zaman durumu büyültmüş mü olduk? Stalin ile mücadelemizde, genel olarak söylemek gerekirse yumuşak bile davranmadık mı?

Sürgünlerin büyük çoğunluğu bu kuşkulara düşüncelerinde pek vermiyordu. Ama bir azınlık bu soruları durmadan sormaktaydı; her soru Muhalefetin programında ve eyleminde bulunan başka birtakım sorunları da ortaya çıkarıyordu. Bütün sorunlar şu nokta üzerinde toplanıyordu: Muhalefet Stalin'in tuttuğu sol yolu ne kadar ciddiye alabilirdi? Stalin'in yeni politikasını taktik bir manevra saymak ve Stalin'in yeniden kulak'ı tutan politikaya döneceğini düşünmek hâlâ mümkündü. Nitekim Muhaliflerin çoğu bu şekilde düşünüyordu. Ama içlerinde sol politikanın ciddiliğine inanan, bunu büyük bir değişimin başlangıcı sayan ve Muhalefetin kuşkularını beğenmeyenler de vardı. Bunlar şu soruyu soruyorlardı: Partinin kapitalist ve yarı-kapitalist elemanlara karşı tehlikeli bir savaşa giriştiği bir zamanda uzakta, pasif kalabilirler miydi? Bu savaşa partiyi onlar çağırmamışlar mıydı?

Muhalefet kendi tutumunu o zamana kadar şu noktadan haklı göstermeye çalışmıştı: Sağ kanat bütün önemli sorunlarda başlıca rolü oynuyor, güçsüz ve kaypak olan Stalin gurubu ise sağın arkasından bir gölge gibi gidiyordu. Oysa Stalin'in kulak'lara karşı son çıkışı sağın durumunu sarsmıştı. Aralık ayında yapılan on beşinci kongrede bile Zinoviyev ile Kamenev, Stalin'in sol politika izlemeye başladığını söyleyerek teslim oluşlarını haklı göstermeye çalışmışlardı. Bu olaydan sonra da iki ünlü Troçkist, Piyatakov ile Antonov- Ovseenko onlar gibi davranmış, Troçki ile ilişkilerini kestiklerini söylemişlerdi. Bu iki devrimci 1923 Muhalefetinin en gözüpek ve en enerjik liderleriydiler; sonraki yıllarda yürütülen kavgaya gönülsüzce katılmışlardı; Stalin Muhalefet programını uygulamaya başladığı için teslim olduklarını söylüyorlardı. Sürgün-

ler, Piyatakov ile Antonov-Ovseenko'nun yaptığı bu dönüşü önce döneklere karşı duyulan bir tiksinti ve alayla karşılamıştılar; ama bu iki adamın gösterdikleri nedenler sonradan onları da etkiledi ve düşündürdü.

Mayıs ayının başlarında Troçki sürgünler arasındaki tedirginlikten hâlâ pek haberdar değildi; ya da bu konuda hiç bir şey bilmiyordu; kendi görüşlerini açıklayan bir mektup gönderdi onlara. Stalin'in sol politikayı izlemesinin önemli bir değişikliği gösterdiğini bildirdi: Yeni politikayı esinleten ve kışkırtan Muhalefet olmuştu. Muhalefet bununla övünebilirdi. Gerçi Muhalefet bu başarı için ödediği ağır bedeli düşündüğü zaman bu övünme birtakım acı duygularla karışıyordu; ama devrimcilerin alınyazısıydı bu. Başkalarını, hatta düşmanlarını, devrimci bir programı uygulamaya zorlamak için devrimciler kaç kere böyle ağır ve korkunç fedakârlıklar yapmışlardı. Örneğin Paris Komünü kanlar içinde boğulmuştu, ama katillerin Komün programının bir kısmını uygulamak zorunda kaldıkları düşünülecek olursa, kanların boşuna akıtılmadığı anlaşılmıştı. Komün bir proleter devrimi olarak başarıya ulaşamamıştı, ama Fransa'da da krallık bir daha geriye gelememiş ve hiç olmazsa parlamanter bir demokrasi kurulmuştu. Stalin'in yeni sol politikası karşısında Muhalefet de aşağı yukarı aynı durumdaydı. Muhalefet yenilgiye uğramış olabilirdi; programı olduğu gibi uygulanmayabilirdi; ama yürüttüğü kavga hâkim grubun kapitalist elemanlar karşısında daha fazla gerilemesini ve yeni bir N.E.P. politikası uygulamasını imkânsız kılmıştı.

Peki o halde Muhalefet ne yapacaktı? Stalin'in sol politikasını eleştirici bir gözle desteklemek görevimizdir, diyordu, Troçki; dâvamızı Buharinin ve Rikov'un dâvasıyla hiç bir zaman birleştirmemeliyiz. Tersine, kararsız Stalinist merkez grubunun sağdan büsbütün kopmasına, sol ile dâvâsını birleştirmesine çalışmalıyız. Muhalefet ile Stalinci zalimler arasında bir ittifaka gidilmesi ihtimali —çok uzak olsa bile—, hatırdan çıkarılmamalıydı. Muhalefet partide özgürlüğün kurulmasına eskisinden çok çalışmalıydı; "sol politika proleter demokrasisi için girişilen mücadeleyi kolaylaştırır"dı. Troçki bu düşüncesinde tutarlı idi: Stalinist rejimin kulak ile N.E.P.'cileri koruyan bir parti bürokrasisini işçilerin gözünden sakladığını 1923'denberi iddia edip duruyordu. Bu bürokrasinin, kulak ile N.E.P.'cileri artık koruyamaması halinde, işçi

sınıfına yaklaşacağı, işçi sınıfının sözcüleri ile uzlaşma yolları arayacağı ve söz özgürlüğünü yeniden kuracağı düşünülebilirdi. Muhalefet sol politikayı desteklerken, Stalinci baskı ile eskisinden daha çok savaşmalı, bu durum sürüp gittiği sürece Stalin'in yeni politikadan vazgeçmiyeceğinin ve kulak'a teslim olmayacağının garanti edilemiyeceği partiye anlatılmalıydı. Bu görüşün uygulanması zor "iki yanlı" bir tutum olduğunu Troçki de kabul ediyordu; ama bu durumda yapılacak başka bir şey yoktu. Piyatakov da Troçki'nin tutumunu "çelişik" olarak nitelemişti; Troçki ona şöyle cevap vermişti: "Ama suya atlayıp intihar eden adamda (Piyatkov gibi) hiç bir çelişki kalmaz"

Troçki'nin tutumunda kararsız bir durumun gerektirdiği her türlü esneklik vardı. Stalin'in kulak'a karşı çıkmasını büyük, umutlu bir davranış sayıyor, bu yüzden yeni politikanın sağlam bir garantisi saydığı eleştiri ve tartışma özgürlüğü üzerinde eskisinden çok duruyordu. Muhalefetin eline bir silâh vermiş değildi; yalnızca savunulacak ilkeyi söylüyordu. Düşmanları onun kitabından bir sayfa daha yırtarlarken o yırtılan bu sayfanın kendisine ait olduğunu söylemekle yetiniyor ve gerekli saydığı bu davranışta, kendisini tutanlardan, düşmanını desteklemelerini istiyordu. Kitabının daha başka sayfaları da vardı; bunları yırtıp atmak niyetinde değildi. Muhalefetin geleceği konusunda ise herhangi bir aşırı iyimserliğe ya da karamsarlığa düşmekten kaçınıyordu; olaylar Stalincileri Muhalefetle herhangi bir uzlaşmaya götürebilir, bu durumda Muhalefet moral ve politika öncülüğünü yeniden kazanabilirdi; ama Muhalefet aynı zamanda, Paris Komününün alınyazısını da paylaşmaya, birçok fedakârlıklar göze alarak sosyalizm ve ilerleme dâvâsını yürütmeye, hazır olmalıydı.

Stalin'in yeni politikası karşısında Troçki'nin oldukça yumuşak bir tutum alması ve bu politikanın olumlu önemini benimsemesi kendisini tutanlar arasında büyük ve dahası korkunç bir etki yarattı; Muhalefet içinde Muhalefetin yaptığı işleri eleştirenlerin iddialarını güçlendirdi: Troçki şimdiki tutumunda haklı ise, diyorlardı, daha önce Termidor tehlikesi diye neden kıyameti kopardı? Stalin'in politikasını yanlış değerlendirmedi mi? Tarih Paris Komününü haklı çıkardığı gibi Muhalefeti de haklı çıkaracaktır düşüncesiyle Muhalefetin kendisini avutması doğru muydu? Tarihin kendi haklarında vereceği yargıya pasif olarak güvenecek-

leri yerde köyde özel mülkiyete karşı açılmış olan muazzam kavgaya Troçkistlerin yardım etmeleri ve tarihin değiştirilmesine katılmaları daha doğru değil miydi? Komün kurbanları sonradan yüceltmişlerdi, ama Komüncüler yaptıkları fedakârlığın yüceltilmesi için değil, pratik saydıkları ve hemen erişebileceklerine inandıkları amaçların gerçekleştirilmesi için savaşmışlardı.

Bu düşünceler Troçkist tutumun içindeki bir çıkmazı yansıtıyor, ve Muhalefetin hayal kırıklığı da bu çıkmaza acı bir hava veriyordu. Sürülmüş olmak, boş oturmak ve ardı arkası kesilmeyen kuşkulara kapılmak, devrimi yapan, iç savaşlarda çarpışan ve yeni bir devlet kuran metin ve güçlü insanların üzerine ağır bir yük gibi çökmüştü sanki. Bütün hayatlarını verdikleri, uğrunda Çar zindanlarında yattıkları ve hâlâ da insanlığın en büyük umudu saydıkları partilerinden atılmak onlar için katlanılamıyacak kadar büyük bir acıydı. Stalincilerden kendilerini ayıran en büyük ayrılığın ortadan kalkmaya ve partinin şiddetle istedikleri şeyleri yapmaya başlaması bu acılarını daha da artırmıştı. Bir politika savaşçısı ne için savaştığını açıkça bildiği ve dâvasının yalnızca kendisi ile arkadaşlarının eylemine bağlı olduğuna inandığı sürece yenilgiye, sıkıntıya ve hakarete rahatça katlanır ama paradoksal bir duruma düşer de dâvasının, ya da savunduğu dâvanın birkısmının, düşmanı tarafından benimsendiğini görürse o zaman en sağlam bir savaşçının bile morali bozulur. Ona öyle gelir ki, savunduğu dâva artık onun eylemine bağlı değildir. Uğrunda dövüşse de birdir dövüşmese de. Kavga birdenbire amacını yitirmiş ve katlandığı eziyetler anlamsız kalmıştır. Karşısındakini düşman mı saysın, yoksa dost mu, şaşırmıştır.

Stalin Muhalefetin kararsızlıklar içinde bocaladığını çok iyi biliyordu. Ama onun da birtakım çıkmazları vardı. Yeni Sol politikasının Troçkizmle suçlandırılması onun işine yarardı; ama bizzat Troçkistlerin kendisine yardım etmesinden korkuyordu. Olayların zoruyla, çekine çekine, duraksaya, duraksaya, bilinmeyen, tehlikeli bir yola giriyordu. Köylü ile büyük bir çatışmayı göze almıştı. Karşılaşacağı direnmenin büyüklüğünü ve şiddetini önceden kestirmesine imkân yoktu. Büyük bir ustalıkla eski müttefikleri Buharincilerin aleyhine dönmüştü. Buharincilerin halk içindeki etkilerini küçümsemiyordu. Yeni kavgasının kendisini nerelere kadar götüreceğini ve kendisi için ne gibi tehlikeler yarata-

cağını kestirmesine imkân yoktu. Bu kadar zor bir durumda sol Muhalefetle bir ittifaka gitmenin yolunu aramayı o da Troçki kadar düşünmüyor değildi. Ama bunun Troçki tarafından kazanılmış bir zafer olabileceğini o da anlıyordu; bu bakımdan, Troçki ile bir uzlaşmaya gitmeden önce elindeki bütün imkânlarla Buharincileri yenilgiye uğratmak kararındaydı. Kendi gurubunun yalnız başına bunu yapmaya gücü yetmiyeceğinden korkuyordu; yalnız kendisini tutan insanlarla devlet makinasını yürütemiyeceğini ve hızlı kalkınmanın, bu yeni ve zor aşamasında millileştirilecek olan sanayi ve maliyenin yaratacağı problemlerle kolay kolay başa çıkamıyacağını düşünmekte haklıydı. Stalinciler herşeyden önce, birer parti adamıydılar. Kuramcılar, iktisatçılar, sanayi yöneticileri, maliye ve tarım uzmanları, politikadaki yetenekli kişiler hep Troçkistler, Buharinciler ve Zinoviyevciler arasında bulunuyordu. Stalin'in, kulak-düşmanı politikayı yürütmeyi hırsla isteyen ve bu politikayı inanarak ve isteyerek uygulayacak olan yetenekli insanlara ihtiyacı vardı. Bu adamları ancak Sol Muhalefette bulabilirdi. Bu düşünceyle, alanı Troçki ile Zinoviyev'e bırakmadan önce olabildiğince fazla sayıda yetenekli Troçkisti ve Zinoviyevciyi kendi tarafına kazanmaya çalıştı. Troçki'nin haberi olmadan Troçkistlere başvurdu. Ajanlarının aracılığıyla onlara yeni sol politikayı beğendirmeye ve muhalefetlerinin artık gereksiz olduğuna onları inandırmaya çalıştı. Başlangıçta sürgünler bu çağrıları hemen hemen oybirliğiyle reddettiler; ama çağrılar bereketli bir toprağa düşmüştü. Troçki'yi tutanlardan birkısmının kafasında şüpheler doğdu ve Muhalefetin yaptığı işleri hayal kırıklığıyla yeniden ele alma eğilimini arttırdı.

Troçki ancak Mayısın ortalarına doğru bu gelişmelerden haberdar oldu. Beloborodov kendisine bir rapor göndermiş, sürgünler arasında nelerin tartışıldığını anlatmıştı. O sırada henüz Stalin'in diplomatik hizmetlerinde çalışan başka bir Troçkist de kendisine Berlin'den bir haber göndermiş, Stalin'in ne yapmak istediğini anlatmıştı. Haberi gönderen kimseye göre, Stalin sürgünde bulunan etkili Muhalifleri yaptıklarına pişman etmek suretiyle kendi zor durumunu düzeltmek, onların yardımıyla sol politikayı gerçekleştirmek ve Troçki'ye son bir darbe indirmek istiyordu. Önemli Troçkistlerden birçoğu teslim oluncaya kadar sol politikayı bütün hızıyla uygulamayı bile ertelemişti. Herşey bu çabasında başarıya

ulaşıp ulaşmıyacağına bağlıydı. Muhalefet, Stalin'in umutlarını boşa çıkarırsa, yanlış birtakım davranışlarla gücünü yitirmezse, ve Stalin de kendi grubuyla tek başına bütün zorluklarla başa çıkamıyacağını anlayıncaya kadar, yani sonbahara kadar, dayanırsa, yeniden teşebbüsü ele geçirebilir ve iktidara gelebilirdi. Ama Stalin, Muhalefetin moralini bozabilir ve Troçkistlerin kendi yardımına koşmalarını sağlayabilirse o zaman yine iktidarda kalacak, Buharincileri yenecek, Troçki ile Troçki'nin pişman olmayan taraftarlarının yardımı olmadan sol politikayı yine uygulayabilecekti. Berlin'den haber gönderen kimse Stalin'in eninde sonunda kazanmasından korkuyordu: Muhalefetin morali gittikçe bozuluyor, Muhaliflerden pek çoğu kavgadan vazgeçip teslim olmaya hazırlanıyordu (*).

Görünüşe bakılacak olursa, Troçki Muhalifler arasında moralin bu kadar bozuk olduğuna inanmamıştı. Teslim olanlar pek azdı. Bunların içinde en dikkati çeken eski Komsomol Lideri Safarov olmuştu: Bir pişmanlık belgesi imzalamış ve bunun üzerine Moskova'ya çağırılmıştı. Ancak Safarov'un durumu ötekilere benzemiyordu: Safarov Troçkist değildi. Zinoviyev'in grubuna dahildi, ama başlangıçta lideri ile birlikte teslim olmamış, Troçkistlerle birlikte sürgüne gitmiş ve ancak o zaman düşüncesini değiştirmiş; teslim olmuştu. Davranışının Troçkistler arasındaki havayla herhangi bir ilişkisi yoktu. Ancak Safarov davranışını haklı göstermek isterken Troçkistler arasında esen havaya benzeyen bir duyguyu ifade etmiş oluyordu. "Herşey biz olmadan yapılacak!" demişti. "Herşey" demek kulak'a ve N.E.P. cilere karşı harekete geçilmesi, ekonomide sosyalist sektörün genişlemesi, sanayileşmenin hızlandırılması ve belki de tarımın kollektifleştirilmesi demekti. Çünkü bütün bunlar yeni sol politika ile birlikte yürütülecekti. Bu büyük değişimin, bu "ikinci devrimin" kendileri olmadan yapılması

(*) 8 Mart tarihini taşıyan bu ilginç mektup Berlin'den gönderilmiştir ve kimin tarafından yazıldığı belli değildir. Troçki mektubu yazanı elbette biliyordu, ama hayatının sonuna doğru arşivini düzenlerken mektubu kimin yazdığını hatırlamadı. Mektup sahibi 1928 yılında görevinden alınarak Moskova'ya çağırılması üzerine Moskova'ya dönmesinin doğru olup olmadığını Troçki'ye sormuştu. Anlaşılan Troçki kendisine dönmesini tavsiye etmiş bulunuyordu.

Troçkistler için de acı bir ihtimaldi. Troçki, sözlerinin nasıl bir etki yaratacağını düşünmeden, Stalin'in son hareketlerinden memnunlukla söz ettikçe ve bunların ilerici niteliği üzerinde durdukça Troçkistler arasındaki şaşkınlık da o kadar artıyor, Muhalefetin izlediği politikanın iyi ve kötü yanları üzerinde de o kadar çok duruluyor, Troçkistler bu uzak yerlerde, partiden atılmış olarak yeni politikaya pratik bir yardımda bulunamamalarına o kadar çok üzülüyorlardı.

Troçki Mayıs ayı çıkmadan kendi adamlarına bir iki açıklama gönderdi. Muhalefetin yaptığı işleri savundu ve yeni tutumun ana çizgilerini verdi. Fikirlerini üç noktada toplamak mümkündür.

Herşeyden önce kendisinin Buharinci sağın gücünü büyülttüğü yalandı. Buharinciler hâlâ çok güçlüydü. Muhalefet partiyi bir Termidor tehlikesine karşı uyarmakta da haksız değildi. Muhalefetin bu davranışı Termidor güçlerini sindirmişti. Muhalefetin eylemi ve işçi sınıfının baskısı sonunda Stalin Buharincilerden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bu baskı olmasaydı o günkü ekmek buhranı Stalincileri kapitalizme daha çok tavizde bulunmaya götürür, sola gidecekleri yerde sağa götürürdü. Muhalefetin sağ tehlikeyi büyültmüş olduğunu iddia edenlerin, eninde sonunda Stalin'e teslim olmasından korkuyordu. İkinci olarak, Muhalefetin, kavgada çok ileri gitmiş olmakla kendisini suçlaması yersizdi. Tersine, Zinoviyev ile Kamenev'in korkaklığı yüzünden gereğince savaşamamıştı: "Bütün eylemlerimiz propogandacı eylemiydi ve bu niteliği taşıyordu." Muhalefet tabana pek o kadar güçle ve cesaretle başvurmuş değildi. Sonunda, 7 Kasım'da, bunu yapmaya çalıştığı zaman Stalin bir iç savaşı kışkırtacak kadar ileri gitmiş, onlar da geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Son olarak da, Stalin'in Muhalefet tarafından ortaya atılan görüşleri çalması Muhalefeti hayal kırıklığına uğratmamalıydı. Stalinist grup, yapacak başka bir şey kalmadığını görünce sol bir politika izlemeyi kabul etmişti; ama bu politikada sonuna kadar direnemiyecekti. Sonuç olarak, diyordu Troçki, "partinin bize hâlâ ihtiyacı vardır."

Bu fikirler ve kesin sözler Troçki'yi tutanlardan birçoğunu doyurmadı. Troçki açık bir yol göstermiş değildi. Hâlâ soruyorlardı: Stalin'in kulak'a karşı harekete geçmesi kesin bir dönüş mü, yoksa sol politika denen şey yalnızca bir dalavereden mi ibaret?

Troçki bu soruya kesin bir cevap vermeliydi. Oysa, Troçki bu sorunun cevabını bilmiyordu; belki Stalin de ne yaptığını henüz kesinlikle bilmiyordu. Troçki, o günkü durumda taraftarlarına vereceği öğütleri onların nasıl yerine getireceklerini ve bir yandan Stalin'i ne şekilde destekleyip, öte yandan Stalin'e nasıl karşı koyacaklarını da söylememişti.

1928 yılının ilkbaharında Troçkist sürgünler arasında başlıca iki görüş belirdi: Sürgünlerin bir kısmı —çoğunluğu— Troçki'nin durmadan tekrarladığı gibi, Stalin'in sol politikasını desteklemeyi kendileri için bir görev sayıyordu; bir kısmı ise, yine Troçki'nin söylediğine uyarak, herşeyden önce Stalin'e karşı koymaya devam etmek gerektiği fikrini savunuyordu. Böylece, Ortak Muhalefet zamanında Troçki ile Zinoviyevciler arasında çıkan anlaşmazlık bu sefer de Troçkistlerin kendileri arasında çıkmış, "uzlaşıcılar" ve "uzlaşmıyanlar" diye ikiye ayrılmışlardı. Uzlaşıcılar da henüz Stalin'e teslim olmak niyetinde değildiler; ama Muhalefetin, Stalin grubuna karşı düşmanlığını azaltmasını ve sol politika temeli üzerinde şerefli bir anlaşmaya hazırlanmasını istiyorlardı. Muhalefet, çıkarlarını düşünüyorsa ve dürüst davranması gerekirse, kabul ettiği görüşleri olayların ışığında eleştirici bir gözle yeniden gözden geçirmeli ve değiştirmeliydi. Eski kuşaktan gelen ve eski partilerine dayanılmaz bir özlem duyan, akıllı uslu Muhalifler bu fikir çevresinde toplanmıştılar. Muhalefetin parti-içi özgürlük ve proleter demokrasisi isteğinden çok sanayileşme ve iktisadî planlama programıyla ilgilenen "aydın bürokratlar", iktisatçı ve yöneticiler de bu çevredeydiler. Son olarak da, birçok sıkıntılardan sonra, hâkim gruba karşı direnme gücü azalanların çoğu da bu çevredeydi. Ayrı ayrı birçok itilimlerin etkisinde bulunuyordular ve birçok durumlarda bu itilimleri teker teker ortaya çıkarmak mümkün değildi.

Uzlaşmaz Troçkistlerin çoğu gençlerdi; Partiden atılmak onlara yaşlılar kadar kötü gelmemişti. Hayatları yıkılmış değildi. Muhalefetin ekonomik ve sosyal isteklerinden çok proleter demokrasinin çağrısıyla ilgilenmiş olanlar, Muhalefet bağnazları, bürokrasinin doktriner düşmanları ve koyu Stalin aleyhtarları, hep bu çevrede toplanmıştılar. Bu çevrede de insanları bu tutuma götüren itilimleri birbirinden ayırmaya imkân yoktu. Parti ile aralarındaki bağın kopmasından pek o kadar üzülmeyen gençlerin ço-

ğu karmaşık sosyal ve ekonomik problemler karşısında oldukça umursamazdılar; ancak Muhalefetin söz özgürlüğü çağrısına heyecanla uymuşlar, bütün bürokratik eğilimlere düşman kesilmiştiler. Kovuşturmaya uğramaları ve sürgüne gönderilmeleri bu duygularını daha da keskinleştirmişti.

Troçkist Muhalefetin her iki grubu da dışarda bulunan başka gruplara atlamak eğilimindeydi. Uzlaşıcılar o zamana kadar kızdıkları Zinoviyevcilere yaklaşmaya çalışıyorlardı. Onların —onlarda yeni bir ışık görmeseler, hemen arkalarından gitmeye hazır olmasalar bile— teslim olma, nedenlerini anlamaya, iddialarını can kulağıyla dinlemeye, yaptıkları işleri sistemli bir şekilde incelemeye başlıyorlardı. Uzlaşmaya yanaşmayanların en aşırıları İşçi Muhalefetinin ve Desemistlerin kalıntılarıydı. Bunlar da Troçkistlerle birlikte sürgüne gönderilmişlerdi. Başlarında Sapronov ile Vladimir Smirnov vardı. Bunlar bürokrasiye Troçkistlerden çok düşmandılar. O günkü devlete ve partiye herhangi bir şekilde yanaşmayı hemen hemen açıkça reddetmiştiler. Devrimin ve Bolşevizmin öldüğünü, işçi sınıfının yeni "devlet kapitalizminin", N.E.P. burjuvazisinin ve kulakların sömürüsünden kurtulması için yeni baştan işe başlaması, yeni bir devrimci mücadeleye girişmesi gerektiği kanısındaydılar. Bu açık ve tek yanlı görüş birçok genç Troçkiste Troçki'nin çok dengeli ve "iki yanlı" politikasından daha inandırıcı geliyordu. Bu görüşü benimsemek daha kolaydı; çünkü bu görüşte diyalektik bir karmaşıklık yoktu, evet'i evet, hayır'ı hayırdı. Desemist'lerin dediğine göre, biryandan Stalin'i devrimin mezarcısı olarak suçlamak, öteyandan Troçki'nin yaptığı gibi, yeni politikanın ilerici yanı üzerinde durmak saçmaydı; Stalin'e karşı savaşmak için onu desteklemek değil, onunla dövüşmek gerekirdi.

Her iki Troçkist grubu da kendine uygun düşen öğütü kabul etmek eğiliminde olduğu halde yine de Troçki'den kendilerine yol göstermesini istiyordu. Her iki grup da Muhalefetin başlangıçtaki ilkelerini ve ortak çıkarlarını öne sürmekteydi. Ama aradaki görüş ayrılıkları arttıkça, arkadaşlık bağları da gevşemeye başladı, her iki grup da birbirinden kuşkulanır oldu. Sonunda her iki grup da öfkelenmeye ve birbirine ağır sözler söylemeye başladı. Uzlaşmayanlara göre, ılımlı arkadaşları, henüz dönek olmasalar bile, yüreksiz insanlardı. Ilımlılar ise, uzlaşmayanları aşırı sol, ya da

kaba birer *anarşizan* sayıyorlar, Marksist aydın disiplininden ve devrimin sorumluluğundan kaçtıklarını söylüyorlardı. Uzlaşmayanlar da uzlaşmayı savunanların bilerek ya da bilmeyerek Stalin'e hizmet ettiklerini söylerken, uzlaşıcılar da, hiç bir şeyin dogmatik abartmalar, aşırılıklar ve Troçkizm bağnazlığı kadar Muhalefete zarar vermiyeceğini; Stalin'e yardım etmiyeceğini iddia ediyorlardı.

Her iki grubun da sözcüleri Muhalefetin eskileriydi. Troçki'nin en güvendiği ve saydığı arkadaşlardı. Örneğin Stalinizme karşı uzlaşıcı bir tutum almanın gerekliliğini ilk defa savunan Jenski olmuştu. Preobrajenski, bir Muhalif olarak, hiç bir zaman kararsızlık göstermemiş, hiç bir zaman kendisini düşünmemiş ve hiçbir zaman oportünizme sapmamıştı. Kendisinin bir kusuru varsa —kusur sayılırsa— o da politikaya ve tanınmaya önem vermemesi, görüşlerinde tutarlı olmasıydı. Uzlaşmayı savunması kendi inancından ötürüydü. Bu inancını 1924-25 yıllarında çıkan yazılarında belirtmişti. Hatırlayacağımız gibi Preobrajenski, ilk sosyalist birikimin başlıca kuramsal savunucusuydu. *Yeni Ekonomi* kitabında şöyle yazmıştı: "İlk sosyalist birikim dönemi, sosyalist devletin, iç savaşın bitiminden sonra gireceği en kritik dönemdir... Bu döneme olabildiğince erken girilmesi ve sosyalist sistemin kapitalizme olabildiğince erken üstünlük sağlaması sosyalist ekonomi için bir ölüm kalım sorunudur." Sosyalist devlet bu dönemde her iki dünyanın da nimetlerinden yararlanamıyacaktı: Ne kapitalizmin ne de sosyalizmin!.. Sosyalist sektördeki birikime para bulmak için köylüyü "sömürecek"ti. Hatırlanacağı gibi, Preobrajenski bu noktada, Buharin'le ve neo-Popülistlerle çatışmış, bu yüzden kendisine "Liberal Sovyet düşünürü" denilmişti. Preobrajenski de buna şu cevabı vermişti: "Kapitalist tekellerin (yabancı ve en çok Amerikan tekellerinin) baskısını ancak sosyalist tekelcilik önleyebilir." Bu bakımdan, devlet özel sektörü, özellikle tarımı, para politikası ve fiyat kontrolleriyle elinde bulundurmalıydı. Preobrajenski, Buharin'in öfkelenmesi üzerine de şu cevabı vermişti: "Ama başka bir yol var mı? Basit kelimelerle koyalım sorunu: Devlet elinde bulunan sanayiin gelişme yükü... yalnızca üç milyon sanayi işçisinin sırtına yüklenebilir mi?" Yirmi iki milyon küçük çiftçinin de buna katılması gerekmez mi? Bununla birlikte, küçük çiftçi mallarının zorla ellerinden alınmasını ve kollek-

tifleştirilmeye gidilmesini savunmuş da değildi; ama "ilk sosyalist birikim kanununun demir yumruğu" altında devlet ile köylünün ister istemez çatışacağını herkesten iyi biliyordu.

Bu bakımdan Preobrajenski Stalin'in sol politikayı kabul etmesine elbette sevindi. Bunu kendi kuramının doğrulanması saydı. Bu sonucun kaçınılmaz ve çok istenilen bir gelişme olduğunu söyledi. Yeni politikanın büyük önem taşıdığına daha başlangıçta inanmıştı; Troçki'den daha emindi buna. Ne var ki, yazılarından dolaylı bir şekilde anlaşılan, ama pratikte ortaya çıkmayan, görüş ayrılıkları o sırada her ikisinin de tutumunu etkilemişti. Troçki, İşçi sınıfı devletinin, bir kural olarak köylüyü "sömürmesi" gerektiği görüşüne hiç bir zaman katılmamıştı. Bununla birlikte, bu görüşünü Preobrajenski kadar açık olarak da söylemiş değildi. Sonra Preobrajenski'nin savunduğu kadar hızlı ve şiddetli bir sanayileşmeden de yana değildi. Preobrajenski'nin *Yeni Ekonomi*'de savunduğu görüş tek ülkede sosyalizm fikrine aykırı düşmüyordu: Kapitalizmden sosyalizme geçişin en zor dönemi olan ilk birikim, az gelişmiş, tek bir millî devletin sınırları içinde gerçekleştirilebilirdi. Son olarak da, Preobrajenski sosyalizme geçiş döneminin "objektif kanunları" olduğunda direnmiş, bu kanunların ister istemez ortaya çıkacağını, ve parti liderlerini, sosyalizm araçları olarak, bu kanunlara uymaya zorlayacağını söylemişti. Büyük sanayiin toptan millîleştirilmesi, diyordu, ister istemez planlı bir ekonomiyi ve hızlı bir sanayileştirmeyi gerektirecektir. Stalinciler ile Buharinciler bütün bunlara karşı koymakla tarihsel bir zorunluluğa karşı koymuş oluyorlardı. Bu zorunluluğu ancak Muhalefet tam zamanında görmüş ve Bolşevikleri bu konuda uyarmaya çalışmıştı. Stalin ile Buharin Muhalefeti boğabilirlerdi; ancak "tarihin kanunlarını ortadan kaldıramazlar"dı. "Ekonomi yönetimimizin tümünden daha ilerici olduğunu sık sık gösteren devlet ekonomimizin yapısı" onları Muhalefet programını uygulamaya zorlayacaktı.

İlk yazılarında pek fazla üstünde durulmayan ve önemli sayılmayan fikirler şimdi Probrajenski'nin bütün düşüncelerine hâkimdi. Kulak'a karşı savaş ilân eden Stalin, onun gözünde, zorunluluğun bilinçsiz ve zorla bu yola girmiş bir aracı idi. Troçki sol politikaya hâlâ biraz şüpheyle bakarken, ve bunun geçici bir dönüş

olup olmadığını düşünürken, Preobrajenski Stalin'in ciddî olduğundan, sol politikadan dönemiyeceğinden, kulak'a karşı daha şiddetle mücadele etmek zorunda kalacağından, ve bunun ülke çapında ve özellikle Muhalefet için yeni bir durum yarattığından emindi. Ülkenin yeni bir devrimin eşiğinde olduğunu söyleyip duruyordu. Ona göre, kulak buğdayını satmamakta devam edecek ve kentleri aç bırakmaya çalışacaktı. Orta ve yoksul köylü yeterince besin maddesi sağlayamıyacaktı; hükümetin kulak'lara karşı harekete geçmesi onları da kızdıracak, hükümet ile köylünün büyük birkısmı arasında muazzam bir mücadele başlıyacaktı. Preobrajenski 1928 de yazdığı bir raporda Stalin tarafından yapılan tehditlerin ve alınan olağanüstü tedbirlerin ülkede büyük bir fırtına yarattığını, bu fırtınayı yatıştırmak için hükümetin kapitalizme daha geniş ve tehlikeli tavizler vermek zorunda kalacağını, bu tâvizleri yalnız Stalin'in değil, Buharin ile Rikov'un bile kabul etmiyeceğini söylüyordu. Bir felâketi ancak ya şiddetli bir sağ ya da şiddetli bir sol politika önliyebilirdi; herşey Stalin'in daha fazla sola kayacağını gösteriyordu.

Bu yeni harekette Muhalefetin rolü ne olacaktı? Preobrajenski bu soruya, Muhalefetin tarihsel zorunluluğu ortaya çıkaran bir yorumcu gibi davrandığı cevabını veriyordu. Muhalefet her şeyi önceden görmüştü: Muhalefetin fikirleri "Stalin'in yeni politikasında bozucu aynalarda olduğu gibi yansıyor"du. Eğer parti Muhalefetin öğütlerini daha önceden dinlemiş olsaydı, o günkü buhran bu kadar şiddetli olmıyacaktı. Muhalefet sanayileşme hızının artmasını istemeye yine devam etmeliydi; proleter demokrasisi üzerinde eskisi kadar durmalıydı; ama Muhalefet zamanın ihtiyaçlarını doğru olarak yorumladığı halde, ona bu ihtiyaçları pratik olarak karşılamak fırsatı verilmemişti. Bu pratik görevi Stalin ile arkadaşları yapıyordu. Fikirlerini anlamadıkları ve onlara karşı uzun bir süre direndikleri halde, tarihsel zorunluluğun araçları olmuştular. O halde Muhalefet bir yerde yanlışlık yapmıştı: Sağdan gelecek tehlikeyi ve Stalin'in kulak'a göz yummasını büyültmüştü. Parti içindeki eğilimleri ve bu eğilimlerin dışardaki sosyal sınıflarla olan ilişkilerini yanlış değerlendirmişti. Bütün bunlar Marksistler için ağır birer hata idi. Bu bakımdan, Muhalefete tutumunu değiştirmek ve Stalinci grup ile anlaşmak yollarını aramak düşüyordu.

Preobrajenski Muhalefet üyelerinin bu amaçla bir toplantı yapmasına izin verilmesi için resmen müracaat edilmesini teklif etti. Bu toplantıda bütün sürgün toplulukları temsil edilecek, yeni durum ve bu durum karşısında Muhalefetin tutumu tartışılacaktı. Troçki sağa karşı, sol ve merkez arasında bir ittifak kurulması ihtimalinden ve bunun arzu edilen bir şey olduğundan söz etmiş, ama bunu gerçekleştirmek üzere herhangi bir harekete geçilmesini teklif etmemişti. Preobrajenski bu kadarla yetinmek istemiyordu. Böyle bir ittifak yapılacaksa şimdi, Stalincilerin sağa darbe indirdikleri zaman yapılmalıydı; Muhalefetin görevi, olayların böyle bir ittifakı hazır bir hale getireceği zamana kadar ellerini kollarını kavuşturup beklemek değil, harekete geçmekti. Kaldı ki olaylar böyle bir ittifakı hiçbir zaman zorunlu kılmayabilirlerdi de.

Troçki, Preobrajenski'nin teklifine kulak asmadı. Ona göre, merkez ile solun kuramsal olarak bir koalisyona gitmeleri istenilir bir şey olmakla birlikte, Muhalefet bunu gerçekleştirmek için herhangi bir çıkış yapmamalıydı. Gardiyanla mahpus müttefik olamazlardı. Preobrajenski'nin sol politika konusunda fazla iyimser olduğunu sanıyordu; ama yanılmış da olsa, Stalinizmle Muhalefet arasındaki uçurum hâlâ eskisi gibi durmaktaydı. Kovuşturmaların ardı arası kesilmemişti; partide hâlâ özgürlükten eser yoktu; rejim hergün biraz daha kötüye gidiyordu; liderin değişmezliği dogması yerleşmişti; bu dogma geçmişe olduğu gibi bugüne de uygulanıyordu. Tüm parti tarihi, bu dogmanın gerekliliklerine göre durmadan değiştiriliyordu. Bu durumda Muhalefet hâkim grubun isteklerini karşılamak için herhangi bir adım atamazdı. Kendilerini sürgüne göndermiş olanlardan toplantı izni istemeleri ayıptı. Böyle bir isteği öne sürmek bile teslim olmak anlamını taşıyacaktı.

Sürgün toplulukları Mayıs ayında Preobrajenski'nin tekliflerini tartıştılar. Sol politika konusunda sürgünlerin ne düşündükleri ilk olarak bu tartışmalardan anlaşılacaktı. Preobrajenski'nin teklifi derhal reddedildi. Büyük bir çoğunluk uzlaşmaya gitmek niyetinde değildi; sol politikanın içtenliğinden şüpheliydi; Stalin'i yine eskisi gibi kulak dostu ve Termidor'cuların oyuncağı gibi görüyor, Muhalefetin dâvâsına inanıyor, politikasının yeniden gözden geçirilmesini pek istemiyordu.

Bu tepkiye rağmen Preobrajenski'nin fikirleri birçok kafalar-

da yerleşmeye başladı. Anlaşıldığına göre, bu fikirlerin etkisinde kalan ilk Muhalefet lideri Radek oldu. Oysa Radek'in hiç de aşağıdan almaya niyeti yoktu: 1927 yılında Muhalefetin hâkim gruba daha açıkça saldırmasını, parti dışındaki fabrika işçilerine başvurmasını, dertlerini daha cesur bir şekilde ortaya vurmasını, "yüksekten atan pozlardan" ve "ukalaca kuramlardan" vazgeçmesini isteyen Radek'ti. Yeni bir parti kurmak fikrinden ve bu fikri savunan Desemistlerin Muhalefet saflarına kabul edilmesini savunmaktan vazgeçmiş değildi. Sürgünden sonra bile militan havasını yitirmemiş, yazdığı mektuplarda Zinoviyev ile Piyatakov'un pişmanlıklarından tiksintiyle söz etmişti. "Kendi inandıkları fikirleri inkâr ettiler ve işçi sınıfına yalan söylediler; yalan dolanla işçi sınıfına yardım edilemez," diye yazmıştı. Preobrajenski Mayıs ayında toplantı fikrini ortaya attığı sırada da Radek böyle bir teklife karşı çıkmıştı. Preobrajenski'nin uzlaşıcı tutumunu herşeye rağmen eleştiriyordu. Bu tutumun üzerinden daha bir ay geçmeden Radek sanki bütünüyle değişmişti. Büyük bir ustalık ve hevesle, ve kendisine özgü alaylı kelimelerle, uzlaşmayı savunmaya başlamıştı. Bu yeni tutum "ılımlı" kanadı çok güçlendirdi, çünkü Radek ile Preobrajenski; sürgündeki liderlerin, Troçki ve Rakovski'den sonra, en önemlilerindendiler. Yazdığı bir sürü mektuplardan anlaşıldığına göre Radek'in Stalin'e karşı direnme iradesi bundan sonra her hafta biraz daha azaldı; ama ancak bir yıl sonra büsbütün teslim oldu.

Bu değişimi yalnızca Radek'in dönekliğine ya da korkaklığına yormak çok basit bir davranış olur. Karışık etkiler altındaydı Radek. Ötekilerin Çar zindanlarında ve sürgünlerde geçen yıllarda elde ettikleri "Bolşevik sağlamlığı" elbetteki Radek'te yoktu. Yeraltı faaliyetinde pek az bir süre çalışmıştı; siyasî hayatı 1917'ye kadar daha çok Avusturya Macaristan ile Almanya'da açık çalışan sosyalist hareketlerinde geçmişti. Bir Batı Avrupalıya daha yakındı; bir bohemdi, terbiyeli bir insandı. Büyük kentlerin havasına, heyecanına ve politik olayların merkezinde bulunmaya alışmıştı. Yirmibeş yıldan çok bir süre ünlü Merkez Komitelerinde ve büyük yazı kurullarında bulunmuş ve herkesi görüşlerine ve zekâsına hayran kırakmıştı. On yıldanberi de Bolşevik partisinin ve Komünist Enternasyonal'in en parlak liderlerinden biriydi. Siyasî hayatın gürültüsü patırtısı içinde bulunduğu sürece güvenini ve ne-

şesini yitirmemişti. Atılgan ve aktif olmuş, Berlin'deki Moabit hapisanesinde yattığı sırada bile olayların merkezinde bulunmuştu. Ama birdenbire kendisini kuzey Siberya'nın boş, kasvetli ve sert yabanlığında bulunca morali bozulmaya başlamıştı. Hayattan artık elini ayağını çektiğini sanıyordu. Gerçeklilik duygusu sarsılmıştı. Lenin'in yanında değer verilen bir arkadaş ve danışman olarak, dünya çapında bir harekete yardım etmekle geçirdiği yıllar acaba bir rüya mıydı? Kendisinden çok daha dayanıklı olanlar bile buna benzer duygulara kapılmışlardı. Örneğin, iç savaş kahramanlarından İvan Smirnov Kuzey Siberya'da bulunan Radek'e Ermenistan'dan yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

Aziz Karlyuşa (*), parti dışında kaldığımızdan ötürü çok üzgünsün. Benim için olduğu gibi, bütün ötekiler için de büyük bir ızdıraptır bu. Başlangıçta büyük kâbuslar geçirdim. Geceleri birdenbire uykumdan uyanıyor, sürgün olduğuma bir türlü inanamıyordum. 1899'dan beri bir gün bile durup dinlenmeden parti için çalışmış, 1906'dan sonra tam on yıl partinin kapısından geçmemiş Eski Bolşevikler Derneği üyeleri gibi, alçaklıklar etmemiştim.

Ama Radek'i ve arkadaşlarını üzen yalnızca bu durum değildi. Devrimin geleceğini düşünüyorlardı. Kendilerini Ekim İhtilâli'nin ve Stalinciler ile Buharincilerin bozduğu Marksizm ile Leninizmin gerçek koruyucuları sanmaya alışmıştılar. Marksizm ve İhtilâl için yararlı olan her şeyin Muhalefet için de yararlı olduğu, Muhalefetin yenilgiye uğramasının İhtilâlin de yenilmesi demek olduğu şeklinde düşünmeye alışkındılar. Şimdi ise, Muhalefetin, küçük bir hizip, ve hemen hemen bir mezhep olduğunu, benimsedikleri büyük devletten ve partiden uzaklaşmış çok güçsüz bir grup haline geldiğini görüyorlardı. Büyük bir dâvası olduğunu iddia eden bir hareket böyle bir duruma düşebilir miydi? Şöyle bir çıkmazla karşı karşıya idiler: Eğer Devrimin gerçekten tek güvenilir ve meşru koruyucuları onlarsa, o zaman bu kadar büyük bir yenilgiye uğramış olmaları Devrime tamir edilmeyecek zararlar verebilir ve Ekim geleneği kaybedilmiş olabilirdi. Ama öyle değilse, eğer "Ekim İhtilâlinin başarıları" henüz aşağı yukarı kaybedilmemişse, Sovyetler Birliği, bütün olaylara rağmen, hâlâ bir işçi dev-

(*) *Karl'ın başka bir şekli.*

letiyse, Muhalefet yanlış yol tutmuş, kendisini Marksizm ve Leninizm'in tek kaynağı saymakla, hasımlarında devrimcilik bulunmadığını söylemekle büyük bir suç işlememiş miydi? Dünyayı sarsan büyük Bolşevik hareketinden kala kala birkaç bin Muhalif mi kalmıştı? Devrim dağı doğura doğura bir fare mi doğurmuştu? Radek, Sosnovki'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Lenin'in bütün ihtilâl eserinden bütün Rusya'da kala kala 5.000 komünistin kaldığına inanmam." Ama Muhalefetin iddialarından bir kısmını doğru olarak kabul eden ve öteki Bolşevik gruplarının yalnızca karşı-devrime yol açtıklarına inanan bir insan böyle bir sonuca elbetteki varabilir, gerçekçiliğini ve Marksizmin tarihsel görüşünü yitirebilirdi: Bütün kahramanlıkları, fedakârlıkları, umutları, çabaları ve dökülen kanlarıyla koskoca bir Bolşevik destanı hiç bir anlamı olmayan kuru bir gürültü olamazdı. Stalinciler ile Buharinciler bir araya gelip kulak'larla N.E.P.'cileri koruduklarını sürece Muhalefetin ileri sürdüğü fikirlerin ve yaptığı suçlamaların bir anlamı vardı. Ama Stalinci grubu özel mülkiyet ile çalışma haline getiren sol politikanın uygulanması, Lenin ile Ekim Devriminin ardında kendilerini haklı gören bir avuç insana, "bütün Rusya'da beş bin komünistten" daha başka bir şey bıraktığını ispat etmişti. İhtilâl yanardağı bir fare doğurmamıştı; sönmek şöyle dursun, tersine hâlâ yanıyordu.

Preobrajenski'ye göre Rusya'nın devrim ve sosyalist dönüşüm yolunu çizecek olan rota sosyal mülkiyetin "objektif gücü" idi. "Objektif güçler" bu güçlerin sübjektif temsilcileri olan insanların kanalıyla ortaya çıkarlardı. Stalinist grup tarihsel zorunluluğun bir aracıydı; bu grup bütün karışıklıklara, yanlışlıklara ve dahası işlediği cinayetlere rağmen, Ekim geleneğini korumuş ve sosyalizmin önderi olmakta devam etmişti. Radek'in dediğine göre, Stalinciler, Muhalefetin düşündüklerinden daha değerli insanlar olduklarını isbat etmiştiler. Muhalefet kendisini küçük düşürmeden bunu kabul etmeliydi; edebilirdi de. Sosyalizme doğru gidişte yeni tutulan yolun öncüsü Muhalefet olmuş; Stalinciler ise ardcılık etmişlerdi. Aralarındaki çatışma birbirine karşıt sınıf çıkarlarının çatışması değildi; aynı sınıfın iki parçası arasındaki bir bölünmeydi; öncü ve ardcı aynı tarafın insanlarıydılar. Aradaki ayrılığı kapatmanın zamanı gelmişti. Muhaliflerin çoğu Stalinciler ile Troçkistler arasında uzlaşmaya varmak fikrinden çekiniyor-

du; ama Radek'e göre, bu yeni gruplaşma eski parti-içi ittifakların yön değiştirmelerinden daha garip olmazdı. "Bir zamanlar Stalin'in iyi bir devrimci olduğunu ve Zinoviyev'in ise bir işe yaramıyacağını düşünmüştük. Sonra fikirlerimiz değişti. Demek ki, bir değişme daha yapılabilir."

Bütün bu sözlerde elbetteki bir umutsuzluk havası vardı; ama kendinden kaçmak isteyen ve umuda dönüşmeye çalışan bir umutsuzluktu bu. Hayattan gittikçe uzaklaştırılmış olmak duygusu uzlaşıcıların bu havasını besliyordu. Radek ile Preobrajenski —ve daha birçokları— komünizmin, dışarda değil, Sovyetler Birliğinde büyük ve umutlu bir dönüşüm yapacağına inanıyorlardı. Bu sonuç, bundan sonraki olaylarda büyük bir rol oynayacaktı.

Bu görüşe Çin Devriminin yenilmesinden sonra varılmıştı. 1927 Aralık ayında Kanton'daki komünist ayaklanması bastırılmıştı. Bu ayaklanma 1925-27 dramının son sahnesi ya da kapanışı olmuştu. Bütün Bolşevik düşüncesi bu yenilginin darbesi altındaydı; Leninizmin enternasyonalist geleneği biraz daha yıkılmış ve artık ortadan silinmiş, Rusların içine kapanıklığını artırmıştı. Tek ülkede sosyalizim fikri, eskisinden fazla olarak, tek çıkar yol gibi görünüyor ve tek avunu oluyordu. Ama bu sefer Rusya'nın dünyadan kopma fırtınası Muhalefeti de etkilemişti; uzaklardaki sürgün topluluklarına kadar erişmiş ve uzlaşıcıların kafalarına işlemişti. Bu son yenilgi de, Stalin'in sola dönüşünde olduğu gibi, Preobrajenski ile Radek'i Muhalefetin tutumu konusunda yeni bir hayal kırıklığına uğrattı. Muhalefet, Rusya'daki iç gelişmeleri değerlendirirken kısmen yanılmıştı; ama uluslararası gelişmeler konusunda da yanılmış değil miydi? Troçki Sovyet Termidor'u tehlikesini ortaya atarken yanılmıştı; ama Sürekli Devrim kuramı da bir hata değil miydi?

Troçki ile Preobrajenski, sürgüne gönderilmeleri üzerinden hemen hemen birkaç hafta geçmeden, Kanton ayaklanmasını aralarında yazı ile tartışmaya başlamışlardı. Gerçek olayları pek bilmeyen ve *Pravda*'nın geç kalmış haberlerinden ve kısa yazılarından bir görüşe varmaya çalışan Troçki, Preobrajenski ile Moskova'da başladığı tartışmayı sürdürüyordu. Preobrajenski de, eski Bolşeviklerin birçoğu gibi, Sürekli Devrim fikrini kabul etmiyor, Çin Devriminin ancak bir proleter diktatörlüğü ile bitebileceğine inanmıyordu. O da Zinoviyev ve Kamenev gibi, Çin'in burjuva dev-

riminin ötesine geçmiyeceği kanısındaydı. Troçki ile Preobrajenski sürgündeki yerlerinden Kanton ayaklanmasının anlamını iki ayrı görüş açısından tartışıyorlardı. *Pravda*, Kanton isyancılarının bir İşçi Delegeleri Kurulu kurmuş olduklarını, sanayii sosyalize etmeye başladıklarını yazmıştı. Ayaklanma bastırılmıştı ama ardından da bir mesaj bırakmıştı —Troçki Preobrajenski'ye yazdığı 2 Mart tarihli yazısında böyle diyordu— ve bu mesaj gelecekte Çin Devriminin ne yolda gelişeceğini gösteriyordu: Devrim burjuva aşamasında kalmayacak, Sovyetler kurulacak ve sosyalizme yönelecekti. Preobrajenski ise verdiği cevapta, ayaklanmanın Kuomintang'a teslim olduktan sonra şerefini kurtarmak isteyen Stalin tarafından düzenlendiğini, bunun boş bir serüven olduğunu, Kanton "Sovyeti'nin ve sosyalist" sloganlarının organik olarak bir kitle hareketiyle hiç bir ilgisi bulunmadığını söylüyordu. Elbette Preobrajenski gerçeklere Troçki'den daha yakındı; çünkü Troçki, Çin Devriminin gelecekteki karakterini çizerken doğruluğu şüpheli birtakım tanıtlara dayanmıştı. Bununla birlikte çıkardığı sonuçlar yine de doğruydu: 1948-49 ihtilâli burjuva sınırlarını aşacak, bu bakımdan "sürekli bir devrim" olacaktı; ne var ki, bu ihtilâlin izleyeceği yol ve sosyal sınıfların tabakalaşmaları Troçki'nin ve dahası Marksist Leninist devrim kuramlarının, öngördüğünden çok başka türlü olacaktı.

Preobrajenski şöyle diyordu: "Biz, eski Bolşevikler, sürekli devrim konusunda Troçki'den kendimizi ayırmalıyız." Bu sözün Troçki'yi hayrete düşürmemesi gerekirdi. Ama o bu fikrin bu kadar şiddetle söylenmesine şaşırdı. Troçki, hasımları tarafından —ve son zamanlarda da yine Zinoviyev ve Kamenev tarafından— Bolşevik olmadığı yılların ikide birde kendisine hatırlatılmasına alışmıştı; ama 1922'denberi en yakın düşünce arkadaşı olan Preobrajenski'den böyle bir şey beklemiyordu. Bu gibi hatırlatmaların boşuna ve rastlantıyla yapılmadığını biliyordu. Hele Radek'in Sürekli Devrim kuramını eleştirmesine büsbütün şaşmıştı. Eski Bolşeviklerden olmayan Radek son günlere kadar bu kuramı bütün yüreğiyle savunmuştu. Nitekim, 1906'da Rus Devriminin izliyeceği yolu Troçki'nin Lenin'den daha doğru olarak gördüğünü o sırada söylüyor, ama başka ülkelerin sürekli devrim yolunu izlemediklerini de sözlerine ekliyordu. Radek'e göre, Çin'de "proletarya ve köylü demokratik diktatörlüğü" daha doğru bir yoldu; çünkü bu

diktatörlük burjuva devrimi ile sosyalist devrimi arasındaki muhtemel boşluğun kapatılmasına yarayacaktı.

Bu çalışmanın o günkü sorunlarla görünürde doğrudan doğruya herhangi bir ilgisi yoktu; Troçki bu soruna istemiyerek girmişti. Preobrajenski'ye verdiği cevapta, sosyalist bir devrimle bitmeyen herhangi çağdaş bir ihtilâlin, bir burjuva ihtilâli gibi olsa da yenilmeye mahköm olduğunu Çin'in bir daha gösterdiğini söyledi. Sürekli Devrim kuramının doğru olup olmadığı bir yana, iki uzlaşıcının bu kurama hücum etmeleri bir şeyi gösteriyordu: Troçki kuramını Muhalefetin ilkesi yapmaya hiçbir zaman teşebbüs etmemişti. Dünyadaki komünist hareketleri yenilgiye uğradıkça, ve Rusya'da dünyadan kopmak eğilimleri arttıkça, Bolşevikler her defasında bu isteklerinin karşısına çıkan bu kurama saldırırlardı. 1924'denberi Sürekli Devrim kuramı üzerinde yapılan dogmatik tartışmalardan sonra, bu kuram Troçkizmin sembolü olmuş, Troçki'nin başlıca sapması ve bütün kötü davranışlarının kaynağı sayılmıştı. Stalin ile Buharin'i tutanlar için Sürekli Devrim korkunç bir tabu idi. Muhaliflerin içine kuşkular ve ard düşünceler girince ve partiye —kaybedilmiş cennete dönmek arzuları içlerinde belirince işgüdüsel olarak bu tabu ile ilişkilerini kesmeye çalışıyorlardı. Zinoviyev ve Kamenev ile ortak bir dâvada anlaşmaya çalışan Troçki, Sürekli Devrim konusunda yazdığı yazıların artık tarih arşivlerinde kaldığını, fikrinin doğru olup olmadığını zamanın göstereceğine inandığı halde bu fikri her noktada savunmayacağını, söylemişti. Ama kuramını arşivlere kaldırtmamıştı: Onu ikide birde ortaya çıkaranlar ve Troçki'yi bu kuramı savunmaya zorlayanlar yalnız düşmanları olmamıştı. Dostları da sık sık ayni şeyi yapıyorlar ve bu da politikadaki ittifaklarından ya da dostluklarından birinin daha yıkılmak üzere bulunduğunu ona kesin olarak gösteriyordu.

Ama o sırada bölünme daha günlük ve daha az kuramsal bir sorundan çıktı: Komünist Enternasyonal'in altıncı kongresi 1928 yazında Moskova'da toplanacaktı. Tüzüğe göre Muhalefetin Rus partisinden atılmayı kongre nezdinde protesto etmeye hakkı vardı; Muhalefet bunu yapmak istiyordu. Yapılacak müracaatın kabul edilmiyeceği ve kongre karşısında dâvalarını savunmalarına imkân verilmiyeceği belliydi. "... Kongre belki de en otoriter bir şekilde

bizi en ağır bir mezar taşının altına gömmeye çalışacaktır..." diye yazıyordu Troçki. "Ama Marksizm bu kâğıttan mezarın altından başını kaldıracak ve susturulamayan bir trampetçi gibi alarm işaretini verecektir!" Kominter'in izlediği politikayı kısa ve sert bir şekilde eleştirmek ve Muhalefetin amacını kongre karşısında özlü bir şekilde açıklamak istiyordu. Ama bu konuda hazırladığı yazı büyükçe bir broşür haline geldi ve bütün ilkbahar ve yaz ayları boyunca onunla meşgul oldu (*).

Kongre çoğunluğunun Buharin tarafından yazılmış olan ve tek ülkede sosyalizmin kurulması fikrini savunan, o sırada yayımlanmış bir tasarıyı kabul edeceği sanılıyordu. Troçki açıklamasını yeni programın *Eleştirisi* şeklinde hazırlamıştı. Yazısını Temmuz ayında bitirdi. Bunun arkasından yine Temmuz ayında kongreye *Sonra ne olacak?* başlığı altında bir mesaj gönderdi. Bu mesajında, "Enternasyonal'in beş yıllık başarısızlıklarını" Muhalefetin, hasımları arasındaki uçurumu "her türlü engellemeden, iki yüzlülükten ve diplomasiden uzak" olarak açıkça belirtmek amacını güden, beş yıllık tutumunu özetledi. Yazısının kopyalarını kongrenin başlamasından az önce sürgün topluluklarına gönderdi; ve kongreye teker teker ve toplu mesajlar göndererek açıklamalarını doğrulamalarını istedi.

Bu arada Radek ile Preobrajenski de kendi mesajlarını hazırlamıştılar. Bu mesajlar gerek içerik, gerekse havası bakımından daha uzlaşıcıydılar. Gerçi Preobrajenski son yıllarda Komintern'in izlediği politikanın sert bir bilançosunu yapmış ve çeşitli eğilimdeki Troçkistlerin Stalincilik ile Komintern'le olan görüş ayrılıklarını iyice belirtmişti, ama yazısının sonunda da "Enternasyonal politikasında değişiklik yapılması üzerine bu anlaşmazlıklardan çoğunun ortadan kalktığı," çünkü Rus partisini izleyen Enternasyonal'in de "sola kaydığı" sonucuna vardığını söylemişti. Radek de aynı görüşü açıklamış, ve yazısını hemen Moskova'ya göndermişti. Yazısında şöyle diyordu: "Dün kılıç tokuşturduğumuz parti liderlerinden birkısmının, savundukları görüşlerden daha iyi insan-

(*) Bu broşür Rusya dışında **Lenin'den sonraki Üçüncü Enternasyonal** adıyla tanınır.

lar olduklarını tarih gösterecek olursa, buna bizden daha çok sevinecek kimse bulunmayacaktır." (*)

Troçki ile Radek'in kongreye ayrı ayrı ve kısmen de birbiriyle çatışan mesajlar göndermeleri Muhalefetin dâvasını elbette bozabilirdi. Muhalefet birlik olduğunu gösterecek yerde iki ayrı ağızdan konuşuyordu. Troçki durumu öğrenir öğrenmez hemen Muhalefet merkezlerine telgraflar çekti; bütün sürgünlerden Radek'le birlik olmadıklarını açıkça ilân etmelerini istedi. Radek'in yaptığına kızan sürgünler Moskova'ya Troçki'nin istediği şekilde bildiriler gönderdiler. Sonunda Radek de mesajını geri aldığını ve Troçki ile tam bir görüş birliği halinde bulunduğunu Kongreye bildirdi. Yanlış davranışından ötürü arkadaşlarından özür diledi, bu durumun Troçki ile yazışma zorluğundan doğduğunu Troçki'nin yazdığı *Eleştiri*'nin eline çok geç vardığını bildirdi. Troçki Radek'i affetti; böylece mesele o an için kapandı. Troçki, "Muhalefet cephesini düzeltti" deniliyordu; ama başlayan çatlak kapatılmış değildi, yalnız üstü hafifçe örtülmüştü.

Önemli bir olay bütün sürgünleri Troçki'nin bir fikir çevresinde toplamasına yardım etti: Merkez Komitesinin Temmuz ayında yaptığı toplantıda Buharin grubu Stalin grubuna hâkim bir duruma geçer gibi oldu. Günün önemli sorunu yine aynıydı: Ekmek buhranı ile Rusya'daki kentleri bekleyen açlık tehlikesi. Başlangıçta alınan olağanüstü tedbirler tehlikeyi azaltmamıştı; Ukrayna'da ve kuzey Kafkasya'da kış ürününün pek iyi olmaması durumu daha da kötüleştirmişti. Köylü bağırıp ruruyordu. İhtilâlden önce verdiği ve sattığı buğdayın ancak yüzde ellisini hükümete veriyor ve satıyordu. Bütün buğday ihracatı durmuştu. Buğday toplama sırasında uygulanan sert metodlar köylüyü kızdırmaktan başka bir işe yaramamış, köylüyü sindirememişti. Merkez Komitesine göre "keyfî yönetime karşı yapılan protesto gösterileri köylü arasında bir hoşnutsuzluk bulunduğunu" gösteriyordu; yine Merkez Komitesine göre, bu gibi davranışlar "hoşnutsuzluğun kapitalist elemanlar tarafından sömürülmesine ve bu hoşnutsuzluğun

(*) Radek'in 1928 de Tomsk'da kongreye yazdığı muhtıra **Troçki Arşiv**'indedir. Troçki bu ibareyi "psikanaliz" açısından okumuş olacak ki Radek'in cümlesinde "dün" kelimesinin altını kırmızı kalemle çizmiş.

Sovyet hükümeti aleyhine dönmesine yardım ediyor... ve N.E.P.'-nin yakında kaldırılacağı söylentilerine yol açıyor"du.

Komite toplantısında Mikoyan, raporunu okuduktan sonra Buharinci grup sol politikaya artık son verilmesini istedi; Rikov, kulak düşmanı politikadan vazgeçilmesini teklif etti; Maliye Komiseri Frumkin, daha da ileri giderek, on beşinci kongrede kabul edilen (bu kongrede Stalin, Troçkistlerle Zinoviyevcileri yere vurmak için onların fikirlerinden birkısmını kabul etmişti) köylü politikasının tüm gözden geçirilmesini ve bir önceki kongrenin kabul ettiği gibi Buharinci politikaya daha fazla yer veren bir tutuma dönülmesini istedi. Merkez Komitesi on beşinci kongrenin aldığı kararı tuttuğunu bildirdi; ancak "kulak'lara karşı" almış olduğu olağanüstü tedbirleri de kaldırdı. Bundan böyle "kanun hakim" olacaktı. Çiftliklere, ambarlara baskın yapılması, buraların aranılması yasaktı. Besin maddeleri mükellefiyetine ve zorla buğday istikrazı yapılmasına son verilmişti. Ve son olarak da ekmek narhında yüzde 20 bir artırma yapılmasına yetki veriliyordu. Oysa birkaç ay önce böyle bir atırma kesinlikle yasaklanmıştı. Bugün, geriye bakıldığı zaman, Merkez Komitesinin aldığı bu kararın özel çiftçiliğin kaldırılmasından önce köylüyü teşvik etmek üzere alınan son karar olduğu anlaşılıyor. Ama o sırada kulak mücadeleyi kazanmış, Stalin sol politikadan vazgeçmiş ve Buharin ile Rikov'un görüşleri hakim olmuş gibi görünüyordu.

Troçkist toplulukların yeni alınan bu kararları nasıl karşıladığını kestirmek zor değil: Troçkistler eski tutumlarını almıştılar. Eski düşünce ve tartışma usullerine sanki yeniden başlamışlardı: "kulak savunucuları" yeniden ortaya çıkmıştılar; Stalin'in "kararsız merkez grubu" yeniden geri çekilmişti; Merkez Komitesi ekmek fiyatının arttırılmasına yetki vermekle sanayi işçilerini yere vurmuş, zengin köylülerin çıkarlarını korumuştu; elbetteki iş burada kalmayacaktı; mücadele devam edecek, sağ kanat yeniden saldırıya geçecek, Stalinciler yeniden geriye çekileceklerdi; Termidor tehlikesi eskisinden daha yakındı; Termidorcular harekete geçmişlerdi. Troçki de aynı şekilde düşünüyordu: "Sağ kanat Rikov'un yaptığı konuşmayla Ekim İhtilâline meydan okudu... Bu meydan okuyuşu görmek gerek.." Ekmek narhının artırılması yeni N.E.P. politikasının yalnızca bir başlangıcıydı. Sağ kanat, kulak'ı memnun etmek için az sonra dış ticarette devlet tekelini de

kaldırmaya çalışacaktı. Troçki'ye göre, savaşı Buharin ile Rikov kazanmıştı ve az sonra, "Stalin'in Zinoviyev'i yere vurduğu gibi onlar da Stalin'i Troçkist olarak yere vuracaklar"dı. Rikov, Merkez Komitesinde "Troçkistler sağ kanadı vurmayı en büyük görevleri saymaktadırlar" demişti. Troçki bu söze "Muhalefetin başlıca görevi gerçekten budur" cevabını veriyordu.

Troçkistler arasında uzlaşmadan yana olanlar bir süre yalnız başlarına kaldılar. Sürgünler, Radek ile Preobrajenski'ye soruyorlardı: "Hani nerede kaldı Stalin'in sol yolu? Göz açıp kapayıncaya kadar gelip geçti. Ama sizlerin eskidenberi iyice düşünülmüş ve doğruluğu kaç kere anlaşılmış fikir ve görüşlerimizi bir yana itmeniz ve Stalincilerle uzlaşmayı istemeniz için bu kadarı bile yetti." Stalin'in iktidara geçişini, yine eskisi gibi, kendileriyle Buharinciler arasındaki temel savaşta yalnızca bir rastlantı olarak görüyorlardı; devrime bağlı bütün Bolşeviklerin sorunları bu açıdan yeni bir sağ ve sol mücadelesi olarak ele alacaklarına ve solu seçeceklerine inanıyorladı. Sosnovski gibi ünlü bir Troçkist şöyle yazıyordu: "Troçki'nin yeniden iktidara geldiği haberinin bütün dünyada bir bomba gibi patlıyacağı günler uzak değil."

Bu politika gürültüsü arasında Troçki'nin ailesini bir tragedya havası kapladı. Her iki kızı da, Zina ile Nina, vereme yakalandılar. Küçüğü Nina —yirmi altı yaşındaydı— kocası Nevelson'un hapse atılmasından ve sürülmesinden sonra hastalanmıştı. Troçki bu haberi ilkbaharda bir av sırasında öğrendi. Nina'nın durumunun ağır olduğunu pek bilmiyordu; sonraki haftaları büyük üzüntü ve kuşkular içinde geçirdi. Her iki kızının da, çocukları ile birlikte, büyük bir sefalet içinde olduklarını, dostlarından yardım görmediklerini, veremden ateşi çıkan Zina'nın da gece gündüz Nina'nın yatağından çıkmadığını biliyordu. Telgrafında şöyle diyordu: "Ninuşka'nın yanında bulunup da kendisine yardım edemediğimden ötürü çok üzgünüm. Durumunu bildir. Her ikinizi de öperim. Babanız." Üstüste telgraflar çekerek durumun bildirilmesini istedi, ama hiç bir cevap alamadı. Rakovski'ye yazarak, Moskova'dan durumu sormasını rica etti. Sonunda Nina'nın 9 Haziran günü öldüğünü öğrendi. Babasına yazmış olduğu son mektubu haftalar sonra aldı: Mektup sansürde on hafta bekletilmişti. Kızının ölüm döşeğinde kendisinden cevap beklemiş olması Troçki için

çok üzücü oldu. Nina hem kızıydı hem de "sağlam bir devrimci ve Muhalefet üyesi" idi. Ölümü sırasında hazırladığı *Komintern Programı Eleştirisi*'ni onun anısına adadı.

Sürgünler Alma Ata'ya başsağlığı mektupları yağdırırken, başka bir haber Troçki'yi büsbütün yıktı: Nina'nın ölümünden sonra Zina Alma Ata'ya gelmek istiyordu. Onun da kocası sürülmüş ve kardeşine baktığı sırada sağlığı bozulmuştu. Zina yolculuğunu haftalarca geciktirdi ve sonunda, Alma Ata'ya gelen bir habere göre, kızının yolculuğa çıkamıyacak kadar hasta olduğu anlaşıldı. Devamlı ve şiddetli sinir buhranları hastalığını büsbütün artırmıştı. Zina Rusya'dan sürgün edilinceye kadar bu yüzden babasını göremedi.

Sergei tatilini geçirmek üzere Alma Ata'ya geldiği sırada Troçki ailesi kentin dışında bir *daça*'da yeniden biraraya gelmiş bulunuyordu. Sergei karısını ve çocuğunu da getirmişti. Orada ancak birkaç hafta kalabildi; ve bu birleşme kuşkulu ve acı bir birleşme oldu.

Resmî politikanın "Sağa dönmesinden" sonra uzlaşmaya yanaşmayan aşırı Troçkistler hemen hemen bütün Muhalefet merkezlerinde hâkim duruma geçtiler. Sürgünler Stalinciler ile aralarındaki uçurumu azaltacak herhangi bir teşebbüsten söz edilmesine bile dayanamıyorlardı. Bununla birlikte, aşırı uzlaşma düşmanlarının Preobrajenski ve Radek çapında sözcüleri yoktu. Bunların görüşlerini Sosnovski, Dingelstedt, Elzin ve daha başkaları, belirli bir politik açıdan çok duygusal olarak açıklıyorlardı.

Bu grubun en yetenekli ve inatçı sözcüsü Sosnovski idi; "Troçki'nin iktidarı yeniden ele aldığı yakında bütün dünyada bir bomba gibi patlayacak" dediği zaman arkadaşlarından birçoğunun umudunu ifade etmiş oluyordu. Troçki'nin en güvendiği arkadaşıydı ve Bolşevik gazetecilerinin en etkililerindendi. Muhaliflerin dışında da büyük bir ünü vardı. Ama bir siyaset lideri ya da kuramcı değildi. Bir Bolşevik Rusya tarihçisi ve keskin bir ahlâk ve davranış eleştiricisi olarak tanınmıştı. Yaradılıştan isyancı olduğu, eşitsizliğe ve adaletsizliğe karşı içinde her zaman büyük bir kin duyduğu için işçi devletinde imtiyazlı bir sınıfın ortaya çıkmasına kızıyordu. Bu sınıfın hırsını ve yozlaşmasını, züppeliğini

ve eski bürokrat ve aristokrat tabakaya karışmak, onlardan hız alıp vermek ihtirasını acı bir şekilde ortaya dökmüştü. Hâkim grupla herhangi bir anlaşmaya varmayı düşünenlere bile son derece kızıyordu. Bu bakımdan Radek'ten büsbütün ayrı bir kutuptaydı. Radek, Lenin'in partisinden kala kala bir avuç Muhalifin ortada kaldığına inanmadığını yazmıştı; oysa Sosnovski için Muhalefet gerçekten Ekim İhtilâli geleneğinin tek koruyucusuydu. Safarov ile birlikte Muhalefetten ayrılan ve "teslim" olan Vardin'e yazdığı mektuptaki sözleri onun ne biçim bir adam olduğu çok iyi gösterir. Vardin'in davranışına çok kızan Sosnovski eski bir Musevi geleneğini hatırlatıyordu: Ölü mezarlığa getirildiği zamansinagog'taki arkadaşları ölüye şöyle seslenirler: "Filan filan, filanın oğlu falan, artık öldün, iyi bil!" Sosnovski de şimdi eski arkadaşının ve her teslim olanın kulağına aynı şeyi bağırıyordu. O sırada Radek'in de yaptığı dönüşleri yakından izliyor, bu sözleri Radek'in de kulağına bağırmanın zmanı gelip gelmediğini düşünüyordu (*).

Muhalefetin bu kanadındaki sözcülerinden biri de daha alt kademede bulunan Dingelstedt adında bir gençti. Dingelstedt, yetenekli bir bilgin, sosyolog ve ekonomistti: 1910'danberi Bolşevikti. 1917 de Baltık Filosunda iyi bir propagandacı olarak tanınmıştı. Henüz otuz yaşlarındaydı. Elzin de Troçki'nin yetenekli sekreterlerinden biriydi. Bu muhalifler Troçki'nin de kararsızlık içinde bulunduğundan şüphelenmekteydiler. Bu yüzden Dingelstedt, Troçki'ye bir mektup yazmış, "birtakım yoldaşların" Stalin'in sol politikasını "bizim yolumuzda atılmış kesin bir adım olduğu" ve Muhalefetin "kayıtsız şartsız" Stalin'i desteklemesi gerektiği görüşünden "son derece rahatsız" olduklarını bildirmişti. Ayrıca, Radek ile Preobrajenski'yi "hoşgörü" ile karşıladığından ötürü Troçki'ye kızgındı. Troçki'nin partide reform yapılacağı ve parti içinde proleter demokrasisinin yeniden canlanacağı konusundaki umuduna da katılmıyordu.

(*) Radek hemen hemen aynı zamanda Vardin'e de yazmış bulunuyor; kendisinin mektubu ile Sosnovski'nin ki garip bir çelişki halinde. Radek'in uzlaşıcı havaya girmesi Mayıs ayına rastlar. Vardin'e kızgındır, ama bu kızgınlığını kibarca belli etmektedir ve teslim olanları "ahlâk bakımından ölü" olarak suçlamaktan çok uzaktır. Radek ile Sosnovski'nin mektupları **Troçki Arşivi**'ndedir.

Demek ki, Muhalefetin bir ucunda, kendilerini sürgüne gönderenlerle anlaşma yolları arayanlar vardı. Öbür ucunda bulunanların ise V. Smirnov ile Saprenov'un, Desemistlerin taraftarlarından ve İşçi Muhalefetinin kalıntılarından hemen hemen hiç farkı yoktu. "Aşırı sol" gruplar, hatırlanacağı gibi, 1926'daki Ortak Muhalefete alınmışlardı; ama bunlar sonradan ya ayrılmışlar ya da ihraç edilmişlerdi. Bu akımlara katılanlar sürgünde bulundukları sırada Troçkistlerin arasına karışmıştılar; onlarla durmadan tartışıyorlar, Troçkistleri aşırı sonuçlara sürüklüyorlardı. Bu sonuçlar ara sıra mantıksal, ara sıra saçma ve ara sıra da mantıksal göründükleri halde saçma oluyordu. Böylelikle Troçkistlerin yüreklerinde sakladıkları heyecanları abartarak ifade etmiş oluyorlardı. Troçki'nin henüz söylemek istemediği ve sert bir şekilde reddettiği birtakım şeyleri de söylüyorlardı. Troçki'yi kararsızlıkla suçluyorlar ve partide demokratik bir reform yapılacağını ummanın saçma olduğu iddia ediyorlardı. (Troçki bu sonuca beş altı yıl sonra varacaktır) V. Smirnov, 1928'de Stalin tarafından yönetilen partinin "kokuşmuş bir ölü" olduğu yazmıştı. Smirnov ile arkadaşları, Stalin'in daha 1923'de Rus Termidor'unun başarıya ulaşmış lideri olduğunu, daha çok, kulaklar ile malsahibi olanların çıkarlarını koruduğunu iddia etmiştiler. Stalinist rejim bir "burjuva demokrasisi" ya da "bir köylü demokrasisi" idi; bu rejimi ancak yeni bir proleter devrimi yıkabilirdi. Smirnov'un yazdığına göre, "1923'de parti-içi demokrasinin ve proleter demokrasinin geniş çapta tasfiye edilmesi köylü-kulak demokrasisinin yalnızca bir başlangıcı" idi. Sapronov ise şu fikirdeydi: "Burjuva partileri bu ülkede resmen örgütlenmeye başlamışlardır bile", ve yıl 1928'dir! Böylece, Stalin Rusya'da kapitalizmin başlıca temeli olan özel çiftçiliği kaldırmaya hazırlanırken, onlar Stalin'i Rusya'da kapitalizmi geri getirmekle, Stalin tek parti rejimini son sınırına kadar götürüp kendisini tek lider ilân etmeye çalışırken onlar Stalin'i çok partili bir burjuva rejimine dönmekle suçluyorlardı. Elbette Don kişotça bir davranıştı bu. Bu davranışın bir parçası Troçki'de de vardı; ama gerçekçiliği ve kendisini disiplin altına almış olması, bu çeşit sonuçlara varmasını önlüyordu. Hiç birşey V. Smirnov ve Sapronov ile onları izleyenleri Stalin'in "kulak demokrasisi" değirmenine saldırmaktan alıkoymuyordu; Troçki'nin genç ve mantıksız taraftarlarından bir kısmı da, özellikle Temmuzda yapılan "sol politika

tasfiyesinden" sonra, yani değirmen gerçekten bir düşmana benzediği sırada, onlara katılmak eğilimindeydi (*).

Troçki bütün bu çeşitli akımlar ortasında, Muhalefeti parçalanmaktan korumak için elinden geleni yapıyordu. Bu ayrılıkları, iki Muhalefet kuşağı —"babalarla çocuklar" arasında— çıkan bir çatışma olarak ele alıyor, birincileri bilgi ve tecrübe ile fazla olgunlaşmış ve yorulmuş görüyor, ikincilerin ise saf bir heyecan ve cesaretle dolu olduğunu söylüyordu. Kendisi ise, iki tarafı da anlıyor, ikisini de tutuyor, her ikisinin de hakkını veriyordu. Radek ile Preobrajenski'den birtakım kötü şeyler sezinlemekteydi: Tutumlarına ve düşünce tarzlarına bakarak, teslime kadar gidecek birtakım etkilerin altında bulunduklarını anlıyordu. Ama onları tedirgin etmekten de çekiniyordu; şüphe etmek imkânını vermişti onlara ve fazla heyecanlı Troçkistlerin kötü davranışlarına karşı onları koruyordu. Bu iki adam ile büyük bir sabırla, ama sert bir şekilde tartışmaktaydı: onların sol politika ve ülkedeki değişim konusunda söylediklerinde bir gerçek payı olduğunu kabul ediyordu; ama acele sonuçlar çıkarmamalarını, Stalincilik ile gerçek bir uzlaşma fırsatını büyütmemelerini istiyordu. Öteyandan da aşırıcıları frenlemeye çalışıyor, Muhalefetin görüşlerine fazla güvendiklerini, bu yüzden hayal kırıklığı yaratacaklarını söylüyordu. Kulak'ları teşvik etmek için alınan son kararları "Stalin'in son sözü" saymamalıydılar, çünkü bu tedbirler Stalin rejimini "zorunlulukla yıkabilir"di. Durum, kendisine göre, çok daha karmaşıktı: Kazandan ne çıkacağı henüz kesin olarak belli değildi. "Partinin bize henüz ihtiyacı vardır" dediği halde Sosnovski'nin "Troçki'nin işin başına geçmesi bütün dünyada bir bomba gibi patlıyacak" sözüne de pek inanmıyordu.

Muhalefetin, "parti-içi reform için sürekli ve uzlaşmaz mücadele" temeli üzerinde birlik halinde bulunmasını istiyordu. Troçki'nin "Stalincilik ile herhangi bir anlaşma hayalini" inatla reddetmesi, kendisini genç uzlaşma aleyhtarlarına yaklaştırırken parti

(*) Troçki V Smirnov ile Sapronov'un görüşlerine katılanları anti-Stalinizmin tımarhanelik ucu olarak tanımlıyordu. Ama Rafail, V. Kossior, Drobnis ve Boguslavski gibi daha ılımlı Desemistlerle işbirliği yapmaktan yanaydı. **Troçki'nin Arşivi**'nde Troçki'nin Desemistler konusunda yazdığı 22 Aralık 1928 tarihli genelgeye bakınız.

içi reform üzerinde durması da kendisiyle uzlaşıcıları ayıran çizgiyi çiziyordu. Desemistlerin partiye karşı aldıkları "tüm olumsuz ve kısır" tutumu kabul etmiyordu; partiye özlem çekmek, tek başına kalmak ve eski Muhalifleri saran artık bir işe yaramamak duygusuyla mücadele etmekteydi. Dâva duygusunu yeniden alevlendirmeye çalışıyordu: sesini çıkaramayan işçi sınıfı adına sürgünde bile konuşmalıydılar; söylediklerinin önemi olduğuna inanmalıydılar. Bu inanç Muhalefette kendisini fazla haklı görmek ya da saldırmak duygusu yaratmalıydı: Muhalefet Marksist-Leninist gelenek için çarpışıyordu; ama hasımlarını da değersiz saymamalıydı; Lenin'in partisinden kala kala bir iki bin Muhalif kaldığını sanmamalıydı. Muhalefet, partideki "brokratik yozlaşmayı" ortaya dökmekte haklıydı; ama bunda bile ölçülü davranmalıydı, çünkü "yozlaşmanın da çeşitli dereceleri" vardı; ve partide hâlâ yozlaşmamış sağlam elemanlar bulunuyordu. "Stalin durumun yalnız parti mekanizmasının yaptığı teröre değil, aynı zamanda birkısım Bolşevik işçilerin güvenine ya da yarı güvenine de borçludur," diyordu. Muhalefet bu gibi işçilerle ilişkiyi kesmemeli, onlara başvurmalıydı.

Troçki'nin çok dengeli müdahaleleri her zaman iyi karşılanmıyordu. Aşırı solcular kendisinin uzlaşıcılara karşı yumuşak davranmasından yakınırlarken, Preobrajenski ile Radek ise, Muhalefeti, parti içinde bir grup gibi değil de yeni bir partiymiş gibi davranan Troçkistlerin "Detemist" tutumlarına yüz vermekle suçluyordu Troçki'yi. Gruplar arasındaki yabancılaşma gün geçtikçe büyüyordu. Ama Troçki Alma Ata'dan etkisini yaydığı, kararsızlık içinde bulunan Stalin de Muhalefetin çıkmazlarını daha fazla artırmaya çalışmadığı sürece, Troçki kendisine bağlı olan çeşitli grupların birbirlerinden daha fazla kopmasını ve Muhalefette çatlaklar yaratmasını önliyebiliyordu.

Bu gergin durumda Troçki'nin en kuvvetli moral desteği Rakovski idi. Eski ve yakın arkadaşlıkları o sırada yeni bir sevgi ve içtenlik ve kafa anlaşmasına ulaşmıştı. Rakovski, Ukrayna'da Bolşevik hükümetinin başkanı olduktan ve Dışişlerinde çalıştıktan sonra, sürgün yeri olan Astrahan'ın mahallî Gosplan dairesinde ikinci derecede bir memur olmuştu. Troçki ile yazışmaları, Rakovski'nin başına gelenleri ne kadar soğukkanlılıkla karşıladığını ve

sürgünde ne kadar yoğun ve geniş bir fikir çalışması içinde bulunduğunu göstermektedir (*). Rakovski Astrahan'a gelirken çantasında Saint Simon ile Enfantin'in, Marx ile Engels'in eserlerini, Dickens'in hikâyelerini ve Rus klasiklerini getirmişti. Sürgünün ilk haftalarında *Don Kişot*'u elinden düşürmüyordu. Troçki'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bu durumda yeniden *Don Kişot*'a başladım ve çok rahat ettim." Asıl memleketi olan Dobrice'nin özlemini duyarken Ovid'i yeniden okuyordu. Astrahan bölgesindeki ekonomik planlama ile de ilgilenerek, Hazer steplerinin "jeolojik profillerini" inceledi. Bu konudaki çalışmalarını Troçki'ye anlatırken arada sırada Dante ve Aristo'dan da parçalar alıyordu. Ama daha çok Fransız Devrimini incelemekteydi (**). *Saint - Simon'un Hayatı* adlı eserini bu sırada yazdı. Eserin durumunu sık sık Troçki'ye bildiriyor, ileride Rusya ile Amerika'nın dünyanın iki devi olacağını Saint Simon'un o zamandan nasıl gördüğünü anlatıyordu (Bu kehanetler çok az bilinmektedir, ama sonradan Tocqueville'in yaptığı kehanetlerden daha orijinaldir). Yaşlanmış olmasının —sürgüne gönderildiği sırada elli beş yaşındaydı— anılarında ve hayallerinde yaptığı etkiden yakındığı halde "muazzam bir enerji ile" çalışıyordu. Bu sırada Troçki'ye babaca bir öğüt vererek enerjisini ve yeteneklerini yalnızca günlük işlerde harcamamasını kendisinden rica etti: "Benim Saint Simon'u seçmem gibi sizin de böyle büyük bir konuyu seçmeniz çok önemli; bu sayede birçok sorunları yeniden ele almak ve birçok şeyleri belirli bir açıdan yeniden okumak fırsatını elde edeceksiniz." Alma Ata'da bulunmayan kitapları ve dergileri getirtiyor, Troçki'ye gönderiyordu. Moskova'da Troçki'nin çocuklarıyla ilişkisini devam ettiriyor ve ailenin acılarına katılıyordu. Politik bakımdan da Troçki'nin gerek uzlaşıcı-

(*) Rakovski'yi Astrahan'da ziyaret eden Louis Fischer, Rakovski'nin bir Amerikan turist kafilesine tercümanlık yaptığını yazıyor. Rakovski'nin üstü başı perişanmış. Tercümanlık görevini bitirdiği zaman Amerikalı turistler kendisine bahşiş vermek istemişler. Rakovski, yarı kederli, yarı alaylı bir şekilde bahşişi reddetmiş.

(**) Rakovski Paris'te elçi iken Sovyet tarihçilerinin Fransız İhtilâline ait arşivleri incelemelerini teşvik etmiş, kendisi de bu işle yakından ilgilenmişti. Sürgüne giderken yanına aldığı kitaplar arasında Aulard'ın **Histoire politique de la Révolutrion Française'i** vardı. Yazar bu kitabı kendisine ithaf etmişti.

lara ve gerekse aşırı solculara karşı aldığı tutumu desteklemekteydi. Troçki hiç bir Muhalefet liderine Rakovski'ye olduğu kadar bağlı değildi.

Rakovski'nin politika anlayışı birçok bakımlardan Troçki'ninkinden ayrıydı. Troçki'nin düşünce, heyecan ve ifade gücü elbette onda yoktu. Onun kadar da coşkun bir enerjiye sahip değildi; ama çok açık ve derinlere inen bir kafası vardı; aynı zamanda felsefe konularında belki de ondan daha yetenekliydi. Muhalefete bağlılığı pek o kadar partizanca değildi; hiç olmazsa bu alandaki görüşleri Muhalefetin yakın amaçlarını ve taktiklerini çok aşıyordu. Muhalefetin haklı olduğundan pek emin değildi. Olaylara daha uzaktan bakıyor, ihtilâli daha geniş açıdan ele alıyor ve ihtilâlin içinde gizli olan ve bütün çatışan grupları etkileyen dramatik motifi daha açık görüyordu. Bu motif şuydu: "zafere ulaşan devrimci parti dağılmaya mahkûmdur."

Bu görüşünü "Valentinov'a Mektup" başlıklı yazısında geliştirmişti. Bu yazı 1928 yılının yaz aylarında Troçkist topluluklarda heyecan yaratmıştı. Namuslu, sağlam ve gözüpek devrimcilerden oluşan Bolşevik partisi gibi bir partinin bu kadar büyük bir kötülüğe ve ahlâk bozukluğuna sürüklenmesi nasıl yorumlanabilir, diye sormuştu Rakovski. Hakim grubu ya da bürokrasiyi suçlamak yetmezdi. Bunun daha derindeki nedeni "devrimden sonra kitlelerdeki gevşeklik ve zaferi kazanmış olan işçi sınıfındaki umursamazlık"tı. Troçki, devlette ve partideki "bürokrat yozlaşmanın" nedeni olarak Rusya'nın geriliğini, işçi sınıfının sayıca az oluşunu, tek başına kalışını, ve kapitalist devletlerle çevrili bulunuşunu göstermişti. Rakovski'ye göre bu yorum doğruydu, ama yeterli değildi. En ileri ve iyice sanayileşmiş ülkelerde de olsa ve ülke hemen hemen büsbütün işçilerden de oluşsa, ve yalnızca sosyalist devletlerle de çevrili bulunsa, kitleler, ihtilâlden sonra gevşer, kendi yaşamlarına biçim vermek haklarından vazgeçerler ve keyfî bir bürokrasinin iktidarı ele almasına imkân verirlerdi. Zafere ulaşan her ihtilâl böyle bir tehlike ile karşılaşırdı. Hükümeti ele almanın "profesyonel riski" idi bu.

İhtilâl ve iç savaştan sonra genel olarak devrimci sınıf dağılırdı. Fransanın Üçüncü Sınıfı eski rejimi yıktıktan sonra dağılmıştı. İçindeki sınıfsal çelişkiler, burjuva ile pleb arasındaki çatışmalar, bu sınıfın birliğini yok etmişti. Ama sosyal bakımdan birbi-

rine bağlı olan gruplar bile dağılmaya mahkûmdular, çünkü böyle bir sınıfın içindekiler de "fonksiyonel bir spesyalizasyon"a uğrardı; yani bir kısmı yeni yöneticiler olur, bir kısmı ise yönetilenler arasında kalırdı. "Fonksiyon, organı kendisine uydurur ve değiştirir"di. Fransız Devriminde, Üçüncü Sınıfın dağılması yüzünden devrimin sosyal temeli daralmış ve iktidar az sayıdaki kimselerin eline geçmişti. Seçimin yerini tayin almıştı. Bu yola Termidor darbesinden çok önce girilmişti; bu yolu açan Robespierre olmuş, sonra da kendisi buna kurban gitmişti. Jacobin'lerin önceleri devrimin alınyazısını halkın oyuna teslim etmemelerinin gerekçesi açlık ve sefalet içinde bulunan halkın öfkesiydi; öteyandan Jacobinlerin gelişigüzel terör hareketleri halkı politikadan soğuttu; Termidorcular da bundan yararlanarak Robespierre'i ve Jacobin partisini ortadan kaldırdılar. Rusya'da işçi sınıfının "anatomi ve fizyolojisinde" de buna benzer bir değişme olmuş, ve buna benzer sonuçlar yaratmıştı: Seçim sistemi kaldırılmış, iktidar birkaç kişinin eline geçmiş, temsilci organların yerini tayinle gelenlerin hiyerarşisi almıştı. Bolşevik partisi, yönetenler ve yönetilenler diye ikiye ayrılmış, parçalanmıştı. Karakterini o kadar değiştirmişti ki "1917'nin Bolşeviki 1928 de kendisini neredeyse tanıyamıyacak"tı.

Derin ve korkunç bir gevşeklik işçi sınıfını hâlâ felce uğratmış bulunuyordu. Rakovski, Troçki gibi düşünmüyor, Stalin'i sola kaymaya zorlayan nedenin işçilerin baskısı olduğuna inanmıyordu. Bu politika olduğu gibi yukarının bürokratik bir emri idi. Rakovski, Babeuf'ün 1794 de söylediği sözlerden birini hatırlatıyordu: "Halka özgürlüğü yukarıdan yeni baştan sevdirmek özgürlüğü elde etmekten daha zordur." Bebeuf "Özgürlük ve bir Seçilmiş Komün!" istiyordu. Ama onun bu haykırışına aldıran olmadı. Fransızlar özgürlüğü "öğrenmediler". Fransızların özgürlüğü yeniden öğrenmeleri, gevşeklikten kurtulmaları ve yeni bir ihtilâle kalkışmaları için 1793 den 1830'a kadar otuz yedi yıl geçirmeleri gerekti. Rakovski bu düşüncenin kendiliğinden getirdiği sorunu açıkça ortaya koymuyordu: Rus kitlelerinin siyasî canlılıklarını ve enerjilerini yeniden kazanmaları için ne kadar zaman gerekti— Ama Rakovski'ye göre, Rusya'da siyasî bir canlanma ancak oldukça uzak bir gelecekte olabilirdi, yani işçi sınıfının büyümesinden, gelişmesinden ve kaynaşmasından, birçok darbelere ve hayal kırıklıklarına uğramasından sonra. Muhalefetin yakın bir gelecekte siyasî za-

fere ulaşacağını hiç bir zaman umut etmediğini "itiraf" ediyor ve Muhalefetin çabalarını daha çok işçi sınıfının uzun vadeli eğitimine yöneltmesi gerektiği sonucuna varıyordu. Bu bakımdan, diyordu, Muhalefet, hakim gruptan daha çok iş yaptı ama, yine de çok iş yapmış ve buna da çalışmış sayılmazdı; hiç bir zaman unutulmamalıydı ki "siyasî eğitim feyvalarını ancak çok geç verir"di.

Bütün bunlardan kapalı olarak şöyle sonuç çıkıyordu: Muhalefetin kendi zamanındaki olayların akışını etkileme şansı pek azdı, ama geleceğe güvenle bakabilirdi; çünkü eninde sonunda haklı olduğu anlaşılacaktı. Rakovski Muhalefetin durumunu kesin olarak şöyle belirtiyordu: Muhalefet, bir yanda morali bozulmuş, yalancı ve zalim bir bürokrasi, öteyanda son derece gevşek ve pasif bir işçi sınıfı arasında kalmıştı. Rakovski "Parti içinde bürokrasiye dayanan bir reform ummak bence gerçekçiliğe hiç de uygun değil" diyordu. Uzun yıllar kitlelerden de yeniden bir hareket beklemiyordu. Bu bakımdan, şimdiye kadar olduğu gibi, daha birçok yıllar, (Rakovski bunu açıkça söylemiyordu) bürokrasi Sovyet toplumuna yeni bir biçim verebilecek tek güç olarak kalacaktı. Muhalefet kendi ilkelerine göre bürokrasiye düşman olmakta devam edecekti; ama halka başvurmakla bir sonuç alamazdı. Bu yüzden partinin ve devletin gelişiminde herhangi pratik bir rol oynayamazdı; ve Sovyet toplumunun yaşadığı o günkü büyük tarihsel akışta bir kenara atılmıştı. Muhalefet gelecek için yalnızca fikir alanında çalışmayı düşünebilirdi.

Rakovski'nin "Valentinov'a Mektup"unda dolaylı bir şekilde vardığı bu sonuç belli durumlarda küçük bir kuramcı ve ideolog çevresini memnun edebilirdi; ama böyle bir sonuç herhangi bir siyasî faaliyetin ölüm kararı olabilirdi. Rakovski, devrimin gelişimini ve Muhalefetin geleceğini derin bir görüşle ve büyük bir soğukkanlılıkla ele almıştı. "Valentinov'a Mektup"u okuyan binlerce Muhaliften bu kadar tarafsız yada soğukkanlı olmaları beklenemezdi. Bunlar arasında, işçi olsun aydın olsun, eylemden gelmiş devrimciler ve savaşçılar vardı. Bunlar mücadelelerinin sonuçlarını hemen görmek, uluslarını sarsan ve biçimlendiren değişimlerde rol almak için can atıyorlardı. Muhalefete bir felsefeciler ya da ideologlar tekkesi diye değil, siyasî bir hareket diye katılmışlardı; Muhalefetin siyasî bir hareket olarak zafere ulaşmasını istiyorlardı. En kahraman ve fedakâr isyancılar ya da ihtilâlciler bile, ge-

nellikle, hiç olmazsa kendi kuşaklarında gerçekleştirebileceklerine inandıkları amaçlar için savaşırlar. Tarihin kendilerinden sonra yücelteceği bir fikir için ancak birkaç üstün adam ve düşünür savaşabilir.

Muhalifler kitlesi, Sovyet ekonomisinde sosyalist sektörün güçlenmesine, sanayileşmenin hızlanmasına, enternasyonalizm ruhunun canlanmasına ve partide özgürlük ruhunun biraz yerleşmesine çalışmışlardı. Bu amaçların kendi zamanlarında gerçekleşmesine imkân olmadığına inanmaları kolay değildi. Bu amaçlara kendi başlarına varamıyacaklarını zaten anlamışlar, ya halktan ya da bürokrasiden yardım beklemişlerdi. İkisinden de yardım beklemenin yanlış olduğu görüşünü kabul etmelerine imkân yoktu. Politik alanda kalabilmek için ya halkın ergeç bürokrasiye karşı başkaldıracağına, ya da bürokrasinin kendi mantığına uyarak, Muhalefetin savunduğu reformlardan birçoğunu gerçekleştireceğine inanmaları gerekiyordu. Sol Troçkistler halktan destek aramaktan yanaydılar; uzlaşıcılar ise hakim gruba ya da hizibe umutla bakıyorlardı. Her iki umut da bir hayaldi, ama aynı derecede değil. Ülkede Muhalefetin fikirlerini destekleyecek kendiliğinden herhangi bir hareket çıkacağını gösteren en ufak bir belirti yoktu. Ama bürokraside gerçekten bir kaynaşma vardı; sanayileşme ve köylü politikası gibi konularda görüş ayrılıkları mevcuttu. Uzlaşıcılar Stalinist grubun eninde sonunda Muhalefete yaklaştığı kanısındaydılar; bu bakımdan başka alanlarda da Muhalefete yaklaşacağını umuyorlardı. Bürokrasinin sosyal alanda teşebbüsü elinde tutan tek güç olması, aynı gücün partide özgürlüğü yeniden kuracağı umudunu yaratıyordu. Tersini düşünmek büyük bir karamsarlık olurdu; yoksa geniş çapta parti-içi özgürlük ve proleter demokrasisi uzun bir zaman için ister istemez bir hayal olarak kalacaktı.

Rakovski'nin ortaya attığı görüşler Troçki'yi çok etkiledi ve Troçki bu fikirleri Muhalefet çevrelerinde övdü; ama, anlaşılan, bu fikirlerden oldukça karamsar sonuçlar çıkacağını anlamadı. O sırada Troçki'nin içinde de, tarafsız bir düşünür ile aktif bir politika lideri çatışma halindeydi. Düşünür olarak yaptığı çözümleme sonunda, Muhalefetin siyasî bir hareket olarak fiilen bir geleceği olmadığı sonucuna varıyordu. Oysa bir lider böyle bir görüşe yanaşmak şöyle dursun, böyle bir sonuca varmayı bile aklından geçiremezdi. Bir kuramcı Rusya'nın da, eskiden Fransa'da olduğu

gibi, "özgürlüğü öğrenmediği", yeni bir kuşak ortaya çıkmadan önce de öğrenemiyeceğini kabul edebilirdi. Ama eylem adamı bu ihtimali aklından çıkarmalı, ve taraftarlarına pratik bir yol göstermeliydi. Düşünür, zamanından çok ileri olabilir ve geleceğin vereceği kararı gözönünde tutabilirdi. Ama Muhalefet şefi zamanına dönmeli, zamanın içinde yaşamalı, ve kendisini tutanlarla birlikte, oynayacağı büyük ve yapıcı bir rol olduğuna inanmalıydı. Troçki, gerek düşünür ve gerekse siyasî bir lider olarak, ülkesini dünyadan ayrı düşünmek istemiyordu. Bolşevizm için en kötü durumun dünyadan kopmak olduğuna ve Sovyetler Birliği halklarının, devrimin öteki ülkelere yayılmasıyla, özgürlüğü herhangi başka bir yoldan daha çabuk öğreneceğine hâlâ inanıyordu.

1928 yazının sonuna doğru Moskova'daki gizli Troçkist çevrelerden Alma Ata'ya şaşırtıcı haberler geldi: Stalin sol politikaya yeniden dönüyor, Buharin'in grubu ile Stalin'in grubu arasındaki uçurum kapanmayacak bir şekilde gittikçe açılıyordu Bundan başka, Moskova'dan gelen raporlara göre, Buharinciler ile Stalinciler sol muhalefet ile bir ittifak kurmayı düşünüyorlar ve her ikisi de Troçkistlerle Zinoviyev'cilerin desteğini kazanmak için aralarında yarışa girmiş bulunuyorlardı. Nitekim Troçki neredeyse ha çağrıldı ha çağrılacaktı.

Moskova'daki Troçkistler Kamenev ile yakın ilişki kurmuşlardı. Kamenev onlara, Merkez Komitesinin Temmuz toplantısında, Sokolnikov ile aralarında geçen konuşmayı anlatmıştı. Sokolnikov komitenin hâlâ yarı Buharinci yarı Zinoviyevci bir üyesiydi. Stalinci merkeze karşı sağ ve sol bir koalisyon kurmayı umuyor gibiydi. Kendisi de buna aracılık etmeye çalışıyordu. Sokolnikov'un Kamenev'e söylediğine göre, Stalin Merkez Komitesinde Buharincilere karşı savaşmak için yakında yanında Troçkistlerle Zinoviyev'cileri çağıracağını ve zaten onları "çantada keklik" saydığını söylemişti. Buharin korkmuş, Sokolnikov'dan Sol Muhalefetin Stalin'e yardım etmemesini istemiş ve dahası Stalin'e karşı ortak bir şekilde harekete geçilmesini teklif etmişti. Bununla birlikte, Merkez Komitesinin Temmuz toplantısında, Buharin'in sözde başarısı son bulmuş, ya da daha çok, Stalin ile aralarında bir uzlaşmaya varmışlardı. Ama sonradan yeniden çatışmışlar ve Buharin Sokolnikov'un yanında Kamenev ile gizlice görüşmüştü. Gerek ken-

disinin ve gerekse Stalin'in Sol Muhalefete yanaşmak zorunda kalacaklarını ve Muhalefetle dâvalarını birleştirmeye çalışacaklarını ve birleştireceklerini söylemişti. Buharincilerle Stalinciler eski düşmanlarına yanaşmaktan hâlâ çekiniyorlardı; ama her ikisi de bu yola girmenin "bir iki ay içinde kaçınılmaz" olduğunu bilmekteydiler. Buharin, ne olursa olsun, partiden atılmış ve sürülmüş olan Muhaliflerin yakında Moskova'ya dönmelerinin ve itibarlarının iade edilmesinin kesin olduğunu söylemişti (*).

Kamenev, Buharin ile yaptığı bu görüşmeyi, o sırada hâlâ yarı sürgün olarak Vorenej'de bulunan Zinoviyev'e uzun uzadıya yazmıştı. Bu yazı, sahnenin kendine özgü havasını ve rengini vermesi bakımından çok ilginçtir: Kamenev ve Sokolnikov ile bir odaya kapanan Buharin, daha yedi ay önce, on beşinci kongrede, Muhalefetin ezilmesine yardım eden adam değildi. "Troçki'ye yaslanıyorsun" diye Kamenev'le alay eden ve Muhalefetle "tartışacağı yerde" Muhalefet liderlerini "ezdiği' için Stalin tarafından tebrik edilen, kendisine güvenen ve kendisiyle övünen eski Buharin'den artık en ufak bir eser kalmamıştır. Kamenev'in evine gizlice gelmiştir; korkular içindedir, yüzü sapsarıdır. Boyuna sağına soluna bakmakta ve fısıltı halinde konuşmaktadır. Konuşmaya, bu görüşmeyi kimseye açmaması, bu konuda bir yazı yazmaması ve telefon etmemesi ricasıyla başlamıştır. Çünkü G.P.U. her ikisini de gözetlemektedir. Canı çok sıkkın olduğu için, aynı şekilde morali bozuk olan eski düşmanına "yaslanmaya" gelmiştir. Paniğe kapıldığından ötürü sözleri de tutarsızdır. Stalin'in adını söylemeden boyuna şu sözleri tekrarlamaktadır: "Bizi kesecek", "Yeni Cengiz Han'dır o", "Bizi boğacak". Buharin Kamenev üzerinde "mahvolmuş bir adam" izlenimini bırakmıştır.

Liderler arasındaki buhranın hükümet ile köylüler arasındaki çatışmadan ileri geldiğini Buharin doğruluyordu. Söylediğine göre,

(*) Moskova Troçkistlerinin raporları **Arşiv**'dedir. Sokolnikov'un Kamenev ile yaptığı görüşmeye ait rapor 11 Temmuz 1928 tarihlidir; Buharin ile Kamenev görüşmesine ait rapor da 11 Ağustos tarihlidir. Troçkistlerle Kamenev arasındaki başka bir görüşmeye ait 22 Eylül tarihli bir rapor daha vardır. Kamenev ile Buharin arasındaki konuşmaya ait rapor Moskova'daki Troçkistler tarafından birkaç ay sonra, Troçki Rusya'dan sürüldüğü sırada, el altından dolaştırıldı.

G.P.U. o yılın ilk altı ayı içinde kendiliğinden çıkan ve oldukça geniş alanlara yayılan 150 köylü isyanını bastırmıştı. Stalin'in aldığı tedbirler işte köylüyü bu kadar tehlikeli hareketlere sevketmişti. Merkez Komitesi Temmuz ayında yaptığı toplantıda, tehlikenin büyüklüğünü o şekilde anlatmıştı ki, Stalin çekilmiş gibi yapmak zorunda kalmıştı; olağanüstü tedbirleri geçici olarak kaldırmıştı, ama bunu yalnızca Buharincilerin gücünü azaltmak ve yeni bir saldırıya daha iyi hazırlanmak için yapmıştı. O günden sonra Buharincilere sempati besleyen Vorişilov ile Kalinin'i kendi tarafına kazanmış; bu sayede Politbüro'da çoğunluğu elde etmişti. Buharin'in anlattığına göre Stalin özel çiftçiliğe karşı son bir saldırıya geçmeye hazırlanıyordu. Preobrajenski'nin fikrini kabul etmiş ve Rusya'da sosyalizmin ancak köylüyü "sömürmek" suretiyle ilk birikim yoluna girebileceğini, çünkü Rusya'da kapitalizmin ilk gelişme aşamasında olduğu gibi sömürge bulunmadığını ve dışarıdan para yardımı alamayacağını söylemişti. Bütün bunlardan Stalin şöyle bir sonuç çıkarmıştı: (Buharin bu sonucu "cahilce ve budalaca" diye nitelemişti) Sosyalizm ilerledikçe halkın direnmesi daha da artacak ve bu direnmeyi ancak "güçlü bir liderlik" baskı altında tutabilecekti. Buharin bu söz üzerine, "Ama böyle bir şey polis devleti demektir," demişti; ne var ki "Stalin'i hiç bir şey durduramıyacak"tı; "tuttuğu yol bizi iç savaşa götürüyor; isyanları kanla bastırmak zorunda kalacak"; ve "bizi kulak'ları korumakla suçlayacak." Parti bir uçurumun kıyısındaydı: Stalin kazanacak olursa özgürlüğün zerresi kalmayacaktı. Ve yine aynı sözler: "Bizi kesecek!", "Bizi boğacak!" Bütün kötülük "parti ile devletin sımsıkı olarak birbirine girmiş olmasında" idi.

Buharin'i sol Muhalefete başvurmaya sürükleyen işte bu durumdu. Kendi görüşüne göre eski ayrılıklar artık geniş çapta geçersizdi; Kamenev'e şöyle demişti: "Stalin ile aramızdaki anlaşmazlıklar sizinle aramızda olan anlaşmazlıklardan çok çok daha büyüktür." Artık önemli olan normal görüş ayrılıkları değil, partinin ve devletin yaşaması, Stalin düşmanlarının ölüm kalım dâvalarıydı. Sol Muhalefetin kulak aleyhtarı bir politikadan yana olduğunu biliyordu, ama bu politikada Stalin'in düşündüğü kanlı ve sert metodların kullanılmasını istemediğinden de emindi. Ne olursa olsun, Stalin için fikrin önemi yoktu: "İktidar hırsı için herşeyi göze alan prensipsiz bir entrikacı" idi. "Bildiği tek şey inti-

kam almak.. arkadan vurmaktır." Bu bakımdan, aralarındaki görüş ayrılıkları, eski Stalin düşmanlarının, Stalin'e karşı korunmak amacıyla bir araya gelmelerine engel olmamalıydı.

Sözde-ortaklıklarını güçlü göstermeye çalışan Buharin, bundan sonra Stalin'e karşı birleşmeye hazır olduğunu sandığı örgütleri ve etkili kimseleri saydı. İşçiler arasında Stalin düşmanlığının gözle görülür bir hal aldığını söyledi: Tomski içkili bulunduğu bir sırada Stalin'in kulağına şöyle fısıldamıştı: "İşçilerimiz az sonra size ateş etmeye başlayacaklar." Parti üyeleri Stalin'in prensipsizliğinden o kadar iğreniyorlardı ki sol politika başladığı zaman şunu sormuşlardı: "Troçki hâlâ Alma Ata'da sürgün de, neden Rikov hâlâ Halk Komiserleri Kurulunun başında?" Stalin'in yerinden atılması için gerekli olan "psikolojik koşullar" daha olgunlaşmamıştı; ama Buharin'e göre, bu koşullar olgunlaşıyordu. Gerçi Stalin, Voroşilov ile Kalinin'i kazanmıştı ve Stalin'den nefret etmeye başlayan Orconikidze de nefretini açığa vuracak kadar cesur değildi, ama Leningrat liderlerinden Andreev— öteki Kirov'du— ile G.P.U. şeflerinden Yagoda ile Trillisser ve başkaları Stalin'e karşı mücadeleye girişmeye hazırdılar. Etkili iki G.P.U. şefinin kendisini tuttuğunu söyleyen Buharin, G.P.U.'nun yaptığı terörden de söz etmeyi unutmadı; Buharin'in Stalin'e düşman olan güçler konusunda karşısındakine anlattıkları pek inandırıcı değildi.

Birkaç hafta sonra, Moskova'daki Troçkistler, Kamenev ile yaptıkları ikinci bir görüşme hakkında Alma Ata'ya bilgi verdiler. Kamenev, "Stalin'in pek yakında Sol Muhalefete doğrudan doğruya yaklaşacağından o kadar emindi ki" bu konuda Zinoviyev'i bile uyarmış ve yaklaşma teşebbüsleri karşısında Stalin'e çok istahlı görünerek durumlarını bozmamasını istemişti. Yakında yeni bir durum ortaya çıkacaktı; o da "Troçki gibi" düşünüyor, Stalin'in izlediği politika yüzünden yalnız kulak'ları değil, bütün köylüyü kızdırdığına ve bundan doğan gerilimin bir patlama noktasına vardığına inanıyordu. Bu bakımdan parti önderleri arasında bir değişiklik kaçınılmaz bir hal almıştı, bu değişiklik "yılbaşından önce muhakkak olacak"tı. Ama Kamenev partiye yeniden alınması için Troçki'nin herhangi bir teşebbüste bulunmadığından yakınıyordu. "Lev Davidoviç bir demeç vermeli ve şöyle söylemelidir: 'Bizi tekrar aranıza alın, birlikte çalışalım.' Ama Lev Davidoviç inatçıdır. Bunu yapmaz; Alma Ata'ya kendisini almak üzere

özel bir tren gönderilinceye kadar orada bekler. Ama onlar böyle bir tren göndermeye karar verdikleri zaman iş işten geçmiş olacak, Kerenski kapıya dayanacaktır." (*)

Ama Stalin, Kamenev'in umduğu yaklaşmayı doğrudan doğruya yapmadı. Tersine, muhtemel bir anlaşma üzerine birtakım kaypak fikirler ortaya attı; ve bunların dolaylı yollardan Troçki'nin kulağına gitmesine çalıştı. Örneğin, tanıdığı yabancı bir Asyalı komüniste Troçki ve arkadaşlarının Desemistler gibi davranmadıkları, sürgünde bile "Bolşevik ideolojisine bağlı" kaldıklarını söyledi; bizzat Stalin kendilerini ilk fırsatta nasıl geri getireceğini düşünüyordu. Stalin'in en yakın arkadaşları, özellikle Orconikidze, Troçki'nin itibar iadesinden açıkça ve serbestçe söz etmekteydi; ve altıncı Komintern kongresine gelen yabancı heyetlere Stalin ile Troçki arasında bir koalisyon imkânı ve belki de ihtimali olduğu gizlice söylenmişti.

Bu sırada buhran Rus partisinden Enternasyonal alana sıçramıştı. Altıncı kongre, dayanışma ve resmî bir memnunluk göstereceği yerde Stalin ile Buharin'in Enternasyonal işlerindeki ortak tutumundan ötürü hayal kırıklığına uğramış olduğunu ifade etti. Troçki'nin sansür edilen yeni program *Eleştiri*'si kongrede dağıtılmış ve, Troçki'ye bildirildiğine göre broşür delegeleri etkilemişti (**). Sağlam birer Stalinci olarak tanınan yabancı komünist liderleri bile özel konuşmalarında Stalin'in komünist harekete getirdiği dogmalardan ve övgülerden tiksintiyle söz ediyorlardı. Bildirildiğine göre Togliatti-Ercoli kongre kararlarının zorakiliğinden, "soğuk ve hazin bağlılık gösterilerinden" ve Rus liderlerinin küstahlığından yakınıyorlardı. Togliatti'nin şöyle bir söz söylediği iddia edilmekteydi: "İnsan kederden kahroluyor. Bütün dram şurada: En önemli sorunlarda gerçeği söyliyemiyorsunuz. Konuşmaya cesaret edemiyoruz..." Togliatti Troçki'nin *Eleştiri*'sini "çok ilginç.." bulmuştu; "Tek ülkede sosyalizmin kurulmasını incele-

(*) Kamenev Troçki'nin teslim olanlara hücum etmesine kızıyordu; bununla birlikte Zinoviyev ile birlikte Buharin ve Molotov nezdinde Troçki'den yana aracılık etti ve sağlığının bozuk olduğunu bir sırada Troçki'nin sürgünde tutulmasının doğru olmadığını söyledi.

(**) Amerikan komünistleri **Eleştiri**'nin bu metnini Rusya'dan çıkardılar ve 1926 da Amerika'da yayımladılar.

yen çok akıllıca yazılmış bir çözümleme" demişti. Fransız lideri Thorez, kongredeki havayı "tedirgin, isteksiz ve şüpheci" olarak nitelemişti; Troçki'nin tek ülkede sosyalizmin kurulmasına karşı yönelttiği eleştirinin büyük birkısmını o da kabul etmişti. "Bu kuramı bize nasıl yutturdular, şaşıyorum" demişti. Rus partisi Troçkizme karşı mücadele etmiş bile olsa, Stalin'in dogmasını kabul etmemeliydi. Thorez, Enternasyonal'deki yozlaşma havasını "dayanılmaz" buluyordu. Stalin ile Buharin arasındaki anlaşmazlığı kongreden saklamaya imkân yoktu; nitekim bu yüzden güvenilen yabancı delegelere, Buharin ile kesin bir ayrılma halinde Stalin'in Troçki ile bir koalisyona gitmeyi arzuladığı ya da bunu gerekli saydığı gizlice bildirilmişti.

Bütün Ağustos ve Eylül ayları içinde Alma Ata'ya buna benzer bir sürü raporlar geldi. Stalin'in kendisi de herkeste hâlâ, Troçki'nin bir an önce geri gelmesinden yana olduğu inancını yaratacak şekilde davranıyordu. Bu davranış kısmen bir aldatmaca ve maskeleme idi. Stalin, Troçki ile barışmaya hazır olduğu izlenimini yaratmakla Buharin'i ve Rikov'u korkutmuş oluyor, Troçkistler arasında karışıklık yaratıyor ve bunların arasında uzlaşmadan yana olanları çok acele etmeye zorluyordu. Ama Stalin'in yaptığı yalnız blöf de değildi: Buharin, Rikov ve Tomski ile aralarının açılması nasıl bir sonuç verecekti? Ulus çapında bir buhranda sol ve sağ her iki muhalefetle aynı zamanda başa çıkabilecek miydi? Bunları pek bilmiyordu. Her iki muhalefeti de dize getirmek için yorulmadan çalışıyordu; ama bu çabasında tam bir başarı sağlayamadığı sürece birinden biri ile anlaşma kapısını açık bırakmak zorundaydı. Durumu Buharin'den daha kuvvetli olduğu için doğrudan doğruya bir yaklaşma teşebbüsü yapmak ihtiyacını duymuyordu. Yalnızca birer deneme balonu uçuruyor; Troçki ile arkadaşlarının bu balonları nasıl karşılayacaklarına bakıyordu.

Troçki bu gelişimlerden birkısmını karşılamaya zaten hazırdı; ama başka gelişimler karşısında şaşırdı. Kentle köy arasındaki çatışmanın ve Stalin ile Buharin arasındaki görüş ayrılığının bu kadar tehlikeli bir biçimde ortaya çıkması, düşmanlarından ve düşmanlarına teslim olanlardan birkısmının gözlerini yeniden üzerine çevirmesi, Troçki'nin bütün tahminlerine uygun düşmüştü. Stalin'in hiçbir işin içinden çıkamıyacağını ve Sol Muhalefeti yardımına çağırmak zorunda kalacağını hâlâ düşünüyordu. Böyle bir

durumda Muhalefetin "görevini yapacağını" ve işbirliğini reddetmiyeceğini en resmî ve en ciddî bir şekilde tekrar tekrar söylemişti. Bu sözü şimdi de söylüyordu. Ama sözlerine hiçbir "bürokratik kombinezona" yanaşmıyacağını da ekliyordu. Politbüro'daki yerine geçmek için perde gerisinde en ufak bir pazarlığa oturmak ya da Stalin'in son dakikada parti örgütünü kontrol etmek üzere kendisine ayıracağı pay ile yetinmek niyetinde değildi. Kendisi ve arkadaşları, yalnızca proleter demokrasisi şartları dahilinde yeniden partiye girecekler, bütün söz ve eleştiri haklarını muhafaza edeceklerdi; ayrıca parti liderleri de bilinen hizip dalavereleri ile yukarıdan küçük bir çevre tarafından tayin edilmiyecek, alt kademeler tarafından gizli oylama ile seçilecekti.

Stalin zor durumdaydı, ama Troçki'nin şartlarını kabul edecek kadar da berbat durumda değildi. Oysa Troçki, Stalin'in daha kötü duruma düşeceğini ve Stalincilerden büyük birkısmının, lidersiz ya da liderli olarak, kendi şartlarına yanaşacaklarını umuyordu. Gerek prensipleri ve gerekse kendisi bakımından, başka çıkar bir yol göremiyordu; çünkü bütün bu olup bitenlerden sonra parti "cihazı"nın kendisini tutmasına güvenemezdi artık.

İşte bu sırada Troçki hiç ummadığı birtakım olaylarla karşılaştı: "sağdan tehlike geleceğini" yıllardanberi söyleyip durmuş, partiyi kulak savunucularına ve Termidorculara karşı uyanık bulunmaya çağırmıştı. Bu bakımdan Buharin'e karşı Stalin ile "birleşik cephe" kurmaya hazırdı. Ama Stalin'e karşı ortak düşman ve ezen kuvvet olarak mücadele etmek üzere Sol Muhalefete başvuran Buharin olmuştu. Buharin, korku içinde: "Bizi asacak - Bizi kesecek" diye Kamenev'in kulağına fısıldarken, onun bu sözlerini şaşkın ve paniğe kapılmış bir adamın gördüğü bir hayal sayamazdı. "Devrim mezarcısının" partiyi felakete sürüklemeye hazırlandığını bizzat kendisi kaç kere söylemişti. Gerçi Buharin, çok sonra; yani Stalin'in Muhalefeti ezmesine ve partide özgürlüğü yok etmesine yardım ettikten sonra, hizaya gelmişti, ama Stalin'in bu şekilde davranan hasımlarından ilki Buharin değildi. Zinoviyev ile Kamenev de aynı şeyi yapmışlardı; buna rağmen Troçki onlarla da işbirliğini kabul etmişti. Mademki öyleydi, acaba Buharin'in de uzattığı eli sıkmalı mıydı? Stalin Troçki'nin kuramlarından birini, yani sol politikayı çaldıysa Buharin de başka bir kuramını çalmıştı: Sol Muhalefete Proleterya demokrasisi adına baş-

vuruyordu. Troçki kararsızlık içindeydi: Buharin'in müracaatına kendi ilkelerinden birini inkâr etmeksizin başını çeviremezdi. Kendisini Sol politikayı desteklemeye zorlayan başka bir ilkesine karşı harekete geçmeksizin, ya da geçer gibi görünmeksizin, de bu müracaatı kabul edemezdi.

Troçki bu durumdan herhangi bir çıkış yolu ararken, Stalin'in sol politikasına karşı daha sakıncalı bir tutum alıyor ve Muhalefetin bu politikayı desteklemek istediğini pek o kadar kuvvetle söylemek istemiyordu. Onu bu yola götüren yalnızca Buharin'in müracaatı değildi: Sovyetlerin her yanına dağılmış olan taraftarlarından gelen mektuplarda, Stalin'in ilkbahar ve yaz aylarında köylerde giriştiği terör hareketleri, orta ve dahası fukara köylülere bile uygulanan "yabanlık törenleri" anlatılmaktaydı. Resmî ağızlar, Troçkistlerle Zinoviyevcilerin köylülere karşı harekete geçilmesini istediklerini söylüyorlar, böylece suçu kendi üzerlerinden atmaya çalışıyorlardı. Stalin'in sol politikayı izlemesi halinde bu hareketin kanlı bir felâketle sonuçlanacağı herşeyden belliydi. Troçki bunun sorumluluğuna peşin olarak katılmak istemedi. 1928 yılında, yani "kulak'ların tasfiyesinden" hemen hemen bir yıl önce, kendi taraftarlarına yazdığı yazılarda, Muhalefetin sol politikayı desteklemeye söz verdiğini, ancak köylülere Stalin'in davrandığı gibi davranmak gerektiğini hiç bir zaman tavsiye etmediğini belirtiyordu. Zengin köylülere yüksek vergi konulmasını, hükümetin fukara köylülere yardım etmesini, orta köylüye yumuşak ve eşit muamele yapılmasını, köylülerin kendi istekleriyle kollektif çiftçilik yapmalarının teşvik edilmesini istemişti, ama başlıca gücünü devletten ve devletin yabanlığından alan bir "sol politika"dan yana hiç bir zaman olmamıştı. Bu bakımdan Stalin'in politikasını değerlendirmek için "yalnızca *ne* yaptığını değil, *nasıl* yaptığını da düşünmek" gerekirdi (*). Troçki Muhalefetin, sol politikayı desteklememesini istemiş değildi, ama bu desteği şiddetli bir

(*) Troçki'nin 30 Ağustosta, Aktiubinsk'e sürülmüş olan iktisatçı, "kızıl profesör" Palatnikov'a yazdığı mektuba bakınız. Troçki, Rakovski'ye yazdığı 13 Temmuz tarihli mektupta, Radek ile Preobrajenski'nin, Stalinist hizip sola doğru kayarken arkasında "sağcı bir kuyruk" taşıdığı ve bu yüzden onu bu kuyruktan kurtarmak gerektiği fikrinde olduklarını söylüyor. Troçki bunun, doğru da olsa, bir işe yaramıyacağını, "maymunun kuyruğunu kessen yine insan olmayacağını söylüyor. **Arşiv.**

eleştiri ile birleştirmek gerektiği üzerinde eskisinden daha çok duruyordu. Stalin ile Buharin arasındaki anlaşmazlığın artmasından ve Stalin'in "kulak'a karşı" yeniden harekete geçmek üzere bulunmasından cesaret alan uzlaşıcılara kızıyordu. Kamenev'in tekliflerini bu yüzden tiksintiyle ve şiddetle reddetti. Partiye yeniden alınmasını "kolaylaştırmak" için hiçbir şey yapmayacağını ve Moskova'ya çağrılması için kendisine işkence edenlere yalvarmayacağını söyledi. Bu konuda karar vermek onlara kalmış bir işti; ancak o zaman bile onlara ve onlara teslim olanlara hücum etmekten geri kalmayacaktı.

Hem Kamenev'in tekliflerine, hem de Stalin'in kaypak ve imalı yaltaklanmalarına Troçki'nin verdiği cevap bu oldu. Buharin'in yaklaşmasını çok daha iyi karşıladı. 12 Eylül tarihinde yazdığı "iyiniyetli bir Partili ile içten bir Konuşma" başlığını taşıyan genelgesinde bu tutumunu açıkladı. "İyi-niyetli partili" Troçki'ye bir mektup göndererek, o sırada Sağ Muhalefet adını almış olan sağ kanada karşı Troçki'nin tutumunu soran bir Buharinciydi. Troçki verdiği cevapta, sanayi ve sosyal politika gibi ana sorunlarda aralarındaki uçurumun eskisi kadar büyük olduğunu, ancak tek amaç için, yani parti-içi demokrasinin yeniden kurulması için, Buharincilerle işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildiriyordu. Rikov ile Buharin namuslu bir şekilde seçilmiş, gerçekten demokratik bir kongrenin toplanması için sol ile ortaklaşa çalışmaya hazır oldukları takdirde Troçki kendileriyle anlaşmayı tercih edecekti.

Bu açıklama Troçkist topluluklar arasında şaşkınlık, dahası küskünlük bile yarattı. Yalnız uzlaşıcılar değil, sürgünlerin çoğu da bu açıklamayı protesto etti ve merkeze karşı yapılacak sağ ve sol koalisyonunun ilkelerine ne kadar aykırı düşeceğini, bunun tehlikeli olacağını ve devrimden başka daha birçok şeyleri de silip süpüreceğini kaç kere bizzat kendisinin söylediğini Troçki'ye hatırlattılar. Termidor denen şey, sağ ve sol Jacobin'lerin Robespierre'in temsil ettiği merkeze karşı birleşmesinden ibaret değil miydi? Muhalefetin bütün politikasına, Stalin'e karşı Buharincilerle değil, Buharincilere karşı Stalincilerle, birtakım şartlarla birleşmek fikri hakim olmamış mıydı? Troçki daha son zamanlarda bu ilkeyi ciddî bir şekilde ortaya atmamış ve Komünist Enternasyonal'e Sol Muhalefetin Stalinciliğe sağdan hücum edenlerle hiçbir kombinezona girişmeyeceğini temin etmemiş miydi?

Troçki bütün bu iddialara cevap verirken Buharinci sağı Stalinci merkezden hâlâ daha büyük düşman saydığını söyledi. Buharin'e politika sorunları üzerinde herhangi bir işbirliği teklif etmemişti. Ama parti-içi özgürlüğün yeniden kurulması gibi açıkça belirtilen bir amaç için kendisiyle el sıkışmakta bir sakınca görmüyordu. "Düellocuların uygulanacak kurallar üzerinde şahitler aracılığıyla anlaşmaları gibi Buharin ile görüşmeye" hazırdı. Solun niyeti yalnızca parti-içi demokrasi kurallarına göre sağ ile mücadele etmeye devam etmekti; ve eğer sağın da amacı aynı ise bu kuralların geçerli olması için aralarında işbirliği yapmaktan daha normal birşey olamazdı.

Bu savunu Troçki'nin taraftarlarını pek kandırmadı. Buharin hizbini en büyük düşman olarak görmeye o kadar alışmışlardı ki, bu hiziple herhangi bir anlaşmaya yanaşmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Stalincilere sağın iki yüzlü uşakları diye o kadar uzun bir süre saldırmışlardı ki kendilerinin de aynı duruma düşmelerinden ödleri kopuyordu. Troçki'nin, Buharincilere düello kurallarını tesbit etmek cinsinden yalnızca teknik bir anlaşma teklif ettiği şeklindeki açıklamasını da kabul etmelerine imkân yoktu. Çünkü herşeyden önce bu bir düello değil, üç yanlı bir kavgaydı, ve taraflardan ikisi arasında varılacak bir anlaşma otomatik olarak bir üçüncüye yönelmiş olacaktı. Sonra, parti-içi demokrasi birinci derecede siyasî bir problemdi ve bütün büyük sorunlara ister istemez bağlıydı. Sağ ve sol arasında yapılacak bir ittifak —amacı ne kadar sınırlı olursa olsun— Stalinci hizbin yıkılmasıyla sonuçlanacak ve bu da Stalinci hizbin sol politikayı uygulamaya başlamasından sonra olacaktı. Sol politika birdenbire duracaktı. Sağ ile sol arasındaki kavganın sonucu alınıncaya kadar durum askıda kalacaktı. Sağ kazanacak olursa, Troçkistlerin en korktukları şey başlarına gelecek, yeni N.E.P. kabul edilecekti. Böyle bir rizikoyu göze alabilirler miydi? Ülkenin iktisadî bir felâketin eşiğinde olduğu ve köylüler arasında çalkantıların devam ettiği bir sırada, Stalincilerin belki de iktidardan atılabileceği, ama Buharincilerle Troçkistlerin ortaklaşa iktidara geçmek şöyle dursun, aralarındaki anlaşmazlığı demokratik yollardan bile belki de çözemiyecekleri bir buhrana partiyi sürüklemeleri doğru muydu? Bu şekilde belki de partiyi yıkabilir ve Bolşevik düşmanı güçlere fırsat verebilirlerdi. O zaman bu durum gerçekten klasik

bir Termidor olurdu, çünkü aslında Robespierre'i deviren, Robespierre'in terörüne kızan sağ ve sol kanadın birleşmesi olmuştu. Troçki de şimdi Termidor ateşiyle oynamıyor muydu? Oysa şu son yıllarda başkalarını bu tehlikeye karşı durmadan uyaran kendisi değil miydi?

Troçki ve Muhalefet tam bir çıkmaza girmişti. Ayakta kalabilmek için ellerinde son bir imkân vardı: O da bütün Stalin düşmanı Bolşevikleri geniş cephe halinde bir araya toplamaktı. Buna rağmen böyle bir ittifakın bile onları kurtaracağına pek akılları yatmıyordu. Böyle bir şeyin sonunda Bolşevik partisinin yıkılmasından korkabilirlerdi. Gerek Troçki ve gerekse Buharin, işbirliği fikrini bir ara ortaya atarlarken geçici bir korunma refleksinin etkisinde kalmışlardı. Ama hiç biri artık bu reflekse göre hareket geçemezdi. Her iki hizip de kendisini korumaktan çok partiyi korumak istiyordu; yoksa önlerindeki korkunç çıkmazı açık olarak göremezler, bu işin içinden çıkamazlardı. Nitekim, liderlerden birkısmı işi bu açıdan ele alıyordu. Buharin ile yaptığı görüşme konusunda Kamenev'in yazdığı mektupta şu acı kelimeler vardı: "Ara sıra Yefim'e şunu soruyorum: Umutsuz bir durumda değil miyiz? Ulusumuz mahvolursa biz de onunla birlikte mahvoluruz; yok, eğer ulus kendini kurtarır ve Stalin de zamanla politikasını değiştirirse biz yine mahvoluruz." Radek, arkadaşlarına yazdığı bir mektupta, önlerindeki seçmenin "siyasî intihar yollarından birini seçmekten" ibaret olduğu söylemişti: ya parti ile ilişkilerini kesecekler ya da inançlarından vazgeçerek yeniden partiye gireceklerdi.

Bu yüzden Buharin'in paniğe kapılarak yaptığı teklif ile Troçki'nin bu teklife verdiği çekingen cevap hiçbir sonuca varmadı. Buharinciler de liderlerinin yaptığı teklife Troçkistlerin kendi liderlerinin cevabına gösterdikleri tepkiyi gösterdiler. Onlar da Troçkistler ve Zinoviyevcileri başlıca düşmanları sayıyorlardı; son zamanlarda Stalin'i maskeli-Troçkist olmakla suçlamaya başlamışlardı (Buharin de Stalin'i Preobrajenski'nin fikirleri kabul etmekle suçlamıştı). Bu durumda nasıl olur da Troçkistlerle ortaklık yapmayı düşünebilirlerdi? Troçkistlerle Zinoviyevcilerin sol politikaya şüphe ile baktıklarını biliyorlardı. Buharin, Kamenev ile görüşmesi sırasında, herhalde bunu anlamış olacaktı. Sağ-sol

işbirliğinin partiye indireceği darbeden, sürgüne gönderilmiş olan Troçkistler korktuktan sonra, Buharincilerin böyle bir ihtimalden çok daha fazla korkmaları gerekirdi: Çünkü hakim grubun içinde bulunmuşlar ve onlardan yana olmuşlardı, ve hâlâ da bu grubun içinde bulunuyorlardı. Stalin, emirlerini dinlemedikleri takdirde Troçkistlerle birleşeceğini söyliyerek onları korkutmuş ve sindirmişti. Stalin'in emrinden çıkmamaya karar vermişlerdi. Troçkistlerin ve Zinoviyevcilerin yaptığı gibi Stalin'e karşı açıkça mücadele etmeye bile kalkışamamışlardı. Kalkışmış olsalardı bile, Sol Muhalefetten söz hakkı nasıl kaldırıldıysa, onların da söz hakkı ellerinden öyle alınacaktı. Bu bakımdan giriştikleri teşebbüsleri sonuçlandıramaz ya da Troçki'nin "sınırlı anlaşma" fikrine yanaşamazlardı.

Bu gelişmeler Troçkistler arasında "Stalincilerle uzlaşmadan" yana olanların durumunu güçlendirdi. Muhalefetin sürgünde bulunan en önemli liderlerinden üçü, Smilga, Serebriakov ve İvan Smirnov, o sırada Radek ve Preobrajenski'ye hak verdiler. Stalin, Temmuz ayında kulak'a boyun eğmiş gibi göründüğü sırada, "son sözünü" söylememişti: Sol politika hâlâ yürümekteydi. Troçki, Sol Muhalefetin olaylara uzaktan daha fazla seyirci kalamıyacağını, müttefik aramak zorunda bulunduğunu dolaylı bir şekilde söylemişti; ama Muhalefetin doğal müttefikleri Buharinciler değil, Stalincilerdi. Bu söz, uzlaşmadan yana olanların, Stalin'in sağ muhalefet karşısındaki tutumunu beğendikleri anlamına gelmemeliydi. Smilga mektubunda şöyle yazıyordu: "Bugün rejim, Leninist Muhalefete nasıl darbe indirdiyse Buharincilere de öyle indiriyor... (Buharinciler) partinin ve işçi sınıfının arkasında boğuntuya getiriliyor." Ama "Leninist Muhalefet bu yüzden sağa karşı herhangi siyasî bir sempati gösteremez"; Muhalefetin parolası hâlâ "Kahrolsun sağ!"dır (*). Yaz aylarında Troçki'nin de parolası buydu, ama sonbaharda pek öyle değildi. Troçki ile uzlaşıcılar arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşmiş ve düşmanca

(*) Buharin'in **Pravda** gazetesinin 30 Eylül tarihli sayısında çıkan **"Zametki Ekonomista"** adlı yazısı üzerine Smilga'nın yazdığı **"Platforma Pravora Kryala (b)" (23 Ekim, 1928)** adlı yazıdan alınmıştır. (Buharin'in **Pravda**'da çıkan bu yazısı sol politika üzerine yaptığı tek açıklamadır) Smilga aynı zamanda Buharin ve Buharinizm üzerine de bir kitap yazıyordu, ama kitabı bitirip bitirmediği bilinmiyor.

bir hal almıştı. Preobrajenski ile sık mektuplaşmıyordu artık; Radek ile mektuplaşmaları sert bir hava içinde geçiyor ve seyrekleşiyordu. Radek, Troçki'nin Zinoviyev, Kamenev ve daha başka teslim olan kimselere acı acı hücum etmesine kızmıştı. Radek şöyle yazıyordu: "Bunların yalnızca korktukları için teslim olduklarını düşünmek gülünç olur. Her gün yeni grupların teslim aleyhinde bulunması ve ertesi gün aynı grupların teslim olmaya karar vermesi, ve bu olayın durmadan tekrar etmesi, bu konuda yalnız bir baskı korkusu ile değil, bir prensip çatışması ile de karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir." Teslim olanların siyasî bir intiharı kabul ettikleri doğruydu; ama teslim olmayı reddedenler de ayni şeyi yapıyorlardı. Yalnız bir tek umut yolu kalmıştı: Parti içinde çıkacak yeni çalkantılar ve sola doğru yeni gelişmeler havayı temizleyebilir ve Sol Muhalefetin yeniden partiye şerefli bir şekilde girmesine imkân verebilirdi.

Zinoviyev ile Kamenev'in tutumlarını böylece kınamayan Radek uzun bir broşür yazarak Troçki'nin Sürekli Devrim kuramını da reddetti, ve bu broşürü arkadaşları arasında okuttu. Troçki'ye göndermedi. Troçki bu broşürü Moskova'dan, ikinci bir elden sağladı. Gönderdiği alaylı cevaba Radek'in evvelce Troçkizmin savunması amacıyla yazdığı yazıları ekledi ve açıkladığı son görüşlerin en iyi cevabını yine kendi yazılarında bulabileceğini bildirdi. Radek'in henüz teslim olmaya niyeti olduğunu sanmıyordu. Alaycı zekâsının ve Avrupalı Marksist kafasının "Bizanslı" bir pişmanlık duası okumaya izin vermiyeceğinden emindi. Radek'i hâlâ seven ve ona hayran olan Troçki bu tutumunu "küskünlüğüne" yoruyor, Preobrajenski ile Radek'i uzlaşmaya yanaşmayan gençlerin şüphelerinden hâlâ korumaya çalışıyordu (*).

O sırada bile, bütün Troçkistler —uzlaşmadan yana olanlar da olmayanlar da— Troçki'yi hâlâ tek liderleri sayıyorlardı. Radek'in, Troçki'nin hastalandığı ve sağlığının gittikçe bozulduğu ha-

(*) Birkaç ay sonra bile, Troçki Mayıs 1929 da Büyükada'da bulunurken Radek'in teslim olduğu üzerine gelen haberleri şüphe ile karşılamış, şöyle yazmıştı: "Radek'in arkasında çeyrek yüzyıllık devrimci Marksist bir geçmiş var... Stalincilere karışacağı şüphelidir. Ne olursa olsun onlarla uzlaşamaz. Çünkü böyle bir uzlaşma için fazla Marksist ve fazla enternasyonal kafalıdır. **Arşiv.**

beri üzerine Merkez Komitesine Ekim ayında gönderdiği protesto mektubu o sıraa Troçkistlerin kendisine karşı besledikleri sevginin en iyi bir ifadesidir:

"Troçki'nin hastalığı artık sabrımızı taşırmıştır. Ömrü boyunca işçi sınıfına hizmet etmiş ve Ekim İhtilâlinin Kahramanı olmuş bir savaşçının gücünü sıtma hastalığı kemirirken, bir kenara çekilip, sessiz kalamayız. Hizip çıkarlarıyla çok fazla meşgul olmanız yüzünden ortak bir devrimci savaşın anılarını yitirmişseniz, hiç olmazsa aklınızı çalıştırın ve gerçekleri görün. Sovyet Cumhuriyetinin karşılaştığı tehlikeler hergün biraz daha fazla artmaktadır... Yalnızca bu tehlikeleri önlemek için nelerin gerektiğini anlayamayanlardır ki, L.D. Troçki Yoldaşdaki savaşçı yüreğin yavaş yavaş ölmesi karşısında seyirci kalabilirler. Ama içinizde yarının neler getireceğini korku ile düşünenler —ve ben bunların çok az olduğunu sanmıyorum— şöyle demelidirler: Troçki Yoldaşın sağlığı ve hayatı üzerinde oynanan bu insanlık-dışı oyuna artık bir son verin!"

Troçki'nin sağlığı yaz aylarındanberi gerçekten bozulmuştu. Sıtma, şiddetli baş ağrıları ve zaman zaman başlayan mide enfeksiyonları yakasını bırakmıyordu. Bu dertlerden hayatının sonuna kadar da kurtulamadı. Hastalandığı haberi duyulunca sürgünlerden mektuplar ve telgraflar yağmaya başladı: Troçki'ye sevgilerini bildiriyorlar, Moskova'yı protesto ediyorlardı. Sürgünlerden birkısmı Troçki'yi savunmak için daha şiddetli bir eyleme geçilmesinden yanaydı. Bu amaçla ortak bir açlık grevi planladılar. Troçki bu kadar vahim bir karardan sürgünleri güçlükle vazgeçirdi. Sürgünlere gönderdiği genelgede sağlığından o kadar fazla endişe etmemelerini, henüz çalışmasını engelleyecek kadar kötü bir durum bulunmadığını bildirdi. En doğru yol, Muhalefetin protestolarını daha geniş çevrelere duyurmaya çalışmaktı. Sürgünleri daha da kötü duruma sokabilecek şiddetli hareketlere girişmek düşüncesizlikti (*).

Sonbahar ilerledikçe, Troçki'nin üzerindeki kara bulutlar da arttı. Ekim ayında dostlarından ve taraftarlarından gelen mektup-

(*) Örneğin, Yenisseisk'teki sürgünlere gönderilen telgrafın metni: (14 Ekim 1928): "Tarafınızdan düşünülen protesto şekline kesinlikle karşıyım... Hastalığım bugün için tehlikeli değil. Lütfen ortak hattan çıkmayınız. Kardeşçe selamlar, Troçki." **Arşiv.**

lar kesildi. Yalnızca, Muhalefetten ayrılanların mektupları kendisine veriliyordu. Sansür ince eleyip sık dokuyordu. Mektupları ve genelgeleri yerlerine ulaşmıyordu. Zina'nın sağlık durumunu öğrenmek için çektiği telgraflara bile cevap alamamış, üzüntüsü daha da artmıştı. İhtilâlin yıldönümünü yalnızlık ve kuşku içinde geçirdi. Her yıl aldığı kutlama mesajları o yıl gelmedi. Bundan sonra korkunç olaylar birbirini kovaladı: Muhalefete karşı gizli gizli sempati duyan ve Troçki ile dostluk eden yerli memurlardan biri birdenbire hapsedildi. Moskova'dan gelerek Alma Ata'da şoförlük yapan ve genel hamamlarda Troçki ile gizlice konuşan ve, anlaşıldığına göre, Moskova ile Alma Ata arasındaki "gizli posta"yı yöneten bir Muhalif hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboldu. O sırada evlerini meyva bahçesi içindeki kulübeden kentin sıkıntılı ortamına nakletmişlerdi. Sedova arkadaşlarından birine yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Ekimin sonundanberi evden hiçbir mektup almadık. Telgraflarımıza cevap gelmiyor. Posta bizi abluka altına aldı. Bununla da kalmayacaktır elbette. Daha kötülerini bekliyoruz.. Burada korkunç bir soğuk var. Odalarımız son derece soğuk. Buradaki evler soğuk havalara göre yapılmamış. Odun fiyatı inanılmayacak kadar yüksek."

Sonunda Troçki'ye birçok kaynaklardan yeni bir haber geldi: Alma Ata'da bırakılmayacaktı; yakında daha uzaklara gönderilecek ve daha sert tedbirler alınarak tek başına bırakılacaktı. Önce bu söylentilere inanmak istemedi. 2 Ekim tarihinde Elzin'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bunun olacağını sanmıyorum; beni bu dünya yüzünde nereye gönderebilirler?" Kışın Alma Ata'da yoğun bir çalışmaya başlayabileceğini, yazı yazabileceğini ve çevredeki ormanlarda ava çıkabileceğini umuyordu. Ama söylentilerin arkası kesilmedi; posta ablukası ve daha başka belirtiler, "daha kötü bir şeyin" olacağını gösteriyordu.

Garip bir sonbahardı. Moskova'daki Kızıl Meydan İhtilâlin yıldönümünde resmî ağızların söylediği şu sözlerle çınlıyordu: "Tehlike Sağdan geliyor!", "Kulak'ın beline vurun!", "N.E.P.'cileri dizginleyin!", "Sanayileşmeyi hızlandırın!" Bu parolalar ülkenin her yanında tekrarlanıyor, en uzak köşelere kadar yayılıyor, Alma Ata'ya bile geliyordu. Troçki partinin böyle bir politika izlemesi için ne kadar uğraşmıştı! Daha bir yıl önce Troçkistler aynı parola-

larla Moskova ve Leningrad caddelerinde yürümüşlerdi. O zaman dağıtılmış, dövülmüş ve karşı-devrimcilikle suçlandırılmışlardı. Muhalefetin savunduğu fikirlerin doğru olduğunu, aynı fikirleri iktidardaki grubun kabul etmeye mecbur kalmasından daha iyi hiçbir şey isbat edemez diye düşünülebilirdi. Politikayla en ufak bir ilgisi olanın bile gözünden kaçmazdı bu. Troçki'ye karşı "Süper sanayici" ve "mujik düşmanı" şeklinde kudurmuşcasına yapılan saldırılar henüz herkesin kafasında taptazeydi. Bunların namussuzca ve alçakça saldırılar olduğu artık ortaya çıkmış, gerçek herkesin gözüönüne serilmişti. Bolşeviklerin çoğu bizzat Stalin'in de bir süper-sanayici ve köylü düşmanı haline gelip gelmediğini kendi kendilerine sormaktaydılar. Ama o yıl da, bir yıl önce olduğu gibi, milyonlarca yurttaş resmî yürüyüşlerini yaptı, önceden tesbit edilen yollardan yürüdü ve önceden hazırlanmış parolaları bağırdı. Sanki olağanüstü hiçbir şey olmamış, sanki hiçbir şey düşünmemiş, yapmamış gibiydiler.

Troçki'nin hazırladığı elbiseyi Stalin'in, cezasını çekmeden giymesini sağlayan da zaten halkın bu umursamazlığı idi. Troçki hâlâ hazırladığı elbiseyi Stalin'in giyemiyeceğini, çünkü kendisine uymayacağını düşünüyor, avunuyordu. Buhran ulus çapında arttıkça Stalinci hizbin bu buhranla tek başına başa çıkamıyacağını hâlâ umuyordu. Gerçekten artmıştı buhran; köylü isyan halindeydi; kentlerde açlık korkusu başlamıştı; bu yüzden ulus dayanılmaz bir gerilim içinde yaşıyordu. Havada korkunç bir sinirlilik, bir tehlike kokusu vardı. Parti kendisine çekidüzen vermiş, nasıl olacağı henüz kesinlikle belli olmamakla birlikte, herkesi çetin bir savaşa hazırlanmaya çağırmıştı. Ama sürgüne gönderilmiş olan Muhalifleri hatırlamaya kimsenin niyeti yoktu.

Stalin yılın sonuna doğru, yaz aylarında olduğundan daha güçlü bir durumdaydı. İki Muhalefetle karşı karşıya gelmekten eskisinden daha az korkuyordu. Sağ kanat sinmiş, moralini yitirmiş ve teslim olmaya başlamıştı bile. Sol ise parçalanmış ve felce uğramıştı. Troçki, Radek, Preobrajenski, uzlaşmayı reddedenler ve Desemistler arasında sürüp giden anlaşmazlıkları Stalin yakından izliyor ve zamanın kendi yararına işlediği sonucuna varıyordu. Kendisi hâlâ sanayileşme ve kollektifleştirme seferberliğinin hazırlıklarıyla meşguldü. Troçkistler arasında uzlaşmadan yana olanlar ise artık bir kenarda kalmamaları gerektiği kanısındaydılar.

Stalin hazırlıkları bitirip uygulamaya geçtiği zaman daha da tedirgin olmayacaklar mıydı? Gerçi henüz bir teslim olma havasına girmiş değillerdi; ama bu aşamaya yavaş yavaş yaklaşıyorlardı; bu aşamaya geçmeleri için gereken tek şey zaman ve biraz da cesaretti. Stalin kendi ajanlarının aracılığıyla onlara cesaret vermek için elinden geleni yapıyordu: Devrimin yüksek çıkarlarını öne sürüyor; Bolşevik disiplinini hatırlatıyor; biryandan tatlılıkla yola getirmeye çalışıyor, öteyandan tehditler savuruyordu. Uzlaşmaya yanaşmayan Troçkistlerle Desemistler üzerindeki terörünü ise arttırmıştı (*). Yakında, Sol Muhalefeti "avucunun içine" aldığını söyliyerek övüneceğini umuyordu. Oysa bu övünmeyi yaptığında zamanın henüz erken olduğunu anlayacaktı. Yeni politikasını yürütmek için solun yardımına gerçekten ihtiyacı vardı. Ama bu yardımı sol ile ittifaka giderek değil, solun büyük birkısmını parçalayarak, sindirerek ve Troçki aleyhine döndürerek yapmak istiyordu. Troçki'ye, Troçki'nin kendisine indirmek istediğinden çok daha kuvvetli bir darbe indirmek istiyordu.

Ama Stalin bütün gücüne rağmen, amacına varabileceğinden emin değildi. O zamana kadar hiçbir liderin göze alamadığı dev bir teşebbüse girişmek üzereydi: Bir vuruşta yirmi milyon çiftçinin malına el koyacak ve hepsini aileleriyle birlikte kollektifleştirecekti; kentleri büyük bir sanayi seferberliğine sokacak, o sırada ilk kapitalist birikimin felaketleri yeniden korkunç bir şekilde ortaya çıkacak ve bu felaketler kısa bir zamana sığdırılmış olacaktı. Halkın bunu nasıl karşılayacağını, bunun ne kadar korkunç acılara, şiddet hareketlerine ve isyanlara malolacağını, kendisinin hangi yollara sapmak zorunda kalmayacağını ve düşmanlarının o zaman bunu fırsat bilip kendisini alaşağı edip etmiyeceğini kestiremezdi. Ama bu fırsattan da yararlanacak olurlarsa elbette Troçki'yi başa getireceklerdi. Troçki'nin fikirleri ve kişiliği ve ayrıca şimdiki zulme uğramış kahraman durumu, Bolşevik seçkinlerini Alma Ata'dan bile büyülüyordu. Sürgünler arasındaki karışıklığa

(*) Sonbaharda sürgünler üzerindeki polis baskısı birdenbire arttı ve birçok sürgünler hapse atıldı. V. Smirnov da mahallî G.P.U. merkezine herzamanki imzasını atmaya beş dakika geç geldiği için hapsedildi. Troçki'nin sekreterlerinden Butov, elli gün süren açlık grevinden sonra hapiste öldü.

ve üzüntüye rağmen Troçkizm parti örgütü içinde yeni yeni taraftarlar kazanmaktaydı. 1928 yılı sonuna doğru G.P.U. 6.000 ile 8.000 arasında Sol Muhalif ile uğraşmak zorunda kalmış, bunları hapsetmiş ve sürmüştü. Oysa o yılın başında Troçkistlerle Zinoviyevcilerin gücü 4.000 ile 5.000 arasında tahmin edilmişti. Herhangi bir olağanüstü durum karşısında partinin Troçki'ye "özel bir tren" göndermek zorunda kalacağını düşünen yalnız Kamenev değildi. Stalin'e teslim olanlar ve dahası Stalinciler arasında bile bir vicdan muhasebesi başlamıştı; sol politikanın doğru olduğu anlaşıldığına göre Troçki daha başlangıçtanberi haklı değil miydi? Troçki'ye atılan iftiralar ve yapılan kötü işlemler bu yüzden vicdanlarını rahatsız etmiyor muydu? Stalin, fikirlerinden vazgeçmektense hapsi ve sürgünü göze alan hemen hemen altı ya da sekiz bin Muhaliften her birine karşılık, daha az yumuşak yoldaşlarıyla yürekten birlik olan bir ya da iki teslim olmuş muhalif bulunduğunu, kendi hizbinde de bir ya da iki şüpheci ya da "uzlaşıcı" (bunlara Stalin *dvuruşnik* yani, iki yüzlü diyordu) olduğunu biliyordu. Hepsi de sinmiştiler; ama işler tersine döndüğünde kendisine karşı başkaldırmayacakları nereden belliydi?

Troçki ile Buharin arasında bir ittifakın gerçekleşmesi ihtimalini de hafife alamazdı. Şimdilik böyle bir ittifak gerçekleşmemişti ama, Troçki Sol Muhalefetin rakipsiz lideri kaldıkça bu tehlike hiçbir zaman ortadan kalkmazdı ve Troçki günün birinde "özel bir trenle" geriye getirilebilirdi. Bunu düşünen Stalin Muhalefetin moralini bozmak için yaptığı çalışmaları daha da arttırdı. Stalin'in ajanları, bütün umutlarını Radek, Preobrajenski ve arkadaşlarına bağladılar ve onları kandırmaya çalıştılar: Onlara şereflerinin iade edileceğini vaat ettiler; aynı dâvânın adamları olduklarını hatırlattılar; parti ve sosyalizm için hâlâ büyük, verimli ve şerefli görevler görebileceklerinden söz ettiler. Ama bütün bu çabalar, Troçki'nin Alma Ata'dan yaptığı etkinin altında bulunan ve sürgündeki Muhalifleri dağılmaktan alıkoyan muazzam engelin karşısında hiçbir sonuç vermedi. Stalin bu engeli yolunun üzerinden kaldırmaya karar verdi.

Ama bunu nasıl yapacaktı? Troçki'yi öldürmek için bir adam göndermekten hâlâ çekiniyordu; düşmanını hapse atmaya da cesaret edemiyordu. Bu gibi olaylar büyük bir kin yaratabilirdi; çünkü, bütün olup bitenlere rağmen, Troçki'nin ihtilâlde oynadığı rol

henüz halkın kafasında taze ve canlıydı. Bu yüzden Troçki'yi Rusya'dan atmayı tasarladı. Bunun bile büyük bir darbe olacağını biliyordu; bu yüzden halkoyunu buna göre inceden inceye hazırlamaya koyuldu. Önce yeni sürgünler yapılacağı söylentisini yaydı; sonra söylentilerin yalanlanmasını emretti; son olarak bu haberleri yeniden yaydı. Böylece halkın duygusunu bulandırdı, körleştirdi. Stalin planlarını, ancak söylenti, yalanlama, yeniden birtakım söylentiler ve yeniden tekziplerden sonra, yani Troçki'nin S.S.C.B.'den atılması fikri alışılagelen ve artık pek şaşırılmayacak bir haber haline geldikten sonra, uygulayabilecekti.

Yarının ne olacağı henüz belli olmadığı bir zamanda Troçki büyük ve korkutucu problemi yeniden ortaya attı: "Devrim nereye gidiyor?" diye sordu. Sovyetler Birliği o sırada iki dönemin ortasında, belirsiz bir yerde bulunuyordu. N.E.P. bitmiş, Stalinci "ikinci devrim başlamamıştı (*). Yarının neler getireceği belli değildi; yalnız bir camın arkasından karanlıklar içinde bir şeyler görünüyordu. Troçki olayların son yıllarda savunduğu fikirlerden bir kısmını aşmak üzere olduğunu anlamıştır. Fikirlerin ötesine geçmeye çalışmış, ama bu fikirler kendisini bırakmayacak kadar güçlü çıkmıştır. Yeni ufukların ana çizgilerini çizmek istemiştir; ama N.E.P. döneminde biçimlenen ve gerçekliliklere uyan düşünce alışkanlıkları ve Fransız Devriminin tarihsel anıları görüşünü durmadan etkilemektedir.

Örneğin, Sovyet Termidor'u kavramının artık geçerli olmadığını anlamaktadır. Buharin ile Rikov'un hâlâ özel mülkiyetin savunucuları olduklarını, Stalin'in onların iradesiz bir maşası olduğunu ve politikasından eninde sonunda onların yararlanacaklarını iddia etmek saçmadır. Bu yüzden Troçki Sovyet Termidor'u fikrinden resmen vazgeçmiştir (**). Alma Ata dönemindeki deneme-

(*) **Stalin** adlı kitabımda önce "ikinci devrim" terimini kullandım. Bu yüzden eleştirildim. Eleştiricilerin söylediklerine göre kollektifleştirme ve sanayileşme devrimden sayılmaz. Ama bir çırpıda yirmi milyon küçük mülkiyet sahibi ailenin elinden malının alınması ekonomik ve sosyal bir devrim sayılmaz mı?

(**) Bununla birlikte Türkiye'ye sürüldükten sonra yeniden bu görüşü ele aldı ve savundu, ama birkaç yıl sonra "yeniden gözden geçirdi."

lerinin en ilginci olan ve 1928 Ekiminde yazılan "Dostlara Mektuplar"da (bu yazı Muhalefetin kendisine özgü diliyle yazılmış olmakla birlikte) Buharincilerin, inançlarını uygulamak cesaretinden yoksun zavallı (manqués) birer Termidorcu olduklarını söylüyordu. Durumlarını şu alaycı ve canlı kelimelerle anlatmaya çalışmaktaydı: "Buharin (kulak'ın ve N.E.P.'cinin çıkarlarını savunmakta) en ileri gitmiş olan liderdir; oysa Rikov ile Tomski onun bu davranışını emniyetli bir mesafeden seyretmişlerdir; ama Buharin (Termidor'un) soğuk suyuna her girişinde titremekte, ürpermekte ve dışarı fırlamaktadır; Rikov ile Tomski ise çalıların arkasına saklanmaktadırlar." Bu yüzden sağ, Bolşevik liderlerinden umudunu kesen kulak, N.E.P.'ci ve tutucu bürokrat, etkili bir önderliği, başka bir yerde, özellikle orduda aramak eğilimindedir. Fransız devrimini hiçbir zaman gözünün önünden uzak tutmayan Troçki "Bonapart tehlikesi"nin yakın olduğundan söz ediyor, dolaylı olarak Rus Devriminin Termidor'u atlayarak, doğrudan doğruya, Bolşevik aşamasından Bonapart aşamasına geçeceğini söylemek istiyordu.

Troçki'ye göre Bonapart tehlikesi iki ayrı yol izleyebilirdi: Ya bir Rus 18. Brumaire'i biçiminde klasik askerî bir hükümet darbesi olabilirdi; ya da Stalin'in kişisel diktatoryası biçimini alabilirdi. Troçki, doğrudan doğruya malsahibi köylüye başvuracak ve onun desteğini sağlayacak olan ordunun Stalin'i yerinden atmasını ve Bolşevik rejimine geniş çapta son vermesini daha olabilir görüyordu. Hareketin başına ordu liderlerinden hangisinin geçeceği kendisi için ikinci derecede bir sorundu: Elverişli şartlar altında Voroşilov ya da Budyenni gibi basit adamlar bile böyle bir teşebbüse girişebilir ve başarıya ulaşabilirdi (Troçki bu noktada Stalin'in çok sevdiği bir atasözünü hatırlatıyordu: *İz gryazi delayut Knyazia* pisliğin içinden Prens çıkarılabilir). Bir hükümet darbesi için gereken şartlar mevcuttu: Köylü başında Stalin'in bulunduğu partiye karşı nefretten başka bir duygu beslemiyordu; işçi sınıfı ise durumundan hiç memnun değildi ve hiçbir şeye aldırdığı yoktu. Bu bakımdan bir askerî diktatörlük kurulduğu takdirde geniş halk kitleleri tarafından desteklenebilirdi. Bu diktatörlük niteliği ve sonuçları bakımından karşı-devrimci olacaktı. Özel sektöre güvenlik huzur ve gelişme sağlamak için teminat vermenin yollarını arayacaktı. Sosyalist sektörü dağıtacak ya da bo-

zacaktı. Kapitalizmi geriye getirecekti. Troçki böyle bir tehlike karşısında bütün Bolşeviklerin sosyalizmi savunmak amacıyla birleşmeleri gerektiği sonucuna varıyordu; Sol Muhalefet, Stalin ve Stalin hizbi ile işbirliği yapmalıydı. Çünkü Stalin malsahiplerinden yana değildi; "proleter sonradan görmelerden" yanaydı ve işçi sınıfı ile açık bir çatışmaya girişmekten hiç olmazsa kaçınıyordu.

Öteyandan Stalin'in kendisi bir Sovyet Bonapartı olabilirdi. O zaman böyle bir şey ülke ve Muhalefet için bambaşka bir durum yaratırdı. Stalin kendi kişisel yönetimini ordu kanalıyla değil, parti kanalıyla yürütebilirdi ancak. Stalin diktatörlüğünün hemen yaratacağı sonuçlar askerî bir hükümet darbesinin hemen yaratacağı sonuçlar gibi karşı-devrimci olmayacaktı. Dar bir çevreye dayanacak, bu yüzden sağlam bir temele oturmayacaktı. Stalin zaman zaman toplumun bütün sınıflarıyla çatışacaktı; bazan bir sınıfı, bazan başka bir sınıfı ezecek, sınıfları birbirine karşı kullanacaktı. Parti cihazını, devlet bürokrasisini ve orduyu elinde bulundurmak için durmadan mücadele etmek zorunda kalacaktı; yönetimi her zaman bunlardan herhangi birinin meydan okuma korkusu içinde sürdürebilecekti. Halktan gelecek bütün sosyal ve politik hareketleri, söz ve yazı özgürlüğünü baskı altında tutacaktı. Bu durumda Sol Muhalefet ile Stalinciler arasında herhangi bir "bileşik cephe" bahiskonusu olmayacaktı: uzlaşma olmayınca da mücadele etmekten başka bir çare kalmıyacaktı.

Troçki yirmi yıl sürecek olan Stalin hakimiyetinin sosyal temelini, mekaniğini, biçimini ve görünüşünü bu çerçeve içinde kısaca ve güçlü bir öngörü ile çiziyordu: Genel Sekreterin nasıl tam bir diktatör olacağını daha o zamandan görmüştü. Ancak bu portreyi çizerken gerçekleşeceğinden pek emin değildi; sıkı bir askerî diktatörlüğe gidilmesi ihtimali ona daha akla yakın geliyordu. Voroşilov'un, Budyenni'nin ya da daha başka bir generalin orduyu Stalin'e karşı kışkırtması ihtimali daha fazlaydı. O zaman Troçkistlerle Stalinciler "aynı barikatta" birlikte dövüşeceklerdi. Ancak şunu da sözlerine eklemeyi unutmuyordu: Geniş tarihsel perspektif içinde Stalin'in mi, yoksa Voroşilov'un mu "beyaz ata bineceği" ve atın ayakları altında kimin ezileceği o kadar önemli değildi; ama kısa perspektif içinde aradaki fark çok önemliydi: Biri

(askerî diktatörlükte), sosyalizm düşmanı güçlerin açık ve hemen bir zafer kazanmasıydı; ötekisi ise (Stalin yönetiminde) durum daha karışık, karmaşık ve uzundu. Geniş perspektifte Stalin diktatörlüğü de sosyalizm için zararlı olacaktı; Stalin politikasının sonunda bile zaferi kulak ile N.E.P. cinin kazanacağını söylüyordu. "İhtilâl filmi tersine oynuyor ve Stalin'in bundaki rolü Kerenski'nin oynadığı rolün tersidir" diyordu.Kerenski dönemi Rusya'nın kapitalizmden Bolşevizme kısa bir süre içinde geçişi idi. Stalinciliğin zafere ulaşması ise bunun tersi olacaktı.

Bu fikirlerin yanlışlıklarını bugün görmek çok kolay; bu fikirlerin içindeki gerçek çekirdeğini görmemek de çok kolay. Troçki'nin, Voroşilov ya da Budyenni'nin Bonapart rolünü oynayacağını sanması bugün insana hemen hemen saçma gibi görünüyor. Bu "pislikten" hiçbir Prens çıkmadı. Ama Troçki, bir siyasî çözümcü olarak, olaylar üzerinde durduğu kadar potansiyeller üzerinde de durmak zorundaydı; bu bakımdan bir askerî hükümet darbesi potansiyeli o sırada mevcuttu. Gerçi, hiç olmazsa otuz yıl içinde, böyle bir ihtimal gerçekleşmedi, ama bu korku önce Stalin'in sonra da Stalin'in yerine geçenlerin hiçbir zaman aklından çıkmadı; 1937 de Stalin ile Tuhaçevski ve daha başka generaller arasında, 1946 da Jukov ile Stalin arasında ve 1957 de Hruşev ile Jukov arasında çıkan anlaşmazlık bunların tanıtlarıdır. Troçki burada Sovyet politikasının gizli bir eğilimine değinmişti; ama anlaşılıyor ki bu eğilimin gücünü büyütmüştü. Sonra Marksist kurama göre bu eğilimin arkasında bulunan ve sosyal itilim denilen güçleri de büyültmüştü: köylü malını korumak için onun düşündüğü kadar kararlı ve güçlü davranmamıştı; ordunun aracılığıyla kente karşı duracak durumda da değildi. Troçki 1906'da "Kapitalizm tarihi, köyün kente boyun eğmesi tarihidir," diye yazmıştı ve eski rejim zamanında Rus köylüsünün kaypaklığını ve politik güçsüzlüğünü bu çerçeve içinde çözümlemişti. Köyün kente boyun eğmesi Sovyetler Birliğinde daha çok ortaya çıkmaktaydı. Stalin'in yumruğu özel çiftçilerin neredeyse tepesine inecek, korkunç sonuçlarını yaratacak ve köylüyü ezecekti. Köylülerin kollektifleşmeye karşı direnmelerini önliyemezlerdi. Bu kaypak, dağınık ve uzun direnme kollektif çiftçiliğin zaman zaman verimsiz hale gelmesiyle ve gerilmesiyle sonuçlanacaktı; ama bu zorluklar ulus çapında etkili olacak siyasî bir harekete dönüşemezdi. Ve Sovyet Bonapartlığına

aday olan askerlerin başarı gösterememesinin nedeni malına düşkün mujiğin yenilmesi olacaktı.

Köylülerin zavallılığı ve vurdumduymazlığı, geniş olarak, devrim-sonunda bütün toplumda görülen siyasî umursamazlığın bir kısmı ve bir parçasıydı; hâkim bürokrasiye olağanüstü bir çaba göstermesini ve güçlü görünmesini sağlayan temel de bu oldu zaten, Troçki durumun bu yanı üzerinde çok durmuş; ve düşüncesini her zaman da bu yandan uzaklaştırmaya çalışmıştı. Krupskaya, belki de Lenin'den öğrendiği bir sözü tekrar ederek, Troçki'nin kitlelerdeki gevşekliğe önem vermek istemediğini söylemişti. Troçki'nin bu davranışı kendi yaradılışına ve devrimci karakterine uygundu. Toplum harekete geçtiği, bütün enerjisini ortaya döktüğü, bütün sınıflar amaçlarına son bir enerjiyle varmaya çalıştığı zamanlarda devrimci kendisini bulur. Herşeye karşı çok hassastır; görüşleri kesindir; herşeyi çok çabuk ve çok keskin olarak görür. Ama toplum uyuşukluğa daldı mı, çeşitli sınıflar komaya girdi mi, değil Troçki, Marx bile olsa, büyük devrimcilerin hepsi görüşlerinden ve olaylara nüfuz yeteneklerinden birşeyler yitirirler. Toplumun bu durumu onlara çok aykırı düşer ve bu duruma fikren bir türlü uyamazlar. İşte Troçki'nin yanılmaları bundan ötürüydü. Halk kitlelerinde ihtilâl-sonu bir yorgunluk bulunduğunu azamî derecede kabul ettiği zamanlarda bile bu durumun içine girmekten, durumu anlamaktan çekiniyordu. İleriyi düşünerek, bütün sosyal sınıfların ve grupların —kulak'ların, işçilerin, ordu liderlerinin ve çeşitli Bolşevik gruplarının— hareket halinde olduklarını, kendilerine güvendiklerini ve canlılıklarını muhafaza ettiklerini, birbirlerinin üzerine atılmaya, dev savaşlara girişmeye hazır olduklarını sanıyordu. Bürokrasinin elini ayağını rahatça bağlayacağı tembel ve uyuşuk Dev'i kafası bir türlü almıyordu.

Devrimin akışını, eninde sonunda, emekçi sınıfın sosyal uyanıklığı ve çabasıyla bir tuttuğu için bu sınıfta gördüğü uyuşukluk ve çaba yoksunluğu onu şöyle bir sonuca götürüyordu: Stalincilik başarı kazandığı takdirde "ihtilâl filmi tersine oynayacak" ve Stalin'in bu filimdeki rolü Kerenski'nin oynadığı rolün tersi olacaktı. Burada da açıkça yanılıyordu. Ama bu görüşte de ufak bir gerçek payı olduğu unutulmamalı. Film, devrimin öncüleri ve yapıcılarının umduğu gibi oynamıyordu ki; kısmen başka bir yönde oynuyordu, ama tersine değildi. Stalin'in buradaki rolü de Ke-

renski'ninkinin tersi değildi. Film bugün hâlâ oynuyor. Ve bu film üzerinde son bir yargıya varmak için de vakit henüz erken: Kuramsal olarak bu devrim de, iki eski büyük devrim gibi, yani Fransız ve İngiliz devrimleri gibi, hâlâ bir gerileme kaydedebilir. Ama bu ihtimal çok uzak görünüyor. Troçki filmin geriye doğru oynadığını yazdığı zaman filmin kapitalizmin geriye getirilmesine doğru oynadığını söylemek istiyordu. Oysa fiilen toplum planlı ekonomiye, sanayi alanında kalkınmaya ve halkın eğitilmesine yönelmişti; ve Troçki bütün bunları, bütün bürokratik bozukluklara ve ayarsızlıklara rağmen, sosyalizmin birinci şartı, devrimin vaatlerini sonunda gerçekleştirecek tek temel saymıştı. Bir şeyin şartları demek elbette bu şartların yerine getirilmesi demek değildi; Stalinciliğin yaptığı işlerin, ya da hiç olmazsa birtakım yanlarının, 1950 yılında Sovyetler Birliğinde acı bir hayal kırıklığı ile ele alınmasını gerektiren birtakım nedenler vardı. Ama Stalin'in seçtiği yolun sonunda kulak'lar ve N.E.P.'ciler zafer kazanmış değillerdi (*).

Stalin yönetimi gerçekten bir Bonapartçılık mıydı? Troçki bu kelimeyi yalnızca "silâh gücüyle yönetme" ve kişisel yönetim gibi alışılagelen anlamda kullanmamıştı. Daha geniş Marksist tanımına göre, Bonapartçılık devlet mekanizmasının ya da daha geniş olarak bürokrasinin diktatörlüğü idi ve askerî otokrasi de bu bürokrasinin bir parçası idi. Marksist görüşe göre, Bonapartçılıkta önemli olan Devletin ya da Yürütme cihazının bütün sınıflardan ayrı *siyasî* bir bağımsızlık kazanması ve salt toplum üzerinde salt üstünlük kurmasıydı. Bu anlamda elbette Stalin yönetiminin Bonapartçılıkla ortak olan yanları vardı. Ne var ki, bu benzerlik olayın bütün karmaşıklığıyla ve çelişkileriyle anlaşılmasına pek yaramayan çok genel ve belirsiz bir anahtardı. Stalin yönetimi, "bağımsız" bir parti örgütünün eliyle yürütmüştü. Devlet de partinin elindeydi. Aradaki bu fark devrimin yürümesi ve Sovyetler Birliğindeki siyasî hava üzerinde büyük sonuçlar yaratmıştı. Parti örgütü, kendisini Bolşevik fikrinin ve geleneğinin tek yetkili koru-

(*) Stalin döneminin sonunda Doğu Avrupa (Macaristan, Polonya ve Doğu Almanya) neredeyse burjuva rejimine döneceklerdi; bu dönüşü ancak Sovyetlerin silâhlı müdahalesi (ya da müdahele korkusu) durdurttu.

yucusu sayıyordu. Bu bakımdan partinin hâkimiyeti, bütün birbirini izleyen pragmatik ve yüceltici yeni formüllere rağmen, Bolşevik fikrinin ve geleneğinin Sovyetler Birliğinde hâkim fikir ve hâkim gelenecek olarak kalması demekti. Bunu sağlayan da yalnızca bu fikrin ve geleneğin, Sovyetler Birliğinin sosyal yapısında, özellikle devletleştirilmiş olan kent ekonomisinde, sağlam bir temele oturtulmuş olmasıydı. Bu durum için Fransız Devriminden herhangi bir parelel aramamız gerekirse ancak hayalimizde şöyle bir durum yaratmamız gerekecektir: Devrim Fransa'sında Termidorcular Robespierre'i atmayı başaramasalardı ve Robespierre de parçalanmış ve boyun eğmiş Jacobin partisi adına, tarihçilerin Direktuvar, Konsül ve İmparatorluk olarak adlandırdıkları dönemler boyunca, Fransa'yı yönetseydi; kısacası Napolyon gelmeseydi, ve devrim de Jacobin bayrağı altında bütün hızıyla yürümekte devam etseydi, Fransa nasıl bir durum alırdı? (*)

Parti örgütü hâkimiyetine aslında Lenin döneminin sonunda başlandığını görmüştük. Tek parti sisteminin aslında Eski Bolşeviklerin hâkimiyeti demek olduğunu bizzat Lenin de anlamıştı. Son yıllarında Lenin'in kurduğu hükümete, Troçki'nin kullandığı anlamda "Bonapartçı" yönetim denilebilirdi, ama Bonapartçılığın asıl yanı, yani kişisel yönetim yanı, bu hükümette yoktu. Bu bakımdan Troçki 1928 yılında Bonapart tehlikesinden söz ederken yıllarca önce geçilmiş olan bir gelişme aşamasının hâlâ devam ettiğini sanıyordu. Lenin'den sonra parti örgütünün baskısı elbette gittikçe saldırgan ve yaban bir hal almıştı. Ama 1921 den başlayarak 1929'a kadar süren fırtınalı siyasî mücadele tarihinin asıl somut yanı, yalnızca ve daha çok, bu değildir, tek parti hâkimiyetinden tek hizip hâkimiyetine geçilmesidir. Bolşevizmin siyasî tekeli

(*) August Blanqui, Robespierre'i **un Napoléon prématuré** ya da **un Napoléon avorté** olarak tanımladığı halde, Mademe de Stael Birinci Konsül için şunu yazıyordu: **C'est un Robespierre a cheval** diyordu. (Daniel Guérin, **La Lutte du classes sous la Premier République** adlı kitabının cilt II, s. 301-4 de bu konuya ilginç pasajlar ayırmıştır.) Bununla birlikte **Robespierre a cheval**'in arkasında Jacobinlerin arkasında olanlardan farklı güçler vardı: küçük burjuvaziye değil orduya dayanıyor, Jacobin ideolojisinin sınırlarını aşıyordu. Robespierre için Michlet şöyle der: "Il eut le coeur moins roi que prêtre." Napolyon papaz değil, yalnızca kraldı, Stalin ise hem Papa hem de Sezardı.

ancak bu şekilde yaşayabilir ve sağlamlaştırılabilirdi. Tek parti rejiminin kelime olarak bile bir çelişki olduğunu bu cildin başında görmüştük. Çeşitli Bolşevik grupları, hizipleri ve düşünce akımları ve tek partinin içinde karanlıkta kalmış bir çoğunluk teşkil ediyordu. Tek parti rejiminin mantığı bunların da önüne geçilmesini dolaylı bir şekilde zorunlu kılmaktaydı. Stalin, Bolşevik partisi, sımsıkı bir parti olmalıdır yoksa Bolşevik olmaz, dediği zaman bu mantığı dile getirmiş oluyordu (Bir yere kadar, elbette, parti sımsıkı oldukça Bolşevik olmaktan çıkıyordu).

Her yanı düşmanlarla çevrilmiş olan ve yüzyıllardanberi sürüp gelen sefaletinin ve geriliğinin içinde yalnız bırakılan Sovyetler Birliğinin tarihi, ulusun varlığını durmadan tehdit eden sürekli iftiralar, tehlikeler ve buhranlar tarihi olmasaydı, tek parti rejiminin mantığı bu kadar büyük bir güçle ortaya çıkamaz, bu kadar merhametsiz olamaz ve sonuçları bu kadar açık seçik ortaya çıkamazdı; rejim, bir işçi demokrasisinin gelişmesi sonunda yıkılır giderdi bile. Hemen hemen her tehlike ve buhran öteki sorunları geri plana itti, bütün bütün ulusal sorunları öne aldırttı, Bolşevik hiziplerinin ve gruplaşmaların yollarını şaşırttı, mücadelelerine anlatılmaz bir şiddet ve yoğunluk verdi, sonunda tek parti hakimiyeti tek hizbin hakimiyetine dönüştü. Kitabımızın bu yerinde, yani Stalinciler ile Buharinciler çatışmaya başladığı sırada, bu dönüşüm artık bitmek üzereydi. Şimdi artık iş yarım-kalan Bonapartçılığın tamamlanmasına kalmıştı: 1930 yılının başlarında tek hizbin hakimiyeti yerine tek liderin hakimiyeti başlayacaktı. Başka noktalarda görüşleri yanlış olsa bile Troçki bu tamamlanmayı —yani Stalin istibdadını— önceden çok açık olarak görmüştü.

Ne var ki, Troçki Stalinciliğin güçlenmesini o sırada bile Bolşevik iktidar tekelinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmüyordu. Tersine, bunu Bolşevik iktidarının fiilen son bulması sayıyordu. Bu bakımdan, Stalin kendi hizbinin bölünmez şekilde iktidarı ele geçirmesini tek parti yönetiminin bir sonucu ve son bir doğrulaması sayarken, Troçki bunu tek parti rejiminin inkârı şeklinde yorumlamaktaydı. Aslında Stalin tekeli, Lenin ve Troçki'nin kurduğu şekliyle, Bolşevik iktidar tekelinin hem doğrulaması hem de inkârı idi; iki hasım bu problemin iki ayrı yanını temsil ediyordu. Tek parti yönetiminin tek hizip yönetimine ve Leninizmin Stalinciliğe nasıl geçtiğini yukarıda inceledik. Bu gelişmenin başlangıç

aşamasında görünmeyen birtakım noktaların sonradan nasıl ortaya çıktığını ve aşamanın sonunda aşırı ya da abartılmış şekilde nasıl ifade edildiğini gördük. Bu bakımdan Stalin parti işlerinde Lenin'in yolunda yürüdüğünü söylerken gerçeği ifade etmiş oluyordu. Ama Troçki de bu iddiayı şiddetle reddederken gerçeği ondan daha az ifade etmiş değildi. Tek bir hızbin iktidarı ele geçirmesi, gerçekten de tek parti iktidarının bir sonucu olduğu kadar bu rejimin de kötüye kullanılması demekti. Troçki ve onun arkasından da birbiri ardına birçok Bolşevik lideri, bu yönetimi protesto etmişler, Lenin zamanında Bolşevik siyasî tekelini kurarlarken bu tekeli bir işçi demokrasisi ile birleştirmeyi düşündüklerini söylemişlerdi; bu yüzden partiye sıkı bir disiplin sokmak şöyle dursun, partinin içinde uygulanan özgürlüğü kabul etmişler ve ona güvenmişlerdi. Stalincilik ile Leninizm arasındaki aykırılığı görmemek için ancak kör ve sağır olmak gerekirdi. Bu aykırılık örgüt ve disiplin konularından daha fazla, Bolşevizm ortamının fikir, ahlak ve düşünce alanlarında görülüyordu. Film buralarda gerçekten tersine doğru oynuyordu; şu anlamdaki, Stalincilik, Marksizmin Rusya'da sürüp gelen ilkel ve yarı-asyalı hava ile karışmış bir şekliydi: Bir yanda mujiğin cehaleti ve barbarlığı, öte yanda hakim grupların istibdat geleneği vardı. Troçki, klasik Marksizmin bütün düşünsel ve ahlaksal gücüyle, aynı zamanda bütün siyasî güçsüzlüğüyle de, buna karşı koymaya çalışıyordu. Marksizmin siyasî güçlüğü ise, Rusya'daki gerilikle uyuşmazlığından, Batıda sosyalizmin yenilmesinden ileri geliyordu. Stalin Troçki'yi Rusya'dan sürmekle klasik Marksizmi de Rusya'dan sürmüş oluyordu.

Bununla birlikte, her iki hasmın paradoksal alınyazıları o şekilde kendini gösterdi ki, Troçki yurdundan kovulurken Stalin klasik Marksizmi kusar gibi, Rus geriliğini ve barbarlığını, kendi barbarca usulleriyle kökünden kazımaya başlamıştı; Stalinci bürokrasi de Troçki'nin ilk sosyalist birikim programını uygulamak üzereydi. İkinci devrim fikrini resmen ortaya atan ve kışkırtan Troçki olmuştu. Stalin de gelecekteki dönemin pratik yöneticisi olacaktı. Bu ikinci devrimi Troçki'nin nasıl yöneteceğini, Stalin zamanında olduğu gibi, Sovyet halkını yokluğa ve sefalete mahkûm etmeden ve halkı baskı altında tutmadan şanayileşmeyi düzenli adımlarla ve geniş çapta gerçekleştirip gerçekleştiremiyeceği-

ni, ya da mujiği zorla kollektifleştirmeye uğraşacağı yerde onu buna kandırıp kandıramıyacağını bugün düşünmek boşunadır. Bu çeşit sorular sorulamaz: Tarihçiler, olabilecek olayları ve durumları düşünecekleri yerde, olayları ve durumları oldukları gibi çözümleyebilseler yeter. Şurası bir gerçektir ki, 1930'larda Rusya'da bir sosyal dönüşümün nasıl gerçekleşeceğini daha 1920'lerdeki siyasî durum tayin etmişti. Bu gelişme istibdat ve sıkı disiplin yönünde olmuş ve dolayısıyla *zorla* sanayileşme ve kollektifleştirme ile sonuçlanmıştır. İlk sosyalist birikim için gereken siyasal araçlar 1920 yılları boyunca hazırlanmıştı; artık bu araçların kullanılma zamanı gelmişti. Araçlar ilerideki bir göreve göre, bile bile ve bilinçli olarak hazırlanmış değildi; bunlar daha çok, Bolşevik iktidar tekelini Stalinci tekel haline getiren parti-içi mücadeleler sırasında, önceden düşünülmeksizin, meydana gelmiştiler. Ne var ki, eğer sıkı disiplin ve istibdat, Marksist ağızıyla, ilk sosyalist birikimin siyasal üst yapısı ise, o zaman disiplin ve istibdat bir bakıma bundan güçlenir ve haklı çıkardı. Stalin'i tutanlar sert bir istibdat ve sıkı bir disiplin olmasaydı bu kadar geniş çapta bir birikime girişilemiyeceğini iddia ederlerdi. Açık konuşmak gerekirse, Stalin'in "sert liderliği" Bolşevik hizipleri arasında uzun çekişmelerin sonucuydu: Stalin bu liderlik mücadelesini kendi hesabına yapmış olabilirdi, ama bu çekişmeler sırasında liderliği güçlenince, iktidarını Sovyetleri sanayileştirmek, çiftçiliği kollektifleştirmek ve ulusun yapısını, temelinden değiştirmek için kullandı; ve "sert liderliğini" haklı gösterebilmek için de bu liderliği nasıl kullandığını göstermek istedi.

Troçki, Stalin'in kendi-kendini doğrulayan iddialarını kabul etmedi. Hasmını Bonapartça bir iktidar hırsızı olarak suçlamaya devam etti. Oysa Stalin'in yaptığı ikinci devrimin "ilerici ve olumlu" yanlarını görmeliydi ve bunların kendi hazırladığı programın kısmen gerçekleşmesi olduğunu anlamalıydı. Hatırlayacağımız gibi, Troçki Muhalefetin alınyazısını Paris Komüncülerin alınyazısına benzetmişti: Komüncüler 1871'de proleter devrimcileri olarak başarıya ulaşamamışlardı, ama bir monarşist gericiliğin yolunu da tıkamışlardı. Onların da yenilgilerindeki zafer bu olmuştu. Sovyetler Birliğinde 1930 yılında başlayan büyük değişimi Troçki'nin yenilerek kazandığı bir zaferdi. Komüncüler, *Burjuva* Cumhuriyetinin kendileri olmadan yaşayamıyacağını bildikleri halde, Üçün-

çü Cumhuriyetin düşmanı olarak kalmışlardı. Aynı şekilde Troçki'de *bürokratik* ikinci devrimle uzlaşmıyacaktı; ona karşı gelecek, bir işçi devletinde işçi sınıfının kendisini göstermesi ve sosyalizmde düşünce özgürlüğü bulunması için savaşacaktı. Bunu yaparken, elbette, siyasî bir yalnızlığa mahkûm olacaktı; çünkü en yakın arkadaşlarından çoğu, kısmen yorulmalarından ve kısmen de inandıkları için, Stalin'in giriştiği ikinci devrimin büyüsüne kapılacaklar ya da Stalin tarafından satın alınacaklardı. Sürgündeki Muhalefet kendi kendini fiilen tasfiye edecek duruma gelmişti.

Troçki o sırada zamanıyla çatışma halinde miydi? "Tarihe karşı umutsuzca bir savaş mı sürdürüyordu?" Nietzche şöyle diyor:

"Eğer benden bir biyografi istiyorsanız 'Bay filan ve zamanı' şeklinde bir hikâye beklemeyiniz. Benimki 'Zamanıyla çarpışan bir savaşçı' olacaktır... Eğer tarih 'bütün ihtiraslar ve yanlışlıkları kapsayan bir sistem' ise insanlar tarihi, Goethe'nin *Verter*'i okuyuculara öğütlediği şekilde okumalıdır; çıkarılacak ders şöyle olmalıdır sanki: 'İnsan olunuz ve beni izlemeyiniz! Ama, ne iyi ki, tarih, 'tarihe', yani hayatın kör güçlerine karşı savaşan büyük savaşçıların anılarını yaşatır ve 'bu Böyle Olmalıdır' diyenleri daha büyük bir neş'e ve daha büyük bir gururla izlemek için 'Bu Böyledir' diyenlere aldırmayan insanın içindeki o gerçek tarihsel niteliği yüceltir. İnsanlar kendi kuşaklarını mezara götürmek istemezler, yeni bir yol bulmalıdırlar: İşte onları durmadan ileriye götüden de budur..."

Bütün bu sözler, sübjektif romantizmine rağmen, büyük sözlerdir. Troçki gerçekten de Nietszche anlamında olmamakla birlikte, "zamanına karşı çıkan" bir savaşçıydı. Bir Marksist olarak "Bu Böyledir" ile çok ilgiliydi. "Bu Böyle Olmalıdır"ın, "Bu Böyledir"den sonra geldiğini de biliyordu. Ama Troçki "hayatın kör gücüne" boyun eğmedi ve "Bu Böyle Olmalıdır"ı, "Bu Böyledir"e feda etmedi.

Troçki zamanıyla, bir Don Kişot ya da Nietszche'nin bir Üstün-adam'ı gibi dövüşmedi; öncüler gibi dövüştü, yani kavgasını geçmişin adına değil geleceğin adına yaptı. Ama, hangi büyük öncüyü alırsak alalım elbette her öncüde biraz Don Kişotluk oldu-

ğunu görürüz; ama bir öncü bir Don Kişot ya da bir Ütopyacı olamaz. Tarihte pek az adam 1917'deki ve 1917'den sonraki Troçki gibi zamanıyla bu kadar büyük bir uyum halinde bulunmuştur; sonradan zamanıyla çatışması kendi kuşağının gerçekliklerine yabancılaşması şeklinde olmamıştır. Öncü karakteri ve yaradılışı onu buna sürüklemiştir: 1905'de, 1917'nin ve Sovyetlerin öncüsüydü; 1917'de eşsiz bir Sovyet lideri idi; 1920 başlangıcından sonra planlı ekonomi ve sanayileşme fikrini ortaya attı; ve devrimci halkların yakın bir gelecekte yeniden uyanmasının müjdecisi oldu (1953-56 yıllarında Sovyetler Birliğinde Stalinciliği aşmak için girişilen teşebbüsler bu yeni siyasî uyanmanın belirtisidir; ancak bu uyanma çok güçsüzdür). Troçki, tarihin adına "tarihe karşı" savaştı ve tarihin daha çok eski gerçeklerinden oluşan, varılmış gerçeklerine karşı, tarihin bir gün gerçekleştirebileceği daha iyi, daha güzel, özgürlük getirici başarılarını savundu.

Troçki, Aralık ayının başında Kalinin ile Merjinski'ye telgraf çekerek, "posta ablukası" altına alınmasını protesto etti. Onbeş gün cevap bekledi. 16 Aralık günü Moskova'dan yüksek bir G.P.U. memuru geldi ve kendisine bir "ültimatom" verdi: Troçki "karşı-devrimci faaliyetini" hemen kesecekti; kesmediği takdirde, "siyasî hayattan büsbütün uzaklaştırılacak" ve "yer değiştirmeye mecbur" edilecekti. Troçki aynı gün parti ve enternasyonal liderlerine sert ve meydan okuyan bir cevap verdi:

Benim siyasî faaliyetten vazgeçmemi istemek demek, enternasyonal işçi sınıfının çıkarı adına yürütmekte olduğum mücadeleyi, bütün bilinçli ömrüm boyunca, otuz iki yıldanberi durmadan giriştiğim bir savaşı bırakmamı istemek demektir... Böyle bir inkârı benden ancak köküne kadar çürümüş bir bürokrasi isteyebilir. Böyle bir şeye ancak alçak dönekler söz verebilir. Bu kelimelere ekleyecek başka sözüm yoktur!

Alma Ata'da bir ay uykusuz beklendi. G.P.U. memuru Moskova'ya dönmedi; orda kalarak yeni emirleri bekledi. Gelecek emir Politbüro'nun vereceği karara bağlıydı; Politbüro ise henüz bir karara varamamıştı. Stalin, Troçki'nin yurtdışına atılması kararının kabul edilmesini Politbüro'dan istediği zaman Buharin, Rikov ve Tomski teklife şiddetle itiraz etmişlerdi; Troçki'ye yaptıklarına pişman olan ve "yeni Cengiz Han"dan gittikçe korkmaya başlayan Buharin, oturumda bağırmış, ağlamış ve yalvarmıştı.

Ama çoğunluk oyunu Stalin'in istediği şekilde kullanmıştı. 20 Ocak 1929'da —Troçki tam bir yıl önce aynı gün Moskova'dan uzaklaştırılmıştı— silâhlı muhafızlar Alma Ata'daki evi sardılar ve işgal ettiler; G.P.U. memuru Troçki'ye yeni sürgün emrini gösterdi: Bu defa "bütün S.S.C.B. topraklarından" atılıyordu. Bu emrin altına Troçki şunu yazdı: "Özü bakımından alçakça ve şekli bakımından da kanunsuz olan G.P.U.'nun bu kararını 20 Ocak 1929 tarihinde tebellüğ ettim."

Moskova'da tutuklanmasından sonra başlayan yarı-acı, yarı-komik olaylar bundan sonra yine başladı. Tutuklamaya gelenler aldıkları emirden şaşırmış durumdaydılar ve her zaman olduğu gibi korkuyla ve çekinerek hareket ediyorlardı; Troçki'yi nereye götüreceklerini bilmedikleri için ailesini pek fazla aramadılar ve kendisine üzüntülerini ve dostluklarını gizlice gösterdiler. Ama aldıkları emir çok sertti: Troçki'nin elinden silâhını alacaklar, yirmi dört saat içinde evinden çıkaracaklar ve nereye sürgün gittiğini bildiren mesajın kendisine yolda verileceğini bildireceklerdi.

Tutuklu ile ailesi, büyük bir muhafız kafilesi ile birlikte 22 Ocak günü şafak vakti Frunze'ye doğru yola çıktı. Dağlar arasındaki steplerden ve Kurday geçidinden geçeceklerdi. Bir yıl önce aynı yolu bir kar fırtınası sırasında geçmişlerdi. Bu seferki yolculuk o zamankinden kötüydü. Görülmemiş bir kış vardı. Belki de yüzyıldanberi bu kadar sert kış olmamıştı. "Bizi geçitten çekecek olan kuvvetli traktör kara saplandı ve çektiği yedi otomobille birlikte kar yığınlarının altında hemen hemen kayboldu.Yedi kişi ile bir sürü at soğuktan donarak öldü.. Kızaklarımızı değiştirmek zorundaydık. Otuz kilometreyi yedi saatten fazla bir zamanda aldık."

Troçki ile ailesi Frunze'de Avrupa Rusya'sına giden özel bir trene bindirildi. Yolda nereye sürüldüğünü bildiren mesaj geldi: İstanbul'a sürgün ediliyordu. Bu mesajı alınca hükümetin rızası olmadan kendisini yurt dışına sürmeye hakkı olmadığını bildirdi. Kırım'dan kaçan Wrangel ordularının kalıntıları İstanbul'da toplanmıştı. Politbüro kendisini Beyazların intikamına mı terkediyordu? Almanya ya da başka bir ülke için bir giriş vizesi alamazlar mıydı? Moskova'da yakınlarını görmesine izin verilmesini istedi. Bu son isteği yerine getirildi: Sergei ile Lyova'nın karısı Moskova'dan getirtildiler, onlar da trende sürgünlere katıldılar. Troçki

bir daha itiraz ederek İstanbul'a gitmek istemediğini bildirdi. Bu yolculuk sırasına kendisine eşlik eden G.P.U. memuru Troçki'nin itirazlarını yukarıya bildirdi ve cevap bekledi. Bu sırada tren yolunu değiştirdi ve "ölü küçük bir istasyonun yanındaki" kenar hatta çekildi.

İki seyrek orman parçası arasında komaya girmiş durumdayız. Günler günleri izliyor. Trenin yanında boş tenekeler birikip duruyor. Kargalar ve saksağanlar sürüler halinde gelip bayram ediyorlar. Bomboş topraklar... yalnızlık... bir tilki tam trenin yanında izlerini belli belirsiz bırakmış. Lokomotif, arkasına bir vagon takarak, her gün daha büyük istasyona gidiyor, öğlen yemeğimizi ve gazeteleri getiriyor. Kompartımanlarımızı nezle sarmıştır. Anatol France ile Hluçevski'nin **Tarih**'ini tekrar tekrar okuyup duruyoruz.. Soğuk sıfırın altında 53 derece... nerede olduğumuzu bile bilmiyoruz.

Tam on iki gün ve on iki gece beklediler. Bu sırada kimsenin trenden çıkmasına izin verilmedi. Gazeteler yalnızca dünyadan birtakım yankılar getiriyordu: Baştan aşağı Troçkizme yöneltilmiş son derece sert ve korkunç küfürlerle ve yeni "Troçkist merkez"-ler bulunduğunu ve yüzlerce Muhalifin tutuklandığını bildiren haberlerle doluydu (*).

On iki gün sonra yolculuğa yeniden başlandı. Tren bütün hızıyla Ukrayna'nın bilinen steplerini geçiyor, güneye doğru gidiyordu. Moskova'nın iddiasına göre, Alman hükümeti Troçki'ye giriş izni vermemişti. Bu yüzden ister istemez İstanbul'a gönderiliyordu. Üniversite öğrenimini tamamlamak isteyen Sergei ile Lyova'nın karısı, yeniden yurt dışında buluşmak umuduyla Moskova'ya döndüler. Ayrılmadan önce ana-baba onları acı bir sezgiyle kucaklamış; ama yurtdışında başlarına neler geleceğini bilmedikleri için kendileriyle birlikte sürgüne gelmelerini onlardan istememişler. Onları bir daha göremiyeceklerdi.

Troçki Rusya'yı son defa bu trenden, karanlıkta gördü. Tren, Odesa caddelerinden ve limanından geçiyordu: çocukluğundaki

(*) Hapse atılanlar arasında **Krasnaya Nov**'un başyazarı Voronski, Budu Mdiviani ile, 1921 yılındanberi Stalin'e karşı gelen birkaç Gürcü Bolşevik ve Troçki'nin yukarıda adıgeçen "Dostlara Mektup"unu elden ele geçiren 140 Moskovalı muhalif vardı.

ilk tutkularının ve rüyalarının kentiydi burası. Çarlık zamanının eski Odesa valisini hiç unutmamıştı: "Astığı astık kestiği kestik olan" bu müstebit "arabasında ayakta duruyor, kaba sesiyle, yumruklarını sıkarak caddeye küfürler savuruyordu." Şimdi yine küfürler ve kaba sesler işitiyordu; yeniden yumrukların sallandığını görüyordu —acaba bunlar o soydan mıydı?— ellinci yılında çocukluğunun caddelerinden geçerken; çocukluğunda validen korkmuş ve "okul çantasını sırtladığı gibi eve koşmuştu"; şimdi de hapishane-treni limana doğru koşuyordu. Limanda bekleyen gemi kendisini alacak, bilinmeyen yerlere götürecekti; ve oralarda alınyazısının ne kadar kötü olduğunu düşünecekti. Rıhtım sıkı bir asker kordonu altına alınmıştı. Daha dört yıl öncesine kadar kendi emrinde olan askerlerdi bunlar. Rıhtımdaki geminin adı, sanki alay eder gibi Lenin'in göbek adını taşıyordu: *İlyiç*. Gemi rüzgârlı bir havada, gecenin ıssızlığı içinde alelacele limandan çıkıyordu; o yıl Karadeniz bile donmuştu; bir buzkıran gemisi, altmış mil açılıncaya kadar gemiye yol açmak zorunda kaldı. İlyiç demir alırken, ve Troçki de gittikçe uzaklaşan kıyıya bakarken, herhalde arkasında bıraktığı ülkenin de tüm buz tutmuş olduğunu ve devrimin de buz gibi donduğunu düşünüyordu. Yeniden buralara dönen yolu açacak, ne bir güç, ne de insanlardan yapılma bir buzkıran gemisi vardı dünya yüzünde.

İKİNCİ CİLDİN SONU

BİBLİYOGRAFYA

(Bibliyografyanın öteki kısmı için **Silâhlı Sosyalist'e** bakınız)

BAJANOV, B., **Avec Staline dans le Kremlin.** Paris, 1930.

BALABANOFF, A., **My Life as a Rebel.** Londra, 1938.

BELEBORDOROV, Troçki ile yayımlanmamış yazışmalar, **The Archives'**den.

BRANDT, SCHWARTZ, Fairbank, **A Documentary History of Chinese Communism.** Londra 1952.

BRUPBACHER, F., **60 Jahre Ketzer,** 1935.

BURNOV, A., "Uroki Oktyabra i Trotskim", **Za Leninizm,** de 1925.

— **Partiya i Oppozitsia,** 1925 g. Moskova 1926.

— VKB (b). Moskova Leningrad, 1931.

BUHARIN, N., **Proletarskaya Revolutsia i Kultura.** Petrograd, 1923.

— **Kritika Ekonomiceskoi Platformi Oppozitsii.** tarihsiz.

— **K. Voprosu o Trotkizme.** Moskova, 1925.

— "Teoriya Parmanentnoi Revolutsii" **Za Leninizm'**de.

— **V. Zaşçitu Proletarskoi Diktatury.** Moskova, 1928.

— (Preobrajaneski ile birlikte, E.) **The A B C of Communism.** Londra, 1922.

ÇEN TU-ŞU "Çin Komünist Partisi Üyelerine Açık Mektup" Mektubun Amerika'daki çevirisi "How Stalin - Buharin destroyed the Chinese Revolution" başlığı altında **The Militant** dergisinin Kasım 1930 sayısında yayımlandı.

DEGRAS, J. (ed), **Soviet Documents on Foreign Policy.** Londra 1952.

DINGELSTED, I., **The Trotsky Archives**'den alınan, Troçki, Radek ve diğerlerine yazılmış, fakat yayımlanmamış denemeler, makaleler ve mektuplar.

DZERJİNSKY, F., **Izbrannye Stati i Rechi.** Moskova 1947.

EASTMAN, F., **Dialektik der Natur.** Berlin, 1955.

ENGELS, F., **Dialektik der Natur.** Berlin, 1955

FISCHER, L., **Men and Politics.** New York. 1946.

— **The Soviets in World Affairs,** cilt I-II. Londra 1930

FISCHER, R., **Stalin and German Communism.** Londra, 1948.

FOTIEVA, L., A., "Iz Vospominaii o Lenine," **Voprosy Istorii KPSS,** de No. 4, 1957.

FROSSARD, L-O., **De Jaurès à Lenine.** Paris 1930.

— **Sous le Signe de Jaurès.** Paris, 1943

GUERIN, D., **La Lutte de Classes sous la Premièr République,** cilt I-II Paris, 1946

HERRİOT, E., **La Russie Nouvelle.** Paris, 1922

HOLITSCHER, A., **Drei Monate in Sovjet Rubland.** Berlin, 1921.

ISAACS, H., **The Tragedy of the Chinese Revolution.** Londra, 1938.

KAMEGULOV, A.A., **Trotskizm v Literaturovedeni.** Moskova, 1932.

KAMENEV, L., "Partiya i Trotkizm" ve "Byl-li Deistvitelno Lenin Vojdem Proletaria *i* Revolutsii," **Za Leninizm** de.

— 1928 yılı yazında Buharin ile yaptığı görüşme konusundaki mektubu **The Trotsky Archives**'den alınmıştır, birlikte yazdığı öteki belgelerin kaynağı da burasıdır.

— Konuşmaların kaynağı parti kongreleri ve birleşimlerinin tutanaklarıdır.

KAROLYI, M., **Memoirs.** Londra, 1956.

KRUŞEF, N., **The Dethronement of Stalin** (Kruşef'in XX. Kongrede yaptığı "gizli" konuşmanın **Manchester Guardian**'da çıkan çevirisi), 1956.

KOLLONTAI, A., **The Workers' Opposition in Russia.** Londra 1923.

KPSS **v Rezolutsyakh,** cilt I-II. Moskova 1953.

KRITSMAN, L., **Geroiçeskii Period Velikoi Russkoi Revolutsii.** Moskova, 1924 (?).

KRUPSKAYA, N., "K. Voprosu o Urokakh Oktyabrya" **Za Leninizm.**

— Konuşmalar, parti tutanaklarından alınmıştır.

KUUSINEN, Ö., "Neudavsheesya Izobrajenie 'Nemetskovo Oktyabrya'", **Za Leninizm**'den.

LATSIS (SUDBARS), Çrezvyçainye Komissii po Borbe s Kontrrevotutsiei. Moskova, 1921.

LENİN, V., **Soçinenya,** cilt: I-XXXV. Moskova, 1941-50. Bütün alıntılar toplu eserlerinin bu dördüncü baskısından alınmıştır.

— **Soçinenya,** cilt: XXXVI. Moskova 1957 (XX. Kongreden sonra yayımlanan dördüncü baskının ilk ek ciltlerinde Lenin'in evvelce yasaklanmış ya da bilinmeyen yazıları vardır.)

— Lenin'in Troçki ve daha başkalarıyla olan yazışmalarının henüz yayımlanmamış kısımları **The Trotsky Archives**'den alınmıştır.

Leniniskii Sbornik, cilt: XX. Moskova, 1932.

Manifest der Arbeitergruppe der Russischen Kommunistischen Partei. Berlin, 1924.

MAO TSE-TUNG, Izbrannye Proizvedeniya, cilt: I-II. Moskova, 1952-3.

MARX, K., **Das Kapital.**

— **Das Kommunistische Manifest.**

— **Der 18 Brumaire des Louis Bonaparte.**

— **Herr Vogt.**

MOLOTOV, V., "Ob Urakakh Trotskizma", **Za Leninizm**'den.

— Konuşmalar, parti kongre ve konferanslarından alınmıştır.

MORIZET, A., **Chez Lénine et Trotski.** Paris 1922.

MURALOV, N., **The Trotsky Arhives,** Troçki ve diğerleri ile olan yayımlanmamış yazışmalar.

MURPHY, J.T., **New Horison.** Londra, 1941.

POKROVSKY, M.N., **Oktyabrskaya Revolutsia.** Moskova, 1929.

— **Oçerki po Istorii Oktyabrskoi Revolutsii,** cilt: I-II. Moskova 1927.

POPOV, N., **Outline History of the C.P.S.U.** (b), cilt: I-II (16. Rusca baskının İngilizce çevirisi). Londra, tarihsiz.

PREOBRAJENSKİ, E., **Novaya Ekonomika,** cilt: I, Bölüm I. Moskova, 1926.

— Denemeler, muhtıra ("Levyi Kurs v Derevnie i Perspektivi" "Şto Nado Skazat Kongresi Kominterna" etc.,) ve Troçki, Radek ve başkalarıyla yazışmaları, **The Trotsky Archives**'den.

— (Buharin ile birlikte yazdıkları) **The ABC of Communism.**

Pyat Let Sovietskoi Vlasti, Moskova. 1922.

Radek, K., **In den Reihen der Deutschen Revolution,** Münih, 1921.

— "Noyabr, iz Vospominanii", Krasnaya Nov, nr. 10, 1926.

— **Pyat Lef Kominterna,** Cilt I-II, Moskova, 1924.

— **Portreti i Pamfleti.** Moskova, 1927. (Bu baskıda sonraki baskılarda çıkarılmış olan "Lev Trotski, Organizator Pobedi" (Troçki, Zaferin Örgütçüsü) yazısı vardır. Bu yazı ilk olarak 14 Mart 1923 de **Pravda**'da çıkmıştır.)

— **Kitai v Ognie Voini,** Moskova, 1924.

— **Razvitie i Znaçenie Lozunga Proletarskoi Diktaturi.** (1928 yılında Dadek'in Troçki'nin savunduğu sürekli devrim teorisi konusunda yazdığı uzun, yayımlanmamış bir broşürdür, ve **The Trotsky Archives**'de muhafaza edilmektedir. Troçki **The Permanent Revolution** adlı kitabını bu broşüre cevap olarak yazmıştır.)

— Troçki, K. Zetkin, Dingelstedt, Sosnovsky, Preobrajenski, Ter-Vanagnayn, ve başkaları ile yayımlanmamış yazışmalar. **The Trotsky Archives.**

— Parti ve Komintern tutanaklarından alınan konuşmaları.

Rakovsky, CH., "Valentinov'a Mektup", yayımlanmamış muhtıra, Troçki ve başkalarıyla yazışmalar, **The Trotsky Archives.** "Valentinov'a Mektup"un Fransızca bir çevirisi **Les Bolcheviks contre Staline,** Paris, 1957, adlı kitapta vardır.

RANSOME, A., **Six Weeks in Russia in 1919,** Londra, 1919.

ROSMER, A., **Moscou sous Lénine,** Paris, 1953.

ROY, M.N., **Revolution und Kontrrevolution in China,** Berlin, 1930.

RİKOV, A., "Novaya Diskussiya" **Za Leninizm**'de.

— Parti kongre ve toplantıları tutanaklarından alınan konuşmaları.

SAPRONOV, T., **The Trotsky Archives**'de ki muhtıra ve yazışmaları.

SCHEFFER, P., **Sieben Jahre Sowiet Union.** Leipzig, 1930.

SEDOVA, N. (V. Serge ile birlikte), **Vie et Mort de Trotsky.** Paris, 1951.

SERGE, V. **Le Tournant Obscur.** Paris, 1951.

— **Mémoires d'un Revolutionnaire.** Paris, 1951.

— **Vie et Mort de Trotsky.** Paris, 1951.

SHERIDAN, C., **Russian Portraits.** Londra, 1921.

SMİLGA, I., Yazışmalar ve denemeler. "Platforma Pravovo Ktyla VKP (b)" **The Trotsky Archives**'den.

SMİRNOV, I., Troçki, Radek ve başkalarıyla yayımlanmamış yazışmalar. Aynı kaynak.

SMİRNOV, V., **Pod Znamya Leıiina** (1928 yılındaki Desemist görüşünü açıklayan yayımlanmamış bir deneme. Troçki bu broşürü V. Smirnov'un yazdığını söylüyor, ama bu nokta da kesin değil.)

SOKOLNİKOV, G., "Teoriye tov. Trotskovo i Pratika Naşei Revoluutsii" ile "Kak Podhodit Isorii Oktyabrya", **Za Leninizm**'den.

SORİN, V., **Raboçaya Gruppa.** Moskova, 1924.

SOSNOSVSKİ, L., **Dela i Lyudi,** cilt: I-IV. Moskova, 1924-7.

— Troçki ve başkalarıyla yaptığı yayımlanmamış yazışmalar. **The Archives.**

STALİN, J., **Soçinenya,** cilt: V-X. Moskova, 1947-9.

TANG LEANG-Lİ, **The İnner History of the Chinese Revolution.** Londra, 1930.

THALHEIMER, A., **1923, Eine Verpasste Revolution?** Berlin, 1931.

TROÇKİ, L., Soçinenya. Moskova, 1925-7. Troçki'nin toplu eserlerinden oluşan bu baskının aşağıdaki ciltlerinden bu eserde yararlanılmıştır: Cilt III: (bölüm I) **Ot Fevralya do Oktyabrya;** (bölüm 2) **Ot Oktyabrya do Bresta.** Üzerinde çok tartışılan "Uroki Oktyabrya" (Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler) ilk olarak bu cildin önsözü olarak çıkmıştır.

Cilt XII: **Osnovnye Voprosi Proletarskoi Revolutsii.**

Cilt XIII: **Kommunistiçeskii Internatsional.**

Cilt XV: **Hozaistvennoe Stroitelsvo v Sovietskoi Rossii.**

Cilt XVII: **Sovietskaya Respublika i Kapitalistiçeskii Mir.**

Cilt XX: **Kultura Stavo Mira.**

Cilt XXI: **Kultura Perehodnovo Vremeni.**

— **Kak Vooruzhalas Revolutsia,** cilt. I-III Moskova, 1923-5.

— **Pyat Let Kominterna,** cilt. I-II. Moskova, 1924. Amerikan baskısı: **The First Five Years of the Communist International,** cilt. I-II, New York, 1945 ve 1953.

— Moya Jizn, cilt. I-II. Berlin, 1930. İngilizce çevirisi: **My Life,** Londra, 1930

— **Terrorism i Kommunism.** Petersburg, 1920.

— Voine i Revolutsia. Moskova, 1922.

— **Literatura i Revolutsia.** Moskova, 1923. Amerika'daki çevirisi: **Literature and Revolution** New York, 1957.

— **Voprosy Byta.** Moskova, 1923. İngilizce çevirisi: **Problems of Life.** Londra, 1924.

— **Mejdu Imperializmon i Revolutsicy.** Moskova. 1922.

— **Novyi Kurs.** Moskova, 1924. Amerikan çevirisi: **The New Course.** New York, 1943.

— **O Lenine.** Moskova, 1924

— **Zapad i Vostok.** Moskova, 1924.

— **Pokolenie Oktyabrya.** Moskova, 1924.

— **Kuda idet Angliya?** Moskova, 1925. İngilizce çevirisi: **Where is Britain Going?** H. N. Brailsford'un önsözüyle. Londra, 1926

— **Kuda idet Anglîya?** (Vtoroi Vipusk). Moskova, 1926. Başlık aynı olduğu halde yukarıdaki kitabın ikinci baskısı değildir, İngiliz yazarlarının, Bertrand Rusell, Ramsey Mac Donald'ın, H. N. Brailsford'un ve daha başkalarının eleştirilerini ve Troçki'nin eleştirilere verdiği cevapları ihtiva eder.

— **Europa und Amerika.** Berlin, 1926.

— **Towards Socialism or Capitalism.** Londra, 1926.

— **The Real Situation in Russia.** Londra, tarihsiz. Troçki ile Zinoviyev'in ortaklaşa yazdıkları Ortak Muhalefet "Platform"unun İngilizce çevirisi.

— **Problems of the Chinese Revolution.** New York, 1932.

— **The Third International After Lenin.** New York, 1936. Üçüncü Enternasyonal Programının 1928 de yazılmış olan **Eleştirisinin** Amerikan çevirisi.

— **Çto i Kak Proizoşlo?** Paris, 1929.

— **Permanentnaya Revolutsia.** Berlin, 1930.

— **Stalinska Şkola Falsifikatsii.** Berlin, 1932. Amerikan çevirisi: **Stalin School of Falsification.** New York, 1937.

— **The Suppressed Testament of Lenin.** New York, 1935.

— **Ecrits,** cilt. I, Paris, 1955.

— **The Revolution Betrayed.** Londra, 1937.

— **Stalin,** New York, 1946.

— **The Case of Leon Trotsky.** Londra, 1937. Mexico'da 1937 yılında toplanan Dewey Commission'da Troçki'nin açıklamaları ve sorgusu. Troçki'nin yayımlanmış eserlerini ihtiva eden bu listede yalnız bu ciltte yararlanılmış olan kitapları ve broşürler vardır.

The Trotsky Archives. Houghton Library, Harvard University. **The Archives**'in nelerden oluştuğu ve nasıl kurulduğu **Silâhlı Sosyalist**'in bibliyografyasında. anlatılmıştır. Troçki'nin konuşmala-

rı ve demeçleri ya **The Archives**'den ya da parti kongrelerinin ve toplantıların tutanaklarından alınmıştır.

YAROSLAVSKİ., E., **Raboçaya Oppozitsia.** Moskova, tarihsiz.

— **Protiv Oppozitsii.** Moskova, 1928.

— **Vçeraşni i Zavtraşni Den Trotkistov.** Moskova, 1929.

— **Aus der Geschichte der Kommunistischen Partei d. Sowjetunion,** cilt. I-II. Berlin-Hamburg, 1931.

— Oçerki po İstorii VKP (b). Moskova, 1936.

YOFFE, A., "Troçki'ye Veda Mektubu". Tam metin **The Trotsky Archives**'dedir.

Za Leninizm, Leningrad, 1925. Troçki'nin **Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler** adlı yazısı hakkında Stalin, Zinoviyev, Kamenev, Rikov, Buharin, Skolonikov, Krupskaya ve daha başkalarının eleştirileri. Kitapta **Ekim İhtilâlinden Alınacak Dersler** de vardır.

Zayavlenie o Vnutripartiinom Polojeni. 15 Ekim 1923 de yayımlanan "Kırk Altılar" bildirisi **The Trotsky Archives**'dedir.

ZİNOVİYEV, G., **Soçinenya,** cilt. I, II, V, XVI. Moskova, 1924-9.

— **Dvenadtsat Dney v Germanii. Petersburg,** 1920.

— "Bolşevizm ili Troçkizm", **Za Leninizm**'de.

— **Istoriya RKP** (b). Moskova, 1924.

— **Lenin. Leningrad,** 1925.

— **Leninizm.** Leningrad, 1926.

Muhtıralar, denemeler, ve daha birçok yayımlanmamış belgeler **The Trotsky Archives**'den, ve yayımlanmış parti tutanaklarından alınmıştır. Yararlanılan protokollar ve raporlar, tutanaklar: Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin aşağıdaki kongreleri ve toplantıları:

10 Syezd RKP (b). Moskova, 1921.

11 Konferentsya RKP (b). Moskova, 1921.

11 Syezd RKP (b), Moskova, 1936.

12 Syezd RKP (b), Moskova, 1923.

13 Konferentsya RKP (b). Moskova, 1924.

13 Syezd RKP (b), Moskova, 1924.

14 Syezd VKP (b), Moskova, 1926.

15 Konferentsya VKP (b). Moskova, 1927.

15 Syezd (b), cilt. I-II. Moskova, 1935.

Protokoli Tsentralnovo Komiteta RSDRP. Moskova, 1929.

Sovyet sendikaları kongreleri

3 Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1920.

4 Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1921.

5 Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1922.
6 Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1925.
7 Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1927.

Sovyet Kongreleri

8 Vserosiiskii Syezd Sovetov. Moskova, 1921.
9 Vserosiiskii Syezd Sovetov. Moskova, 1922.

Komünist Enternasyonal

Uluslarlarası Kongreler :

3 Vsemirnyi Kongress Kominterna. Petrograd, 1922.
4 Vsemirnyi Kongress Kominterna. Moskova, 1923.
5 Vsemirnyi Kongress Kominterna, cilt. I-II. Moskova, 1925.

Yürütme Kurulu Toplantıları

Rasshirenny Plenum İKKİ. Moskova, 1923.
Rasshirenny Plenum İKKİ. Moskova, 1925.
Şestoi Rasshirenny Plenum İKKİ. Moskova, 1927.
Puti Mirovoi Revolutsi (Kasım Aralık 1926 toplantısı), cilt I-II. Moskova, 1927.
Rasshirenny Plenum İKKİ, cilt. I-XII. Moskova, 1930 **The Lessons of the German Events.** Londra (?), 1924.
(Yürütme Kurulu başkanlığında 1923 "Alman Bühranı" konusunda yapılan tartışmanın raporu.)

Muhtelif

The Second and Third International and Vienna Union (Üç Enternasyonal'in Berlin'de 1922 de yaptıkları toplantının raporu.), tarihsiz.

Gazeteler ve Dergiler :

Bolşevik, Bulletin Oppozitsii, Ekonomiçeskaya Jizn, Die Freiheit, L'Humanité, İzvestiya, Ts. K. RKP (b), İskusstvo Kommuny, Internationale Press Korrespondenz, Kommünist, Kommunistiçeskii Internationale, Krasnaya Letopis, Krasnaya Nov, Kuznitsa, Labour Weekly, Labour Monthly, The Militant, The New International, Na Postu, The Nation, The New Leader, The New York Times, Oktyabr, Peçat i Revolutsia, Pod Znamyenem Marksizma, Pravda, Proletarskaya Revolutsia, Przeglad Social - Demokratizni, Revolutsionnyi Vostok, Trud, Voprosy İstorii KPSS, ZNAMYA, Z Pola Walki.

TROÇKİ

★★★★★★★★

Gerek dünyanın, gerekse yurdumuzun bugün karşısında bulunduğu toplum sorunları, çağımızı sarsan Rus Devrimi bilinmeden, bu devrimin başarı ve yenilgi nedenleri öğrenilmeden çözülemez. Bu bakımdan, özellikle Stalinizmin yıkılmasından sonra, propagandadan uzak, tarafsız, gerçek bir devrim tarihine son zamanlarda şiddetle ihtiyaç vardı. Sovyet Tarih uzmanı ve Russel Mahkemesi üyesi İsaac Deutscher'in kitabı, bu boşluğu doldurmakta ve bu tarihi, çağımızın en ilginç devrimcisi ve bir çeşit "tragedya kahramanı" Troçki'nin canlı ve hareketli yaşamı çevresinde, belgelere dayanarak sunmaktadır. Bu kitapta, uygulamalarla kuramların sosyalizmde nasıl çatıştığını, ne gibi somut problemler karşısında kalındığını, bu problemlerin çözümünde ülke özelliklerinin ve geri-kalmışlığın ne kadar ağır bastığını, bu yüzden ne gibi çıkmazlara girildiğini ve nasıl istenmeyen yollara sapıldığını, olay olay, parti içi ve dışı bütün mücadeleleriyle birlikte, okuyup izleyeceksiniz.

FİATI 20 TL.